İSTANBUL MEDENİYET ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI

19. Yüzyılın İkinci Yarısında Moda Semti: Mekân, Levanten Sakinler, Banliyö Hayatı

Doktora Tezi

Serap Şimşek Padar

Temmuz 2024

İSTANBUL MEDENİYET ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI

19. Yüzyılın İkinci Yarısında Moda Semti: Mekân, Levanten Sakinler, Banliyö Hayatı

Doktora Tezi

Serap Şimşek Padar

Danışman

Doç. Dr. Güneş Işıksel

Temmuz 2024

TEZ JÜRİSİ ONAYI

Serap Şimşek Padar tarafından hazırlanan "19. Yüzyılın İkinci Yarısında Moda Semti: Mekân, Levanten Sakinler, Banliyö Hayatı " başlıklı bu doktora Tezi, Tarih Anabilim Dalı'nda hazırlanmış ve jürimiz tarafından kabul edilmiştir.

JÜRİ ÜYELERİ **İMZA**

Tez Danışmanı:

Doç. Dr. Güneş Işıksel

İstanbul Medeniyet Üniversitesi

Üyeler:

Prof. Dr. Recep Karacakaya

İstanbul Medeniyet Üniversitesi

Prof. Dr. İbrahim Şirin

Kocaeli Üniversitesi

Doç. Dr. Muhammed Ceyhan

Yalova Üniversitesi

Doç. Dr. Mehmet Mert Sunar

İstanbul Medeniyet Üniversitesi

Tez Savunma Tarihi: 19 / 07 / 2024

BEYANLAR

Yazım ve Kaynak Gösterme Kılavuzu Beyanı

Danışmanlığımda yazılan bu tezin Chicago (17th edition) yazım ve kaynak gösterme kılavuzunda belirtilen kurallara uygun olarak yapılandırıldığı ve bu kılavuzun dipnot kaynak gösterme standartlarının bu tezde tutarlı olarak uygulandığı tarafımdan incelenerek teyit edilmiştir.

İmza

Doç. Dr. Güneş Işıksel

Etik İlkelere Sadakat Beyanı

Hazırladığım bu tezin tamamen kendi çalışmam olduğunu, akademik ve etik kuralları gözeterek çalıştığımı ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi beyan ederim.

İmza

Serap Şimşek Padar

ÖZET

19. Yüzyılın İkinci Yarısında Moda Semti: Mekân, Levanten Sakinler, Banliyö Hayatı

Serap Şimşek Padar

Doktora Tezi, Tarih Anabilim Dalı

Danışman: Doç. Dr. Güneş Işıksel

Temmuz 2024

Bu tez, Kadıköy'ün Marmara Deniz'ine bakan kıyılarındaki semti Moda'nın ve Levanten sakinlerinin incelenmesi yoluyla 19. yüzyıl İstanbul'unun dönüşümüne bir bakış ve yeni bir mahallenin fiziksel ve toplumsal olarak kurulma sürecinin arkasındaki dinamikleri keşfetme girişimidir. 19. yüzyılda İstanbul'da yaşayan, şehrin olduğu gibi imparatorluğun pek çok yerindeki ticari ve endüstriyel faaliyete yön veren Levantenlerin, Moda semtindeki etkinliklerini anlamaya yöneliktir. Moda'yı bir Levanten mahallesi olarak değerlendiren bu tez, buraya yerleşen 14 aile ele alınarak, bu ailelerin içindeki bulundukları sosyal ağlar ve sosyal etkinlikler 19. yüzyıl İstanbul Levantenliğinin bir kesiti olarak, kavramın bu dönem için anlamı konusunda bir çerçeve oluşturma çabasıdır. Kentsel mekânın dönüşümünde yapılaşma, mülkiyet ve vatandaşlık konularına hukuki düzenlemeler oluşturan devlet ile kendi kentsel mekânlarını oluşturmada etkin burjuvazi/orta sınıf Levantenler, ana aktör olarak genel tabloya dahil olur. Bu sürecin aşamalarını görmek, yeni düzenlemelerin işleyişini anlamak, devlet ile seçkin gruplarının kendi aralarındaki dinamikleri ve kentsel dönüşümü toplumsal bir dönüşümün aracı olarak görmemizi sağlar. Tezin 2. bölümünde fiziksel olarak oluşan Moda kent mekânının, devlet idaresinin kanunnameler, nizamnameler ve benzer düzenlemeler çerçevesince gelişirken gayrimüslimlerin yaşadığı bir banliyöye dönüşümü anlatılır. 3. bölümde Moda'nın 19. yüzyılın ikinci yarısındaki sakin profili, Moda'nın kentsel mekânını kullanma biçimleri ve burada inşa ettikleri yapıları incelerken aralarındaki ilişki ağları üzerinden, bu insanları yeni bir semtte beraber yaşamaya sevk eden gerekçeler değerlendirilir. 4. Bölümde ise Moda'nın mahalle bilinciyle oluşturulan sosyal hayatı incelenir. Bir yerleşim biçimi olarak banliyölerde inanç ve eğitimle ilgili, politik ve rekreatif etkinliklere katılım, düzenleme, dahil olmaları bağlamıyla sosyal hayata bakılır. Bunun yanında bir topluluk, bir mahalle kimliğinin oluşmasını sağlayan birliktelikler buradaki sosyal hayatı örgütleyen etkinlikler olarak konuya dahil edilir.

Anahtar Kelimeler: Levanten, yabancı, Kadıköy, kentsel planlama, tabiiyet, banliyö, burjuvazi/orta sınıf

ABSTRACT

Moda District in the Second Half of the 19th Century: Space, Levantine Residents, Suburban Life

Şimşek Padar, Serap

Ph. D. Thesis, Department of History

Supervisor: Assoc. Prof. Güneş Işıksel

July 2024

This dissertation is a glimpse into the transformation of nineteenth-century Istanbul through the study of Moda, the district of Kadıköy on the shores of the Marmara Sea, and an attempt to explore the dynamics behind the physical and social establishment of a new neighborhood. The physical construction of Istanbul's urban space with laws and regulations will be analyzed through the elites defined as Levantine, both foreign nationals, and foreign in the new settlement area that is in one of the peripheral areas of the city. The main purpose of this study is to reveal the determinants of the formation of the neighborhoods of Istanbul, which are outside the old centers and open to new settlements. In the transformation of urban space, the state, which creates legal regulations on the issues of construction, property and citizenship, and the elites active in creating their own urban spaces are included in the general picture as the main actors. In this new neighborhood of the city, the legal basis of construction and property relations become visible as the elites living in Istanbul as citizens of a foreign state try to shape it according to their own needs and wishes. Seeing the stages of this process and understanding the functioning of the new regulations will enable us to understand better the dynamics between the state and the elites, as well as among the elite groups that have been formed, and how to analyze urban transformation for a social transformation. The first of these is the transformation of the physically formed Moda city space in the second part from a summer resort to a suburb as the state administration develops within the framework of laws, regulations and other polities. The third part examines the profiles of the early residents, the ways in which they use Moda's urban space, and the residential buildings they xreated here, and the reasons that led these people to live together in a new neighborhood through the networks of relationships among them. In the fourth part, the focus was on the political representation of space and the means of its reproduction through the institutions created in Moda.

Keywords: Kadıköy, Urban planning, Suburb, Levantine, ownership, nationalite

ÖNSÖZ

Yaşamımın uzun bir dönemini kaplayan bu tez çalışmasını minnet, teşekkür ve özürlerle tamamlıyorum. Bu tez, bir salgın, bir deprem, bir ayrılık ve bir evlilik gördü. Bunlarla beraber sürecin bana öğrettiği çok şey oldu. Bunlardan ilki doğru soruları aramanın ve bulmanın en başta yapılması gerekliliği. Bu soruları genel meraka yenilmeden, eklemlenebileceği bilgi evreninin hangi boşluğunu doldurduğunu hesaplayarak sormak gerektiğini anladım. İkincisiyse savrulmanın keyifli tuzağına düşmemek. Çünkü doktora tezi yazmak o kadar fazla sayıda kapı aralıyor ve biraz meraklıysanız gezinmesi öyle keyifli geliyor ki, yola çıktığınız yeri unutmak, yolu kaybetmek, yeni bir yol belirlemek işten bile olmuyor. Ben maalesef bu tuzakların ikisine de defalarca düştüm. Düştüğüm tuzaklardan beni kurtaranlar, çıktığım yola geri döndürenler oldu.

Bu tez çalışmasının tamamlanmasında değerli katkıları olan Tez İzleme Komitesi üyelerine teşekkürlerimi sunarım. Tez sürecim boyunca sundukları rehberlik, bilgi ve tecrübeleriyle bana yol gösterdiler. Değerli zamanlarını ayırarak tezime yönelik yaptıkları geri bildirimler ve öneriler için minnettarım. Tüm süreç boyunca gösterdikleri destek, ilgi ve profesyonellik için hepinize en derin teşekkürlerimi sunarım.

Kaynak ve kütüphane olanakları için İSAM, SALT Araştırma, Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri, Türk Tarih Kurumu Kütüphanesi, Atatürk Kitaplığı, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Kütüphanesi, Boğaziçi Üniversitesi Kütüphanesi çalışanlarına, Türkiye Ermeni Patrikliği Özel Koleksiyon Küratörü Rahip Hovagim Seropyan'a teşekkürler.

Türkiye Latin Cemaati sözcüsü Dr. Rinaldo Marmara'ya, The Levantine Heritage derneğinin yöneticisi Craig Encer'a, kaynak önerileri için Zeynep Cebeci'ye, Marmara Üniversitesinden Prof. Dr. Kamil Kefeli'ye, Prof. Dr. Ömerül Faruk Bölükbaşı'ya, Mimar Arif Atılgan'a katkıları için teşekkürler. Moda'nın geçmişinin bıraktığı izleri görmemi sağlayan Emine Resa Selbes'e katkılarından dolayı müteşekkirim.

Yazım sürecinde desteğini esirgemeyen Prof. Dr. Hatice Oruç'a, Doç. Dr. Murat Alandağlı'ya, Doç. Dr. Muhammed Ceyhan'a teşekkürler. Sevgili arkadaşlarım Kaan Doğan'a, Ebubekir Al'a ve Fatih Yücel'e destekleri için müteşekkirim.

Türk Tarih Kurumu’nda tam mesaili bir işte çalıştığımdan bu tez çalışması için herhangi bir yerden maddi destek alamadım. Yurtdışındaki kütüphanelerin ve arşivlerin kullanılmamasının temel gerekçesi budur. Bunun yanında Centre des Archives Diplomatiques de Nantes’da bulunan belgeleri sağlayan Dr. Semih Sefer ayrı bir teşekkürü hak ediyor. Hiçbir tanışıklığımız olmadığı halde, yüzlerce sayfalık bir kataloğu ve başka kaynakları iletme zahmetine katlandı. Kendisine minnettarım.

Özge Arslanmirza ve Burak Arslanmirza kendi doktora çalışmaları için gittikleri The British Library’den sağladıkları kaynaklarla bu tezi zenginleştirdiler, teşekkürler.

Türk Tarih Kurumu’ndan sevgili çalışma arkadaşım Mustafa Akkara, her daim desteği ve anlayışlılığıyla yanımda oldu. Yoğun ve stresli geçen bu süreçte gösterdiği sabır ve bana olan inancı için kendisine minnettarım. Zor anlarımda hep yanımda olup beni desteklediği ve yüreklendirdiği için ona sonsuz teşekkürler.

Ama en büyük teşekkürü, sonsuz minnet ve özür dileklerimle beraber, sevgili eşim Sayın Murat Padar’a sunmak istiyorum. Evlendiğimiz günün akşamında bile Tez İzleme Komitesi raporu yazmak zorunda kaldığım için özür dilerim. Üç yıllık evliliğimiz boyunca, sayısız özel anımızdan çaldığım her dakika için özür dilerim. Tüm bu süreç boyunca gösterdiğin sabır, anlayış ve koşulsuz desteğin için sana minnettarım. Zor zamanlarımda beni hep cesaretlendirdin, yönlendirdin ve yanımda oldun. Senin varlığın ve sevgisi olmasaydı, bu tezi tamamlamak mümkün olmazdı. Hayatımın her anında bana kattığın değer için sana sonsuz teşekkürler.

İÇİNDEKİLER

ÖZET ..... **V**

ABSTRACT ..... **VII**

ÖNSÖZ ..... **VIII**

İÇİNDEKİLER ..... **X**

TABLOLAR ..... **XV**

ŞEKİLLER ..... **XVI**

FOTOĞRAFLAR ..... **XVIII**

GRAFİKLER ..... **XX**

BELGELER ..... **XXI**

1. BÖLÜM

GİRİŞ **1**

1.1. Konu ve Araştırma Soruları **3**

1.2. Temel Kavramlar **6**

1.2.1. Moda, Semt mi Mahalle mi? 6

1.2.2. Şehrin Yerleşim Alanı, Düzeni, Biçimi 8

1.2.3. Levantenler ve Levanten Mahallesi 15

1.3. Tezin Amacı **28**

1.4. Tezin kapsamı **29**

1.5. Kaynaklar **32**

1.5.1. Ana Kaynaklar 32

1.5.2. İkincil Literatür ve Alanın Problemleri 40

1.5.2.1. 19. Yüzyılda İstanbul'un Yerleşim Tarihi, Kadıköy ve Moda 40

1.5.2.2. Levantenler ve Levantenlik Üzerine Yapılan Çalışmalar 44

1.6. Yöntem.....47

1.7. Tezin Yapısı.....50

2. BÖLÜM

MODA'DA PLANLAMA VE DEĞİŞEN KENTSEL KARAKTER.....53

2.1. 19.Yüzyıl Ortalarında Moda.....53

2.2. 1855 Kadıköy Yangını ve İmar Çalışmaları……59

2.3. Mülkiyet, Planlama, Kadastro Sayımı, İfraz.....63

2.3.1. Yabancıların Mülk Edinebilmesi ve Moda'daki Araziler 65

2.3.2. Kentsel Planlama ve Parselleme 68

2.3.3. 1874 Tarihli Kadastro Sayımları ve Moda'yı İçeren Defter 73

2.3.4. İfraz Taleplerinin İncelenmesi 80

2.3.4.1. Arazilerin İfrazında Evkaf Nezareti'nin Dahil Olduğu Durumlar 85

2.3.4.2. Arazilerin Satışında Taliplerin Milleti.....86

2.3.4.3. Arazilerin İfrazında Seraskerat, Zabtiye Nezareti ve Dahil Olan Diğer Kurumlar.....87

2.3.4.4. Tekil Bir Kroki.....91

2.4. Haritalarda Yapılaşma ve Yapı Özellikleri.....93

2.5. Değerlendirme.....101

3. BÖLÜM

MODA'NIN LEVANTEN SAKİNLERİ.....104

3.1. Katolik Aileler.....105

3.1.1. Moda'da Katoliklerin Yerleşimi.....105

3.1.1.1 Lorando Ailesi.....105

3.1.1.2. Tubini Ailesi 111

3.1.1.3. Corpi Ailesi.....118

3.1.1.4. Nomico Ailesi 122

3.1.1.5. Glavany Ailesi 124
3.1.1.6. Frederici Ailesi 128
3.1.2. Katolik Ailelerin Sosyal Ağları 131
3.1.2.1. Önceki Yerleşim Yerlerinden Göç Ağları 131
3.1.2.2. Cemaati Oldukları Kiliseler 134
3.1.2.3. Evlilik Ağları 135
3.1.2.4. İş Kolu Ağları 136
3.1.2.5. İş Mekânı Ağları 139
3.1.2.6. Sosyal Kulüp Ağları 140
3.1.2.7. Moda'yla Olan Mekânsal Bağları 141
3.2. Ortodoks Aileler 143
3.2.1. Ralli Ailesi 146
3.2.2. Stefanovich Ailesi 148
3.3. Protestan Aileler 152
3.3.1. Moda'da Protestanların Yerleşimi 152
3.3.1.1. Whittall Ailesi 152
3.3.1.2. La Fontaine Ailesi 160
3.3.1.3. Barker Ailesi 162
3.3.1.4. Charnaud Ailesi 165
3.3.1.5. Dawson Ailesi 167
3.3.1.6. Nowill Ailesi 168
3.3.2. Protestan Ailelerin Sosyal Ağları 171
3.3.2.1. Önceki Yerleşim Yerlerinden Göç Ağları 171
3.3.2.2. Evlilik Ağları 175
3.3.2.3. Cemaati Oldukları Kiliseleri 177
3.3.2.4. İş Kolu ve İş Mekânı Ağları 177

3.3.2.5. Sosyal Kulüp Ağları 181
3.3.2.6. Moda'yla Olan Mekânsal Bağlar 181
3.4. Değerlendirme: Modalı Ailelerin İlişki Ağları 182

4. BÖLÜM

MODA'DA BANLİYÖ HAYATI 187
4.1. Moda'da İnanç ve Tören Mekânları 192
4.1.1. St. Euphemie Kilisesi / Notre Dame de d'Assomption Paroisse Kilisesi ve Notre Dame de Sion Kız Okulu 192
4.1.2. Protestan/Anglikan All Saints Kilisesi 197
4.2. Moda'da Sporlar ve Spor Mekânları 202
4.2.1. Regattalar ve Kadıköy Kürek Kulübü 202
4.2.2. Moda'da Kriket ve Tenis 211
4.2.3. Moda'da Futbol ve Moda Futbol Kulübü 215
4.3. Moda'da Festivaller 222
4.4. Kadıköy Enstitüsü ve Kütüphanesi 226
4.5. Değerlendirme 230
5. SONUÇ 232
BİBLİYOGRAFYA 238
EKLER 272
Ek 1. Caferağa Mahallesinin 3786 Numaralı "Dersaadet'de Bulunan Emlakların Kıymet ve Vergilerini Mübeyyin Defter"in Moda Kısmı 273
Ek 2. Haritalar 282
Ek 3: Sosyal Ağ Grafiklerini Oluşturan Tablolar 301
Ek 3.1. Aile Soy Tabloları 301
Ek 3.1.1. Katolik Aileler 301
Ek 3.1.2. Ortodoks Aileler 316
Ek 3.1.3. Protestan Aileler 317

Ek 3.2. Ticaret Yıllıklarında Yer Alan İş Kolu, İş Mekânı ve Adres Bilgileri 325

TABLOLAR

Tablo 1: Moda'da sokak adları.....30

Tablo 2: 1874 Kadastro sayımlarında Caferağa Mahallesinin Moda semti.....77

Tablo 3: 1874 Kadastro sayımlarından İstanbul'un çeşitli mahallelerindeki hane ve arsa fiyatlarına dair örnekler.....78

Tablo 4: Evkaf Nezareti tarafından satışa çıkarılan mülkler.....79

Tablo 5: Jean Lorando'nun Kadıköy'deki Mülkleri.....108

Tablo 6: Bernard Tubini'nin eşi Angelika adına kayıtlı mülkler.....118

ŞEKİLLER

Şekil 1: Sdepanian'ın Kadıköy yangını haritası 61

Şekil 2: 1855 Kadıköy yangınından sonra hazırlanan plan 61

Şekil 3: 1866 tarihli Stolpe Haritasından ayrıntı 109

Şekil 4: 1900 Tarihli Hekimé Haritasından ayrıntı 109

Şekil 5: 1906 tarihli Goad Haritalarında Lorando'ların evi 110

Şekil 6: Alman Mavileri'nde Lorando arazisi 110

Şekil 7: 1938 tarihli Pervititch Haritalarında Lorando'ların evi 110

Şekil 8: Goad'un Kadıköy Haritalarından pafta 55'ten ayrıntı 115

Şekil 9: 1900 tarihli Hekimé Haritasından ayrıntı 117

Şekil 10:1906 tarihli Goad Haritalarında Tubini Mahallesi 117

Şekil 11: Nomico ailesinin çocukları için yaptırdığı 7 ev 123

Şekil 12: Goad Haritasında 1382 nolu yapı adasında Villa Glavany 128

Şekil 13: Pervititch Haritasında Villa Glavany (Fazıl Bey ve Beşbıyık Sokaklarının köşesi) 128

Şekil 14: Alman Mavileri Sigorta Haritalarında Rali sokak 148

Şekil 15: Hekime Haritasında Ralli sokak, 6 ile işaretlenmiştir. 148

Şekil 16: Alman Mavileri Sigorta Haritalarında Stefanovich Sokak 151

Şekil 17: Goad Haritasında Stefanovich'lerin Lorando Çıkmazındaki bahçesi 152

Şekil 18: Goad'ın 1906 tarihli haritasında Whittall Yerleşkesi, 1369 ada 158

Şekil 19: Alman Mavileri, Pafta C1'den ayrıntı 159

Şekil 20: Pervititch'in 1938 tarihli haritalarında Whittall yerleşkesi, 17. ada 159

Şekil 21: Pervititch Haritasında La Fontaine ailesinin yaşadığı düşünülen köşk 161

Şekil 22: Pervititch Haritasında Eczacı Antipa'nın Moda Burnundaki evi 162

Şekil 23: Pervititch Haritasında Lazyan'a ait olan Moda Caddesindeki köşk 162

Şekil 24: Stolpe'nin 1866 tarihli haritasından Moda ve Köşk 164

Şekil 25: Goad'ın 1906 tarihli haritasında Barker Ailesinin yaşadığı ev (1364 no'lu ada).....165

Şekil 26: Pervitich'in 1938 tarihli haritasında Barker ailesinin yaşadığı ev Mahmut Muhtar Paşa Konağı olarak görünür.....165

Şekil 27:Goad Haritasında Nowill'lerin evinin olduğu Mekteb Sokak. No: 4 170

Şekil 28: Pervititch Haritasında Moda Mektebi Sokak ve no: 4'te Nowill'lerin evi170

Şekil 29: Stolpe'nin 1866 ve 1882 tarihli haritalarında St. Euphemia Kilisesi ve Notre Dame de Sion Kız Okulu 196

Şekil 30: Goad Haritalarında Notre Dame de d'Assomption Paroisse Kilisesi ve Notre Dame de Sion Kız Okulu 196

Şekil 31: Pervititch haritalarında Notre Dame de d'Assomption Paroisse Kilisesi ve Notre Dame de Sion Kız Okulu (Kadıköy Kız Enstitüsü) 197

Şekil 32: Stolpe 1882 tarihli haritasında All Saints Kilisesi 201

Şekil 33: Goad Haritasında All Saints Kilisesi.....201

Şekil 34: Pervititch Haritasında All Saints Kilisesi 202

Şekil 35: Stolpe'nin 1882 haritasında Moda "Yacht Club" 209

Şekil 36: Goad ve Pervititch haritalarında Moda Kürek Kulübü 209

Şekil 37: 1906 Goad Haritasında Moda Çayırı 220

Şekil 38: 1900 Hekimé Haritasında 7, 5, 3, 12 (Bostan, Delcorda, Lorando İcadiye sokakları) ile işaretli sokaklar arasında kalan alan Moda Çayırı.....220

Şekil 39: 1906 Goad haritasında Bostan, Delcorda, İcadiye, Lorando sokakları arasında Moda Çayırı.....220

Şekil 40: Yoğurtçu Çeşme Çayırı.....221

Şekil 41: Goad Haritasında Kadıköy futbol sahası-Günümüzde Caferağa Spor Salonu 221

Şekil 42: Goad Haritasında Impasse du Club ve sokağın sonundaki kulüp binası...227

FOTOĞRAFLAR

Fotoğraf 1: Feriköy Katolik Mezarlığında Lorando Aile Şapeli..... 107

Fotoğraf 2: Moda'da Lorando ailesinin harap haldeki evin bahçe duvarı..... 111

Fotoğraf 3-Fotoğraf 4: Feriköy Katolik Mezarlığında Tubini Aile Şapeli..... 112

Fotoğraf 5: Tubini Rıhtımından 1902 tarihli bir fotoğraf-kartpostal 115

Fotoğraf 6: 1920 yılı civarında İngiliz Ordusu tarafından çekilen bir hava fotoğrafı. 116

Fotoğraf 7: Feriköy Katolik Mezarlığında Corpi aile şapeli..... 122

Fotoğraf 8: Nomico ailesinin Feriköy Katolik Mezarlığındaki bir mezar taşı..... 124

Fotoğraf 9: Feriköy Katolik Mezarlığında Glavany aile şapeli 126

Fotoğraf 10: Villa Glavany 127

Fotoğraf 11: Maurice Frederici'nin Feriköy Katolik Mezarlığındaki mezarı..... 130

Fotoğraf 12: Moda Burnu'nda Tubini'lere ve Frederici'lere ait olan ikiz evler..... 130

Fotoğraf 13: Zannis Stefanovich-Schilizzi 150

Fotoğraf 14: Stefanovich'in Moda'daki evi..... 151

Fotoğraf 15: Whittall Ailesinin "Kule Ev"i 157

Fotoğraf 16: Whittall ailenin Kule Ev'i, deniz cephesi 157

Fotoğraf 18: William James Harter Whittall Evi, 1960'lar 159

Fotoğraf 19: Whittall Çıkmazından yerleşkedeki konutlar, karşıda Kule Ev..... 159

Fotoğraf 20: Dawson'lara ait olan ev günümüzde Barış Manço Evi olarak kullanılır 168

Fotoğraf 21: Alime Han, 1895 169

Fotoğraf 22: Sidney Edward Payne Nowill'in annesi Sybil Olive (La Fontaine) Nowill, 1920'lerde Mekteb Sokak'taki evinin balkonunda 170

Fotoğraf 23: İzmir Bornova'da Charlton Whittall'un "Big House" olarak bilinen evi 173

Fotoğraf 24: İzmir Bornova'da Charnaud'ların evi 174

Fotoğraf 25: Bornova'da La Fontaine'lerin evi.....174
Fotoğraf 26: Bornova'nın genel görünümü.....174
Fotoğraf 27: Moda All Saints Kilisesi iç mekânı 202
Fotoğraf 28: Moda All Saints Kilisesi 202
Fotoğraf 29: Ipar, Whittal ailesinin yatı, 1930'lar.....210
Fotoğraf 30: Gisela, Dick La Fontaine'in yelkenlisi, 1930'lar 210
Fotoğraf 31: Bambino, Syney Nowill'in teknesi, 1930'lar 210
Fotoğraf 32: Batı, Edwin Whittall'un oğlu Kenny Whittall'un teknesi, 1930'lar ...210
Fotoğraf 33: Beykoz Çayırında kriket 212
Fotoğraf 34: Moda Kriket Takımı, 1896.....213
Fotoğraf 35: Moda Tenis Kulübü kortu (Arkadaki ev Reginald Whittall'a aittir) ...215
Fotoğraf 36: Moda Football Association Club (1905 - 1907 sezonu).....217
Fotoğraf 37: Constantiople Football Club, 1904. 218

GRAFİKLER

Grafik 1: Moda semtinin yeri 7

Grafik 2: Moda'nın sınırları 30

Grafik 3: 20. yüzyıl başlarında Moda'da sokaklar 30

Grafik 4: 1874 Kadastro sayımlarında Moda'daki sokaklar 77

Grafik 5: Katolik ailelerin İstanbul'a göçleri 132

Grafik 6: Katolik ailelerin devam ettikleri kiliseler 135

Grafik 7: Katolik ailelerin evlilik ağı 136

Grafik 8: Katolik ailelerin iş kolu ağı 139

Grafik 9: Katolik ailelerin iş mekânları ağı 140

Grafik 10: Ralli ve Stefanovich-Schilizzi ailelerinin göç yolları 145

Grafik 11: Protestan ailelerin göç hareketleri 172

Grafik 12: Protestan ailelerin evlilik ağları 176

Grafik 13: Protestan ailelerin iş kolu ağı 179

Grafik 14: Protestan ailelerin iş mekânı ağı 180

Grafik 15: Ailelerin İstanbul öncesinde bulundukları yerler 182

Grafik 16: İş kolu grafiği 183

Grafik 17: İş mekânı grafiği 184

BELGELER

Belge 1: Kadıköy'de Caferağa Mahallesi'nde mukataalı bir arazinin ifraz edilerek satılması için hazırlanan plan 89

Belge 2: Kadıköy'de Birinci Moda'daki bir bağın parça parça ifrazına dair plan 91

Belge 3: Liberia Georgii Lorando ve Maria Dellarocca'nın evlilik kaydı.....107

Belge 4: Liberé Lorando ile Maria Lapierre'in ve (Liberé Lorando'nun kardeşi) Sophia Anna Lorando ile Pertusi Lapierre'in St. Pierre ve Paul Kilisesindeki evlilik kayıtları 107

Belge 5: 27 Kasım 1795 tarihli Antonio Tubini'nin vaftiz kaydı 112

Belge 6: 16 Şubat 1808 tarihli Hyachinte Tubini'nin vaftiz kaydı.....112

Belge 7: Franciscus Nomico'nun 1840 tarihli vaftiz kaydı 122

Belge 8: Kadıköy Protestan kilisesinin yapımı edilen yerine dair kroki 199

1. BÖLÜM

GİRİŞ

Moda, İstanbul'un Kadıköy ilçesinin Caferağa Mahallesi'nde yer alan bir semttir. Semte adını veren Moda Burnu bir taraftan İstanbul Boğazı'nın Marmara Denizi'nden girişinin, diğer taraftan Prens Adaları, Yalova kıyılarının izlenebileceği bir manzaraya sahiptir. Güzel manzarası ve havası, şehrin iş merkezlerine yakınlığı nedeniyle yaklaşık 150 yıl önce yerleşimin başladığı bu semt, bir kimlikle beraber inşa edilir. Semtin kurulduğu yıllardaki az sayıdaki sakinin varlıklı Levanten karakteri ve bu kimliğin günümüze kadar ulaşan izleri hâlâ görünmektedir. Çok az sayıda yapının günümüze ulaşmasına rağmen, kesintisiz bir şekilde 150 yıldır kullanılan iki tenis kortu, yat kulübü, kiliseler, eğlence mekânları kültürel bir devamlılığın göstergesidir.

Bu kültürel kimliğin devamlılığının bir diğer göstergesi olarak Moda'nın akademik olmayan anlatılarının şaşırtıcı derecedeki fazlalığı diğer semtlerden farklı bir mahallelilik kültürü olduğunu gösterir.[1] Bu yoğun ilgi pek çok akademik çalışmaya da konu olmasını sağlar.[2] Hatırat ve kişisel anlatıların en önemli faydalarından biri de

[1] Müfid Ekdal, *Kapalı Hayat Kutusu Kadıköy Konakları*, 5. bs (İstanbul: Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık, 2014); Müfid Ekdal, *Bizans Metropolünde İlk Türk Köyü Kadıköy* (İstanbul: Kadıköy Belediyesi Kültür Yayınları, 1996); Osman Öndeş, *Asıl Efendiler Levantenler* (İstanbul: Şenocak Yayınları, 2010); Osman Öndeş, *Modalı Vitol Ailesi*, 2. bs (İstanbul: Tarihçi Kitabevi, 2015); Osman Öndeş, *Moda, Kadıköy'ün Güngörmüş Sayfiyesi* (İstanbul: K-İletişim Yayınları, 2021); Gökhan Önce, *Kendine Özgü Bir Semt Moda* (İstanbul: Kadıköy Belediyesi Yayınları, 1998); Cemşit Piran, *20 No'lu Tramvay Kadıköy-Moda* (İstanbul: Gita Yayınları, 2017); Hulki Aktunç, *Bir Kadıköy'oğlu* (İstanbul: Heyamola Yayınları, 2010); Adnan Giz, *Bir Zamanlar Kadıköy* (İstanbul: İletişim Yayınları, 1988); İzel Rozental, *Moda Sevgilim "Yeniden"* (İstanbul: Kırmızı Kedi Yayınları, 2016); Orhan Türker, *Halkidon'dan Kadıköy'e Körler Ülkesinin Hikayesi* (İstanbul: Sel Yayıncılık, 2023); Tamer Kütükçü, *Geçmiş Zamanların, Mekanların ve Hatırlamaların Rafında Kadıköy'ün Kitabı* (İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2014); Arif Atılgan, *Kadıköy'de Zaman* (İstanbul: K-İletişim Yayınları, 2019).

[2] Haluk Öner, *Bir Dünya Cenneti Kadıköy ve Edebiyatımız* (İstanbul: Kitap&Cafe Serüven Yayınları, 2015); M. Rıfat Akbulut, "Tanzimat' tan Cumhuriyet'e İstanbul ve Kadıköy Örneklerinde Plan Dinamikleri ve Mekansal Dönüşümün İncelenmesi: Batılılaşma Aşamasındaki (Dönüşümümdeki) Toplumlarda Kent Mekanının Değişiminde Yerli ve Yabancı Kökenli Azınlıkların Rolü Üzerine Bir Deneme" (Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, Mimar Sinan Üniversitesi, 1992); Pınar Erkan, "Tanzimattan Günümüze İstanbul/Kadıköy ve Üsküdar'daki Yabancı Okullar ve Azınlık Okulları" (Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, 2001); Havva Yılmaz, "Everyday Life, Status Groups and The Sayfiye Culture in Kadıköy during The Second Constitutional Period" (Yüksek Lisans, İstanbul, İstanbul Şehir Üniversitesi, 2017); Tanla Atun Atlı, "Kadıköy Moda Semtinin Tarihi ve Kentsel Sit Olarak Tanımlanması ve Korunması İçin Öneriler" (Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, 2019); Sarine

kentsel kimliğinin öznel algılar üzerinden bir değerlendirmesini sunmalarıdır. Bu anlatılarda Kadıköy'ün sayfiye bölgesi olmasının yanında semtleri için farklı hatırlama biçimleri gelişir. Ama bu hatırlama biçimleri daha çok kişiler, mekânlar, yapılar üzerinden şekillenirken, İstanbul için de pek az örneği görülen, Moda'nın bir "Levanten mahallesi" olarak imgesinin gelişmesi bunlar arasında en ilgi çekici olandı. Hem mahallenin belirgin, hatırlanan bir kimliğinin olması hem de günümüze ulaşmamış olduğu halde etkisi sokak aralarında hissedilen Levantenler gibi topluluğun bunu belirlemiş olması konuyu Moda'ya yönlendirmeme sebep oldu.

Levanten mahallesi olarak Moda'yı araştırmak bir imgenin kaynağını anlamaya yönelik bir çalışmadır. Moda, Kadıköy'ün bir uzantısı olarak 19. yüzyılın ikinci yarısında oluşan küçük bir semttir.[3] İstanbul şehrinin büyüklüğüne göre küçük ölçekli bir yerleşimi konu edinmek, iddialı görünse de pek çok konuda ayrıntılı bilgi edinmeyi sağlar. Moda'nın "Levanten mahallesi" kimliği, kent, mahalle, semt, kentin merkezi, kentin periferisi, Levantenlik, tabiiyet, yerellik, yabancılık, göçmenlik, sosyal statü, sosyal tabakalaşma, mahalle kültürü, "batılı hayat tarzı", kültürel kimlik gibi başka pek çok kavramın üzerine inşa edilmesini gerektirdi. Bu çalışmayla, İstanbul'un 19. yüzyıldaki kent planlama ve yapılaşma ilkelerinin işleyişi tekil örnekler üzerinden incelediğinden, yasa ve yönetmeliklerle alınan kararların fiilen uygulanışını görme fırsatı doğdu. Ayrıca İstanbul'un kentsel parselizasyonunun bürokrasi ve mülk sahipliği açısından işleyişi açığa çıkarıldı. Aynı zamanda kent merkezi dışında gelişen çevre yerleşimlerin oluşum sürecine bir açıklama getirildi. Bu ölçekte bir mekânda yaşayan insanların aralarındaki gruplaşmaları, grupların kendi aralarında ve birbirleri arasındaki ilişkileri, bu birlikteliklerden oluşan yapıları, bu insanların sosyal hayattaki varlık biçimlerini görünür hale getirdi. Levanten olarak tanımlanan toplumsal grubun homojen bir yapıya sahip olmadığı, kendi içinde oluşan gruplaşmaların özgüllükleri

Artine Agopian, "Urban Modernization in Plural Ottoman Districts: Kadikoy, Istanbul, during The Long Nineteenth Century" (Yüksek Lisans Tezi, Beyrut, American University of Beyrut, Maroun Semaan Faculty of Engineering and Architecture, 2021); Pınar Öğrenci, "19. Yüzyıl Özgün Konut Tipleri Bağlamında Sarıca Ailesi Yapıları Mimar C. Pappas ve Arif Paşa Apartmanı" (Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, Yıldız Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, 1998); Sezim Sezer Sevinç, "Tanzimat'tan Cumhuriyet'e İstanbul'da Latin Katolik Yapıları" (Doktora, İstanbul, Mimar Sinan Üniversitesi, 1997); Emine Pelin Kalafatoğlu, "Yüzyıl Dönümü İstanbul Mimarlığında 'Viktorya Tarzı' Sayfiye Konutları" (Yüksek Lisans, İstanbul, İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, 2009).

[3] Bkz. 1.2.1. Moda, Semt mi Mahalle mi?

açığa çıkarıldı. Oluşan gruplar, ilişkiler ve yapılar, toplumsal tabakalaşma, kültürel etkinlikler ve birbirleriyle olan etkileşimleri 19. yüzyıl İstanbul'unun kültürel dokusunun bir parçası olarak değerlendirildi.

1.1. Konu ve Araştırma Soruları

Bu tez, 19. yüzyılın ikinci yarısında Kadıköy'ün Moda semti üzerinden Levantenlerin mekânsal etkisini konu alır. Moda, genişleyen İstanbul'un bu dönemde oluşan çevre yerleşimlerinden biridir. İstanbul'un yerleşim alanının, yerleşim düzeninin ve yerleşim biçimlerinin değiştiği bu dönemde Moda, imparatorluğun başkenti için geliştirilen kentsel planlama politikaları, sakinleri ve aralarındaki ilişkiler, burada süren sosyal hayat boyutlarıyla ele alınacaktır.

Moda yerel anlatılarda sıklıkla bir "Levanten mahallesi" olarak anılır.[4] Bu imgenin oluşmasını sağlayan semtin 19. yüzyıldaki sakinleridir. Bu tezin başlangıç sorusu bu imge üzerine şekillendi: bir "Levanten mahallesi" nedir? Bu tez, bir "Levanten mahallesi"ni burada yaşayan Levanten ailelerin etkinliklerine bakarak, bu kavramı anlamaya yönelik bir girişimdir. Bunun için Moda'da bu dönemde yaşayan, haklarında farklı bilgi türlerine ulaşabildiğim 14 aile seçildi. Bu ailelerin mekânsal geçmişlerine, evlilik ilişkilerine, aralarındaki iş kolu ve iş mekânı bağlantılarına, Moda'da sürdürdükleri sosyal etkilerine bakılarak Levanten kimliğinin mekânsal algı, anlatım ve etkilerine bir bakış sağlandı. Bu sayede bir taraftan Levanten kimliğinin tanımlanmış sınırlılıkları, diğer taraftan Levantenliğin toplumsal tabakalaşmanın bir kategorisi olarak değerlendirilmesiyle sonuçlanan algısı yeniden değerlendirmeye açıldı.

"Levanten mahallesi" kavramı "mahalle"yle ilgili sorulara yönlendirdi: 19. yüzyıl İstanbul'unda bir mahalle nasıl kurulur? Bu dönemde bir kentsel planlama politikası var mıdır? Bu kurulumun bürokratik ve mekânla ilgili süreçleri nasıl işler? Bir "Levanten mahallesi" mümkün müdür? Bu sorulara yanıtlar, birkaç sayfiye evi ve

[4] Ekdal, *Kapalı Hayat Kutusu Kadıköy Konakları*, 2014; Ekdal, *Bizans Metropolünde İlk Türk Köyü Kadıköy*; Önce, *Kendine Özgü Bir Semt Moda*; Öndeş, *Modalı Vitol Ailesi*; Öndeş, *Asıl Efendiler Levantenler*; Öndeş, *Moda, Kadıköy'ün Güngörmüş Sayfiyesi*; Sermet Muhtar Alus, *İstanbul Kazan Ben Kepçe* (İstanbul: Kırmızı Kedi Yayınları, 2019), s. 233; Piran, *20 No'lu Tramvay Kadıköy-Moda*, s. 158; Kütükçü, *Geçmiş Zamanların, Mekanların ve Hatırlamaların Rafında Kadıköy'ün Kitabı*, s. 78-81; Öner, *Bir Dünya Cenneti Kadıköy ve Edebiyatımız*, s. 39; Bekir Bilgili, ed., *İstanbul'un Sokak İsimleri Tarihi* (İstanbul: Us Medya Kültür Yayınları, 2010), s. 463; Zeki Teoman, *Kadıköy ve Kadıköy'ün Öyküsü* (İstanbul: Gençlik Kitabevi, 1980), s. 41.

mesire yerleriyle kırsal bir karakteri olan Moda'nın bir çevre mahalleye, banliyö yerleşimine dönüşmesi süreci üzerinden incelendi. Arşiv belgeleri ve kadastro defteri gibi devletin kayıtları üzerinden süreç incelenirken, mahalle sakinlerinin Osmanlı İmparatorluğu'nun millet yapılanması içinde tanımlanan cemaatlerin yerleşim pratiklerini merkezi idarenin nasıl şekillendirdiğine bakıldı. Böylece bir mahallenin sakinlerinin hangi cemaatten, çoğunlukla Müslüman mı gayrimüslim mi olacağına devletin müdahalesinin olup olmadığı incelendi.

Mahallenin fiziksel kurulumunda sakinlerin dahil oldukları cemaatleriyle ilgili koşullar belirlendikten sonra Moda'nın sakinlerine bakıldı. Burada "Levanten mahallesi" kavramının diğer bir veçhesine, Levanten kimliğine dair bir dizi soru belirdi. Bir mahalleyi "Levanten mahallesi" yapan nedir? Homojen bir Levantelikten söz edilebilir mi? Toplumsal tabakalaşma içinde Levantenlerin yeri neresidir? Bu soruların cevaplarına yaklaşmak için Modalı 14 aile seçildi. Konu edilen 14 aile dışında Moda'nın sakini olan pek çok isme ulaşıldı.

Modalı bu 14 ailenin tamamı gayrimüslimdi, Katolik, Ortodoks ve Protestan/Anglikan olmak üzere mezheplere dahillerdi. Bunun yanında Osmanlı tebaasından da değillerdi. Bu açıdan iki gruba ayrılabiliyordu: Osmanlı tebaası iken başka bir devletin tabiiyetine geçenler ve İngiliz tabiiyetinde olanlar. Ancak bu ayrım da Ortodoks olanlar için belirsiz bir durum halindeydi, çünkü Ortodoks olan iki aile önce Rus tabiiyetine, daha sonra İngiliz tabiiyetine geçmişlerdi. Osmanlı tebaasından olan Katoliklerse Fransız ve İtalyan tabiiyetine geçmişlerdi. Başka bir gruplama ise İstanbul'dan önceki yerleşim yerlerine göre mümkün olabilirdi. Katolik ve Ortodoks aileler genel olarak Sakız Adası'ndan (biri Sira Adası'ndan) gelerek İstanbul'a yerleşmişlerdi. İngiliz ailelerin çoğunluğu ise İstanbul'dan önce İzmir'e yerleşmiş, burada birkaç kuşak genişledikten sonra bir kolu İstanbul'a, Moda'ya göç etmişti. Bir diğer ise gruplama Moda'daki konutların kullanım biçimine göre yapılabilirdi. Katolik ve Ortodoks aileler adres olarak Pera'daki evlerini gösterdiklerinden Moda'daki konutlarını ikincil konut, geniş ailelerinin bir kısmının sürekli/dönemsel ya da sayfiye konutu olarak kullanıyorlardı. Ancak İngiliz ailelerin birincil konutları Moda'daki konutlarıydı. Aralarında akrabalık ilişkilerinin neredeyse her zaman mezhep içi kurulması, iş kollarında da bu mezhepsel ayrımın etkin olması sebebiyle aralarındaki gruplaşmaları mezhepsel farklılaşma üzerinden yaptım. Bu gruplama aynı zamanda literatürdeki hali

mezhepsel ayrımlar üzerine kurulan Levanten kimliğinin hakkında düşünmek için de daha avantajlı göründü.

Burada konu edilen 14 aile, Moda'da ikamet etmeleri ya da mülk sahibi olmalarının yanında dönemin sokaklarına ve muhitlerine adlarını vermeleri, semtteki Katolik ve Protestan olmak üzere var olan iki kilisenin yapımında irade kullanmaları ve mali destek sağlamaları, Kadıköy'de bir belediye kurulması sürecinde meclis üyesi olarak yerel yönetime katılmalarıyla Moda'nın kentsel mekânına dahil olurlar. Bunların yanında, bu aileler tüccarlık, komisyonculuk, banka ortaklığı, bankerlik, gemi taşımacılığı acenteliği, sigorta şirketi acenteliği, Düyûn-ı Umumiye'ye bağlı Fener Şirketi ve Tütün Rejisi'nin yöneticiliklerini ve ortaklıklarını yapmalarıyla büyük miktarda bir sermayenin yönetimini de ellerinde bulunduran bir toplumsal tabakaya dahildirler. Yaptıkları işler ve çalıştıkları kurumlarla ekonomik ve siyasi bir güce sahip olduklarından, bu aileler hakkında, dönem boyunca bilgi edinmek mümkün olabildi. Ailelerle ilgili sonraki kuşakların hazırladığı aile soyağaçları, kilise kayıtları ve Şark Ticaret Yıllıkları temel veri kaynaklarını oluşturdu.

Tezin üçüncü bölümünde Levantenlerin Moda'da bir mahallelilik kültürü, sosyal bir ortam oluşturmalarına bakıldı. Fiziksel mekânı kurulan, sakinlerin yerleşim biçimleri belirlenen semtte, mahallenin karakterini ortaya çıkaran kültürüyle ilgili sorulara cevaplar arandı. Mahalleler yerel aidiyet ve dayanışma duygularını şekillendiren sosyal bir birim olması sebebiyle Moda'da meskun Levantenlerin, mahallelilik kültürünü gösterdikleri dayanışma halleri nelerdir? Mezhepler üzerinden beliren ayrım, etkinliklerde kendini nasıl gösterir? Sosyal etkinliklerinin dahil oldukları toplumsal tabakayla ilişkisi nedir? Yapılan sosyal etkinliklerle birbirleri, bürokrasi, yönetim mekanizmaları ve diğer mahallelerle etkileşim nasıl gerçekleşir? Bunun için genel farklılaşma noktasını belirleyen mezhepleri üzerinden inanç mekânları, bir araya gelinen spor, eğlence, festivaller ve kulüp etkinlikleri incelendi. Bu bölüm için dönemin Fransızca ve İngilizce basılmış gazeteleriyle arşiv belgeleri kaynak olarak kullanıldı.

Sonuç olarak mekânsal imgesi bir Levanten mahallesi olan Moda'nın, bu imgenin oluşmasını sağlayan 19. yüzyıldaki fiziksel gelişimi, sakinleri ve buradaki sosyal etkinlikleri dönemin arşiv kayıtları, ailelerin soyağaçları, kilise kayıtları, ticaret

yıllıkları ve gazeteler üzerinden incelendi. Ancak tezde kullanılan bazı kavramların buradaki kullanımının açıklanması gerekmektedir.

1.2. Temel Kavramlar

1.2.1. Moda, Semt mi Mahalle mi?

Bu tezde Moda bir semt olarak tanımlandı. Ancak "bir yerleşim birimi" anlamına gelmek üzere "mahalle"[5] tanımı da kullanıldı. Osmanlı şehirlerinde mahalle, bir ana yol ya da küçük meydan etrafında kümelenmiş on ya da en fazla on beş sokak, bir ya da iki cami veya mescit ya da kilise yahut havra, bir iki çeşme, sakinlerinin bazı günlük temel ihtiyaçlarına cevap veren birkaç dükkân, kamuya yönelik bir hamam, bir okul ya da bir tekke, başka binalardan oluşan yerleşimin bir kesimi, idari bir birimdir.[6] 1829'dan sonra İstanbul'da mahallelerin idaresi muhtarlar tarafından sağlanır.[7] Mahalleler idari bir birim olduğu kadar sosyal bir birim, yerel aidiyet ve dayanışma duygularını şekillendiren muhittir.[8] Bu dayanışma duygusu belirli bir yaşayış tarzına dayanır ve bu yaşayış tarzıyla bazı ortak savunma yöntemleri ve birçok karşılıklı denetim ve gözetim mekânizmaları da devreye girer. Bu denetim ve gözetimin ana konusu kamu ahlakıdır.[9]

İdari bir birim olmamakla beraber, semtin tanımı da mahalleye yakındır. Cem Behar, semtin mahalleye göre daha geniş sınırları olduğunu, ayırt edici bir coğrafi bölgeyi

[5] Nizamnamenin 9. maddesi "Bir kimse yahud bir şirket eser-i binâ olmayan ârazi ve bostanlar üzerine ebniye inşasıyla müceddeden mahalle teşkil edecek oldukta…" şeklinde başlar. "Turuk ve Ebniye Nizamnamesi [1863]", içinde *Mecelle-i Umûr-ı Belediyye*, c. 4 (İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür İşleri Daire Başkanlığı Yayınları, 1995), s. 1675.

[6] Cem Behar, *Bir Mahallenin Doğumu ve Ölümü (1494-2008) - Osmanlı İstanbulu'nda Kasap İlyas Mahallesi* (İstanbul: Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık, 2014), s. 24-25.

[7] Muhtarların, mahallelerinde asayişi sağlamak, vergilerin belirlenmesinde ve toplanmasında yardımcı olmak, mahalleden veya köyden başka bir şehir veya köye gitmek isteyenlere evrak hazırlamak, mahallede doğan, ölen, başka mahallelere göç eden veya başka bir yere devamlı yerleşmek için gidenlerin kayıtlarını mahalle defterinden silmek, mahalleye gelenleri de deftere kaydetmek, veraset işleriyle ilgilenmek, kazanın veya köyün gelir ve giderlerini gösteren hesap defterini tutmak ve mahalle payına düşen vergilerin belirlenmesinde çalışmak gibi görevleri vardır. Musa Çadırcı, "Türkiye'de Muhtarlık Teşkilâtının Kurulması Üzerine Bir İnceleme", *Belleten* 34, sy 135 (1970): s. 409, 413-414.

[8] İlber Ortaylı, *Osmanlı Toplumunda Aile* (İstanbul: Pan Yayıncılık, 2000), s. 26.

[9] Behar, *Bir Mahallenin Doğumu ve Ölümü (1494-2008) - Osmanlı İstanbulu'nda Kasap İlyas Mahallesi*, s. 24.

işaret ettiğini söyler.[10] Her ne kadar mahalleler çoğunlukla dini bir yapı, pazaryeri ya da kamusal bir mekânın etrafında yapılanmış olsa da semtlerin sınırları çoğunlukla belirsizdir; birden çok mahalleyi kısmen içerebildiği gibi bir mahallenin bir kısmının tanımlanmasını sağlayan ifadelerden biri olarak kullanıldığı ve hatta mahallelerin içerdiği semtlerin mahalle coğrafyasını imlemek için kullanıldığı da görülür. Mahalleler idari birer birim olmalarına rağmen zaman içinde değişen sınırlara sahipken, semtler, çevre ya da şehir halkı tarafından bilinen bir yer işaretçisi noktanın civarını tarif eder.[11] Bu sayede, mahallelerin sınırları dahilindeki bir coğrafi alanı tanımladıkları gibi birden çok mahallenin de kesiştiği bir bölgeyi tanımlayabilir hale gelir.

Grafik 1: Moda semtinin yeri

Moda, İstanbul'un Anadolu yakasında, Boğazın Marmara Denizi'yle buluştuğu noktadan sonra, Marmara sahili boyunca devam eden kıyı şeridinde, Moda Burnu ve kısmen Kalamış Körfezi'ni kapsayan, kayalıkların üzerine oturan yüksekçe bir tepe üzerine kurulu bir semttir. Marmara Denizi'ne bakan güneybatısında bir burun

[10] Behar, s. 27.

[11] 1911'de yayımlanan *Şehremanet Hududu Dahilinde Bulunan Mahallat Esamisi* adlı rehber İstanbul'un 1911 yılındaki 568 mahallesini listeler. Bu liste mahallenin adı (mahallat-ı esamisi) ve bilinen semti (semt-i meşhuru) ile bağlı oldukları belediye dairelerini gösterir. Bu dönemde İstanbul 9 belediye dairesine ayrılmıştır: Beyazıd, Fatih, Beyoğlu, Yeniköy, Anadolu Hisarı, Üsküdar, Kadıköy, Adalar ve Makriköy. *Şehremanet Hududu Dahilinde Bulunan Mahalat Esamisi* (Dersaadet [İstanbul]: Arşak Garoyan Matbaası, 1329).

oluşturur. Burundan sonra, güney yönünde bir körfeze sahiptir. Burun tarafı Birinci Moda, Kalamış Körfezi'ne bakan kısım İkinci Moda ya da Küçük Moda olarak adlandırılır. Moda, 19. yüzyılın ikinci yarısında idari olarak Üsküdar Kadılığı'nın naipliklerinden biri olan Kadıköy'ün idari birimlerinden Caferağa Mahallesi'nde bir semttir.[12] Moda, Moda Burnu gibi coğrafi bir işaretçi mekânın civarında gelişir. 1858'den sonra İstanbul'un 14 belediye dairesine ayrılmasıyla 13. Daire olan Kadıköy sınırları içinde kalır.[13]

1.2.2. Şehrin Yerleşim Alanı, Düzeni, Biçimi

Bu tezde kullanılan şehrin yerleşim alanı kavramı coğrafi olarak şehrin yüzölçümüne karşılık gelir. Bu belirleme "*bir kent yönetiminin ya da kentin komşu alanının sınırları içinde, oturulmakta olan ve işyeri olarak kullanılan yapıların en dışta olanlarının dış kenarlarını birleştiren çizginin en çok 200 metre dışından, toprağın durumuna göre ve demiryolu, karayolu ve akarsu gibi engelleri atlamadan geçirilecek bir çizginin içinde kalan alan*" olarak tanımlanır.[14]

Bu tanıma göre 19. yüzyılın ilk yarısında İstanbul'un yerleşim alanını "Dersaadet ve Bilâd-ı Selâse" olarak sur içindeki ana kent ve Eyüp, Galata ve Üsküdar'ı kapsayan üç temel yerleşim ile Boğaziçi ve Marmara kıyıları boyunca yer alan bazı küçük köyler oluşturur. Başkentin eski yerleşim bölgesi olarak, idari yapıların yanında, dini ve eğitim ile ilgili kamusal yapılar, konutlar, hanlar, çarşılar, sanayi tesisleri gibi pek çok yapıyı barındıran Dersaadet, 15. yüzyılda inşa edilmiş surların içinde kalan ve sahilde Azapkapı'dan Tophane'ye uzanırken, Avrupalılar, Levantenler ve yerli tüccarların iş ve konut mekânlarını oluşturan Galata ve uzantısı olan Pera, Haliç'in her iki yakasında Eyüp, Hasköy, Kasımpaşa, Boğaziçi'nde Avrupa yakasında Dolmabahçe, Beşiktaş, Arnavutköy, Bebek, Yeniköy, Tarabya, Anadolu yakasında Beykoz, Kandilli, Paşabahçe, Çengelköy, Kuzguncuk, Üsküdar, Marmara kıyılarının Avrupa tarafında Makriköy ve Ayastefanos, Anadolu tarafında Haydarpaşa, Kadıköy, Maltepe, Kartal,

[12] M. Hanefi Bostan, "Üsküdar'ın Sınırları ve Demografisi (XV-XIX. Yüzyıl)", c. 1 (Uluslararası Üsküdar Sempozyumu X, Bildiriler Kitabı, İstanbul: Üsküdar Belediyesi, 2019), s. 117-118.

[13] "Altıncı Dâire-i Belediyye Nizâmâtı [1857]", içinde *Mecelle-i Umûr-ı Belediyye*, c. 4 (İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür İşleri Daire Başkanlığı Yayınları, 1994), s. 1601.

[14] Ruşen Keleş, *Kentbilim Terimleri Sözlüğü* (Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 1980), s. 126.

Pendik ve iç bölgelerdeki irili ufaklı diğer mahalleler ve beldeler İstanbul'un yerleşim alanını oluşturur.[15]

19. yüzyılın ikinci yarısına gelindiğinde gelişen ticaret hacmiyle beraber İstanbul'a ticaret yapmak ve çalışmak için gelenlerle imparatorluğun kaybettiği topraklardan göç edenler sebebiyle İstanbul'un nüfusu ciddi bir artış gösterir.[16] Bununla birlikte İstanbul'da sık sık çıkan ve büyük kayıplara neden olan yangınlardan[17] sonra yangın

[15] Zeynep Çelik, *19. Yüzyılda Osmanlı Başkenti Değişen İstanbul*, çev. Selim Deringil, 3. bs (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2017), s. 49.

[16] Osmanlı İmparatorluğu'nun ve buna bağlı olarak başkent İstanbul'un kentsel değişimi 18. yüzyıl ortalarında başlar ve 19. yüzyıl boyunca sürer. Bu çok yönlü bir değişimdir. Değişen ekonomik koşullar, genişleyen ticaret hacmi için bkz: Reşat Kasaba, *Osmanlı İmparatorluğu ve Dünya Ekonomisi* (İstanbul: Belge Yayınları, 1993); Fatma Müge Göçek, *Burjuvazinin Yükselişi İmparatorluğun Çöküşü, Osmanlı Batılılaşması ve Toplumsal Değişme*, çev. İbrahim Yıldız (Ankara: Ayraç Yayınları, 1999); Vedat Eldem, *Osmanlı İmparatorluğu'nun İktisadi Şartları Hakkında Bir Tetkik* (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1994); Donald Quataert, "19. Yüzyıla Genel Bakış Islahatlar Devri 1812-1914", içinde *Osmanlı İmparatorluğu'nun Sosyal ve Ekonomik Tarihi 1600-1914*, ed. Halil İnalcık ve Donald Quataert, çev. Süphan Andıç, 2. bs, c. 2 (İstanbul: Eren Yayıncılık, 2006), 885-1051; Çağlar Keyder, *Türkiye'de Devlet ve Sınıflar*, 19. bs (İstanbul: İletişim Yayınları, 1989); Şevket Pamuk, *Osmanlı Ekonomisinde Bağımlılık ve Büyüme (1820-1913),* 3. bs (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2023).

Değişen ekonomi ve ortaya çıkan yeni bir burjuva sınıfı için bkz: Şule Eskenazi, "Türkiye'de Burjuvazi Olgusu: Gayrimüslimlerin İktisadi Faaliyetleri (1908-1945)" (Doktora Tezi, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı, 2018); Keyder, *Türkiye'de Devlet ve Sınıflar*; Sina Akşin, "Osmanlı-Türk Toplumundaki Sınıf Yapısı Üzerine Bir Deneme", *Toplum ve Bilim*, sy 2 (1977): 31-46; Edhem Eldem, "Istanbul 1903 -1918: A Quantitative Analysis of a Bourgeoisie", *Boğaziçi Journal. Review of Social, Economic and Administrative Studies* 11, sy 1-2 (1997): 53-98; Edhem Eldem, "Ottoman Galata and Pera between Myth and Reality", içinde *The Cultural Memory of Istanbul in the Twentieth Century*, ed. Ulrike Tischler (Munich: Meidenbauer, 2006), 19-34.

İstanbul'un artan nüfusu ve değişen demografi için bkz: Kemal H. Karpat, *Osmanlı Nüfusu 1830-1914,* 2. bs (İstanbul: Timaş Yayınları, 2010); Cem Behar, ed., *Osmanlı İmparatorluğu'nun ve Türkiye'nin Nüfusu 1500-1927*, Tarihi İstatistikler Dizisi 2 (Ankara: T. C. Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü Yayınları, 1996); *Bâ İrâde-i Seniyye-i Cenâb-ı Padişâhi Bu Kerre İcrâ Olunan Tahrîr-i Sâbık Yoklaması Mûcebince Dersaadet ve Bilad-ı Selasede Mevcûd Nüfusun İstatistik Cedvelidir* (İstanbul: Matbaa-i Amire, 1302); Yunus Koç, "Osmanlı Dönemi İstanbul Nüfus Tarihi", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi* 8, sy 16 (2010): 171-99; Selçuk Akşin Somel, "Rumi 1301(1885) Tarihli İstanbul Sayımı", içinde *Osmanlı Devleti'nde Bilgi ve İstatistik* (Ankara: T.C. Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü Yayınları, 2000), 147-64.

[17] Havane Dırağ, "1831-1900 Yılları Arasında İstanbul Yangınları" (Lisans Tezi, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, 1977); Osman Nuri Ergin, "İstanbul Yangınları", içinde *Mecelle-i Umûr-ı Belediyye*, c. 3 (İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür İşleri Daire Başkanlığı Yayınları, 1995), 1183-1238; Kenan Yıldız, "Şehir Topoğrafyasına Etkisi Bakımından Osmanlı Dönemi İstanbul Yangınları", içinde *Antik Çağ'dan XXI. Yüzyıla Büyük İstanbul Tarihi* (İstanbul: İSAM-İstanbul Büyükşehir Belediye Başkanlığı Kültür A.Ş., 2015).

yerlerinin bölgesel planlamalarında sokak ve yol genişliklerinin arttırılması nedeniyle yerleşim alanının daralmasıyla sonuçlanır.[18] Bunların yanında salgın hastalıkların önceki dönemlere göre daha kitlesel ölümlere neden olması, nüfus yoğunluğundan uzaklaşmayı gerektirir.[19] 19. yüzyıl ortalarından itibaren gelişen şehir içi ulaşım ağıyla[20] şehrin merkezine bağlanabildiğinden İstanbul'un çevresinde yer alan küçük köy yerleşimleri, sayfiye bölgeleri ve yerleşik olmayan alanlar gelişerek yeni yerleşimler oluştururlar.[21]

[18] Pierre Pinon, "The Parceled City: Istanbul in the XIXth Century", içinde *Rethinking XIXth Century City*, ed. Attilio Petruccioli (Cambridge, Massachusetts: Aga Khan Program for Islamic Architecture, 1998), 45-64; Tekeli, "19. Yüzyılda İstanbul Metropol Alanının Dönüşümü"; Tekeli, *Modernizm, Modernite ve Türkiye'nin Kent Planlama Tarihi*; Tekeli, *İstanbul'un Planlanmasının ve Gelişmesinin Öyküsü*; Çelik, *19. Yüzyılda Osmanlı Başkenti Değişen İstanbul*, 2017; Osman Nuri Ergin, "Yangınlardan Sonra İnşâât ve Harita Tanzimi Meseleleri", içinde *Mecelle-i Umûr-ı Belediyye*, 3 c. (İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür İşleri Daire Başkanlığı Yayınları, 1995), 1239-54; "Atîk Ebniye Nizâm ve Kânunları", içinde *Mecelle-i Umûr-ı Belediyye,* c. 2 (İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür İşleri Daire Başkanlığı Yayınları, 1995), 1031-72; "Turuk ve Ebniye Nizamnamesi [1863]"; Mehmet Seyitdanlıoğlu, "Yerel Yönetim Metinleri (V): Turuk ve Ebniye Nizamnamesi ve Getirdikleri", *Çağdaş Yerel Yönetimler* 5, sy 4 (1996): 67-81.

[19] Nuran Yıldırım, "Kolera Salgınları", içinde *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi* (İstanbul: Kültür Bakanlığı-Tarih Vakfı, 1995); Mesut Uyar, "Osmanlı Devlet'inde Kolera Salgını: İstanbul Örneği (1892-1895)" (Doktora, İstanbul, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, 2005); Nükhet Varlık, "İstanbul'da Veba Salgınları", içinde *Antik Çağlardan XXI. Yüzyıla Büyük İstanbul Tarihi* (İstanbul: İSAM-İstanbul Büyükşehir Belediye Başkanlığı Kültür A.Ş., 2015).

[20] Ali Akyıldız, *Osmanlı'da Ulaşımın Modernleşmesi* (İstanbul: Timaş Yayınları, 2019); Murat Koraltürk, *Buharlı Vapurlardan Deniz Otobüslerine İstanbul'da Deniz Ulaşımı* (İstanbul: Varlık Yayınları, 2010); İ. Murat Bozkurt, "İstanbul Kentiçi Toplu Ulaşım Tarihi Literatürü", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi* 8, sy 16 (2010): 355-66; Şerafettin Dilaver, "Dersaadet Tramvay Şirketi" (Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı, 2010); Vahdettin Engin, *İstanbul'un Atlı ve Elektrikli Tramvayları* (İstanbul: İstanbul Ticaret Odası, 2011).

[21] Nefise Burcu Yağan, "1980 Öncesinde İstanbul'da Tarihi Sayfiye Alanlarında Kentsel ve Mekânsal Değişim Süreci" (Doktora Tezi, İstanbul, Yıldız Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, 2015); Nefise Burcu Yağan, *İstanbul'un Tarihi Sayfiye Alanları ve Dönüşüm Süreçleri* (İstanbul: Libra Kitap, 2018); Tanıl Bora, ed., *Sayfiye- Hafiflik Hayali*, 2. bs (İstanbul: İletişim Yayınları, 2014); İsmail Parlatır, "Sayfiye", *Osmanlıca Türkçesi Sözlüğü* (Ankara: Yargı Yayınevi, 2012); Mehmet Ö. Alkan, "Osmanlı'da Sayfiyenin İcadı", içinde *Sayfiye-Hafiflik Hayali*, 2. bs (İstanbul: İletişim Yayınları, 2012), 15-44; Eremya Çelebi Kömürciyan, *İstanbul Tarihi XVII. Asırda İstanbul,* ed. Kevork Pamukciyan, çev. Hrand D. Andreasyan, 2. bs (İstanbul: Eren Yayıncılık, 1988); G.V. İnciciyan, *Boğaziçi Sayfiyeleri*, ed. Duru (İstanbul: Alfa Basım Yayın, 2018); Pars Tuğlacı, *Tarih Boyunca İstanbul Adaları*, c. I (İstanbul: Say Yayınları, 1995); Martin Bachmann, *Tarabya Geschichte und Entwicklung der historischeb Sommerresidenz des deutschen Botscharters am Bosporus-Alman Büyükelçisi'nin Boğaziçi'ndeki Tarihi Yazlık Rezidansının Tarihçesi ve Gelişimi*, çev. Nezih Pala (İstanbul: Deutsches Archaologissches Institut - Ege Yayınları, 2003); Şefik Memiş, *Anadolu Yakasının İlk Belediyesi Beykoz: 10. Daire-i Belediye* (İstanbul: Beykoz Belediyesi Kültür Yayınları, 2020).

Yerleşim düzeni tabiri ise yerleşim birimlerinin dahil olunan cemaat ve sosyal tabaka gibi kategorilerdeki homojen ya da heterojen oluşlarıyla ilgilidir. Geleneksel Osmanlı İstanbul'unun Müslüman, Yahudi, Rum, Ermeni mahalleleri gibi etnik/dinsel bir temele göre ayrıldığı varsayılır.[22] Bu kategorizasyon cemaat yoğunluğu, işleyen bir cami, kilise ya da sinagogun varlığını gösterebilir. Ancak homojen bir sakin grubundan bahsetmek mümkün değildir.[23] Şehrin merkezindeki mahalleler için az ya da çok heterojen bir etnik/dini cemaat kaynaşmasından bahsedilebilecekken şehrin çevresinde yer alan küçük köy yerleşimleri daha homojen nüfus yapısına sahiptir.[24]

---

[22] Behar, *Bir Mahallenin Doğumu ve Ölümü (1494-2008) - Osmanlı İstanbulu'nda Kasap İlyas Mahallesi*, s. 25.

[23] Kafesçioğlu, 16. yüzyılda İstanbul'un dinsel olarak karışık mahallelerinden söz eder. Çiğdem Kafesçioğlu, *Constantinopolis/ Istanbul, Cultural Encounter, Imperial Vision, and the Construction of the Ottoman Capital* (Pennsylvania: The Pennsylvania State University Press, 2009), s. 182. Altınay, yalnız tarih bilgisi verdiği bir belgeye dayanarak 17. yüzyılda cemaatlerin evlerinin mahallelere ayrılmasından ziyade, gayrimüslimlerin cami yakınına ev yapmalarının yasak olduğunu söyler. Ahmet Refik Altınay, *Onuncu Asr-ı Hicride İstanbul Hayatı*, ed. Abdullah Uysal (Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı, t.y.), s. 24-25. Yerasimos, 16. yüzyılda İstanbul'daki Yahudi yerleşimlerinden bahsederken 58 mahalle sayar. Farklı Yahudi nüfus yoğunluğuna sahip mahalleler, sur içindedir ve neredeyse her mahallede az çok Yahudi nüfus olduğu anlamına gelir. Stefanos Yerasimos, "La Communauté Juive d'Istanbul a la fin du XVIe Siécle", *Turcica*, sy 27 (1995): s. 119-120, 124. Rozen de 17. yüzyıldaki İstanbul Yahudi yerleşimini konu aldığı makalesinde sur içi mahallelerde yaşayan Yahudilerin çıkan yangınlar ve cami, han gibi inşalar yapılması için istimlaklerle buradaki evlerini bırakıp hem yerleşik başka mahallelere, hem de boğaz kıyılarındaki seyrek yerleşim görünen semtlere taşındıklarından bahseder. Minna Rozan, "Public Space and Private Space Among the Jews of Istanbul in the Sixteenth and Seventeenth Centuries", *Turcica*, sy 30 (1998): s. 336. Ancak Yerasimos, 19. yüzyıl başlarına ait bir emirde Müslüman mahallesinde bulunan bir evin gayrimüslimlere satışının yasak olduğu, buna izin veren yöneticilerin cezalandırılacağı bilgisi verilir. Stefanos Yerasimos, "La réglementation urbaine ottomane (XVIe-XIXe siècles)", içinde *L'Occidentalisation d'Istanbul au XIXe Siècle*, ed. Stefanos Yerasimos, Pierre Pinon, ve Alain Borie, 1992, s. 57-58, https://hal.archives-ouvertes.fr/hal-02970907.

[24] Eremya Çelebi Kömürciyan, İstanbul'un dış köylerinden bahsederken Kuruçeşme'de Ermeni ve Rumların, Arnavutköy'de zengin Rumların, Rumeli Hisarı'nda Türklerin, İstinye'de zengin Rumların, biraz da Türkler ve Ermenilerin, , Büyükdere'de Rumların ikamet ettiğini, Tarabya'nın bir Rum köyü olduğunun anlatır. Anadolu yakasında Beykoz Türklerle birlikte Ermeni ve Rumların, Kanlıca, Anadolu Hisarı, Kandilli Türklerin, Çengelköy Rumların ve Yahudilerin, Istavroz (Beylerbeyi) Türklerin, Kuzguncuk Yahudi ve Rumların, Üsküdar, Salacak, Kavak'ın Türklerin, Kadıköy Rumların ve Türklerin yerleştikleri yerler olarak anlatılır. Eremya Çelebi Kömürciyan, *İstanbul Tarihi XVII. Asırda İstanbul*, ed. Kevork Pamukciyan, çev. Hrand D. Andreasyan, 2. bs (İstanbul: Eren Yayıncılık, 1988), s. 41-44, 45-50. İnciciyan, 18. yüzyıl sonlarında Boğaz'ın Avrupa ve Anadolu yakasındaki sayfiyelerini sayarak yerleşik olan cemaatlerin yoğunluğuna dair bilgi verir. Buna göre: Tophane-Salıpazarı, Fındıklı, Kabataş, Baltalimanı, Emirgan, Kefeliköy, Istavroz (Beylerbeyi), Vaniköy, Anadolu Hisarı, Kanlıca, Çubuklu, İncirliköy, Yalıköy, Yoros Türkler'in, Beşiktaş, Kuruçeşme, Bebek, İstinye, Yeniköy, Büyükdere, Sarıyer, Çengelköy, Beykoz, Üsküdar, Kuzguncuk Türklerle beraber Ermeniler, Rumlar, Yahudiler'in, Ortaköy, Arnavutköy, Tarabya,

İstanbul'un geleneksel mahallelerinin sakinlerinin servetleri, statüleri veya mensubu oldukları sosyal katman ya da statü açısından genellikle heterojen olduğu söylenir. Buna rağmen, İstanbul'da diğerlerinden daha varlıklı veya daha "prestijli" addedilen mahalleler de yok değildir.[25]

19. yüzyılın ikinci yarısına gelindiğinde var olan mahallelerin etnik/dini yerleşim düzeninde belirgin bir farklılaşma görünmez. Ancak sosyal statüye bağlı gelişen sosyal tabakalaşma[26] yerleşim düzeninde yeni bir durum ortaya çıkarır.[27] Dönemin ekonomik ortamından kaynağını alarak, önceki dönemlerde üst bir sosyal statüyü temsil eden "devlet sınıfları"nın yanında, önemli denebilecek bir sermayeyi yöneten tüccar ve iş adamlarının sayısı bu dönemde artar. Bu yeni sosyal tabakalaşma durumunu aralarında Müslüman tüccar ve iş adamları yer alsa da çoğunluğu gayrimüslimler ve yabancılar oluşturur. Artan nüfus, yangınlar ve salgın hastalıklar gibi nedenlerle genişleyen şehre yeni mahallelerin kurulmasını sağlayan nedenlerden biri de mali güce sahip olan bu sosyal tabakadır. Şehrin çevresindeki iç bölgelerle İstanbul Boğazı'nın ve Marmara Denizi kıyılarındaki küçük sahil köyleri ve sayfiye bölgeleri bu üst sosyal tabakanın

---

Yenimahalle'de Rum, Ermeni ve Yahudilerin farklı cemaat yoğunluklarıyla, Avrupalıların Büyükdere ve Sarıyer'de yaşadıklarını belirtir. İnciciyan, *Boğaziçi Sayfiyeleri*, s. 105-205.

[25] Behar'a göre, paşa ve bey konaklarının yanında yoksul insanların evlerinin bulunması oldukça sıkça rastlanan bir durumdur. Ne var ki bir zümreye veya sadece çok zenginlere mahsus veya tümüyle yoksulların oturduğu mahalleler birer istisnadır. Behar, *Bir Mahallenin Doğumu ve Ölümü (1494-2008) - Osmanlı İstanbulu'nda Kasap İlyas Mahallesi*, s. 25. Ancak Rozan, varlıklı Yahudilerle fakir Yahudilerin aynı mahallede yaşamadıkları bilgisini verir. Ayrıca 17. yüzyılda Ortaköy'ün varlıklı Yahudilerin yaşadığı bir mahalleye dönüşmesiyle ilgili bilgiler verir. Minna Rozan, "Public Space and Private Space Among the Jews of Istanbul in the Sixteenth and Seventeenth Centuries", *Turcica*, sy 30 (1998): s. 339-340.

[26] Sosyal tabaka, toplum içerisindeki güç ve refahın bölümlenmesine, bireylerin bu bölümlenmedeki konumlarına atıfta bulunur. Tabakalaşma sistemleri ekonomik olarak sermayenin ve emeğin mülkiyeti; siyasi olarak toplumsal otorite ve yasa koyuculuk; kültürel olarak yüksek statülü tüketim alışkanlıkları, görgü kuralları, ayrıcalıklı yaşam tarzı; sosyal olarak yüksek statülü ağlara, derneklere, kulüplere dahil olma, prestij açısından iyi itibar, etnik ve dini aidiyetler üzerine kurulur. David B. Grusky, "Social Stratification", içinde *International Encyclopedia of the Social & Behavioral Sciences*, ed. Smelser ve Paul B. Baltes (New York: Elsevier Science, 2001), s. 14444.

[27] Akşin, Osmanlı İmparatorluğu'nun klasik döneminde sınıfları temel olarak ikiye ayırır: yönetenler ve yönetilenler. Yönetenler sınıfı seyfiye ve ilmiye (ulema) kollarına ayrılır. Bütün yönetilenleri reaya olarak niteleyerek kentliler, köylüler ve göçebeler olarak üçe ayırır. 18. yüzyıl sonları 19. yüzyıl başlarında yönetenler sınıfına taşra yöneticileri olan âyanları ekler. 19. yüzyılda ise yönetenler sınıfını bürokrasi, ayanlar ve ulema olarak tanımlarken yöneten ve yönetilen sınıflar dışında buna bir de "azınlık burjuvazisi"ni ekler. Akşin, "Osmanlı-Türk Toplumundaki Sınıf Yapısı Üzerine Bir Deneme", s. 34, 37, 40. Keyder ise reaya dışındaki sınıflardan "devlet sınıfları" olarak bahseder. Keyder, *Türkiye'de Devlet ve Sınıflar*, s. 38.

konutlarına mekân oluşturur.[28] Bu yeni çevre mahallelerdeki sosyal tabakalaşmayı 1850 ile 1870 arasında kurulan belediye daireleriyle görmek mümkündür.[29] Bu dönemde kurulan Tarabya, Yeniköy, Adalar, Kadıköy ve Beykoz belediyeleri, diğer yerleşimlerde olmayan bir zenginlikle, arzulanan bir kentsel standarda sahip olmaya yöneliktir. Meclis üyeleri sakinler arasından aday olanlardan, mülk ve kira gelirine sahip olmak şartıyla atanır. Belediyeler sokakların temizlenmesi, kaldırım ve şose yol inşası, yolların gaz fenerleriyle aydınlatılması, halka açık bahçeler açılması gibi faaliyetleri yerel vergiler ve bölgenin varlıklı ailelerinin yardımları ile gerçekleştirir. Genel olarak sayfiye özelliği taşıyan bu mahalleler, buralarda yaşayan ve sayfiye evi olarak kullanan ya da mülk sahibi ailelerin girişimiyle kurulan belediyelerle yavaş yavaş yoğunluk kazanır. Belediyelerin kurulması için öncülük eden, başvuruda bulunan, meclis üyeliklerinde bulunanlar devlette kimi kademelerde görev almış bürokratlar ve seçkin ticaret burjuvazisine dahil kişilerdir. Yaşadıkları bölgenin fiziksel olanaklarını arttırarak yapılı kentsel çevrenin gelişimine katkı sağlarlar. [30]

---

[28] Yağan, "1980 Öncesinde İstanbul'da Tarihi Sayfiye Alanlarında Kentsel ve Mekânsal Değişim Süreci", s. 103; Bachmann, *Tarabya Geschichte und Entwicklung der historischeb Sommerresidenz des deutschen Botscharters am Bosporus-Alman Büyükelçisi'nin Boğaziçi'ndeki Tarihi Yazlık Rezidansının Tarihçesi ve Gelişimi*, s. 9; Feryal İrez ve Hüsamettin Aksu, *Boğaziçi Sefarethaneleri* (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 1992), s. 20-21; Tuğlacı, *Tarih Boyunca İstanbul Adaları*, I:s. 120; Zeynep Ceylanlı, "Büyükada, Its Summur Residences, and the Bourgeois Ottoman Interior at the Turn of the Twentieth Century" (Doktora Tezi, Ankara, Ortadoğu Teknik Üniversitesi, 2015), s. 35-36.

[29] İstanbul'da ilk belediye örgütü olan Şehremaneti'nin kuruluşu 13 Haziran 1854'te gerçekleşir. Cadde ve sokakların genişletilip düzeltilmesi, aydınlatma ve temizlik gibi konularda planlamalar yapmak üzere Şehremâneti'ne yardımcı olmak için 9 Mayıs 1855'te İntizam-ı Şehir Komisyonu oluşturulur. Komisyon, 1857'de dağılmadan önce hükümete bazı tavsiyelerde bulunan bir rapor hazırlar ve kimi önerilerde bulunur. Bu rapordan hareketle örnek belediyenin Galata-Beyoğlu bölgesinde kurulmasına karar verilir. Hazırlanan nizamname ile 1857 yılı sonunda Altıncı Daire-i Belediye kurulmuş olur. 1858'de yürürlüğe giren Altıncı Dâire-i Belediyye Nizâmâtı ile İstanbul'un Dersaadet, Bilad-ı Selase, Adalar ve iki sahiliyle birlikte 14 daireye ayrılarak bir beledî birim olarak kurulması kararlaştırılır. 1868'de Dersaâdet Belediye Nizamnamesiyle tüm İstanbul için belediyelerin kuruluş ve işleyişleri belirlenir. Mehmet Seyitdanlıoğlu, *Tanzimat Döneminde Modern Belediyeciliğin Doğuşu. Yerel Yönetim Metinleri* (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2010), s. 4; Steven T. Rosenthal, *The Politics of Dependency: Urban Reform in Istanbul* (Westport, Connecticut: Greenwood Press, 1980), s. 231; Tarkan Oktay, *Osmanlı'da Büyükşehir ve Belediye Yönetimi İstanbul Şehremaneti* (İstanbul: Yeditepe Yayınları, 2011), s. 21; İlber Ortaylı, *Tanzimat Devrinde Osmanlı Mahallî İdareleri (1840-1880)*, Gözden geçirilmiş 3. baskı (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2018), s. 143; "Altıncı Dâire-i Belediyye Nizâmâtı [1857]", s. 1601-1604.

[30] Altıncı Daire-i Belediye'den sonra, kurulması öngörülen 14 belediye dairesinden, 1864'te Tarabya Belediyesi kurulur. Meclis üyeleri halkın ileri gelenlerinden seçilerek Bab-ı Ali'ye sunulan adaylar arasından atanır. Adalar Belediyesi'nin kurulması süreci 1867 yılında mümkün olur. Belediye daireleri arasındaki Yeniköy/Emirgan Belediyesi (Sekizinci Daire) ise 1873'te, Kadıköy ve Beykoz

Yerleşim biçimi de bu tezde konutların birincil ve ikincil oluşu bağlamıyla kullanıldı. İstanbul'un çevre yerleşimlerinde ikincil konutların sahibi olan ailelerin birden fazla evleri olması ve farklı amaçlarla kullanılmasıyla ilgilidir. Varlıklı sosyal tabakanın mensupları İstanbul'a yerleştikleri ya da zenginleşmeye başladıklarında çekirdek aile formundadır. Ancak birkaç kuşak geçtiğinde aile genişler. Buna yangınlar, kalabalık, gürültülü ve sanitasyonu düşük şehir ortamından uzaklaşmak, gayrimenkulü yatırım aracı olarak kullanmak,[31] İstanbul sosyetesinin yazlık ve kışlık eğlencelerine dahil olmak[32] gibi gerekçeler de sunulabilir. Bu durum birden fazla konuta sahip olmalarını gerektirir. Bu dönemde Pera ve Galata'da konutlara sahip pek çok varlıklı aile Tarabya, Yeniköy, Kandilli, Çengelköy, Kadıköy, Moda, Fenerbahçe, Adalar gibi çevre yerleşimlerde konutlara sahip hale gelir.[33]

19. yüzyıl İstanbul'unda yerleşim alanında, yerleşim düzeninde ve yerleşim biçiminde değişiklikler olur. Bu değişim sonucunca İstanbul'un kentsel alanı Boğaz ve Marmara

belediye daireleri 1875'te kurulur. "Dersaâdet İdâre-i Belediyye Nizamnâmesi [1868]", içinde *Mecelle-i Umûr-ı Belediyye*, c. 4 (İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür İşleri Daire Başkanlığı Yayınları, 1995), (madde 31) s. 1620; Osman Nuri Ergin, "İstanbul'da Devâir-i Belediyye Teşkilatı", içinde *Mecelle-i Umûr-ı Belediyye*, c. 3 (İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür İşleri Daire Başkanlığı Yayınları, 1995), s. 1345-1346, 1382; Tarkan Oktay, *Osmanlı'da Büyükşehir ve Belediye Yönetimi İstanbul Şehremaneti* (İstanbul: Yeditepe Yayınları, 2011), s. 27-28; Memiş, *Anadolu Yakasının İlk Belediyesi Beykoz: 10. Daire-i Belediye*, s. 37.

[31] Baruh, gayrimenkulün bir yatırım aracına dönüşmesini değerlendirdiği tezinde İstanbul'un yatırımcı, banker ailelerinden biri olan Camondo ailesine ait 104 gayrimenkulü sıralar. Bunlardan 36'sı Galata-Pera bölgesi dışında, Boğaziçi kıyılarındaki sayfiye bölgelerindeki konutlar ve arsalardır. Lorans İzabel Baruh, "The Transformation of the 'Modern' Axis of Nineteenth-century Istanbul: Property, Investments and Elites from Taksim Square to Sirkeci Station" (Doktora Tezi, İstanbul, Boğaziçi Üniversitesi, 2009), s. 405-456. 19. yüzyıl İstanbul'unda gayrimenkul yatırımcılığı konusunda ayrıca bkz: Rivka Geron Schild, "19. Yüzyılda Beyoğlu'nda Bir Kalkınma Aracı Olarak Yapısal Dönüşüm" (Doktora Tezi, İstanbul, İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, 2015), s. 67, 115.

[32] Bengi Su Ertükmen Aksoy, "İstanbul'un Kent Mekanlarında 'Yüksek Sosyete' İletişim Ağı ve Modernlik Halleri (1856-1896)" (Doktora Tezi, Ankara, Gazi Üniversitesi Mimarlık Tarihi Ana Bilim Dalı, 2019), s. 199-200.

[33] Zarifi, hatıratında kendilerinin sayfiye evinin olduğu Therapia'da Baltazzi ve Mavrokordato ailelerinin de yazlık konutlarından bahseder. Ayrıca Sekiaris, Vlastos ve Şişmanoğlu'nun Neahori (Yeniköy), Demetrikapoulos ve Stefanovichlerin (Skiliçis olarak geçer) Moda'da, Tavmakos ve Kalvakoresis'lerin Büyükada'daki yazlıklarının olduğunu söyler. Yorgo L. Zarifi, *Hatıralarım-Kaybolan Bir Dünya İstanbul 1800-1920*, çev. Karin Skotiniyadis, 3. bs (İstanbul: Literatür Yayıncılık, 2021), s. 122, 128, 134-136, 259, 291. Tuğlacı, Büyükada'da 20 yüzyıla ulaşmış 229 köşk sayar. bunlar arasında Blaque Bey, Corpi, Castelli, D'Andria, Gümüşgerdan, Kanzuk, Tubini gibi İstanbul'un bilinen tüccar ve iş adamlarının yazlık konutları bulunur. Pars Tuğlacı, *Tarih Boyunca İstanbul Adaları*, c. I (İstanbul: Say Yayınları, 1995). Ayrıca bkz. 3.1.1. Moda'da Katoliklerin Yerleşimi

kıyılarına yayılır. Oluşan yeni mahalle yerleşimleri toplumsal tabakalaşmanın yön verdiği bir statü farklılaşmasını belirgin kılar. Bu tabakalaşmanın bir uzantısı olarak varlıklı aileler birden fazla konuta sahip hale gelirler.

1.2.3. Levantenler ve Levanten Mahallesi

Levantenler için kimi tanımlamalar yapılmış olsa da kapsayıcılığı ve ayırt ediciliğine dair çekincelerle beraber sunulur, yapılan tanımlamalar verilebilecek pek çok örnekle geçerliliğini yitirebilir. Kavram, günümüzün tarihsel ve sosyolojik çalışmaları içinde yeni ve kapsayıcı olduğu kadar belirsizliği ve karmaşıklığını sürdüren bir anlam kazanır. Levanten kelimesinin sözlüklerdeki erken karşılıklarından biri Alexandre Handjéri'nin 1841 yılında yayınlanan *Dictionnaire français-arabe-persan et turc'*te karşımıza çıkar.[34] Bu sözlüğe göre "Suriye, Küçük Asya, İran gibi güneşin doğduğu tarafta bize doğru olan bölgelerin" yani Levant'ın yerlisi anlamını taşır.[35] Kelimenin anlamında yüzyılın sonlarına doğru değişlik meydana gelir. Redhouse'un sözlüğünün 1880 tarihli ilk baskısında üç anlam verilir: 1. Akdeniz'de bulunan Memalik-i Osmaniye'de doğmuş büyümüş frenk adamı, 2. Alelumum ol havalide doğmuş büyümüş frenk adamı, 3. Bir nevi canfes."[36] Şemseddin Sami, *Kamus-ı Fransevi*'sinde "Aktâr-ı Şarkiye ahalisinden olan, Şarkta tevellüd etmiş olan" anlamını verir.[37] Ancak bu sözlük karşılıkları kavramla ilgili genel bir çerçeve çizmekten uzaktır ve önemli ölçüde belirsizlik barındırır.

Kavramın sıkça geçtiği diğer yazın türü seyahatnameler ve gezi notlarıdır. Ancak 19. yüzyıl sonlarına kadar Levantenlerden uzun uzun bahsetmek Avrupalıların

[34] Edhem Eldem, "'Levanten' Kelimesi Üzerine", içinde *Avrupalı mı Levanten mi?*, ed. Arus Yumul ve Fahri Dikkaya (İstanbul: Bağlam Yayınları, 2006), s. 13.

[35] Alexandre Handjéri, *Dictionnaire français-arabe-persan et turc*, c. II (Moskova: Université Impériale, 1841), s. 393.

[36] J.W. Redhouse, *A Lexicon Engilish and Turkish* (Londra: The Oriental Literature Society, 1880), s. 478.

[37] Samy-Bey Fraschery, *Dictionnarie Français-Turc Illustré*, 4. bs (İstanbul, 1905), s. 1350.

seyahatname yazımı geleneğinde pek yer almaz. Yabancılar, Frenkler,[38] Avrupalılar,[39] İtalyan kolonisi[40] olarak adları geçse de Levantenlik gibi ayrı bir kimlikten bahsedilmesi 20. yüzyıl başlarındadır. Bareilles, 1918'de yayınlanan bu kitabın başlığı olarak "İstanbul, Frenk ve Levanten Mahalleleri (Péra-Galata-Banliyöler)" (*Constantinople, ses Cités Franques et Levantines (Péra-Galata-Banlieue)*) adını verir. İstanbul anlatısında "Şimdiye kadar hakkında hiç ya da hemen hiçbir şey söylenmemiş olan İstanbul reayası" olarak buradaki Levantenlerden bahsederken de Frenk ifadesini kullanır, Pera ve Galata'dan "Frenk şehri" olarak bahseder.[41] Levantenlerin İstanbul'daki yaşamlarını uzun uzun anlatan ve çoğunlukla eleştiren Bareilles, onların kökenleri, milliyetleri, dinleri, kimlikleriyle ilgili bilgi vermez.

Levanten kavramının içeriği, kimin Levanten olduğu, hangi millet ya da milletlerden olduğu, hangi dini mensubiyetlerden olduğu, uğraştıkları işlerin neler olduğu gibi tartışmalar günümüze kadar sürer. Levantenliğin çerçevesinin çizilmesinin güçlüğü birkaç nedenden kaynaklanır. Bunlardan ilki Levantenliğin çerçevesine dair çalışmaların günümüzün getirdiği bakış açıları ve yargılar üzerine kurulmuş olmasıdır. İkincisi Levantenliğin bugün Levanten denen grup için dışarıdan kullanılmış olması, yani 19. ve 20. yüzyıl başında kendilerine Levanten dememeleridir. Kendilerini geldikleri ülkenin ya da tabiiyetine geçtikleri devletin uyruğu olarak tanımlıyor olmaları, onları tabiiyetlerinden ya da uyruklarından bağımsız bir topluluk olarak görmemelerinden kaynaklanır. Ayrıca arkalarında hatırat, günlük gibi kendilerini anlatan metinler bırakmamış olmaları da Levantenliğin kendilerini için anlamını

[38] 17. yüzyılda Doğu'da bir yolculuğa çıkan Tavernier, karşılaştığı Avrupalılardan Levantenler olarak değil Frenkler olarak bahseder: "Bütün bu farklı Avrupa ulusları Asya'da genellikle -daha önce söylediğim nedenden ötürü- Frenk adıyla anılıyorlarsa da burada diğerlerinden çok daha fazla Fransız var."Jean-Baptiste Tavernier, *Tavernier Seyahatnamesi*, çev. Teoman Tunçdoğan (İstanbul: Kitap Yayınevi, 2006), s. 115. Tournefort da seyahatnamesinde 18. yüzyılda karşılaştığı Avrupalılardan ve yerli Katoliklerden Frenk olarak bahseder. Joseph de Tournefort, *Tournefort Seyahatnamesi*, çev. Teoman Tunçdoğan (İstanbul: Kitap Yayınevi, 2005), s. 64, 251. Gravina ise şöyle tanımlar: "İstanbul'da yaşayıp da vergi ödemeyen bütün insanlara Frenk deniliyor" Federico Gravina, *İstanbul'un Anlatımı*, çev. Yıldız Ersoy Canpolat (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2008), s. 129.

[39] Gerard de Nerval, *Doğuya Seyahat*, çev. Muharrem Taşçıoğlu (Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 2002), s. 30.

[40] Edmondo de Amicis, *İstanbul (1874)*, çev. Beynun Akyavaş, 4. bs (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2021), s. 137-138.

[41] Bertrand Bareilles, *İstanbul'un Frenk ve Levanten Mahalleleri, Pera-Galata Banliyöler*, çev. Ali Berktay (İstanbul: Güncel Yayıncılık, 2003), s. 9, 32.

çözmeyi zorlaştırır.[42] Üçüncüsü ise seyahatname ve gezi notlarında Osmanlı topraklarında yaşayan Avrupalılar için genel olarak "Frenk" adlandırılması yapılarak aralarında bir ayrıma gidilmemesidir. Kısa süre için ülkesini terk etmiş tüccarlar ve elçilik görevlileri de gezginler için "Frenk"tir.[43] 19. yüzyıl seyyahı için "*göbekli, parlak, yağlı saçlı, belli bir ulusal kimliği olmayan, rüşvetle iş görme konusunda uzman bir bezirgandır Levanten*". [44] Bunun yanında Avrupalı seyyahların asıl ilgisini çeken kendine yabancı olan, otantik olandır. Levantenliğe bakarken kimliği tanımlamakta kullanılan ögeler şöyle başlıklandırılabilir:

1. Levantenlerin tarihsel varlıkları: Akdeniz'in doğu kıyılarına ticaret yapmak için gelen ve yerleşen Avrupalılarla, Galata'daki Ceneviz kolonisinin 10. yüzyıldan itibaren varlıklarından söz edilebilir. Bizans İmparatorluğu döneminde ticari sebeplerle yerleşen İtalyan kolonileri bulunur. Denizci İtalyan cumhuriyetlerinin halkları Amalfililer, Venedikliler, Cenevizliler, Pisalılar ile Ankonalılar, Ragusalılar, Floransalılar, Provensliler (Marsilya, Narbonne, Montpellier halkı) vardır, İspanyollar kendi kolonilerini kurarlar. 11. yüzyıl sonlarından itibaren burada yaşamaları için antlaşmalar yapılır.[45] Bu dönemde cemaat için kullanılan Levanten ve Latin terimleri eşanlamlı kabul edilir. Cemaat, Bizans İmparatorluğu'nda imtiyazlarla yaşayan, farklı devletlerin tebaası olan yabancılardan oluşur. 1453'te İstanbul Osmanlı İmparatorluğu'nun egemenliğine girdiğinde, Galata'daki Latin cemaatin önemli bir kısmı ülkeyi terk eder, bir kısmı Sakız Adası'na yerleşir. Kalanlar Osmanlı'nın Latin cemaatini oluşturur.[46]

---

[42] Oliver Jens Schmitt, *Les Levantins, Cadres de vie et Identités d'un Groupe Ethno-Confessionnel de L'Empire Ottoman au "Long" 19e Siécle* (İstanbul: Isıs Press, 2007), s. 35.

[43] William Wittman, *Osmanlı'ya Yolculuk*, çev. Belkıs Dişbudak (Ankara: ODTÜ Geliştirme Vakfı Yayıncılık, 2011), s. 9; Antonio Barata, *İstanbul 1831*, çev. Akif Tunç (Ankara: Liman Yayınevi, 2021), s. 14-15; Edmund Spencer, *Türkiye, Rusya, Karadeniz ve Çerkezistan*, çev. Dilek Cenkçiler (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2014), s. 138; Amicis, *İstanbul (1874)*, s. 131, 148; Philipp Anton Dethier, *Boğaziçi ve İstanbul*, çev. Ümit Öztürk (İstanbul: Eren Yayıncılık, 1993), s. 76; J. Ph. Fall Merayer, *Doğu'dan Fragmanlar*, çev. H. Salihoğlu (Ankara: İmge Kitabevi, 2002), s. 495-500.

[44] Nora Şeni, "19. Yüzyıl Seyahatnamelerinin Işığında İstanbul Levantenleri", içinde *Seni Unutursam İstanbul...*, çev. Saadet Özen ve Şirin Tekeli (İstanbul: Kitap Yayınevi, 2008), s. 153.

[45] Rinaldo Marmara, *Bizans'tan Günümüze İstanbul Latin Cemaati ve Kilisesi* (İstanbul: Kitap Yayınevi, 2006), s. 11.

[46] Marmara, s. 48.

Osmanlı İmparatorluğu'nun 17. yüzyıl sonlarına kadar Akdeniz'in doğu kıyılarını egemenliği altına almasıyla, ticaret için doğuya gelen Avrupalılar, Ceneviz ve Venedik kolonisi olan Ege adalarının Katolikleriyle özellikle Sakız'a yerleşmiş İstanbul'un eski Katolikleri, imparatorluğun Levanten topluluğunu oluşturur.[47] 18. yüzyılda gelişen ticari canlanmayla sonraki süreç boyunca da devam eden bir göçle İstanbul Levantenlerinin sayısı artar. Bu dönemde Osmanlı topraklarına ticaret için gelen İngilizler de Katolik olmamalarına rağmen Levanten olarak adlandırılır.[48] En etkili dönemleri 19. yüzyıl ve 20. yüzyıl başlarıdır. I. Dünya Savaşı'yla devletlerin değişen sınırları, kaldırılan ticari imtiyazlarla etkinliklerini yitirirler, ya bulundukları devletin vatandaşı olurlar ya da tebaası oldukları devletlere göç ederler.[49]

2. Levantenlerin yaşadıkları coğrafya: "Levant" genel olarak doğu, anlamına gelir. Levant olarak adlandırılan yer ise Akdeniz'in doğu kıyılarıdır. Buna İstanbul'u da eklemek gerekir. Akdeniz'de ticaret hızının arttığı 18. ve 19. yüzyıllarda Levant şehirlerinin yayıldığı alan da genişler. Ege Denizi'nin her iki kıyısıyla Ege adaları ve Karadeniz'in liman şehirleri de Levantenlerin yaşadıkları coğrafyanın içinde kalır. İstanbul Levantenleri Haliç'in kıyısında, Bizans surlarının etrafında, limanın yakınlarında, Galata'da yerleşiktir.[50] Osmanlı dönemi İstanbul'unda Galata ve Pera, Levantenlerin yaşadığı bölgedir.[51]

3. Levantenlerin dinsel aidiyetleri: Kavramın ortaya çıktığı dönemde genel olarak Roma Katolikliğine bağlı Latin Katolikler için Levanten ifadesi kullanılır. Buna Doğu

---

[47] İlber Ortaylı, "Levantenler", içinde *Avrupalı mı, Levanten mi?*, ed. Arus Yumul ve Fahri Dikkaya (İstanbul: Bağlam Yayıncılık, 2006), s. 23; Rinaldo Marmara, *Bizans'tan Günümüze İstanbul Latin Cemaati ve Kilisesi* (İstanbul: Kitap Yayınevi, 2006), s. 72; Schmitt, *Les Levantins, Cadres de vie et Identités d'un Groupe Ethno-Confessionnel de L'Empire Ottoman au "Long" 19e Siécle*, s. 15.

[48] Ortaylı, "Levantenler", 2006, s. 23; Schmitt, *Les Levantins, Cadres de vie et Identités d'un Groupe Ethno-Confessionnel de L'Empire Ottoman au "Long" 19e Siécle*, s. 56.

[49] Schmitt, *Les Levantins, Cadres de vie et Identités d'un Groupe Ethno-Confessionnel de L'Empire Ottoman au "Long" 19e Siécle*, s. 12.

[50] Rinaldo Marmara, *Osmanlı Başkentinde Bir Levanten Semti Galata-Pera* (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2020), s. 29.

[51] Schmitt, *Les Levantins, Cadres de vie et Identités d'un Groupe Ethno-Confessionnel de L'Empire Ottoman au "Long" 19e Siécle*, s. 16-17; İlber Ortaylı, "Levantenler", içinde *Avrupalı mı Levanten mi?*, ed. Arus Yumul ve Fahri Dikkaya (İstanbul: Bağlam Yayıncılık, 2006), s. 24-25; Şeni, "19. Yüzyıl Seyahatnamelerinin Işığında İstanbul Levantenleri", s. 154.

Katolikleri dahil edilmediği söylenir,[52] ancak İstanbul'da Batı Katolikleriyle aralarında akrabalık kuran Doğu Katoliklerinin de Levanten olarak adlandırıldığı olur.[53] 18. yüzyılda aileleriyle birlikte Osmanlı topraklarına yerleşmeye başlayan İngilizler de zaman içinde Levanten olarak adlandırılarak Protestan olmalarına rağmen bu sıfatı kazanırlar. Zaman içinde tabiiyetlerini değiştiren Ortodoks Rumlar, Katolik Ermeniler ve Yahudiler de Levantenler arasında yer alırlar.

4. Levantenlerin tabiiyetleri: Levantenler genel olarak bulundukları devletin tebaası olmamaları, yani yabancı olma durumu içinde tanımlanır. Osmanlı Devleti'nin Latin-Katolik tebaası bütün olarak bu haliyle Levantenler arasında yer almaz. Ancak Osmanlı Devleti tebaasıyken başka bir devletin tabiiyetine geçenler Levanten olarak adlandırılabilir.[54]

Osmanlı toplumu 15. yüzyıldan itibaren, siyasi iktidara tâbi olma ve Osmanlı ülkesinde egemen siyasi iktidar dışındaki bir siyasi iktidara tâbi kişilerle ilişkiler açısından Müslümanlar, zımmîler, harbîler ve müste'menler olarak ayrılır. Buna göre, tüm Müslümanlar İslam devletinin doğal vatandaşıdır ve bunlar arasında ayrım gözetilmez. İslam devletinin korumasından yararlanan ve İslam devletine cizye ödeyen gayrimüslimlere zımmî; İslam ülkesine izin almaksızın gelen gayrimüslimlere harbî; İslam ülkesi dışından izin alarak belli bir süre yaşamak üzere gelen gayrimüslimlere müste'menler olarak adlandırılır.[55]

Osmanlı Devleti 16. yüzyıl başlarından itibaren birçok Avrupa devletine ekonomik, adli ve idari alanlarda ayrıcalıklar tanır.[56] Fransa, İngiltere gibi ayrıcalıklar tanınmış

---

[52] Ortaylı, "Levantenler", 2006, s. 23.

[53] Schmitt, *Les Levantins, Cadres de vie et Identités d'un Groupe Ethno-Confessionnel de L'Empire Ottoman au "Long" 19e Siécle*, s. 15; Şeni, "19. Yüzyıl Seyahatnamelerinin Işığında İstanbul Levantenleri", s. 154.

[54] Marmara, *Osmanlı Başkentinde Bir Levanten Semti Galata-Pera*, s. 32.

[55] Cihan Osmanağaoğlu, *Tanzimat Dönemi İtibarıyla Osmanlı Tâbiiyetinin (Vatandaşlığının) Gelişimi* (İstanbul: Legal Yayıncılık, 2004), s. 82-89; Halil İnalcık, "Cizye", içinde *TDV İslam Ansiklopedisi*, 1993, s. 47.

[56] Kapitülasyon olarak adlandırılan bu ayrıcalıklar için bkz: Ali İhsan Bağış, *Osmanlı Ticaretinde Gayrımüslimler - Kapitülasyonlar - Avrupa Tüccarları - Beratlı Tüccarlar - Hayriye Tüccarları (1750-1839)* (Ankara: Turhan Kitabevi, 1983); Osman Nebioğlu, *Bir İmparatorluğun Çöküşü ve Kapitülasyonlar* (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1986); Maurits H. van den Boogert, *The Capitulations and the Ottoman Legal System : Qadis, Consuls and Beratlis in the 18th Century* (Leiden-Boston: Brill Publishing, 2005).

devletlerden gelerek Osmanlı topraklarında ticaret yapan tüccarlara da müste'men denilir. Ancak zamanla Osmanlı Devleti'nde ayrıcalıklardan yararlanan kişiler; sadece kendisine bu hakkın tanındığı devlet vatandaşları değil, aynı zamanda bu devletin koruması altında bulunan kimseler olmaya başlar. Bu durum Osmanlı tebaasından olan kimselere de korunma hakkı tanır.[57] 18. yüzyılda Osmanlı'daki ticari faaliyetleri artan Avrupa devletleri, imparatorluğun farklı yerlerinde konsolosluk sayısını arttırır, yerel idareciler ve tüccarlarla ilişkilerin sağlanması için gayrimüslim Osmanlı reayasını tercüman olarak istihdam etmeye başlar.[58] Tercüman olarak istihdam etmek istediğinde, Babıâli'ye müracaat ederek, padişahtan sağlanan bir berat talep edilir. Bu şekilde berat alan, gayrimüslim Osmanlı tebaasından Avrupa devletlerinin himayesine girerek müste'men tüccar gibi iç ve dış ticarette imtiyazlı bir şekilde ticaret yapan kimselere "beratlı tüccar" denmektedir.[59] Zamanla yalnız tercümanlar değil, konsolosluk çalışanları da bu haklardan faydalanabilir hale gelir. Bunun yanında, hukuki bir dayanağı olmayıp elçi ve konsoloslar tarafından düzenlenen "patente" olarak adlandırılan belgelerle, beratlı tüccarlardan farklı olarak aile üyelerini de kapsayan ve görev sürelerince değil, sonraki kuşaklarına bırakabilecekleri ayrıcalıklar sağlamışlardır. Osmanlı Devleti, *patente*lerin verilmesini önlemek amacıyla 18. yüzyılın ilk yarısından itibaren tedbirler almaya başlar.[60] Ancak 19. yüzyılın ortalarına gelindiğinde ayrıcalıklara sahip, beratlı ve patente verilmiş (protégé-koruma altında) olanlarla ilgili sorun çözülememiştir. 1863'te *Memalik-i Mahruse-i Şahanede Bulunan Düvel-i Ecnebiyye Konsoloslukları Hakkında Tanzim Kılınan Nizamname* ile konsoloslukların tercüman sayısına sınırlama getirilmiş, Osmanlı vatandaşlarının yabancı devletlere zorunluluk dışında konsolosluk yapamayacağı, berat ya da patente ile koruma (protégé) kavramının sadece kişinin kendisi ve hizmette bulunduğu süre ile sınırlandırılarak korumanın aileleri kapsamayacağı belirtilir.[61] Nizamname sonrası

[57] Belkıs Konan, "Osmanlı Devlet'inde Protégé (Koruma) Sistemi", *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 58, sy 1 (2009): s. 171, https://doi.org/10.1501/Hukfak_0000001567.

[58] Francis Rey, *La Protection Diplomatique et Consulaire dans les Echelles du Levant et de Barbarie* (Paris: L. Larose & Force, 1899), s. 259.

[59] Bağış, *Osmanlı Ticaretinde Gayrımüslimler - Kapitülasyonlar - Avrupa Tüccarları - Beratlı Tüccarlar - Hayriye Tüccarları (1750-1839)*, s. 16, 24.

[60] Schmitt, *Les Levantins, Cadres de vie et Identités d'un Groupe Ethno-Confessionnel de L'Empire Ottoman au "Long" 19e Siécle*, s. 133.

[61] "Memalik-i Mahruse-i Şahanede Bulunan Düvel-i Ecnebiyye Konsoloslukları Hakkında Tanzim Kılınan Nizamname", içinde *Düstur 1. Tertip*, c. 1 (İstanbul: Matbaa-i Âmire, 1289), 772-75; Rey,

yabancı devletler tarafından bu şekilde koruma altından çıkarılan kişilere ülkelerin vatandaşlığı verilerek, durumlarını sürdürmeleri sağlanmaya başlanır.[62]

Osmanlı Tabiiyet Kanunu kadar, Osmanlı Devleti'nde bu konuda kuralları İslam hukuku belirler.[63] 28 Ocak 1869 tarihinde kabul edilen Tâbiiyet-i Osmaniyye Kanunnamesi, kalabalık bir yabancı nüfusun yaşadığı imparatorlukta tabiiyet haklarının suiistimal edildiği durumlar[64] ile Osmanlı Devleti'nin kaybettiği topraklarında kalan ve kendini Osmanlı tabiiyetinde kabul edenlerin uluslararası düzlemde haklarını savunabilecek bir zemin hazırlamak üzere oluşturulur. 1869 tarihli, Osmanlı vatandaşlık statüsünü belirleyen Tabiiyet-i Osmaniyye Kanunu ile Osmanlı Devleti tabiiyetinden çıkıp başka ülkenin vatandaşlığına geçmek, Osmanlı padişahının iznine bağlanır. Osmanlı tabiiyeti kan bağı ve toprak (ikamet, doğum yeri) bağı ile kazanılması esasına dayandırılırken, evlenme, doğan çocukların anne ve babalarının tabiiyetine bağlı olarak alacakları tabiiyet, miras hakkı gibi konularla açıklık getirilir.[65] Tâbiiyet-i Osmaniyye Kanunnamesi'nin hazırlanması ve yürürlüğe konmasında, başka devletlerin tabiiyetine geçerek kapitülasyon koşullarından faydalanmak isteyen zımmî tebaanın etkisi olur.[66]

Rum, Ermeni, Yahudi ve Katolik Osmanlı tebaasından olan bu gruplar, Fransa, İngiltere, İtalya, Avusturya ve Rusya gibi devletlerin tabiiyetine geçtikleri gibi, daha uygun buldukları durumlarda yeniden tabiiyet değiştirmişlerdir. Bunun yanında aynı

La Protection Diplomatique et Consulaire dans les Echelles du Levant et de Barbarie, s. 270-272; Konan, "Osmanlı Devlet'inde Protégé (Koruma) Sistemi", s. 181-182.

[62] Rey, *La Protection Diplomatique et Consulaire dans les Echelles du Levant et de Barbarie*, s. 290-292; Schmitt, *Les Levantins, Cadres de vie et Identités d'un Groupe Ethno-Confessionnel de L'Empire Ottoman au "Long" 19e Siécle*, s. 134; Will Hanley, "What Ottoman Nationality was and was not", *Journal of the Ottoman and Turkish Studies Association* 3, sy 2 (2016): s. 284-285.

[63] Osmanağaoğlu, *Tanzimat Dönemi İtibarıyla Osmanlı Tâbiiyetinin (Vatandaşlığının) Gelişimi*, s. 82-83.

[64] Osmanlı tabiiyet haklarının suistimal edildiği durumlar ve Osmanlı Devleti'nin çözüm arayışları için ayrıca bkz: Konan, "Osmanlı Devlet'inde Protégé (Koruma) Sistemi", s. 71.

[65] "Tabiiyyet-i Osmaniye Kanunnamesi", içinde *Düstur*, c. I/1 (İstanbul: Matbaa-i Âmire, 1289), s. 16-18; Cihan Osmanağaoğlu, *Tanzimat Dönemi İtibarıyla Osmanlı Tâbiiyetinin (Vatandaşlığının) Gelişimi* (İstanbul: Legal Yayıncılık, 2004), s. 82-89; İbrahim Serbestoğlu, "Osmanlı Devleti'nde Tabiiyet" (Doktora Tezi, Samsun, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2010), s. 6, 31-33, vd.

[66] Osmanağaoğlu, *Tanzimat Dönemi İtibarıyla Osmanlı Tâbiiyetinin (Vatandaşlığının) Gelişimi*, s. 195.

soyadına sahip aile üyelerinin farklı devlet tabiiyetine geçmesi ya da hiç tabiiyet değiştirmemesi gibi durumlar da söz konusudur.[67]

Çoğunluğu oluşturan Osmanlının eski tebaasından olanlarla tabiiyetlerini muhafaza eden İngiliz, Fransız ve diğer Avrupa devletlerinin vatandaşları da Osmanlı topraklarında birkaç kuşak yaşadıktan sonra Levanten kategorisine katılırlar.

5. Levantenlerin meslekleri: Genel olarak ticaretle uğraşırlar. Bu konu tabiiyetleriyle ve tabiiyet değiştirmeleriyle de ilgilidir. 19. yüzyılda, bütün Osmanlı İmparatorluğu'nda toplumsal ve ekonomik dönüşümler yaşanır. Keyder'e göre, imparatorluğun Avrupa kapitalizminin siyasi-iktisadi mantığına dahil olmasını kurumsallaştırma yolunda atılan ilk adım, 1838'de İngiltere'yle yapılan Baltalimanı Antlaşması'dır. 1838 antlaşması Osmanlı Devleti'nin ticari ürünlere koyduğu sınırlamaları büyük ölçüde kaldırarak İngiliz tüccarlara çok düşük bir oranda vergi tanımlar.[68] Birkaç yıl içinde benzer hükümler taşıyan antlaşmalar diğer Avrupa devletleriyle de imzalanır. Osmanlı İmparatorluğu böylece bir serbest ticaret bölgesi haline gelir. Batı'da sanayi üretiminin artması, buharlı gemilerle yapılan taşımanın ucuzlaması, özellikle Fransa ve İngiltere'nin saldırgan ticarî politikaları ve antlaşmaların sağladığı kurumsal kolaylıkların etkileri bir araya gelince, 1820'lerde yükselmeye başlayan ticaret hacmi önemli ölçüde artar. Dünya konjonktüründeki canlılığın da yardımıyla ticaret hacmi, 1830'lardan 1873'teki iktisadi durgunluğun başlangıcına kadar, yılda yüzde 3,5 oranında artış gösterir. Özellikle 1840'larda ve Kırım Savaşı (1853-1856) döneminde hızlı bir büyüme görülür.[69] Hızla değişen üretim ve ticaret ortamında yeni iktisadi faaliyetlerin ve yeni toplumsal grupların ortaya çıktığı görülür. Çoğu taşıdıkları yabancı pasaportların sağladığı koruma ve

[67] Bu konuda Glavany ve Corpi aileleri örnek verilebilir. Glavany ailesinin İstanbul'daki erken üyeleri Fransız tabiiyetine geçer. 19. yüzyıl sonlarında Glavany ailesinin kimi üyeleri Belçika tabiiyetindedir ve konsolos olarak İstanbul'da görev alırlar. (Bkz. 3.1.1.5. Glavany Ailesi) Corpi ailesinin İtalyan ve Fransız tabiiyetine geçmiş üyeleri olduğu gibi özellikle kadın üyelerinin adının geçtiği kimi kayıtlarda "Latin tebaadan" sıfatıyla Osmanlı tabiiyetinde kaldıklarını gösterir (Bkz. 3.1.1.3. Corpi Ailesi).

[68] Baltalimanı Antlaşması için bkz. Mübahat Kütükoğlu, *Osmanlı-İngiliz İktisadi Münasebetleri I (1580-1838)* (Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, 1974); Mübahat Kütükoğlu, *Osmanlı-İngiliz İktisadi Münasebetleri II (1838-1850)* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, 1976); Müjdat Engin, "1838 Osmanlı-İngiliz Ticaret Antlaşmasının Tanzimat Fermanı'na Etkileri" (Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2010); Pamuk, *Osmanlı Ekonomisinde Bağımlılık ve Büyüme (1820-1913)*, s. 16-21.

[69] Keyder, *Türkiye'de Devlet ve Sınıflar*, s. 42.

dokunulmazlıktan yararlanan nüfus, Selanik, İzmir ve İstanbul gibi liman şehirlerinde gelişir ve zenginleşir. Ticarî faaliyetin yeni odaklarını oluşturan bu şehirler, kaynağı Avrupa olan meta ve kredi çevreleriyle bağlantıyı sağlamaktadır. Liman şehirlerinde kurulan bankalar ve ticarethaneler iç bölgelere erişimi sağlayan şebekeleri harekete geçirir. İktisadi mekân coğrafi bakımdan da yeni bir yapı kazanır: Çökmekte olan geleneksel manüfaktürler, çoğunlukla bürokrasinin taşradaki merkezlerini oluşturan iç bölgelerdeki eski ticaret şehirlerindedir. Yeni faaliyetler ise pazarın mantığına uygun olarak limanlarda toplanır. Bu yeni faaliyet şebekeleri, Avrupa pazarlarıyla bağlantının sürdürüldüğü merkezi noktalardan başlayacak şekilde kurulur. Böylece, iktisadi faaliyetin kıyı bölgelerinde, ana yollar üzerindeki pazar şehirlerinde ve bunların yakın hinterlantlarında yoğunlaştığı dengesiz bir coğrafi dağılım sonucu doğar.[70] Bu şebekeler tüccarlardan, acentelerden, küçük satıcılardan ve tefecilerden oluşmaktadır. Ticaretin yıkıcı ve yapıcı uğraklarının büyümesi, toplumsal işbölümünün temelli bir yeniden yapılanmasına yol açar. Geleneksel düzenin küçük şehir burjuvaları ortadan kalkarken, dış ticaretin yarattığı işlerle uğraşan yeni bir toplumsal tabaka yükselir.

Göçek, yeni oluşan bu toplumsal grubu ticaret burjuvazisi olarak adlandırır.[71] Osmanlı ticaret burjuvazisinin toplumsal yapısını belirlerken, Rum, Ermeni ve Yahudiler başta olmak üzere Osmanlı'nın gayrimüslim milletlerini tüccar sınıfın nispeten çoğunluğunu oluşturdukları üzerine kurar. Buna karşın Keyder, Osmanlı ticaret burjuvazisinden bahsederken, batılı bir devletten koruma belgesi alarak ya da onun tabiiyetine geçerek ticari üstünlük sağlayan tüccarların,[72] Kasaba ise hem yerli gayrimüslimlerin hem de yabancı uyruklu tüccarların[73] bu grubu oluşturduklarına vurgu yapar.

Osmanlı İmparatorluğu'nda burjuvaziyi oluşturan üç farklı grup ortaya çıkar; gayrimüslim Osmanlılar, yabancı bir devletin vatandaşlığına geçmiş Osmanlılar ve yabancılar. Yabancı bir devletin vatandaşlığına geçen Osmanlılarla yabancılar Levantenleri de içine alan bir grubu tanımlar. Yabancı bir devletin pasaportuna sahip

[70] Keyder, s. 46.

[71] Göçek, *Burjuvazinin Yükselişi İmparatorluğun Çöküşü, Osmanlı Batılılaşması ve Toplumsal Değişme*, s. 257.

[72] Keyder, *Türkiye'de Devlet ve Sınıflar*, s. 30.

[73] Kasaba, *Osmanlı İmparatorluğu ve Dünya Ekonomisi*, s. 98.

olmaları, Levantenleri ticaret yapmak için diğerlerine göre avantajlı bir grup haline getirir.

Levantenlerin esnaflık ve küçük işletmecilikle uğraşmalarıyla ilgili olarak Rinaldo Marmara, İstanbul'un Pangaltı semtini örnek gösterir. Varlıklı ailelerin yanında boyacı, sobacı, hırdavatçı, terzi gibi küçük esnafın varlığını bildirir.[74]

6. Yerleşiklik: Osmanlı topraklarına kısa süreli ve aileleri olmadan gelenler Levanten kategorisinde yer almaz. Levantenlik için birkaç kuşaktır burada yaşamak ve yerleşik olmak gerekir.[75] Ailesiz ve kısa süreli yaşayanlara "yabancı", "ecnebi" denir. Osmanlı tebaasıyken tabiiyet değiştirenler de kuşaklardır Osmanlı topraklarında yaşıyor olmalarıyla bu tanımlamayı en çok uyan grubu oluştururlar. Ancak sonradan Levanten niteliği kazanan İngilizler için biraz farklıdır.

Akdeniz'de ticari faaliyetlerde bulunan Levant Company'ye bağlı, merkezleri İngiltere'de olan kumpanya ortağı olan şirketlerin bu liman kentlerinde temsilciliğini yapan çalışanları, çoğunlukla, 18. yüzyıl ortalarına kadar aileleriyle birlikte yaşamaları şirketler tarafından desteklenmediğinden kentin diğer kısımlarından ayrıştırılmış haldeki ticaret evlerinde yaşayan genç bekar erkeklerdir.[76] Kumpanyanın kendi adlarına ticaret yapabilmeleri için şart koştuğu 3 yılı Londra'da, kalan 4 yılı Levant'ta geçirdikleri 7 yıllık çıraklık süreçlerinde[77], yalnız şirketin işleriyle uğraşarak geçirdikleri zaman, evlenmek ve ticaret yapmak için gerekli sermayeyi biriktirdikleri dönemdir. 1753'ten itibaren ticaretin sadece ticaret yapma imtiyazına sahip Londralılarla sınırlandırılması şartının kaldırılmasıyla, 18. yüzyılın sonlarına doğru kumpanyanın ortak sayısı artmaya başlar. Bu değişimle beraber ailesiyle birlikte Akdeniz liman şehirlerine yerleşmeye gelen veya buradaki yerel gayrimüslim ailelerle

[74] Rinaldo Marmara, *Pangaltı (Pancaldi) 19. Yüzyılın Bir Levanten Semti* (İstanbul: Şişli Belediyesi, 2003), s. 34.

[75] Alex Baltazzi, "Levantenler ve Levantizm", içinde *Avrupalı mı Levanten mi?* (İstanbul: Bağlam Yayıncılık, 2006), s. 51.

[76] Christine Laidlaw, *Levant'taki İngilizler 18. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'yla Ticaret ve Siyaset*, çev. Hakan Abacı (İstanbul: Alfa Basım Yayın, 2014), s. 263.

[77] Alfred C. Wood, *Levant Kumpanyası Tarihi*, çev. Çiğdem Erkel İpek (Ankara: Doğu Batı Yayınları, 2013), s. 276.

evlilikler kuran İngilizlerin sayısı artar.[78] Böylece bir topluluk oluşturarak Levanten niteliği kazanırlar.

7. Levanten aileler ve karışan kimlikleri: İnanç, tabiiyet, meslek gibi niteliklerden daha sık konu edilen, Levantenlerin kimi zaman "melez" olarak anılan karmaşık yapıdaki kültürleridir.[79] Osmanlı topraklarına yerleşmiş olmaları ve burada birkaç kuşaktır var olmaları, aile ve evlilik örüntüleri kurmalarıyla sağlanır. Nora Şeni'ye göre Levantenleri dışarıdan tanımlamanın imkansızlığı çeşitli karışımların ürünü olmalarından kaynaklanır. Bu karışım esasında Frenklerle Osmanlı Hıristiyan cemaatlerinin üyeleri arasındaki evlilik ittifakıyla şekillenir.[80] Osmanlı topraklarına ya da bir ticaret şehrine yeni gelen aileler, halihazırda orada olan ailelerin kızlarıyla evlenerek yeni ittifaklar kurarlar. Yerli olan Rum ve Ermeni ailelerin kızlarıyla evlenen Avrupalılar toplumsal bir statü, ticari bağlantılar ve mülk edinme hakkı[81] kazanırlar.

8. Levanten kültürü: Rinaldo Marmara, bir Levanten olarak, Levantenliği şöyle tanımlar:

> Biz Levantenleri her milletten ve her dilden, Doğu Akdeniz'de, özellikle İstanbul'da ve İzmir'de doğmuş olan ve burada yaşayan yabancı tebaa olarak kabul ediyoruz. Terimin dar anlamıyla Levanten, Osmanlı İmparatorluğu içindeki yabancı tabiiyeti olan Latin Katoliktir. Levantenler Batılı değillerdir, Doğulu hiç değillerdir: bu iki kültürün adetlerini miras edinerek, bir anlamda Doğu ile Batı'nın yaşayan sentezleridir. Sınırların olmadığı bir Avrupa'nın

[78] Wood, s. 264.

[79] Arus Yumul, "Melez Kimlikler", içinde *Avrupalı mı Levanten mi?*, ed. Arus Yumul ve Fahri Dikkaya (İstanbul: Bağlam Yayıncılık, 2006), s. 39.

[80] Nora Şeni, "İstanbul'da Dragoman Hanedanları ve Levantenler", içinde *Seni Unutursam İstanbul...*, çev. Saadet Özen ve Şirin Tekeli (İstanbul: Kitap Yayınevi, 2008), s. 163.

[81] Osmanlı tebaasından olmayanların mülk edinme hakkı 1867'de çıkan Tebea-i Ecnebiyyenin Emlâk İstimlâkine Dâir Nizâmnâme'ye kadar yoktur. Ancak Osmanlı tebaasından olan gayrimüslim kadınlarla evlenerek, edindikleri mülkleri eşleri adına kaydettirilmesi dair pek çok örnek bulunur. "Tebaa-i Ecnebiyenin Emlak İstimtakine Dair Nizamname", c. I/1 (İstanbul: Matbaa-i Âmire, 1289), s. 230-237; Neojib H. Chiha, "Osmanlı Devleti'nde Gayrimenkul Mülkiyeti Bakımından Yabancıların Hukuki Durumu", çev. Halil Cin, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 24, sy 1 (1967): s. 247-248; Murat Alandağlı, *Süreç ve Sonuçlarıyla Osmanlı İmparatorluğu'nda Yabancıların Mülk Edinmeleri (1830-1914)* (Ankara: Helke Yayınları, 2015), s. 244.

> müjdecileri olarak, bütün milliyetlerin birbirine karıştığı bir ortamda, her biri kendine has kimliğini koruyarak birlikte yaşamayı bilmişlerdir.[82]

Buradaki genellemeler pek çok istisna ve farklılaşmaya rağmen yaşadıkları coğrafya, dinleri, tabiiyetleri, dilleri, meslekleri ve toplumsal statüleriyle Levantenlik üzerine düşünmek için ancak bir çerçeve çizebilir. Yerasimos, bu durumu "negatif bir kimlik" olarak, yani ne olmadıkları üzerinden geliştirilen bir ötekilik, dışarıda bırakılmışlıklarıyla tanımlar.[83] Günümüz yazınında, Levantenler üzerinde ortaklaşılan ise bir "kimlik"[84] oluşudur.

Peki Levanten mahallesi nedir? Bareilles, 1880-1912 yılları arasında yaşadığı İstanbul'daki Frenk ve Levanten mahalleleri olarak Galata, Pera ve kısmen Bebek'ten[85] bahseder.

> Kuşkusuz Paris, her ırktan en çok sayıda yabancıyı barındıran Avrupa merkezidir: ama bu yabancılar geniş bir alana dağıldığından, en azından görüntü olarak Fransız kenti yapısı pek bozulmamıştır. Yabancı unsurun öncelikle bir gereklilik sonucu yerleşip yoğunlaştığı Frenk mahallesinin durumu ise bundan farklıydı; çünkü yerli nüfusun kendi mahallesine yabancıların yerleşmesine asla izin vermemesi bir yana, Türk töreleri, Avrupalı alışkanlıklarından çok uzaktı. Pera, Avrupalı kadının İstanbul içinde rahatça dolaşabileceği tek yer, çok daha zengin ve birçok açıdan modern olmalarına karşın Kahire ve İskenderiye'yi de içine katarak söylüyorum, Doğu'nun en Batılı ortamıdır… Demek ki Avrupalı bu semtte sadece kendine uyan toplumu değil, aynı zamanda kendi bireyselliğini koruma olanağı veren var oluş koşullarını buluyordu... Kahvehaneler ve bakkallar

---

[82] Marmara, *Osmanlı Başkentinde Bir Levanten Semti Galata-Pera,* s. 32.

[83] Stefanos Yerasimos, "Levanten Kimdir?", içinde *Avrupalı mı Levanten mi?*, ed. Arus Yumul ve Fahri Dikkaya (İstanbul: Bağlam Yayıncılık, 2006), s. 30.

[84] Kimlik, "Toplumsal bir varlık olarak insana özgü olan belirti, nitelik ve özelliklerle, birinin belirli bir kimse olmasını sağlayan şartların bütünü" olarak tanımlanır. Connolly'de kimlik, seçip istediğimiz yahut rıza gösterdiğimiz şeylerden çok, ne olduğumuz ve nasıl tanındığımızla ilişkilidir. Aynı zamanda "Kimlik var olmak için farklılığa gereksinim duyar ve kendi kesinliğini güven altına almak için farklılığı ötekiliğe dönüştürür." Weeks kimliğin insanlarla aramızda aynı ya da farklı noktalar bağlamında bir aidiyet problemi olduğunu belirler. Bu anlamda kimlik, "benliğin" nasıl tanımlandığına ve başkalarıyla bağlantılı olarak nasıl sınıflandırıldığına işaret eder. *Türkçe Sözlük,* c. 2 (Ankara: Türk Dil Kurumu, 1998), s. 1324; William E. Connolly, *Kimlik ve Farklılık -Siyasetin Açmazlarına Dair Demokratik Çözüm Önerileri*, çev. Ferma Lekesizalın (İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 1995), s. 92-93; Jeffrey Weeks, "Farklılığın Değeri", içinde *Kimlik: Topluluk, Kültür, Farklılık*, çev. İrem Sağlamer (İstanbul: Sarmal Yayınevi, 1998), s. 85.

[85] Bareilles, *İstanbul'un Frenk ve Levanten Mahalleleri, Pera-Galata Banliyöler,* s. 137.

> Rum, moda ve tabelalar Fransız, paltolar İngiliz, birahaneler Alman, serenadlar ve dolce farniete (tatlı tembellik) İtalyan ve İspanyol, kırmızı fesler, bekçiler, hamallar, kavaslar ise Türk renkleri taşıyordu.[86]

Bareilles'in bu semt anlatısında, semte "Frenk" karakterini kazandıranın nüfus yoğunluğu kadar Avrupalıların kültürel etkisidir. İstanbul'da Levanten mahallesi sıfatıyla anılan üç yer vardır: Galata-Pera, Pangaltı, Moda. Pera, zaten 11. yüzyıldan itibaren Levantenlerin ve Avrupa'dan gelen tüccarların yaşadığı yerdir.[87] Pangaltı, 19. yüzyıldaki sakinlerinin çoğunluğunun (en azından üçte birinin) Latin-Katolik olması, büyük bir Katolik kilisesine sahip olup geniş bir cemaatinin olması, kendilerine özgü sosyal ortamları ve festival gibi eğlencelere sahip olması gibi nedenlerden Levanten mahallesi olarak anılır.[88]

19. yüzyılın nüfus verilerine göre bu mahallelerin nüfusunun çoğunluğunun Levantenlerden oluştuğunu tespit etmek mümkün değildir. 1885 İstanbul sayımlarında İstanbul nüfusunun %15'ini oluşturan yabancıların, yaklaşık yarısına tekabül eden 110.000'inin Beyoğlu'nda yaşıyor olması da Levantenlerle ilgili belirgin bir nüfus bilgisine ulaşmayı sağlamaz.[89] Rinaldo Marmara, Pangaltı'nın bir Levanten mahallesi olması iddiasını 1913 tarihli Şark Ticaret Yıllıklarında yer alan kişi ve adres bilgilerine dayanarak yapar. Buna göre Pangaltı nüfusunun yaklaşık %27'sinin Latin veya Levanten olduğu bilgisini verir.

Sezim Sezer Sevinç, çalışmasında 19. yüzyılda İstanbul'da faaliyet gösteren 22 Katolik kilisesi sayar. Bunlardan 7'si Galata-Pera'da, 1'i Pangaltı'da, 2'si Moda'dadır.[90] İngilizlere ait İstanbul'daki iki kiliseden biri Pera'da, diğeri Moda'dadır. Nüfuslarına ve kiliselere bakarak bir yeri Levanten mahallesi olarak

---

[86] Bareilles, s. 37.

[87] Orhan Türker, *Pera'dan Beyoğlu'na İstanbul'un Levanten ve Azınlık Semtinin Hikayesi* (İstanbul: Sel Yayıncılık, 2016).

[88] Marmara, *Pangaltı (Pancaldi) 19. Yüzyılın Bir Levanten Semti*, s. 17-18.

[89] *Bâ İrâde-i Seniyye-i Cenâb-ı Padişâhi Bu Kerre İcrâ Olunan Tahrîr-i Sâbık Yoklaması Mûcebince Dersaadet ve Bilad-ı Selasede Mevcûd Nüfusun İstatistik Cedvelidir*, s. 18.

[90] Moda'daki kiliselerden biri Notre Dame de d'Assomption Paroisse Kilisesi, diğeri St. Joseph Kolejinin içindeki şapeldir. Diğer Katolik kiliseleri Büyükdere, Beykoz, Büyükada, Kadıköy, Yeşilköy, Bakırköy, Yedikule, Üsküdar, Bebek, Kumkapı, Fenerbahçe, Haydarpaşa'dadır. Sezim Sezer Sevinç, "Tanzimat'tan Cumhuriyet'e İstanbul'da Latin Katolik Yapıları" (Doktora, İstanbul, Mimar Sinan Üniversitesi, 1997).

nitelendirmek bu bilgilere dayanarak güçleşir. Ancak kültürel olarak etkin olmaları, kendi aile düzenleri, eğlenceleri ve etkileşim biçimlerinin kullanılması bir yerin Levanten mahallesi olarak adlandırılmasına gerekçe üretmiş görünür.

Bu tezin konusu olan Moda ise bu iki semtten biraz daha refine bir sakin profiline sahiptir. Pangaltı gibi 19. yüzyılın ikinci yarısında yerleşime açılan Moda, bir banliyö yerleşkesi olarak şekillenir. Zaman içinde kendilerinden Moda İngiliz kolonisi[91] olarak bahsedecek bir İngiliz nüfusun yanında, çoğunluğu Sakız Adası'ndan gelen Katolik ve Ortodoks aileleri barındırır.[92] Şehrin çevre mahallelerinden biri olarak Katolik ve Protestan iki kilisesiyle, birbirleri arasında akrabalık ve iş ilişkileri olan Levanten ailelerin asıl ya da ikincil konutları, eğlence, spor, kültürel etkinlik mekânlarıyla ortaya çıkar.

1.3. Tezin Amacı

Bu tez, 19. yüzyılda İstanbul'da yaşayan, şehrin olduğu gibi imparatorluğun pek çok yerindeki ticari ve endüstriyel faaliyete yön veren Levantenlerin Moda semtindeki etkinliklerini anlamaya yöneliktir. Moda'yı bir Levanten mahallesi olarak değerlendiren tez, buraya yerleşen 14 aile yoluyla içinde bulundukları sosyal ağlar ve sosyal etkinlikler 19. yüzyıl İstanbul Levantenliğinin bir kesitini alarak, kavramın bu dönem için anlamı konusunda bir çerçeve oluşturma çabasıdır.

Bu tez, İstanbul'un yaşadığı kentsel dönüşüm sürecinde eski merkezlerin dışında kalan ve yeni yerleşime açılmış mahallelerinin oluşumunu belirleyen koşulları ortaya çıkarma çabasındadır. Kentsel mekânın dönüşümünde yapılaşma, mülkiyet ve vatandaşlık konularına hukuki düzenlemeler oluşturan devlet ve kendi kentsel mekânlarını oluşturmada etkin seçkinler ana aktör olarak genel tabloya dahil edilir. Kentin bu yeni mahallesinde, yapılaşmanın yasal zemini ve mülkiyet ilişkileri, yabancı bir devletin vatandaşı olarak İstanbul'da yaşayan seçkinlerin kendi ihtiyaç ve isteklerine göre şekillendirmeye çalışmaları sırasında incelenebilir hale gelir. Bu sürecin aşamalarını görmek, yeni düzenlemelerin işleyişini anlamak, hem devlet ve

[91] "British Colonies on The Bosphorus", *The Times*, 22 Şubat 1876; "The Fete at Kadıkeuy", *The Levant Herald and Eastern Express*, 22 Haziran 1887, "Social Entertainments at Moda", *The Levant Herald and Eastern Express*, 23 Ocak 1891; "The Diamond Jubilee", *The Levant Herald and Eastern Express,* 14 Haziran 1897.

[92] Bkz. 3.1.1. Moda'da Katoliklerin Yerleşimi

seçkinler arasındaki hem de oluşmuş seçkin gruplarının kendi aralarındaki dinamikleri ve kentsel dönüşümün toplumsal bir dönüşüm açısından nasıl okunacağını daha iyi anlamamızı sağlayacaktır.

Bu tez, Moda'nın kentsel mekânının kurulmasında katkısı olan tüm toplumsal katmaları değerlendirmeye almaz. Üçüncü ve dördüncü bölümde incelenen gruplar, Levanten nitelemesiyle birlikte, yalnızca semtin sakini olmakla kalmayıp aynı zamanda önemli miktarda sermayeyi yöneten, gayrimenkul yatırımları olan, belediye, ticaret odası gibi kurumlarda yöneticilik yapan, dahil oldukları dini cemaatlere mali destek sağlayan, şirket ve banka yöneticilerinden oluşan ticaret burjuvazisine dahil aileleri ele alır. Bu aileler semtin fiziksel ve toplumsal dokusunu belirleyebilecek mali ve idari gücün sahipleridir.

Burada kullanılan burjuvazi (ticaret burjuvazisi), iktisadi bir değerlendirmenin parçası değil, kültürel bir kavramsallaştırmadır. Genel olarak "Batılı hayat tarzı ve bunun taklitçiliği"yle karşılanan durumun asıl karşılığının, burjuvazinin kültürel, sosyal, mekânsal olarak 18. yüzyıl sonlarından itibaren Avrupa'da kazanmış olduğu alışkanlıkların Osmanlı İmparatorluğu'ndaki erken örneklerine sahne olduğu iddiasındadır.

1.4. Tezin kapsamı

Moda, İstanbul'un Anadolu yakasında, Boğazın Marmara Denizi'yle buluştuğu noktadan sonra, Marmara sahili boyunca devam eden kıyı şeridinde, Moda Burnu ve kısmen Kalamış Körfezi'ni kapsayan, kayalıkların üzerine oturan yüksekçe bir tepe üzerine kurulu bir semttir. Semt, yaklaşık 300.000 m^2'lik bir alanı kaplamakta, kuzeyde Yeni Fikir Sokak, Ağabey Sokak ve St. Joseph Lisesi kompleksinin bitimine kadar Yoğurtçu Çeşme Caddesi, doğuda St. Joseph Lisesi kompleksi bitimi, güney ve batıda Marmara Denizi ile sınırlandırılır. Marmara Denizi'ne bakan güneybatısında bir burun oluşturur. Burundan sonra, güney yönünde bir körfeze sahiptir. Burun tarafı Birinci Moda, Kalamış Körfezi'ne bakan kısım İkinci Moda ya da Küçük Moda olarak adlandırılır. 20. yüzyılın başlarında Moda semtini oluşturan 18 sokak bulunmaktadır.[93]

[93] İdari bir birim oluşturmadığından bir semtin sınırları kesin olarak çizilmez. Ancak semtin sakinlerinin aşağı yukarı belirledikleri sınırlar vardır. Moda'nın sınırları, 1927'de Osman Nuri Ergin tarafından hazırlanan *İstanbul Şehir Rehberi*'nde semte dahil edilen sokaklar üzerinden belirlenmiştir. Erol

Grafik 2: Moda'nın sınırları (https://maphub.net/map'da hazırlanmıştır)

Grafik 3: 20. yüzyıl başlarında Moda'da sokaklar (https://maphub.net/map'da hazırlanmıştır.)

Tablo 1: Moda'da sokak adları

	Eski adı/adları	Yeni adı
1.	Moda Caddesi	Moda Caddesi
2.	Club Çıkmazı Moda Çıkmazı	Moda Çıkmazı
3.	Moda Burnu Sokak	Devriye Sokak

Ölçer, *Sokak Şehir Hafıza, Kuyulu'dan Biçki Yurdu'na Osman Nuri Ergin ile İstanbul Sokak Adları*, ed. Ali Adem Yörük (İstanbul: Zeytinburnu Belediyesi Kültür Yayınları, 2014).

	Devriye Sokak	Ferit Tek Sokak
4.	Şükran Sokak	Arif Paşa Sokak
5.	Çınar Sokak[94]	Beşbıyık Sokak
6.	Birinci Orta Sokak Lütfü Bey Sokak	Lütfü Bey Sokak
7.	İkinci Orta Sokak Fazlı Paşa Sokak	Fazlı Paşa Sokak
8.	Üçüncü Orta Sokak Hüseyin Bey Sokak	Hüseyin Bey Sokak
9.	Orta Bostan Sokak İhsaniye Sokak	Atıfet Sokak
10.	Mektep Sokak	Moda Mektebi Sokak
11.	Bostan Sokak	Moda Bostanı Sokak
12.	Ralli Sokak	Şinasi Efendi Sokak
13.	Delikorda Sokak (Del Corda)	Yusuf Kamil Paşa Sokak
14.	Lorando Çıkmazı	Şair Nefi Çıkmazı
15.	Lorando Sokak	Şair Nefi Sokak
16.	İcadiye Sokak	Cem Sokak
17.	Ağabey Sokak	Ağabey Sokak
18.	Yoğurtçu Çeşme Caddesi Yoğurtçu Parkı Yokuşu	Yoğurtçu Çeşme Caddesi Dr. Esat Işık Caddesi

Bu tez çalışması tarihsel olarak 19. yüzyıl ortalarından 20. yüzyıl başlarına kadar geçen sürede Moda'yı konu alır. Bu sınırlandırma, Kadıköy'de 1855'te çıkan yangın sonrasında Moda'nın da dahil olduğu kentsel planlama süreciyle başlar. Bu tarihe kadar birkaç yapı ile üzüm bağları ve incir bahçeleriyle kaplı olan Moda, 1856'da yapılan planlama çalışmalarından sonra yerleşime açılır ve bir mahalle olarak kurulur. En yoğun yerleşim, 1867'de yabancıların mülk edinmelerinin önünü açan yasadan sonra, 1870'lerde olur. Sonraki yıllarda Levantenlerin, yabancıların ve gayrimüslimlerin ilgisi devam eder.

Bu dönemde Moda'da yaşayan ve Levanten kimliğine sahip Katolik, Ortodoks ve Protestan 14 aile konu edinildi. Aralarında mezhepsel farklılaşmanın en genel ayrımı oluşturması, akrabalık ilişkilerinin neredeyse her zaman mezhep içi kurulması, iş kollarında da bu mezhepsel ayrımın etkin olması sebebiyle aralarındaki gruplaşmalar bunun üzerinden yapıldı. Ancak bu ailelerin ekonomik faaliyetleri konunun dışında bırakıldı.

[94] 1913 öncesi haritalarda Moda Burnu'nda Tubini Mahallesi olarak gösterilen bölgede kaldığından Çınar, Fazlı Paşa, Hüseyin Bey, Lütfü Bey ve Şükran sokaklar ismiyle yer almazlar.

20. yüzyılın başına gelindiğinde bu ailelerin bir kısmının Moda'daki ilk kuşakları hayatlarını kaybeder ve yerlerini mirasçılarına bırakır, bir kısmı ülkeden ticari nedenlerle ayrılır, bir kısmı ticari başarısızlıkları nedeniyle mali olarak zor duruma düşer. Bu tarihlerde Moda kentsel karakteri oluşmuş bir banliyödür. Bunun yanında Moda'nın yerleşim düzeniyle ilgili yoğun bir veri sağlayan, semti haritanın olanakları çerçevesinde bir bütün olarak görebilmeyi sağlayan Goad'un Kadıköy sigorta haritaları 1906 tarihi taşır. Tezin tarihsel sınırlaması bu nedenlerle 19. yüzyıl ortalarından 20. yüzyıl başlarına kadar uzanır.

1.5. Kaynaklar

1.5.1. Ana Kaynaklar

Birinci bölümde Moda'nın fiziksel gelişimi işlenirken özellikle arşiv kaynakları ve haritalar kullanıldı. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Osmanlı Arşivleri'nde konu ile ilgili genel taramaların dışında, özellikle yapılaşma izinleri söz konusu olduğunda Meclis-i Vâlâ, Şûra-yı Devlet, Belediye ve Plan-Krokiler fonları incelendi. Ancak arşiv belgelerinin eklerinde bulunması gereken plan ve krokiler birbirlerinden ayrılarak kataloglandığından ve aralarında ilgi oluşturabilecek bir bağlantı kurulmadığından pek az ifraz talebine ait kroki eşleştirilebildi.[95]

Arşiv kaynaklarından özellikle bir defter serisi, yapılaşma ve mülkiyet konusunda önemli veriler içeriyordu. Bu seri İstanbul'un (Galata ve Pera bölgesi dışında) 1874 yılına ait kadastro sayım defterleridir. Ortak bir ad taşımayan ve Maliye Nezareti Vâridât Muhasebesi Defterleri (ML.VRD.d...) altında toplanan bu defterler üzerine yalnız bir yayınla karşılaşıldı. Yücel Alp Kaya ve Kaya Terzibaşoğlu'na ait olan makalede defterlere dair bilgiler verilmekle birlikte 125 adet tespit edildiğinden bahsedilir.[96] Arşivde yapılan çalışma ile 200'ün üzerinde defter tespit edildi. Matbu olarak hazırlanmış defterler, 39 sütunda parsellerin cinsi, numarası, içerdiği yapıları, boyutu, sınır komşuları, semti, mahallesi, sokağı, sahibi, emlak kıymeti, ödenecek

[95] Planlar ve krokiler için İBB Atatürk Kitaplığı'nın da önemli bir arşive sahip olduğu saptandı. Ancak kütüphaneden sağlanan bu krokilerde hem sokak adı verilmediğinden yerleri saptanamadığı gibi mülkiyet ilişkileriyle ilgili yazılı evrak barındırmadığından kullanılamadı.

[96] Alp Yücel Kaya ve Yücel Terzibaşoğlu, "Tahrir'den Kadastro'ya: 1874 İstanbul Emlak Tahriri ve Vergisi: 'Kadastro Tabir Olunur Tahrir-i Emlak'", *Tarih ve Toplum Yeni Yaklaşımlar*, sy 249 (Güz 2009): s. 30.

vergi, tapu senedi tarihi, ait olduğu vakfı, vakfın cinsi ve varsa açıklama gibi bilgi sütunlarını içerir. Bu seri, mahallelerin mezhepsel dağılımı, konut tipolojisi, mimarlık tarihi, vakıf mülkleri, emlak kıymetleri gibi pek çok konuda mahalle mahalle karşılaştırmalı bir analiz için ilgililerini bekler durumdadır. Bu tez için yalnız Moda semtinin bir kısmını içeren ML.VRD.d... tasnifindeki 3876 no.lu defter incelendi. Emlak fiyatlarındaki farklılıkları görmek için Hasköy Kiremitçi Mahallesi, Fatih Kocamustafa Paşa Mahallesi ve Eyyüb Ensari Semti Kağıthane Karyesi'ne ait defterlerdeki benzer tipteki emlaklarla karşılaştırıldı.[97]

Belediye ve şehir yönetimiyle ilgili kanunlar, nizamnameler ve bunlara yapılan ekler, çok sayıda belge ve anlatıyı barındıran Osman Nuri Ergin'in *Mecelle-i Umûr-ı Belediyye* adlı, Latin harfleriyle 9 cilt halinde yayınlanan eseri, İstanbul kent tarihinin 19 ve 20. yüzyıllarını çalışan araştırmacılar için olduğu gibi bu tez için de temel kaynak niteliği taşıdı. İlk baskısı 1914-1922 yılları arasında 6 cilt olarak yayınlanan eser, belediyenin kuruluşundan bu tarihe kadar çıkan karar ve düzenlemelerin derlemesidir. Kronolojik sıralanmış ve konularına göre gruplanmış bu düzenlemelerin süreç içinde oluşmasını ve ayrıntılandırılmasını izlemek için de önemlidir.

Haritalar kentsel gelişmenin, yeni mahallelerin, yeni yapıların, sokakların, caddelerin, tramvay ve demiryolu hatlarının genişlemesi ve gelişmesinin izlenebileceği en bütünsel görsel kaynaklardır. Bilinen anlamıyla ölçekli haritacılık, İstanbul için 18. yüzyıl sonlarında gelişir.[98] Askeri ve stratejik gerekçelerle hazırlanan bu haritalardan sonra, 19. yüzyılın ikinci yarısında buna kentsel planlama, deniz seviyesi, etnik ve dinsel yayılım temalı haritalar eklenir. 20. yüzyılın başlarından itibaren ise çok daha fazla ayrıntı içeren sigorta haritaları hazırlanmaya başlar. İstanbul'un genel haritaları arasında, çoğunluğu tarihi yarımada civarını konu edindiğinden, küçük ve gelişmekte olan bir yerleşim olarak Moda pek az yer alır. Küçük ölçekli olarak hazırlanan,

---

[97] BOA, ML.VRD.d...3832, H-10-09-1291; BOA, ML.VRD.d...3818, H-30-07-1291; BOA, ML.VRD.d...3798, H-06-06-1291; BOA, ML.VRD.d...3833, H-29-03-1292.

[98] İstanbul haritaları için bkz. Mitia Frumin, "François Kauffer Casusluk Yapan Bir Haritacı mıydı?", içinde *Üç Denizin Arasında Osmanlı ve Fransız Boğaz Haritaları*, çev. Nihan Özyıldırım (İzmir: Arkas Sanat Merkezi, 2016), 94-103; Pascal Lebouteiller, "Harita Çıkarma Yöntemlerinin Gelişimi ve Boğazların Tasviri (17.-19. Yüzyıllar)", içinde *Üç Denizin Arasında Osmanlı ve Fransız Boğaz Haritaları*, çev. Gözde Şakar (İzmir: Arkas Sanat Merkezi, 2016), 186-203; Ayşe Yetişkin Kubilay, "Batı Kaynaklı Haritalardaki İstanbul", içinde *Antik Çağlardan XXI. Yüzyıla Büyük İstanbul Tarihi* (İstanbul: İSAM-İstanbul Büyükşehir Belediye Başkanlığı Kültür A.Ş., 2015).

Moda'nın yer aldığı pek çok haritada da ayrıntılar bulunmadığından burada da yer verilmedi. Bunun yanında büyük ve geniş bir alana yayılmış bir kentin, küçük ve dış çeperde kalmış bir mahallesinin haritalarda ne ölçüde gösterileceği, ayrıntıdan uzak betimlemelere sahip olabileceği ve haritanın yapılış amacına göre yalnız belli başlı öğelerin yer bulabileceği de göz önünde tutuldu. 1837-38 tarihli Moltke haritasından 1938 tarihli Pervititch sigorta haritalarına kadar toplam 7 harita (sigorta haritaları çoklu paftalar içerir) kullanıldı. Bu haritaların bir kısmına İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Koleksiyonu, İBB Atatürk Kitaplığı, Salt Araştırma gibi İstanbul kütüphanelerinden ulaşıldı. Bunun yanında Stanford Üniversitesi Kütüphanesi'ndeki David Rumsey Harita Koleksiyonu[99], Fransız Milli Kütüphanesi'nin dijital arşivi https://gallica.bnf.fr, Paris Katolik Enstitüsü'nün (Institut Catholique de Paris -ICP) https://bibliotheque-numerique.icp.fr gibi koleksiyonlar taranarak diğer haritalara ulaşıldı.

Moda'nın ayrıntılı ilk haritası Edouardo Goad'ın 1906 tarihli sigorta haritasıdır. 1904-1906 yılları arasında yapılan bu sigorta haritaları İstanbul (Suriçi), Galata (Pera ile birlikte) ve Kadıköy olmak üzere üç bölge için hazırlanır. Bunlardan İstanbul için 20, Galata için 21, Kadıköy için 14 pafta bulunur. Rehber haritalar dışında 1/600 ölçekli olan bu haritalar Fransızcadır.[100] Goad'ın Kadıköy bölgesi 51-64. paftalarındadır ve 63. pafta tamamen ve 58. ile 64. paftalar kısmen Moda'yı içerir. Bu paftalarda yapılaşmanın çok seyrek oluşu dikkat çekicidir. İstanbul'un haritası hazırlanmayan

[99] David Rumsey Harita Koleksiyonu Kuzey ve Güney Amerika'nın nadir 16. ila 21. yüzyıl haritalarının yanı sıra dünya, Asya, Afrika, Avrupa ve Okyanusya haritalarını barındırır. Koleksiyonda atlaslar, küreler, duvar haritaları, cep haritaları, keşif kitapları, deniz haritaları ve el yazması haritalar gibi çeşitli kartografik materyaller yer alır. Öğelerin tarihi yaklaşık 1550'den günümüze kadar değişmektedir. 200.000'den fazla harita içerir. Koleksiyon dijital olarak açıktır. www.davidrumsey.com

[100] Goad haritalarının tüm paftalarında; pafta numarası, paftanın ait olduğu bölge, paftanın içerdiği mahallelerin isimleri ve paftaların çizim tarihleri mevcuttur. Bu haritalar, imar ve proje çalışmalarına yönelik hazırlanmadıkları için kat yükseklikleri ve diğer kot farkları lejant açıklamaları ile sunulmuştur. Diğer yandan, Goad haritalarında eşyükselti eğrileri, arazi kotları, istinat duvarları, sert meyiller ile birlikte haritada kullanılan renk ve işaretlerin açıklamaları da bulunmamaktadır. Diğer olumsuzluğu da kapsama alanının darlığı, distorsiyon-kapanmama problemleri ve düşük kartografik hassasiyettir. Murat Tanrıkulu, "Sigorta Kartografyasının Batı'da, Osmanlı Devleti'nde ve Türkiye'de Doğuşu, Gelişimi ve Son Bulması", *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi* 27, sy 2 (2023): s. 347-348.

başka bölgeleri olmasına rağmen Kadıköy'ün sigorta potansiyeli harita siparişi verenler için önemli olmalıdır ki bu seyrek yapılaşmaya rağmen hazırlanmıştır.[101]

Goad haritalarından sonra 1913-1914 tarihlerinde hazırlanan ve Alman Mavileri olarak bilinen haritalar İstanbul'un ilk nirengi noktasına sahip haritalarıdır. Ancak resmi ve kamusal yapılar ile sokaklar dışında pek az ayrıntıya sahiptir.[102] Moda'yı içeren kısmı C1 ve C2 nolu paftalardır.

Bu tez çalışmasının değerlendirdiği döneme göre geç tarihli olsa da Pervititch'in haritaları, aradan geçen süreye rağmen Moda'nın kentsel dokusu hakkında önemli veriler sunar. 1922-1945 yılları arasında Topograf Jacques Pervititch tarafından kadastral temelli olarak çizilen, 208 paftadan oluşan sigorta haritaları Beşiktaş, Beyazıt, Üsküdar, Kadıköy, Taksim, Beyoğlu ve Eminönü için hazırlanır. Pervititch haritaları, masrafları özel sigorta şirketleri tarafından karşılanan, resmi nirengi ağına bağlı kadastral parsel düzeyinde yangın risklerini gösteren bir sigorta haritasıdır. Goad haritalarının geliştirilmiş bir versiyonu olarak kabul edilir.[103] Sigorta şirketlerinin reasürans birimleri tarafından, bir yapı çevresinde mevcut olan risk unsurlarını belirlemek için kullanılır.[104]

---

[101] Jean-François Perouse, Pascal Lebouteiller, ve Bekir Cantemir, "Ch. E. Goad'ın Yangın Sigortası Planları: XX. Yüzyılın Başındaki İstanbul'u Tanımak İçin En Sonunda Ortaya Koyulan Bir Hazine (Stefanos Yerasimos Anısına)", içinde *Charles Edouard Goad'un İstanbul Sigorta Haritaları Plan D'Assurance de Constantinople*, ed. Ali Mazak (İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediye Başkanlığı Kütüphane ve Müzeler Müdürlüğü, 2007), s. VIII-XII.

[102] İstanbul'un kent planlamasına temel oluşturacak harita çizimi için ilk adım İstanbul Şehremaneti'nce, Halil Edhem Bey'in şehreminliği döneminde (20 Temmuz 1909-6 Ocak 1910) atılmıştır. Her paftası 66x100 cm. boyutunda, renkli, 1/1000 ve 1/500 ölçekli olarak hazırlanan bu haritalarda mahalle veya semt adları, sokak ve cadde, yapı adaları, saraylar, elçilik binaları, karakol, itfaiye, belediye vb. resmi binalar; cami, tekke, medrese, mezarlık, hazire, türbe, kilise, sinagog vb. dini yapılar; kule, duvar, sur, kışla, jandarma karakolu, tersane, atölye, levazım deposu vb. askeri yapılar; hastahane, iskele, demiryolu, gar, istasyon türü kamu yapıları; adları ve gabarileriyle gösterilmiştir. Semt, mahalle, cadde, sokak ve bina isimleri Türkçe isimlerin Fransızca telaffuz ediliş şekliyle yazılmıştır. Adı geçen bu yapılar özellikle 1/500 ölçekli haritalarda plan düzleminde tüm dış konturlarının ölçüleriyle gösterilmesine karşın; yapı malzemesinin cinsi belirtilmemiştir. Alman Mavileri'nde ada ve parsel bilgileri işlenmemiş, birkaç istisna dışında hamamlar ve konutlar çizilmemiştir. Konutlar ada etrafında dönen gri bir gölge ile gösterilmiştir. İrfan Dağdelen, ed., *Alman Mavileri, 1913-1914 I. Dünya Savaş Öncesi İstanbul Haritaları* (İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediye Başkanlığı Kütüphaneler ve Müzeler Müdürülüğü, 2006).

[103] Murat Güvenç, "Pervititch Haritaları: İstanbul İçin Bitmemiş Bir Araştırma Projesi", içinde *Jaques Pervititch Sigorta Haritalarında İstanbul* (İstanbul: Tarih Vakfı-AXA OYAK, t.y.), s. 12.

[104] Tanrıkulu, "Sigorta Kartografyasının Batı'da, Osmanlı Devleti'nde ve Türkiye'de Doğuşu, Gelişimi ve Son Bulması", s. 351.

Moda'nın kentsel dokusuna dair ayrıntıları barındıran Goad ve Pervititch haritaları, yalnız birkaç paftadan oluşan küçük bir kısmına dikkat yoğunlaştırıldığından verimli görsel malzemelere dönüşür. Bunun yanında yan yana paftalarda birbiriyle örtüşmeyen sokaklar ve böylece ortaya çıkan bakış ve yön sorunları, özellikle Goad haritasının coğrafi yükseltileri göz ardı etmesinden kaynaklanan arazilerin büyüklükleriyle ilgili ortaya çıkan yanılsamalar olabileceği de göz önünde tutulur.

Tezin ikinci bölümü için karşılaşılan birincil kaynaklar konu edinilen ailelere ve aralarındaki ilişkileri belirlemeye yöneliktir. Katoliklerin aile bağlantıları kilise defterleri üzerinden oluşturuldu, ancak Ortodoks ve Protestan aileler için kiliselerden yeterli veri sağlanamadı.

Katolik ailelerin İstanbul'a geldiklerinde ilk yerleştikleri yer olan Galata'daki St. Piyer ve Paul Kilisesi'nin 1740'lardan itibaren vaftiz, evlilik ve cenaze kayıtları mevcuttur.[105] Bu kayıtlar, yapılan ayinlerden sorumlu rahiplerin tuttuğu kayıtlardan oluşur. Ayini yapılan kişilerin İstanbul'dan önceki yerleşim yerleri/kökenleriyle ilgili bilgilere de yer verilir. Vaftiz ve evliliklerde olayın şahitleriyle ilgili verilen bilgiler diğer ailelerle olan yakınlaşmalarıyla da ilişki ağlarını kurmamızı sağlayabilir niteliktedir. 1830'lara kadar Galata'da ikamet eden aileler Pera'ya taşındıklarında St. Antoine ve St. Maria Draperis Kiliselerinin cemaatlerine katılırlar. Dijital kopyalarına ulaşılan kilise kayıtlarında, aynı ismi baba ve oğulun, kardeşlerin ya da yakın akrabaların kullanması kimin kim olduğu konusundaki tespitleri zorlaştırır. www.geneanet.net internet sitesinde, ailelerinin çoğunun önceki yerleşim yeri olan Sakız Adası'nın kilise kayıtlarını kullanarak oluşturulan jeneolojik kayıtlarıyla bunun üstesinden gelinmeye çalışıldı. Bu internet sitesi aynı zamanda aile ağaçlarını oluşturmak için de kullanıldı.

Doğrudan birincil bir kaynak sayılmayabileceği halde, 1795-1903 yılları arasında İstanbul'da yaşamış olan Fransız tabiiyetindekiler için oluşturulmuş bir katalog bunulur. Nantes şehrinde bulunan ve Fransa'nın Dışişleri ve Avrupa Birliği bakanlığına bağlı olarak dışişleri arşivlerini tutan Centre des Archives Diplomatiques de Nantes'da bulunan belgelerle 4 cilt halinde hazırlanmış *Les Français en Turquie*

[105] St. Piyer ve Paul Kilisesinin bu kayıtlarına Salt Araştırma üzerinden erişim sağlandı. https://archives.saltresearch.org/handle/123456789/2572?locale=tr

Constantinople (Istanbul) (1795-1903)[106] kayıtları, belge bilgisi vermeden ailesi sebebiyle doğuştan ya da evlilik yoluyla sonradan Fransız tabiiyetinde olan kişileri kataloglar. Ellerinde bulunan doğum, ölüm, evlilik, yaptığı işle ilgili bilgiler içerir.[107]

İstanbul Rum Ortodoks Patrikhanesi'nin kayıtları açık değildir. Bu nedenle Modalı Ortodoks aileler için de www.agelastos.com adlı internet sitesinden faydalanıldı. Bu site özellikle Sakızlı ailelerin jeneolojik kayıtlarını oluşturmak için hazırlanmıştır. Bu ailelerin İstanbul dışında da aralarında kurdukları ilişkileri görme olanağı sağladığı için oldukça kullanışlıdır.

Protestan ailelerin çoğunluğunun İstanbul'dan önceki yerleşim yeri olan İzmir'deki kilise kayıtlarına ulaşılabiliyor olsa da asıl kaynak Giraud, Whittall, La Fontaine, Charnaud ve Nowill ailelerinin üyelerinin kendi yazdıklarıdır.[108] Ayrıca The Levantine Heritage Foundation'ın (LHF) arşivinde topladığı belge, fotoğraf, kişisel anlatı, aile anlatısı ve araştırma kaynakları, ailelerin dünyanın pek çok yerine dağılmış olan üyelerinden toplanarak oluşturulduğundan önemli bir veri havuzu sunar.

Modalı ailelerin iş kolu ve iş mekânı bilgilerine Şark Ticaret Yıllıkları olarak bilinen ve L'Indicateur Constantinopolitan Guide Commercial (1868), L'Indicateur Ottoman Annuaire-Almanach du Commerce et de L'Industrie (1880-1881), Annuaire Oriental de Commerce de la Magistrature (1883), Indicateur Oriental Annuaire du Commerce de la Magistrature etc. (1885), Indicateur Oriental Annuaire du Commerce de

---

[106] *Les Français en Turquie Constantinople (Istanbul) (1795-1903), 1. cilt*, 4 c. (Centre des Archives Diplomatiques de Nantes, 2005); *Les Français en Turquie Constantinople (Istanbul) (1795-1903), 2. cilt*, 4 c. (Centre des Archives Diplomatiques de Nantes, 2005); *Les Français en Turquie Constantinople (Istanbul) (1795-1903), 3. cilt*, 4 c. (Nantes: Centre des Archives Diplomatiques de Nantes, 2005); *Les Français en Turquie Constantinople (Istanbul) (1795-1903), 4. cilt*, 4 c. (Nantes: Centre des Archives Diplomatiques de Nantes, 2005).

[107] Bu arşivde Osmanlı topraklarında yaşayan Fransızlarla ilgili başka belgelere ulaşılabilirdi. Ancak tezin yazım sürecinin başlangıcının Covid-19 salgınında yaşanan kısıtlamalara denk gelmesi ve sürecin öngörülemezliğinden nedeniyle yurtdışında bulunan arşiv kaynakları kullanılamadı.

[108] Edmund H. Giraud, "Family Records - A Record of the Origin and History of the Giraud and Whittall Families of Turkey", 1934, http://www.levantineheritage.com/book1.htm; Geoffrey William Whittall, *Constantinople to Kensington: The Reminiscences of Geoffrey William Whittall, 1906-2003*, ed. John W. Whittall (Leicestershire: Troubador Publishing Ltd, 2012); "The Charnaud Family History", erişim 21 Ocak 2023, http://www.charnaud.co.uk/familyhistory.html; Sydney E.P. Nowill, *Constantinople and Istanbul 72 Years of Life in Turkey* (Leicester: Matador Publishing, 2011).

L'Industrie, de L'Administration et de la Magistrature (1888), Annuaire Oriental du Commerce de L'Industrie de L'Administration et de La Magistrature (1889-1909), Annuaire Oriental (1913) gibi isimlerle yayınlanan süreli yayınlarla ulaşıldı. Bu yıllıklardan ilki, Raphaël César Cervati ve N. C. Sargologo tarafından Türkçe ve Fransızca olarak 1868 yılında yayımlanır. 1880 yılından itibaren daha düzenli şekilde yayımlanmaya başlayan yıllıklar, 1931-1945 yılları arasında ise Şark Ticaret Yıllıkları adı altında yayın hayatına devam eder. İstanbul'a yönelik bir kılavuz olmayı hedeflerken, tüm Osmanlı Devleti'nin ticari yaşamına yönelen yıllıklar, sadece bu topraklarla sınırlı kalmayıp doğu dünyasına açılmıştır. Şark Ticaret Yıllıkları, ilk yıllarda, genel hatlarıyla 5 bölümden oluşur. İlk bölüm padişaha ve Osmanlı ailesine, konsolosluk ve elçiliklere, nezaretlere ve devlet erkanına, posta ve telgraf teşkilatına, değişik din ve mezheplerin ibadet yerlerine, gümrük tarifelerine, demiryolları ve demiryolu tarifelerine dair bilgiler içerirken, ikinci bölüm "İstanbul Adresleri" başlığı altında, İstanbul'daki önemli ticaret merkezlerinde çalışan banker, tüccar, esnaf ve zanaatkar kesimin adres ve meslek bilgilerini isme göre alfabetik olarak sunmaktadır. Üçüncü bölüm, İstanbul'daki bu şahsiyetleri, ait oldukları meslek grubuna göre alfabetik olarak, işyeri adresleriyle birlikte okuyucuya sunmaktadır. Dördüncü bölüm Galata ve Eminönü'ndeki hanların ve han sakinlerinin isimlerine, Beyoğlu cihetindeki bir sokağın sağında ve solunda oturanların numaralarını, isimlerini, mesleklerini kapsayan bilgilere ayrılmışken, beşinci bölüm Osmanlı Devleti'nin diğer vilayetlerinde ticaret ve zanaatla uğraşan kişilerin meslek ve adres bilgilerini kapsamaktadır.[109]

Ticaret Yıllıklarında alfabetik olarak sıralanan kişilerin isimlerinin yanında meslekleri, çalıştıkları şirket ya da kurum, iş adresi ve ev adresi gibi bilgiler seçmeli olarak bulunur. Modalı ailelerin iş kolu ve iş mekânları bu kaynaklardan tespit edildi.[110]

Tezin üçüncü bölümü Moda'daki sosyal hayatı konu alır. Dönemin günlük gazetelerine yansıyan etkinlikler, katılımcıları ve yarattığı etkiler değerlendirildi. Bütün dönem boyunca ve yüksek tirajla yayımlanan *The Levant Herald* gazetesi, Moda'da İngiliz ailelerin yoğun bir şekilde yaşaması ve birincil konutları olarak

[109] "Ticaretten Toplumsal Topografyaya Uzanan Bir Kaynak: Şark Ticaret Yıllıkları, 1868-1945", t.y., https://archives.saltresearch.org/handle/123456789/199580.

[110] Bkz. Ek 3.2. Ticaret Yıllıklarında Yer Alan İş kolu, İş mekanı ve Adres bilgileri

kullanmalarından dolayı seçildi. *The Levant Herald* gazetesi İstanbul'da yayımlanan bir İngiliz gazetesidir. 1859-1914 yılları arasında çeşitli adlar altında yayımlanan *The Levant Herald* gazetesinin yayın hayatı dört döneme ayrılır: 1. Dönem: *The Levant Herald*, 05.01.1859-15.07.1878; 2. Dönem: *Constantinople Messenger*, 24.07.1878-29.04.1882; 3. Dönem: *Eastern Express*, 20.05.1882-06.02.1886; 4. Dönem: *The Levant Herald and Eastern Express* 28.04.1886-05.05.1914.[111] Gazete kuruluşunda, amaçlarının İmparatorluğun tüm uzak bölgelerinde yerli ve yabancı girişimciler için fırsatlar sunma, padişahın hâkimiyeti altında yaşayan farklı milletlerin hayat şartları, arzuları ve karakterleri hakkında bilgi verme, gündemdeki siyasi konuları ele alma, yerel veya dış meseleleri tartışmaya, hükümeti reformları gerçekleştirmeye ve tüm bunları herhangi bir suistimal veya korku olmadan yapmaya teşvik etmek olduğunu beyan eder. Ayrıca, Britanya İmparatorluğu'nun Orta Doğu'daki yasal faaliyetlerini destekleyeceklerini, İngiliz çıkarlarına fayda sağlayacaklarını ve sultan ile halkının refahını artırmak için gereken her türlü katkıyı yapacaklarını belirtir.[112]

Burada kullanılmayan kaynaklara ve nedenlerine değinmekte de fayda var. 19. yüzyıl Osmanlı şehir tarihi çalışmaları genel olarak şer'iyye sicilleri, nüfus defterleri gibi kaynaklar üzerinden hazırlanır. Ancak burada ele alından kişiler yabancı bir devletin pasaportunu taşıdıklarından bu tür kayıtlara dahil değillerdir. Yine de Üsküdar Kadılığı'nın Kadıköy naipline bağlı bir yerleşim olduğundan, üzerine çalışma yapılmış Üsküdar Şeriye Sicillerine bakıldı. İSAM kütüphanesinde Üsküdar'ın 1850-1900 yılları arasına ait 613-767 numaralı defterler arasında 154 şer'iyye sicili vardır. Bunların toplam sayfa sayısı 15.467'dır. Bu defterlerden 4'ü üzerine çalışma yapılmıştır. 750 no'lu defterin içerdiği 79 hükümden 7'si, 759 no'lu defterin içerdiği 68 hükümden 3'ü, 761 no'lu defterin içerdiği 106 hükümden 2'si, 762 no'lu defterin içerdiği 454 hükümden 14'ü Caferağa Mahallesi'nin sakinleriyle ilgili işlem içerir. [113]

---

[111] Muammer Akçay, "The Levant Herald: Muhalif Bir Gazetenin Bakış Açısıyla Osmanlı'da Sosyal ve Ekonomik Durum (1865 Yılı)" (Yüksek Lisans, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Tarihi Bilim Dalı, 2013), s. 4.

[112] Burhan Çağlar, "Brief History of an English-Language Journal in the Ottoman Empire: The Levant Herald and Constantinople Messenger (1859-1878)" (Yüksek Lisans Tezi, Toronto, University of Toronto, 2017), s. 31-32.

[113] Neslihan Uzun, "Üsküdar Mahkemesi 750 No'lu Şer'iyye Sicili (8 Muharrem-12 Şevval 1314/19 Haziran 1896-16 Mart 1897) Transkripsiyon ve Değerlendirmesi" (Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2016), s. 196, 201, 207, 254, 255, 256; Eltaf Elitaş, "Üsküdar Kadılığı 759 (1316-1317) Numaralı Şer'iyye Sicil Defteri" (Yüksek Lisans Tezi, İstanbul,

Osmanlı Devleti'nin Müslüman, Rum ve Ermeni tebaasına dair bu hükümlerin hiçbirinde Levantenlere ya da ecnebilere dair kayıt yoktur. Bu nedenle 154 sicil defterinden geriye kalan 150'sinin üzerine yapılacak bir çalışmanın Moda Levantenleriyle ilgili veri içerme olasılığının düşük olması nedeniyle verimsiz bir çalışma olacağını düşündüğümden şer'iyye sicilleri bu tezin kaynaklarının dışında tutuldu. Temettuat Defterleri ve Nüfus Defterleri şehir tarihi için önemli bir diğer defter türü olmasına rağmen 1850'lerden sonra tutulmaz. Ayrıca yalnız Osmanlı tebaasını kaydettiğinden kullanıma uygun kaynak değillerdir.

1.5.2. İkincil Literatür ve Alanın Problemleri

1.5.2.1. 19. Yüzyılda İstanbul'un Yerleşim Tarihi, Kadıköy ve Moda

19. yüzyıl İstanbul'u üzerine hem akademik çalışmalarla hem de yerel şehir tarihçiliği bağlamında oluşmuş oldukça geniş bir literatür vardır. Araştırmalar, çoğunlukla 19. yüzyılda başkent İstanbul'un geçirdiği değişim ve gelişimiyle merkez bölgelerin dönüşümüne odaklanır. Özellikle Galata-Pera ve Eminönü-Sirkeci gibi şehrin eski ticaret ve konut bölgeleri bu değişimin yoğun olarak yaşandığı yerler olarak çalışmaların odaklandığı konulardır. Hanlar, ticaret yapıları, konutlar ve yeni mimari tarzlar, mezarlıklar, ulaşım, nüfus, belediye yönetimi, altyapı hizmetleri, İstanbul'da faaliyet gösteren şirketler, anılar ve biyografiler bu literatürün en büyük bölümünü oluşturur. Bu çalışmalar şehrin merkez bölgelerine odaklanırken, periferide kalmış, 19. yüzyılda gelişmiş, sayfiye ya da banliyö yerleşimi özellikleri taşıyan yerler, şehrin genel dönüşümü içinde kendilerine pek yer bulamaz, ancak tekil çalışmalarla gündeme gelir.

Zeynep Çelik'in bir mimarlık tarihçisi olarak, doktora tezine dayanarak yazdığı *19. Yüzyılda Osmanlı Başkenti Değişen İstanbul*[114] kitabı, şehrin bu döneminin fiziksel dönüşümüyle ilgili rehber kitap niteliğindedir. Çalışmasında İstanbul'un fiziksel

Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2016), s. 128, 173, 179; Ayşe Uygun, "761 No'lu Üsküdar Şer'iyye Sicilinin Transkripsiyon ve Değerlendirmesi" (Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2014), s. 180, 235; Şükran Çeker Çetin, "762 No.lu Üsküdar Şer'iye Sicillerine göre H. 1317-1318/1899-1900 Yılları Arasında Üsküdar Kazasında Hayat" (Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2008), s. 158, 200, 203, 206, 241, 369, 370, 390, 407, 411, 463, 473, 489, 494.

[114] Zeynep Çelik, *19. Yüzyılda Osmanlı Başkenti Değişen İstanbul*, çev. Selim Deringil, 3. bs (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2017).

görünümündeki gelişime yeni bir doğrultu vererek, günümüze dek süren bir evrimin tohumlarını atan batılılaşma ve modernleşme sürecinin temelini çevreleyen olayları ve fikirleri açıklığa kavuşturmayı hedefler. Dönemin arşiv kayıtları, harita ve fotoğraf gibi görsel kaynakları, süreli yayınları gibi geniş bir literatür kullanarak ulaştığı verilere dayanarak, geleneksel olan Türk-İslam şehrinden kopuşu, kent yönetimi, kurumları ve örgütlerini Avrupa'daki örneklerine uyarlayan ve çağdaş, batılı yaşam tarzının gereklerine uygun bir dizi yeni bina tarzı geliştirildiğini söyler. Çelik'in anlatısına göre bütün bu değişimler devletin kontrolünde ve siyasidir.

İlhan Tekeli de bir şehir ve bölge plancısı olarak İstanbul'un tarihsel gelişimiyle ilgili önemli yayınlara sahiptir. *İstanbul'un Planlamasının ve Gelişmesinin Öyküsü*[115] gibi doğrudan 19. yüzyıldan 20. yüzyıl sonlarına kadar İstanbul'u konu aldığı kitabında şehrin tarihsel gelişimini yine modernleşme bağlamıyla ele alır. Tekeli'nin bir planlamacı olarak ekseni, dönem içerisinde ortaya çıkan yeni kurumlar, kanunlar ve yönetmeliklerdir.

Çelik ve Tekeli'nin çalışmaları oldukça geniş bir coğrafya ve tarih aralığı üzerinden bütün kenti konu alsa da devletin yürütücülüğü konusundaki ortak tavırları, bürokrasinin işleyişiyle ilgili önemli bilgiler verir. Ancak bu tavır, yaklaşık 50 yıl içinde şehrin köyleri dışındaki yerleşik alanının yüz ölçümünün iki kat artmasını açıklamaz. Aynı zamanda coğrafya ve zaman aralığı açısından bu denli büyük ölçeklerde çalışma yapmak, şehrin nasıl evrildiğini açıklasa da neden böyle bir değişim yaşadığını açıklamaz. Bunun için önce şehrin merkezinin dönüşümüne, daha sonra da çevresel gelişimin yönünü belirleyen yeni mahallelere bakmak gerekir.

Dönemin gazeteleri üzerinden yaptığı çalışmayla, yine bir mimarlık tarihçisi olan Nur Akın'ın *19. Yüzyılın İkinci Yarısında Galata ve Pera*[116] adlı kitabı, yerleşimlerdeki yaşantı, nüfus, kurumlar, yapılar ve insanlarla ilgili bilgiler verir. Tekil olaylara, durumlara, kurumlara ve kişilere dair gündelik ayrıntıları oldukça zengindir. Bunun karşısında bir fotoğraf çeker gibidir; değişim gibi bir olguya odaklanmaktan çok var olanın tespitini, aralarındaki ilişkilerden çok tekil hallerini sunar.

[115] Tekeli, *İstanbul'un Planlanmasının ve Gelişmesinin Öyküsü*.

[116] Nur Akın, *19. Yüzyılın İkinci Yarısında Galata ve Pera*, 3. bs (İstanbul: Literatür Yayıncılık, 2011).

Koca Mehmet Kentel, *Assembling 'Cosmopolitan' Pera: An Infrastructural History of Late Ottoman Istanbul*[117] başlığını taşıyan doktora tezinde, kozmopolitisizm bağlamında değerlendirdiği Pera'nın su ve kanalizasyon gibi altyapı inşalarının kentsel yapıyı ve bu işlerde yer alan insan ve kurumların aralarındaki ilişki ağalarının süreci nasıl etkilediğine odaklanır. Akdeniz liman kentleri ve Avrupa'nın çağdaş büyük şehirleri ile Pera'nın eş zamanlı dönüşümüne dikkati çeker. Literatürde sıkça karşılaşılan tek tek insanlar, yapılar, kentsel dönüşüm, kurumlardan ziyade bunların aralarındaki ideolojik bağları çözümleme çabasıdır. Kentel'in değerlendirdiği kozmopolitisizm ve Akdeniz liman kentlerinin aynı dönemde büyümesi bağlamları, bu tezin konusu olan Moda sakinleri için de bir okuma bağlamı üretebilir miydi? Kentel'in çalışmasına göre çok daha küçük bir coğrafyayı, buna bağlı olarak da az sayıdaki insanı konu alan bu tezde kozmopolitisizm okumalarının da merkez dışındaki bir okuması yapılabilirdi. Buna rağmen, Moda sakinlerinin temelde İngilizler ve Fransa, Rusya, İtalya gibi devletlerin vatandaşlığına geçmiş Osmanlı'nın eski vatandaşları olmak üzere iki kategoride değerlendirilmesi, ticaret burjuvazisinin yoğunluğu, yani görece homojen bir ortam sağlaması kozmopolitisizm değerlendirmelerinin eksende yer almasının önüne geçti.

Lorans İzabel Baruh, *The Transformation of the "Modern" Axis of Nineteenth-Century Istanbul: Property, Investments and Elites from Taksim Square to Sirkeci Station*[118] başlığını taşıyan doktora tezinde şehrin ticaret bölgesindeki mülkiyet ilişkilerinin ve buna bağlı olarak yatırım aracı olarak gayrimenkullerin dönüşümünü değerlendirir. Baruh'ta incelenen grup, yalnızca batılı yaşam tarzı için maddi araçlara sahip olan insanlardan değil, aynı zamanda önemli miktarda sermayeyi kontrol eden ve onu modern bir yatırım biçiminde kullananlardan oluşur. Bu tabaka genellikle yönetime yakın, şehrin gelişen ve yenilenen semtlerindeki modern binaların getirilerini artırma fırsatını yakalayacak kadar mali açıdan güçlü, toplumun bir üst tabakası ya da elit olandır. Baruh, elit olarak tanımladığı bu grubun sınıfsal bir tanımını yapmaz, ideolojik ve tanımlanan burjuva alışkanlıkları arasında bağ kurmaz. Çalışmasında yer verdiği kişi ve aileler, dönemin iktisadi ve bürokratik ortamının açtığı alanda mümkün olan

[117] Koca Mehmet Kentel, "Assembling 'Cosmopolitan' Pera: An Infrastructural History of Late Ottoman Istanbul" (Doktora, Seattle, University of Washington, 2018).

[118] Baruh, "The Transformation of the 'Modern' Axis of Nineteenth-century Istanbul: Property, Investments and Elites from Taksim Square to Sirkeci Station".

karlılıkla faaliyetlerde bulunurlar. Oysaki tanımladığı, hem Osmanlı İmparatorluğu'nun toprak mülkiyeti konusundaki sınırlılıklarının kendileri lehine değişimini sağlayarak özel mülkiyet alanının genişlemesi hem de Avrupaî ya da batılı hayat tarzıyla, mali olarak bağımsızlaşırken burjuva olmanın[119] gerekliliğini yerine getirmeleridir.

Nefise Burcu Yağan'ın *1980 Öncesinde İstanbul'da Tarihi Sayfiye Alanlarında Kentsel ve Mekânsal Değişim Süreci*[120] başlığını taşıyan doktora tezi 18. yüzyıldan başlayarak İstanbul'un sayfiye bölgelerinin dönüşümünü tanımlar. Kadıköy'ün ve Moda'nın sayfiye bölgesi olarak tanımlandığı tezde sayfiyeye gitmek, bir iç turizm etkinliği olarak tanımlanır. Yağan'ın sayfiye olarak tanımladığı Kadıköy'ün banliyöye dönüşmesi sürekliliğini Ebru Salah, *Sayfiye to Banlieu: Suburban Landscape Around Anatolian Railways, from Mid-Nineteenth Century to The World War II*[121] adlı doktora tezinde anlatır. Ulaşım olanaklarının gelişmesiyle sayfiye bölgelerinin banliyö yerleşimine dönüşmesini Salah, Anadolu demiryolu hattının geçtiği yerler üzerinden tanımlar.

Sarine Agopian'ın *Urban Modernization in Plural Ottoman Districts: Kadikoy, Istanbul, during the Long Nineteenth Century* balığını taşıyan yüksek lisans tezi, Kadıköy'ün kent mekânının oluşumuna diğer çalışmalardan farklı bir perspektif getirir. Agopian'ın tezini hazırlarken kullandığı temel kaynak 19. yüzyılın ikinci yarısı ve 20. yüzyıl başlarında, birkaç nesildir Kadıköy'de inşaat ustası olarak çalışan Stepanian Kalfa'nın hatıratına dayanır. 2012'de Ermeni Patrikhanesi yayınlarınca Ermenice olarak yayımlanan hatıratı bir araştırmaya konu eden Agopian olmuştur. Stepanian Kalfa Kadıköy'ün 1855 yangınına tanıklık ederken, sonrasında yapılan kentsel planlama çalışmalarıyla ilgili bilgiler verir. Ancak Agopian'ın tezinde, Stepanian Kalfa'nın hatıratına dayanarak yangın sonrası ilk bölgesel planlamaların

[119] "Bourg"da, kentte, yaşayan "bağımsız" kişilerden oluşan bir orta sınıftır. Bağımsızlığı feodal sistemin sosyal ve ekonomik yükümlülüklerini yerine getirmemesinden kaynaklanan burjuva, serf ya da köylü olmadığı gibi soylu da değildir. Immanuel Wallerstein, "The Bourgeois(ie) as Concept and Reality", *The Newleft Review*, sy 167 (1988): s. 91.

[120] Yağan, "1980 Öncesinde İstanbul'da Tarihi Sayfiye Alanlarında Kentsel ve Mekânsal Değişim Süreci".

[121] Ebru Salah, "Sayfiye to Banlieu: Suburban Landscape around Anatolian Railways, from Mid-Nineteenth Century to The World War II" (Doktora, Ankara, ODTÜ, 2013).

iddia edildiği gibi 1856'da çıkan Aksaray yangınından sonra olmadığı, 1855 Kadıköy yangınından sonra olduğundan bahsedilir. Çünkü Stepanian Kalfa Kadıköy için planlamaların 1856'da yapıldığını söyler. Ancak buradaki sorun Aksaray yangının çıkış tarihinin literatürde yanlış yer almasıdır. Yangının 1856'da çıktığına dair yanlış bilgi,[122] Agopian'ı da doğru olmayan bir iddiaya sürükler. Her iki yangın da 1855 yılındadır ve yangın sonrası planlama çalışmaları muhtemelen beraber yürütülmüştür. Sokak köşelerinin pahlanarak küçük meydancıkların oluşturulduğu bu düzenleme her iki yangından sonra kullanılan planlama ögeleri olarak karşımıza çıkar. Günümüzde kaybolmuş olan Aksaray'ın 19. yüzyılın ikinci yarısındaki planlama ilkeleri Kadıköy'ün merkezinde (Mühürdar Caddesinde iki meydancık) ve Yeldeğirmeni sokaklarında (İskele Sokak üzerinde iki meydancık) halen görünür durumdadır.

Kadıköy ve Moda'yla doğrudan ilgili olan literatür de yerel tarihçilerin akademik bir tartışmaya yer vermeden geliştirdikleri anlatılardan oluşur.[123] Ancak bu yerel tarihçilerden biri verdiği yoğun bilgi nedeniyle diğerlerinden ayrışır. Müfid Ekdal 1918'de Fenerbahçe'deki bir köşkte doğup büyümüş, Haydarpaşa'daki Tıbbiye Mektebi'nden mezun bir doktordur. Ekdal'ın *Kapalı Hayat Kutusu Kadıköy Konakları*[124] kitabı, Kadıköy'deki konak ve köşkler için olduğu kadar Moda için de bir rehberdir. Günümüze ulaşmamış pek çok yapının yerini, sahibini ve kimi zaman mimari özelliklerini öğrenebildiğimiz önemli bir kaynaktır.

1.5.2.2. Levantenler ve Levantenlik Üzerine Yapılan Çalışmalar

Bu tezin başlangıç sorusunu oluşturan "Levanten mahallesi"nin ne olduğu, kendisi de bir Levanten olan, Rinaldo Marmara'nın Pangaltı ve Pera'yı birer Levanten mahallesi

[122] Osman Nuri Ergin, "İstanbul Yangınları", içinde *Mecelle-i Umûr-ı Belediyye*, c. 3 (İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür İşleri Daire Başkanlığı Yayınları, 1995), s. 1228; Ahmed Lütfi Efendi, *Vak'anüvis Ahmed Lûtfî Efendi Tarihi*, ed. Münir Aktepe, c. 9 (İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1984), s. 131; Zeynep Çelik, *19. Yüzyılda Osmanlı Başkenti Değişen İstanbul*, çev. Selim Deringil, 3. bs (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2017), s. 69-70.

[123] Atılgan, *Kadıköy'de Zaman*; Önce, *Kendine Özgü Bir Semt Moda*; Kütükçü, *Geçmiş Zamanların, Mekanların ve Hatırlamaların Rafında Kadıköy'ün Kitabı*; Piran, *20 No'lu Tramvay Kadıköy-Moda*; Öndeş, *Moda, Kadıköy'ün Güngörmüş Sayfiyesi*; Ekdal, *Bizans Metropolünde İlk Türk Köyü Kadıköy*; Giz, *Bir Zamanlar Kadıköy*; Teoman, *Kadıköy ve Kadıköy'ün Öyküsü*; Celal Esad Arseven, *Kadı Köyü Hakkında Belediye Araştırmaları*, çev. Cahit Kayra (İstanbul: Kadıköy Belediyesi Kültür Yayınları, 2011).

[124] Müfid Ekdal, *Kapalı Hayat Kutusu Kadıköy Konakları*, 5. bs (İstanbul: Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık, 2014).

olarak tanımlamasıyla şekillendi.[125] Marmara, Fransa'da Montpellier Üniversitesi'nde hazırladığı doktora tezini temel alarak yayınladığı *Bizans'tan Günümüze İstanbul Latin Cemaati ve Kilisesi*[126] adlı kitabıyla İstanbul Levantenliğini İstanbul'un Latin cemaatine bağlayan Marmara, İstanbul'un Osmanlı egemenliğine girdiği 15. yüzyıl ortalarında şehirde kalanları Osmanlı'nın Latin cemaatini, kalmayı tercih etmeyen, ancak bir süre sonra göç ettikleri (çoğunlukla Ege adalarına göç etmişlerdir) yerlerin Osmanlı egemenliğine girmesiyle tekrar İstanbul'a dönenlerin Levantenleri oluşturduğunu iddia eder. Bunun yanında Latin olarak tanımlanan halklardan daha sonra İstanbul'a göç edenleri de Levanten kimliğiyle belirtir. Ancak 19. yüzyılda Osmanlı'nın Latin cemaatiyle Levantenlerin aralarındaki evliliklerle geliştirdikleri akrabalıklarla bu ayrımın belirsizleştiğini söyler.

Osmanlı Başkentinde Bir Levanten Semti Galata-Pera kitabında ise Marmara, 11. yüzyıldan köklerini alan İstanbul'un Galata semtindeki Latin cemaatinin varlığına vurgu yapar. 19. yüzyılda iş bulmak ve daha rahat bir hayat için İstanbul'a gelerek Galata ve Pera'ya yerleşen İtalyan, Fransız, İspanyol, Belçikalı vs. Katoliklerin, bu semte bir Levanten kimliği kazandırdığını, kiliselerin, okulların, hayır kurumlarının ve konsolosluk kayıtlarının buna tanıklık ettiğini belgeler. Pangaltı semtinin de bir Levanten mahallesi olarak kurulmasını Pera'nın bir uzantısı olarak kabul eder. Pangaltı adının köklerine yönelen Marmara, bu durumun altında Pangaldi adlı bir İtalyan olduğunu tespit eder. Semtin 1848'de resmi olarak yerleşime açılmasından[127] önce St. Esprit Kilisesi'nin semte 1846'da inşası, Pera'daki Büyük Latin Mezarlığı'nın (Grands-Champs des Mort) buraya taşınması ve Katolik yerleşiminin artmasıyla bir Levanten mahallesi kimliği kazandığını iddia eder. Marmara, Levantenliği Katolikler bağlamında ele alır, İngilizlerden bu bağlamda bahsetmez. Ancak "her milliyetten ve her dinden, Doğu Akdeniz'de, özellikle İstanbul ve İzmir'de doğmuş olan ve burada yaşayan yabancı tebaa"[128] olarak kabul ettiği Levantenlere böylece dahil etmiş olur.

[125] Marmara, *Osmanlı Başkentinde Bir Levanten Semti Galata-Pera*; Marmara, *Pangaltı (Pancaldi) 19. Yüzyılın Bir Levanten Semti*.

[126] Marmara, *Bizans'tan Günümüze İstanbul Latin Cemaati ve Kilisesi*, 2006.

[127] Bkz. 2.3.2. Kentsel Planlama ve Parselleme

[128] Marmara, *Osmanlı Başkentinde Bir Levanten Semti Galata-Pera*, s. 32.

Oliver Jens Schmitt, *Levantins, Cadres de vie et Identités d'un Groupe Ethno-Confessionnel de L'Empire Ottoman au "Long" 19e Siécle*[129] adlı kitabıyla Rinaldo Marmara'ya göre daha az duygusal bağları olan bir yaklaşım geliştirir. Schmitt İstanbul Levantenliğinin üç temel bileşeni olduğunu iddia eder: İstanbul Katolikleri, Ege adalarından gelenler ve diğer Avrupa devletlerinden gelenler. İstanbul ve İzmir Levantenliğini konu edinen Schmitt, Vatikan arşivlerini ve İstanbul'daki Katolik kilise arşivlerini kullanır. Schmitt de Levantenliği Katolikler üzerinden değerlendirir.

Arus Yumul ve Fahri Dikkaya'nın editörlüğünde hazırlanan *Avrupalı mı Levanten mi?*[130] başlığını taşıyan ve 1998 yılında Ege Üniversitesi'nde yapılan bir toplantıda sunulan bildirilere dayanarak hazırlanan kitap, Levantenlik üzerine farklı yaklaşımlarla hazırlanmış 14 makale içerir. Eldem, makalesinde Levanten kavramının sözlük anlamlarına yönelir. Ortaylı, kavramın tanımını yapmasının yanında İstanbul Levanten kültürünü ve Levantenlerini tanıtır. Yerasimos, aslında bir kapanış konuşması olan makalesinde, toplantıda tartışılan Levantenliğe dair tartışma konularını değerlendirir. İlhan Akpınar, Levantenliğin Avrupalı seyyahların gözlemlerine değinir. Arus Yumul, bir sosyolog olarak Levanten kimliğinin imajını gündemine alır. Alex Baltazzi ve Maria Rita Epik birer Levanten olarak, kendini ve diğer Levantenleri bu kimliğe nasıl konumlandırdığının kişisel deneyimini aktarır. Haydar Kazgan, Kadıköy Mühürdar'da geçen çocukluğu ve öğrencilik hayatındaki Levanten unsurların hatırasına yer verir. Behzat Üsdiken, Pera'nın büyük Levanten aileleriyle ilgili bilgi verir. Serap Yılmaz'ın makalesi, 17.-20. yüzyıllardaki İzmirli Levantenlerle ilgilidir. Pelin Böke makalesinde, İzmir Levantenlerinin 20. yüzyıldaki tarihi olaylara tanıklıkları üzerinden "içeriden" bir bakış geliştirmeye çalışır. Feyyaz Erpi ve İnci Kuyulu Levantenlerin mimari miraslarını değerlendirir. Fahri Dikkaya ise doğululuk-batılılık eksenindeki tartışılmasında ulus devlet çağında aidiyeti olmayan bir kimlik olarak Levantenliği ele alır.

Bengi Su Ertürkmen Aksoy, mimarlık tarihi alanında hazırladığı, *İstanbul'un Kent Mekânlarında "Yüksek Sosyete" İletişim Ağı ve Modernlik Halleri (1856-1896)* başlığını taşıyan tezinde, İstanbul'un burjuva/orta sınıf olarak nitelenen toplumsal

[129] Schmitt, *Les Levantins, Cadres de vie et Identités d'un Groupe Ethno-Confessionnel de L'Empire Ottoman au "Long" 19e Siécle.*

[130] Arus Yumul ve Fahri Dikkaya, ed., *Avrupalı mı Levanten mi?* (İstanbul: Bağlam Yayıncılık, 2006).

tabakasını yazlık ve kışlık eğlencelere katılan, düzenleyen ve yön veren "sosyete"si olarak tanımlar. Ancak yüksek sosyetenin iletişim ağlarını 16 aktör-aile ve 134 aktör-birey (Levanten, Rum, Ermeni, Yahudi ve Müslüman) üzerinden değerlendirir. Bu aile ve bireylerin ilişkide oldukları ticaret şirketleri, bankalar, kentsel altyapı şirketleri, ticaret odaları gibi kurumlardır. Buna rağmen tezinde burjuvazi için bir tanımlama kullanmaz, onun yerine ilişki ağlarına ve mekânların kullanımına odaklanır. "Kötü sezon" kış mevsimindeki parti, balo, tiyatro ve karnavallarla, "iyi sezon" yaz mevsimindeki yat yarışları, deniz eğlenceleri, sayfiye gezintilerini "batılı" olarak niteler. Böylece İstanbul'un "yüksek sosyete"si olarak nitelediği toplumsal tabakasının yazlık ve kışlık etkinliklerini Pera ve Galata ile Büyükada ve sayfiye bölgeleriyle mekânsal olarak çözümler.

1.6. Yöntem

Bu tezde nitel bir araştırma yöntemi olarak belge incelemesi (doküman analizi) kullanıldı. Belge incelemesi, yazılı belgelerin içeriğini titizlikle ve sistematik olarak analiz etmek için kullanılan bir nitel araştırma yöntemidir. Bu yöntem, basılı ve elektronik materyaller olmak üzere belgeleri incelemek ve değerlendirmek için kullanılan sistemli bir yöntemdir. Nitel araştırmada kullanılan diğer yöntemler gibi (anket, görüşme gibi) belge incelemesi de anlam çıkarmak, ilgili konu hakkında bir anlayış oluşturmak, ampirik bilgi geliştirmek için verilerin incelenmesini ve yorumlanmasını gerektirir. Araştırmacılar genellikle kendilerinden önceki araştırmaları inceler, alanyazını gözden geçirir ve bu bilgileri araştırmalarına dâhil ederler. Bu analitik bir yöntemi içermektedir. Dokümanlarda bulunan verileri bulma, seçme, anlamlandırma ve değerlendirme ve sentezlemeyi içermektedir. Doküman analizi, daha sonra özellikle içerik analizi yoluyla ana temalar, kategoriler ve vaka örnekleri halinde organize edilerek, araştırmaya konu edilen verileri sınıflamaya yardımcı olmaktadır.[131]

Bu yönteme göre belgeler araştırmaların içinde faaliyet gösterdiği bağlam hakkında veri sağlar; belgelerde yer alan bilgiler, araştırmanın bir parçası olarak sorulması gereken bazı sorular ve gözlemlenmesi gereken durumlar önerir; belgeler ek araştırma

[131] Bilgen Kıral, "Nitel Bir Veri Analizi Yöntemi Olarak Dokuman Analizi", *Siirt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, sy 15 (2020): s. 173, 175.

verileri sağlar, belgelerden elde edilen bilgiler ve analizler, bir bilgi tabanına değerli eklemeler olabilir; belgeler değişim ve gelişimin izlenmesi için bir araç sağlar; belgeler, bulguları doğrulamanın veya diğer kaynaklardan gelen kanıtları doğrulamanın bir yolu olarak analiz edilebilir.[132]

Belge analizi yöntemi için Bailey kimi avantajlar ve dezavantajlar belirler.[133] Kolay ulaşılamayacak (hayatta olmayan) öznelere ulaşma; dolayısıyla katılımcı tepkiselliğinin olmaması; uzun bir dönemi çalışabilmek için (gözlem ve deney gibi diğer nitel araştırma yöntemlerine göre) uygun olması; daha büyük örneklem grubunun oluşturulabilmesi; belgelerin olay sırasında tutulmasıyla sonraki etkilenimlerden bağımsız olması; kişinin kendisinin veya ilgili kişinin isteği ya da gereklilik üzerine hazırlanması; (ankete ve deneye göre) daha düşük maliyetli olması ve belgelerin güvenirliklerini arttıran, koleksiyonlar, arşivler ve kütüphaneler tarafından organize edilmiş olması gibi avantajlarını sayar. Bunun yanında kullanılan belgelerin aslında başka amaçlarla hazırlanmış olması; belgelerin tamamının ya da bir kısmının korunmaması ya da bilinirliği yüksek kişilerin belgelerinin tutulup sıradan insanların belgelerinin korunmaması; yalnız yazılı ve görsel ifadeleri barındırmaları; biçim ve içeriklerine dair bir standart olmaması; yazılma amaçlarındaki farklılıklar; zaman içinde konu dışındaki değişkenlerin büyük farklar yaratabilmesi gibi dezavantajları barındırır.

Araştırmanın içeriğini oluşturan Moda'nın kentsel gelişimi ve Levanten sakinlerinin bundaki etkin rolleri değerlendirilirken arşiv belgeleri, harita ve fotoğraf gibi görsel belgeler, kilise ve aile kayıtları, ticaret yıllıkları, gazeteler incelendi.[134] Çalışma sırasında, konu edinilen dönemde tutulan belgelerin farklı amaçlarla da olsa organize edilmiş olmaları büyük bir avantaj sağladı. Ancak dezavantajlarıyla da karşılaşıldı.

Moda'nın kentsel mekânıyla ilgili arşiv belgelerine Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri'nden ulaşıldı. Ancak her sokağın, parselin, yapının mülk kayıtlarına

[132] Glenn Bowen, "Document Analysis as a Qualitative Research Method", *Qualitative Research Journal* 9, sy 2 (2009): s. 29-30, https://doi.org/10.3316/QRJ0902027.

[133] Kenneth D. Bailey, *Methods of Social Research* (New York: The Free Press, 1994), s. 423-428; Ali Yıldırım ve Hasan Şimşek, *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*, 8. bs (Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2011), s. 189-192.

[134] Arşiv belgelerinin kullanımı için bkz: 1.5.1. Ana Kaynaklar

ulaşmak, 26 Haziran 2016'da yürürlüğe giren Kişisel Verilerin Korunması Kanunu'yla (6698) yalnız mülk sahiplerinin başvurusuyla erişime açılabildiğinden mümkün olamadı. Bununla beraber yazışmalarda bahsedilen ancak arşivden ulaşılamayan belgeler de oldu. Ayrıca ulaşılan belgeler arasında bir seçki yapılarak konunun açıklanması için uygun bulunan, zengin içerikli belgeler kullanılarak tekrara düşmekten kaçınıldı.

Mekânın gelişimi ve değişimi için en verimli görsel belgeler haritalardı. Görsel belge olarak kullanılan haritaların yapılış amaçları çoğunlukla cemaatlere göre mekânsal dağılımı göstermekti. Bunun yanında sigorta haritaları kullanıldı. Haritaların yapılış amaçlarına göre sınırlı veri içerdikleri hesaplanarak, yapıları ve mekânları tespit etmek ve yerlerini göstermek için kullanıldı.

Ailelerin doğum, evlilik, ölüm gibi kayıtları farklı kayıt biçimlerinden sağlandı. Katolik 6 aileden toplam 162, Ortodoks 2 aileden 16, Protestan 6 aileden 94 bireyin bilgilerine ulaşıldı. Aile ağaçları oluşturulan bu tablolarla kuruldu. Ailelerin iş kolları ve iş mekânları ticaret yıllıklarında yer aldıkları haliyle 1880-1900 yılları arasında (benzer bilgiler tekrarlandığından 5 yıllık aralıklarla) tablolaştırıldı. Bu veriler görselleştirilerek kullanıldı. Veri görselleştirme, soyut bilgilerin analiz sonuçlarının grafikler, diyagramlar, tablolar, resimler veya animasyonlar oluşturarak sunulmasıdır. Görselleştirmede amaç, istatistiksel ve değişken bilgilerinin klasik formatta sunulan kompleks verileri, kolay algılanabilecek grafik arayüzler ile rahat anlaşılır hale getirmektir.[135]

Bu tezde hazırlanan tablolar www.maphub.com ve www.graphcommons.com programlarında görselleştirildi. Moda'ya yerleşen ailelerin önceki yerleşim yeri ve göç yolculukları www.maphub.com üzerinden hazırlanan grafiklerle gösterildi. Böylece tezde iddia edildiği gibi aralarındaki hemşerilik gibi bağlar görünür hale getirildi. Aile soy ağaçları ve evlilik ilişkileri kalabalık gruplar oluşturduğundan ve aynı isme sahip akraba bireyleri tablolardan okuyarak ayırt etmek zorluk yarattığından, www.graphcommon.com adlı çevrimiçi programda bu veriler görselleştirildi. Her grubun verileri hem ayrı ayrı hem de Moda'nın Levanten sakinleri olan 14 ailenin

[135] Sadullah Çelik ve Emrah Akdamar, "Büyük Veri ve Veri Görselleştirme", *Akademik Bakış Dergisi*, sy 65 (2018): s. 258.

aralarındaki ilişkileri görmek için bütünleştirilmiş olarak grafik haline getirildi. Bu iki grafik türü için farklı renk lejantları kullanıldı.

1.7. Tezin Yapısı

Şehir tarihi alanının geniş kapsamlı, çoğul kaynaklı, çok bileşenli yapısı içinde 19. yüzyıl İstanbul'unda bir mahallenin fiziksel olarak kurulması, sakinleri ve sosyal hayatını konu alan bu tez Giriş'le beraber dört bölümden oluşur. Bunun yanında Caferağa Mahallesi'ne ait kadastro defteri, kullanılan haritalar, ailelerin soy ağaçları, görselleştirilerek metin içinde kullanılan sosyal ağlar ile ilgili tablolar Ekler kısmında yer alır.

Tezin "Moda'da Planlama ve Değişen Kentsel Karakter" başlığını taşıyan 2. bölümü, Kadıköy'ün bir uzantısı olarak Moda'nın yerleşime açılması ve kentsel mekânının dönemin yasal düzenlemeleri ve kentsel planlama politikaları çerçevesinde kurulmasını konu alır. Bu bölüm, 19. yüzyılın ikinci yarısında İstanbul için şehrin bu dönemdeki kentsel planlama politikalarının nasıl gerçekleştiğini anlamaya yöneliktir. Bunun için dönemin yangın mahali dışında yeni yerleşimi olarak açılan Moda'nın yangın sonrası planlanması, mülkiyet ilişkileri, parsellenemesi ve kentsel yapılanması incelendi. Bunun tarihsel olarak başlangıç noktası olan 1855'teki Kadıköy yangınından sonra yapılan planlama çalışmaları, bu çalışmaların kentsel planlama politikalarına, bürokratik işleyişe ve bu dönemde çıkan Ebniye Nizamnameleriyle ilişkisine bakıldı.

Moda'nın fiziksel dokusu oluşurken yapılan parselleme (ifraz) başvurularının incelenmesi ve sonuçlanmasında ilgili bürokratik sürecin kanun ve nizamnamelerin ötesinde fiilen nasıl işlediği bu bölümün temel amacıdır. Bunun için iki kaynak kullanıldı: 1874'te yapılan kadastro sayımlarından oluşan bir defter ve ifraz taleplerini içeren arşiv belgeleri. 1874 tarihli kadastro defteriyle sokaklar, yapılar ve işlevleri, arsalar, vakıf mülkiyeti, tasarruf sahipleri, mülk değerleri ortaya çıkarılır. İfraz taleplerinin incelenmesi temel olarak iki konuyu açığa çıkarır: İfraz işlemine Evkaf Nezareti, Zaptiye Nezareti, Seraskerat gibi kurumların dahil oluş biçimlerini ve parsellenen arazilerin Müslüman ya da gayrimüslimlere satışının koşulları. Kadastro defteriyle de desteklenen arazilerin satış izinleri için fiili durum ortaya çıkar. 1867'den sonra Osmanlı tabiiyetinde olmayan kişilerin de mülk edinmesinin önünün açılmasıyla Moda'da bir Müslüman hayratının bulunmayışı buraya yabancıların ve

gayrimüslimlerin yerleşmesi mümkün hale gelir. Bu bölümde son olarak 1866 ile 1906 yılları arasındaki yapılmış 4 harita üzerinden semtin yapılaşması izlenir.

Tezin "Moda'nın Levanten Sakinleri" başlığını taşıyan 3. bölümünde Moda'da ikamet eden ya mülk sahibi olan, birincil ya da ikincil konut olarak Moda'daki evlerini kullanan seçkin 14 Levanten aile konu edinildi. Bu aileler önemli miktarda sermayeyi yöneten, gayrimenkul yatırımları olan, belediye, ticaret odası gibi kurumlarda yöneticilik yapan, dahil oldukları dini cemaatlere mali destek sağlayan, şirket ve banka yöneticilerinden oluşur. Ticaret burjuvazisinden oldukları iddia edilen ve tespit edilebildiği kadarıyla yabancı bir devletin tabiiyetinde ya da tabiiyet değiştirmiş Hıristiyan olan bu aileler sınıfsal durumları ve tabiiyetleri dışında homojenlik göstermez. Bunun yanında mezhepsel farklılaşmaları gruplar halinde ele alınmalarına olanak tanır. Bu nedenle Katolik, Ortodoks ve Protestan aileler olarak gruplandı.

Bu ailelerden Katolikler ve Ortodokslar Sakız Adası'ndan (Lorando ailesi Sira'dan) İstanbul'a gelmişlerdir. 18. yüzyıl ortası ile 19. yüzyıl başlarında İstanbul'a yerleşen, bankerlik ve tüccarlık yapan bu ailelerin akrabalık ilişkileri mezheplerinin içindendir. Birbirleri ardına ve yanına Moda'da mülklere sahip olmaları aralarındaki mezhepsel bağlar kadar hemşerilik bağının da güçlü olduğunu gösterir.

Protestan olarak gruplanan aileler İngiliz'dir. Diğer ailelere mezhepsel bir ayrım yapıldığı için bu tanım kullanıldı. İncelenen 6 İngiliz aileden 4'ünün İngiltere'den Osmanlı topraklarına göç ettiklerinde yerleştikleri yer İzmir'dir. 18. yüzyıl ortaları ile 19. yüzyıl başlarında İzmir'e yerleşen bu aileler, buradaki seçkin ailelerle akrabalık ilişkileri kurup zenginleşmiş ve birkaç kuşak içerisinde oldukça genişlemişlerdir. Bu ailelerin İzmir'de kurulan akrabalık bağları Moda'ya yerleşmelerinde etkili olur.

Bu bölümde 14 ailenin önceki yerleşim yerleri, devam ettikleri kiliseler, evliliklerle kurdukları akrabalık ilişkileri, çalışma hayatlarındaki iş kolu ve iş mekânı, dahil oldukları sosyal kulüpler ve Moda ile kurdukları mekânsal bağlar değerlendirildi. Bunun için www.maphub.com adlı haritalama programının yardımıyla ailelerin İstanbul ve önceki yerleşim yerleri arasındaki ilişki gösterildi. Bu ailelerin devam ettikleri kilise, akrabalık, iş kolu, iş mekânı konularında aralarındaki bağlar kilise kayıtları, aile soyağaçları, Şark Ticaret Yıllıklarından faydalanarak www.graphcommons.com adlı programla görselleştirildi.

“Moda’da Banliyö Hayatı” başlığını taşıyan 4. bölüm, Moda’da 19. yüzyılda orta sınıf Levantenlerin banliyö hayatının sosyal dinamiklerini ele alır. 3. bölümde incelenen ailelerin Moda’ya sosyal katkıları ile konutları dışında yaptırdıkları kilise, kulüp gibi yapılar, eğlence ve spor içi hazırlanan mekânlar ve Moda’nın kültürel hayatına etkide bulunan faaliyetleri incelendi. Bu bölümün amacı ticaret burjuvazisi olarak tanımlanan bu ailelerin burjuva kültürüne eklemlenebilecek etkinliklerinin mekânsal olarak çözümlemesidir.

Katolikler için Moda, daha çok ikincil bir konut olarak işlev görürken, sosyal hayatlarını çoğunlukla Pera’da sürdürürler. Burada konser, balo, düğün gibi etkinliklere katılırlar ve çeşitli kulüplere üye olurlar. Aynı zamanda kilise ile okul gibi kurumlar üzerinden Moda’ya katkı sağlarlar. İngilizler ise Moda’da daha kalıcı bir yaşam sürerler ve günlük sosyal hayatlarını burada organize ederler. İngiltere’deki orta sınıf banliyöleriyle paralellik gösteren bir topluluk yapısı oluştururlar. Bu topluluk içinde sosyal etkinlikler, sportif faaliyetler ve çeşitli kulüp faaliyetleri önemli bir yer tutar. Her iki topluluk da kendi içinde ve Moda’nın genel sosyal yapısı içinde önemli etkinlikler düzenler. Bu etkinlikler arasında kermesler, yardım organizasyonları ve kültürel etkinlikler bulunur. Ayrıca büyük yangınlar gibi kriz anlarında ve savaş sırasında sığınmacılara yardım gibi durumlarda topluluk üyeleri bir araya gelir. Moda’daki spor, festival, tiyatro, kulüp etkinlikleri dönemin gazeteleri üzerinden izlenir. Bu etkinliklerin toplumsal ve politik alanda etkileri değerlendirilir.

2.BÖLÜM

MODA'DA PLANLAMA VE DEĞİŞEN KENTSEL KARAKTER

Moda, 19. yüzyıl ortalarına kadar Kadıköy'ün iskele civarında yoğunlaşmış yerleşiminin bir uzantısı olarak, çoğunlukla tarımsal faaliyetlerin yürütüldüğü, üzüm bağları ve bostanlarla kaplı, birkaç tarımsal amaçlı ya da sayfiye evinin bulunduğu bir yerdir. 19. yüzyılın ortalarına kadar kentsel kullanımı mesire ve sayfiyeyken, şehrin artan nüfusu ve buna bağlı olarak yerleşik alanın genişlemesiyle, şehrin yeni banliyölerinden biri haline gelir. Tezin bu bölümü, sayfiyeden banliyöye geçişte dönemin kentsel planlama politikalarıyla Moda'da fiziksel mekânın üretilmesi incelenecektir.

2.1. 19.Yüzyıl Ortalarında Moda

Moda, 19. yüzyıl başlarında, bağların ve bostanların arasında bazı patikaların açıldığı, yalnız birkaç yapının inşa edildiği, henüz mahalle yerleşiminin başlamadığı bir sayfiye bölgesi görünümdedir. Şehrin yerleşik alanının dışında kaldığından İstanbul'un harita ve seyahatname anlatılarında pek az yer bulur. [136]

[136] İstanbul'un 18. yüzyıl sonları ve 19. yüzyıl başlarını içine alan döneminde Sarayburnu'ndan başlayarak Haliç ve Boğaziçi'ndeki yalı, mescid, cami, hane, kahvehane yahut sahipleriyle beraber hane ve iskelelerin bir listesini Bostancıbaşı defterlerinden görmek mümkündür. Tespit edilen 12 Bostancıbaşı defterinden sonuncusu 1822-23 yıllarına aittir. Bunlardan 1798-1804 yılları arasına tarihlenen defterde Kadıköy sahilinde bulunan yapılar şöyle sıralanır: *Kadıköy iskelesi, Serâpâ kahve dükkanları, Merhum Mustafa Han Hazretlerinin Cami-i Şerifi, Arapzade Efendi oğlu Molla Efendi'nin hânesi, Zuemadan Arnavud el-Hac Ali Ağa'nın hanesi, Ayasofya aşçıbaşısı İsmail Ağa'nın hanesi, İsmail Paşa hazinedarı Ali Ağa'nın hanesi, Sarraf Horasancıoğlu Karabet zımmî hânesi, Sarraf Oğannes zımmînin hânesi, Otluk emini katibi el-Hac Mustafa Efendi hanesi, Bahçevan İstepan zımmînin hanesi, Muhsinzade Mühürdarı Osman Efendi'nin hanesi, Sabık Haremeyn yazıcısı Hafız Ahmed Efendi'nin yalısı, Aziz Efendi'nin bağ köşkü, Mühürdar Ahmed Efendi'nin Damadının bağ köşkü, Merhum Ladikli Ahmed Ağa'nın yetimlerinin bağ köşkü, Hazine-i Humayun kethüdası Halil Ağa'nın bağ köşkü, Moda Burnu ve Fenerbahçe Körfezi, Fenerbahçesi Bostancî ocağı*. Bu defterlerden 1815 ve 1822-23 tarihli olanlar Boğaziçi'nin bittiği yer olarak Haydarpaşa iskelesinden bahseder, Kadıköy sahilleri ve Moda yer almaz. Ahmet Can Uysal, "İstanbul Şehir Tarihine Ait Bir Vesika: Defter-i Bostancı", içinde *10. Uluslararası İstanbul Bilimsel Araştırmalar Kongresi, 23-25 Temmuz 2022*, 2022, 415-25, https://www.academia.edu/84262513/_%C4%B0stanbul_%C5%9Eehir_Tarihine_Ait_Bir_Vesika_Defter_i_Bostanc%C4%B1_10_Uluslararas%C4%B1_%C4%B0stanbul_Bilimsel_Ara%C5%9Ft%C4%B1rmalar_Kongresi_23_25_Temmuz_2022_%C4%B0stanbul_s_415_425; Cahit Kayra ve Erol Üyepazarcı, *İkinci Mahmut'un İstanbul'u, Bostancıbaşı Sicilleri* (İstanbul: İstaanbul

Bu dönemde 18. yüzyılda oluşan sayfiye kültürüyle[137] dönemsel ya da mevsimlik oturumlar için şehrin merkezindeki kalabalık bölgeler dışında yeni yerler yerleşime açılır. Kadıköy'ün diğer sayfiyeleri olan Haydarpaşa, Kuşdili, Yoğurtçu, Uzun Çayır ve Fenerbahçe'nin yanında Moda'daki Moda Çayırı rağbet edilen yerlerdendir.[138]

İstanbul'un farklı gerekçelerle hazırlanmış yerleşim haritalarının bazılarında Moda'nın fiziksel dokusuna dair kimi verilere ulaşmak mümkündür. Helmuth von Moltke'nin[139] 1836 yılı sonlarında başladığı, 1838 yılı başlarında bitirdiğini mektuplarında belirttiği İstanbul haritası Moda'yı da içerir.[140] Moltke'nin haritası bir şehir planı yapmak ve İstanbul'un sokak yapısını düzeltmek amacıyla oluşturulduğundan yapı adaları ve dizilerini oluşturan kütleler, yollar ve genişlikleri, ölçeksiz olarak yükseltiler ve eğimler ile oluşan arazi yüzey durumunu belirtir şekilde hazırlanır. Buna göre tek tek yapıların şehir dokusu içinde işaretlenmediği haritada, Moda'da birkaç tekil bina görünür. Bunlar dışında kırsal bir manzara oluşturur. Tek yapılardan yalnız Moda Burnu'ndaki bir bina hakkında bilgi vardır: Şerif Paşa Köşkü.[141] Bununla birlikte, Moda Burnu'nun doğusunda kalan, koyun artalanını

Büyükşehir Belediyesi Kültür İşleri Daire Başkanlığı, 1992); Murat Bardakçı, *Üçüncü Selim Devrine Ait Bir Bostancıbaşı Defteri* (Ankara: Pan Yayıncılık, 2013); Şevket Rado, *Bostancıbaşı Defteri, 1802 Yılında Boğaziçi ve Haliç Kıyılarında Kimler Otururdu?* (İstanbul: Hayat Tarih Mecmuası, 1972); Ahmet Can Uysal, *1793 ve 1802 Yıllarında İstanbul Kıyıları* (İstanbul: Hoşgörü Yayınları, 2019); Hülya Arslan, "Son Bostancıbaşı Defterine Göre Boğaziçi ve Haliç Sahilleri" (Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, FSM Vakıf Üniversitesi, 2019).

[137] Nefise Burcu Yağan, *İstanbul'un Tarihi Sayfiye Alanları ve Dönüşüm Süreçleri* (İstanbul: Libra Kitap, 2018), s. 126.

[138] Yağan, s. 59.

[139] Osmanlı İmparatorluğu'nun 1835 yılı sonlarında, eğitmen olarak bazı subayların gönderilmesiyle ilgili Prusya elçisine resmî girişimde bulunması sonrasında Helmuth von Moltke İstanbul'a gelir. Moltke İstanbul'da 28 ay kalır, bu dönemde askerî raporlar, plan ve haritalar hazırlar. Kemal Beydilli, "Helmuth von Moltke", içinde *TDV İslam Ansiklopedisi* (İstanbul, 2005), s. 268.

[140] Moltke'nin İstanbul için bir şehir planı hazırladığı bilinse de henüz arşivlerde bulunamamıştır. 1/25.000 ölçekli haritanın basımı 1852 tarihinde İstanbul'da yapılmıştır. Helmuth von Moltke, *Moltke'nin Türkiye Mektupları*, çev. Hayrullah Örs (İstanbul: Remzi Kitabevi, 1969), s. 69, 87; Çelik, *19. Yüzyılda Osmanlı Başkenti Değişen İstanbul*, 2017, s. 136; Helmuth von Moltke, *Daru'l-hilafetü'l-aliye ve civarı haritasıdır.*, 70x78 cm (Dersaadet [İstanbul]: Dersaadet, 1852), Hrt_000239, İBB Atatürk Kitaplığı.

[141] Bu evin sahibi Hamal Şerif Paşa olmalıdır. 1830/31'de miralay, 1833/34'te süvari livası, 1837/38'de ferik olarak Rakka Kaymakamı ve 1840'ta İzmir Mutasarrıfı, 1844'te Konya, 1844/45'te Sivas Valisi olup 1845'te azledilmiş, 1847'de vefat etmiştir. Mehmed Süreyya, "Şerif Paşa (Hamal)", içinde *Sicill-i Osmanî*, ed. Nuri Akbayar, çev. Seyit Ali Kahraman, c. 5 (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1996), s. 1591. Köşkün 1847 yılında vefat ettiği anlaşılan Şerif Paşa'ya ait olduğu, burada bir bağ ve bağ evi olduğu dönemin kadı sicillerinde görülür. Müceyla Eriş, "Üsküdar Kadılığı 603

oluşturan Küçük Moda'da kümelenmiş üç yapı ile biraz uzağında bir tekil yapı göze çarpar.[142]

Harita 1: Helmut von Moltke'nin 1836-1838 yılları arasında çizdiği harita[143]

No'lu Şer'iyye Sicilinin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi (H. 1263-1264 / M.1846-1847)" (Yüksek Lisans, İstanbul, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, 2017), s. 229.

[142] Arseven, 1850'den sonraki bir tarihte Lorando ailesine ait bir köşkün bulunduğu bu yerde, daha önce Baltacı Hacı Mustafa Ağa'ya ait bir köşk ve bağ olduğundan bahseder. Buradaki yapının Baltacı Hacı Mustafa Ağa'ya ait olabileceğini akla getirmektedir. Arseven, *Kadı Köyü Hakkında Belediye Araştırmaları*, 2011, s. 39.

[143] Helmuth von Moltke, *Daru'l-hilafetü'l-aliye ve civarı haritasıdır.*, 70x78 cm (Dersaadet [İstanbul]: Dersaadet, 1852), Hrt_000239, İBB Atatürk Kitaplığı.

Moda'nın yer aldığı bir diğer harita Mühendishane-i Berrî-i Hümayun öğrencileri tarafından 3 Temmuz 1845 tarihinde 1:2.000 ölçekli hazırlanan haritadır. İki paftadan oluşan harita,[144] İstanbul Boğazının güneyi ve kuzeyi olarak bölünmüş haldedir.[145]

İstanbul haritaları arasında da benzeri bulunmayan, kendisine model olduğu düşünülen Helmuth von Moltke'nin İstanbul haritasından ölçeği itibariyle daha büyük ve ayrıntılı hazırlanan harita, bugüne kadar tespit edilenler arasında, Osmanlılar tarafından hazırlanan ve şehir planı niteliğini taşıyan ilk harita özelliğindedir. Yayınlandığı tarihte şehrin yerleşik alanına dair yapı adaları, sokaklar, bağ, bahçe, bostan, değirmen, yol, köprü, tabya, talimhane, kışla, akarsu, tepe gibi konularda bilgiler içerir.[146]

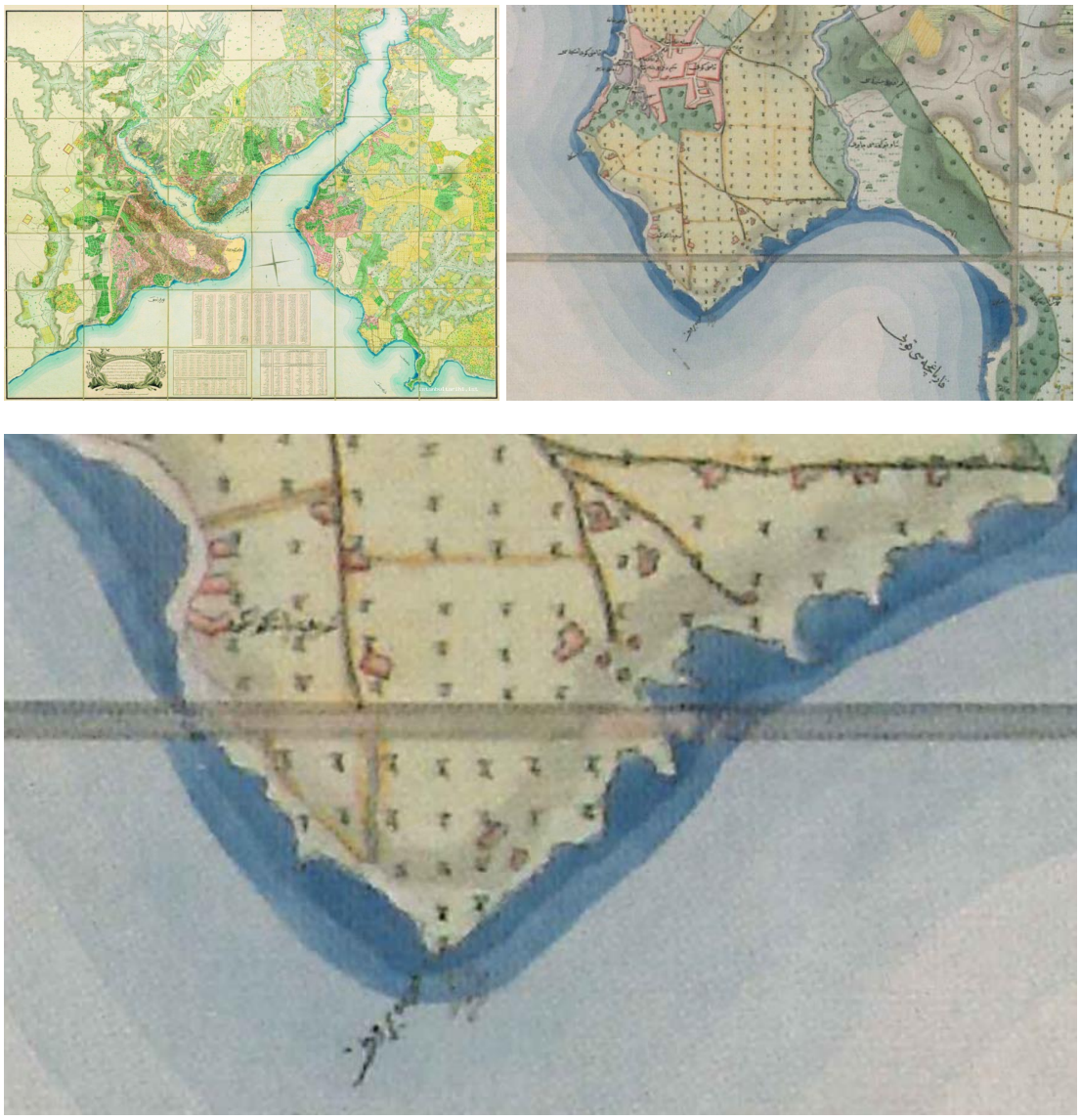
Haritada Moda, E6 ve E7 paftalarındadır. Kadıköy iskelesinden güneye, Moda burnuna devam eden sahilde Şerif Paşa Köşkü işaretlidir. Köşk dışında yalnız Moda Burnu isimlendirilmiş haldedir. Açılmış birkaç yol ve aralara serpilmiş halde birkaç yapı dışında ağaçlarla kaplıdır ve kırsal karakterini koruduğu gözlenir.

[144] Boğazın Rumelihisarı kuzeyinde kalan ve Rumelikavağı'na kadar uzanan bölümü kuzey paftası sınırlarındadır. Her iki pafta da 152x192 cm. boyutlarındadır. Güney pafta, katlama yerlerine göre 42, kuzey pafta da 48 parçadır. Renkli olan harita kağıda çizilmiş olup bez üzerine manipule edilmiştir. Haritanın güneybatısında (sol alt köşe) yer alan künyede haritanın içerdiği yerler, ölçüsü, hazırlayanları ve tarihi belirtilmiştir. Coşkun Yılmaz, "Bir Haritanın Rehberliğinde 1845 İstanbulu", içinde *Antik Çağ'dan XXI. Yüzyıla Büyük İstanbul Tarihi* (İstanbul: İSAM-İstanbul Büyükşehir Belediye Başkanlığı Kültür A.Ş., 2015), s. 563-564.

[145] Haritanın üzerinde yer alan açıklama şöyledir:

"Dârü's- saltanat-ı seniyye olan İstanbul'un hâricinde vâki' Zeytinburnu ve Üsküdar'da kâ'in Fenerbahçesi'nden Karadeniz Boğazı'nda vâki' Rumeli ve Anadolu fenerlerine varıncaya kadar nefs-i İstanbul'un ve civârında vâki' Eyyûb-i Ensarî ve Hasköy ve Kasımpaşa ve Galata ve Beyoğlu ve Tophane ve Beşiktaş ve Üsküdar ve mahall-i sâ'irede mevcûd cevâmi'-i şerîfe ve mevâki'-i meşhûre ve kışlâk-ı hümâyûn ve ebniye-i sâ'ire ve bi'l-cümle tarîk-i âmm u tarîk-i hâs ve bostân u meydân ve bâğ u bahçe ve iskele ve mevâki'-i sâ'ire ve kurb-i civârında olan ba'zı karyelerin harîta-i mevzi'yesidir ki bu defa Mühendishâne-i Hümâyûn şâkirdânı kulları ma'rifetiyle ta'lîm-gûnâ bi'l-hendese mesâha olunarak müceddeden ahz u tersîm olunmuşdur 27 C. 1261. İki bin zirâ'-i Osmânî mikyâsıdır." Yaşar Koçak vd., *Sultan II. Abdülhamid Devri Harita ve Planlarında İstanbul* (İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür A.Ş, 2013), s. 42.

[146] Yılmaz, "Bir Haritanın Rehberliğinde 1845 İstanbulu", s. 164.

Harita 2: Mühendishane-i Berrî-i Hümayun öğrencilerinin 1845 tarihli haritası[147]

19. yüzyıl ortalarında Moda'nın tanıklarından biri de şair, roman yazarı, eleştirmen ve gezgin Théophile Gautier'dir (1811-1872). 1852'de yaptığı İstanbul seyahatinde, arkadaşı olan Katolik Ermeni Ludovic'i ziyaret için Kadıköy'e gelir ve buradaki izlenimlerini Kadıköy'e ulaşımından başlayarak anlatır.[148] Kadıköy iskelesinde vapurdan indikten sonra büyük bir caddeden geçerek geniş bahçeler içinde evlerin olduğu bir yere ulaşır. Ludovic'in evinin geniş bahçesindeki yemekten sonra kahve içmek için körfeze bakan dik yamacın kıyısındaki büyük ağaçların altına inerler. Bu tarif, Ludovic'in evinin Moda'ya giden yol üzerinde olduğu, kahve içtikleri yerin iskelenin güneyindeki Mühürdar semtinden Kadıköy Körfezine bakan dik yamaçlarda

[147] İstanbul Üniversitesi, Nadir Eserler Ktp., Harita Bölümü nr. 92760-92761.

[148] Théophile Gautier, *İstanbul*, çev. Nuriye Yiğitler (İstanbul: Profil Yayıncılık, 2007), s. 290-292.

olduğunu düşündürür. Daha sonra da Moda Burnu'na bir tiyatro oyunu izlemeye giderler. 'İlkel' bulduğu bu gösteri için ağaçların gölgelediği bir sahne, seyircilerin oturduğu halılar vardır; sahne, sahne arkası, oturma basamakları yoktur, oyun toprak zemin üzerinde oynanır. Kadınlar baraka gibi bir yapıdan oyunu izlerler. Gautier, bunlar dışında mekânla ilgili bir ayrıntı vermez. Ancak bu anlatımdan da Moda'nın 1852 yılında asma ve incir ağaçlarıyla kaplı, rustik bir yer olduğu anlaşılır.

Kadıköy'e 1856'da yaptığı yolculuğu anlatan Lady Hornby[149] (1826-1866), Bursa'daki İngiliz Konsolosunun eşi Bayan Sandison'u[150] burada ziyaret ettiğinden bahseder. Daha önce de Kadıköy'e giden Lady Hornby, Sandison'un denizin kenarında, kayıkların yanaşması için küçük bir iskelesi olan evini anlatır. Kadıköy'de 1855'te büyük bir yangın çıkmıştır. Bu yangının yarattığı yıkımın etkilerinin hala görülebildiği Kadıköy'de, Sandison'un da evini Moda'ya doğru taşımış olduğu anlaşılır: [151]

> Kavasın aradığımız aile hakkında sorduğu birkaç soruya cevap olarak bize yukarıdaki tepenin üzerinde hala sağlam duran birkaç evi işaret ettiler. Yakıcı güneşin altında dik ve dar, taş ve harçla örtülü patikaları tırmanırken, bir yandan da zavallı kadınların ve burada yaşayan herkesin böyle büyük bir yangından sonra ne kadar dehşetli bir korkuya kapılmış olacaklarını düşünüyorduk. … Nihayet tepenin üzerinde yüksek bahçe duvarlarının arasında kalan dar bir sokağa ulaştık

[149] Lady Emelia Bthyna Hornby, Fransız ve İngiliz hükümetlerinin ortak anlaşmasıyla Osmanlı Devleti'ne verilmesi kararlaştırılan beş milyon sterlinlik kredinin denetimini sağlama vazifesiyle İngiltere adına İstanbul'a gönderilen Edmund Hornby'nin eşi olarak 1855'te İstanbul'da gelir. 1862'ye kadar kaldığı İstanbul'dan İngiltere'deki annesine buradaki izlenimlerini anlattığı mektuplar yazar. Nazlıgül Bulut, "19. Yüzyıl Seyahat Yazımında Oryantalist Etkiler: Lady Hornby'nin İstanbul Mektupları" (Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul Araştırmaları Anabilim Dalı, 2016), s. 57-58.

[150] Hornby, Donald Sandison'dan Bursa Konsolosu Sanderson olarak bahseder. Mektubunda, eşi Mary (Zohrab) Sandison'un kardeşi Dr. Zohrab ile de daha önce Konsolos Sandison'un Kadıköy'deki evini ziyaret ettiklerini anlatmasından bahsettiği kişinin Sandison olduğu anlaşılır (36. Mektup, 15 Nisan 1856). Donald Sandison, 1838-1868 yılları arasında İngiltere'nin Bursa Konsolosu olarak görev yapar. Bu dönemde aynı zamanda İstanbul'da ticaretle uğraşır. Lady Hornby, *Constantinople: During The Crimean War* (Londra: Richard Bentley Publisher, 1863), s. 286; Lady (Emelia Bthyna) Hornby, *Kırım Savaşı Sırasında İstanbul*, çev. Kerem Işık (İstanbul: Kitap Yayınevi, 2007), s. 248; Emine Zeytinli, "A British Merchant in Turkey: Freeman of The Levant Company and Consul, Donald Sandison at Bursa, 1795–1868", *Tarih Dergisi*, sy 68 (2018): s. 33, 36-37, https://doi.org/10.26650/TurkJHist.2018.426566.

[151] Hornby, *Kırım Savaşı Sırasında İstanbul*, s. 248-249.

> ve ara sıra kafesli pencereli, çok güzel bahçe duvarlarının arasında kalan evlere rastlamaya başladık. Çok geçmeden iyi kalpli arkadaşımızın yerini bulduk.

2.2. 1855 Kadıköy Yangını ve İmar Çalışmaları

İstanbul, konut mimarisi düzleminde, ahşap yapıların çoğunluk oluşturduğu bir kenttir. Başat yapı malzemesinin ateşe duyarlı olması nedeniyle, sık sık tekrarlanan ve bazen ciddi can ve mal kayıplarına sebep olan yangınların nedeni ve nesnesi olur. 19. yüzyıl başlarından itibaren hazırlanan Ebniye Nizamnameleri, yangınların çıkmasını engellemekle birlikte hem yangına müdahaleyi hem de yangınların büyümesinin önüne geçilmesini hedef alır.[152] 1850'lere kadar tahribata uğrayan bölgelerde yangınların gerektirdiği yeniden inşa faaliyetleri önceden var olan düzen uyarınca gerçekleştirilir.

Kadıköy'de 28 Ağustos 1855'te çıkan büyük bir yangında 200 hane, 80 dükkan, bir cami ve bir mektep yanar.[153] Yangın 1855 yılının ortalarında çıkmasına rağmen, Lady Hornby, 15 Nisan 1856 tarihli mektubunda, Kadıköy'ün yangından sonra hala toparlanamadığını gözlemler:[154]

> Şimdiyse Marmara Denizi'nin kıyısında ve gerisinde sık bir şekilde inşa edilmiş, harika bir dağ ve deniz manzarası olan evler tamamen yok olmuştu ve gözlerimizin önünde bir yıkıntı yığınından başka bir şey yoktu, doğrusu buna çok şaşırdım. Kısa bir süre önce bir gece vakti yangın ihbarı yapan top atışlarını duymuş ve daha sonra da Kadıköy'de yangın çıktığını öğrenmiştik, ama neredeyse tüm köyün yerle bir olmuş olmasını beklemiyorduk.

Yangından sonraki yıl, 1856'da Kadıköy'ün kentsel yapılaşma planı oluşturulur. Bu plan, benzer örnekleri daha sonra da görülecek olan ızgara tipinde birbirini dik kesen sokaklar, sokak köşeleri pahlanarak oluşturulan küçük meydancıklar içerir. Planlama

---

[152] "Atîk Ebniye Nizâm ve Kânunları", içinde *Mecelle-i Umûr-ı Belediyye*, c. 2 (İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür İşleri Daire Başkanlığı Yayınları, 1995), s. 1031-1037.

[153] *Ceride-i Havadis*, 26 Zilhicce 1271 (9 Eylül 1855). Ergin yangının tarihini 28 Ağustos 1856 olarak verir. Ergin, "İstanbul Yangınları", s. 1228.

[154] Hornby, *Kırım Savaşı Sırasında İstanbul,* s. 248-249.

çalışması Hasan Tahsin Efendi adında bir mahalli mühendis tarafından yapılır. Bu haliyle İstanbul'da yapılan en erken tarihli yangın sonrası planlamalardan biridir.[155]

Plana göre doğrusal olmayan sokaklar birbirini dik kesecek şekilde yeniden düzenlenir, çıkmaz sokaklar yollara bağlanır. Genişleyen ve formu değişen yollar için istimlakler yapılır. Hovannes Kalfa Sdepanian, hatıralarında, yangın sonrasında açılacak ve değişecek olan yeni yollar için arazisinin istimlak edildiğini anlatır. Mühürdar Caddesi üzerinde, Surp Takavor Kilisesi'nin hemen yanında yer alan evinin 450 zira olan arazisinin 100 zirası yola kesilerek 350 zira kadar kalır.[156]

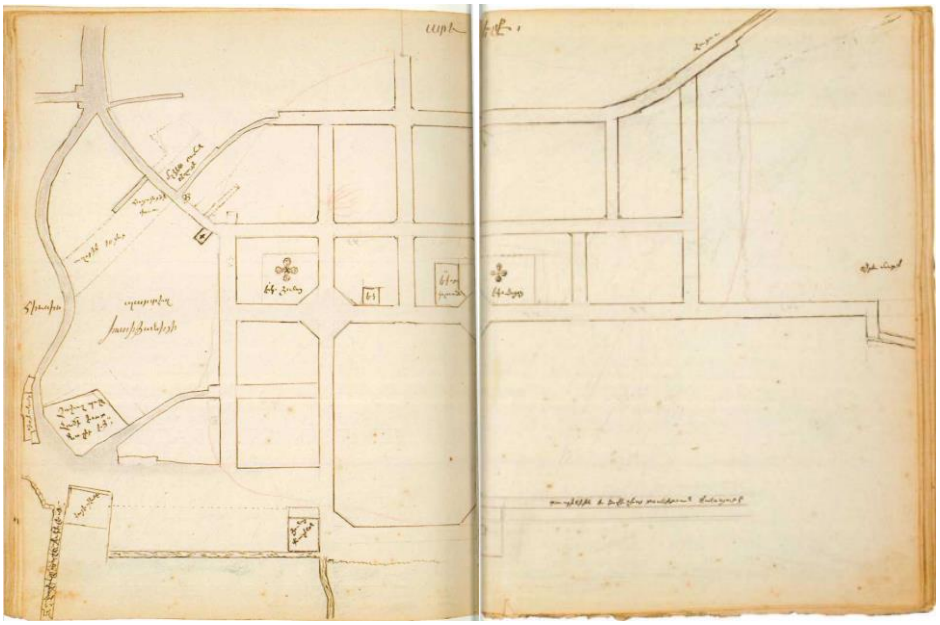
[155] Kadıköy'ün yangın sonrası planlama çalışmaları için hazırlanan herhangi bir kroki ya da haritaya ulaşılamadı. Ancak Agopian'ın ortaya çıkardığı üzere birkaç kuşaktır yerel bir inşaat ustası ve keresteci olan Sdepanian Kalfa'nın anılarında hem planı yapan mühendis Hasan Tahsin Efendi'nin adına hem de yapılan planın bir krokisine ulaşılır. İstanbul'daki yangın sonrası, mahallin ızgara tipindeki sokaklar ve köşeleri pahlanarak meydancıklar oluşturacak şekilde planlama çalışmalarında uygulamanın Aksaray yangınından sonra olduğundan Çelik bahseder. Aksaray yangını 750 kadar yapının yandığı büyük bir yangındır. Ancak yangının tarihiyle ilgili literatürde çelişkiler vardır. Osman Nuri Ergin yanının 3 Rebiülevvel 1271'de (24 Kasım 1854) çıktığını söyler. Ahmet Lütfi Efendi 1856 tarihini verir. Ancak *Journal de Constantiople*'un 25 Haziran 1855 tarihli sayısında önceki gün Aksaray'da büyük bir yangın çıktığı, yanının söndürülme çalışmalarının devam ettiğini yazar. 28 Haziran 1855 tarihli sayısında yangında yaklaşık 1000 evin, bir o kadar da dükkanın yandığından bahseder. Yangından sonra yanan binaların sayısını içeren belgeler 15 Şevval 1272 (1 Temmuz 1855) tarihini taşır (BOA, İ..DH.322-20937, H. 15.10.1272). Bu haliyle yangın 1856'da değil 1855 yılı 24 Haziran'ında (8 Şevval 1271) çıkmıştır. Bunun yanında *Journal de Constantinople*'un 3 Ocak 1856 tarihli sayısında yangından sonra bölgenin planlanması için İzmir'de başarılı bir kadastro çalışması yapmış olan Ali Nihat Efendi'nin görevlendirildiğinden bahsedilir. Aksaray'ın kentsel planını hazırlayan Luigi Storari'nin görevlendirilmesi 16 Ocak 1858 tarihlidir (BOA, İ..DH. 395 – 26165, H. 10.06.1274 (16 Ocak 1858).

1855 yılının Haziran ve Ağustos aylarında çıkan Aksaray ve Kadıköy yangınları, ızgara tipinde hazırlanmasını genel planlama ilkesi olarak kabul ettiğimizde köşeleri pahlanan sokakların aralarına küçük meydancıklar oluşturmasıyla birbirlerine yaklaşırlar. Ancak aynı yıl başlanan bu iki planlama çalışmalarından hangisinin diğerinden daha önce olduğunu tespit etmek zordur. Sarine Artine Agopian, "Urban Modernization in Plural Ottoman Districts: Kadikoy, Istanbul, during The Long Nineteenth Century" (Yüksek Lisans Tezi, Beyrut, American University of Beyrut, Maroun Semaan Faculty of Engineering and Architecture, 2021), s. 102; Osman Nuri Ergin, "İstanbul Yangınları", içinde *Mecelle-i Umûr-ı Belediyye*, c. 3 (İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür İşleri Daire Başkanlığı Yayınları, 1995), s. 1228; Ahmed Lütfi Efendi, *Vak'anüvis Ahmed Lûtfî Efendi Tarihi*, ed. Münir Aktepe, c. 9 (İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1984), s. 131; Çelik, *19. Yüzyılda Osmanlı Başkenti Değişen İstanbul*, s. 69-70; "Nouvelles Diverses", *Journal de Constantiople*, 25 Haziran 1855; "Nouvelles Diverses", *Journal de Constantiople*, 28 Haziran 1855; "Nouvelles Diverses", *Journal de Constantiople*, 3 Ocak 1856.

[156] Aktaran: Sarine Artine Agopian, "Urban Modernization of Late Ottoman Kadikoy and the Memoirs of Hovhannes Kalfa Stepanian", *Yıllık: Annual of Istanbul Studies*, sy 5 (2023): s. 36, https://doi.Org/10.53979/yillik.2023.3.

Şekil 1: Sdepanian'ın Kadıköy yangını haritası[157]

Şekil 2: 1855 Kadıköy yangınından sonra hazırlanan plan[158]

Yangın sonrasında Ebniye Nizamnamesi gereği yangın bölgesinin yeniden düzenlenmesi çalışmalarına başlandığı ve ancak kimi değişiklikler yapılmasının istendiği 1859 tarihli bir belgeden anlaşılır.[159] Meclis-i Vâlâ'dan Ticaret Nezareti'ne

[157] Hovhannes Kalfa Sdepanyan, *Յուշապատում – Գադըգիւղի Անցեալէն Պատառիկներ [Anılar-Kadıköy'ün Geçmişinden İzler]* (İstanbul: Ermeni Patrikhanesi Partik Hovagim Yayınları, 2012), s. 412-413.

[158] Hovhannes Kalfa Sdepanyan, s. 414-415.

[159] *Ticaret Nezaret-i Celilesine*

yazılan bir yazıda, Moda'ya giden yolun nizamnameye göre büyük cadde genişliği olan 10 arşın [7,577 m][160] olması düşünüldüğü, bunun mahallenin değerini bir kat daha arttıracağı gerekçesiyle ahali tarafından da kabul edildiği belirtilir. Yangın sırasında Moda'ya giden yol üzerindeki binaların hasar görmemiş olabileceği, yolun genişletilmesi çalışmaları sırasında bazı binaların yalnız kısmen yıkılması isteğinden anlaşılmaktadır. Ancak buradaki arazi sahiplerinin maddi bir kayba uğrayacakları için yıkıma yanaşmayacağı düşünüldüğünden genişletme işinden vazgeçilmesi gerekliliği ortaya çıkar. [161]

1855 yangınından sonra, ifraz taleplerinin yoğunlaşmasından, Kadıköy'ün mekânsal olarak yeniden düzenlenmesi sürerken Moda'da düzenli yapılaşmanın başladığı anlaşılır. Yolun genişliğinin düzenlenmesinin yanında, yolların döşenmesi ve kaldırımların yapılması da bu sürece katkıda bulunacak gelişmelerdir.[162]

Kadıköyüne Moda'ya giden tarikin nizamı vechle on arşun vasatinde bulunması oranın bir kat daha şerefini mucib olarak ahali tarafından dahi bu babda izhar-ı muvafakat kılındığından madema oraya inşa kılınacak minarenin bu kaide ve usul üzerine inşası istizanına dair olan tezkere-i devletleri meclis-i valaya lede'l-havale tarik-i mezkurun takdim kılınmış olan haritasına nazaran mezkur sokağın bu derece tevsii yolunda ve münasib olarak haritada işaret olunan hatt-ı tarik suret-i istikametde olduğundan hazır şu tevsi sırasında kabil olur ise tarikin istikameti dahi gözedilmek daha ziyade muhassenatı mucib olacağı mülahaza kılınmış ise de bu halde yol üzerine tesadüf idecek bir takım binaların katı lazım gelüb bu ise ashabı haklarında özrü mucib olacağından ber vechle istizan-ı tarik-i mezkurun haritada gösterilen kırmızı hatt dairesinde olarak on arşun vasatine iblağı hususunun savb-ı valalarına havalesi tensib olunmuş ve mezkur harita merbuten gönderilmiş olunmağla ber minval-i muharrer iktizasının icrasına himmet buyurulmak deyu. Fi 21 Receb sene 76. BOA.A.MKT.MVL.110/76, H.21.03.1276 (M.18 Ekim 1859)

[160] Mimari ölçü birimi olarak zira' ve arşın aynı anlamda kullanılır. 1841 yılında mimarî zira' ya da arşınının değeri platin bir ayar arşını ile 75,7738 santimetrelik bir standarda bağlanır. As katları kadem, parmak, hat ve nokta (1 mimar arşını = 2 kadem; 1 kadem = 12 parmak; 1 parmak = 12 hat; 1 hat = 12 nokta) olan mimar arşınının uzunluğu daha sonraki tarihlerde yapılan düzenlemelerle 75,775 cm. kabul edilirken bilâhare küsuratı yuvarlanarak 75,8 santimetreye tamamlanır. Mehmet Erkal, "Arşın", içinde *TDV İslam Ansiklopedisi*, 1991, s. 412.

[161] Kamu yararına istimlak, 1848 ve 1863 Ebniye nizamnamelerinde yer alıyorsa da uygulama ve ödemelerin hak sahiplerine nasıl yapılacağı sorunu ancak 1879'da çıkan "İstimlâk Nizanamesi"yle çözüme kavuşmuştur. "İstimlâk Nizamnamesi", içinde *Mecelle-i Umûr-ı Belediyye*, c. 4 (İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür İşleri Daire Başkanlığı Yayınları, 1995), s. 1758-1762.

[162] Moda'da da tespit edebildiğimiz en erken tarihli kaldırım yapımı 1882 tarihlidir. BOA, ŞD. / 700 - 17 – 0, H-03-08-1299 (M. 27 Mart 1882)

Yangından birkaç yıl sonra, Byzantios Skarlatos İstanbul ve tarihi yapılarıyla ilgili eserinde Kadıköy'ün yeniden yapılanmasını gündemine alır. 1862'de Atina'da yayımlanan *Konstantinopolis* kitabında Byzantios Skarlatos, şöyle der:[163]

> Bugün Kadıköy, konumu nedeniyle başkentin sakinlerinin ilgisini çekiyor. Birkaç yıl önce neredeyse tamamı yanmış olan bu kent, kanonik bir plana göre, düz çizgiler halinde yeniden inşa ediliyor ve bugün görkemli evlerle yeniden süsleniyor. Önümüzdeki yıllarda Konstantinopolis'in en saygıdeğer banliyölerinden biri olacak.

2.3. Mülkiyet, Planlama, Kadastro Sayımı, İfraz

19. yüzyılın ikinci çeyreğinden itibaren Osmanlı İmparatorluğu'nun toprak yönetiminde bir dizi değişiklik ve düzenleme yapılır. Bunlardan ilki mahkeme kararı olmaksızın kimsenin malına el konulamayacağı kabul edilerek, o zamana kadar uygulanan müsadere sisteminin 1838'de kaldırılmasıdır.[164] Özel mülkiyete el konulabilmesi tehdidi altında bulunduran bu yöntemin kaldırılması, servet biriktirmenin önünü açar.[165]

Toprak ve vergi rejiminin değişmeye başladığı dönemden Arazi Kanunnamesi'nin yürürlüğe girdiği 1858'e kadar geçen süre içerisinde tekil konularda bir dizi nizamname ve ilmühaber yayınlanır.[166] Bunlarla açıklığa kavuşturulan konular Arazi Kanunnamesi ile bütünlüklü hale getirilir. 1858'de Arazi Kanunnamesi'nin[167] kabulü

---

[163] Byzantios Skarlatos, *Η Κωνσταντινουπολις Η Περιγραφη, Τοπογραφικη, Αρχαιολογικη και Ιστορικη [I Konstantinoupolis I Perigrafi, Topografiki, Archaiologiki kai Istoriki]*, c. 2 (Atina: Αναρεου Κορομπλα [Anareou Korompla] Matbaası, 1862), s. 269.

[164] Ali Akyıldız, *Tanzimat Dönemi Osmanlı Merkez Teşkilatında Reform* (İstanbul: Eren Yayıncılık, 1993), s. 105.

[165] Muhammed Ceyhan, "Osmanlı Devleti'nde Servet Edinimi Önünde Bir Engel Olarak Müsadere Uygulaması", içinde *Osmanlı Sosyal ve Ekonomik Tarihi: Prof. Dr. Yılmaz Kurt Armağanı*, ed. Hatice Oruç ve Muhammed Ceyhan, c. 1 (Ankara: Akçağ Yayınları, 2016), s. 218-226; Tuncay Öğün, "Osmanlı Devleti'nde Müsadere Uygulamaları", içinde *Osmanlı Ansiklopedisi* (Yeni Türkiye Yayınları, 1999), s. 380.

[166] Ömer Lütfi Barkan, *Türkiye'de Toprak Meselesi*, c. 1 (İstanbul: Gözlem Yayınları, 1980), s. 317-328.

[167] Kanunnameye göre Osmanlı İmparatorluğu'nda araziler beşe ayrılır: 1. Arazi-i memluke, yani mülk arazilerdir. 2. Mîri arazi yani devlete ait arazilerdir. 3. Arazi-i mevkufe yani vakıflara ait olan arazilerdir. 4. Arazi-i metruke yani kamuya terk olunmuş, yol, mera gibi arazilerdir. 5. Arazi-i mevat yani kimsenin tasarrufunda olmayan, ahaliye tahsis edilmediği halde yerleşim alanlarından çok uzakta olup kullanılmayan arazilerdir. Kanunname ile mülk arazilerin durumu düzenlenmez. Vakıf arazileri iki türdür: 1. Özel mülkken maliki tarafından kurulan vakfın akarı olan arazilerdir.

ile mülkiyeti devlete ait olan mirî arazilerin kullanıcılarının tasarruf hakları, devir ve kiralama kaideleri, büyük arazilerin tekel oluşturacak biçimde tek kişinin eline geçmemesi, mirî arazilerin vakfedilmesi, borçlu birinin borcuna istinaden tasarrufunda olan mirî araziye el konulamaması, Osmanlı tebaasından olmayanların mülkiyet hakkının olmaması gibi konular karara bağlanmış olur.[168] Bu hukuki düzenlemeler öncesinde hem vakıfların hem de miri araziler için devletin tapu verme yetkisi vardır. Ancak bu zorunlu bir durum değildir. Tasarruf hakkı sahibi, gayrimenkulünü bir başkasına satmak istediğinde bunu yalnızca aralarındaki bir sözleşmeyle yapabilmekte ya da şer'i mahkemeye beyan ederek devri gerçekleştirebilmektedir. Ancak bu nizamnamelerle miras, ferağ ya da satışı için tapu belgesinin hazırlanması zorunlu hale gelir.[169] *Arazi Kanunnamesi*'nin belirlediği konulardan biri de Osmanlı tebaasından

Kanunname bu tür arazilerle ilgili de hüküm içermez. 2. Gayrisahih vakıf olarak adlandırılan ve mîri araziyken padişahın izniyle ya da onun tarafından tahsis edilen vakıflara ait arazilerdir. Bu araziler mîri araziyken vakfa tahsis olduğundan, yani arazinin rakabesi devlete ait olduğundan, mîri arazi gibi değerlendirilir. Ancak satış, devir, intikal gibi işlemler ait olduğu vakıf tarafından yürütülür. Mîri ve vakıf arazileri rakabesi (çıplak toprak mülkiyeti) kendilerinde kalmak üzere, yerleşim yerindeyse hane, bahçe, ahır vs. yapımı için, değilse uygun olduğu tarımsal ya da bir tür üretime yönelik (balıkçık, tuz sahası gibi) olarak kiralanır ve bunun için bir tapu senedi düzenlenir. Tapu ile devredilen mülkiyeti değil tasarruf hakkıdır. İlgili madde şöyledir:

Madde 8 - Bir karye ve kasabanın bütün arâzisi toptan olarak ahâlisinin hey'et-i mecmû'asına veyahut içlerinden bi'l-intihâp bir veya iki üç şahsa ihâle ve tefvîz olunmayıp ahâliden her şahsa başka başka arâzi ihâle olunarak keyfiyet-i tasarruflarını mübeyyin yedlerine tapu senetleri i'tâ olunur. "Kanunname-i Arazi", içinde *Düstur*, c. I/1 (İstanbul: Matbaa-i Amire, 1289), s. 177-178.

[168] İmparatorluk genelinde uygulanan Kanunname'nin farklı bölgelerde uygulanış biçimleri ve toprak mülkiyeti konusunda ürettiği bölgesel farklılıklar uzun yıllardır tartışma konusudur. Ancak geniş olarak nitelendirilebilecek Osmanlı arazi rejimi üzerine üretilen literatür genel olarak tarım arazileri üzerine gelişmiştir. E. Atilla Aytekin, *Üretim, Düzenleme, İsyan: Osmanlı İmparatorluğu'nda Toprak Meselesi, Arazi Hukuku ve Köylülük* (Ankara: Dipnot Yayınları, 2022), s. 125-154; M. Macit Kenanoğlu, "1858 Arazi Kanunnamesi ve Uygulanması", *Türk Hukuk Tarihi Araştırmaları*, sy 1 (2006): s. 107-138.

[169] Arazi kanunnamesinin arazinin satış, ipotek ve daha pek çok yolla el değiştirmesini kolaylaştırması, bu tür işlemlerin nesnesi olabilecek arazinin serbest dolaşımının önünü açar. Arazinin diğer taşınmazlar gibi miras edinilebilmesi kişilerin sonraki kuşaklarına servet birikimi aracı olarak kullanılabilmesi de düzenlenerek kolaylaştırılır. Bu kanunnameden sonra yürürlüğe giren nizamname ve fermanlarla alacak ve borç ilişkilerinde arazinin teminat olarak kullanılması ve ipotek edilmesi konusundaki daha önceki sınırlamalar yavaş yavaş kalkar. Bütün bu gelişmeler, kapitalist üretim ilişkilerinde tarımsal ürünler gibi alınıp satılır bir mal olarak işlem görmesi, toprağın metalaşması olarak nitelendirilir. Aytekin, *Üretim, Düzenleme, İsyan: Osmanlı İmparatorluğu'nda Toprak Meselesi, Arazi Hukuku ve Köylülük*, s. 162-164.

olmayan kimselerin arazi satın alma ya da miras olarak edinmesinin mümkün olmamasıdır.[170] Osmanlı tabiiyetini terk edenler de tapu hakkına sahip değildir.

2.3.1. Yabancıların Mülk Edinebilmesi ve Moda'daki Araziler

Osmanlı tebaasından olmayanlara[171] mülk edinme hakkı 1867'de çıkan Safer Nizamnamesi olarak anılan *Tebaa-i Ecnebiyyenin Emlak İstimlakine Dair Nizamname*[172] ile verilir.[173] Nizamname ile yabancılara, Osmanlı tebaasına tanınan aynı koşullar altında, tüm imparatorlukta kırsal veya kentsel mülklere sahip olmalarına izin verilmesiyle birlikte Osmanlı tebaasıyla aynı yasa ve düzenlemelere tâbi olmaları kabul edilir. Kanunun ek protokolüne devletlerinin imza atmasıyla tebaalarının Osmanlı'da

---

[170] *Madde 110 - tebe'a-i Devleti Aliyyeden olan kimsenin arâzisi tebe'a-i ecnebiyeden olan evladına ve babasına ve anasına intikâl etmez. Ve tebe'a-i Devleti Âliyyeden olan kimsenin arâzisinde tebe'a-i ecnebiyeden olan kimsenin hakk-ı tapusu olamaz.*

Madde 111 - Tabiiyeti Devlet-i Âliyyeyi terk eden kimsenin arâzisi tebe'a-i Devleti Aliyyeden ve tebe'a-i ecnebiyeden olan evladına ve babasına ve anasına intikâl etmeyip filhâl mahlûl olur ve hakk-ı tapu ashâbı aranılmayıp bi'l-müzâyede talibine tefvîz kılınır. "Kanunnâme-i Arazi", içinde *Tanzimat Sonrası Arazi ve Tapu* (İstanbul: Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, 2014), 103-29.

[171] Nizamname yayınlandığında, henüz tabiiyet konusu kanuni olarak açıklanmış değildir. 1869'da Tâbiiyet-i Osmaniyye Kanunnamesi'ne kadar, Osmanlı Devleti bu konuda kuralları İslam hukuku belirlemiştir. 28 Ocak 1869 tarihinde kabul edilen Osmanlı Tabiiyet Kanunu, kalabalık bir yabancı nüfusun yaşadığı imparatorlukta vatandaşlık haklarının suiistimal edildiği durumlar ile Osmanlı Devleti'nin kaybettiği topraklarında kalan ve kendini Osmanlı tabiiyetinde kabul edenlerin uluslararası düzlemde haklarını savunabilecek bir zemin hazırlamak üzere oluşturulur. 1869 tarihli, Osmanlı vatandaşlık statüsünü belirleyen Tabiiyet-i Osmaniyye Kanunu ile Osmanlı Devleti tabiiyetinden çıkıp başka ülkenin vatandaşlığına geçmek, Osmanlı padişahının iznine bağlanır. Osmanlı vatandaşlığının kan bağı ve toprak (ikamet, doğum yeri) bağı ile kazanılması esasına dayandırılırken, evlenme, doğan çocukların anne ve babalarının tabiiyetine bağlı olarak alacakları tabiiyet, miras hakkı gibi konulara açıklık getirilir. "Tabiiyyet-i Osmaniye Kanunnamesi", içinde *Düstur*, c. I/1 (İstanbul: Matbaa-i Âmire, 1289), s. 16-18; Cihan Osmanağaoğlu, *Tanzimat Dönemi İtibarıyla Osmanlı Tâbiiyetinin (Vatandaşlığının) Gelişimi* (İstanbul: Legal Yayıncılık, 2004), s. 82-89; İbrahim Serbestoğlu, "Osmanlı Devleti'nde Tabiiyet" (Doktora Tezi, Samsun, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2010), s. 6, 31-33, vd.

Osmanlı tabiiyet haklarının suistimal edildiği durumlar ve Osmanlı Devleti'nin çözüm arayışları için ayrıca bkz: Belkıs Konan, "Osmanlı Devlet'inde Protégé (Koruma) Sistemi", *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 58, sy 1 (2009): s. 71, https://doi.org/10.1501/Hukfak_0000001567.

[172] "Tebaa-i Ecnebiyenin Emlak İstimtakine Dair Nizamname", s. 230-237.

[173] Chiha, "Osmanlı Devleti'nde Gayrimenkul Mülkiyeti Bakımından Yabancıların Hukuki Durumu", s. 247-248; Alandağlı, *Süreç ve Sonuçlarıyla Osmanlı İmparatorluğu'nda Yabancıların Mülk Edinmeleri (1830-1914),* s. 258-259.

mülk edinmelerinin yolu açılır.[174] Böylece yabancılar, kanuna eşlik eden protokolü imzalamayı kabul eden ülkelerin tebaası oldukları sürece, mülkiyetin kullanımı, nakli, devri ve ipotek edilmesi konusunda Osmanlı tebaası ile eşit haklara sahip olurlar. Kentsel ve kırsal mülklere ilişkin vergiler konusunda Osmanlı mahkemelerinin yetki ve mevzuatına tabidirler.

Tebaa-i Ecnebiyyenin Emlak İstimlakine Dair Nizamname, yabancıların mülk edinmesine temelde üç konuda kısıtlama getirir: (1) İmparatorluk topraklarında köy ve şehirlerdeki her çeşit gayrimenkul mülkiyet hakkına sahip olmaları konusunda Hicaz Vilayeti'nin dışarıda tutulması, (2) doğuştan Osmanlı tebaası olup da sonradan tebaa değiştirenlerin bu haktan mahrum edilmesi[175] ve (3) yabancı ile evlenen Osmanlı tebaası kadınların tabiiyetlerini kaybetmiş olmaları nedeniyle emlak sahibi olamamaları şeklinde sıralanabilir.

Moda'daki arazilerin mülkiyeti Sultan Selim Han (Sultan Selim-i Kadîm) Vakfı'nındır.[176] Kanuni Sultan Süleyman'ın babası adına düzenlediği Sultan Selim Han (Sultan Selim-i Kadîm) Vakfı'nın 1557 tarihli vakfiyesinde sahip olduğu araziler

[174] Fransa 6 Haziran 1868, İsveç ve Norveç 13 Haziran 1868, Belçika 28 Temmuz 1868, Birleşik Krallık 5 Kasım 1868, Avusturya 5 Kasım 1868, Danimarka 10 Mayıs 1869, Prusya 7 Haziran 1869, İspanya 5 Kasım 1870, Yunanistan 24 Şubat 1873, Rusya 20 Mart 1873, İtalya 23 Mart 1873, Hollanda 6 Ağustos 1873, Amerika Birleşik Devletleri 11 Ağustos 1874, Portekiz 29 Ocak 1883, İran 30 Haziran 1883'te protokole imza atmıştır. Alandağlı, *Süreç ve Sonuçlarıyla Osmanlı İmparatorluğu'nda Yabancıların Mülk Edinmeleri (1830-1914)*, s. 261-262.

[175] 1883'te çıkarılan bir ek kanunla Tabiiyyet-i Osmaniye Kanunnamesi'nden önce başka bir ülkenin vatandaşlığına geçenler, vatandaşı oldukları devletin protokolü imzalaması şartıyla mülk edinme hakkını almışlardır. "Ecânibin Hakk-ı İstimlâki Kânunun Birinci Maddesinde İstisna Olunan Eşhasın Emlâk ve Arâzisine Mahsus Kanûn", içinde *Mecelle-i Umûr-ı Belediyye*, c. 4 (İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür İşleri Daire Başkanlığı Yayınları, 1995), s. 1774.

[176] 19. yüzyılda İstanbul'un yarısından fazlasının çeşitli vakıfların mülkünde olan araziler olduğu düşünülür. Osmanlı sarayı ve çevresinin vakıflarının yönetimi Dârüssaâde ağasının göreviyken 1826'da Darphane-i Amire Nezaretine bağlı olarak Evkaf-ı Hümayun Nezareti kurulur. Padişahlara ait olan vakıfların yönetimi için kurulan nazırlıkla birlikte, 1828'den itibaren İstanbul'daki ve imparatorluğun diğer bölgelerindeki vakıfları yönetimi altında toplanması, nizamnamelerle işleyişinin düzenlenmesi, vakıfların yönetimi için yeni birimler kurulması, memurların atamasının yapılması, böylece vakıfların yönetimine yeni bir düzen getirilmesi süreçleri yaşanır. Maliye Nezareti'ne bağlı olan Darphane-i Amire Nezareti'nin altında çalışan Evkaf-ı Hümayun Nezareti, 1838'de yine Maliye Nezaretine bağlı ayrı bir nazırlık statüsü kazanır. Sultan Selim-i Kadim Han Vakfı'nın mülklerinin yönetiminden de Evkaf-ı Hümayun Nezareti sorumludur. Ülkü Altındağ, "Dârüssâde", içinde *TDV İslam Ansiklopedisi* (İstanbul, 1994), s. 1; John Robert Barnes, *An Introduction to Religious Foundations in the Ottoman Empire* (Leiden: Brill Publishing, 1986); Seyit Ali Kahraman, *Evkâf-ı Hümâyûn Nezâreti* (İstanbul: Kitabevi Yayınevi, 2006).

arasında Gebze kazasına bağlı bir köy olarak Kadıköy de sayılır.[177] Moda, henüz bir yerleşim yeri olmadığından vakfiyede ayrıca belirtilmez. Ancak Kadıköy'e bağlı bir mevki olduğundan vakfın mülkleri arasındadır. Yalnız vakfın Beykoz'daki 4 dalyanıyla beraber Moda burnu dalyanının adı geçer.[178] Mühürdar Ahmed Efendi ve Abdullah Berrî Efendi vakıflarının kullanıma geçmiş araziler bulunmakla birlikte, çoğunluğu Sultan Selim-i Kadim Vakfı'na mukataalı olarak kalır.[179] Mühürdar Ahmed Efendi'nin 1780 tarihli vakfiyesinden Moda Burnu'nda iki ayrı mülkünü vakfettiği anlaşılır.[180] Bunlardan biri Sultan Selim Han Vakfı'na mukataalı, iki katlı bir köşk ve bir kiler, bir oda, matbah, tuvalet ve sair müştemilatıyla 16 dönüm olan bir kıta bağ[181] ve diğeri su kaynağı ve çeşme, etrafı taş duvar ile çevrili namazgah ve taş iskeledir. Moda Burnunda Abdullah Berrî Efendi[182] vakfına ait iki yapı adası bulunur. Burnun

[177] Zekai Mete, *Sultan I. Selim Vakfı* (İstanbul: Net Kırtasiye, Tanıtım ve Matbaa, 2011), s. 37.

[178] Mete, s. 53.

[179] Mîri ve vakıf arazileri rakabesi kendilerinde kalmak üzere, yerleşim yerindeyse hane, bahçe, ahır vs. yapımı için, değilse uygun olduğu tarımsal ya da bir tür üretime yönelik (balıkçılık, tuz sahası gibi) olarak kiralanır ve bunun için bir tapu senedi düzenlenir. Bu kiralama bedeline "mukataa-i zemîn, icâre-i zemîn" veya kısaca "mukataalı" denir. Mukataalı vakıf tabiri de uzun süreli bir kira sözleşmesiyle arsası ya da arazisi üzerinde bina yapılmasına ve ağaç dikilmesine izin verilen vakıf türünü ifade eder. Vakıf mülklerinin kiralanma türü, vakıf kurulurken oluşturulan vakfiyelerde yer alır. Kiralama usulü iki kategoridedir: icare (ya da icare-i vahide) ve icareteyn usulleriyle kira geliri elde eder. İcare usulünde arazi (ya da vakfa ait bina) yalnız belli bir dönem için kiralanır. Dönemin bitiminde (örneğin bir yıl, bir ay) arazi vakıf tarafından başka birine kiraya verilebilir. İcareteyn usulünde ise vakfa ait bina ve arazi "icare-i muaccele" adıyla arazinin kıymetine yakın peşin alınan bir para ve her yıl sonunda "icare-i müeccele" adıyla tayin olunan cüz'i bir ücret karşılığında kiraya verilir. İcareteynli arazi ve binalar vakfiye hayatta oldukça kiracısı mutasarrıf olur. Kiracısının ölümünde bu yerler mirasçılarına intikal eder. İcareteynli vakıfların mülkiyeti vakfına, tasarruf hakkı ise kiracısına aittir. Kiracısı isterse kısmen ya da tamamen tasarrufunda bulunan araziyi bir başkasına kiralayabilir, tasarruf hakkını satabilir. Sultan Selim-i Kadîm Vakfı'na ait araziler, vakfiyesinde belirtildiği üzere mukataalı olarak mutasarrıflarına kiralanır. Nazif Öztürk, *Menşei ve Tarihi Gelişimi Açısından Vakıflar* (Ankara: Vakıflar Genel Müdürlüğü, 1983), s. 104-108; Mete, *Sultan I. Selim Vakfı*, s. 51.

[180] Vakfa ait Kadıköy'de Beyazıt Kethüda mahallesinde 110 zira arsası olan bir ev ve yine aynı mahallede 444 zira arsası olan bir köşk bulunmaktadır. VGMA, VGM Defter no: 732/137. Ahmed Ağa ibni Mustafa Ağa Vakfı'na ait 5 Receb 1194 tarihli vakfiyye.

[181] Bkz: 2.3.4.1. Arazilerin İfrazında Evkaf Nezaretinin Dahil Olduğu Durumlar

[182] Abdullah Berrî (Birrî) Efendi, III. Selim zamanında 1792-1794 yılları arasında reisülküttaplık yapmıştır. İsmail Hami Danişmend, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, c. 5 (İstanbul: Türkiye Yayınevi, 1971), s. 350. Abdullah Berri Efendi Vakfının vakfiyesine Vakıflar Genel Müdürlüğü arşivinde rastlanmamıştır.

batı ve güneye bakan ucundaki iki ada ile denize inen yamaçlar Abdullah Berrî Efendi Vakfı'na mukataalı olarak görünmektedir.[183]

Moda'daki araziler, bu vakıflardan mukataa-ı zemin olarak, yani yalnız zemin toprağı vakfa ait olmak ve yıllık kirası (icare-i müeccele) ödenmek üzere, üzerindeki yapıların mülk sahipleri olmak için icare-i müeccele bedeli ödenerek alınır. 1855 yangınından sonra Kadıköy'ün kentsel planlaması yapılırken sürece dahil olan Moda'da da bu bağ-bahçelerin ifrazı yapılarak (parsellenerek), büyük bir kısmı yabancılara olmak üzere, satılır.

2.3.2. Kentsel Planlama ve Parselleme

Bir tarım arazisinin ya da ıslah edilmiş bir bataklığın, terk edilmiş askeri alanların, yapılaşmaya uygun bahçelerin, kent çeperinde yaşayan yoksul ya da varlıklı ailelere ait geniş mülklerin, tüm kentsel çevreyi etkileyecek şekilde satılmak veya kiralanmak için parçalara bölünmesi parselleme ya da ifraz olarak adlandırılır. Parselleme, yol yapımı, mevcut mahallelerin düzenlenmesi ve yeni mahallelerin kurulması için sıklıkla kullanılır, kentsel tasarıma yönelik hedefler ve yaklaşımlar olduğu kadar kentsel çeşitlemelerin üretimini sağlar. Parselleme sınırlı bir arazi üzerinde yapılır, bu sınırlar içindeki alan daha sonra alt bölümlere ayrılır. Yeni alan daha önce var olan yol ağlarına eklemlenirken kentin genel ulaşım ağı ile arasında bir bağ kurar. Parsellerin bir diğer önemli özelliği, genellikle kısa sürede geliştirilip satılmaları için planlandıklarından nispeten homojen boyutlarda olmaları ve en yaygın yapı türleri üzerlerinde inşa etmek için kullanılmalarıdır.[184]

19. yüzyılda İstanbul'da, parselizasyon ve yeni yapılacak binaların izin ve ruhsat süreci 1831'den itibaren Ebniye Müdürlüğü'ne yapılan başvurular üzerinden yürütülür. Şehreminliği ile Hassa Mimarlar Müdürlüğü 1831'de birleştirilerek Ebniye-i Hassa Müdürlüğü kurulur, 1836'da Meclis-i Umûr-ı Nâfia'ya, 1839'da Umûr-ı Ticaret ve Nâfia Nezâreti kurulduğundaysa buraya bağlanır. 1849'da Ebniye

[183] Bkz: 2.3.4.4. Tekil Bir Kroki BOA, PLK.p.. 119, H. 10.08.1289 (1872); BOA, PLK.p.. 549, H. 02.05.1326 (M. 2 Haziran 1908)

[184] Pinon, "The Parceled City: Istanbul in the XIXth Century", s. 45-46.

Müdürlüğü adını alarak Nafia Nezareti'ne,[185] 1852'de Ticaret Nezareti'ne bağlanan müdürlük,[186] 1868'de Şehremaneti bünyesine alınır.[187]

Ebniye-i Hassa Müdürlüğü'nün en erken düzenlemelerinden biri 1839 tarihli bir ilmühaberdir.[188] Bu ilmühaber, II. Mahmut döneminde İstanbul'un haritasını çıkarmak ve sokak örüntüsünü düzenlemek için görevlendirilen Helmut Von Moltke'nin çalışmaları sonucunda getirdiği öneri olarak değerlendirilir.[189] Bu öneriler şehrin ulaşım sorununun çözümünü, ticaretteki aksamanın önüne geçilmesini, yangınlarla mücadeleyi ve vakıfların mülkiyetini korumayı esas alır. Yeni binaların inşası için onay makamı padişahtır, yani bir *irade-i seniyye*'ye bağlı olması durumu devam eder.

Ebniye-i Hassa Müdürlüğü tarafından hazırlanarak 1848'de yürürlüğe konulan Ebniye Nizamnamesi, İstanbul için yapı ve yollar ile ilgili düzenlemeler getirir.[190] Nizamname ile yolların genişliği, istikameti, yangın sonrası yeniden yapılan binalara dair kriterler, binaların yüksekliği, yangın tedbirleri, sokakların isimlendirilmesi ve genişliği ile ilgili levhaların asılması, yasak olan tamiratlar, ruhsatlar, öngörülen düzen dışında kalan durumlar karara bağlanır.[191]

---

[185] Tekeli, "19. Yüzyılda İstanbul Metropol Alanının Dönüşümü", s. 529.

[186] Akyıldız, *Tanzimat Dönemi Osmanlı Merkez Teşkilatında Reform*, s. 138.

[187] "Turuk ve Ebniye Nizamnamesi [1863]", s. 1673, dn. 1.

[188] İlmühaberde planı çizilmeden bina yapılmaması; yapılanların şekilsiz ve küçük yapılmaması, böyle bir durumda gerekirse arazinin sahibi vakfa devredilmesi; sokak alanına taşmaması; izin alınarak yapılan kagir binaların ise 3 kattan ve 20 zirâdan fazla olamayacağı; mümkünse ahşap bina yapılmaması, mali yetersizlikten dolayı yapılıyorsa da uzman onayı gerekmesi; ahşap binaların bir duvarının kagir olması; cumba ve çıkma gibi sokağa taşan elemanların kullanılmaması; bir haritanın yapılması önerilir. Osman Nuri Ergin, *İstanbul'un İmar ve İskan Hareketleri* (İstanbul: Bürhaneddin Matbaası, 1938), s. 29-32; Osman Nuri Ergin, *Mecelle-i Umur-ı Belediyye*, c. 4 (İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür İşleri Daire Başkanlığı Yayınları, 1995), s. 1240-1243; Seyitdanlıoğlu, "Yerel Yönetim Metinleri (V): Turuk ve Ebniye Nizamnamesi ve Getirdikleri", 1996, s. 68; Çelik, *19. Yüzyılda Osmanlı Başkenti Değişen İstanbul*, 2017, s. 136.

[189] Çelik, *19. Yüzyılda Osmanlı Başkenti Değişen İstanbul*, 2017, s. 64.

[190] "Atîk Ebniye Nizâm ve Kânunları", 1995, s. 1031-1037.

[191] 1848 tarihli İstanbul ve çevre yerleşimleri için geçerli olan Ebniye Nizamnamesinden sonra 1849'da imparatorluğun geneli için geçerli bir Ebniye Nizamnamesi yayınlanır. Birbirinin çok benzeri olan bu iki nizamname arasında bina yükseklikleri, yapı inşa teknikleri açısından küçük farklılıklar vardır. Mehmet Seyitdanlıoğlu, "Yerel Yönetim Metinleri (V): Turuk ve Ebniye Nizamnamesi ve Getirdikleri", *Çağdaş Yerel Yönetimler* 5, sy 3 (1996): s. 68.

Ebniye Nizamnamesi'ne göre yeni inşa edilecek yapılar için padişah izni gerekliliği devam ederken, yapıların inşa teknikleri (ahşap, kagir, yarı kagir) ve inşa ölçüleri (yükselik, yönelim, yola terk edecekleri alan vs.) açıkça belirlenir. Ancak yeni kurulacak mahalleler için uygulanacak düzenlemelerden bahsedilmez. Bunun yerine nizamnamenin yayınlanışından yaklaşık bir buçuk yıl sonra "Küçük Taksim" olarak adlandırılan, Galata-Pera yerleşiminin kuzeyinde, Mekteb-i Harbiye'nin 1846'da[192] kullanıma açılan yeni binasının civarı olan Pangaltı'nın 1849'da yerleşime açılmasıyla nizamnamede belirlenen ilkelerin uygulama alanı ortaya çıkar.

19. yüzyılın ilk yarısında yoğun yerleşim alanlarından Beyoğlu'nda yangınlar nedeniyle konutlar sıklıkla kullanılmaz hale gelir.[193] 1839 tarihli ilmühaberin[194] öngördüğü ve 1848 Ebniye Nizamnamesi'nde yürürlüğe giren yeni bina yapım kriterlerine göre yangın mahallerinde yeniden yapılacak olan binalar, yolların belirlenen genişliklerine uygun olarak ve çıkmaz sokak oluşmayacak şekilde inşa edilecektir. Bu da yeniden yapılanacak yangın mahalinde arsaların bir kısmının yola terk edileceği anlamına gelir. Beyoğlu'nda çıkan yangınlar sonrasında arsaların küçülmesi ve bazılarının yola terk edilmesi nedeniyle "Küçük Taksim" civarındaki arazilerin sahipleri tarafından talep edildiğinde inşaat ruhsatı verilmesi bir ferman ile gündeme gelir.[195] Bölgenin bir haritası Tophane-i Amire Müşiri tarafından hazırlanır. Bunun için Mekteb-i Harbiye'nin karşısındaki 478.600 zira [362.635 m^2] alan uygun görülür. Yeni açılacak yollar için buna 21.875 zira [16.600 m^2] alan daha ilave edilir. Toplamda 500.573 zira [379.434 m^2] olan alanın 111.220 zira'sı [84.304 m^2] yola, geriye kalan 389.535 zira'sı [295.267 m^2] bina yapımı için ayrılır.

Pangaltı'da yeni yapılacak olan mahallede açılacak olan en büyük yol 20 zira [15,16 m] olacaktır. Bunun karşılıklı 4'er zirası [3,032 m] yaya kaldırımına, 12 zirası

[192] Nihan Zorlu, "Batılılaşma Ekseninde Mekteb-i Harbiye ve Mimari Dönüşümdeki Yeri", *bāb Journal of Architecture and Design* 2, sy 2 (2021): s. 191.

[193] 1831-1848 yılları arasındaki Beyoğlu yangınları şöyle sıralanır: 1 Aralık 1831- Ağa Hamamı, 1 ev; 4 Aralık 1836- Asmalı Mescid civarı, 1 ev; 6 Ekim 1844 Asmalı Mescid, Çukurambar'da 25 dükkan 250 ev; 18 Eylül 1845 Ağa Cami, Kuloğlu civarında 2 ev; 28 Ocak 1847, Dörtyolağzı'nda 70 ev ve dükkan; 1 Şubat 1847 Macar adlı mahalde 2 dükkan; 20 Haziran 1847 Balıkpazarı'nda 1 dükkan; 14 eylül 1847 Sarayönü'nde 10 dükkan 70 ev; 14 Nisan 1848 Ağa Camii'nde 500 ev 40 dükkan ve Ağa Camii; 12 Ekim 1848 Yeniçarşı 200 ev 60 dükkan, Mekteb-i Tıbbiye ve bir karakol. Dırağ, "1831-1900 Yılları Arasında İstanbul Yangınları", s. 113-116.

[194] Ergin, "Yangınlardan Sonra İnşâât ve Harita Tanzimi Meseleleri", s. 1240-1241.

[195] BOA, İ..MVL.138-3376, H.01.05.1265 (M. 25 Mart 1849)

[9,10 m] yola ayrılır. Bu ölçüler Ebniye Nizamnamesi'nde belirlenen kriterlere uygundur. Yaya kaldırımı, planlama mevzuatının gündemine ilk kez 1839 tarihli ilmühaberle gelir.[196] 1848 tarihli Ebniye Nizamnamesi'nde yol genişliklerinden bahsedilirken kaldırımlardan bahsedilmez.[197] Lağımların yol ortasına gelmeyecek ve kaldırımlara zarar vermeyecek şekilde derin yapılması, ahşap evlerin altına dükkan yapılmaması, kâgir hanelerin altına dükkan yapılabilmesi ancak ateş işleyecek ve kötü kokular oluşturabilecek esnafın dükkanlarının üzerinde ev olmaması ve dere kenarına yapılması, ahşap binaların bitişik diğer binalarla aralarına yangın duvarları yapılması, yol, kaldırım, lağım ve su yolu inşasının masrafları haylice olacağından arsa sahipleri tarafından istedikleri işçiye yaptırabilecekleri, ancak lağımların yapımı sırasında nezaret için belediye tarafından mühendis tayin edilmesi karara bağlanır. Ayrıca arsaların fiyatları yükseleceğinden birtakım "tamahkar" kimselerin eline geçip boş kalmaması için iki yıl içinde bina inşa edilmezse bir başkasına satması ya da devretmesi gerekli hale gelir.[198]

Yerleşim alanına dönüştürülecek bu bölge için "*bu kıt'a üzerine ebniye yapılmak için irâe-i ruhsat olunarak mahalli bi't-tahdîd âlâim-i mahsûsa rekziyle ondan ilerisine tecâvüz olunmaması ve kıt'a-i merkûmeye kârgîr yapılmayacak evlerin ve ahşaptan inşâ olunacak hânelerin münâsib mevkiyelerine göre mahalleri başka başka tefrîk ve taksîm ve bunların sokakları usûl-ı hendese ve nizâmât-ı mevzûaya tevfîkân tesviye ve tanzîm kılınmak*" ifadesi kullanılır. Parselizasyon ya da parselleme ifadelerinin henüz kullanılmadığı dönemde bu şekilde ifade edildiği görülür.

Kadıköy'ün 1855 yangınından sonra hazırlanan haritasında yol düzenlemesinin ve parselizasyonun yapıldığı[199], henüz yerleşimin olmadığı Moda'ya da geniş bir cadde açılarak Pangaltı'da olduğu gibi yeni bir yerleşim oluşması planlandığı anlaşılır. Moda, İbrahimağa ve Hasanpaşa semtlerinde 1860 yılı sonrasında başlayan,

---

[196] Çelik, *19. Yüzyılda Osmanlı Başkenti Değişen İstanbul*, 2017, s. 228 dn. 82.

[197] 1863 tarihli Turuk ve Ebniye Nizamnamesi'nde kaldırımlardan bahsedilmezken, bunlarla ilgili kararların haritalarla belirleneceği belirtilir (madde 5). "Turuk ve Ebniye Nizamnamesi [1863]", s. 1674.

[198] Yaklaşık 18-20 yapı adasından oluşması planlanan bu bölgenin, 1870'e gelindiğinde ancak 12 yapı adası tamamlanır. Düzenliliğiyle dikkat çekmekteyse de hedefler tutturulamaz. Çelik, *19. Yüzyılda Osmanlı Başkenti Değişen İstanbul*, 2017, s. 90.

[199] Bkz. 2.2.1855 Kadıköy Yangını ve İmar Çalışmaları dn. 160; BOA.A.MKT.MVL.110/76, H.21.03.1276 (M.18 Ekim 1859)

1870'lerde yoğunlaşan ifraz talepleri buralarda da benzer bir sürecin yaşandığını gösterir.[200]

Yolları ve binaların yapımlarınını düzenleyen nizamnamelerdeki yangın duvarlarının yapımı ve dükkanların hangi işle uğraşıldığında bina altlarına yapılması gerektiği gibi konulardan anlaşıldığı kadarıyla yeni kurulacak mahallelerde de eski mahallelerde olduğu gibi bitişik nizamda ve yoğun bir yerleşim düzeni öngörür. Ancak 1882 tarihinde çıkan Ebniye Kanunu'nda Kadıköy, Çamlıca ve Boğaziçi taraflarının ayrıcalıklı durumları için ayrı bir madde düzenlenir. Kanuna göre buralarda bağ ve bahçeler birer dönümden az olmamak üzere sınırlandırılarak üzerlerine köşk inşası yapabilecektir (madde 18).[201]

Parselizasyon yapılarak yapılaşmaya açılan yeni yerler için göz önünde bulundurulan kriter şehrin diğer kısımlarına ulaşımın sağlanabildiği ana akslara bağlanabilmesidir. Moda'da, 1855 yangını sonrası hazırlanan haritaya uygun olarak yeni sokaklar, iki ana aks olan Moda Caddesi ve Bahariye Caddesi üzerinden Söğütlüçeşme Caddesi'ne bağlanarak Kadıköy iskelesine ulaşım sağlanır.[202] Yangın sonra oluşturulan haritaya

[200] Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivlerinde 1858-1900 yılları arasında Şûra-yı Devlet ve Meclis-i Vâlâ fonlarında İstanbul için tespit edilen 126 ifraz talebinden 33'ünün (%26) Kadıköy'de olması bu dönemde Kadıköy'ün çeşitli mahalle ve semtlerinin oluşması için gerekli izinlerin alındığı anlamına gelir.

[201] "Ebniye Kanunu [1882]", içinde *Mecelle-i Umûr-ı Belediyye*, c. 4 (İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür İşleri Daire Başkanlığı Yayınları, 1995), s. 1719.

[202] Kadıköy iskelesine 1847'den itibaren düzenli vapur seferleri işler. Moda'dan yaklaşık 1,5 km'lik, yani 20 dakikalık bir yürüme mesafesinde olan Kadıköy iskelesine, oradan da deniz yolu ile İstanbul'un çalışma ve alışveriş bölgeleri olan Sirkeci ve Karaköy'e ulaşmak mümkündür. Ali İhsan Öztürk, *Osmanlı'dan Cumhuriyete İmtiyaz Usulü ile Yürütülen İstanbul Belediye Hizmetleri (Yap-İşlet-Devret Uygulaması) (1852-1964)* (İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür A.Ş, 2010), s. 102-103, 106. Arşivde yer alan bir belge, 1865 yılında Adalar'a sefer yapan Şirket-i Hayriye vapuru olduğundan ve bu vapurun Moda iskelesine uğrayarak yolcu aldığından bahseder. Şirket-i Hayriye vapurunun Moda'ya uğramasının yasak olduğunu ve bundan menedilmesi gerektiğini vurgulayan belge, aynı zamanda iskelelerin Şirket-i Hayriye ve İdare-i Aziziye arasındaki yetki paylaşımında da bazı aksamalar olduğunu göstermektedir. BOA, MVL / 873 - 13 – 1, H. 2.08.1282 (M. 21.12.1865) Bu yıllarda Kadıköy, Haydarpaşa ya da Adalardan kalkan vapurların Moda iskelesine en azından tarifeli olarak uğramadığı gazetelerde yayınlanan vapur seferi tarifelerinden de anlaşılır. Vapurların koyun önünde, uygun derinlikte durduğu, yolcuların sahil ve vapur arasında sandallarla ve kayıklarla taşındığı bilinmektedir. Moda için de böyle bir uygulamanın olması, iskelenin ve tarifeli seferlerin olmayışı nedeniyle daha olası görünmektedir. Moda'ya uğrayan İdare-i Mahsusa vapurları, özellikle yaz aylarında sayfiye için Marmara Denizi kıyısına gelenler tarafından sık kullanılmış, ancak seferlerin azlığı ve vapurun küçük oluşu nedeniyle yolcuların ihtiyacını karşılayamadığı, bununla ilgili şikayetler aldığı olmuştur. *The Levant Herald,* 29 Mart 1869; 25 Aralık 1878; 16 Ağustos 1890; 2 Ocak 1891.

arşivlerde rastlanmasa da uygulandığını 1874'te yapılan kadastro sayımlarından ve ifrazı için başvurulan bağların krokilerinden anlaşılır.

2.3.3. 1874 Tarihli Kadastro Sayımları ve Moda'yı İçeren Defter

19. yüzyılın başlarından itibaren toprak mülkiyet rejimdeki değişimlerden biri de vergilendirme sisteminde yeni bir usul olarak belirlenen emlak sayımlarıdır. Halka salınan angaryanın kaldırılarak vergi sisteminin yeniden düzenlenmesi, mal varlığı ve gelirlerin yeniden gerçek bir şekilde tespit ve kaydedilerek gelirlerine göre vergilendirilmesidir.[203] Bu konuda yapılan en temel değişiklik tarh, tahakkuk ve tahsil şekilleriyle karmaşık hale gelen vergilerin kaldırılarak *herkesin emlak, arazi, ticaret ve temettüatına nisbetle ve binde hesabıyla* yani ödeme gücüne göre belirlenecek tek bir verginin konmuş olmasıdır (1839).[204]

Bu değişimin başında verginin "kişiselleştirilmesi" diye nitelendirilen özellik gelir. Bu dönemde vergi birimi, gelir getirici faaliyet ve kaynakların belli coğrafi sınırlar içinde toplamı değil, her bir gelir getirici faaliyet ve kaynağın kendisidir. Dolayısıyla her bir vergi konusu faaliyeti gerçekleştiren ve kaynağı değerlendiren "kişi", hukuki statüsünden bağımsız olarak, o faaliyet ve kaynak için birebir vergi sorumlusu haline gelir. İlk defa olarak emlak gelirlerinin de vergilendirildiği bu uygulama 1840 yılında başlatılır.[205] 1858'e gelindiğinde "tahrir kaidesince vergi tarhı" usulünün uygulanmasına geçilir, böylece emlak kıymeti yerine emlakten elde edilen kazanç vergilendirilir hale gelir.[206]

Osmanlı'da devletin kent alanına müdahalesi, erken dönemlerden itibaren, yapıların niteliği, sokak genişlik ve açıklıkları, kaçak yapılaşma gibi konulardaki yasal düzenlemeler[207] ile sağlansa da bir belediye örgütünün kurulması ancak 1854 yılında

---

[203] Baruh, "The Transformation of the 'Modern' Axis of Nineteenth-century Istanbul: Property, Investments and Elites from Taksim Square to Sirkeci Station", s. 20.

[204] Tevfik Güran, *19. Yüzyılda Osmanlı Ekonomisi Üzerine Araştırmalar*, 2. bs (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2019), s. 193.

[205] Kaya ve Terzibaşoğlu, "Tahrir'den Kadastro'ya: 1874 İstanbul Emlak Tahriri ve Vergisi: 'Kadastro Tabir Olunur Tahrir-i Emlak'", Güz 2009, s. 12-13.

[206] Eldem, *Osmanlı İmparatorluğu'nun İktisadi Şartları Hakkında Bir Tetkik*, s. 166-167.

[207] Stefanos Yerasimos, "Tanzimat'ın Kent Reformları Üzerine", içinde *Modernleşme Sürecinde Osmanlı Kentleri*, ed. Paul Dumont ve François Georgeon, çev. Ali Berktay (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1992), s. 7.

gerçekleşir.[208] Şehremâneti'ne yardımcı olması için 1855 tarihinde bir irade-i seniye ile İntizam-ı Şehir Komisyonu oluşturulur.[209] Komisyon, birkaç yıl sonra 1857'de dağılmadan evvel hükümete bazı tavsiyelerde bulunur.[210] Komisyonun İstanbul'un belediye hizmetlerinin görülebilmesi amacıyla yaptığı çalışmalar sonucunda, İstanbul'un çevresi ile birlikte (İstanbul, Adalar ve Boğaziçi bölgeleri) on dört daireye ayrılması öngörülür. [211] Örnek belediyenin Galata-Beyoğlu bölgesinde olmasına karar verilirken, hazırlanan nizamname ile 1857 yılı sonunda kurulmuş olur.[212] Kurulan Altıncı Daire-i Belediye'nin işleyiş yönetmeliğinde, belediyenin yapacağı işlere[213] gerekli geliri sağlayacak vergi için emlak sayımları belediyenin asli görevlerinden biri sayılır (madde 59).[214]

Altıncı Daire-i Belediye'nin 1857 tarihli bir mazbatasına göre "*Altıncı Daire-i Belediye dahilinde bulunan emlakin tahririyle tesbit-i defter olunması ve haritasının yaptırılması için kadastronun teşkili hususuna lazım gelen memurları ve takribi masarif-i tahririyesi zımnında Meclis-i Belediye'nin tanzim ettiği defter*" hazırlanarak Meclis-i Tanzimat'a sunulur. Hazineden belirtilenlerden daha fazla para istenmemesi şartıyla kabul edilir.[215] 1858'de hazırlanmaya başlanan kadastro iki senede tamamlanır.[216] Kadastro işlemlerinin yapılabilmesi için arazi ve emlak sahiplerine

---

[208] Mehmet Seyitdanlıoğlu, *Tanzimat Döneminde Modern Belediyeciğilin Doğuşu. Yerel Yönetim Metinleri* (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2010)., s. 4.

[209] Oktay, *Osmanlı'da Büyükşehir ve Belediye Yönetimi İstanbul Şehremaneti*, 2011, s. 21.

[210] Ortaylı, *Tanzimat Devrinde Osmanlı Mahallî İdareleri*, s. 143.

[211] Seyitdanlıoğlu, *Tanzimat Döneminde Modern Belediyeciliğin Doğuşu*, s. 4.

[212] Ahmet Akgündüz, *Osmanlı Devleti'nde Belediye Teşkilatı ve Belediye Kanunları* (İstanbul: Osmanlı Araştırmaları Vakfi Yayınları, 2005), S. 543-556.

[213] Altıncı Daire-i Belediye, yollar, sokaklar, lağımlar, kaldırımlar yapılması, sokakların düzenlenmesi, hatlarının tesviyesi, sulara ve suyollarına, gazlara, yolların nizamı, harap olmuş ya da inşası tamamlanmamış binaların yıkımı, erzakın temini ve kontrolü, satılan malların fiyatının düzenlenmesi, satılan malların ölçülerinin kontrolü, halka açık yerlerin nezareti gibi görevler üstlenir. (madde 53) "Dev'air-i Belediyyeden Altıncı Daire İtibar Olunan Beyoğlu ve Galata Dairesi'nin Nizâm-ı Umûmîsidir [1857]", içinde *Mecelle-i Umûr-ı Belediyye*, c. 4 (İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür İşleri Daire Başkanlığı Yayınları, 1995), s. 1609.

[214] "Dev'air-i Belediyyeden Altıncı Daire İtibar Olunan Beyoğlu ve Galata Dairesi'nin Nizâm-ı Umûmîsidir [1857]", s. 1610.

[215] Osman Nuri Ergin, "İstanbul'da Kadastro Tatbikatı", *İstanbul Şehremaneti Mecmuası* 1, sy 11 (1925 1341): s. 25-26.

[216] Beyoğlu ve Galata bölgesinin emlak tahririnin yapıldığı bilinse de arşivlerde tahririn kayıtlarına rastlanılamamıştır. Yalnız 1856-1860 yılları arasında Galata'dan Pangaltı'ya kadar olan bölgenin D'Ostoya tarafından çizilen kadastral haritası bulunmaktadır. G. D'Ostoya, *Beyoğlu - Plan General*

birer "*Altıncı Daire dahilinde kâin emlakin tahrir-i cedid defterinden müstahreç ilmühaberdir*" ibaresini içeren bir form verilir. Bu ilmühaber emlakin krokisini ve genel olarak şu başlıkları içerir: semt-i meşhur, mahalle, sokak ve cadde, rakam-ı ebvab, cins-i mülk, emlakin yüzü: metre, zira, sath-ı arsa: metre, zira, sath-ı ebniye: metre, zira, miktar-ı ab, mensup olduğu vakıf, sahib-i gedik, aded-i senedat, kıymet-i emlak, sahib-i mülk, icar-i senevi.[217] 1860 yılında Tahrir-i Nüfus ve Emlake Dair Talimatname'nin yayınlanmasıyla, nüfus kayıt bilgileri ile mülkün eşleştirilmesi, vergi toplamada sağlayacağı kolaylık nedeniyle de hanelerin numaralandırılması ve mülkiyet sınırlarının daha detaylı şekilde kayıt altına alınmasını sağlayan hukuki düzenleme gelir.[218]

1868'de İstanbul'un belediye teşkilatı yeniden düzenlenir. Dersaadet İdare-i Belediye Nizamnamesi'ne göre, Şehremini yanında karar ve istişare organı olarak bir Şehir Meclisi bulunacaktır. Şehir Meclisi altı üyeden oluşur ve üyeler Bab-ı Ali'nin atamasıyla göreve gelir. 14 belediye dairesinin her birinde bir başkan ve seçimle belirlenmiş 8-12 üyeden meydana gelen bir daire meclisi bulunacaktır. Ayrıca, her daire başkanı ve üçer üyenin katılımıyla 56 kişilik bir Cemiyet-i Umumiye-i Belediye meydana gelecektir. 1868 tarihli Dersaadet İdare-i Belediye Nizamnamesi'nde belediye idaresinin görevleri arasında tüm boş arsaların, binaların ve emlakin yapı özellikleri dahil olmak üzere dökümü, bu emlak ve binaları kullananların adları, emlakların kıymeti ve mülkten elde edilen gelirin miktarının ayrıntılı olarak yazılması, yani emlak tahriri yapılması öngörülmüştür (madde 3).[219] Hane ve arsaların kıymetlerini belirlemek vergi gelirlerini düzenlemenin yanında, İstanbul özelinde belediye meclisi üyeliğine seçilmek ve bunun için oy verebilmek için de önemlidir.

---

de Galata, Pera et Pancaltı, 77x242 (İstanbul: 6me Cercle de Constantinople [6. Daire-i Belediye], 1860 1858), http://katalog.ibb.gov.tr/yordam/?dil=0&p=1&q=hrt_005692&alan=tum_txt&demirbas=Hrt_005692; Alp Yücel Kaya ve Yücel Terzibaşoğlu, "Tahrir'den Kadastro'ya: 1874 İstanbul Emlak Tahriri ve Vergisi: 'Kadastro Tabir Olunur Tahrir-i Emlak'", *Tarih ve Toplum Yeni Yaklaşımlar*, sy 249 (2009): s. 17-18.

[217] Ergin, "İstanbul'da Kadastro Tatbikatı", s. 26.

[218] Rivka Geron Schild, "19. Yüzyılda Beyoğlu'nda Bir Kalkınma Aracı Olarak Yapısal Dönüşüm" (Doktora Tezi, İstanbul, İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, 2015), s. 16; İlhan Tekeli ve Selim İlkin, "28 Aralık 1860 Tarihli Tahrir-i Nüfus ve Emlâke Dair Talimname'nin Osmanlı Modernite Projesi Açısından Okunması Üzerine", içinde *Cumhuriyetin Harcı III: Modernitenin Altyapısı Oluşurken* (İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2004), s. 28.

[219] "Dersaâdet İdâre-i Belediyye Nizamnâmesi [1868]", s. 1616, 1620.

Nizamnameye göre senelik emlaktan 2.500 kuruş kira geliri olanlar seçimlerde oy kullanabilecek (madde 31) ve senelik emlaktan 5.000 kuruş kira geliri olanlar meclis üyeliğine aday olabileceklerdir (madde 33).[220] Bu durumda yapılan kadastro sayımları aynı zamanda belediye meclislerine seçilecekler ve oy kullanabilecekler için de bir gösterge niteliği taşır.

Galata ve Beyoğlu'ndan sonra, 1874'te İstanbul'da diğer belediye dairelerindeki tüm emlak ve akaratın kıymetlerini takdir eden emlak sayımı yapılır. Beyazıt, Sultanahmet, Fatih, Samatya, Eyüp, Hasköy, Beşiktaş, Yeniköy, Üsküdar, Kadıköy belediye daireleri sınırları içindeki bazı mahalle ve semtlerde gerçekleştirilir. 1858-1860 yıllarında yapılan Galata ve Beyoğlu sayımının sonuçları da bu tahrire dahil edildiğinden 1874'te buralarda yeniden tahrir yapılmadığı anlaşılır.[221]

Matbu olarak hazırlanmış defterler, 39 sütunda parsellerin cinsi, numarası, içerdiği yapıları, boyutu, sınır komşuları, semti, mahallesi, sokağı, sahibi, emlak kıymeti, ödenecek vergi, tapu senedi tarihi, ait olduğu vakfı, vakfın cinsi ve varsa açıklama gibi bilgi sütunlarını içerir. Bu haliyle defter, semtin yapılaşma ve yerleşme durumunu, semtte yaşayanların millet ve tabiiyetlerini, emlak değerlerini ve semtteki arazilere sahip olan vakıflara ait bilgiler sunmaktadır.

Osmanlı Arşivleri'nde Maliye Nezareti defterler serisindeki "Dersaadet'de bulunan emlakların kıymet ve vergilerini mübeyyin defter" adıyla kayıtlı 3786 numaralı defter Caferağa mahallesi için hazırlanır.[222] Defterdeki sıra numaraları 711 ile başlayıp 1000 ile son bulmakta ve Caferağa Mahallesi'nin bir kısmını içermektedir. Moda'nın bir kısmının dahil olduğu defterin 711 numarasından önceki kayıtları içeren iki defter daha olduğunu düşündürür.[223]

3786 numaralı 27 sokak ve cadde içeren defterde Yoğurtçu Çeşme Caddesi (kısmen), Lorando Sokak, Mekteb Sokak, Moda Burnu Sokak, Delcorda Sokak, Ralli (Rali)

[220] "Dersaâdet İdâre-i Belediyye Nizamnâmesi [1868]", s. 1620.

[221] Kaya ve Terzibaşoğlu, "Tahrir'den Kadastro'ya: 1874 İstanbul Emlak Tahriri ve Vergisi: 'Kadastro Tabir Olunur Tahrir-i Emlak'", 2009, s. 29-30.

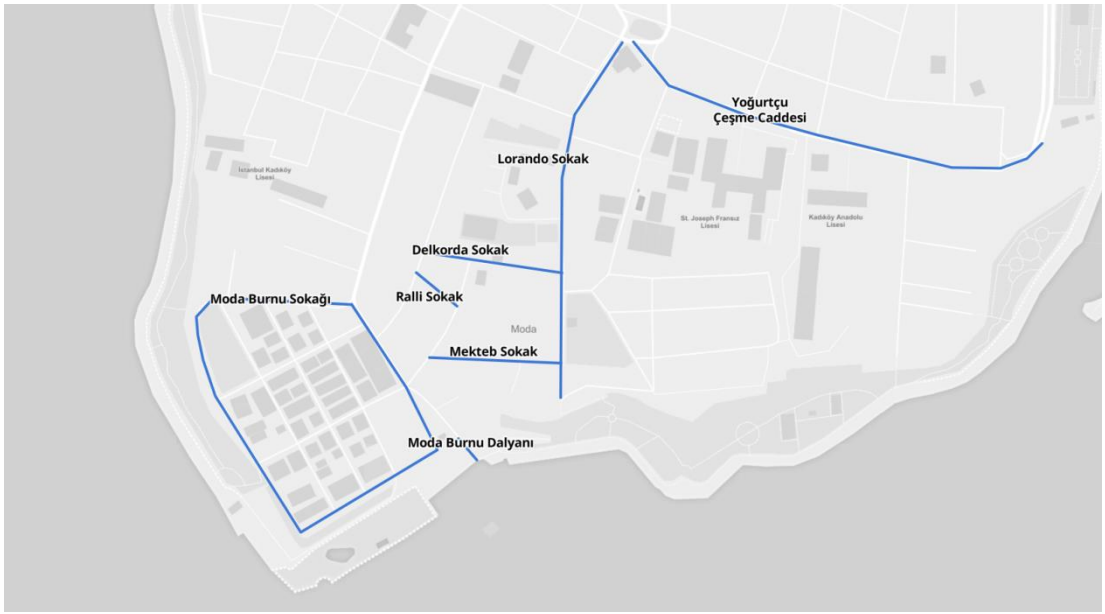
[222] BOA, ML.VRD.d...3786 H. 19.04.1291 (M. 5 Haziran 1874)

[223] Arşivde yaptığım çalışmalarda olması gerektiğini düşündüğüm bu defterlerin kayıtlarına rastlayamadım. Caferağa Mahallesi'ne ait olmasına rağmen Dersaadet adıyla kaydedilen bu defterde olduğu gibi hatalı kaydedilme ihtimali göz önünde bulundurulduğu halde sonuç alamadım.

Sokak ve Moda Burnu Dalyanı Moda semti dahilindedir. Ancak Moda'nın tamamını içermediği ve diğer defterlere ulaşamadığımız için kesin bilgilerden ziyade yalnız fikir verir.[224]

Tablo 2: 1874 Kadastro sayımlarında Caferağa Mahallesinin Moda semti

Sokak adı	Parsel sayısı	Hane	Hane arsası	Bahçe/bağ	Diğer türler	Vakıfları
Yoğurtçu Çeşme Caddesi	39	24	4	5	-Fransız mektebi -Kahve dükkanı -Çeşme -Bakkal dükkanı -Meydan - Sundurma	Sultan Selim Han-ı Kadim
Lorando Sokak	4	2	2			Mülk Sultan Selim Han-ı Kadim
Mekteb Sokak	17	14	2		Mektep	Sultan Selim Han-ı Kadim
Moda Burnu Sokağı	4	2		1	Kahve ve meydan	Sultan Selim Han-ı Kadim
Delcorda Sokak	9	4	5			Sultan Selim Han-ı Kadim
Ralli (Rali) Sokak	9	1	6		2 kulübe	Sultan Selim Han-ı Kadim
Moda Burnu Dalyanı	1				Dalyan mahalli	Sultan Selim Han-ı Kadim

Grafik 4: 1874 Kadastro sayımlarında Moda'daki sokaklar (https://maphub.net/map'da hazırlanmıştır)

[224] Bkz. Ek 1. Caferağa Mahallesi'nin 3786 numaralı "Dersaadet'de bulunan emlakların kıymet ve vergilerini mübeyyin defter"in Moda kısmı

Neredeyse tamamı vakıf arazisi olan Moda'nın kadastro sayımlarında hane ve arsalarının tasarruf sahipleri, komşuları, boyutları ve kıymetleri belirtilen toplam 6 sokak ve 83 parsel hakkında bilgi içerir. Bu sayımlara göre Moda'da mülk sahiplerinin büyük bir çoğunluğunun gayrimüslim oldukları görülür. Avusturyalı, Danimarkalı, Fransız ve İtalyan tabiiyetlerindeki yabancılarla Latin, Rum ve Ermeniler çoğunluktadır. Yalnız 12 parsel Müslümanlar üzerine kayıtlıdır. Yangın sonrası hazırlanan haritanın yalnız yol ve sokakları belirlediği, parsel büyüklüklerine müdahil olmadığı, parsellerin topografyaya göre farklı büyüklükte olmalarından anlaşılır. Yalnız Ralli Sokak'taki arsalar yaklaşık 130 zira'lık[225] parsellere ayrılmış haldedir.

1874'te yapılan kadastro sayımları ile 1879-1881 yılları arasında Evkaf Nezareti'nin mahlul vakıfların mülklerinin satışı için verilen ilanlardan İstanbul'daki emlak kıymetleri hakkında bir fikir edinmemiz mümkün olabilir.

Tablo 3: 1874 Kadastro sayımlarından İstanbul'un çeşitli mahallelerindeki hane ve arsa fiyatlarına dair örnekler

Hane ve hane arsası	**Hasköy Kiremitçi Mahallesi[226] (kuruş)**	**Fatih Kocamustafa Paşa Mahallesi[227] (kuruş)**	**Eyyüb Ensari Semti Kağıthane Karyesi[228]**	**Kadıköy Osmanağa Mahallesi[229] (kuruş)**	**Caferağa Mahallesi (kuruş)**	**Moda (kuruş)**
Hane 100-250 zira arası	20.000	14.000	15.000	27.000	13.500	40.000

[225] 1841'de 75,8 cm olarak belirlenerek kullanılan zira' ya da arşın (Bkz dn: 160), 1869'da yürürlüğe giren Mesâhat ve Evzân ve Ekyâl-i Cedîdeye Dair Kanunname'nin 1. maddesinde "*Memâlik-i Şâhâne'de mesâhat ve evzân ve ekyâlin vâhid-i kıyâsîlerine esas olmak üzere daire-i nıfsu'n-nehârın rub'unun on milyon cüz'ünden bir cüz'üne müsâvi bir tûl itthaz olunup "metre" yahud "zirâ-ı a'şarî" tesmiye kılınmıştır. Ve bu nunun aksâm ve az'âfı dahi a'şâridir*." denilerek değiştirilir. 1 metrelik platinden yapılan bir örneği Hazine-i Hümayun'a konularak saklanır. Böylece 1 zira' ya da arşın 1 metre olarak sabitlenir. Ancak eski ölçülerden yenilerine geçiş uzun bir zaman alır. "Mesâhat ve Evzân ve Ekyâl-i Cedîdeye Dair Kanunname", içinde *Mecelle-i Umûr-ı Belediyye*, c. 4 (İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür İşleri Daire Başkanlığı Yayınları, 1995), s. 1959-1962; Hakan Bacanlı, "Ölçü İnkılabının Tarihsel Süreci, Ölçüler Kanunu'nun Kabulü ve Uygulanışı", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi* XXXVIII, sy 105 (2022): s. 112-113, https://doi.org/10.33419/aamd.1114108. Ancak sonraki yıllarda hala eski ölçülerin kullanıldığını bildiren yayınlar vardır. Alexandre M. Raymond, *Notes Pratiques et Résumés sur l'art du Constructeur en Turquie* (Paris: H. Dunod et E. Pinat, 1908), s. 18.

Tezin bundan sonraki kısmında arşın ve zira' ile belirtilen uzunluk ya da alan ölçüleri metre olarak kabul edilecektir.

[226] BOA, ML.VRD.d...3832, H-10-09-1291

[227] BOA, ML.VRD.d...3818, H-30-07-1291

[228] BOA, ML.VRD.d...3798, H-06-06-1291

[229] BOA, ML.VRD.d...3833, H-29-03-1292

Hane 500-1000 zira arası	40.000	27.000	30.000	44.000	56.000	100.000
Hane 1000 ziradan büyük	-	40.000	28.500	150.000	180.000	240.000
Arsa 200 ziraya kadar	4000	1500	200	2.000	5.000	20.000
Arsa 200-500 zira arası	10.000	4000	500	10.000	10.000	24.000
Arsa 500-1000 zira arası	-	8000	700	17.500	30.000	-
Arsa 1000 ziradan büyük	49.500	13.000	2.000	50.000	50.000	300.000

Yukarıdaki tabloda yine 1874'te Hasköy, Kocamustafapaşa, Kağıthane, Kadıköy-Osmanağa, Caferağa mahallelerinde yapılan kadastro sayım defterlerinde bulunan kayıtlarda birbirlerine yakın büyüklükteki emlakın kıymetleri bulunur. Moda'daki emlak için belirlenen kıymetlerin Caferağa Mahallesi'ndeki diğer emlak ve aynı döneme ait, İstanbul'un diğer semtlerindeki emlaklarla karşılaştırdığımızda yüksek olduğu görülür. Tablodan da anlaşılacağı üzere, Moda'daki hane ve arsa emlak değerleri hem Caferağa Mahallesi'nin diğer kısımlarına hem de Fatih, Kağıthane, Hasköy mahallelerine göre daha yüksektir.

La Turquie ve *The Levant Herald* gibi gazetelere verilen ilanlarla Evkaf Nezareti'nin satışa çıkardığı mahlul vakıfların emlakları için belirlenmiş muhammen bedeller, dönemdeki fiyatlar konusunda Beyoğlu civarını da içerecek şekilde fikir verir.[230] Gazetelerdeki ilanlarda Moda'dan yalnız bir örneğe rastlanır.[231]

Tablo 4: Evkaf Nezareti tarafından satışa çıkarılan mülkler

Yeri	**Boyutları**	**Özelliği**	**Muhammen bedeli**
Horhor Mahallesi	80 m^2	4 oda, 50 m^2 bahçeli bir ev	8.500 kuruş
Horhor Mahallesi	80 m^2	3 odalı 20 m^2 bahçeli bir ev	10.000 kuruş
Eyüp Camii Caddesi	110 m^2	Konak	100.000 kuruş

[230] 1879 ile 1881 tarihleri arasında düzenli aralıklarla ilanlar yayımlanmıştır. Açık artırma ile yapılacağı belirtilen satışlarda belirlenen muhammen bedel başlangıç fiyatı olacaktır. Evkaf Nezareti tarafından satışa çıkarılan bu gayrimenkullerin büyük bir kısmı dükkandır. Yukarıda Moda'daki emlak fiyatlarının karşılaştırılabilmesi için seçilmiş örneklere yer verilmiştir. "Ministre Evkaf, Avis", *La Turquie*, 16 Nisan 1879; "Ministre Evkaf, Avis", *La Turquie*, 16 Ekim 1879; "Ministre Evkaf, Avis", *La Turquie*, 30 Ocak 1880; "Ministre Evkaf, Avis", *La Turquie*, 8 Şubat 1881; "Ministry of Evcaf, Notice", *The Levant Herald*, 24 Şubat 1881.

[231] Moda'da bu tarife uyan tek bir yer tespit edilmiştir. Sonraki bir tarihte Barker ailesinin yaşadığı konak olması muhtemeldir.

At Pazarı Külahçılar Sokak	160m^2 ev 300 m^2 bahçe	4 odalı, bahçeli bir ev	20.000 kuruş
Tatavla	100 m^2	6 odalı, 2 sofalı, 60 m2 bahçeli bir ev	12.500 kuruş
Pera Tepebaşı, Altıncı Belediye Dairesi binası karşısı	3000 m^2	Bir arazi	600.000 kuruş
Bebek	450m^2	Arazisi olan tek odalı bir yalı	175.000 kuruş
Kadıköy Rıza Paşa Sokak	180 m^2	5 odalı geniş bahçeli bir ev	15.000 kuruş
Kadıköy Kilise Sokağı	630 m^2	4 odalı bahçeli bir ev	30.000 kuruş
Moda Caddesi	Kendi sahili ve 19 dönüm bahçesi olan 700 m^2 üzerine kurulu	16 odalı, 4 sofalı, bir ev	110.714 kuruş

Bu iki kaynaktan derlenen ve örneklendirilen emlakın fiyatlarına dair veriler, İstanbul'un genel değerlemesini vermekten uzaktır. Ancak mahallelerin benzer nitelikteki ve boyuttaki emlake biçilen kıymetleri yalnız daha pahalı/daha ucuz şeklinde bir değerlendirme yapmamızı sağlar. Buna göre Moda, Hasköy, Dersaadet, Kağıthane gibi mahallelere göre daha pahalı emlake sahiptir. Beyoğlu ve Bebek gibi yerlere göre ise daha ucuz olduğu görünür.

2.3.4. İfraz Taleplerinin İncelenmesi

Moda'da 1855 yangınından sonra yapılan kentsel planlama, temel olarak ana yolların ve sokakların güzergahı ile bunların genişliklerini belirlemeye yöneliktir. Bu, ifraz başvurularında bulunan krokilerden anlaşılır. Bu krokilerde geometrik bir şekli olmayan bağ ve bahçelerin hazırlanmış yollarda kalan kısımlarının yola terk edildiği, diğer kısımlarının hane arsası olacak şekilde parsellere ayrıldığı görülür. Yapılan başvuru, hazırlanan kroki, uygun bulunması ve bağ-bahçelerin hane arsasına dönüştürülmesi bir dizi bürokratik işlem gerektirir.

İstanbul'da yeni yapılacak binaların izin ve ruhsat süreci işlemlerini yapan Ebniye Müdürlüğü 1852'de Ticaret Nezareti'ne bağlıdır.[232] Bu dönemde çıkan Turuk ve Ebniye Nizamnamesi (1863) yeni bina yapımı ile ilgili geçerli olan hukuki düzenlemedir. Bu nizamnameye göre binalı ya da binasız yerlerde yeni sokak açmak ya da var olan sokağın uzanışında değişiklik yapılması istendiğinde idare tarafından haritası hazırlanır (madde 8). Yeni yapılacak binalar hazırlanan haritaya göre yapılır. Bir kimse bina olmayan bir arazi üzerine bina inşasıyla yeni bir mahalle kuracağı zaman bunun bir haritasını düzenleyerek Ticaret Nezareti'ne sunar. Yeni yerleşim yerlerinin açılması ile ilgili bir düzenleme getiren nizamnameye göre bina olmayan arazi üzerine yeni bir *mahalle* kurulmak üzere yeni bina inşa edilmek istendiğinde, yetkili mühendislere çizdirilmiş haritasıyla birlikte Ticaret Nezareti'ne teslim edecek, ilettiği dosyanın uygunluğuna bakıldıktan sonra Bab-ı Alî'ye takdim edilecektir. Araziler vakıf arazisi ise yapılacak binalar mülk olmak üzere mukataa-ı zemin olarak kiralanacaktır.[233] Nizamnamenin yürürlüğe girmesinden sonra başvuruların Meclis-i Vâlâ'da[234] görüşülmesinin ardından uygun bulunması halinde izin sağlanır. 1868'de Ebniye Müdürlüğü'nün Şehremanetine bağlanmasından sonra, Meclis-i Vâlâ'nın Şura-yı Devlet ve Divân-ı Ahkam-ı Adliye olarak ikiye ayrılmasıyla[235] işlemler Şura-yı Devlet üzerinden yürütülür.

Nezaret icap eden makamlarla görüşerek bunun uygun olup olmadığını ve yapımı için gerekli olan koşulları belirleyerek haritayla birlikte Bab-ı Ali'ye sunar. Haritanın kabulüyle mahallenin inşası irade-i seniyyeye bağlıdır (madde 9). İrade-i seniyyenin hazırlanması durumunda inşaata başlamak için Ebniye Müdürlüğünden bir ruhsat

---

[232] Akyıldız, *Tanzimat Dönemi Osmanlı Merkez Teşkilatında Reform*, s. 138.

[233] Mukataa, mülkiyeti devlete (yani mirî ya da emirî arazi) veya vakıflara ait araziden ve arsalardan ifraz edilerek özel şahıslara veya kurumlara kiralanan parçalar için yapılan kira sözleşmesini ve ödenen kirayı ifade eder. "Mukataa-i zemîn" veya "mukataalı" gibi ifadelerle kullanılmıştır. Mirî arazi ya da vakıf arazisi üzerine inşa edilecek binalar, araziden ayrı olarak özel mülk olabilmektedir. Mehmet Genç, "Mukataa", içinde *TDV İslam Ansiklopedisi* (Ankara, 2020), s. 129.

[234] 24-25 Mart 1838 (27 Zilhicce 1253) tarihinde Tanzimat-ı Hayriyye ve umûr-ı câriyyenin tedkik, kontrol ve görüşülmesi ve yapılacak mülkî düzenlemeleri görüşmek, devlet ve milletin refahı için gerekli kanun ve tüzükleri daha fazla kişinin fikirlerine başvurarak hazırlamak amacıyla Meclis-i Vâlâ-yı Ahkâm-ı Adliyye adıyla daimî bir meclis kurulmuştur. Meclis, çıkardığı kanunların nasıl uygulandığını da kontrol etme yetkisine sahiptir. Akyıldız, *Tanzimat Dönemi Osmanlı Merkez Teşkilatında Reform*, s. 189, 193.

[235] Mehmet Seyitdanlıoğlu, *Tanzimat Devrinde Meclis-i Vâlâ (1838-1868)* (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1999), s. 57.

tezkiresi alınması gereklidir (madde 41).[236] Turuk ve Ebniye Nizamnamesini takiben bir dizi nizamname ile alınacak harçlar[237] ve süreçte çalışmaları üzere tayin edilen görevliler[238] belirlenir.

Dersaâdet İdâre-i Belediyye Nizamnâmesi'yle yeni yapılacak binalar, yol genişletme ve düzenlemeleri, kaldırım ve lağımların yapımı, hususî su yollarının inşası, masrafları Evkaf Nezareti tarafından karşılanmak üzere vakıflara ait kaynak sular belediyenin yetki alanında sayılır (madde 3).[239] 1877'de çıkan Dersaâdet Belediye Kânunu[240] ile haritaların hazırlanmasında da sorumlu hale gelir (madde 3). Şehremaneti, sorumluluk alanındaki konularda, bağ ya da bahçeyken parça parça ifraz edilerek satılacak ya da üzerine bina inşa edilecek yerler için yapılan başvuruların gerekli şartları yerine getirmesinde kontrolünü sağlar. Bunun yanında izin sürecinde arazi ile ilgili yetki ve sorumluluğu olan Evkaf Nezareti, Zaptiye Nezareti, Seraskerat gibi kurumların görüş ve onaylarına başvurulur.

Moda ve civarında parça parça ifraz edilerek "mahalle haline getirilecek" olan araziler, bağ ve bahçe nitelikli arazilerdir. Bu araziler, hazırlanmış olan harita üzerinde belirlenen yolların üzerinden geçtiği haliyle, geometrik şekli çoğunlukla topografyaya göre belirlenmiş haldedir. Bu haritalarda yollar, birbirini dik kesecek şekilde ızgara planına uygun olarak hazırlanır. İfraz edilen arazilerin topografik olarak durumlarına göre farklı oranlarda yol için terkler yapıldığı, bunun %2 ile %20 arasında değişen oranlar olduğu anlaşılır. Kaldırım ve lağımların yapımı için masrafların Şehremaneti veznesine yatıracakları her talep için belirtilir.[241]

---

[236] "Turuk ve Ebniye Nizamnamesi [1863]", s. 1683.

[237] "Her Nevi Ebniyeden Alınacak Harç ve Rüsumat Nizâmnâmesi [1863]", içinde *Mecelle-i Umûr-ı Belediyye*, c. 4 (İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür İşleri Daire Başkanlığı Yayınları, 1995), 1685-89.

[238] "Ebniye Memurlarının Sûret-i Tertib ve Tayiniyle Vazâif-i Memuriyetlerini Hâvi Nizâmnâme Lâyihası [1864]", içinde *Mecelle-i Umûr-ı Belediyye*, c. 4 (İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür İşleri Daire Başkanlığı Yayınları, 1690); Osman Nuri Ergin, "Rüsûm-ı Keşfiyye Hakkında Nizâmnâme [1863]", içinde *Mecelle-i Umûr-ı Belediyye*, c. 4 (İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür İşleri Daire Başkanlığı Yayınları, 1995), 1694-96.

[239] "Dersaâdet İdâre-i Belediyye Nizamnâmesi [1868]", s. 1616.

[240] "Dersaâdet Belediye Kânunu [1877]", içinde *Mecelle-i Umûr-ı Belediyye*, c. 4 (İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür İşleri Daire Başkanlığı Yayınları, 1995), 1624-39.

[241] *"Mahalle şekline konulmak için nizam-ı mahsusuna tatbiken irade-i seniyyesi istihsal olunarak parça parça taliblerine satılacak ham arazide arzın sahibi tarafından yapılması mecburi olan lağım*

Moda'daki araziler, Sultan Selim Han-ı Kadîm, Mühürdar Ahmed Efendi ve Abdullah Berrî Efendi vakıflarına aittir. Sultan Selim Han-ı Kadîm Vakfı'na ait araziler için Evkaf Nezareti'nden, Mühürdar Ahmed Efendi Vakfı'na ait araziler için vakfın mütevellisinden ifraz için, eğer varsa vakfiyesinde belirtilen şartlarla beraber, durumun uygunluğu konusunda onayı istenir. Vakfiyesinde yapılaşmasına izin verilmesi, arazinin üzerine bina ve dükkan yapıldığı hallerde mülk kıymetinin artması gibi gerekçelerle olumlu cevap verilmesiyle sonuçlanır. İfrazı yapılan arazide Turuk ve Ebniye Nizamnamesine göre, ister mirî ister vakıf olsun, yapılacak bina mülk olmak üzere sahiplerine mukataa-ı zemin olarak kiralanır (madde 9).[242] Yollar ve sokaklar için arazide terk edilecek alanlar için Evkaf Nezareti'nin onayına ihtiyaç vardır. Bunun için "Ebniye Memurlarının Sûret-i Tertib ve Tayiniyle Vazâif-i Memuriyetlerini Hâvi Nizâmnâme Lâyihası"nda *"Müdir-i mûma ileyh Evkâf-ı Hümayûn Nezâret-i Celîlesi tarafından keşfi talep olunan mevad için memurlar tayiniyle bunların ücret-i zâtiyye ve masârif-i keşfiyyelerinin mikdarını kararlaştıracaktır."* (1. bend) ifadesi yolların ifrazı tamamlandığında eksilecek olan vakıf arazisinin mevad arazi olacağı anlaşılır.[243] Arazilerden çıkan kaynak suları ve varsa çeşmeler Evkaf Nezareti'nin sorumluluk alanında olsa da Şehremaneti su kaynaklarının korunmasından sorumludur.[244]

---

ve kaldırımlar için ne mikdar masraf vuku bulacağı keşif ve tahmin ile yer satıldıkça bedelinden yüzde ne isabet eder ise bi'l-ihsab şehremaneti veznesine tevdi ve itası" "Mahalle Şekline Konulmak İçin Parça Parça Satılacak Arazilerden Alınacak Harçlar Hakkında", içinde *Düstur, 1. Tertip,* c. 4 (İstanbul: Mahmud Bey Matbaası, 1299), s. 420.

[242] "Turuk ve Ebniye Nizamnamesi [1863]", s. 1675.

[243] Yerasimos'a göre İslam hukukunda kamusal alanın varlığından söz edilemez. Sokakların mülkiyetini bütün cemaatin ortak malı sayılan iki tarafı açık yol ve yalnız sokak sakinlerinin ortak mülkü sayılan çıkmaz sokaklar şeklinde kategorize eder. Ancak yollara ve sokaklara dair bu dönemde yapılan düzenlemelerle, arazinin yol için terk edilen kısımları, zorunlu bir kamusal alan olarak mülkiyet durumunu kaybetmiştir. 1868-1876 yıllarında hazırlanarak yürürlüğe giren ve medeni hukuku düzenleyen Mecelle'nin 1213-1223. maddeleri sokakların kullanım haklarını belirler. Stefanos Yerasimos, "Tanzimat'ın Kent Reformları Üzerine Etkisi", içinde *Modernleşme Sürecinde Osmanlı Kentleri*, ed. Paul Dumont ve François Georgeon (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1996), s. 10; Osman Öztürk, *Osmanlı Hukuk Tarihinde Mecelle* (İstanbul: İslamî İlimler Araştırma Vakfı, 1973), s. 318-319. Kanunname-i Arazi'ye göre "*Arazi-i mevat yani kimsenin tasarrufunda olmayan, ahaliye tahsis edilmediği halde yerleşim alanlarından çok uzakta olup kullanılmayan araziler*" olarak tanımlanır. "Ebniye Memurlarının Sûret-i Tertib ve Tayiniyle Vazâif-i memuriyetlerini Hâvi Nizâmnâme Lâyihası [1864]", s. 1690; "Kanunnâme-i Arazi", içinde *Tanzimat Sonrası Arazi ve Tapu* (İstanbul: Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, 2014), 103-29.

[244] Su tesislerinin önemli bir kısmının vakıf olmaları dolayısıyla 1826'da yeni kurulan Evkaf-ı Hümayun Nezareti'ne bağlanmış, su tesislerinin inşa ve tamiratından sorumlu olmuştur. Vakıf suların tamir ve bakımı 1876 yılında Şehremaneti'ne devredilmiş, işletme ve mülkiyet hakkı vakıflarda kalmıştır. 1877'de çıkan Dersaâdet Belediye Kanunu'yla belediyenin görevleri arasında su kaynaklarının

Yeni kurulacak olan mahallelerde cami, okul, karakolhane gibi kamusal binaların yapımı için ayrılacak yerler, arazilerin ifrazında gündeme gelir. 1882'de çıkan Ebniye Kanunun 16. maddesinde[245] açıklanan, ancak önceki dönemde de uygulamaları bulunan, cami, okul, karakolhane için arazinin tasarruf sahibine herhangi bir ücret ödenmeden terk edilmesi öngörülür. Ancak uygulamalarda bu kamusal binaların yapımı için ayrılan yerlere her zaman yapılmadığı görülür.

Müslümanların yoğun olarak yaşadığı ve etrafında cami, mezarlık gibi yapıların varlığı durumunda gayrimüslimlere satışına izin verilmesi, ifraz taleplerinin değerlendirilmesinde konu edinilir. Gayrimüslimlerin, Müslümanların yoğun olarak yaşadıkları mahallelerde, camilerin civarında yaşamak için ev ve arazi almalarını yasaklayan, böyle satışları yapan kimselerin cezalandırılmasını öngören düzenlemeler vardır.[246]

Moda'daki arazi sahipleri arasında Avusturya, Danimarka, Fransa, İngiltere, İtalya ve Rusya'nın tabiiyetinde olanlar vardır. Osmanlı tebaasından olmayan biri tarafından tasarrufunda bulunan arazilerin satışı için hazırlanan ifraz taleplerinde askeri bir önem

bulunduğu arazilerin satışı ve devri (miras yoluyla örneğin) sırasında kaynağın korunması ve yapılacak işlemlerde suyolcularına nezaret edilmesi bulunmaktadır (12. madde). M. Mehdi İlhan, "Osmanlı Su Yollarının Sevk ve İdaresi", *Tarih Araştırmaları Dergisi* 27, sy 44 (2008): s. 67; Hasan Güneri, "Vakıf Suları ve Su Vakıfları", *Vakıflar Dergisi*, sy 9 (1971): s. 70; "Dersaâdet Belediye Kânunu [1877]", s. 1630.

[245] Kanunun 16. maddesi "*Ham arazi ve bağ ve bostan üzerine ebniye inşasıyla mahalle teşkili için parça parça satmak isteyenler taayyün edilecek lüzum ve icab üzerine orada meccanen bir karakolhâne ve bir de mektep mahalli terketmeye…*" mecbur oldukları belirtilir. Bu konu ile ilgili daha önce bir karar çıkmış olması gerektiği düşünülmesine rağmen ulaşılamamıştır. Mühürdar Ahmed Efendi Vakfı'nın parselizasyonunda da bir karakol mahali ayrılması, 1870'ten önce çıktığını düşündürmektedir. "Ebniye Kanunu [1882]", s. 1715-1731.

[246] Konu ile ilgili 1839 tarihli bir fermanda şöyle denir:

İslam mahallâtında ve cevâmi-i şerîfe civârında reâyâ hanesi bulunması ve İslâma mahsûs olan mahallerin ol sûretle reâyâ ve ecnebi tâifesine furûht olunması lâyık ve revâ olmayıp bu husûsun bir nizam tahtına idhâli vâcibeden olarak suver-i muharreme-i mezkûrenin ol veçhile icrâsıyle ilâ maşâallahu teâla düstûrü'l-amel tutulması ve arsa-i mezkûrenin mersûmeyedinden istirdad olunması ve diğer cevâmi' ve mahaller keyfiyetlerinin dahi ol veçhile icâbına bakılması ve bu husus cemî' zamanda dikkat ve itinaya şâyan-ı mevadden olduğuna…

Yerasimos, çalışmasında Müslümanlar ve gayrimüslimlerin yerleşim yerlerindeki konumlarına dair 16. yüzyıldan 19. yüzyıl başlarına kadar olan dönem için çeşitli belgeleri yayımlamıştır. "Ebniye Umûrunun Safhaları", içinde *Mecelle-i Umûr-ı Belediyye*, c. 2 (İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür İşleri Daire Başkanlığı Yayınları, 1995), s. 1012; Yerasimos, "La réglementation urbaine ottomane (XVIe-XIXe siècles)", s. 16, 25-27, 32-33, 52-55.

taşıyıp taşımadığına dair Seraskerat'tan bilgi istenir. 1867'de çıkan Tebea-i Ecnebiyyenin Emlâk İstimlakine Dair Nizamnâme'de, ecnebilerin, tebaadan olanlarla aynı şartlar altında mülk edinmelerinin önü açılır.[247] Gayrimenkulün tasarruf, intikal ve satışı için geçerli olan kanunların ecnebiler için de uygulanacağı nizamnamede belirtilmesine rağmen, yalnız ecnebilerin tasarruflarındaki arazilerin satışı için Seraskerat'tan askeri bir önemi olup olmadığı konusunda bilgi istendiği örnekler söz konusudur.

2.3.4.1. Arazilerin İfrazında Evkaf Nezareti'nin Dahil Olduğu Durumlar

Moda'daki arazilerin çok büyük bir kısmı Sultan Selim-i Kadîm Vakfına aittir.[248] Bu vakfın dışında mülk ya da tasarruf sahibi Mühürdar Ahmed Efendi, Abdullah Berrî Efendilerin vakıfları mevcuttur. Sultan Selim Vakfı'na ait olan yerlerin ifrazı, vakfın mukataa-zemin olarak bina yapılmasına izin verildiğinden yalnız Evkaf Nezareti'nden izin alınırken, arazilerin tasarruf hakkını elinde bulundurduğundan Mühürdar Ahmed Efendi Vakfına ait arazi ifraz edilirken hem vakfa hem de Evkaf Nezaretine sorulur.[249]

Mühürdar Ahmed Efendi Vakfı'nın müstegallatından Moda Burnu'nda bulunan bağın parça parça satışı için mutasarrıfları tarafından verilen arzuhal, 21 Ocak 1870'te Şûrâ-yı Devlette görüşülür.[250] İki parça olan bağ, toplamda 18.242 zira'dır. Bunlardan ilki yaklaşık 159 zirası köşk, gazino mahali ve bağ olmak üzere 13.357 zira, ikincisi içinde akmakta olan çeşmesi ile yaklaşık 4885 zira arazidir. Köşkün kalması, çeşmesiyle birlikte 4885 ziralık kısmın gazinonun bahçesi olması ve buraya yapı inşa edilmemesi, 250 ziralık bir karakolhane binasının inşası ve 227 zira yol için terk edilmesi ile, 12.721 zira arazinin, Müslüman ya da gayrimüslimlere satışı için parça parça ifrazı düşünülür. Evkaf Nezareti'ne vakfın arazisinin ifraz edilmesinin uygunluğu sorularak gelen cevapta vakfın 1194 (M. 1780) tarihinde kurulurken müeccele ve muaccele misilleriyle kiraya verilmesi ve muaccele bedelinin vakfın masraflarının karşılanmasına ayrıldığı belirtilir. Bağ arazinin yarısının uygun yerlerine, mülkiyetinin

[247] Ayrıca bkz. 2.3.1. Yabancıların Mülk Edinebilmesi ve Moda'daki Araziler

[248] Moda'daki vakıflar ilgili olarak bkz. 2.3.1. Yabancıların Mülk Edinebilmesi ve Moda'daki Araziler

[249] Vakfa ait Kadıköy'de Beyazıt Kethüda mahallesinde iki 110 zira arsa üzerine kurulu bir ev ve yine aynı mahallede 444 zira üzerine bir köşk bulunmaktadır. Ahmed Ağa İbni Mustafa Ağa Vakfı"na ait 5 Receb 1194 tarihli vakfiyye. VGMA, VGM Defter no: 732/137.

[250] BOA, İ.ŞD.18.760. 1-2, H. 28.11.1286 (M. 1 Mart 1870)

vakfa kalması şartıyla, bina ve dükkan inşa edilmesinin, diğer yarısının eşit parçalara ayrılarak satılmasının uygun olduğunu belirtilir. İfrazının ve satışının vakıf için hayırlı olacağı, mülkün üzerine bina yapıldığında değerini arttıracağından uygun olacağı bildirilir. Evkaf Nezareti'nin sorumluluğunda olan vakfın vakfiyesinin, arazilerinin parselizasyona uygunluğunu sorulduğunda vakfiye incelenir ve vakfiyesinde yer aldığı haliyle parsellere ayrılmasına izin verilir.[251] Evkaf Nezareti'nin onayından sonra, hazırlanacak olan irade-i seniyyede semtin şenlenmesi ve imarı için yolların açılıp bina yapılmaya uygun hale getirilmesi gerekli olduğundan istenen iznin verilmesi teklif edilir.

Evkaf Nezareti'nin sorumluluğundaki çeşme gibi kamusal kullanımı olan su kaynağının durumunu korumak ile ilgilidir. Arazinin çeşmeyi içeren kısmı, gazino bahçesi olarak kalması suretiyle üzerine yapı yapılmasına izin verilmediğinden kaynak korunmuş olur. Bu işlemler için bir haritanın ya da krokinin hazırlanmış olması muhtemeldir.[252]

2.3.4.2. Arazilerin Satışında Taliplerin Milleti

İfraz taleplerinde arazilerin Müslümanlar dışında gayrimüslimlere de satılabilmesi tetkik (keşif ve muayene) isteyen bir diğer konudur. İfrazın başvurusu sırasında, arazinin tasarruf sahibi, satışın kimlere yapılmak istendiğini belirtilir. Tasarruf sahibinin satışı Müslümanlara yapmak istemesi durumunda, ayrı bir tetkikin gerekli olduğuyla ilgili bilgi yoktur. Ancak satılması düşünülen arazinin Müslümanların yoğun olarak yaşadığı bir mahallede olması ve etrafında cami, hayrat, Müslümanlara ait mezarlık olması halinde gayrimüslimlere satılmasına izin verilmediği anlaşılır.

---

[251] *"Dar-ı fenadan menzil-i bekaya intikal ve irtihal eylediğimde vakf-ı mezburuma taht-ı nikahımda olan halilem fahrü'l-muhadderat Hatice Hanım ibneti'l-Hac Mehmed Ağa bi'l-meşruta vazifesi mersumesiyle mütevelliye olub fazla-i galle-i vakıfdan ba'de ihracü'l-masarıf ve'l-vezaif nısfını ifraz ve evladım ile mütevelli-i vakf ale's-seviyye iktisam edeler nısf-ı aherini dahi yed-i mütevellide hıfz olunub münasib mahallerde menzil ve dekakin iştira' eyleyüb vakf-ı mezburuma zam ve ilhak oluna…"* Ahmed Ağa ibni Mustafa Ağa Vakfı"na ait 5 Receb 1194 tarihli vakfiyye. VGMA, VGM Defter no: 732/137.

[252] Devlet Arşivleri Osmanlı Arşivleri Başkanlığındaki kayıtlarındaki dosya içeriklerinde bulunan kroki ve plan gibi görsel malzemeler, Plan-Proje-Krokiler başlığı altında ayrı bir katalogda toplanmışlardır. Bağlı olduğu yazışmayla bağlantı kurulabilecek bir bilgi içermediklerinden eşleştirmek konusunda zorluklar yaşanmaktadır. Konu edinilen ifraz talebi için hazırlanmış harita ya da krokiye bu katalogdan ulaşılamamıştır.

1870'te bir arazinin ifraz talebi üzerine gerçekleşen yazışmalar sürecin işleyişiyle ilgili fikir verir.

Moda Burnu civarındaki toplamı 13.108 zira olan aynı kişinin tasarrufundaki yan yana üç parça arazisi için daha önce bir tarihte ifraz talebi yapılır, uygun bulunarak irade-i seniyye hazırlanır.[253] Ancak izin satışın yalnız Müslüman ahaliye yapılabileceği şeklinde çıkar. Verilen ikinci dilekçe ile satışın gayrimüslimlere de yapılabilmesi için yeni bir başvuru yapılır. Başvuru Şura-yı Devlet'te değerlendirilerek Şura-yı Devlet teftiş meclisi ve Şehremaneti tarafından atanacak birer memurun[254] keşif ve muayenesinden sonra, yeniden görüşülmesine karar verilir. Atanacağından bahsedilen memurlar ile daha sonra çıkan bir kararla heyete eklenen mahallenin imamı, muhtarı ve semtin ahalisinden dört kişiyle birlikte keşif ve muayeneyi gerçekleştirir. Satışı istenen arazinin etrafında cami ve benzeri Müslüman ahaliye ait hayrat olmadığı, ancak arazilerin komşularından ikisinin Müslüman ahaliden olduğu, bunun yanında civarda gayrimüslimlerin uhdesinde olan binalar ve Fransız tebaası kilisesi[255] olduğu tespit edilir. Tetkik sürecini takip edebildiğimiz belgenin sonucuna arşiv kayıtlarında ulaşılamamıştır.

Benzer başka bir örnek de Şerîfe Fâtımatüzzehra Hanım'ın icâreteyn ile uhdesinde olup Mardinyanoğlu Kirkor Bey'in mutasarrıf olduğu menzilin gayrimüslimden taliplerine de satışının izin verilmesi istenir.[256]

2.3.4.3. Arazilerin İfrazında Seraskerat, Zabtiye Nezareti ve Dahil Olan Diğer Kurumlar

İfrazı talebinde bulunulan arazilerin meccanen terk edilecek bir bölümüne, karakolhane, okul, cami gibi kamusal binaların yapılması söz konusudur. Bunun kanuni düzenlemesi 1882 tarihli Ebniye Kanunun 16. maddesinde yapılmasına

[253] BOA, ŞD.92-24, H. 15.01.1288 (M. 6 Nisan 1871)

[254] "Rüsûm-ı Keşfiyye Hakkında Nizâmnâme", içinde *Mecelle-i Umûr-ı Belediyye*, c. 4 (İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür İşleri Daire Başkanlığı Yayınları, 1995), s. 1694-1696.

[255] Bahsi geçen bölgede olan tek Fransız kilisesi daha sonra Assomption Kilisesi adını alacak olan Euphémia Kilisesidir.

[256] Caferağa Mahallesi'ndeki bu arazinin hangi vaka ait olduğu bilgisi yazışmada yer almamaktadır. Ancak Sultan Selim-i Kadim Vakfı'nın arazileri mukataa usulüyle kiralandığından, başka bir vakfa ait olmalıdır. BOA, MLV.866-86, H.17.06.1281 (17 Kasım 1864)

rağmen,[257] uygulamanın 1870'lerde de yapıldığı anlaşılır. Caferağa Mahallesinde biri İngiltere tebaasından diğeri Osmanlı'nın Latin milletinden olan iki kişi tarafından, tasarruflarında bulunan yan yana iki bağın bina ve dükkan inşa edilmek üzere parça parça satışı için bulundukları başvuruda, karakolhane, mektep ve cami için yer ayrıldığı görülür.[258]

Bahsi geçen iki bağ Sultan Selim-i Kadim ve Cafer Ağa vakıflarına aittir. Sultan Selim Vakfının arazisi 24.354,5 ziradır ve 4744 zira yeni yapılacak olan yol, 400 zira karakolhane, 500 zira cami ve mektep için yer ayrıldıktan sonra kalan 18.709 zira alan üç parçaya taksim edilecektir. Cafer Ağa vakfının arazisi 5.053 zira olup 980 arşın yola terk olunup 4.068 zira üç parça halinde taksim olacaktır. Evkaf-ı Hümayun Nezareti'nden bu şekilde ifrazı için vakıfların menfaatine olacağından izin verildiğine, ancak karakolhane, cami ve mektep yapılacağından ruhsatları talep edileceği için Zabtiye Nezareti'ne bilgi verilmesi gerektiği belirtilir.[259] Şura-yı Devlet'in Seraskerat ile yaptığı yazışmada bağların askeri kullanıma (talim ve çadır kurma) uygun olduğu[260] öğrenilir. Ancak bu yalnız tespit için alınmış bir bilgidir. Arazilerden hiçbirinde su kaynağının bulunmadığı tespit edildiğinden Evkaf Nezareti'nin bu konu ile ilgili bir dahli olmaz.

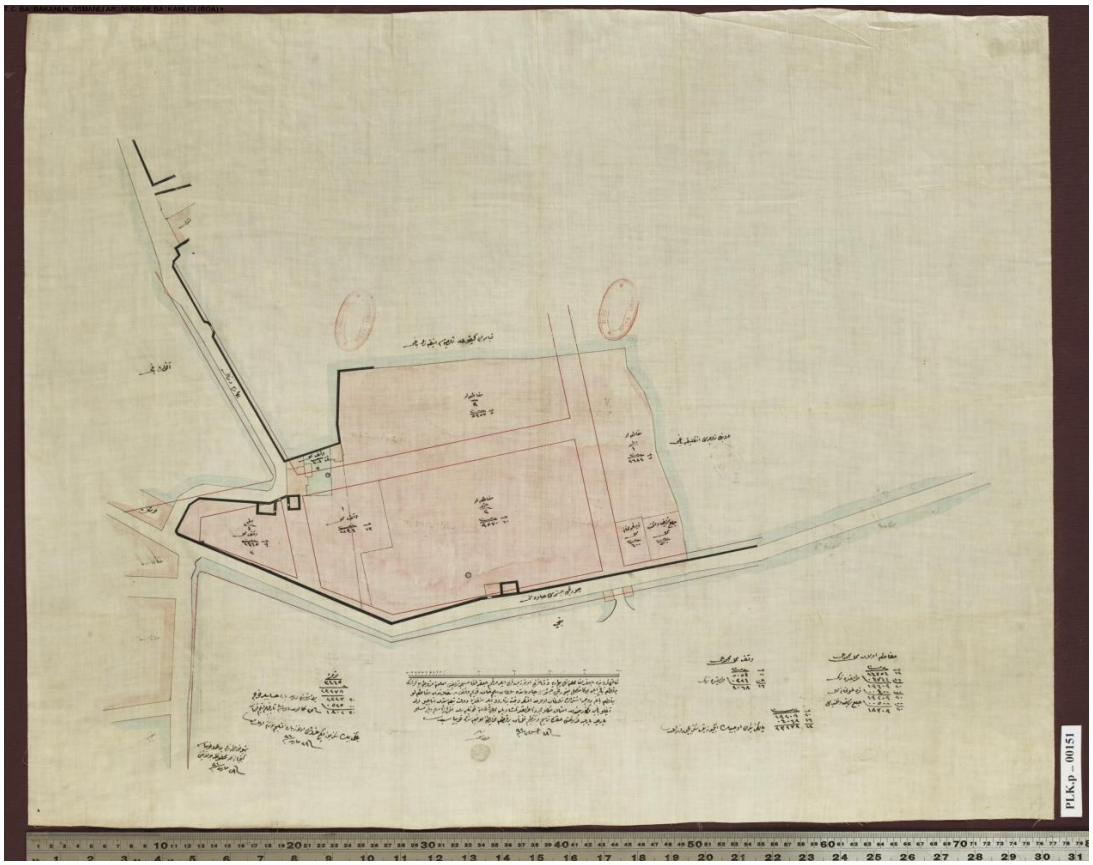
[257] Kanunun 16. maddesi "*Ham arazi ve bağ ve bostan üzerine ebniye inşasıyla mahalle teşkili için parça parça satmak isteyenler taayün edilecek lüzum ve icab üzerine orada meccanen bir karakolhâne ve bir de mektep mahalli terketmeye…*" mecbur oldukları belirtilir. Bu konu ile ilgili daha önce bir karar çıkmış olması gerektiği düşünülmesine rağmen ulaşılamamıştır. Mühürdar Ahmed Efendi Vakfı'nın ifrazında da bir karakol mahali ayrılması, 1870'ten önce de uygulandığını düşündürmektedir. "Ebniye Kanunu [1882]", s. 1718-1719.

[258] BOA, ŞD, 97-15, H. 02.05.1293 (M. 26 Mayıs 1876)

[259] Ruhsat itası için ödenecek verginin iki eşit parçaya bölünerek Evkaf Nezareti'ne ve okul yapım masrafları için Maarif Nezareti'ne ödenmesi ile ilgili bir karar 6 Mayıs 1878'de çıkmıştır.

"…bedelinden alınması lazım gelen yüzde on resm-i ruhsatiyenin münasafeten Evkaf-ı Hümayun hazinesiyle müceddeden küşad olunacak mekatib mesarifine karşılık olarak Maarif veznesine teslim kılınması". "Mahalle Şekline Konulmak İçin Parça Parça Satılacak Arazilerden Alınacak Harçlar Hakkında", s. 420.

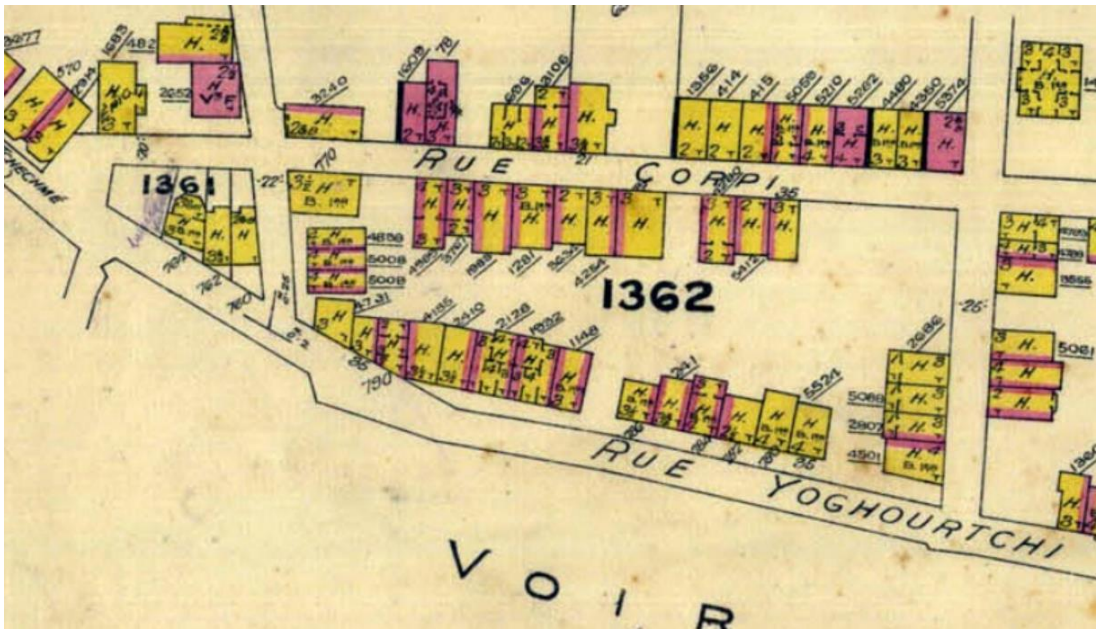
[260] Bu yazışma arazinin tasarruf sahiplerinden birinin Osmanlı tabiiyetinde olmamasından kaynaklanıyor olmalıdır. Aşağıda ele alınacak olan İngiliz tebaasından olan bir kişinin ifraz talebinde de Seraskerlikten bilgi talep edildiğini görülmesine rağmen, arazi tasarruf sahiplerinin Osmanlı tebaasından olduğu durumlarda bu bilginin sağlanmasına gerek duyulmadığı görülür.

Belge 1: Kadıköy'de Caferağa Mahallesi'nde mukataalı bir arazinin ifraz edilerek satılması için hazırlanan kroki

Parça parça satışı istenen arazinin krokisi arşiv kayıtlarında mevcuttur.[261] İfrazı istenen alan kırmızı ile yeni açılacak yollar koyu kırmızı ile renklendirilmiştir. Siyah çizgiler bağın dış sınır duvarlarını göstermektedir. Yatay görünen yol Yoğurtçu Çeşme Caddesi, sol üstteki Bahariye Caddesi'dir. Solda, Bahariye Caddesi'ne yakın olan üç parsel Cafer Ağa Vakfı'na, diğerleri Sultan Selim-i Kadim Vakfı'na aittir. Karakolhane, cami ve mektep için ayrılan 900 zirâlık kısım, Yoğurtçu Çeşme Caddesi üzerinde sağ alttaki iki parseldir. İfraz ile oluşacak her parsel üzerine yola terkleri ve vakıfların payına düşen toplam yol terkleri yazılıdır. Ölçeğin altında arazinin mutasarrıfları tarafından satışı için hazırlanan harita olduğu, Mühendis es-seyyid Ahmed tarafından çizildiği belirtilir.

[261] BOA, PLK.p..151, H. 09.08.1293 (28 Eylül 1876)

Harita 3: Goad Haritası Kadıköy 62. Pafta

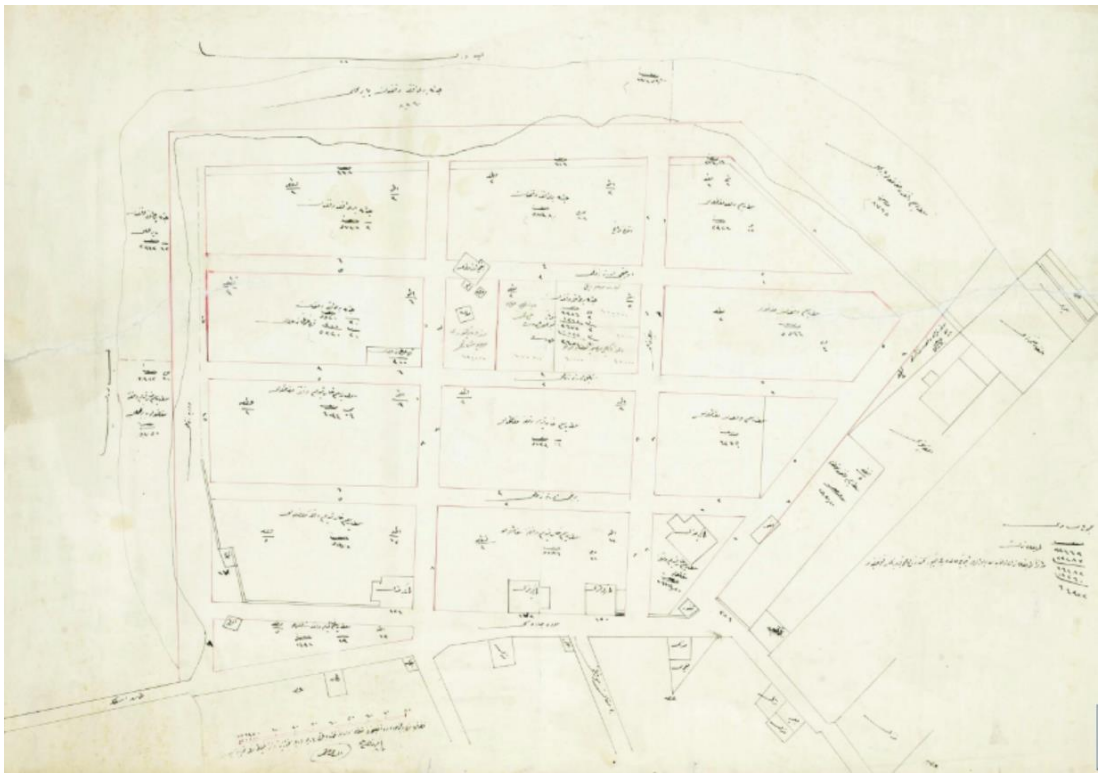
1876'da ifrazı yapılan arazinin 1906 tarihli Goad haritasında yeni açılan yolun adının Corpi Sokak olduğu görülür. Başvuru sahiplerinden Latin tebaası adına kayıtlı olan kısmının, Corpi ailesinin üyelerinden olduğu akla gelmektedir. Haritadan, bahsi geçen mektep ve caminin yapılmadığı anlaşılır.

Başka bir talepte bir İngiliz tebaasının tasarrufunda bulunan bir arazinin ifrazı için de Seraskerat ile yazışma yapılır ve "*hasbe'l-mevki ehemmiyet-i askeriyesi bulunmadığı*" ve "*bağ mahallinin asker-i şâhâne için haymegâh ve talîmgâh ittihâzına elverişli mahallerden olmadığı cânib-i vâlâ-yı Seraskerî'den*" bildirilir. Daha önce bahsedilen ifraz talebinin de tasarruf sahipleri Osmanlı tebaası dışından biri olduğunda, Seraskerat'tan bilgi istenmesine gerek duyulduğu görülmüştür. Bu haliyle, Seraskerat'tan istenen bu tür bir bilginin, tebaa dışından olan kimselerin ifraz taleplerinde ihtiyaç duyulduğu anlaşılır.

Ebniye Kanunu'nun 16. maddesinde belirtilen, tasarruf sahibi tarafından ifrazında karakolhane ve mektep mahallinin terki işlemlerinin uygulamasıyla ilgili olarak, bu terkin istendiği arazi büyüklüğü ile ilgili belirleme yer almazken, kanunun yürürlüğe girmesinden sonra yapılan bir ifraz talebinde, kimi bilgileri bulunur. Caferağa Mahallesi Yoğurtçu Çeşme Caddesi üzerinde bulunan, Sultan Selim-i Kadim Vakfına ait 4.720 zira büyüklüğündeki bir arazinin, tasarrufu elinde bulunan İngiltere

tebaasından bir kişi ifraz talebinde bulunur.[262] Şura-yı Devlet tarafından yapılan yazışmalar sonucu "*on bin arşından dûn olmasıyla karakolhâne ve mektep için yer ifrâzına mahal olmadığı Şehremânet-i aliyyesinden…*" bildirilir. Bu durumda, karakolhane ve mektep mahallinin terki 10.000 zirâdan daha büyük araziler için uygulanan bir kaide olduğu anlaşılır.

2.3.4.4. Tekil Bir Kroki

Belge 2: Kadıköy'de Birinci Moda'daki bir bağın parça parça ifrazına dair plan

İfrazların nasıl yapıldığı ile ilgili genel bir bilgi vermese de bu kroki, Moda Burnu'nun yerleşime açılması konusunda kimi bilgiler sunar.[263] 1872 yılından bir ifraz talebi için hazırlanmış bu krokinin, olması gereken ilişik yazışmalarına ulaşılamamıştır. Krokide sağ alttan sol alt kısma doğru devam edip bir iskele ile son bulan Moda Caddesi'dir. Batı ve güneyinden denize inen yamaçlar Abdullah Berrî Efendi ve Sultan Selim-i Kadîm vakıflarına mukataalı bayır mahalleridir. Birinci Orta, İkinci Orta, Üçüncü Orta sokakları ile birbirinden ayrılmış 12 yapı adasından üçünde Abdullah Berrî Efendi Vakfı'na, diğerlerinde Sultan Selim Vakfı'na mukataalı olduğu yazılıdır. Moda

[262] BOA, İ..ŞD..91/5431, H. 18.10.1305 (M. 28 Haziran 1888)

[263] BOA, PLK.p.. / 119 - 0 - 0, H. 10.08.1289 (13 Ekim 1872)

Caddesi üzerinde belirgin yapıların menzil veya kârgir menzil olduğu belirtilir. Abdullah Berrî Efendi Vakfı'nın mukataalarından olan İkinci Orta Sokak üzerinde bir karakol binası, Sultan Selim Vakfı'na mukataalı olduğu belirtilen bir yapı adasının üzerinde Mösyö Şarno'nun (Charnaud) adı işaretlenir. Mösyö Şarno'nun adının bulunduğu yapı adasında, Üçüncü Orta Sokağa bakan tarafında, Mösyö Vitol'a (Whittall) ait bir bağ olduğu belirtilir. Moda Burnu Sokağı (günümüzde Ferit Tek Sokak) üzerinde bir ahır, kargir menziller yer alır. İfrazı istenen yapı adaları kırmızı ile işaretlidir. Bu alan dışında kalan, krokinin sağ tarafında Sultan Selim Vakfı'na mukataalı bir arazi ve Alenko'nun bahçesi ve rıhtımhanesi işaretlidir.

Krokinin sol alt köşede ölçek çizgisinin hemen altında "Kadı karyesinde Birinci Moda'da İngiltere'nin mutasarrıfı olduğu harap bağın parça parça ifrazına dair harita" olduğu yazılıdır. İngiltere tebaasından iki kişinin adı geçmektedir: Mösyö Charnaud[264] ve Whittall.[265] Krokide gösterilen yer ile ilgili olarak 1874 tarihli Kadastro sayımlarında[266] Moda Burnu sokağının çevrelediği 31 dönüm bağ olduğu görülür. Bağın mutasarrıfı "Estefan zevcesi Levize binti Andorka(?)"dır. Aynı kişi üzerine kayıtlı aynı sokak üzerinde kahve ve meydan ile 4 dönüm üzerine kurulu bir hane de bulunmaktadır. Krokinin sağ tarafında bahçe içinde görünen ev burası olmalıdır. Bahsi geçen Estefan, Zannis Stefanovich-Schilizzi'dir. Zannis Stefanovich-Schilizzi'nin oğlu Paul Stefanovich-Schilizzi İngiliz tebaasındandır.[267] Krokinin açıklamasındaki İngiltere'nin mutasarrıfı olduğu ibaresi tebaasından olan üç kişinin dahil olması ile açıklanabilir.

Krokinin yazışmalarına ulaşılamadığından, diğer taleplerde olduğu gibi ifrazın koşullarına, su kaynağının varlığı, askerî bir önem taşıyıp taşımadığı, karakolhane ve mektep konusunda nasıl bir yol izlendiğine dair bilgi sahibi olunamamıştır.

[264] Krokide Moltke haritasında görünen Şerif Paşa Köşküne dair bir ifade yoktur, ancak Mösyö Charnaud adı ile işaretli olan binanın burası olması olasıdır.

[265] Charnaud ve Whittall aileleri için bkz. 3.3.1.4. Charnaud Ailesi, 3.3.1.1. Whittall Ailesi

[266] Bkz.2.3.3. 1874 Tarihli Kadastro Sayımları ve Moda'yı İçeren Defter

[267] Stefanovich ailesi için bkz. 3.2.2. Stefanovich Ailesi

2.4. Haritalarda Yapılaşma ve Yapı Özellikleri

Haritalar kentsel gelişmenin, yeni mahallelerin, yeni yapıların, sokakların, caddelerin, tramvay ve demiryolu hatlarının genişlemesi ve gelişmesi izlenebileceği en bütünsel görsel kaynaklardır. Ancak bunun yanında büyük ve geniş bir alana yayılmış bir kentin, küçük ve dış çeperde kalmış bir mahallesinin haritalarda ne ölçüde gösterileceği, ayrıntıdan uzak betimlemeler sahip olabileceği ve haritanın yapılış amacına göre kimi öğelerin yer bulabileceği ve kimilerinin dışarıda bırakılabileceği de göz önünde tutulmalıdır. Önceki bölümlerde Moda'yı kapsayan birkaç harita bulunur. Bu haritalar kronolojik olarak izlendiğinde bir yerleşim olarak Moda'nın ortaya çıkışı takip edilmiş olur.[268]

Kadıköy'ün 19. yüzyıl ortasında geçirdiği yangından sonraki hali ile ilgili olarak Carl Stolpe'nin 1866[269] tarihli haritası kimi veriler sunar.[270] Fransızca ve Almancanın beraber kullanıldığı, yer adlarının Osmanlıca okunuşa uygun olarak yazıldığı 1/15.000 ölçekli harita, İstanbul'un Müslüman, Hıristiyan ve Musevi yerleşimlerinin kent içindeki dağılımını gösterir. Haritanın sol altında verilen lejanta göre Müslümanlar pembe, Hıristiyanlar gri, Museviler sarı ile renklendirilmiş bölgelerde yoğunluklu olarak yaşamaktadırlar. Açık yeşil ile gösterilen yerler bostan, koyu yeşiller ise üzüm bağlarıdır.

[268] Haritaların bütün halleri ekler kısmında yer alır. Bkz. Ek 2. Haritalar

[269] Carl Stolpe, *Plan de Constantinople avec ses faubourgs, le port et une partie du Bosphore levé et vérifié d'après les changements les plus récents jusqu'en 1866* (Berlin: J. H. Neumann, 1866), https://bibliotheque-numerique.icp.fr/viewer/8041/?offset=#page=1&viewer=picture&o=&n=0&q=.

[270] Sadrazam Fuad Paşa'ya sunulmak üzere hazırlanmış olan bu haritanın ilk hali 1863'te basılmış ve daha önce Sultan Abdülaziz'e ithaf edilmiştir. 1863 nüshasında yalnız şehrin Dersaadet kısmı gösterilmiş, 1866 nüshasında ise Beylerbeyi ve Ortaköy'e kadar Boğaz tarafı, Marmara tarafında ise Kalamış Körfezine kadar Kadıköy ve öte yakada, Yedikule dahil edilmiştir. Fuat Paşa'ya ithaf edilen haritada 1866'ya kadar olan değişikliklerin eklendiği bilgisi yer alır. Harita, 1882'de güncellenerek tekrar yayınlanır. Ayşe Yetişkin Kubilay, *İstanbul Haritaları 1422-1922* (İstanbul: Denizler Kitabevi, 2010), s. 162.

Harita 4: Stolpe haritasında Moda, 1866

Haritaya göre sol üst köşede görünen "café" Mühürdar Ahmed Efendi vakfına ait gazino mahali olmalıdır.[271] Moda Burnunda doğru geniş bir bahçe içinde sahibi belirtilmemiş bir köşk görünür.[272] Moltke haritasında görünen Şerif Paşa Köşkü Moda Burnu'ndaki tek yapıdır. Moda Caddesi'nin denize ulaştığı yerde, "Café" olarak belirtilen yerin sağında iki bina yer alır.[273]

Sahil tarafından devamla, daha sonra St. Joseph Koleji olarak adlandırılacak olan Collège Française'in Moda'da kullandığı ilk bina, üçlü bir yapı grubu olarak

[271] Mühürdar Ahmed Efendi vakfına ait gazino mahali için bkz. 2.3.4.1. Arazilerin İfrazında Evkaf Nezaretinin Dahil Olduğu Durumlar

[272] Köşkün tespit edilebilen ilk sahibi Barker ailesidir. Bkz. 3.3.1.3. Barker Ailesi

[273] Bu yapılardan soldaki Kadastro sayımlarında Stefanovich'e ait olarak görünen kahve olabileceği akla gelmektedir. Bkz. 2.3.3. 1874 Tarihli Kadastro Sayımları ve Moda'yı İçeren Defter

görünür.[274] Bu sokak Mekteb Sokak olarak anılacak olup, adını kolejden alır. Denize göre iç tarafta yer alan uzunlamasına dikdörtgen bina Hotel Kittrey olmalıdır.[275]

Haritanın sağında, denizden itibaren önce bir yapı grubu, ardından da tek, büyük bir yapı görünür. Yapı grubunu sağ taraftan çevreleyen Lorando Çıkmazı'dır. Çıkmaz sokağın açıldığı, tek yapının önünden sahile inen sokak ise Lorando Sokak'tır. Buradaki yapılar, bu tarihte Lorando ailesine ait olmalıdır.[276] Sokak Yoğurtçu Çeşme Caddesine bağlanır. Haritada Rum Kilisesi (Église Grecque) olarak görünen yapı, o dönemdeki adıyla Euphémie Kilisesi'dir.[277] Bu kilisenin karşısındaki yapı topluluğu

[274] Hıristiyan Okulları Kardeşleri'nin (Fréres des Ecoles Chrétiennes) Saint-Joseph yatılı okulu Pera'da İmam Sokakta 1860'ta açılır. Bir süre sonra mali sorunlar ve yer sıkıntısı nedeniyle Moda'da Collége Français olarak 1864'te ikinci okul olarak faaliyete geçer. Collége Française'nin ilk binası Baltazzi Oteli olarak yapımına başlanan, henüz inşaatı tamamlanmadan Frérelere kiralanan binası, Moda Mektep Sokak üzerindedir. 16 Frére'in yönetimindeki okul, 1864'te 46 öğrencisiyle açılır. Kiraladıkları binanın Mekhtiharist Rahiplerce satın alınması ve sözleşmelerinin bitmesi üzerinde 1869'da Moda'daki öğrencileri Pera'daki binaya taşırlar. Ancak 1870'teki büyük Pera yangınında okul binalarını kaybetmeleri üzerine, Moda'da satın aldıkları arsaya günümüzdeki okul yapılmaya başlanır. Çok hızlı bir şekilde taş temel üzerine ahşap iki katlı olarak tamamlanan binada, 1870 yılının Kasım ayında yeniden açılır. 1870'te Pera'daki okulunda buraya taşınması ile Collége Française adı bırakılarak Collége Saint Joseph'e dönüştürülür. Moda Collége Saint Joseph'in 1865 tarihli broşüründe okulun, alınacak eğitimde sağlanacak sonuçlar şöyle anlatılmıştır: 1. Varlıklı sınıflara iyi bir eğitim ve öğrenim görmüş genç insanlar, ülkenin çeşitli kuruluşlarına yetenekli memurlar, bankacılara uygulamaları bilen iş arkadaşları, tüccarlara ticaretin inceliklerini teorik olarak da olsa öğrenmiş, mükemmel defter tutan elemanlar yetiştirmek; 2. İnşaat mühendisliği brövesi almak amacıyla Paris Sanat ve Sınai Üretim Merkezinin kabul sınavlarına girmek isteyen öğrencilere gerekli ön bilgileri vermek; 3. Koleji bitiren öğrencilerin mekanisyen brövesi veren Chalon, Aix ya da Angers Meslek ve Sanat Okullarına kabulünü sağlamak. Broşürde de belirtildiği gibi, okul varlıklı ailelerin erkek çocukları içindir. İlk yılların kayıtlı öğrencileri Fransız, İtalyan, Rum, Ermeni ve Türklerden oluşmasına rağmen bunlar arasında Moda'da oturduğunu bildiğimiz ailelerin isimlerine rastlanmaz. Frére Ange Michel, *Saint-Joseph'in Öyküsü-1, 1870-1923* (İstanbul: Saint-Joseph Lisesi Eğitim Vakfı, 2002), s. 18-20, 23, 26, 166, 206-207.

[275] Otelin gazeteye verdiği ilanda en yüksek saygınlığa sahip İngiliz kolonisinin kış aylarında bile yaşadığı Moda'da olduğu, güzel bir manzaraya ve güzel bir konuma sahip olduğu bilgileri verilir "Hotel Kittrey", *The Levant Herald*, 19 Eylül 1867. Bu ilanda otel tam adresi açıkça belirtilmemiş olsa da aynı gazetenin başka bir sayısında satılık ev ilanı "Fransız okulunun sokağında, Kittrey Otelin karşısında" adresini vermektedir. "À vendre avec grands rabais pour cause de départ", *The Levant Herald*, 5 Mart 1869. 1906 tarihli Goad haritalarında, aynı yerde Hotel Moda gösterilmektedir.

[276] Sokaktaki yapılar ilgili olarak bkz. 3.1.1.1. Lorando Ailesi

[277] Daha sonra Notre-Dame de l'Assomption Kilisesi adını alan kilisenin bir Fransız Katolik kilisesi olmasına rağmen Rum kilisesi olarak belirtilmesinin Azize Euphémia'nın Kadıköylü olması nedeniyle ya da Kadıköy iskelesine yakın konumda bulunan Rum Ortodoks Euphemia Kilisesi ile karıştırıldığından böyle yazılması olasıdır. Ne var ki haritanın 1882 tarihli güncellenmiş halinde de Rum Kilisesi olarak görünmektedir. Notre-Dame de l'Assomption Kilisesi için bkz: 4.1.1. Katolikler

Notre Dame de Sion okuludur.[278] Haritada Moda'yı yukarıdan aşağıya doğru boydan boya kesen Moda Caddesi üzerinde yapılaşma başladığı ancak tanımlanabilecek başka yapı bulunmadığı görünür.

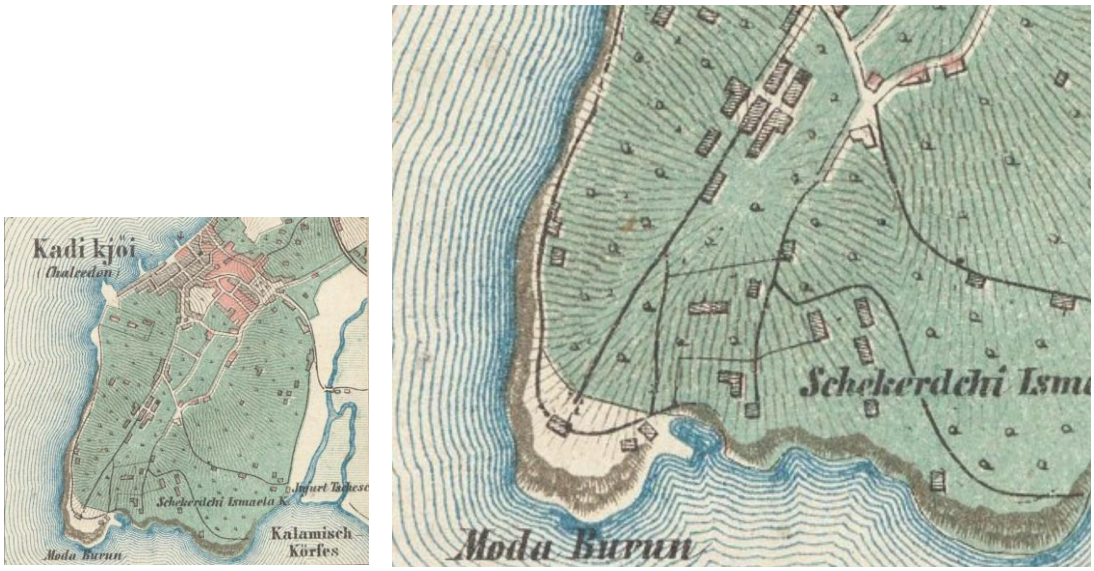
Haritanın lejantına göre Yoğurtçu Çeşme Caddesinin başlangıcında Müslümanlara ait binalar bulunmaktadır. Onun dışındaki tüm binalar Hristiyanlara ait olduğunu belirtir şekilde gri renklidir. Koyu ve açık yeşillerle belirtilen bostan ve bağlar, Moda'nın genel olarak kırsal durumunu göstermektedir.

Bu haritayla, 1866 yılında Moda'nın sokakların ve caddelerinin ekseni ve birbirlerine bağlanmaları ile yerleşim düzeninin şekillenmeye başladığını gösterir. Henüz yalnız Moda ve Yoğurtçu Çeşme caddeleriyle, Moda Burnu, Mekteb, Lorando Çıkmazı, İcadiye ve Ağabey sokaklar şekillenmiş haldedir.

1869'da basılan Josef Ritter v. Scheda'nın haritası da Stolpe'ninki gibi İstanbul'daki Müslüman, Hıristiyan ve Musevilerin kent içindeki dağılımını gösterir. Haritanın sağ altında verilen lejanta göre Müslümanlar pembe, Hıristiyanlar gri, Museviler sarı ile renklendirilmiş bölgelerde yoğunluklu olarak yaşamaktadırlar. Kadıköy kısmından anlaşılacağı üzere, iskele civarında, denizden içeride kalan bölgede, kuzeydoğuda pembe renkle işaretlenen Müslümanlara ait binalar, Bahariye caddesi üzerinde Yoğurtçu Çeşme caddesinin kesiştiği köşeye kadar uzanır. Moda'daki binalar gri ile işaretlidir. Bu haritada yol düzeni, yapıların yerleri ve sayısı Stolpe'ninkine benzerdir.

ve St. Euphemie Kilisesi / Notre Dame de d'Assomption Paroisse Kilisesi ve Notre Dame de Sion Kız Okulu

[278] Bkz: 4.1.1. Katolikler ve St. Euphemie Kilisesi / Notre Dame de d'Assomption Paroisse Kilisesi ve Notre Dame de Sion Kız Okulu

Harita 5: Sheda 1869 tarihli haritası[279]

Stople'nin 1882 tarihli haritasında[280], Moda'daki kentsel dokunun Moda Caddesi, İcadiye ve Delcorda sokak ile Mektep Sokak üzerinde yoğunlaştığı görülür. Delcorda Sokak üzerinde bulunan ve küçük bir haç ile işaretlenen yapımına 1875'te başlanan ve 1878'de açılan İngiliz Protestan Kilisesi'dir.[281] Moda Burnu civarında 1872 tarihli krokide yer alan Charnaud ailesine ait yapı ve Marmara denizinde doğru bakan sırta iskeleye doğru inen sokaktaki 4 yapı dışında, uzunlamasına planlı inşa edilmiş bir yapı göze çarpar. Abdullah Berrî Efendi ve Sultan Selim Han vakıflarına mukataalı olan arazi üzerindeki yapılar bu yıllarda Tubini ailesine ait olmalıdır. Bu arazi üzerinde 1880 tarihli bir yazışmada Mösyö Yasente (Hyacinthe) Tubini, Moda Burnu'nda bulunan "tarlasında âsâr-ı atîka araştırmasında" bir sakınca olup olmadığını sorduğu belgeden anlaşılır.[282] 1872'de Moda Burnu'ndaki ifraz edilen arazilerin en azından bir kısmının Mösyö (Hyachinte) Tubini tarafından satın alındığını gösterir.

---

[279] Josef Ritter von Scheda, *General-Karte der Europaeischen Turkei und des Konigreiches Griechenland. Herausgegeben von Josef Ritter v. Scheda. K.K. Oesterr Oberst. (with) Plan von Constantinopel.* (Viyana: Artaria, 1869), https://www.davidrumsey.com/luna/servlet/detail/RUMSEY~8~1~325826~90094723:XI--Plan-von-Constantinopel?sort=Pub_List_No_InitialSort%2CPub_Date%2CPub_List_No%2CSeries_No&qvq=w4s:/what%2FOttoman%2BMapping;q:istanbul;sort:Pub_List_No_InitialSort%2CPub_Date%2CPub_List_No%2CSeries_No;lc:RUMSEY~8~1&mi=54&trs=210.

[280] Stolpe'nin 1866 tarihli haritasının tadil edilmiş halidir. Lejantı önceki ile aynı olan yine 1/15.000 ölçekli harita, Müslüman, Hıristiyan ve Musevi yerleşimlerinin kent içindeki dağılımını gösterir.

[281] Kilise için bkz: 4.1.2. Protestan/Anglikan All Saints Kilisesi

[282] BOA, TS.MA.e, 1410 - 90 – 0, H 25.06.1297 (04.06.1880)

Daha sonra Rowing (Kürek) Kulübü olarak anılacak olan Yatch Club'ın yeri de bu harita ile belirlenmiş olur.[283] 1872'den itibaren Moda Koyu Yat Yarışları (Moda-Bay Regatta) düzenlenmeye başlanır.[284] Sonraki yıllarda Moda'nın sosyal etkinliklerinde sık sık adı duyulan Kadıköy Rowing Club, haritanın yapıldığı tarihte kendine bir mekân edindiği anlaşılır.

Küçük Moda bölgesinde Mekhitarist Mektebi binası oldukça belirgindir.[285] Mektebin karşısında olduğunu bildiğimiz Kittrey Otel'in en azından 1877'ye kadar hizmet verir.[286] Bu civardaki yapılar arasında konutların olduğunu yine gazete verilen satılık ev ilanlarından anlaşılmaktadır.[287] Sokaktaki hanelerden 7'si (1 hane arsasıyla birlikte) Angelika binti Angelo (?) adına kayıtlıdır. Corpi ailesinden olduğunu tahmin ettiğimiz bu kişi dışında evini satan 4 haneye sahip olan İtalyan tebaasından Eleni (binti Dimitri), 2 hane ve 1 hane arsasına sahip olan İtalya devleti tebaasından Pavlo (veled-i Filip) ya da Latin milletinden tüccar Nikola zevcesi Kondila (?)'dan biri olmalıdır.

[283] Bkz. 4.2.1. Regattalar ve Kadıköy Kürek Kulübü

[284] "Moda-Bay Regatta", *The Levant Herald*, 7 Eylül 1972.

[285] Daha önce St. Joseph Koleji'nin kullandığı bina 1869 yılında Katolik Ermeni okulu olan Mekhtiharist Mektebine geçmiştir.

[286] 1867'den itibaren varlığını bildiğimiz Kittrey Otel, Kadıköy Rowing Club'ın 3. Genel Kurul toplantısının burada yapılacağı ile ilgili bir duyuru 7 Kasım 1877 tarihli *The Levant Herald* gazetesinde yayımlanmıştır. Bu tarihten sonra Kittrey Otel ile ilgili herhangi bir bilgiye rastlanmamıştır.

[287] "A vendre avec grands rabais pour cause de départ", *The Levant Herald*, 5 Mart 1869.

Harita 6: Stolpe'nin 1882 tarihli haritasında Moda[288]

Moda'nın ayrıntılı ilk haritası Edouardo Goad'ın 1906 tarihli sigorta haritasıdır. Goad'ın Kadıköy bölgesi 51-64. paftalarındadır ve 63. pafta tamamen ve 58. ve 64. paftalar kısmen Moda'yı içerir. Bu paftalarda yapılaşma çok seyrektir. Kadıköy'ün sigorta potansiyeli haritayı siparişi verenler için önemli olmalıdır ki bu seyrek yapılaşmaya rağmen hazırlanmıştır.[289]

[288] Carl Stolpe, *Plan von Constantinopel mit den Vorstädten, dem Hafen, und einem Theile des Bosporus = Plan de Constantinople avec ses faubourgs, le port et une partie du Bosphore*, 1882, 1882, https://www.davidrumsey.com/luna/servlet/detail/RUMSEY~8~1~330375~90098904:Plan-von-Constantinopel?sort=Pub_List_No_InitialSort%2CPub_Date%2CPub_List_No%2CSeries_No&qvq=q:constantinople;sort:Pub_List_No_InitialSort%2CPub_Date%2CPub_List_No%2CSeries_No;lc:RUMSEY~8~1&mi=6&trs=452#.

[289] 1904 tarihli 1. cilt "Stamboul", 20 pafta içerir, Aralık 1905 tarihli 2. cilt "Pera et Galata" 19 paftayı kapsar, 3. cilt "Kadi-keui" ise 15 paftadan oluşur. Bu paftaların ölçekleri, anahtar paftalarda 1/3600 ve genel paftalarda 1 /600 arasında değişir. Perouse, Lebouteiller, ve Cantemir, "Ch. E. Goad'ın

Harita 7: Eduard Goad'un Sigorta haritasında Moda (Kadıköy, 58, 63 ve 64. Paftalar) (1905)

Haritada kurumsal yapıların adı ve işlevi belirtilir. Yoğurtçu Çeşme Caddesi üzerinde "Collège des Fères St Joseph" kompleksi, Mektep Sokak üzerinde École des Pères Mékhitaristes (Armeno Catholique) Mekhitarist Mektebi, İcadiye Sokak üzerinde Notre Dame de Sion okulu ile "Établissement des Sœurs" işaretlemesiyle okulun rahibelerine ait başka bir bina, Club Çıkmazı'nın (Impasse du Club) sonunda "Lycée Français" olarak işaretli Mösyö Faure'un okulu haritada işaretli okul yapılarıdır.[290]

Yangın Sigortası Planları: XX. Yüzyılın Başındaki İstanbul'u Tanımak İçin En Sonunda Ortaya Koyulan Bir Hazine (Stefanos Yerasimos Anısına)", s. VIII-XII.

[290] Bu bina Pera'da 1894'te açılan Mösyö Faure tarafından kurulan Fransız lisesinin Moda'ya 1901'de açılan şubesidir. Engin Deniz Tanır, "Cumhuriyet'in Kuruluş Sürecinde Türkiye'de Fransız Okulları (1919-1925)" (Doktora, Ankara, Ankara Üniversitesi İnkılap Tarihi Enstitüsü, 2016), s. 33. Mösyö Faure'un okulu da Fransa dışında eğitim veren laik okullardan biridir. Laik Misyonu başkanı ve Paris Üniversitesi tarih profesörü Alphonse Aulard, 1908'de Doğu'daki laik Fransız okullarını ziyaret ederek konu ile ilgili bir konferans verir ve bir rapor hazırlar. Bu okul ile ilgili rapor 1909 yılına ait öğrenci sayısı ve genel durumuna dair bilgiler içerir: "M. Faure'un "Fransız Lisesi", son zamanlarda düzenlenen ticari bir alt bölümü ile bilim-modern diller bölümünden bilgilerin verildiği

Delcorda Sokak üzerinde "Église Anglicane" adıyla All-Saints Kilisesi, İcadiye Sokak üzerinde "Établissement des Pères Assomptionistes" adıyla belirtilen yapı kompleksinin içinde St. Euphemie (Paroisse Catholique) Kilisesi ve kiliseye bağlı küçük bir okul binası vardır. Lorando Sokak üzerinde bir de karakolhane binası bulunur. Moda iskelesi daha sonra Şirket-i Hayriye adını alacak olan İdare-i Mahsusa (Mahsoussé) vapurlarının yanaşması için denize doğru uzatıldığı görülür. İskelenin hemen yanında "Dépôt de bois de chauffage", yani odun deposu vardır.

Bu kamusal yapılar dışında Club Çıkmazı'nda "Club de Moda"[291], Moda Burnu'nda "Hotel Moda Palace" ve "Brasserie", iskele çıkışında "Moda Rowing Club", Mektep Sokakta "Hotel Moda" adlarıyla işaretlenmiş olarak görünür.

Harita bir sigorta haritası olarak hazırlandığından yapıların malzemelerini izlemek mümkündür. Ebniye Nizamnamelerinde belirtilen yapı inşa ve malzeme kriterlerinin uygulamalarını görülebilen haritada, pembe renkli binalar kagir, sarı renktekiler ahşap yapılardır. Ayrıca yangın duvarları, çatı malzemeleri, kapı türleri de lejant ile anlaşılır hale getirilir. Bitişik ahşap yapıların olduğu gibi kagir yapıların bazılarının arasına da yangın duvarları inşa edildiği görülür.

2.5. Değerlendirme

Bu bölümde Moda'nın fiziksel mekânın bir yerleşim birimi olarak ortaya çıkışı incelendi. Mekânın fiziksel oluşumunun çok yönlü değişimini izlemek için arşiv kaynaklarından yararlanıldığından çoğunlukla devlet merkezli, devletin kontrolünde gelişen bir bakış açısıyla yansıtıldı.

Moda, 19. yüzyılın ortalarına kadar kırsal bir yerken, 1855'te Kadıköy'de çıkan bir yangından sonra yerleşim planına dahil edilerek yapılaşmaya başlar. Bu süreç İstanbul'un yaşadığı demografik değişime koşut olarak gelişen kentin coğrafi alanın büyümesi, yerleşim düzenin ve biçimin değişimi ile bağlantılı olarak ortaya çıkan yapılaşmanın kriterlerinin belirlendiği Ebniye ve Turuk nizamnameleriyle Ebniye Kanunu, kadastro sayımları, parselleme çalışmalarıyla uyumlu olarak işler.

---

ikincil bir kuruluştur. 146 Osmanlı, 63 Helen, 13 Fransız olmak üzere 243 öğrencisi vardır. Bay Faure'nin ayrıca Asya yakasında Moda'da 52 yatılı ve 72 gündüzlü öğrencisi olan bir evi var. *Archives Diplomatiques 1909*, s. 396: "Assemblée générale de la mission laïque", *La Petit Parisien*, 27 Ocak 1908, http://catalogue.bnf.fr/ark:/12148/cb34419111x.

[291] Bkz. 4.4. Kadıköy Enstitüsü ve Kütüphanesi

İstanbul'da 1839'dan 1882'ye kadar geçen sürede oluşturulan yasal düzenlemeler yeni konut dokusunun oluşumu için kriterleri belirler. İstanbul'un yangın, ulaşım, çevre görüntüsü, altyapı gibi konularda daha sağlıklı bir kent görünümüne kavuşmasında kat edilen yolu da gösterdiği gibi, bu düzenlemelerin maddelerinde ayrıntılandırılan konular şehrin ihtiyaçlarının değişimini de gösterir. Erken nizamnamelerdeki yol genişlikleri zamanla artarak yangın tedbirleri çerçevesinde değerlendirmeden çıkar, kalabalık bir şehrin içinde araba, tramvay gibi araçlarla hareket edecek insanların kullanımı için düşünülmeye başlanır. Karakol, mektep gibi kamusal yapıların inşası bir ihtiyaç olarak belirmeye başlaması kentin temel ihtiyaçlarındaki değişimi gösterir. Bu düzenlemelerdeki temel konu yangınlar ve yangın sonrası bölgenin yeniden imarıdır. Bu yeni bina yapım kriterlerine göre yangın mahallerinde yeniden yapılacak olan binalar, yolların belirlenen genişliklerine uygun olarak ve çıkmaz sokak oluşmayacak şekilde inşa edilecektir. Bu da yeniden yapılanacak yangın mahalinde arsaların bir kısmının yola terk edileceği anlamına gelir. Yerleşik alanın konut stoğundaki yola terk edilerek daralan arsalar, yeni alanların açılmasını gerekli kılar.

Kadıköy'ün kentsel planlamasının yapılması ve civar muhitinin yerleşime açılması da bir yangın sonrası olur. 1855'te çıkan bir yangında Kadıköy'ün iskele civarındaki yapıların büyük bir kısmı zarar görür. Kısa bir süre sonra, 1856'da planlama çalışmaları yapılır. Kadıköy yangınından iki ay önce 24 Haziran 1855'te 650 kadar binanın yandığı Aksaray yangının planlama çalışmaları da 1856'da başlar. Her iki mahallede de çıkmaz sokaklardan kaçınarak, ızgara tipinde geniş sokaklar ve sokak köşeleri pahlanarak oluşturulan meydancıklar oluşturacak şekilde benzer planlama ilkeleri uygulanır. Bu haliyle erken dönem yangın sonrası planlamaların Aksaray yangınıyla başladığı[292] iddiasına Kadıköy örneğini de eklemek gerektiği anlaşılır.

1858'de çıkan Arazi Kanunnamesi yabancıların mülk edinmesini yasaklar. Ancak 1867'de çıkan *Tebaa-i Ecnebiyyenin Emlak İstimlakine Dair Nizamname* ile yasak kalkar. Bu nizamname, çoğunluğu yabancılar ve yabancı bir devletin pasaportunu

[292] Cenk Berkant, "Luigi Storari (1821-1894)", içinde *Luigi Storari ve İzmir Rehberi-Luigi Storari e La Guida di Smirne*, ed. Akın Ersoy (İzmir: İzmir Büyükşehir Belediyesi, 2020), s. 21; Stefanos Yerasimos, "Quelques éléments sur l'ingénieur Luigi Storari", içinde *Architettura e Architetti Italiani ad Istanbul tra il XIX e il XX Secolo, İstanbul, 27-28 Kasım 1995, Bildiri Kitabı* (İstanbul: İstanbul İtalyan Kültür Merkezi, 1996), s. 120; Zeynep Çelik, *19. Yüzyılda Osmanlı Başkenti Değişen İstanbul*, çev. Selim Deringil, 3. bs (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2017), s. 68-70.

edinerek tabiiyet değiştirmiş Osmanlı gayrimüslimleri olan sermaye sahiplerinin bir yatırım aracı olarak gayrimenkul edinmeleri sürecinin önünü açar.[293] Caferağa mahallesinin 3786 numaralı kadastro sayım defterinde, Moda'daki 83 hane ve hane arsalarından 71'i gayrimüslimlerin ve yabancıların, 12'si Müslümanlarındır.

Moda'da bir arazinin ifrazı ve satılması için yapılan yazışmalardan gayrimüslimlerin Müslümanların yaşadıkları bölgelerde konut sahibi olmasının önüne geçilmeye çalışıldığı anlaşılır. Moda'nın yeni yerleşime açılmış olması, herhangi bir cami ve mezarlık gibi Müslüman yapısını içermemesi varlıklı gayrimüslim ve yabancıların yerleşmesi için uygun bir yer haline getirir.[294] Müslümanların yoğun olarak yaşadığı ve etrafında cami, Müslüman mezarlığı gibi yapılaşmaların varlığı durumunda gayrimüslimlere satışına izin verilmemesi nedeniyle, şehrin artan nüfusunun gayrimüslim ve Osmanlı tebaasından olmayanların yerleşebilecekleri bölgeler sınırlıdır. 1867'den sonra tebaadan olmayanların da mülk edinmelerini mümkün kılan hukuki düzenlemelerle, halihazırda henüz yapılaşmamış yerler, gayrimüslimlerin ve yabancıların yerleştikleri mahalleler olarak ortaya çıkar. Moda'da bu yeni mahallelerden biridir.

Moda semti, 19. yüzyılın ikinci yarısında genel kentsel planlama ilkeleri çerçevesinde yapılaşarak şehrin yeni mahallelerinden birini oluşturur. Bu yapılaşmanın fiziksel koşulları devlet tarafından belirlenmesinin yanında, cemaatlere getirilen sınırlamalar ve yönlendirmelerle sakinlerin hangi milletten ya da sınıftan olacağını da yine Osmanlı devleti belirler. Sakinlerin bu çerçeve içinde kimlerden oluştuğu, ne gibi gerekçelerle Moda'ya yerleştikleri 3. Bölümün konusudur.

[293] Baruh, "The Transformation of the 'Modern' Axis of Nineteenth-century Istanbul: Property, Investments and Elites from Taksim Square to Sirkeci Station", s. 3.

[294] Baruh, kentsel mülkiyetin bir yatırım aracı olarak kullanılmasını incelediği tezinde, Pera, Galata ve Sirkeci bölgelerindeki dönüşümü değerlendirir. Bu dönemde Galata ve Pera halihazırda yabancıların yoğun olarak yaşadığı ve iş hanlarının bulunduğu bir bölgeyken Sirkeci daha çok iş hanlarını barındırır. Baruh, s. 138-140.

3. BÖLÜM

MODA'NIN LEVANTEN SAKİNLERİ

Çalışmanın bu bölümünde, Moda'da ikamet eden ya mülk sahibi olan, birincil ya da ikincil konut olarak Moda'daki evlerini kullanan seçkin 14 aile konu edinildi. Bu aileler yalnızca semtin sakini olmakla kalmayıp aynı zamanda önemli miktarda sermayeyi yöneten, gayrimenkul yatırımları olan, belediye, ticaret odası gibi kurumlarda yöneticilik yapan, dahil oldukları dini cemaatlere mali destek sağlayan, şirket ve banka yöneticilerinden oluşur. Hıristiyan olmalarının yanında yabancı bir devletin tabiiyetinde olan ya da tabiiyet değiştirmiş bu aileler sınıfsal durumları ve tabiiyetleri dışında homojenlik göstermez.

İstanbul'a birbirlerinden farklı zaman ve koşullarda gelen Modalı aileler, aralarında mezhepsel, tabiiyete bağlı ve mesleki benzeşmelerle/ortaklıklarla üç farklı grup oluşur. Bu ayrım aynı zamanda evlilik ilişkilerinde ve semtin sosyal hayatındaki çeşitli etkinliklere katılımlarında da belirgindir. Ailelerin İstanbul'dan önce yaşadıkları yerlerin ortak olması da bir tür hemşerilik ilişkisi üzerinden de yakınlaşmaları bu gruplaşmada etkilidir.

Bu gruplaşmayı belirleyen en temel gruplaşma, Fransa, İtalya, Rusya, İngiltere'nin tabiiyetine geçmiş Osmanlı vatandaşları ile İngiliz vatandaşları arasındadır. Ancak bu ilk gruptaki ailelerin aralarında mezhepsel olarak ayrışması ikinci bir gruplaşma düzlemi ortaya çıkarır. Gruplamanın türdeş olabilmesi için mezheplerine göre bir ayrıma gidildi. Lorando, Tubini, Corpi, Nomico, Glavany ve Frederici aileleri Katolik, Stefanovich-Schilizzi ve Ralli aileleri Ortodoks ve Whittall, La Fontaine, Barker, Charnaud, Dawson ve Nowill aileieri Protestan/Anglikan'dır. Bu aileler kendi aralarında çoğunlukla ortak bir önceki yerleşim yerine, tabiiyete, mesleğe ve evlilik bağlarına sahiptir. Moda'da yaşadıkları süre içinde de bu bağlarını ve ortaklıklarını korudukları gibi yeni aile ve kişilerin buna eklemlendikleri anlaşılır.

Bu bölüm Katolik, Ortodoks ve Protestan/Anglikan olarak sınıflandırılan ailelerin, önceki yerleşim yerleri, tabiiyetleri, akrabalık ilişkileri, mesleklerini içeren sosyal ağlarıyla ilişkili bir biçimde Moda'ya yerleşmelerini konu alır.

3.1. Katolik Aileler

Modalı, Katolik olmaları en genel ortak paydasında kesişen, birbirleri arasında İstanbul'da dönem dönem aynı kiliseye devam eden, aralarında akrabalık ilişkileri bulunan, benzer iş kollarında kimi zaman aynı kişinin sahibi olduğu hanlarda ya da birbirine yakın yerlerde iş yerleri bulunan, birkaç farklı ülkenin tabiiyetine girmiş Katolik aileler en erken mülk sahipleri ve yerleşimcileri arasında yer alır. Bu ailelerin bir kısmının İstanbul'da önceki yerleşim yerleri de ortaktır. Moda'nın Katolik aileleri İstanbul'dan önceki yerleşimleri, cemaati oldukları kiliseler, evlilikler yoluyla kurdukları aileler, iş ilişkileri, sosyal kulüplerle aynı semtin sakinleri olmalarını sağlayan aralarında oluşturdukları sosyal ağlara sahiptirler.

3.1.1. Moda'da Katoliklerin Yerleşimi

3.1.1.1 Lorando Ailesi

Lorando ailesinin İstanbul'da bilinen en erken üyesi 1742'de St. Pierre ve Paul Kilisesi'nde vaftiz olan Anna Lorando'dur.[295] Ailenin pek çok üyesinin 1833'e kadar bu kilisede vaftiz, evlilik ve ölüm kayıtlarına rastlanır.[296] Kilise kayıtları ailenin köklerinin Sira Adası'ndan olduğunu gösterir.[297] İstanbul'a göç ettikleri

[295] SPP001, "Liber I. Baptizatorum, matrimoniorum et mortuorum. [1740-1823]" (St Pierre Kilisesi Arşivi, t.y.), s. 84a, https://archives.saltresearch.org/handle/123456789/15323?mode=simple.

[296] St. Pierre Kilisesi (St. Pierre ve Paul Kilisesi ya da günümüzdeki adıyla Sen Piyer Kilisesi) 15. yüzyıldan itibaren Dominiken tarikatının kullanımında olmuştur. Galata ve Pera'da çıkan yangınlarla harap olan kilise, birkaç yer değiştirmiştir. İrem Güçlü Prifti, "Galata Santi Pietro ve Paolo (Saint Pierre) Kilisesi Koruma Projesi" (Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, 2017), s. 21-23.

[297] 1833 yılına kadar ailenin pek çok üyesinin kayıtlarına rastlanmış ve "Lorando e Syra" olarak kaydedildikleri görülmüştür. SPP001, "Liber I. Baptizatorum, matrimoniorum et mortuorum. [1740-1823]", Baptizatorum 2,12,17,18, 19, 21, 24, 27, 28, 29, 31, 34, 35, 37, 42, 45, 48, 77, 81, 85, 88, 92, 95; Matrimoniorum: 1, 16, 29, 34; Mortuorum: 15, 16, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 35, 36, 38, 39, 40, 50.

tarih ile ilgili bir bilgi bulunmamakla birlikte ailenin 18. yüzyılın ortalarından itibaren Galata'da ikamet ettiği anlaşılır.[298]

Moda'da mülklere sahip olan aile üyeleri Liber Lorando'nun oğullarıdır. 1764'te İstanbul'da doğan Liber Lorando, 1794'te Maria Dellarocca[299] ile evlenir, eşinin ölümü üzerine ikinci evliğini 1799'da Maria Lapierre[300] ile yapar.[301] Maria Lapierre ile evliliğinden oğulları Etienne Lorando 1845'te Marie Henriette Louise Crespin[302] ile, Jean Lorando 1848'de Carmela Cacacci[303] ile evlenir. Lorando ailesinin 18. yüzyıldaki üyeleri daha çok Sira kökenli ailelerle, sonraki kuşaklarda ise İstanbul'un diğer Katolik aileleriyle evlilik bağı kurdukları anlaşılır. Aile 1830'lara kadar vaftiz, evlilik ve cenaze gibi dini törenlerini St. Pierre ve Paul Kilisesinde yapar. 1830'dan sonra ise Sta. Maria Draperis ve Kadıköy'de Assomption kiliselerinde törenlerini düzenlemeye devam ederler.[304] Aile üyelerinin Feriköy Katolik Mezarlığında defin için kullanılan bir şapelleri vardır.

[298] *Les Français en Turquie Constantinople (Istanbul) (1795-1903), 3. cilt,* s. 487-489.

[299] Dellarocca ailesi de Sira kökenlidir ve St. Pierre ve Paul Kilisesinde ailenin kayıtlarına rastlanmaktadır. SPP001, "Liber I. Baptizatorum, matrimoniorum et mortuorum. [1740-1823]", s. 21.

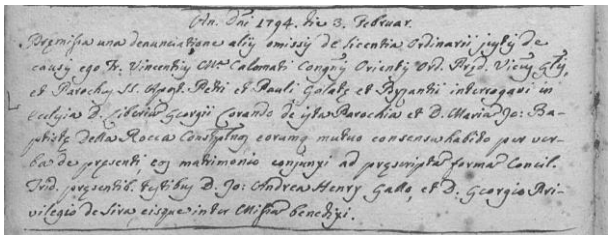
[300] *Les Français en Turquie Constantinople (Istanbul) (1795-1903), 3. cilt,* s. 422.

[301] Aile ağacı için bkz. Ek 3.1.1. Katolik Aileler

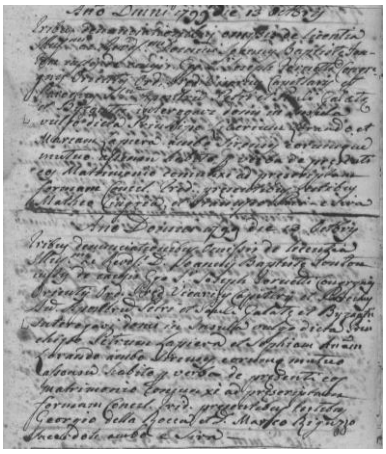
[302] Annesi de Lorando ailesinden olan Marie Henriette Louise Crespin, Fransa kökenli tüccar André Vincent Crespin'in kızıdır. 10 çocukları olmuştur. Çocuklarından Etienne Théodore Antoine, Mercedes Eugenia de Francia ile, Marie Honorine Euphrasie Eleonore 1869'da Ludwig Erwein Robert Erasmus von Deroy ile, Marie Joséphine Philomène Honorine Virginie 1887'de Emile Joseph Alexandre Marie Jean Baudouy ile evlenir. Etienne Lorando 1891'de ölür. *Les Français en Turquie Constantinople (Istanbul) (1795-1903), 2. cilt,* s. 204, 208.

[303] Çiftin iki çocukları olmuştur. Marie, 1867'de Louis Marie Alfred de Bridieu ile evlenmiş ve Paris'e yerleşmiştir. Libère Jean 1869'de İstanbul'un en bilinen ailelerinden biri olan Glavany ailesinden Eudoxie Eugénie Marie Glavany ile evlenmiş ve dört çocukları olmuş, yalnız Marie Jeanne Carmen hayatta kalmıştır. Marie Jeanne Carmen 1895'te İstanbul'da Kont Léon Valerian Ostrorog ile evlenmiştir. Zengin bir aileye damat olan Ostrorog'un variyetinin bir kısmı da eşinden kendisine geçmiştir. *Les Français en Turquie Constantinople (Istanbul) (1795-1903), 3. cilt,* s. 488-489; M. Ş. Güzel, "Babadan Oğula Ostrorog'lar", *Tarih ve Toplum,* sy 92 (1991): s. 73-77.

[304] Bkz. Ek 3.1.1. Katolik Aileler

Belge 3: Liberia Georgii Lorando ve Maria Dellarocca'nın evlilik kaydı[305]

Belge 4: Liberé Lorando ile Maria Lapierre'in ve (Liberé Lorando'nun kardeşi) Sophia Anna Lorando ile Pertusi Lapierre'in St. Pierre ve Paul Kilisesindeki evlilik kayıtları[306]

Fotoğraf 1: Feriköy Katolik Mezarlığında Lorando Aile Şapeli

Etienne ve Jean Lorando, Küçük Moda'da, günümüzde Şair Nefi Sokak olan, geçen yüzyılın başındaki haritalarda Lorando Çıkmazı olarak bilenen sokak üzerinde, Marmara Denizi'ne bakan yamaç üzerindeki araziyi 1851'de Baltacı

[305] SPP001, "Liber I. Baptizatorum, matrimoniorum et mortuorum. [1740-1823]", Matrimoniorum, s. 29b.

[306] SPP001, Matrimoniorum: s. 84.

Hacı Mustafa Ağa'dan satın alır.[307] Etienne Lorando'nun kızları Marie Alphonse Libert Joseph 1851'de ve Marie Josephine Virgine 1853'te Kadıköy'de doğar.[308] 1866 tarihli Stolpe haritasında, Moda Burnu ile Küçük Moda semti arasındaki bölgede, "kiosk" ifadesiyle bir yapı Lorando'ların evi olmalıdır. 1874 tarihli kadastro defterinde bir vakfa ait olmadan özel mülk olarak kayıtlıdır.[309]

Jean Lorando, 1891'de öldüğünde, hazırlanan terekesinden anlaşıldığı kadarıyla İstanbul'da Kadıköy, Karaköy, Beyoğlu dışında Kıbrıs ve Anadolu'da gayrimenkuller bırakır.[310] Bunlardan Kadıköy'deki mülkler şöyledir:

Tablo 5: Jean Lorando'nun Kadıköy'deki Mülkleri

Yoğurtçu Çeşmesi sokağı No: 54	9 dönüm bağ
Kızıltoprak Karyesi Göztepe sokak No: 11	Arsanın yarı hissesi
Ihlamur Çeşmesi No: 10	9/15 arsa hissesi, çayır
Ihlamur Çeşmesi No: 19	Çayır
Lorando Çıkmazı No: 3, 7, 9	Üç mağaza
Lorando Çıkmazı No: 1, 5	İki daire
Lorando Sokak No: 5	Bağ içinde hane[311]
Lorando Sokak No: 1	1,5 dönüm bağ

[307] Agopian, "Urban Modernization of Late Ottoman Kadikoy and the Memoirs of Hovhannes Kalfa Stepanian", s. 44.

[308] *Les Français en Turquie Constantinople (Istanbul) (1795-1903), 3. cilt,* s. 489.

[309] Moda'da arsaların toprak mülkiyeti ikisi küçük yerel vakıf olan Mühürdar Ahmet Efendi ve Abdullah Berrî Efendi vakıfları, geneli ise Sultan Selim-i Kadîm Vakfına aittir. Ancak yalnız Lorando'ların hanesi ve arsası özel mülk olarak kayıtlıdır. BOA, ML.VRD.d...3786, s. 45, H. 19.04.1291 (M. 5 Haziran 1874) Arseven, Lorando ailesine ait bir köşkün bulunduğu bu yerde, daha önce Baltacı Hacı Mustafa Ağa'ya ait bir köşk ve bağ olduğundan bahseder. Celal Esad Arseven, *Kadı Köyü Hakkında Belediye Araştırmaları*, çev. Cahit Kayra (İstanbul: Kadıköy Belediyesi Kültür Yayınları, 2011), s. 39. Osmanlı sarayında Baltacıların Dârüssaâde ağalarına bağlı olmaları, Dârüssaâde ağalarının da Haremeyn ve selatin evkafını idare etmeleri, ancak yaptıkları yolsuzluklar ve vakıf mallarını zimmetlerine geçirme gibi suçlarla gündeme gelmeleri, bu arazinin de bir tür yolsuzluk sonucu Baltacı Hacı Mustafa Ağa'nın eline geçtiğini düşündürür. Barnes, *An Introduction to Religious Foundations in the Ottoman Empire*, s. 70-71.

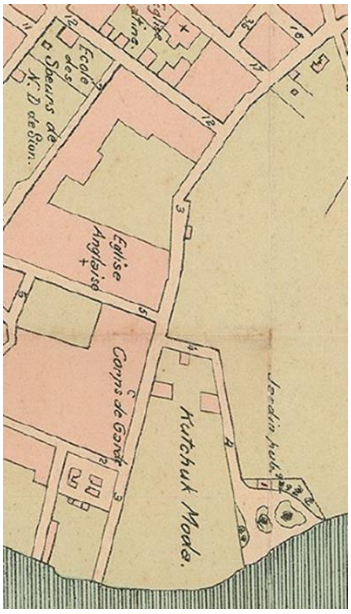
[310] BOA, HR.TH..128-123, 18 Mart 1893.

[311] Bağın ifrazı için 1903'te başvuruda bulunulmuştur. BOA, DH.MKT.721/22, H. 13.03.1321 (M. 8 Haziran 1903)

Lorando ailesi, Kadıköy'deki bu mülklerle beraber İstanbul'un çeşitli yerlerinde, birçoğu Galata ve Pera bölgesinde olmak kaydıyla toplam 37 gayrimenkulün sahibi olarak, döneminin emlak yatırımcıları arasında yer alır.[312] Şark Ticaret Yıllıklarında ailenin Moda'da yaşadığına dair bir ifade görülmez. Bu nedenle bu evin en azından 1900'lere kadar sayfiye evi ya da ikincil ev olarak kullanıldığını düşündürür. Müfid Ekdal'ın tanık olduğu, bu evde yaşayan son Lorando varisleri Etienne Lorando'nun torununun kızı[313] Maria Pia von Fürstenberg ve eşi Heinrich von Frankenstein'dır.[314]

Şekil 3: 1866 tarihli Stolpe Haritasından ayrıntı[315]

Şekil 4: 1900 Tarihli Hekimé Haritasından ayrıntı[316]

[312] Baruh, tezinde, Lorando ailesinin Osmanlı Bankası arşiv kayıtlarına göre 20. yüzyıl başlarındaki mülklerinin listesini vermiştir. Baruh, "The Transformation of the 'Modern' Axis of Nineteenth-century Istanbul: Property, Investments and Elites from Taksim Square to Sirkeci Station", s. 182-191, 449-452.

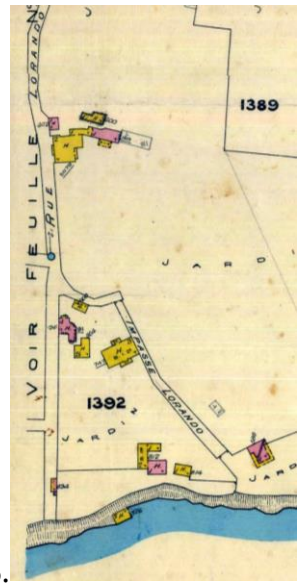
[313] Etienne Lorando'nun kızı Marie Honorine Euphrasie Eleonore Lorando ile 1869'da evlenen Ludwig Erwein Robert Erasmus von Deroy'un kızı Odette Marie Hortense Louise von Deroy'un 1903'te evlendiği Friedrich (Fritz) Leopold Johannes von Fürstenberg'in kızı Maria Pia von Fürstenberg ve eşi Heinrich von Frankenstein'dır. https://gw.geneanet.org/marmara2?lang=en&pz=mathilde&nz=d+andria&p=maria+pia&n=von+furstenberg

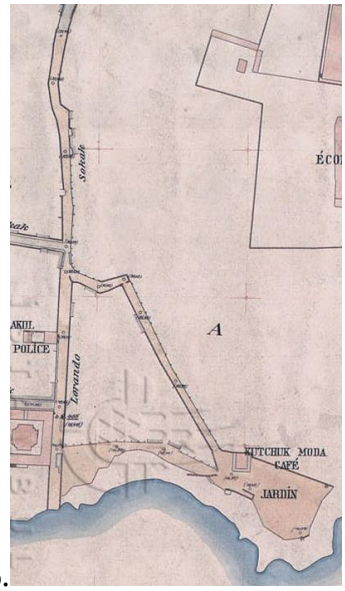
[314] Ekdal, *Kapalı Hayat Kutusu Kadıköy Konakları*, 2014, s. 19.

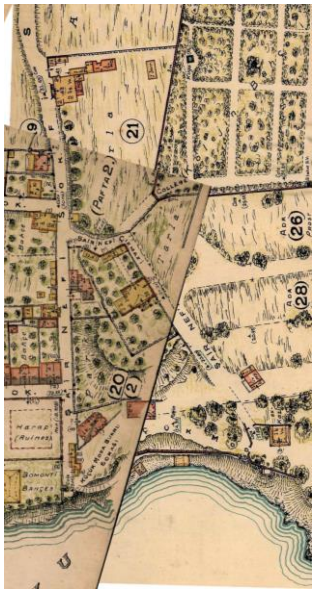
[315] Stolpe, "Plan de Constantinople avec ses faubourgs, le port et une partie du Bosphore levé et vérifié d'après les changements les plus récents jusqu'en 1866".

[316] Antonie Hekime, *Plan de Cadikeuy cote d'Asie*, 1900, 55x60, 1900, http://ataturkkitapligi.ibb.gov.tr/yordambt/yordam.php?sayfaOturumAc#.

1858'de yapımına başlanan Euphemié Kilisesi için arazi bağışlayanların arasında Lorando ailesinin de adının geçmesi bu yıllarda konutlarının yapılmış olması ihtimalini güçlendirir. Ailenin bağışçı olması nedeniyle özel locaları olduğundan, aileleriyle birlikte Etienne Lorando'nun sağ locada, Jean Lorando'nun sol locada ayini izlediklerinden, bu durumun 1960'lara kadar ailenin kalan üyeleri tarafından devam ettirildiğinden Ekdal bahseder. Aile, 1920'li yıllardan sonra eski zenginliklerini yitirir ve anlatılanlara göre sefalet içinde bu evde, 1945'te yangında harap olduktan sonra da müştemilatında yaşamaya devam ederler. [317]

5.

6.

7.

Şekil 5: 1906 tarihli Goad Haritalarında Lorando'ların evi[318]
Şekil 6: Alman Mavileri'nde Lorando arazisi[319]
Şekil 7: 1938 tarihli Pervititch Haritalarında Lorando'ların evi[320]

[317] Ekdal, *Kapalı Hayat Kutusu Kadıköy Konakları*, 2014, s. 20.

[318] İrfan Dağdelen, ed., *Charles Edouard Goad'un İstanbul Sigorta Haritaları Plan D'Assurance Constantinople* (İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediye Başkanlığı Kütüphaneler ve Müzeler Müdürülüğü, 2007), Kadıköy, pafta 64.

[319] Dağdelen, *Alman Mavileri, 1913-1914 I. Dünya Savaş Öncesi İstanbul Haritaları*, pafta C1.

[320] *Jacques Pervititch Sigorta Haritalarında İstanbul* (İstanbul: Tarih Vakfı-AXA OYAK, t.y.), Kadıköy, pafta 2.

Fotoğraf 2: Moda'da Lorando ailesinin harap haldeki evin bahçe duvarı

3.1.1.2. Tubini Ailesi

Tubini ailesinin bilinen en erken yerleşim yeri Sakız Adası'dır.[321] 18. yüzyıl sonlarından itibaren isimlerine St. Pierre ve Paul Kilise kayıtlarından İstanbul'da yaşayan aileler arasında rastlanmakla birlikte,[322] 19. yüzyıl başında Sakız adasında yaşayan aynı soyadlı aileler de mevcuttur.[323]

Tubini ailesinin Sakız'dan İstanbul'a gelişleri 18. yüzyılın sonlarında olmalıdır.[324] Bernardo Tubini (1755-1818)[325] ile İstanbul'da doğan oğulları

---

[321] Schmitt, *Les Levantins, Cadres de vie et Identités d'un Groupe Ethno-Confessionnel de L'Empire Ottoman au "Long" 19e Siécle*, s. 143; Willy Sperco, *Les Italiennes de Turquie* (İstanbul: Lui Zelliç Matbaa, t.y.), s. 47.

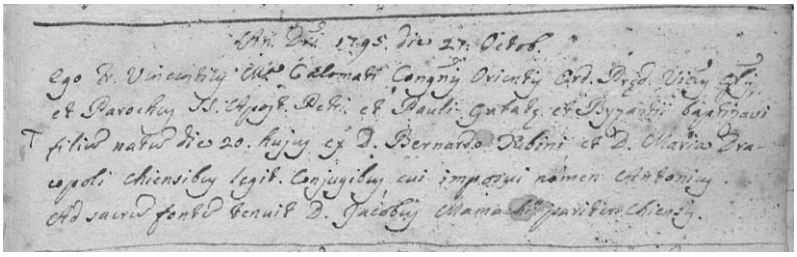
[322] SPP013, "Catalogus Baptizatorum (1742-1930)" (St Pierre Kilisesi Arşivi, 1930 1742), s. 23b-35b, 105b-106a, https://archives.saltresearch.org/handle/123456789/15323?mode=simple.

[323] Schmitt, *Les Levantins, Cadres de vie et Identités d'un Groupe Ethno-Confessionnel de L'Empire Ottoman au "Long" 19e Siécle*, s. 137.

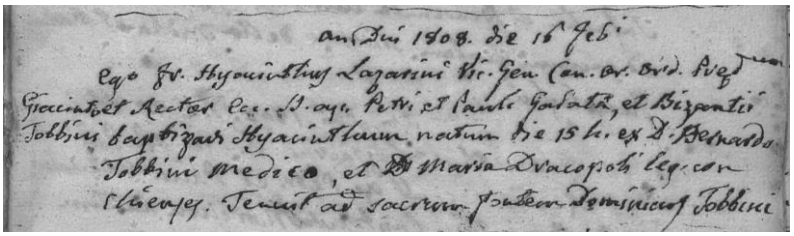
[324] SPP001, "Liber I. Baptizatorum, matrimoniorum et mortuorum. [1740-1823]", s. 147a, 150b; SPP001, Baptizatorum, s. 95b.

[325] Paris'teki Fransa Kraliyet Koleji'nde ve Montpellier Üniversitesi'nde tıp eğitimi alan Bernardo Tubini 1782'de mezun olur. 1793'te İstanbul'a yerleşir. https://gw.geneanet.org/marmara2?n=tubini&oc=&p=bernardo+dr, Erişim tarihi: 05.07.2023

Antonie (1795-1851) ve Hycantine Tubini (1808-1887) Moda'yla ilişkisi olan koludur.[326] Ailenin kilise törenleri 1830'lara kadar St. Piyer ve Paul Kilisesi'nde yapılırken, bu tarihten sonra Ste. Maria Draperis Kilisesi'nde devam ederler.[327] Aile üyelerin defin yeri Feriköy Katolik Mezarlığıdır.

Belge 5: 27 Kasım 1795 tarihli Antonio Tubini'nin vaftiz kaydı

Belge 6: 16 Şubat 1808 tarihli Hyachinte Tubini'nin vaftiz kaydı

Fotoğraf 3-Fotoğraf 4: Feriköy Katolik Mezarlığında Tubini Aile Şapeli

Antonie Tubini, 1824'te Angelie Bianca Corpi ile evlenir ve altı çocukları

[326] SPP001, "Liber I. Baptizatorum, matrimoniorum et mortuorum. [1740-1823]", Baptizatorum: s. 71a, 95a.

[327] Bkz: 4.1.1. Katolikler ve St. Euphemie Kilisesi / Notre Dame de d'Assomption Paroisse Kilisesi ve Notre Dame de Sion Kız Okulu

olur.[328] Corpi, Méry ve Vidovich aileleriyle evlilikleri üzerinden akrabalıklar kurulur.[329] Hyacinthe Tubini 1837'de Angela Castelli[330] ile evliğinden altı çocukları olur ve çocukları Frederici, Corpi ve Nomico ailelerinin üyeleriyle evlenirler.[331]

Kadıköy'de 20. yüzyıl başlarında iki bölge Tubini ailesinin adıyla anılır. Tubini Rıhtımı (Quai Tubini) olarak haritalarda görünen, Kadıköy iskelesinin güneyini oluşturan, Tubini'lerin konutlarının, kız ve erkek öğrencilere ait desteklediklerı iki okullarının, kendi adları ile anılan kiliselerinin olduğu büyük bir yapı adasının sahil şeridiidir. 20. yüzyıl başındaki haritalarda "Tubini rıhtımı" olarak işaretlenen Mühürdar sahilinde bu küçük kilisenin yapım tarihi bilinmemektedir. Ancak 1900 tarihli Hekimé haritasında görülmektedir.[332] 1904'ten sonra Fransisken rahiplerin kullanımına verilir. Bu dönemde kilisenin yanında Sculo Femminile Elementari Italiane adlı İtalyan kız okulu bulunmaktadır.[333]

---

[328] Altı çocukları olur: Bernard (Francesco (François) Maria Vincenzo Corpi'nin kızı Angela Corpi ile evlidir), Michel Theophile Polycarpe, Marie Françoise, Theodore, Françoise Euphrasie Philomene (Adolphe Victor Généreux Méry ile evlidir), Maria (Demetrio Vidovich ile evlidir), Marie Françoise, https://gw.geneanet.org/marmara2?lang=en&pz=mathilde&nz=d+andria&p=antonio&n=tubini

[329] Bu sekiz çocuktan ikisi bebekliğinde ölür. İkisi de evlenmemiştir. "Antonie Tubini", erişim 30 Ekim 2022, https://gw.geneanet.org/marmara2?lang=en&pz=mathilde&nz=d+andria&p=antonio&n=tubini.

[330] İstanbul'da yaşayan Sira ve Sakız adasından gelen Castelli aileleri vardır. Tubini ailesiyle akrabalığı olan Sakızlı Castelli ailesidir. Sakızlı Castelli için bkz: SPP001, "Liber I. Baptizatorum, matrimoniorum et mortuorum. [1740-1823]", Baptizatorum: s. 21a. Siralı Castelli ailesi için bkz: SPP02, "Liber II. Matrimoniorum, baptizatorum, defunctorum [1823-1846]" (St Pierre Kilisesi Arşivi, t.y.), Matrimoniorum: s. 14a, https://archives.saltresearch.org/handle/123456789/15323?mode=simple.

[331] Tubini aile tablosu için bkz. Ek 3.1.1. Katolik Aileler "Hyachinte Tubini", erişim 30 Ekim 2022, https://gw.geneanet.org/marmara2?lang=en&pz=mathilde&nz=d+andria&p=hyacinthe&n=tubini&oc=1; *Les Français en Turquie Constantinople (Istanbul) (1795-1903), 4. cilt,* s. 757-759.

[332] Hekime, "Plan de Cadikeuy cote d'Asie".

[333] Mühürdar Caddesi'nde Tubini şapelinin yanında 19. yüzyıl sonlarında açılır. Tubini rıhtımının sahile bakan tarafında Sculo Elementari Maschile Italiane adlı erkek okulu bulunmaktadır. Okul Tubini ailesinin kızları için ana ve ilkokul olarak açılmışsa da erkek öğrencileri de kabul etmişlerdir. İtalyan hükümetinden yardım alan okula çoğu Rum, Ermeni ve Yahudi öğrencilerin yanında az da olsa Türk öğrenci de devam etmiştir. 1912'den sonra Frederici ve Corpi aileleri hissedarlar arasına katılmış, 30 Kasım 1920'de Domenico Corpi ve P. Giocomo Poli arasındaki kontratla kiralanmıştır. Okul 1930'ların sonlarına kadar etkinlik göstermiştir. Daha sonra bina yıkılarak Sular İdaresi binası yapılmıştır. Gönül

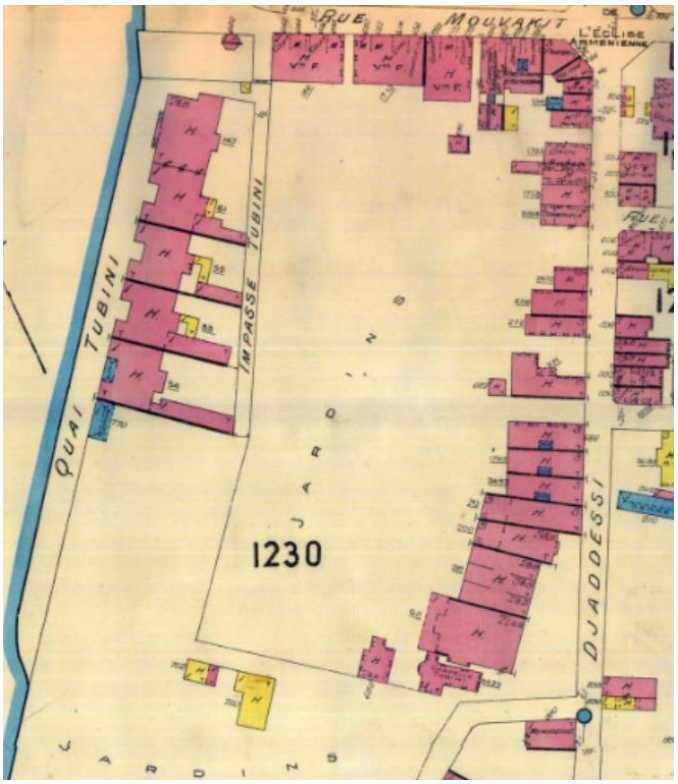
1910 yılı civarında Kadıköy iskelesinin olduğu bölgede deniz doldurulduğunda Tubini Rıhtımı içeride kalır, önündeki dolgu alana Kadıköy Şehremaneti binası yapılır ve dolgu alan daha sonra Kumluk olarak anılır hale gelir. Goad'ın 1906 tarihli haritasında, yapı adasında bir de Tubini çıkmazı (Tubini Impasse)[334] görünür.

Tubini ailesinin 1830'lardan itibaren Kadıköy'de mülk sahibi olduğunu düşünmemiz için kimi sebepler vardır. 1837'de evlenen Hyacinthe Tubini ve Angele Castelli'nin düğünleri Kadıköy'de yapılır. Üçüncü çocukları Anna Marie (Frederici) 1844'te, Ignace François Hercule 1846'da Kadıköy'de doğar. Bernard-Angele (Corpi) Tubini'nin çocukları Rene Nicolias Michel 1862'de, Blanche Marie Philomene (Simmons) 1864'te, François Pierre Theodore 1865'te, Barbara Marie Adele Euphrosie (Abonneau) 1866'da, Joseph Marie Hyacinthe 1869'da, Marie Jeanne Edme Elisabeth 1871'de Kadıköy'de doğarlar.[335]

Halıcı, *İstanbul'un Anadolu Yakasında Tarihsel Bir Gezinti*, c. 2 (ÇİMSA Çimento Sanayi ve Ticaret A.Ş., t.y.), s. 165; Haydar Kazgan, "Levantenlerin Dünyasında Bir Aile ve Çocuk", içinde *Avrupalı mı, Levanten mi?* (İstanbul: Bağlam Yayıncılık, 2006), s. 59-66.

[334] Tubini Çıkmazı, 1930'larda Tömbekici Çıkmazı olarak anılmış, daha sonra Misbah Muhayyeş Sokak'a bağlanarak Neşet Ömer Sokak adını almıştır.

[335] *Les Français en Turquie Constantinople (Istanbul) (1795-1903), 4. cilt*, s. 757-759.

Şekil 8: 1906 tarihli Goad'un Kadıköy Haritalarından pafta 55'ten ayrıntı[336]

Fotoğraf 5: Tubini Rıhtımından 1902 tarihli bir fotoğraf-kartpostal[337]

[336] Dağdelen, *Charles Edouard Goad'un İstanbul Sigorta Haritaları Plan D'Assurance Constantinople*, Kadıköy, pafta 55.

[337] "Tubini Rıhtımı", t.y., İ.B.B. Atatürk Kitaplığı, Kartpostallar, Krt_011677.

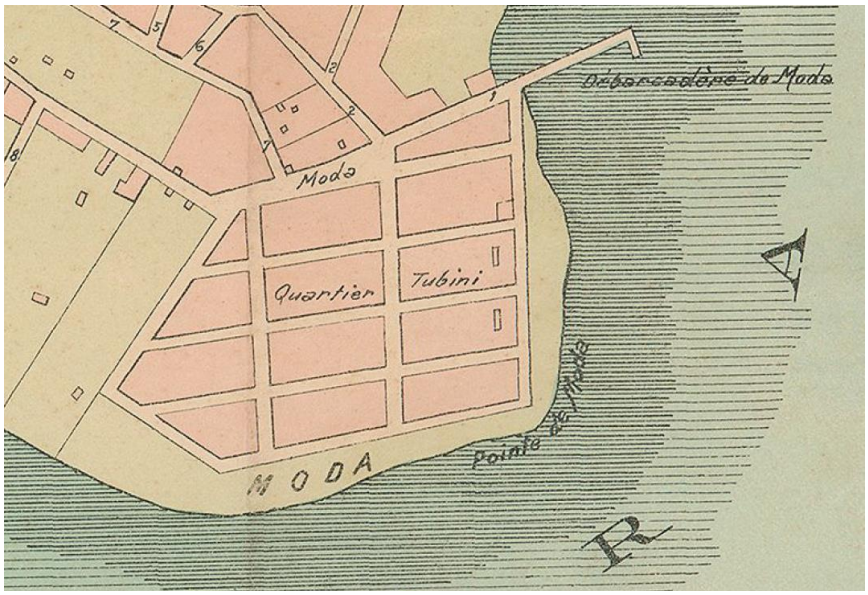
Fotoğraf 6: 1920 yılı civarında İngiliz Ordusu tarafından çekilen bir hava fotoğrafı. Tubini'lere ait 1. Tubini evleri ve erkek okulu, 2. Kız okulu, 3. Tubini kilisesi

20. yüzyıl başlarında Tubini'lerin adıyla anılan Moda Burnu, 1874'ten sonra Hyacinthe Tubini tarafından satın alınır. Sultan Selim ve Abdullah Berrî Efendi vakıflarına ait arazi Stefanovich'in tasarrufundayken parça parça ifraz edilir.[338] 1872'de hazırlanan bu ifraz krokisindeki[339] arazinin bir kısmı çizimin sol tarafında, burundan denize bakan yapı adaları ile sağ kısmındaki adalar Tubini'lerin mülkiyetine geçer. 1880'de buradaki arazisinde tarihi eser aramak için yaptığı başvurusunda "tarla" olarak bahsetmesinden henüz bina yapılmadığını anlaşılır.[340] Moda Burnu'ndaki bu araziler ve yapılar, varisler yolu ile akrabaları Frederici ve Nomico ailelerine geçer.

[338] Bkz.Ek 1. Caferağa Mahallesinin 3786 numaralı "Dersaadet'de bulunan emlakların kıymet ve vergilerini mübeyyin defter"in Moda kısmı

[339] BOA, PLK.p.. / 119 - 0 - 0, H. 10.08.1289. Ayrıca bkz. 2.3.4.4. Tekil Bir Kroki

[340] BOA.TS.MA.e / 1410 - 90 - 0. H-25-06-1297.

Şekil 9: 1900 tarihli Hekimé Haritasından ayrıntı[341]

Şekil 10:1906 tarihli Goad Haritalarında Tubini Mahallesi[342]

Kadıköy'de 1874'te Tubini ailesinin olduğu anlaşılan 8 parsel daha vardır. "Tüccar Tubini oğlu Bernar zevcesi Angelika binti Nacoz (Naçoz ya da Naço)" adına kayıtlı Ceviz Sokak ve Yoğurtçu Çeşme Caddesi'ndeki 8 hane, Antonio

[341] Hekime, "Plan de Cadikeuy cote d'Asie".

[342] Dağdelen, *Charles Edouard Goad'un İstanbul Sigorta Haritaları Plan D'Assurance Constantinople*, Kadıköy, pafta 63.

Tubini'nin oğlu Bernard Tubini'nin eşi Francesco (François) Maria Vincenzo Corpi'nin kızı Angela Corpi'dir.

Tablo 6: Bernard Tubini'nin eşi Angelika adına kayıtlı mülkler[343]

	Türü	Müstegallat	Alanı	Sokağı/Caddesi	Sahibi
1.	Hane	4 oda 2 sofa 1 kuyu 1 matbah		Ceviz Sokağı	Tüccar Tubini oğlu Bernar zevcesi Angelika bint Nacoz
2.	Hane	4 oda 2 sofa 1 kuyu 1 matbah		Ceviz Sokağı	Tüccar Tubini oğlu Bernar zevcesi Angelika bint Nacoz
3.	Hane	4 oda 2 sofa 1 kuyu 1 matbah	72	Ceviz Sokağı	Tüccar Tubini oğlu Bernar zevcesi Angelika bint Nacoz
4.	Bağ	2 oda 1 sofa 1 kuyu	20	Yoğurtçu Çeşme Caddesi	Mösyö Tubini zevcesi Angelika bint Naço
5.	Hane	9 oda 2 sofa 1 kuyu 1 sarnıç 1 matbah	450	Yoğurtçu Çeşme Caddesi	Tüccar Bernardo zevcesi Angelika bint Naço
6.	Hane	9 oda 2 sofa 1 kuyu 1 sarnıç 1 matbah	400	Yoğurtçu Çeşme Caddesi	Tüccar Bernardo zevcesi Angelika bint Naço
7.	Hane	9 oda 2 sofa 1 kuyu 1 sarnıç 1 matbah	400	Yoğurtçu Çeşme Caddesi	Tüccar Bernardo zevcesi Angelika bint Naço
8.	Hane	9 oda 2 sofa 1 kuyu 1 sarnıç 1 matbah	400	Yoğurtçu Çeşme Caddesi	Tüccar Bernardo zevcesi Angelika bint Naço

Tubini ailesinin Moda'da ve Kadıköy'de pek çok mülkünü olmasına rağmen asıl ikametleri Pera'dadır. Kabristan Caddesi üzerinde Nomico ve Corpi aileleriyle yan yana evleri bulunur.

3.1.1.3. Corpi Ailesi

Moda'da sahip olduğu mülkler ve kurdukları akrabalıklarla adlarından söz ettiren ailelerden bir de Corpi ailesidir. Sakız adası kökenli Corpi ailesi ile ilgili İstanbul'daki en erken kayıtlar 1741 yılına aittir.[344] Moda'da mülklere sahip olan ve Tubini, Glavany aileleriyle evlilikler yoluyla akrabalık kuran Corpi ailesinin

[343] Bkz Ek 1. Caferağa Mahallesinin 3786 numaralı "Dersaadet'de bulunan emlakların kıymet ve vergilerini mübeyyin defter"in Moda kısmı

[344] SPP001, "Liber I. Baptizatorum, matrimoniorum et mortuorum. [1740-1823]", Baptizatorum: s. 1b.

kolu, 1815'te Sakız'da doğan Bernardo Corpi'nin ailesidir. Annesi Tubini ailesinden (Bernardo Tubini'nin kızı, Hyacinthe ve Antonie Tubini'nin kız kardeşi) Angèle Lucia Angela Tubini'dir.[345] 1839'da St. Marie Drapéris kilisesinde Sofia Copsida ile evlenen Bernardo Corpi'nin nikah şahitlerinden biri Hyachinte Tubini'dir.[346]

Bernardo Corpi'nin ailesinin tabiiyetleri çeşitlilik gösterir. Bernardo Corpi, 1873'te İtalyan elçiliğinden mülklerinin satılabilmesi için gerekli ilmühaberi almak için dilekçe ile başvurusundan, İtalyan tabiiyetinde olduğu anlaşılır.[347]

Bernardo Corpi'nin doğan 12 çocuğundan (4'ü ya küçük yaşta ölmüş ya da evlenmemişlerdir) Angèle (Angela) Corpi (1843-1912) 1859'da Antoine Alfred Glavany (1834-1918)[348] ile, Athina Maria Apollonia Corpi (1847-1935) 1870'te Bernard Ignace Aristide Tubini (1843-1908)[349] ile, Rose (Rosalia) Maria Celestina Corpi (1862-1948) 1883'te Antoine Bernard Tubini[350] ile evlenir.

Bernardo Corpi'nin bankerlik yaptığı ofisi Mertebani Sokak'tadır.[351] Bernardo Corpi'nin ölümünden (1878) sonra ailesinden 1880 ticaret kayıtlarında yer alanlardan Basille, Dominique ve Ignace, onun çocuklarıdır. Basille Corpi'nin iş

---

345 https://gw.geneanet.org/marmara2?lang=en&pz=mathilde&nz=d+andria&p=bernardo&n=corpi

346 Bernardo Tubini'nin oğlu Antoni Tubini'nin karısı Angelina Bianca Jancula Corpi ile Bernardo Corpi 4 kuşak öncesinden, 1618'de Sakız Adası'nda doğan Georgio Corpi'nin soyundan gelmektedirler.

347 Zeynep Cebeci Süvari, "The Italians of Istanbul between 1873-1910 and their Properties: An Analysis through the Property Petitions Addressed to the Italian Embassy", içinde *Italian Architects and Builders in the Ottoman Empire and Modern Turkey: Design across Borders*, ed. Paolo Girardelli ve Ezio Godoli (Cambridge: Cambridge Scholars Publishing, 2017), s. 190.

348 Jacques Cécile Barthélémy Glavany'nin oğludur. Jacques C. B. Glavany'nin kız kardeşi Antoinette Glavany'nin kocası Giovanni Castelli, Hyachinte Tubini karısı Angela Castelli'nin kardeşidir.

349 Hyachinte Tubini'nin oğludur.

350 Bernardo Tubini'nin oğlu Antonio Tubini ve karısı Angelina Bianca (Jancula) Corpi'nin oğludur. Cebeci, 1862'de Londra'da doğan Antoine Bernard Tubini'nin İngiliz tabiiyetinde olduğunu belirtir. Cebeci Süvari, "The Italians of Istanbul between 1873-1910 and their Properties: An Analysis through the Property Petitions Addressed to the Italian Embassy", s. 187.

351 *L'Indicateur Constantinopolitain Guide Commercial, Premiére Année, 1868* (İstanbul: Cervati Fréres & Cie, 1868), s. 153.

tanımı "Kadıköy'de mülklere sahip olmak" olarak kayıtlıdır. Dominique Corpi Perşembe pazarında çalışmakta, Ignace Corpi Asmalı Mescid Sokağında "mülk sahibi" olarak görünmektedir.[352] François Marie Ange Corpi'nin (Antonio Tubini'nin oğlu olan Bernardo Marie Tubini'nin karısı, Angele Corpi'nin kardeşi) ev adresi Moda'dır.[353] Tütün Rejisinde şef olarak çalışan François Marie Ange Corpi'nin annesi Adele Simmons, 1888'den itibaren ev adresi olarak Moda olarak görünen ve Büyük Britanya konsolosluk sekreteri Georges Simmons'un kızıdır.

En önemli Corpi mülkleri çoğunlukla Pera ve Cibali bölgelerindedir. Ancak Galata, Kadıköy ve Arnavutköy'de başka mülkleri de vardır.[354] 1874 Kadastro sayımlarında Corpi ailesinden Bernardo Corpi'nin kardeşi Ignazio Corpi'nin karısı Sophie Cécile Gravier ve Corpi ailesinden Taço/Naço Korpi veledi Angelo(?) adına Bahariye Caddesi No. 19 ve 21'de kayıtlı 2415'er zira üzerine 8 odalı iki ev görünür.[355]

Corpi ailesinin Mühürdar'da Rıza Paşa Karakolu Sokağı'ndaki pek çok yapının sahibi olduğundan Müfid Ekdal bahseder.[356] Daha sonraki haritalarda adı Sakız Ağacı olan sokak Goad haritalarında Rue Corpi olarak görünür. 1874'te kadastro sayımlarında "Tüccar Albert Glavany zevcesi Angelika binti Bernardo" olarak rastlanan kayıt, Bernard Corpi'nin kızı Angela Corpi olmalıdır.[357] Bu sokak, 1876'da Angela binti Bernardo ile İngiltere devleti tebaasından Anacir veled-i

[352] D. Corpi Kadıköy'de mülk sahibi, Cesare Corpi Kadıköy'de işçi, Alexandre Corpi Gül Camondo Han'da banker, S.T. Corpi Credit General Ottoman çalışanı olarak görünmektedir. Raphael C. Cervati, ed., *L'Indicateur Ottoman Annuaire-Almanach du Commerce et de L'Industrie, 1880* (Paris: Cervati Fréres & D. Fatzea, 1880), s. 79.

[353] Raphael C. Cervati, ed., *Annuaire Oriental du Commerce de L'Industrie de L'Administration et de La Magistrature, 1896* (İstanbul: Cervati Fréres & Cie, 1896), s. 369.

[354] Corpi ailesinin satışa çıkarılan 15 mülkünün listesi için bkz: Cebeci Süvari, "The Italians of Istanbul between 1873-1910 and their Properties: An Analysis through the Property Petitions Addressed to the Italian Embassy", s. 197-198.

[355] Bkz. Ek 1. Caferağa Mahallesinin 3786 numaralı "Dersaadet'de bulunan emlakların kıymet ve vergilerini mübeyyin defter"in Moda kısmı

[356] Ekdal, *Kapalı Hayat Kutusu Kadıköy Konakları*, 2014, s. 17.

[357] Kadastro sayımlarına göre Tüccar Albert Glavany zevcesi Angelika binti Bernardo'nun Ruşen (Ruşen Ağa) sokakta iki hanesi daha vardır. Bkz. Ek 1. Caferağa Mahallesinin 3786 numaralı "Dersaadet'de bulunan emlakların kıymet ve vergilerini mübeyyin defter"in Moda kısmı

Ancelo'nun (?) mutasarrıfları oldukları bağın mahalle şekline satılması için hazırlanmış olan ifraz talebiyle açılan bir sokaktır.[358]

Zeynep Cebeci Süvari'nin belirttiğine göre Osmanlı'da yaşayan yabancılar mülkleriyle ilgili herhangi bir işlem yapmak istediklerinde varlıklarının ve vatandaşlıklarının kanıtı olarak elçilikten bir mektup alınması gerektir. "*İlmuhaber"* adı verilen bu belgeyi almak için İtalyanlar, elçiliklerine mülkün ve işlemlerinin ayrıntılarını belirten bir dilekçe vermek zorundadırlar. Dilekçeler ayrıca soyağacı ve kökenleri, yaşları ve bazen meslekleri hakkında biyografik veriler de yer almaktadır.[359] Bernardo Corpi'nin ölümünden sonra karısı Sophia'nın sahibi olduğu Moda'da Ağabey Sokak No: 9-11'de bulunan ahşap bir ev 1884'te ve Mühürdar caddesi No. 64'teki bir ev 1885'te satışa çıkarılan iki konut ile ilgili İtalyan elçiliğine verilmiş dilekçeler bulunur.[360]

François Marie Ange Corpi dışında Corpi'lerin Moda'da yaşadığına dair herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Ancak burada pek çok mülke sahip olmaları nedeniyle, Modalı aileler arasında yer verilmiştir.

[358] Bkz. 2.3.4.3. Arazilerin İfrazında Seraskerat, Zabtiye Nezareti ve Dahil Olan Diğer Kurumlar BOA, PLK.p..151, H. 09.08.1293 (28 Eylül 1876)

[359] Cebeci Süvari, "The Italians of Istanbul between 1873-1910 and their Properties: An Analysis through the Property Petitions Addressed to the Italian Embassy", s. 189. Cebeci Süvari, Corpi ve D'Andria ailelerinin İtalyan elçiliğine verdikleri benzer dilekçeler üzerinden hazırladığı makalesinde, İtalyan elçiliğine ait bu belgelere bir sahafta ulaştığından ve yalnız küçük bir kısmı üzerinde çalışma yapabildiğinden, diğer kısmının sahafın başkasına satması nedeniyle erişilemediğinden bahsetmektedir.

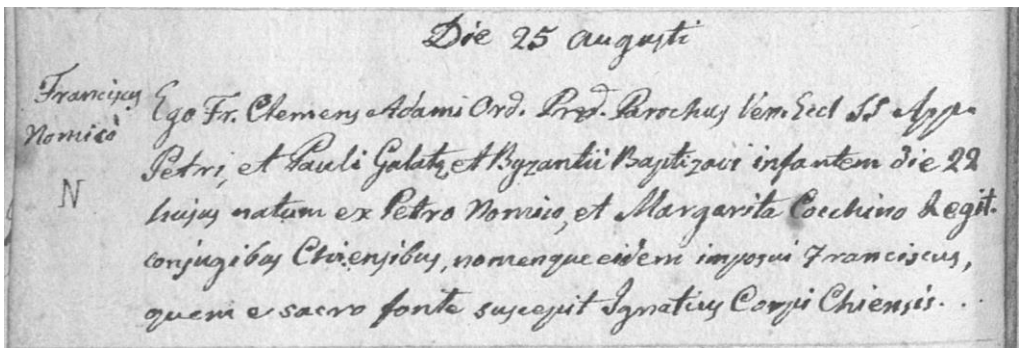
[360] Cebeci Süvari, s. 198.

Fotoğraf 7: Feriköy Katolik Mezarlığında Corpi aile şapeli

3.1.1.4. Nomico Ailesi

Nomico ailesi de Tubini ve Corpi'ler gibi Sakız adası kökenlidir.[361] Francesco Nomico'nun babaannesi, Hyacinte Tubini'nin kız kardeşi Francesca Tubini'dir. Annesi Corpi ailesindendir ve Bernard Tubini'nin karısı Angèle Corpi ile kuzendir. Ailenin İstanbul'daki kilise kayıtlarına 1840 yılı sonrasında rastlanır.

Die 25 augusti

Franciscus Nomico N

Ego Fr. Clemens Adami Ord. Præd. Parochus Vem. Eccl. SS. Appo-
stolorum Petri et Pauli Galatæ et Byzantii Baptizavi infantem die 22
hujus natum ex Petro Nomico et Margarita Corchino legit.
conjugibus Chiensibus, nomenque eidem imposui Franciscus,
quem e sacro fonte suscepit Ignatius Corpi Chiensis. . .

Belge 7: Franciscus Nomico'nun 1840 tarihli vaftiz kaydı[362]

[361] SPP02, "Liber II. Matrimoniorum, baptizatorum, defunctorum [1823-1846]", Baptizatorum, s. 63b.

[362] SPP02, Baptizatorum: s. 63b.

Nomico ailesi 1868'de lokum, helva ve şekerleme üreticisidir.[363] Ailenin bazı üyeleri bu işe devam etse de Francesco Nomico 1883'te Gül Comando Han'da bankerlik yapar. Kabristan (sonradan Meşrutiyet) Caddesine açılan Şimal Sokakta Tubini ve Corpi aileleriyle yan yana bulunan evlerini adres olarak gösterirler.[364] Hyacinthe Tubini'nin kızı Xantipe Maria Tubini, 1855'te Francesco Nomico ile evlenir ve Moda'daki mülklerin bir kısmı bu evlilik yoluyla Nomico ailesine geçer.

Tubini'lerin sahip olduğu, Moda Burnu'nda, Devriye Sokak ile Şükran Sokak arasında kalan iki yapı adası, Hyachinte Tubini'den kızına miras olarak kalır. Buraya yedi çocuğu için yedi ayrı ev yaptırdığından bahsedilir.[365]

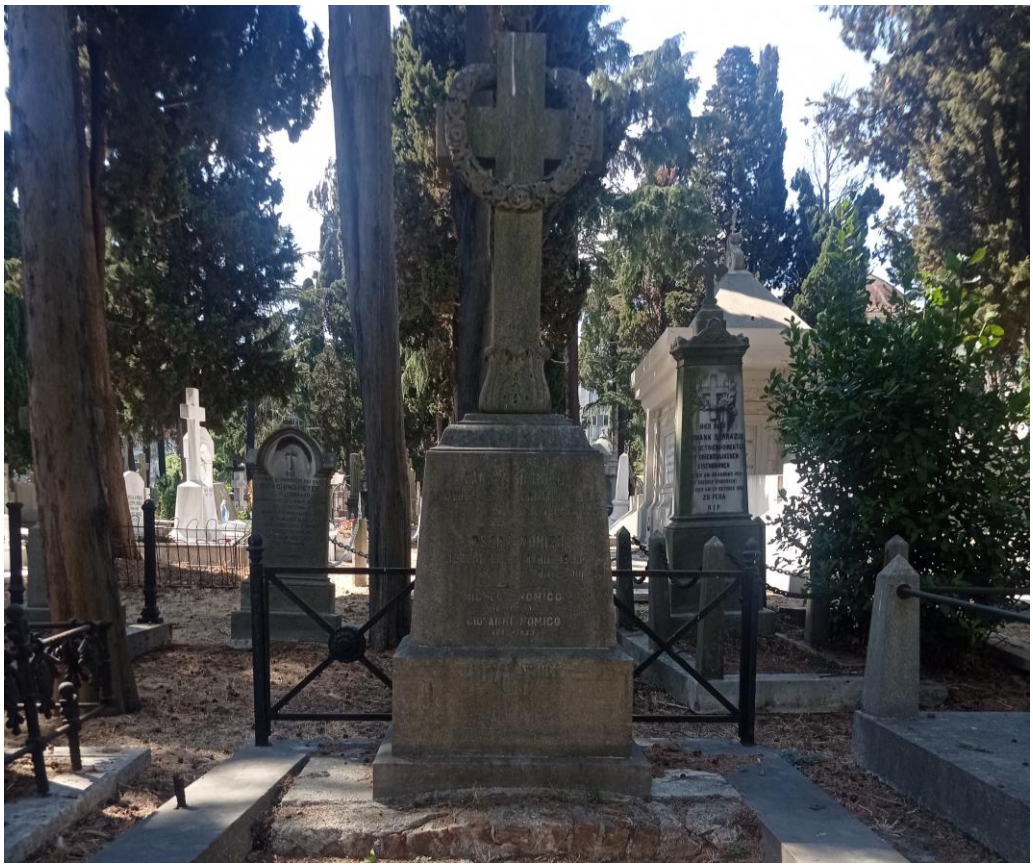
Şekil 11: Nomico ailesinin çocukları için yaptırdığı 7 ev[366]

[363] *L'Indicateur Constantinopolitain Guide Commercial, Premiére Année, 1868*, a. 195.

[364] *Annuaire Oriental de Commerce de la Magistrature, 1883* (İstanbul: Cervati Frères & D. Fatzea, 1883), s. 303.

[365] Ekdal, *Kapalı Hayat Kutusu Kadıköy Konakları*, 2014, s. 15-16.

[366] *Jacques Pervititch Sigorta Haritalarında İstanbul*, Kadıköy, pafta 1.

Fotoğraf 8: Nomico ailesinin Feriköy Katolik Mezarlığındaki bir mezar taşı

3.1.1.5. Glavany Ailesi

18. yüzyılda Pera'da yaşayan Katolik aileler içinde Glavany (ya da Glavani) ailesi de yer alır.[367] 1741 yılına ait St. Anna Kataloğu (Catalogo de fratelli e sorelle Délla Confraternita di Santa Anna)[368] kayıtlarında ve 1745'ten itibaren

[367] Schmitt, *Les Levantins, Cadres de vie et Identités d'un Groupe Ethno-Confessionnel de L'Empire Ottoman au "Long" 19e Siécle*, s. 137.

[368] İstanbul'un Osmanlı egemenliğine girdiği 1453'ten sonra Galata'da yaşayan Roma Kilisesine bağlı Katolikler, Ortodoks ya da Ermeni Patrikhanesi gibi yasal bir statüsü olmayan, "Magnifica Comunita di Péra" olarak adlandırılan bir komite tarafından temsil edilmiştir. Dönemin en büyük Katolik kilisesi olan Santa Anna Kilisesinde ayda bir toplanan on iki kişilik bir komiteyi rahipler ve yardımcıları ile seçkin Katolik ailelerden oluşturmuştur. Bu komiteyle beraber Galata ve Pera'da yaşayan Katolikleri kapsayan bir birliktelik "Confraternita de Santa Anna" (Santa Anna Kardeşliği) oluşmuştur. Magnifica Comunita di Péra, 1622'de Propaganda Fide'nin kurulması ve Fransa'nın Osmanlı Katoliklerinin himayesini devralması sonrasında ortadan kaybolmuş, ancak Santa Anna Kardeşliği varlığını sürdürmüştür. "Catalogo de fratelli e sorelle délla Confraternita di Santa Anna" olarak anılan Kardeşliğin üyeleri ile ilgili bilgileri içeren katalog tutulmuştur. Schmitt, bu kataloğun ikinci cildinin Vatikan arşivlerinde tutulduğu ve neredeyse hiç çalışılmadığı bilgisini verir. Charles A. Frazee, *Katolikler ve Sultanlar, Kilise ve Osmanlı İmparatorluğu 1453-1923*, çev. Cemile Erdek (İstanbul: Küre Yayınları, 2009), s. 5; Schmitt, *Les Levantins, Cadres de vie et*

St. Pierre Paul Kilisesi kayıtlarında rastlanan aile üyeleri en azından 18. yüzyıldan ortalarında İstanbul'da yaşadıkları anlaşılır.[369] Ailenin kökleri Sakız Adası'na dayansa da adalardan gelmiş diğer Katolik ailelerin aksine kilise kayıtlarında nadiren belirtilir. "Constantinopoli" sıfatından artık İstanbullu oldukları anlaşılır. Ailenin üyeleri 18. yüzyıl sonlarında Fransız tabiiyetine geçer.[370]

Aile bireyleri, bankerlik ticaret, avukatlık, komisyonculuk, Avrupa-Osmanlı ortak şirketlerde yöneticilik, memurluk, temsilcilik gibi işler yapmakta ya da gayrimenkul rantıyla gelir elde etmektedir. 1853'te Bank-ı Osmanî'nin kurucuları arasında David Glavany de yer alır. 1860'larda Voyvoda Caddesi üzerinde Glavany Hanı yaptırır, orada bir ticaret ve bankerlik şirketi kurarlar.[371] Han, daha sonra yıkılarak Osmanlı Bankası'nın binası yapılır. Alfred Glavany'nin Tepebaşını Cadde-i Kebir'e (İstiklal Caddesi) bağlayan sokağın üzerindeki konağı nedeniyle sokağa Glavany Sokağı adı verilir.[372] Günümüzde Büyük Londra Oteli olan binanın bulunduğu sokak, daha sonra Kallavi Sokak'a dönüşür.

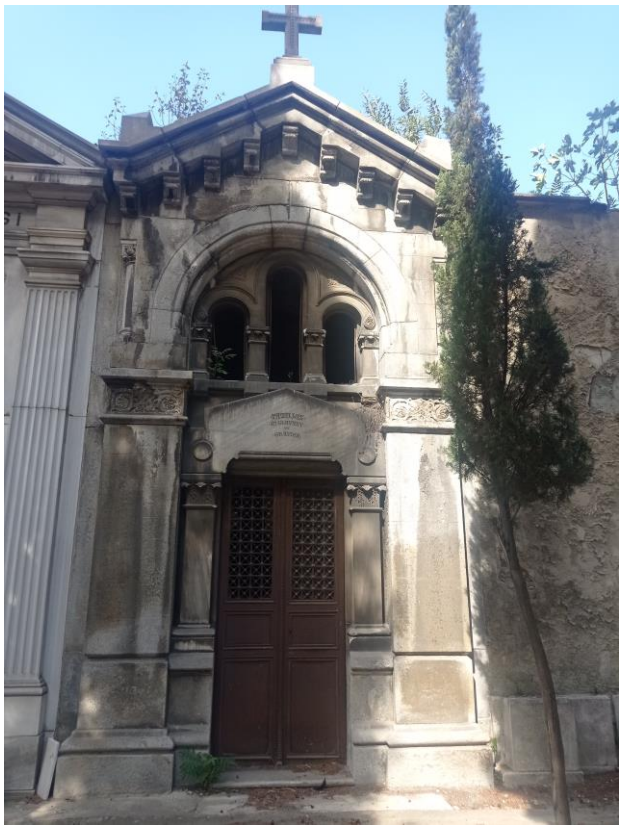
Identités d'un Groupe Ethno-Confessionnel de L'Empire Ottoman au "Long" 19e Siécle, s. 135-137; Peter Guilday, "The Sacred Congregation de Propaganda Fide (1622-1922)", *The Catholic Historical Review* 6, sy 4 (1921): s. 478-179.

[369] SPP001, "Liber I. Baptizatorum, matrimoniorum et mortuorum. [1740-1823]", Baptistorum: 18b, 23b, 24a, 25a, 30b, 31a, 34b, 61b, 64a, 68b; Matrimoniorum: 3b, 11a, 26b; Mortuoum: 5a, 12a, 14b, 18b, 19b.

[370] *Les Français en Turquie Constantinople (Istanbul) (1795-1903), 2. cilt,* s. 342-350.

[371] Behzat Üsdiken, "Glavani Ailesi", içinde *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi* (İstanbul: Kültür Bakanlığı-Tarih Vakfı, 1993), s. 402.

[372] Üsdiken, s. 402.

Fotoğraf 9: Feriköy Katolik Mezarlığında Glavany aile şapeli

Glavany ailesi, Moda'da evleri bulunan üç aileyle akrabalıkları vardır: Lorando, Frederici ve Corpi. Alfred Glavany, 1859'da Bernardo Corpi'nin kızı Angela Corpi ile, Jean Lorando'nun oğlu Libère Jean Lorando (1846-1922) 1869'da Eudoxie Eugénie Marie Glavany ile İstanbul'da evlenir.[373] Hyachinte Tubini'nin kızı Annette'nin kocası François Frederici'nin annesi David Théodore Michel Glavany'nin kızı Marie Suzanne (Mimica) Glavany'dir.

Moda'da, Fazıl Paşa Sokak üzerinde Glavany ailesine ait bir ev vardır. Ancak Glavany ailesine ait adres bilgileri genellikle Pera ve Kandilli'de oturduklarına dairdir.[374] 1874'te kadastro sayımlarında "Tüccar Alfred Glavany zevcesi Angelika binti Bernardo" adına kayıtlı üç parsel bulunur. Ruşen Sokak

[373] Bernardo Corpi'nin kızı Athina, Aristide Tubini ile, Rose ise Antoine Tubini ile evlidir. Cebeci Süvari, "The Italians of Istanbul between 1873-1910 and their Properties: An Analysis through the Property Petitions Addressed to the Italian Embassy", s. 187.

[374] Cahit Kayra ve Erol Üyepazarcı, *Kandilli Vaniköy Çengelköy, Mekanlar ve Zamanlar* (İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür İşleri Daire Başkanlığı Yayınları, 1993), s. 57, 65.

üzerindeki iki ev 10 odalı, 2 sofalıdır. Yoğurtçu Çeşme Caddesi üzerinde 250 zira üzerine kurulu 7 odalı bir ev daha mevcuttur.[375]

Kadıköy'de ikamet ettiğini bildiğimiz ilk aile üyesi, Düyûn-u Umûmiye'de çalışan Eugene Glavany'dir.[376] Ancak açık adres bilgisi bulunmamaz. 1894'te Dersaadet Su Şirketi Osmanlı Anonim Şirketi (Compagnie Des Eaux De Constantinople) için Tepebaşı'da çalışan Leon Glavany, 1909'da Tütün Rejisi için çalışmaktadır ve iş adresi olarak Kadıköy Mühürdar'da bulunan Suyolu Caddesi görünür.[377]

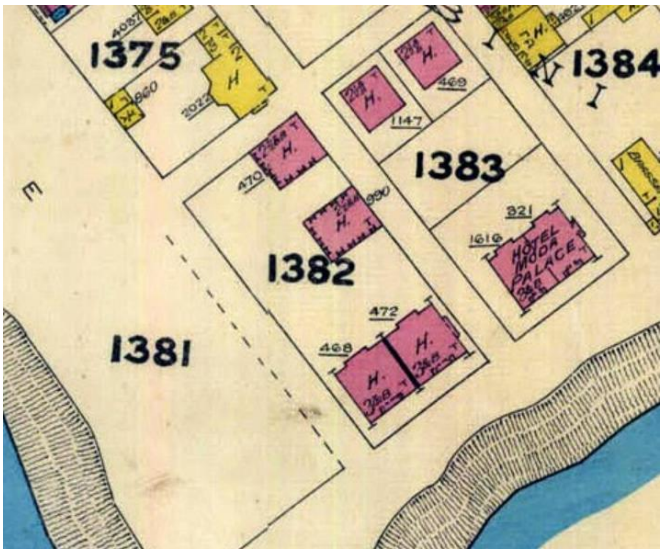
Fotoğraf 10: Villa Glavany[378]

[375] Bkz. Ek 1. Caferağa Mahallesinin 3786 numaralı "Dersaadet'de bulunan emlakların kıymet ve vergilerini mübeyyin defter"in Moda kısmı

[376] *Annuaire Oriental du Commerce de L'Industrie de L'Administration et de La Magistrature, 1897* (Cervati Fréres & Cie, 1897), s. 296.

[377] *Annuaire Oriental du Commerce de L'Industrie de L'Administration et de La Magistrature, 1894* (Cervati Fréres & Cie, 1894), s. 493.

[378] "Villa Glavany", erişim 27 Kasım 2021, http://www.levantineheritage.com/moda.htm.

Şekil 12: 1906 tarihli Goad Haritasında 1382 nolu yapı adasında Villa Glavany[379]

Şekil 13: 1938 tarihli Pervititch Haritasında Villa Glavany (Fazıl Bey ve Beşbıyık Sokaklarının köşesi)[380]

3.1.1.6. Frederici Ailesi

Belçika'nın Liège bölgesindeki Verviers şehrindeki kumaş fabrikasının temsilcisi olarak Lambert Philippe (Maurice) Frederici (1813-1876) 1830'larda İstanbul'a gelir. David Théodore Michel Glavany'nin kızı Marie Suzanne (Mimica) Glavany ile 1838'de İstanbul'da evlenir, bu dönemde şehirde az

[379] Dağdelen, *Charles Edouard Goad'un İstanbul Sigorta Haritaları Plan D'Assurance Constantinople*, Kadıköy, pafta 63.

[380] *Jacques Pervititch Sigorta Haritalarında İstanbul*, Kadıköy, pafta 1.

sayıdaki Belçikalı tüccarın arasında kendine yer edinir.[381] Glavany Han'da bürosu olan bir tüccardır.[382]

Maurice Frederici'nin oğlu François Georges Frederici (1842-1904) Hyachinte Tubini'nin kızı Annette (Anne) ile 1868'de evlenir.[383] 1881'de Dutch Steam Navigation Company'nin temsilcisi, banker ve tüccar olarak Glavany ve Mathéo Hanlarında bürosu vardır.[384] 1883'te ev adresi olarak Kabristan Caddesi No: 46 görünmektedir. Bu adres aynı zamanda (Hyachinte Tubini'nin kardeşi Antonio Tubini'nin oğlu) Crédit Général Ottoman'ın direktörü Bernard Tubini'nin de ev adresidir.[385] 1896'da Kabristan caddesi Minare sokak No: 43'te Frederici Pasajının sahibidir.[386]

---

[381] 1815'te Viyana Kongresinde toprakları Felemenk Krallığı ile birleştirilen Belçika, 1830'da çıkan ayaklanma sonrasında bağımsızlığına kavuşur. Resmi adıyla Belçika Krallığı olarak kurulan devlet, 1839'da Londra Antlaşmasıyla uluslararası düzlemde tanınmıştır. Fehmi Kerem Bilgin, "Belçika'da Ulusal Kimlikler ve Federalizmin Gelişimi", *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi* 67, sy 1 (2012): 1-47. 1930'dan sonra Belçikalı sanayici ve tüccarlar gelişen sanayileri için iş birliği olanağı gördükleri Osmanlı Devleti ile ilişkilerin resmileşmesi ve bir konsolosluk kurulması için harekete geçmişlerdir. Yeni devletin tanınması ve resmi ilişkilerin başlaması 1838 yılında Belçika'nın Viyana Büyükelçisi Kont O'Sullivan de Grass de Seovaud'nun İstanbul'u ve Sultan II. Mahmud'u ziyaretiyle olmuştur. Bir ticaret antlaşmasının da imzalandığı görüşme ile Osmanlı'daki Belçikalıların hukuki hakları da koruma altına alınmıştır. Bu yıllarda tüccar Jean-Joseph Lemoine, cerrahi aletler üreten Auguste Rubbers, tekstil üretimiyle uğraşan Eugene Melin, fes ve kumaş fabrikası Feshane'nin yöneticisi Lambert Voisin, tüccar Charles-François Coûteaux, bankacı Charles Helbig gibi Belçikalılar İstanbul'a gelmiştir. Belçikalı bu kişilerden Lemoine, Coûteaux ve Frederici aileleri Glavany ailesinden kadınlarla evlenmişler, bu sayede ticari ilişkilerinin geliştirmişlerdir. *Belgium in the Ottoman Capital, from the Early Steps to "La Belle Epoque": The Centenary of Le Palais de Belgique: 1900-2000* (İstanbul: Consulate General of Belgium, 2000); Baruh, "The Transformation of the 'Modern' Axis of Nineteenth-century Istanbul: Property, Investments and Elites from Taksim Square to Sirkeci Station", s. 162-163.

[382] *L'Indicateur Constantinopolitain Guide Commercial, Premiére Année, 1868*, s. 207.

[383] "François Georges Frederici", erişim 31 Ekim 2022, https://gw.geneanet.org/marmara2?lang=en&pz=mathilde&nz=d+andria&p=francois+georges&n=frederici.

[384] Raphael C. Cervati, *Annuaire Oriental du Commerce de L'ındustrıe de L'Administration et de La Magistrature* (İstanbul: Publié Cervati Fréres & D. Fatzea, 1881), s. 183.

[385] *Annuaire Oriental de Commerce de la Magistrature, 1883*, s. 244, 346.

[386] Üst katları konut olarak kullanılan pasajın kiracılarından biri de sonraki yıllarda Moda'da Lycée Français olarak bilinen okulun kurucusu Mösyö Faure'dur. Cervati, *Annuaire Oriental du Commerce de L'Industrie de L'Administration et de La Magistrature, 1896*, s. 833.

Fotoğraf 11: Maurice Frederici'nin Feriköy Katolik Mezarlığındaki mezarı

Moda Burnu'nun Marmara Denizi'ne bakan yamacında Tubini Mahallesi olarak adlandırılan yerde Hyachinte Tubini ve Frederici'nin aynı mimariye sahip iki köşk vardır. Ekdal'a göre François Georges Frederici bu eve Hyacinthe Tubini'nın kızı Annette ile olan evliliği yoluyla sahip olur. 20. yüzyıl başında Miramer Otel adında otel olarak işletilir.[387] Frederici ailesinin bu yapıları konutları olarak kullandığına dair bir bilgi yoktur. Sayfiye evi olarak kullanmış olmaları muhtemeldir.

Fotoğraf 12: Moda Burnu'nda Tubini'lere ve Frederici'lere ait olan ikiz evler[388]

[387] Binanın tam olarak hangi tarihte otel olarak kullanılmaya başlandığı bilinmemektedir. Ancak 1902'de Kadıköy Futbol Kulübünün ilk toplantılarını bu otelde yaptıkları bilinmektedir. Mehmet Yüce, *Osmanlı Melekleri, Futbol Tarihimizin Kadim Devreleri* (İstanbul: İletişim Yayınları, 2015), s. 126.

[388] "Yolande Whittal Fotoğraf Arşivi", erişim 14 Kasım 2021, http://www.levantineheritage.com/whittall1.htm#6.

3.1.2. Katolik Ailelerin Sosyal Ağları

3.1.2.1. Önceki Yerleşim Yerlerinden Göç Ağları

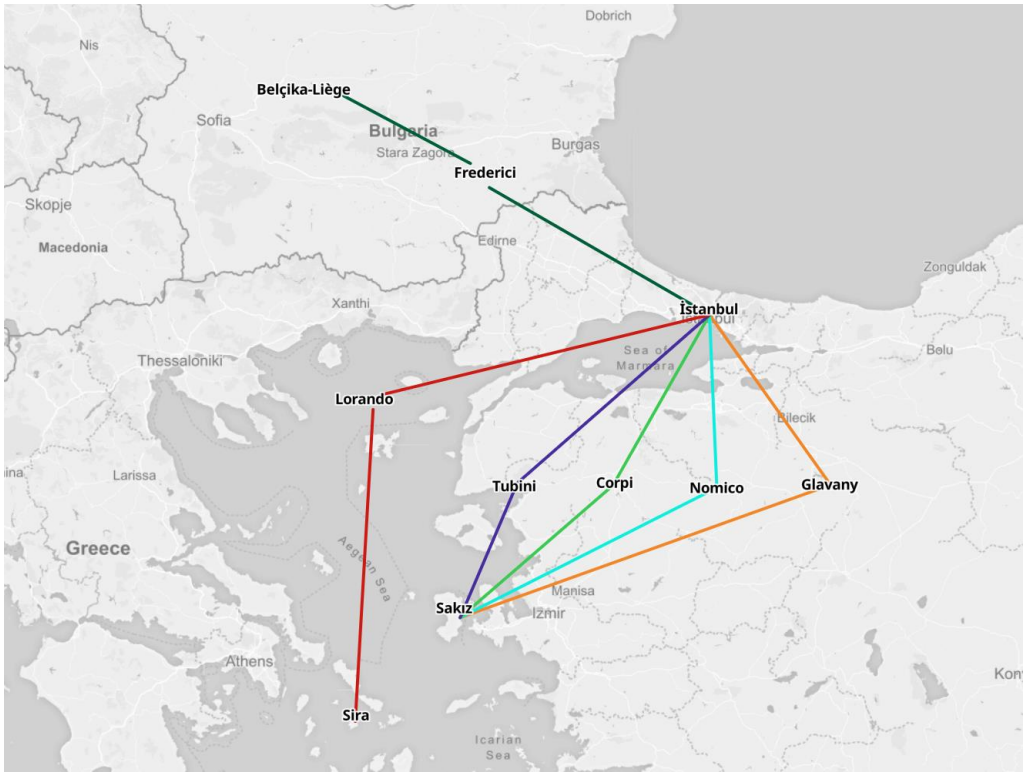
Moda'ya gelen ilk yerleşimciler Ege adaları Sira ve Sakız adalarından gelen ailelerdir.[389] Bu ailelerle ilgili 1740'larda İstanbul'da yaşadıklarıyla ilgili bilgiler bulunsa da ne zaman geldikleri bilinmemektedir. Adalarda da aynı soyadlı ailelerin varlığı, bazı düğün ve vaftiz törenlerini yapmaya devam etmeleri belirgin bir olay sonrası toplu bir göçle değil, sürece yayılmış olarak ve muhtemelen ekonomik nedenlerle geldiklerini gösterir. Schmitt, bu göçü ada halklarının çoğunluğunu oluşturan Ortodokslarla olan ekonomik çekişmelerine bağlar.[390]

---

[389] Ege Denizinin güneyinde ve Yunanistan-Mora Yarımadasına yakın bulunan (Anadolu'ya yakın olanlar Sporad adaları olarak adlandırılır), 100'ü aşkın irili ufaklı adayı içeren Kiklad Adaları, Sira'yla birlikte Değirmenlik (Milos), Gümüş (Kimolos), Termiye (Kythnos), Kea (Mürted), Yavuzca (Şefenoz, Şifnoz, Sifnos), Koyunluca (Serifos), Bolukedire (Folegandros), Sıkınos (Sikinos), Andros, İstendil (Tinos), Mokene (Mikonos), Bara (Paros), Antibara (Antiparos), Nakşa (Naxos), Amorgos, Aniye (Ios), Santorini, Anafiye'yi (Anafi) içine alan 56 adadan oluşur. Ada Syra, Siros, Syros, Sire, Şıra, Sira gibi adlarla anılır. 16. yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nun hakimiyetine giren adanın, diğer Kiklad adalarından farkı, 18. yüzyılda nüfusunun %95'inin Katolik, diğer kısmının da Ortodoks olmasıdır (Tinos adası %50 ile diğer en kalabalık Katolik nüfusu barındırır). B. Slot, *Archipelagus turbatus: les Cyclades entre colonisation latine et occupation ottomane c. 1500-1718*, Uitgaven van het Nederlands Historisch-Archaeologisch Instituut te Istanbul 51 (Istanbul: Nederlands Historisch-Archaeologisch Instituut te Istanbul, 1982), s. 16, 30; Yasemin Demircan, Levent Kayapınar, ve Ayşe Kayapınar, *Osmanlı Dönemi Ege Adaları Tarihi Kikladlar*, c. 1 (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2020), s. 199-204. Osmanlı'nın ticaretle zenginleşmiş merkezlerinden biri Doğu Ege Adalarından Sakız (Chios ya da Scio) Adasıdır. 16. yüzyıl ortalarında Osmanlı İmparatorluğu'nun egemenliğine girmiştir. Pamuk, ipek, narenciye ticaretiyle uğraşan ada halkı Marsilya'dan Odessa'ya ve Moskova'dan İskenderiye'ye kadar büyük şehirlerde ticari temsilcilikler kurmuşlardır. Venedikliler, Cenevizliler ve Floransalıların Haçlı Seferlerinin öncesine kadar uzanan etkileşimlerinden İtalyan etkisi güçlüdür. Sakız Adası'ndaki Türk varlığı asgari düzeydedir. Sivil iktidar, on altısı Ortodoks, ikisi Katolik olmak üzere nüfusa oranla dengelenmiş önde gelen tüccarlar arasından seçilen yerel meclistedir. David Brewer, *The Greek War of Independence* (New York-London: The Overlook Press, 2001), s. 187-188; Filiz Yaşar, *Yunan Bağımsızlık Savaşı'nda Sakız Adası* (Ankara: Phoenix Yayınevi, 2006), s. 1-2.

[390] Ege adalarının Sira (Syros) dışındakilerin nüfusu 16. yüzyıl sonunda başlayan Osmanlı İmparatorluğu'nun hakimiyeti döneminde yoğun olarak Ortodoks'tur. Katolik nüfusu 13. yüzyılda kurulan Venedik ve Ceneviz hakimiyetinde göçlerle, ama çoğunlukla yerli Ortodoksların mezhep değiştirmesiyle oluşur. Adalardan 1821 ve sonrasındaki Yunan Bağımsızlık Savaşı sırasında Katoliklerin, Ortodokslarla beraber savaşa katılmama ve Osmanlı devletinin yanında ve korumasında kalmaya devam etme kararlarıyla İstanbul ve İzmir'e kitlesel göçler meydana gelir. Ancak bahsi geçen ailelerin bu tarihten önce de İstanbul'da yaşıyor olmaları, Yunan Bağımsızlık Savaşı sonucunda gelmediklerini gösterir.

Modalı Tubini, Corpi, Nomico ve Glavany aileleri Sakızlı, Lorando Siralı'dır. Ailelerin 19. yüzyıl ortalarından itibaren Kadıköy ve Moda'ya yerleşmeye ve mülk edinmeye başladıkları görünür. Frederici ailesi ise Belçikalı olup, Glavany ve Tubini'lerle gerçekleştirdikleri evlilikleri yoluyla bu aileler arasına yerleşir.

Grafik 5: Katolik ailelerin İstanbul'a göçleri[391] *(www.maphub.com'da hazırlanmıştır.)*

Bu aileler için yapılan incelemelerde de görüleceği üzere, İstanbul'a ilk yerleşimleri Galata civarına olur ancak Tubini ve Glavany ailelerinin Kadıköy ve Kandilli gibi Boğaziçi'nin sayfiyelerinde de konutları vardır.[392]

Lorando, Tubini, Corpi, Nomico ve Glavany ailelerinin tabiiyetleri, doğdukları topraklar Osmanlı İmparatorluğu'nun hakimiyetinde olduğundan olağan vatandaşı olarak, zımmî statüsündeyken[393] Lorando, Tubini, Glavany aileleri farklı zamanlarda Fransız tabiiyetine geçer. Corpi ailesinden Fransız tabiiyetine

Schmitt, *Les Levantins, Cadres de vie et Identités d'un Groupe Ethno-Confessionnel de L'Empire Ottoman au "Long" 19e Siécle*, s. 139-141.

[391] Bu bilgiler için St. Piyer ve Paul Kilisesi ve Sta. Maria Draperis Kilisesi kayıtları kullanıldı. Ayrıca bkz. Ek 3.1. Aile soy tabloları

[392] Kayra ve Üyepazarcı, *Kandilli Vaniköy Çengelköy, Mekanlar ve Zamanlar*, s. 65.

[393] Bkz. 1.2.4. Levantenler ve Levanten mahallesi

geçenler olduğu gibi İtalyan tabiiyetinde olanlar da vardır.[394] Nomico'lardan da Corpi ailesi gibi İtalyan tabiiyetine geçerler olduğu Osmanlı tabiiyetinde kalanlara rastlanır.[395]

Galata'da doğan Gaspard Jérôme Glavany için 1811 tarihinde Marsilyalı bir tüccarın yirmi yıl İstanbul'daki temsilciğini yaptıktan sonra Fransız tabiiyetine girdiğinden bahsedilir.[396] Glavany'lerin 1907'den Fransa'nın taife vekilleri (député de la nation)[397] olarak bulunmaları, en azından bu tarihlerde Fransız tabiiyetinde olduklarını gösterir.[398]

[394] Cebeci Süvari, "The Italians of Istanbul between 1873-1910 and their Properties: An Analysis through the Property Petitions Addressed to the Italian Embassy", s. 183-198.

[395] Hyacinthe Tubini'nin kızı Josephine Marie-Xantipe ile evlenen François Nomico dışında Fransız tabiiyetine geçen yoktur. *Les Français en Turquie Constantinople (Istanbul) (1795-1903), 3. cilt,* s. 570.

[396] Schmitt, *Les Levantins, Cadres de vie et Identités d'un Groupe Ethno-Confessionnel de L'Empire Ottoman au "Long" 19e Siécle*, s. 145.

[397] 17. yüzyıl başlarından itibaren İstanbul'daki Fransız tüccarlar aralarında görevliler seçerek toplantılar düzenler, kendi aralarındaki anlaşmazlıkları çözmek için kurallar koyarlar. Farganel, Fransız tüccarların Fransa dışındaki ticari ve hukuki haklarının korunması için, büyükelçiliklere bağlı olarak kurulan konsoloslukların dışında, oluşturulan meclisler ve meclis üyesi taife vekillerinin kontrol yetkileri ve etkinliklerinden bahseder. Fransız taifesinin biri birincil, diğer ikincil olmak üzere iki vekili bulunur. Taife vekilleri, konsoloslar ve konsoloslar tarafından belirlenen tüccarlardan oluşan meclis tarafından yıllık olarak seçilir. 1692-1699 yılları arasında İstanbul'da Fransız büyükelçisi olarak bulunan M. de Chuteauneuf, 26 Aralık 1695'te, ülkeye geldiğinden beri, buradaki tüccarların kendi aralarında vekil seçtiğinden bahseder. Önceleri konsolos veya büyükelçi kadar olmasa da taifenin sözcüsü olan vekiller, 19. yüzyıl sonlarında kendilerini taifenin sosyo-kültürel faaliyetlerinde ve hayır işlerinde etkinlik göstermişlerdir. *Les Députés de la Nation a Constantinople 1692-1900* (Nancy: Imprimerie Berger-Levrault & Cie, 1901), s. 5; Frazee, *Katolikler ve Sultanlar, Kilise ve Osmanlı İmparatorluğu 1453-1923*, s. 193; Jean-Pierre Farganel, "Les Échelles du Levant dans la Tourmente des Conflits Méditerranéens au XVIIIe Siècle : la Défense des Intérêts Français au Fil du Temps", *Cahiers de la Méditerranée*, sy 70 (2005): s. 8-9, https://doi.org/10.4000/cdlm.854; Jacques Thobie, *Intérêts et Imperialisme Français dans L'Empire Ottoman (1895-1914)* (Paris: Publications de la Sorbonne Imprimerie Nationale, 1977), s. 33.

[398] Ön ismi kayıtlı olmayan bir Glavany 1807'de, Gaspard-Gulliaume Glavany 1825 ve 1826'da, David Glavany 1832, 1833, 1844, 1850, 1851, 1863'te, Jacques Glavany 1834, 1848, 1849'da, Gaspard Glavany 1852 1853 ve 1861'de, Jérome Glavany 1864, 1865'te taife vekilliği yapmışlardır. *Les Députés de la Nation a Constantinople 1692-1900*, s. 16-20.

Lorando ve Tubini'lerin tabiiyetleri ailelerin bir alacak davasına Fransız hükümetinin karışması ile 1901'de ortaya çıkan krizde,[399] vatandaş olup olmadıkları Fransa'da tartışılır. Gerard de Noirval, çıkan bu kriz ve Fransız hükümetinin olaylara tepkisi ve müdahalesi üzerine hazırladığı kitapçıkta dönemin Fransa Dışişleri Bakanı Delcassé'nin tartışmalara açıklık getiren "Fransız vatandaşlığına geçtikleri" açıklamasına yer verir. [400]

3.1.2.2. Cemaati Oldukları Kiliseler

18. yüzyıl sonları ve 19. yüzyıl başlarında ailelerin törenlerini yapmak için katıldıkları kilise St. Piyer ve Paul Kilisesidir (St. Pierre ve Paul Kilisesi).[401] Dominiken tarikatından olan rahipler tarafından yönetilen St. Piyer ve Paul Kilisesi Galata'da, Voyvoda (Bankalar) Caddesinden Galata Kulesine doğru çıkan Galata Kulesi Sokak üzerindedir. Schimitt, bu kilisenin Galata'nın "yüksek sosyete"sine ait bir kilise olmadığını, liman bölgesinde çalışmaya gelen Katoliklerin bu kiliseye devam ettiklerini belirtir.[402]

1830'lara kadar Tubini, Corpi, Nomico, Glavany ailelerinin vaftiz, evlilik ve cenaze törenleri St. Piyer ve Paul Kilisesi kullanılırken, bu tarihten sonra İstiklal Caddesi (Cadde-i Kebir, Grand Rue de Pera) üzerindeki Sta. Maria Draperis ve St. Antoine kiliselerinde törenlerini yaparlar. Galata-Pera bölgesinde yoğunlukla yaşayan Katolikler, yaşadıkları semte göre belirlenmiş kiliselerin cemaatlerini

[399] Metin Ünver ve Murat Hulkiender, *II. Abdülhamid Dönemi Osmanlı-Fransız İlişkilerinde Krizler ve Çatışmalar, 1901 Hadisesi (Lorando ve Tubini Meselesi)* (İstanbul: İlgi Kültür Sanat Yayıncılık, 2018).

[400] Noirval, vatandaşlığın resmi kabuller dışındaki bir başka boyutuna dikkat çeker. Fransız tabiiyetine geçenlerin yalnız bunun avantajlarından faydalandıklarını, Fransa'ya ödemeleri gereken vatandaşlık (kan) ve gelir vergilerini vermediklerini, askerlik görevlerini yerine getirmediklerini, bir savaş durumunda tabiiyetinde oldukları ülke için savaşmayacaklarını gündeme getirir. Gerard de Noirval, *Le Conflit Franco-Turc* (Brüksel: Imperial Nationale, 1902), s. 11-14. Bu ailelerin tabiiyetleri ile ilgili tartışmalar için bkz: Semih Sefer, *Lorandolar ve Tübiniler Osmanlı Devleti'nde Levanten Banker Aileler ve Faaliyetleri* (İstanbul: Albaraka Yayınları, 2020), s. 32-37.

[401] M.A. Belin, *Histoire de la Latinité de Constantinople*, ed. R.P. Arsene, 2. bs (Paris: Alphonse Picard et Fils, 1894), s. 213-231.

[402] Schmitt, *Les Levantins, Cadres de vie et Identités d'un Groupe Ethno-Confessionnel de L'Empire Ottoman au "Long" 19e Siécle*, s. 147.

oluşturduklarından[403] bu tarihlerde aileler Galata'dan Pera'ya taşınmış olmalıdırlar.

19. yüzyılın sonlarına doğru ise 1894'te Assompsionist rahiplere bırakılan Moda'daki Notre Dame de d'Assomption Paroisse Kilisesi'nin de kullanıldığı görülür. Bu ailelerin kendi aralarındaki evlilikler için de düzenlenen kilise törenleri kimi zaman Sakız'da gerçekleşir. Aile üyelerinin büyük bir kısmının defin yeri Feriköy Katolik Mezarlığında, ailelerin özel şapellerindedir.

Grafik 6: Katolik ailelerin devam ettikleri kiliseler[404] (www.graphcommons.com'da hazırlanmıştır.)

3.1.2.3. Evlilik Ağları

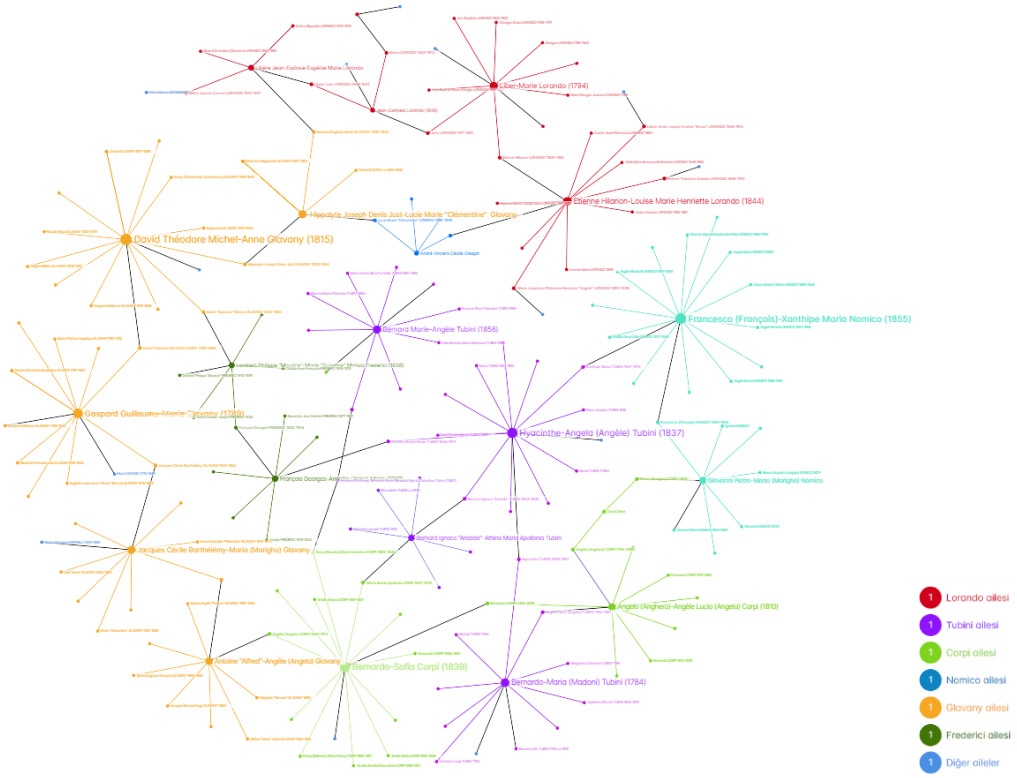
Bu ailelerin arasındaki mezhepsel ve aynı kilisenin cemaatinden olmalarıyla oluşan ortaklık, aralarında kurdukları evliliklerde de ortaya çıkar. Modalı Katolik aileler arasındaki evlilikler ve ortak akrabalık bağları, Moda semtindeki sosyal ağları ve toplumsal ilişkileri oluşturur. Tubini ailesi Corpi, Nomico,

---

[403] 1725'te Katolikler yaşadıkları mahallelere göre bölge kiliselerine (paroisse) devam edeceklerdir. Buna göre St. Piyer ve Paul Kilisesi Galata'da, Ste. Maria Draperis ve St. Antione Pera'daki Katolikleri cemaatleri olarak kabul etmiş olurlar. Belin, *Histoire de la Latinité de Constantinople*, s. 373-378.

[404] Bu bilgiler için St. Piyer ve Paul Kilisesi, Sta. Maria Draperis Kilisesi ile Feriköy Katolik Mezarlığı kayıtları kullanıldı. Ayrıca bkz. Ek 3.1.1. Katolik Aileler

Frederici, Glavany aileleriyle evlilikler yoluyla en geniş akrabalık ağına sahip olan ailedir. Lorando'ların yalnız Glavany ailesiyle doğrudan akrabalığı vardır.

Grafik 7: Katolik ailelerin evlilik ağı (www.graphcommons.com'da hazırlanmıştır.)[405]

3.1.2.4. İş Kolu Ağları

Modalı Katolik aileler aynı zamanda çalışma alanlarında müşterek işlerle kurup, aynı hanlarda birlikte çalışırlar. Lorando, Tubini, Corpi, Nomico, Glavany ailelerinin üyeleri genel olarak "banker" olarak tanımlanır.[406] Modern bankacılık

[405] https://en.geneanet.org/

[406] Osmanlı'da genel anlamıyla bankerler, hazine ve saraya kısa vadeli fon sağlama; farklı para birimlerinin değişimini sağlama, senet alım-satımı yapma, başkalarına ait paraları işletme, iltizam işletmelerine (doğrudan ve dolaylı olarak) katılma, devlet adamlarına ait emvalin idaresini yapma gibi işleri yerine getirmişlerdir. Osmanlı ile batı sermaye çevreleri arasındaki ilişkiyi sağlayan bankerler, bunun yanı sıra, liman kentlerine ve özellikle İstanbul'a gelen tüketim mallarının acenteliklerini yapmışlardır. İmparatorluğun hemen her yerinde kredi işlemlerine egemen olan bankerler, yerli tüccarların yanında tüketiciyi finanse etmişlerdir. Cem Çetin, "Baltazzi Ailesinin İktisadi Faaliyetleri ve Osmanlı Maliyesi ile İlişkileri" (Doktora Tezi, İstanbul, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı, 2009), s. 60-62; Nurdan İpek, "Selanik ve İstanbul'da Seçkin Yahudi Bankerler (1850-1908)" (Doktora Tezi, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, 2011), s. 3-4; Şevket Pamuk, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Paranın Tarihi* (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2000), s. 220-221.

kurumlarının oluşmasından önce ortaya çıkan bu tanımlama, Tubini, Corpi, Glavany ailelerinin 1860'lardan itibaren kuruluşlarında yer aldıkları bankalarla da devam eder.[407] 1853'te kurulması için girişimde bulunulan Banque Ottomane'ın (Osmanlı Bankası) kurucuları arasında David Glavany de yer alır.[408] 1869 yılında Fransız Société Générale grubu ve İngiliz Finance Bank grubu Galata'da faaliyet gösteren bankerden Tubini ailesi ile anlaşarak Le Crédit Général Ottoman (İtibâr-ı Umûmî-yi Osmânî Şirketi) kurar ve Bernard Tubini (Antonie Tubini'nin oğlu), bankanın 1899'da kapanmasına kadar direktörlüğünü yapar.[409] Bunların dışında Corpi, Glavany, Ralli, Nomico ve Frederici ailelerinin üyelerinden Bank-ı Osmanî-yi Şâhâne[410], Crédit Lyonnais,[411] Le Crédit Général Ottoman'da çalışanlar vardır.[412]

Bankerlik dışında birden fazla kişinin iş tanımı için "négociant" (tüccar: Corpi, Glavany, Frederici) "commissionaire" (komisyoner; Nomico, Glavany), "agent de change" (borsacı: Tubini, Nomico, Corpi) olarak görünür. Corpi ve Glavany ailesinin üyeleri Fenerler İdâre-i Umûmiyyesi[413], Glavany ve Ralli ailesinin

---

[407] Osmanlıda modern bankacılık kısıtlı işlem koşullarıyla 1843'te Theodore Baltazzi ve Jacques Alléon tarafından gerçekleştirilen girişimle başlamış, 1845'te Dersaadet Bankası (Banque de Constantinople) kurulmasıyla devam etmiştir. 1852'de iflas ederek kapanmıştır. Edhem Eldem, *Osmanlı Bankası Tarihi* (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1999), s. 21-23.

[408] Banka, büyük oranda kuruluşundan kısa bir süre sonra başlayan Kırım Savaşı nedeniyle faaliyete geçememiştir. Christopher Clay, *Gold for the Sultan: Western Bankers and Ottoman Finance 856-1881: A Contribution to Ottoman and to International Financial History* (London-New York: B. Tauris Publisher, 2000), s. 24.

[409] Nihat Yılmaz, "Osmanlı İtibar-ı Milli Bankası" (Yüksek Lisans, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2009), s. 16-17.

[410] 1863'te Fransız ve İngiliz sermayeleriyle kurulan Osmanlı'nın devlet bankasıdır. Eldem, *Osmanlı Bankası Tarihi*.

[411] 1875'te İstanbul'da şube açan Fransız bankasıdır. Thobie, *Intérêts et Imperialisme Français dans L'Empire Ottoman (1895-1914)*, s. 92-93.

[412] Ailelerin iş tanımları için Bkz. Ek 3.2. Ticaret Yıllıklarında Yer Alan İş Kolu, İş Mekanı Ve Adres Bilgileri

[413] 19. yüzyıl ortalarında Kırım Savaşı ve ticaret ile İstanbul'un yoğunlaşan gemi trafiği, deniz fenerlerine olan ihtiyaç artmıştır. Fransız Mühendis Jean Marius Michel'in girişimi ile 1855'te Tersane-i Amire'ye bağlı olarak Fenerler İdare-i Umumiyesi kurulur. 1860'ta yenilenen sözleşme ile imtiyaz, Marius Michel'in Bernard Camille Collas ile birlikte kurduğu Kolas Şirketi'nin (Société Collas et Michel) yan kuruluşu olarak kurulan ve İstanbul Maritimes des Messageries'nin müdürü Joseph Baudouy'un da ortak olduğu Osmanlı Fenerler Şirketi'ne (Société des Phares Ottomans) verilmiştir. Yasemin Nemlioğlu Koca,

üyeleri Düyûn-ı Umûmiyye için çalışırken, Glavany ve Nomico ailelerinden Düyûn-ı Umûmiyye'nin bir uzantısı olarak Tütün Rejisinde çeşitli kademelerde yönetici olarak çalışanlar vardır.[414] Bernardo Corpi, Cibali'de 1865 yılında inşa edilen bir un değirmenine,[415] Nomico'lar lokum/şekerleme fabrikasına, Aristide Tubini Beşiktaş'ta bir mobilya fabrikasına[416] sahip olmakla, endüstriyel üretim alanında da faaliyet gösterirler.

Ticaret yıllıklarında bu ailelerin üyelerinin iş tanımları için sıklıkla "rentier" ve "propriétaire" ifadeleri kullanır. Corpi, Frederici, Glavany ve Lorando ailelerinin bazı üyeleri için kullanılan "rentier", kira geliri alınmasını tanımlar. 1882'de yayınlanan *Anonim Şirket Nizamname-i Umumiyesi* ile kurulan ulaşım, kentsel hizmet, tütün tekeli gibi alanlarda faaliyet gösteren şirketlerin satılan hisse senetleri için ödenen yıllık temettü gelirlerini ifade eden bu tanım, bir işten çok gelir sağlama biçimini belirtir.[417] Bu haliyle üretim ya da ticaret sektörleri yerine yatırımcılık yaptıkları anlaşılır. Benzer şekilde "propriétaire" ise sahip oldukları gayrimenkullerin yönetimiyle ilgilendikleri ve gayrimenkullerden kira gelirlerinin olduğunu ifade eder.[418] Corpi ailesinin Kabristan caddesinde, Lorando'ların Galata'da işhanları, Frederici'nin Cadde-i Kebir'de pasajı vardır.

"Denizlerimizi Aydınlatanlar: Türkiye'de Fenerlerin Kuruluşu ve Gelişimi", *Journal of Eta Maritime Science* 6, sy 2 (2018): s. 110-112, https://doi.org/10.5505/jems.2018.95867.

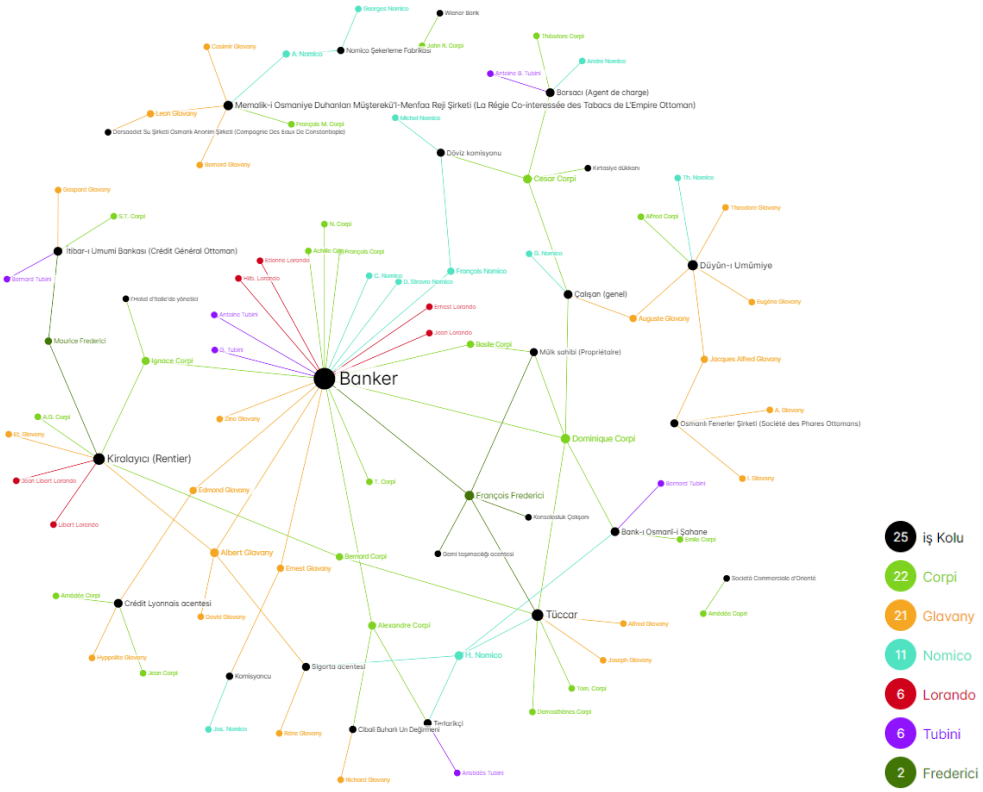
[414] 1862'den itibaren, devletin kimi borçlarına tütünden (duhan) alınan vergiler karşılık gösterilmeye başlanır, 1872'de Hristadi Efendi ve Mösyö Zarifi'ye yalnız İstanbul ve çevresi için bir inhisar oluşturmaları için imtiyaz verilmesi gündeme gelir. 1881'de Osmanlı Devleti'nin yabancı alacaklara borcunun ödenmesi için Düyûn-u Umûmiye İdaresi kurulmasından sonra, 1882'de Duhan Rejisi İdaresi imtiyazı Osmanlı Bankası ve ortaklarına 20 yıl süre ile verilir. Avusturyalı Credit Anstalt, Berlinli bankacı Bay S. Bleichroeder ve Osmanlı Bankası ve ortaklarının birlikteliğiyle Memalik-i Osmaniye Duhanları Müşterekü'l-Menfaa Reji Şirketi (La Régie Co-interessée des Tabacs de L'Empire Ottoman) kurulmuş ve imtiyazı onaylanır. Fatma Doğruel ve A. Suut Doğruel, *Osmanlı'dan Günümüze Tekel* (İstanbul: Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yayınları, 2000), s. 47, 64, vd.

[415] Salih Başkutlu, "Osmanlı Devleti'nde Değirmencilik Endüstrisi ve Buhar Değirmenleri" (Doktora tezi, Sakarya, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2021), s. 123.

[416] Haydar Kazgan, *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Şirketleşme* (İstanbul: Creative Yayıncılık, 1999), s. 86-90.

[417] Kazgan, s. 219-221; İbrahim Sırma, "Osmanlı Anonim Şirketlerinde Kar Dağıtımı", *Akdeniz Üniversitesi Uluslararası Alanya İşletme Fakültesi Dergisi* 3, sy 2 (2011): s. 121-122; Celali Yılmaz, ed., *Osmanlı Anonim Şirketleri* (İstanbul: Scala Yayıncılık, 2011), s. 15-16.

[418] Bkz. Ek 3.2. Ticaret Yıllıklarında Yer Alan İş kolu, İş mekanı ve Adres bilgileri

Grafik 8: Katolik ailelerin iş kolu ağı (www.graphcommons.com'da hazırlanmıştır.)[419]

3.1.2.5. İş Mekânı Ağları

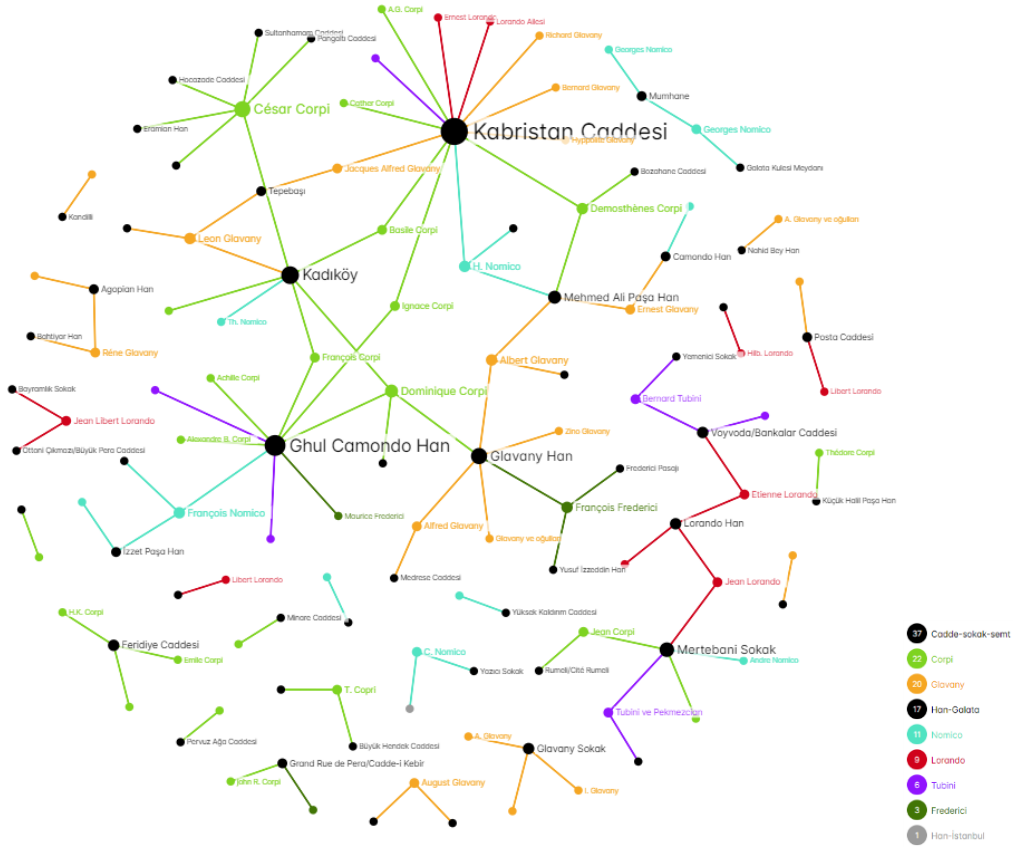
Bu ailelerin işleri için kullandıkları ofislerinin bulunduğu hanlar[420] da ortaklıklar söz konusudur. Lorando Han, Glavany Han ve Frederici Pasajı ailelere ait hanlar olduğu gibi Camondo'ların sahibi olduğu Bahtiyar Han'da Glavany, Ghul (Gül) Camondo Han'da Corpi, Nomico, Frederici ve Tubini, Glavany Han'da Glavany, Corpi ve Frederici, Camondo Han'da Glavany ve Nomico ailelerine ait ofisler bulunur.[421] Han içinde yer almayan ofis adresleri ise Pera ve Galata'da birkaç sokak ve cadde üzerinde yoğunlaşır. Kabristan (Meşrutiyet) Caddesi üzerinde Nomico, Corpi, Tubini, Lorando, Glavany ve Ralli'lere, Voyvoda

[419] Bkz. Ek 3.2. Ticaret Yıllıklarında Yer Alan İş kolu, İş mekanı ve Adres bilgileri

[420] Yalnız 1881 yılı için Galata'da 31, İstanbul tarafında 78 han kayıtlıdır. Cervati, *Annuaire Oriental du Commerce de L'industrıe de L'Administration et de La Magistrature*, 1881, s. 371-384.

[421] Lorando Han, Glavany Han, Bahtiyar Han Voyvoda (Bankalar) Caddesi, Ralli Han Karaköy Feremeciler Caddesi, Frederiçi Pasajı Kabristan (Meşrutiyet) Caddesi, Gül Camondo Han Karaköy'de Tersane Caddesi, Hasta Hane Han Karaköy Helvacılar Sokak (Aynalı Lokanta Sokak) üzerindedir.

(Bankalar) Caddesi üzerinde Tubini ve Lorando'lara, Grande Rue de Pera (İstiklal Caddesi) üzerinde Frederiçi ve Corpi'lere ait yerler vardır.

Grafik 9: Katolik ailelerin iş mekânları ağı (www.graphcommons.com'da hazırlanmıştır.)[422]

3.1.2.6. Sosyal Kulüp Ağları

Bankacı, tüccar, bürokrat ve diplomat meslek ve sosyal çevrelerinden insanların bir araya gelerek iş, siyaset ve toplumsal ilişkiler hakkında konuştukları, yemek yedikleri, yurt içinden ve dışından sağlanan süreli yayınları görerek dünyayı takip ettikleri, kumar gibi eğlencelerle uğraştığı kulüpler[423] İstanbul'da 19.

[422] Bkz. Ek 3.2. Ticaret Yıllıklarında Yer Alan İş kolu, İş mekanı ve Adres bilgileri

[423] 18. yüzyıl İngiltere'sinde ortaya çıktığı kabul edilen sosyal kulüpler, bilgi paylaşımı, eğitim, spor, sanat, inanç ya da eğlence gibi başlıklarında benzer ihtiyaçlarla insanların bir araya gelip kurumsal ya da yarı-kurumsal olarak kurdukları topluluklardır. 18. yüzyılın sonları ve 19. yüzyılın başlarından itibaren Büyük Britanya'nın kolonilerinde ve yerleşimcilerinin bulunduğu deniz aşırı yerlerde, yabancısı oldukları halkların arasında kendi kültürel alışkanlıklarını, eğlenme ve sosyalleşme biçimlerini devam ettirebildikleri, homojen kulüpler oluşmuştur. Peter Clark, *British Clubs and Societies 1580-1800 The Origins of an Associational World* (Oxford-New York: Oxford University Press, 2000); Amy Milne-Smith, *London Clubland: A Cultural History of Gender and Class in late-Victorian Britain* (New York: Palgrave Macmillan, 2011); Florencia Fernandez Cardoso, C.A. Abate, ve J.L.

yüzyılın ortalarından itibaren oluşmaya başlar.[424] İstanbul'daki iki büyük kulübünden biri olan Cercle D'Orient[425] diplomatlar, bankacılar ve tacirler, Club de Constantinople konsolosların da aralarında bulunduğu ikinci kademe bürokratlar gibi toplumun en üst kesiminde yer alan kişilerin katıldığı kulüplerdir.[426] 1882'de kurulan Cercle D'Orient'ın 77 kişilik kurucu üyeler listesinde Ernest Lorando, Etienne Lorando, Mösyö Alex. Ralli, A. Nomico, Paul Stefanovich-Schilizzi'nin adları da bulunur.[427] Grand Rue de Pera'da faaliyet gösteren, 1889'dan sonra Kabristan Caddesi'ndeki Tubini binasına taşınan[428] Club de Constantinople'a üye olanlar arasında Hyacinthe Tubini de yer alır.[429]

3.1.2.7. Moda'yla Olan Mekânsal Bağları

İş ve sosyal çevrelerinde birlikte olan bu ailelerin, Moda'da Katolik kilisesinin inşası ve Kadıköy'de bir belediye dairesinin kuruluşunda da yer almaları, yaşadıkları yeri de mekânsal olarak sahiplendiklerini, cemaatleriyle ilgili ve idari işlere etkin olarak katıldıklarını gösterir. Katolik ailelerinden Lorando ve Tubinilerin[430] arsasını tahsis ettiği St. Euphemie Kilisesinin yapımı için katkıda

---

Karol, "The Parisian Elite and Their Social Clubhouses: Architectural Patrimonialists and Influencers of Urban Planning in Contemporary Paris", içinde *Conducir las Transformaciones Urbanas: un Debate Sobre Direcciones, Orientaciones, Estrategias y Políticas que Modelan la Ciudad Futura* (Buenos Aires: Universidad Nacional de La Plata, 2014), s. 1407-1418.

[424] Kulüp kültürü İngilizlere atfedilse de İstanbul'da ilk kulüp burada yaşayan Almanların kurdukları Teutonia'dır. 1847'de Pera'da Asmalı Mescid Sokağında bir bina kiralayarak, faaliyetlerine başlayan kulüp, spor etkinlikleri ile adından söz ettirir. Erald Pauw, ed., *Daheim in Konstantinopel Deutsche Spuren am Bosporus ab 1850-Memleketimiz Dersaadet 1850'den İtibaren Boğaziçi'ndeki Alman İzleri* (Nürnberg: Pagma Verlag, 2014), s. 6.

[425] Günümüzde Büyük Kulüp adı ile faaliyetlerine devam etmektedir.

[426] Zara Steiner, "Elitism and Foreign Policy The Foreign Office before the Great War", içinde *Shadow and Substance in British Foreign Policy 1895-1939,* ed. B. J. C. McKercher ve D.J. Moss (Alberta: The University of Alberta Press, 1984), s. 33-34.

[427] Orhan Koloğlu, *Cercle D'Orient'dan Büyük Kulüp'e* (İstanbul: Boyut Kitapları, 2005), s. 27.

[428] Bu tarihten sonra Bernard Tubini'nin *Annuaire Oriental* kayıtlarında ev adresi verilmediğinden, buradan taşındığını düşündürmektedir.

[429] Raphael C. Cervati, ed., *Annuaire Oriental du Commerce de L'ındustrıe de L'Administration et de La Magistrature* (İstanbul: Cervati Fréres & Cie, 1891), s. 348.

[430] Tubini ailesi, sahip oldukları Katolik inancı için yaptıkları yardımlar, bağışlar ve inşa ettirdikleri kilise ile de anılmaktadır. Makriköy'deki Dominiken rahiplerin kullanımında olan St. Pierre Kilisesine yaptığı mali yardımlar bilinmektedir. Tubini ailesinden Aristidi Tubini

bulunanlar arasında Corpi ve Nomico aileleri de yer alır.[431]

Kadıköy belediyesinin kurulması için 1875'te sakinler tarafından hazırlanarak Şehremanetine sunulan dilekçede İstanbul'un diğer bazı yerlerinde olduğu gibi, masrafları yerel gelirlerle sağlanacak olan bir belediye meclisi kurulması için izin istenir.[432] Dilekçenin altında 18'i mühür ile olmak üzere 55 kişinin adı bulunur.[433] Kurulan belediye dairesi meclisinin üyeleri arasında Mösyö Stefanovich, Mösyö Ralli, Mösyö Tubini, Mösyö Lorando, Mösyö Bernard Corpi'nin adları yer alır.[434] 1877'de çıkan Dersaadet Belediye Kanunu ile yasal dayanağını yitiren meclis kapanır. Ayrıca yeni çıkan bu kanunla yabancıların belediye meclislerinde yer almalarının artık mümkün olmaması nedeniyle (madde 41), herhangi bir yerel yönetim sürecine dahil olamazlar.[435]

---

okullara büyük bağışlarda bulunmuştur: İzmit'te Augustin de l'Assomption Rahipleri Mektebi, Beyrut'ta 535 metrekareden oluşan bir ev, İstanbul Beyoğlu'nda St. Elisabeth Mektebi, Eskişehir'de Rumca ve Fransızca eğitim veren bir okul binası, Kumkapı'da bir Fransız Mektebi, İstanbul Pangaltı'da St. Esprit Kilisesi ve okulu için arsa. Sefer, *Lorandolar ve Tübiniler Osmanlı Devleti'nde Levanten Banker Aileler ve Faaliyetleri*, s. 59-60.

[431] Marmara, *Bizans'tan Günümüze İstanbul Latin Cemaati ve Kilisesi*, 2006, s. 151. Ayrıca bkz. 4.1.1. Katolikler ve St. Euphemie Kilisesi / Notre Dame de d'Assomption Paroisse Kilisesi ve Notre Dame de Sion Kız Okulu

[432] *"... belediye ahvali darüs-saadet-i seniyyenin bazı cihetinde görüldükçe asarından sakin olduğumuz Kadı karyesinin dahi istifadesi arzu kılınmakda olduğundan karye-i mezburece dahi esvakın tanzifat ve tanzimatı vesailinin istihsaline gayret olunub şehr-emanet-i celilesine bar olmamak ve mesarifi nizamı dairesinde karyece irad ile kurudulub canib-i hükumet-i seniyyeden ol babda bir gune masraf taleb olunmamak ve nizamat-ı merzua-i belediyeye her halde tevfik hareket etmek vazifesiyle mükellef bulunmak üzere karye-i mezburede bir meclis-i beledi küşadına müsaade buyurulması ve maaşı yine ahalice daire masrafı ... tesviye olunmak üzere hükumet-i seniyyeden meclis-i mezbura yalnız bir reis? tayini ricasına ictira kılınmış olub eltaf-ı meşhude-i ma-la-nihayede ... cemile olmak üzere icra-yı icabına müsaade-i celile-i aliyye-i cenab-ı vekalet-penahileri şayan buyurulduğu halde bu yüzden dahi karyemizin istifade-i intizam etmiş olacağı muhat-ı ilm-i sami-i sadaret-penahileri buyuruldukda..."* BOA, ŞD.683.6-16.

[433] Bunlardan bazıları okunamamaktadır. Okunabilen isimler şöyledir: Mühürler: Agob, Muhammeryan, Şakir, Mustafa Yaver, Şefik, İskender; İmzalar: Z. Stefanovich, Steliano A. Ralli, Bernard Corpi, C. Jauhanrth, D. Sotiriad, G. Tubini, J. Jugovich, Athon Vartalili, Etienne Lorando, Jean Lorando, P. Barthelemy, A. Oliva, Nicolas Mavrogordato. BOA, ŞD.683.6-16.

[434] Kadıköy belediyesinin kuruluş süreci için bkz: Serap Şimşek Padar, "Kadıköy Belediyesinin Kuruluş Süreci ve Meclis Üyeleri", *OTAM (Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi)*, sy 53 (2023): s. 207-234.

[435] "Dersaâdet Belediye Kânunu [1877]", s. 1624-1639.

Meclis üyeleri arasındaki Lorando, Corpi ve Tubini daha önce İstanbul'da belediyecilik konusunda deneyimlidir. Mösyö Lorando, 1864, 1865 ve 1866 yıllarında

Altıncı Daire-i Belediye Meclisi'nde yer alan 10 azadan biridir.[436] 1867 seçimlerinde Gaspard Glavany, Bernard Corpi, Frederici ve Stefanovich Altıncı Daire-i Belediye Meclisi'ne yabancı üyeler olarak seçilirler. Mösyö Tubini'nin ise aldığı oy üyeliğine yetmediğinden meclise seçilemese de yabancı üyelerden birinin istifa etmesi durumunda yerine atanmak üzere yedek üye olarak belirlenir.[437]

3.2. Ortodoks Aileler

Ralli ve Stefanovich-Schilizzi sahip oldukları mülkler ve adlarını verdikleri sokaklarla Moda'nın mekânsal gelişimine katkıda bulunmuş ailelerdir. Sakız Adası'nın Ortodoks ailelerinin üyeleri, farklı süreçlerle Rus ve İngiliz tabiiyetine geçer ve kimileri İstanbul'a yerleşir. Her iki aile de Karadeniz ve Akdeniz'deki 18. yüzyılda büyüyen ticaret hacminin liman kentlerine yayılımları sayesinde geniş bir ticaret ağı oluştururlar.[438] Avrupa'nın en önemli ticaret merkezlerinde şubelerle ticari ağ işleri kurarak, yerleşim yerlerindeki önde gelen sosyal sınıflara dahil olur ve vatandaşlık alırlar.[439] Ralli ve Stefanovich-Schilizzi

[436] *Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye, Sene 1281 (1864)* (İstanbul: Takvimhane-i Amire, 1864), s. 83; *Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye, Sene 1282 (1865)* (İstanbul: Matbaa-i Amire, 1865), s. 85; *Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye, Sene 1281 (1864)*, s. 91.

[437] "The New Municipal Council", *The Levant Herald*, 4 Mayıs 1867.

[438] Güney Rusya'nın geniş arazileri ve elverişli ilkim koşullarında üretilen tahıl, Avrupa'nın büyük sanayi merkezlerinin hızlı kentleşmesinin bir sonucu olarak, tarımsal üretime olan talebi karşısında 18. yüzyılda önem kazanır. Bu gelişmelere, Rusya'nın Karadeniz kıyı şehirlerinde ve Akdeniz'de süren ticaretle doğrudan bağları olan Yunanlılarla birlikte Almanlar, Bulgarlar, Sırplar, Yahudiler, Avusturyalılar ve daha kuzeydeki bölgelerden Rus yerleşimciler de katılır. Yerleşimcilere arazi imtiyazları, vergi muafiyetleri, sübvansiyonlar sağlanır. Vassilis Kardasis, *Diaspora Merchants in the Black Sea: The Greeks in Southern Russia, 1775-1861* (Lanham, Boulder, New York, Oxford: Lexington Books, 2001), s. XI-XV.

[439] Bu dönemde İngiltere'nin Yunan Bağımsızlık savaşını desteklemesiyle çoğunlukla bu ülkenin vatandaşlığına geçer, ticari faaliyetlerini buradan sürdürürler. Maria-Christina Chatziioannou ve Gelina Harlaftis, "From the Levant to the City of London: Mercantile Credit in the Greek International Commercial Networks of the Eighteenth and Nineteenth Centuries", içinde *Centres and Peripheries in Banking: The Historical Development of Financial Markets*, ed. Phillip Cottrell-Even Lange-Ulf Olsson (Aldershot: Ashgate, 2007), s. 42.

ailelerinin üyelerinden İngiltere ve Rusya tabiiyetine geçenler vardır. Ancak ikamet etmek veya ticaret yapmak için İstanbul'da bulunurlar.

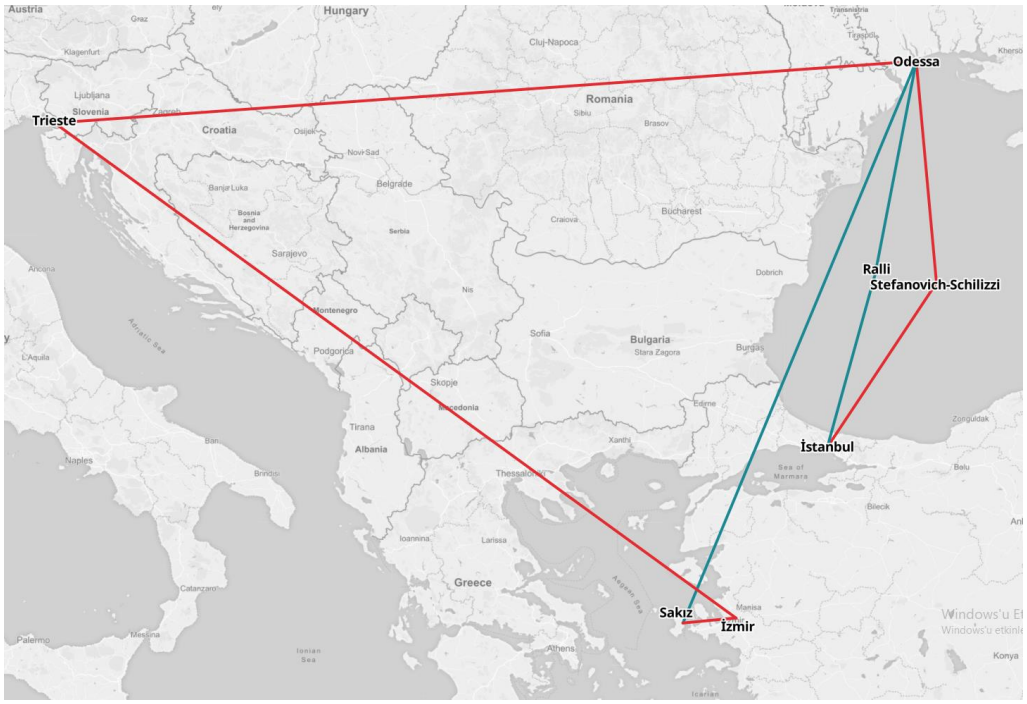
Bu iki ailenin İstanbul'a yerleşme süreçlerini etkileyen bir diğer faktör, 1821'de başlayan Yunan Bağımsızlık Savaşında 1821-1822 yıllarında Sakız'da yaşanan, Osmanlı askeri gücü tarafından ada halkının katledilmesi, esir alınması, köle olarak satılmasıyla bastırılan isyandır.[440] İsyan üzerine, yeniden olayların çıkmaması için ada halkından 40 rehine alınır.[441] Rehineler arasında başpiskopos, iki diyakoz ve en seçkin Argenti, Schilizzi, Mavrogordato, Ralli, Rodocanachi, Vlasto gibi Sakızlı Rum Ortodoks ailelerinin temsilcileri ve beş ya da altı Katolik vardır. Sakız rehinelerin üçü -bir Rodocanachi, bir Schilizzi ve bir Ralli- İstanbul'a gönderilir.[442] Halkın büyük çoğunluğu adadan ayrılır, bir kısmı İstanbul'a bir kısmı başka ülkelere taşınır. [443]

[440] Sakız adasında Ortodoks nüfus çoğunlukta olmak üzere, Müslüman, Katolik, Yahudiler yerleşiktir. Adada 17. yüzyılda 25.000 Ortodoks, 8.000 Katolik, 6.000 de Müslüman olmak üzere yaklaşık 40.000 kişi yaşamaktadır. Ayaklanma yıllarında ise yaklaşık 1.000 Müslüman, 80.000 de Ortodoks nüfusa sahiptir. Ayaklanmadan kısa bir süre sonra gerçekleşen ilk nüfus sayımında, adada 791 Müslüman, 8.558 Ortodoks ve Katolik, 16 Çingene, 69 Yahudi olmak üzere toplam 9.434 erkek nüfus bulunur. 19. yüzyıl sonlarına doğru ise Sakız şehrinin 14.250'e yükselir. Yaşar, *Yunan Bağımsızlık Savaşı'nda Sakız Adası,* s. 43-45.

[441] Alexis Heraclides ve Ada Dialla, "Intervention in the Greek War of Independence, 1821–32", içinde *Humanitarian Intervention in the Long Nineteenth Century* (https://doi.org/10.2307/j.ctt1mf71b8.11. Accessed 14 Jan. 2023.: Manchester University Press, 2015), s. 107-108.

[442] Filiz Yaşar, "Yunanistan'ın Kuruluş Sürecinde Sakız Adası (1821-1829)" (Yüksek Lisans Tezi, Mersin, Mersin Üniversitesi, 2004), s. 194-195, Ek IV, V.

[443] Yaşar, s. 255.

Grafik 10: Ralli ve Stefanovich-Schilizzi ailelerinin göç yolları (www.maphub.com'da hazırlanmıştır.)[444]

Ralli ve Stefanovich-Schilizzi ailelerinin İstanbul'daki[445] iş ilişkileri Katolik ailelerle pek çok noktada kesişir. Bu aileler de Katolik aileler gibi bankerlik ve ticaretle uğraşır. A. Ralli ve Zannis Stefoanovich 1864 yılında kurulan Osmanlı Bankası'nın da ortak olduğu "Osmanlı İmparatorluğu Genel Şirketi" (Société Général de l'Empire Ottomane) adlı bankanın ortaklarındandır.[446] P. Ralli Banque d'Athenes'de, G. Ralli Wiener Bank'da çalışır.

Ralli ve Stefanovich-Schilizzi'lerin Galata'daki Hastahane Han'da ofisleri bulunur. Ralli'lerin Bahtiyar Han'da Glavany'lere, Mehmed Ali Paşa Han'da Glavany, Corpi ve Nomico'lara komşu ofisleri vardır. Ralli'lerden Corpi'lerin Cibali'deki un değirmeninde ve Stefanovich'in bankerlik ofisinde çalışanlar vardır. Düyûn-ı Umûmiyye'de ve bağlı şirketlerde Ralli ailesi üyeleri çalışır.[447]

---

[444] Bkz: Ek 3.1. Aile Soy Tabloları

[445] 18. yüzyıl sonları ve 19. yüzyıl başlarında bir kısmı İngiltere'ye göç eden bu aileler, Liverpool'da Akdeniz ve Karadeniz ticaretini organize edenlerin başındadır. Gelina Harlaftis, *A History of Greek-Owned Shipping* (London-New York: Routledge, 1996), s. 39-40.

[446] Haydar Kazgan, *Galata Bankerleri*, c. 2 (İstanbul: Orion Yayınevi, 2006), s. 59, 142.

[447] Bkz. Ek 3.2. Ticaret Yıllıklarında Yer Alan İş Kolu, İş Mekânı ve Adres Bilgileri

Ralli'ler İstanbul'da geniş bir aileye sahipken Stefanovich-Schilizzi Zannis Stefoanovich-Schilizzi ve oğullarından ibaret, geniş olmayan bir aileye oluşturur. Bu iki aile arasında İstanbul'da değilse de Londra'daki üyeleri arasında evlilikler yoluyla akrabalık ilişkileri gelişir.[448]

Her iki aile de erken yerleşim yeri/köken, çalışma alanları ve mekânları, kurdukları aile ilişkileriyle beraber Moda'da mülk edinmeleri konusunda da ortaklaşır. Adlarını verdikleri sokaklarla ve 1875'te Kadıköy Belediye Meclisinde yer alarak Moda'nın kentsel gelişimine dahil olurlar.

3.2.1. Ralli Ailesi

Ralli'ler, 16. yüzyılda Sakız adasında yaşayan *soylu* Ortodoks aileler arasındadır.[449] 18. yüzyıldan itibaren özellikle İngiltere,[450] diğer Ege Adaları (özellikle Sira), Rusya gibi yerlere göç ederek ticari ağlarını genişletirler. Ralli ailesi üyelerinin tabiiyeti farklılıklar gösterir. Bu dönemde İstanbul'da yaşayan Ralli adına sahip zımmilerle birlikte İngiliz, Fransız ve Rus tabiiyetine geçmiş olanlar da vardır. Kadıköy'deki mülklerin sahibi Stefani Ralli, Rus tabiiyetindedir.[451]

Kadıköy'de mülk sahibi olduğunu bildiğimiz Mösyö Ralli, Stefani Ralli'nin babası Zannis Ralli olmalıdır. Üç tapudan oluşan mülkü 1848'de satın almıştır.[452]

---

[448] Zannis Stefanovich-Schilizzi'nin oğlu John Stefanovich-Schilizzi Londra'da 1896'da Julia Ralli ile evlenir. https://www.agelastos.com/genealogy/getperson.php?personID=I2588&tree=agelasto, erişim tarihi: 08.07.2023

[449] Philip P. Argenti, *Libro D'Oro de la Noblesse de Chio* (Londra: Oxford Univesity Press, 1955), s. 101-104.

[450] İngiltere'ye göçen Ralli ailesi üyeleri burada ticaretle uğraşmış, uzun süreli başarılar elde etmişlerdir. Maria Christina Chatziioannou, "Greek Merchants in Victorian England", içinde *Greek Diaspora and Migration since 1700, Society, Politics and Culture*, ed. Dimitris Tziovas (Surrey: Ashgate Publishing, 2009), s. 47, 50-51.

[451] Hakkında çok az bilgiye sahip olduğumuz Stefani Ralli 1821'de Odessa'da doğmuştur. Babası Sakız'da doğmuş olan Zannis Ralli'dir. 1901'de Odessa'da ölmüştür. https://gw.geneanet.org/mercurelesage?lang=en&pz=michel+pierre+andre&nz=berthet&p=stefanos+dit+stiepan+ivanovitch&n=ralli

[452] Agopian, Hovagim Kalfa Sdepanian'ın hatıratına dayanarak, Ralli'nin Istepan Mıgırdiçyan'ın çiftliğini olan bu araziyi 1851'de 17.500 kuruşa satın aldığını, daha sonra çiftliği çevreleyen tüm araziye kattığını ve parsellere ayırarak sattığından bahseder. Agopian, "Urban

Ancak bir yanlışlık sonucu hâlâ, satın aldığı ve 1856'da ölen bir Müslümanın adına kayıtlı olduğunu, bunun düzeltilmesini ve oğlu Stefani Ralli adına kaydedilmesini istemektedir.[453] Hristiyanların yaşadığı bir semtte olduğu özenle belirtilen ve adres tanımı yapılmayan bu mülk, 1874 kadastro sayımlarında Mühürdar semtindeki Peştemalci (günümüzde Cemal Süreya) Sokak üzerinde bulunan ve "Sakızlı Stefani Ralli zevcesi Erkiri (?) binti Yorgi" adına kayıtlı Kadıköy Rum Kız ve Erkek Okulu olmalıdır.[454] Okul 1871'de açılır.[455]

Moda'da bir süre Ralli adıyla anılan sokak vardır (günümüzde Şinasi Efendi Sokak). 1874'te kadastro sayımlarında Ralli Sokak'ta Stefani Ralli'nin adına kayıtlı büyüklüğü belirtilmemiş bir hane arsası vardır.[456] Ralli ailesinden Moda'da oturduğunu bildiğimiz Etienne Ralli'dir.[457] Ticaret yıllıkları kayıtlarının yalnız 1909 yılına ait sayısında Moda İcadiye Sokak'ta Mme Heriette Ralli'nin adına rastlanır.[458] 1870'lerde Mösyö Ralli'nin Fenerbahçe'de bir evi[459] ve yine Fenerbahçe'de bulunan Ralli otelin sahibi olduğu ticaret yıllıkları kayıtlarından anlaşılır.[460]

Modernization in Plural Ottoman Districts: Kadikoy, Istanbul, during The Long Nineteenth Century", s. 32.

[453] BOA, HR.TO..197 – 53, M.14-10-1857

[454] Bkz. Ek 1. Caferağa Mahallesinin 3786 numaralı "Dersaadet'de bulunan emlakların kıymet ve vergilerini mübeyyin defter"in Moda kısmı

[455] Pınar Erkan, "Tanzimattan Günümüze İstanbul/Kadıköy ve Üsküdar'daki Yabancı Okullar ve Azınlık Okulları" (Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, 2001), s. 14.

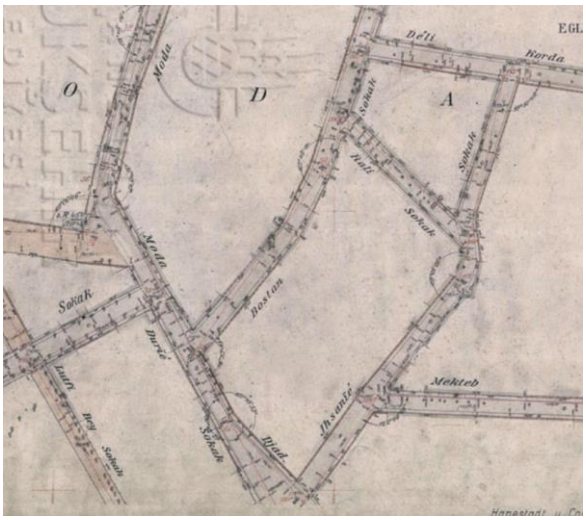
[456] Kadastro sayımlarında Ralli (Rali) olarak görünen sokak, Goad haritalarında isimsiz bırakılmış, Hekimé haritasında Orta Bostan, 1913-14 tarihli Alman Mavileri olarak bilinen sigorta haritalarında yine Ralli Sokak olarak isimlendirilmiştir. Ek 1. Caferağa Mahallesinin 3786 numaralı "Dersaadet'de bulunan emlakların kıymet ve vergilerini mübeyyin defter"in Moda kısmı

[457] Cervati, *Annuaire Oriental du Commerce de L'Industrie de L'Administration et de La Magistrature, 1896*, s. 527.

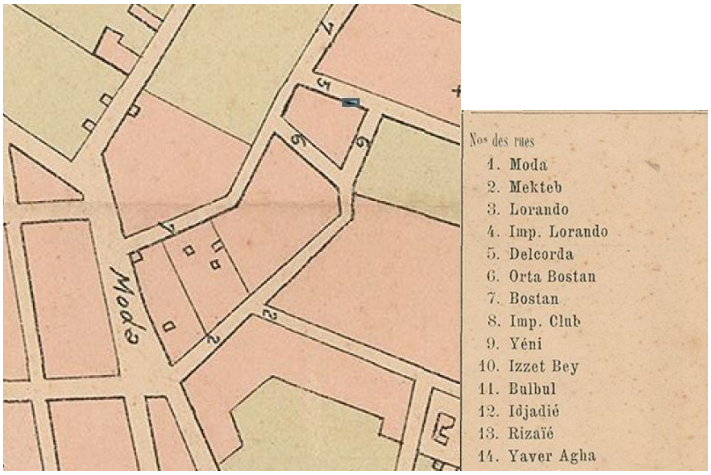
[458] Walter Seager, ed., *Annuaire Oriental du Commerce de L'Industrie de L'Administration et de La Magistrature* (İstanbul: Agent Walter Seager, 1909), s. 811.

[459] "The Cricket Match - Constantinople vs The British Fleet", *The Levant Herald*, 9 Ağustos 1876.

[460] Cervati, *Annuaire Oriental du Commerce de L'Industrie de L'Administration et de La Magistrature, 1896*, s. 691.

Şekil 14: 1913-14 tarihi Alman Mavileri Sigorta Haritalarında Rali Sokak[461]

Şekil 15: 1900 tarihli Hekime Haritasında Ralli Sokak, 6 ile işaretlenmiştir.[462]

3.2.2. Stefanovich Ailesi

Zannis Stefanovich-Schilizzi (1806-1886)[463] Sakız Adası'nın köklü ve varlıklı ailelerinden Schilizzi ailesinin üyesidir. 18. yüzyıl sonlarından itibaren Schilizzi ailesinin üyeleri İtalya, Mısır, Fransa ve İngiltere gibi farklı yerlere yerleşerek geniş bir ticaret ağı kurarlar.[464] Zannis Stefanovich-Schilizzi, Christopher

[461] Dağdelen, *Alman Mavileri, 1913-1914 I. Dünya Savaş Öncesi İstanbul Haritaları*, pafta C1/1.

[462] Antonie Hekimé, *Plan de Cadıkeuy Cote D'Asie Constantinople* (İstanbul: Annuaire Oriental & Printing Company, 1900), Atatürk Kitaplığı.

[463] "Zannis Stephanovich (Stephanis) Schilizzi Stephanovich", https://www.agelastos.com/genealogy/getperson.php?personID=I2514&tree=agelasto, Erişim: 15 Ocak 2023.

[464] *The Manchester Commercial List 1867-1868 First and Second Years* (London: Estell & Co., 1867), s. 18.

Long'a göre, Sakız adası sakiniyken, isyan sırasında adanın pek çok sakini gibi[465] Osmanlı askerleri tarafından esir alınır ve İzmir'de köle olarak satılır. Stephen Vernatsa (?) tarafından 30 mahmudiye altın karşılığında satın alınarak özgürlüğüne kavuşur. Buradan Trieste ve Livorno'ya gider ve 1824'te İstanbul'a gelir. Bu dönemde daha geniş olanaklarla ticaret yapabilmek için Rus tabiiyetine geçer. Aile adı olan Schilizzi (Σκυλιτζης/Skylitzes) de Rus tabiiyetiyle beraber kullanmaya başladığı adı Stefanis'ten Stefanovich'e dönüştürür ve soyadı olarak kullanmaya başlar.[466]

1834'te İstanbul'da evlendiği eşi Eleni Vouro da Sakız adasının soylu ailelerindendir.[467] İstanbul'a gelen Zannis Stefanovich, Rum cemaatinin en seçkin üyelerinden biri olarak kabul edilir.[468] Ev adresleri olarak 1885'ten sonra Pera'da Grande Rue de Pera'ya açılan Bursa (Bruossa, günümüzde Sadri Alışık) Sokakta, 40 numaradadır.[469] Zannis Stefanovich'in üç oğlu Jean, Demetrius ve Paul İngiliz tabiiyetine geçer, Paul Stefanovich İstanbul'da banker olarak yaşamayı sürdürür.[470]

---

[465] Sakız, Yunan Bağımsızlık Savaşı döneminde 1821-1822 ve 1826-1828 yıllarında olmak üzere Osmanlı askeri gücü tarafından iki kez kuşatılmış, 1822'de adada gerçekleşen çatışmalardan sonra pek çok yerli Rum, itaatsiz askerler tarafından esir edilerek satılmıştır. Adanın kuşatılmış olması ve Osmanlı askerinin müdahalesi bir savaş ortamı yaratıldığı gerekçesiyle, halihazırda Osmanlı toprağı olan Sakız'ın halkının esir edilememesi kaidesinin önüne geçtiği anlaşılmaktadır. Yaşar, *Yunan Bağımsızlık Savaşı'nda Sakız Adası*, s. 227.

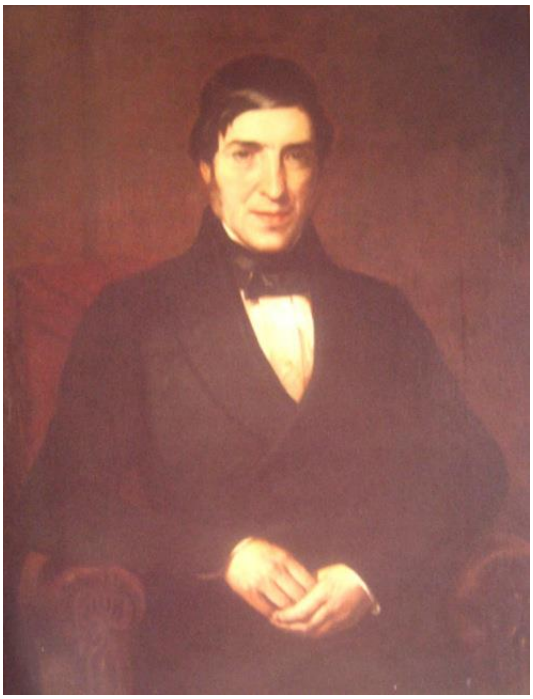
[466] Zannis Stefanis Schilizzi, Rus tabiiyetiyle beraber Stefanis olan adını Stefanovich olarak tabiiyetine uygun olarak düzenlemiş aile adı olarak kullanılmaya başlaması nedeniyle, bu tezde her iki isim beraber kullanılacaktır. "Zannis Stephanovich (Stephanis) Schilizzi Stephanovich", 26 Nisan 2023, https://christopherlong.co.uk/gen/schilizzigen/fg04/fg04_100.html.

[467] Argenti, *Libro D'Oro de la Noblesse de Chio*, s. 132-133.

[468] Φίλιππος Λ. Χρυσοβελόνης, *Χίος και Χίοι δια Μέσου των Αιώνων [Chios kai Chioi dia Mesou ton Aionon]* (Atina, 1938), s. 84; Argenti, *Libro D'Oro de la Noblesse de Chio*, s. 118-122.

[469] *Indicateur Oriental Annuaire du Commerce de la Magistrature etc., 1885* (İstanbul: Cervati Fréres & Cie, 1885), s. 271.

[470] Cervati, *Annuaire Oriental du Commerce de L'Industrie de L'Administration et de La Magistrature, 1896*, s. 555.

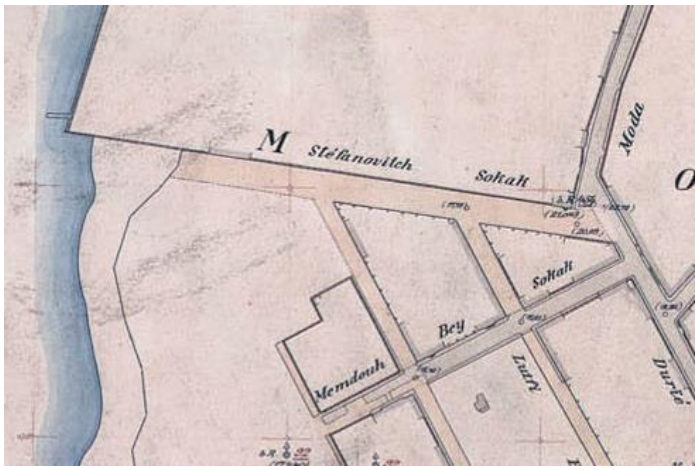
Fotoğraf 13: Zannis Stefanovich-Schilizzi[471]

Ailenin Moda'da evleri ve arazileri vardır. Moda Burnu 1874'te Zannis Stefanovich'e (karısı adına kayıtlı) ait 30 dönümlük bir bağ ile Moda Caddesi'yle Devriye Sokak'ın kesiştiği, Boğaz'a doğru bakan yamaçta geniş bahçeli bir evleri vardır.[472] Paul Stefanovich-Shilizzi,[473] Zannis Stefanovich'in 1886'daki ölümünden sonra bu evi Edwin Whittall'e satar. Bu evin bulunduğu sokak 1913-14 tarihli Alman Mavileri olarak bilinen haritalarda Stefanovich Sokak olarak kayıtlıdır.

[471] https://www.agelastos.com/genealogy/showmedia.php?mediaID=3622&medialinkID_=5685, erişim tarihi 09.07.2023

[472] BOA, ML.VRD.d...3786 H. 19.04.1291 (M. 5 Haziran 1874). Moda Burnundaki bu arazi daha sonra Tubini ailesine satılmıştır.

[473] Chatziioannou ve Harlaftis, "From the Levant to the City of London: Mercantile Credit in the Greek International Commercial Networks of the Eighteenth and Nineteenth Centuries", s. 42.

Şekil 16: 1913-14 tarihli Alman Mavileri Sigorta Haritalarında Stefanovich Sokak[474]

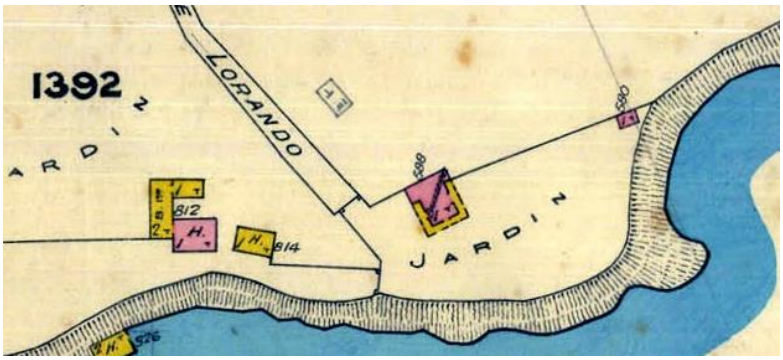

Fotoğraf 14: Stefanovich'in Moda'daki evi[475]

[474] Dağdelen, *Alman Mavileri, 1913-1914 I. Dünya Savaş Öncesi İstanbul Haritaları*, pafta C1/1.

[475] "Yolande Whittal Fotoğraf Arşivi".

Moda'daki diğer mülkleri Lorando Çıkmazı'nda, denize bakan yamaçtadır. 9859 zira boyutundaki arazi 1874'te bahçe vasfındayken,[476] Goad haritalarında bir de yapının eklendiği görülür. [477]

Şekil 17:1906 tarihli Goad Haritasında Stefanovich'lerin Lorando Çıkmazı'ndaki bahçesi[478]

3.3. Protestan Aileler

Moda'da 1870'lerin başlarında Whittall, Charnaud aileleri ile onları takip eden diğer İngiliz ailelerle 19. yüzyıl sonlarında bir İngiliz topluluğu kurulur. Buna Barker, La Fontaine, Dawson, Nowill, Barfield, Marshall, Maltass aileleri, Büyük Britanya konsolosluk sekreteri Georges Simmons, All Saints Kilisesi'nin pastörü M.A. Hill gibi isimler de eklenmesiyle Modalı mülk sahipleri arasında İngilizler oldukça büyük bir yer tutar hale gelir. Bu, o dönemde Moda'dan İngiliz koloni yerleşimi olarak bahsedilmesiyle sonuçlanacak kadar geniş bir kitle, etkin bir sosyal alan oluşturdukları anlamına gelir.

3.3.1. Moda'da Protestanların Yerleşimi

3.3.1.1. Whittall Ailesi

İngiltere'nin orta batı bölgesindeki Worcesterlı olan Charlton Whittall'un iki oğluyla birlikte R.F. Breed and Co. Şirketi için 1809'da İzmir'e gelmesi ile ailenin Osmanlı topraklarındaki uzun süreli yerleşimi başlamış olur. Geldikten

[476] Ek 1. Caferağa Mahallesinin 3786 numaralı "Dersaadet'de bulunan emlakların kıymet ve vergilerini mübeyyin defter"in Moda kısmı

[477] Paul Stefanovich-Shilizzi'nin cenazesi 1901'de bu evden kaldırılarak Şişli'ye Rum Mezarlığına defnedilir. Lorando Çıkmazı'nda bulunan bahçe içindeki yapıyı konut olarak kullanıyor olması muhtemeldir. BOA, Y..PRK.ZB..29-98, H. 24.05. 1319 (M. 8 Eylül 1901).

[478] Dağdelen, *Charles Edouard Goad'un İstanbul Sigorta Haritaları Plan D'Assurance Constantinople*, Kadıköy, pafta 64.

iki yıl sonra, 1811'de kendi şirketi olan C. Whittall and Co.'yu kuran Charlton Whittall, bundan iki yıl sonra da Levant Company'ye üye olarak kabul edilir.[479] İzmir'de, o dönemde şehirden bir hayli uzak olan Bornova'ya yerleşilir. Charlton Whittall'un eşi Sarah (Galliers) Whittall ile İzmir'de 6 çocukları olur: Charlton, George, James, Mary, William, Sarah.[480] Charlton Whittall'in kardeşi James Whittall de bu süreçte İzmir'e yerleşir ve şirket işlerini beraber yürütürler. James Whittall İzmir'de Maria Schnell[481] ile evlenir. Onların da 7 çocukları olur: Emily, James M., Mary, Charlton, Helen Blanche, Edward, George.[482] İzmir'de yaşayan ailelerin önde gelenleri ile evlilikler yoluyla hem itibarları hem de ticari ağları genişleyen aileye katılan bazı soyadları şöyledir: Giraud, Icard, Bonnal, Lees, La Fontaine, van Lennep, Wilkinson, Kramer, Maltass, Barker, Charnaud, Wilkin.[483]

İzmir'e yerleşen Charlton-Sarah Whittall çiftinin 8 çocuğundan biri olan Charlton, Jean Baptist Giraud ve (Venedik konsolosunun kızı) Hélène (Cortazzi)'nin kızı Magdelena Victorie Blanche Giraud ile burada evlenir. Bu evlilik ile İzmir'in köklü ve zengin aileleri arasında yerlerini edinmiş olurlar.[484] Charlton-Magdelena Victorie Blanche (Giraud) Whittall çiftinin İzmir'de 8 çocuğu olur: Richard, Charlton Arthur, Helen, James John, Frederic, John, William.[485]

Bunlardan James John Whittal, Giraud ailesinden, annesi ile aynı adı taşıyan kuzeni Magdalena Blanche Giraud ile evlenir ve 13 çocukları olur: Jane, Mary,

---

[479] G. W. Whittall, "The Whittall Family in The 18th & 19th Centuries & Associated Families", erişim 09 Eylül 2021, http://www.levantineheritage.com/pdf/The-Early-Whittalls-G.W.Whittall.pdf.

[480] Whittall; "Charlton Whittall (1791-1867)", https://www.wikitree.com/wiki/Whittall-20, erişim 09 Eylül 2021, https://www.wikitree.com/wiki/Whittall-20.

[481] İstanbul'a yerleşen Sir James William Whittall'ün karısı Edith Anna Barker'ın annesi de Schnell ailesindendir.

[482] Whittall, "The Whittall Family in The 18th & 19th Centuries & Associated Families"; "James Whittall (1798-1836)", https://www.wikitree.com/wiki/Whittall-25, t.y.

[483] Whittall, "The Whittall Family in The 18th & 19th Centuries & Associated Families".

[484] Edmund H. Giraud, "Family Records - A Record of the Origin and History of the Giraud and Whittall Families of Turkey", 1934, http://www.levantineheritage.com/book1.htm.

[485] Whittall, "The Whittall Family in The 18th & 19th Centuries & Associated Families".

Charlton, Richard Watson, Frederic George, Edward, Blanche Magdelene, Herbert Octavius, Edith Amelia, Charles Francis, James Willliam.[486] İzmir'den ayrılarak İstanbul'a yerleşen ilk Whittall de James John-Magdalena Blanche Whittall çiftinin oğlu James William Whittall'dur.[487]

James William Whittall, 1838'de İzmir Bornova'da ailenin "Büyük Ev" dedikleri konutlarında doğar. 1854'te amcası Charlton Arthur Whittall'un şirketinde çalışmak bir yıl için İstanbul'a gönderilir. Daha sonra İzmir'de babasının şirketi C. Whittall and Co.'da beş yıl çalışır. 1860'ta babasının ortağı olduğu şirketle beraber çalışan J.C. Harter and Co.'da çalışmak üzere Manchester'a gider ve ardından bu firmaya ortak olur.[488]

1862'de İzmir'e dönerek Edith Anna Barker ile evlenir. Edith Anna Barker, Samuel Barker ve Marianne Françoise (La Fontaine) Barker çiftinin kızlarıdır. Marianne Françoise (La Fontaine) Barker önceki adından da anlaşılacağı üzere La Fontaine ailesindendir.[489]

Evlendikten sonra İngiltere'ye dönen çiftin burada beş çocuğu olur: Ethel Madeleine Marianne, Frederick Edwin, Linda Frances, Edith Mary, Gertrude Anna. James William Whittall'un sağlığı için uygun olmayan iklim koşulları, onların yeniden İzmir'e dönmelerine gerekçe yaratır. Tarihi tam olarak bilinmese de 1870 yılı sonlarında dönmüş olmalıdır. Oğlu William James Hartner 1871 Şubat'ında İzmir'de doğar.[490]

Babasının şirketine döndüğü İzmir'de kardeşleriyle rekabete girmek istemediği için bir süre daha İngiltere'de yaşar, 1872'de doğan Reginald La Fontaine

[486] Whittall; "James John Whittall (1819-1883)", https://www.wikitree.com/wiki/Whittall-27, erişim 09 Eylül 2021, https://www.wikitree.com/wiki/Whittall-27.

[487] Ayrıca bkz: Ek 3.1. Aile Soy Tabloları

[488] Hugh Whittall, "The Whittalls of Turkey, 1809-1973", erişim 09 Eylül 2021, http://www.levantineheritage.com/book2.htm.

[489] Serap Yılmaz, "İzmirli Levantenler (17-20. yy)", içinde *Avrupalı mı Levanten mi?*, ed. Alus Yumul ve Fahri Dikkaya (İstanbul: Bağlam Yayıncılık, 2006), s. 129.

[490] Whittall, "The Whittalls of Turkey, 1809-1973".

Manchester'da[491] dünyaya gelir. Burada da uzun süre kalmayarak 1873'te İstanbul'a yerleşir. Daha sonra kız kardeşi Edith Amelia La Fontaine ile evlenecek olan Sydney James William La Fontaine ile birlikte J. C. Harter &Co.'nun İstanbul'daki temsilcisi olarak J.W. Whittall and Co. Şirketini kurar.[492] Ailenin Moda'ya yerleşmesi de bu yıl içindedir ve Moda'da doğan Harry Augustus, Florence Philippa, Hugh Elliott Charles ve Kenrick Edward'la birlikte 11 çocukları olur.[493]

J.W. Whittall, İstanbul'daki İngiliz tüccarlarla olduğu kadar diplomatik görevlilerle, ülkesinin Osmanlı ile olan ticari ilişkilerinde etkin rol oynar.[494] 1898'de Osborne'da Kraliçe Victoria tarafından şövalye ilan edilerek "Sir" unvanı kazanır. Ömrünün sonlarına doğru, sağlığı gerekçesiyle uzaklaştığı ve çocuklarına devrettiği işleri yerine Eastern Question Association'da aldığı siyasi görevlerle ilgilenir.[495] Sir James William Whittall, 10 Nisan 1910'da Moda'daki evinde ölür. [496]

Sir J.W. Whittall'un eşi Anna Edith Whittall 1935'teki ölümüne değin, I. Dünya savaşı yılları dışında, Moda'daki evlerinde yaşar, geniş ailesinin yanında olur.

---

[491] "Reginald La Fontaine Whittall (1872 - 1952)", erişim 11 Eylül 2021, https://www.wikitree.com/wiki/Whittall-154. Ancak Hugh Whittal, Reginald La Fontaine'in Manchester'da doğduğunu söyler.

[492] Whittall, "The Whittalls of Turkey, 1809-1973". Ancak bu yıllardaki ticaret yıllıklarında bu şirketin temsilciliğini yaptığı bilgisi yer almaz.

[493] James William ve Edith Anna Whittall çiftinin çocukları ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Ek 3.1.3. Protestan Aileler

[494] Haydar Kazgan, *Galata Bankerleri*, c. 2 (İstanbul: Orion Yayınevi, 2006), s. 152-155.

[495] Whittall, "The Whittall Family in The 18th & 19th Centuries & Associated Families"; Whittall, "The Whittalls of Turkey, 1809-1973".

[496] Moda'daki All Saints Kilisesi'nden kalkan cenazesine, Ermeni ve Rum patrikliklerinden görevliler, Yahudi cemaati temsilen iki haham, Ermeni ve Rum okulu öğrencileri, Anadolu Demiryollarından görevliler, polis teşkilatı ve belediye çalışanlar katılır. Abafana adındaki yatı ile Haydarpaşa İngiliz mezarlığına getirilir. Tabutu, İngiltere büyükelçisi Gerard Lowther, Başkonsolos H.C.A. Eyres, Sir Edwin Pears, Amiral Sir Henry Wood Paşa, T.J. Maltass ve C. B. Charnaud tarafından taşınır. "Death of Sir James William Whittall", *The Levant Herald*, 16 Nisan 1910; Whittall, "The Whittalls of Turkey, 1809-1973".

11 çocuğu olan çift, evliliklerle geniş bir akraba çevresi kazanır. Çocuklarından kimi Moda'da kalır, kimi İngiltere'ye ya da başka ülkelere taşınır.[497]

Moda'da, Whittall'lara ait tespit edilebilen en erken mülk 1872 tarihi taşır.[498] Whittall ailesinin İzmir'deki akrabalarından Charnaud'nun ve Mösyö Whittall'un arazisi olduğu, krokinin alt kısmında ise ölçekle beraber *"Kadı Karyesinde Birinci Moda'da İngiltere'nin mutasarrıfı olduğu harap bağın parça parça ifrazına dair harita"* ifadesi yer alır. Ancak bu tarihlerde İngiltere'de olduğunu bildiğimiz James William Whittall değil, amcası Charlton Arthur Whittall ya da onun oğlu Charlton Howord Whittall olmalıdır.[499] J.W. Whittall da akrabalarının sahip olduğu arazinin yanına, Moda'ya yerleşmiş görünmektedir.

James William Whittall, Manchester'da çalışırken sağlığı gerekçesiyle Türkiye'ye döndüğü bilinir. Bunun için de İstanbul'da yabancıların yoğun olarak yaşadığı Pera-Galata bölgesi yerine henüz yapılaşmakta olan Moda'yı seçmiş olmalıdır. Diğer İngiliz aileler için de geçerli olan geniş bir aile ile yaşamak için uygun bir yerdir. Geniş bir bahçe içindeki evde botanik ve bitki türlerine olan merakı için de elverişlidir.[500] Whittall ailesinin Moda'daki "Kule Ev" dedikleri evleri Moda Caddesi'nden Boğaz'a doğru bakan bir yamaç üzerinde denize kadar uzanır.[501]

---

[497] Hugh Whittall, "The Whittalls of Turkey, 1809-1973", erişim 09 Eylül 2021, http://www.levantineheritage.com/book2.htm.

[498] Bkz. 2.3.4.4. Tekil Bir Kroki. Moda Burnunda yer alan bu arazi geniş çevresiyle beraber 1874 tarihli kadastro sayım defterine göre Stefanovich ailesinindir. Stefanovich'lerin arazisi iki bağı da içerecek şekilde 30 dönüm olarak kayıtlıdır.

[499] C.H. Whittall'un adının Charlton Howord Whitall'un kısaltması olmalıdır. Ailede böyle bir kısaltma kullanabilecek başka birine rastlanmaz.

[500] Torunu Hugh Whittall, bahçelerinde geniş aile toplantılarından, verilen yemeklerden bahsederken, çocukluk anıları içinde Bektaşi üzümü gibi Anadolu'da çok da yaygın olmayan bir türün İngiltere'den getirilmiş olduğundan bahseder. Whittall, "The Whittalls of Turkey, 1809-1973".

[501] Whittall ailesinin Moda'daki ilk konutu Kule Ev'in mimarı hakkında bir bilgi yoktur. Ancak mimari olarak vurgulanan ve konutun aile tarafından "Kule Ev" olarak anılmasını sağlayan giriş cephesindeki kule görünümlü merdiven kovası, İngiltere dışındaki İngiliz yapılarında orta çağ mimarisinin kuleli şatolarına bir gönderme olarak değerlendirilir. Günümüze ulaşmayan yapının fotoğraflarından, dönemin İstanbul'da da örneklerine rastlanılan Viktorya tarzı konutlarında kullanılan cephe süsleme özelliklerine sahip olduğu anlaşılır. Emine Pelin Kalafatoğlu, "Yüzyıl Dönümü İstanbul Mimarlığında 'Viktorya Tarzı' Sayfiye Konutları",

Fotoğraf 15: *Whittall Ailesinin "Kule Ev"i*[502]

Fotoğraf 16: Whittall ailenin Kule Ev'i, deniz cephesi[503]

Whittall ailesinin Moda'ya yerleşmeye karar vermesi burada daha önce mülk edinen akrabalarının olması, Meydancık Sokak'taki ofislerine deniz yolculuğu yaparak kısa sürede ulaşılabilmesi, Galata-Pera civarına göre gürültü ve insan

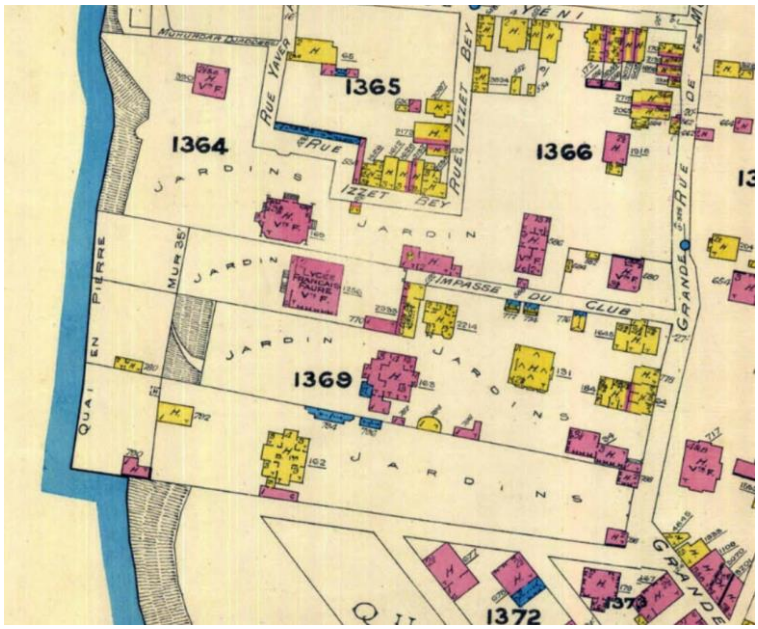
içinde *Geç Osmanlı Döneminde Sanat, Mimarlık ve Kültür Karşılaşmaları*, 2. bs (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2018), s. 119-131.

[502] "Whittall ailesinin Kule Ev'i", erişim 26 Eylül 2021, http://www.levantineheritage.com/whittall1.htm.

[503] "Whittall ailesinin Kule Ev'i, deniz cephesi", erişim 26 Eylül 2021, http://www.levantineheritage.com/whittall1.htm.

yoğunluğundan uzak olması, geniş aileler için geniş mekânlarda yaşayabilmeye olanak sağlaması gibi nedenlerle olmalıdır.

Zamanla bu arazinin içinde ve çevresinde oğulları için ahşap evler inşa edilerek Whittall Yerleşkesi oluşturulur. İlkin, arazinin güneyinde bulunan büyük bahçeli bir ev, büyük oğlu Frederick Edwin ve 1887'de evlendiği eşi Adèlaïde Helen (La Fontaine) Whittall için Zannis Stefanovich Schilizzi'nin 1886'daki ölümünden sonra ailesinden satın alınır. Pervititch haritasına göre solda girişi Moda caddesinden olan, bahçesinde Whittall Park yazan bina Edwin Whittall'un evidir. Haritanın lejantına göre[504] zemin katı kagir, üç katı ahşaptır. 1891'de konutları için belirlenen vergiye itiraz etmek için hazırladığı dilekçede, J.W. Whittall *"Kadı Karyesi'nde Cafer Ağa mahallesinde Moda Caddesinde yüz altmış dörder numaralı üç parça acizlerinin ve bir parça oğlumun bir parça dahi kerimemin ki ceman beş parça"* haneleri olduğunu beyan eder.[505]

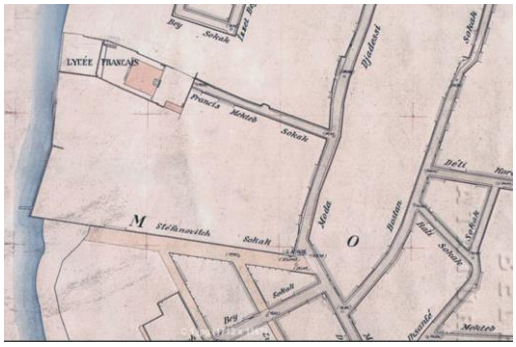

Şekil 18: Goad'ın 1906 tarihli haritasında Whittall Yerleşkesi, 1369 ada[506]

[504] Güvenç, "Pervititch Haritaları: İstanbul İçin Bitmemiş Bir Araştırma Projesi", s. 16.

[505] BOA, ŞD.02949.10, R. 29 Temmuz 1307 (8 Ağustos 1891)

[506] Dağdelen, *Charles Edouard Goad'un İstanbul Sigorta Haritaları Plan D'Assurance Constantiople*, Pafta 63.

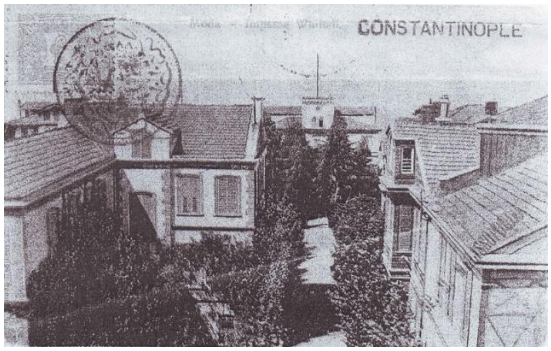

Şekil 19: 1913-14 tarihli Alman Mavileri, Pafta C1'den ayrıntı[507]

Şekil 20: Pervititch'in 1938 tarihli haritalarında Whittall yerleşkesi, 17. ada[508]

James William Whittall'un diğer oğulları William James Harter, Reginald La Fontaine, Harry Augustus ve Hugh Elliott Charles için de aynı bahçeye bakmak üzere Kule Ev'in etrafına 4 ev daha yapılır.

Fotoğraf 17: William James Harter Whittall Evi, 1960'lar[509]

Fotoğraf 18: Whittall Çıkmazı'ndan yerleşkedeki konutlar, karşıda Kule Ev[510]

Yerleşke içinde Kadıköy Kütüphanesi ve Enstitüsü olarak aile kayıtlarında[511] bahsi geçen bir yapı 1897'de inşa edilir. Goad haritalarında "Club de Moda" olarak işaretlidir, Mösyö Faure'un Lycée Français'ine giden çıkmazın sonunda, okul kapısına bitişik olarak görünür. Alman Mavileri (Francis Mekteb Sokak) ve

[507] Dağdelen, *Alman Mavileri, 1913-1914 I. Dünya Savaş Öncesi İstanbul Haritaları*, Pafta C1.

[508] *Jacques Pervititch Sigorta Haritalarında İstanbul*, Kadıköy, Pafta 1.

[509] "William James Harter Whittall Evi, 1960'lar", erişim 27 Eylül 2021, http://www.levantineheritage.com/whittall1.htm.

[510] "Whittall Yerleşkesi, Kartpostal, 20. yüzyıl başları", erişim 27 Eylül 2021, http://www.levantineheritage.com/whittall1.htm.

[511] Whittall, "The Whittalls of Turkey, 1809-1973".

Pervititch (Moda Çıkmazı) haritalarında görünmeyen yapıya Moda Caddesinden ulaşan çıkmaz sokağa, Goad Haritalarında "Impasse du Club" olarak rastlanır.[512]

3.3.1.2. La Fontaine Ailesi

La Fontaine ailesinden Osmanlı topraklarına ilk gelen Jean Gedeon La Fontaine[513] ile Marie Francoise Morier'in Vevey'de 1765'te doğan oğlu James La Fontaine'dir. James La Fontaine, daha sonra vatandaşlık hakları alarak İngiltere'ye yerleşir.[514]

James La Fontaine, Londra'da Edward Hayes ile ortaklaşa Hayes La Fontaine and Co.'yu kurarak Levant Company içinde çalışmak üzere İzmir'e yerleşir. Buranın eski ailelerinden birinin kızı olan Venedik kökenli Maria Cocchini della Grammatica ile 1797'de evlenir. 9 çocuğu olan James La Fontaine 1826'da İzmir'de ölür.[515] Evlilikler yoluyla Franceschi, Escalon Cocchinou, Whittall, Barker, Charnaud, Maltass, Barfield, Warmington aileleriyle bağlar kurulur.[516]

---

[512] Bkz. 4.4. Kadıköy Enstitüsü ve Kütüphanesi. Kulüp binasının 1938 yılında yok olduğundan bahsedilir. "Kadıköy Kütüphanesi ve Enstitüsü", erişim 27 Eylül 2021, http://www.levantineheritage.com/modamap.htm.

[513] Fransa'da 16. yüzyıl sonlarında Katolikler ve Protestanlar arasında süren "Din savaşları"ndan sonra Fransa Kralı IV. Henry döneminde ilan edilen Nantes Fermanı (1598) ile Hugueotlara (Protestanlara) inanç ve ibadet özgürlüğü tanınır. Ancak, fermanın resmi olarak kaldırıldığı 1685'e kadar Protestanlar kademeli ve bölgesel olarak askeri ve siyasal etkinlikleri kaybetmiş, 150.000-200.000 kişi bu süreçte Fransa'yı terk etmiştir. Amerika ve Almanya'nın yanında İsviçre de bu dönemde Huguenotların yeni yerleşim yeri olmuştur. Jean Gedeon La Fontaine, 1736'da Cenevre doğmuştur. O dönemki yazılışıyla De Lafontaine ailesi Huguenot oldukları için baskı gördüklerinden yerleşik oldukları Nancy ve Montauban'dan İsviçre'ye doğru göç etmişlerdir. Raymond A. Mentzer ve Andrew Spicer, "Introduction: Etre Protestant", içinde *Society and Culture in the Huguenot World, 1559-1685*, ed. Raymond A. Mentzer ve Andrew Spicer (Cambridge, U.K. ; New York: Cambridge University Press, 2002), s. 1-9; Roger Price, *Fransa'nın Kısa Tarihi*, çev. Özkan Akpınar (İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, 2012), s. 77-81, 88-89; J.M. Roberts, *Avrupa Tarihi*, çev. Fethi Aytuna (İstanbul: İnkılap Kitabevi, 2017), s. 357; James La Fontaine, "The La Fontaine Family", içinde *Family Records, A Record of the Origin and History of the Giraud and Whittall Families of Turkey* (Londra: Adams Bros. and Sharlow LTD, 1934), s. 127-128.

[514] La Fontaine, "The La Fontaine Family", s. 133.

[515] La Fontaine, s. 135.

[516] Bkz: Ek 3.1. Aile Soy Tabloları

İzmir'e yerleştikten sonra genişleyen ailenin üyeleri Bornova ve Buca'da ikamet ederler.[517]

Moda'da yaşayan birkaç aile ile akrabalıkları da olan, Moda'da yaşadığını bildiğimiz La Fontaine ailesinin bu dönemde yaşadığı ev ya da evleri net olarak tespit edilememiştir. Ekdal'ın daha geç dönemde La Fontaine ailesine ait olduğundan bahsettiği[518] Whittall çıkmazı ile Moda caddesinin köşesinde, Barker köşkünün Moda caddesi tarafındaki ahşap köşk bulunmaktadır. Whittall ve Barker aileleri ile olan bağları da dikkate alınarak, başka evlerle birlikte burada yaşadığı düşünülebilir.

Şekil 21: 1938 tarihli Pervititch Haritasında La Fontaine ailesinin yaşadığı düşünülen köşk

Ayrıca, Edward La Fontaine'in üçüncü oğlu Hugh La Fontaine'in I. Dünya savaşından önce bir süre Moda Burnu'nda Devriye Sokak ile Çınarlı Sokak'ın (Ferit Tek ile Beşbıyık Sokak) köşesindeki Eczacı Antipa'ya ait evde, bir süre de Moda Caddesi'nde bir evde kiracı olarak oturduğu bilinir.[519]

[517] Hümeyra Birol Akkurt, "19. Yüzyıl Batılılaşma Kesitinde, Bornova ve Buca Levanten Köşkleri Mekansal Kimliğinin İrdelenmesi" (Doktora Tezi, İzmir, Dokuz Eylül Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Mimarlık Anabilim Dalı, 2004), s. 81.

[518] Ekdal, *Kapalı Hayat Kutusu Kadıköy Konakları*, 2014, s. 60-61.

[519] Ekdal, s. 62.

Şekil 22: 1938 tarihli Pervititch Haritasında Eczacı Antipa'nın Moda Burnundaki evi

Şekil 23: 1938 tarihli Pervititch Haritasında Lazyan'a ait olan Moda Caddesindeki köşk

3.3.1.3. Barker Ailesi

Barker ailesinin İngiltere'nin Derbyshire bölgesinden gelerek Osmanlı topraklarına ilk yerleşen üyesi William Barker'dır.[520] 1759'da İzmir'e yerleşen, ilk evliliğini 1763'te Flora (Robin) Barker'la[521], ikinci evliliğini eşinin ölümü üzerine Elisabeth Mary (Schnell) Barker'la[522] yapan William Barker'ın toplam 20 çocuğu olur. İzmir'de ticaret ile uğraşan Barker, daha sonra konsolos yardımcılığı gibi görevler üstlenir, The Levant Company'nin saymanlığında bulunur.[523] William Barker'ın çocukları ile Maltass, Mavroyanni, La Fontaine,

[520] Miyase Koyuncu Kaya, "An English Merchant in Ottoman İzmir (Smyrna): William Barker (1731-1825)", *Belleten* 84, sy 300 (2020): s. 722.

[521] Marjorie Rear, *William Barker, Member of the Right Worshipful Levant Company 1731-1825, A Life in Smyrna*, 2015, http://levantineheritage.com/pdf/Biography-of-William-Barker-Levant-Company-Merchant-Marjorie-Rear.pdf.

[522] Rear, s. 32.

[523] Koyuncu Kaya, "An English Merchant in Ottoman İzmir (Smyrna): William Barker (1731-1825)", s. 724-727; Rear, *William Barker, Member of the Right Worshipful Levant Company 1731-1825, A Life in Smyrna*.

Bargigli, Wilkin ailelerinin üyeleriyle evlenenler olur, diğerleri ya erken yaşta hayatını kaybeder ya da İngiltere'ye döner.[524]

Aileden Moda'ya yerleşen kişi William Barker'ın oğlu Samuel ve eşi Marianne Françoise (La Fontaine) Barker'ın oğlu Alfred James Fredrick Barker'dır. Kız kardeşi Edith Anna (Barker) Whittall Moda'ya yerleşen James William Whittall ile evlidir.

Alfred James Fredrick Barker, 1862'de Evelina Julia Charnaud ile İstanbul Elçilik Şapeli'nde evlenir ve 9 çocukları olur. Çocukları Alfred Herbert, Francis Henry, Evelina Caroline, Edith Anne, Hildebrand Samuel'ın doğum yerleri İzmir'dir. 1872'de doğan Kathleen Helen Adelaide Moda'da dünyaya geldiğinden, ailenin İzmir'den İstanbul'a bu dönemde taşınmış olmalıdır.

Ailesinden The Levant Company ile ticaret bağlantılarını sağlayan Alfred Barker, Teselya'da madencilikle, daha sonra Osmanlı Bankasının İzmir şubesinin yöneticiliğiyle uğraşır.[525] Alfred James Fredrick Barker'ın 1872 yılı civarında İstanbul'a taşınması bu tarihte açılan Kambiyo ve Esham Şirket-i Osmaniyesi'nin (Société Ottomane de Change et de Valuers) bağlantılıdır. P.M. Clado, E.A. Eugenidi'yle birlikte A.J.F. Barker tarafından kurulan banka, faaliyetlerine 1872 yılı sonlarında başlar[526], 1899'da işlemlerini durdurur.[527] Barker'ın yardımcılığını şirketin en büyük yatırımcılarından olan J.W. Whittall ve Mösyö Tamvaco üstlenir.[528] James La Fontaine de 1875 yılı başlarından itibaren bankanın direktörü olarak çalışmaya başlar.[529] Banka, Karaköy'de Voyvoda Caddesi üzerinde Osmanlı Bankası binasının karşısındadır.[530]

---

[524] Bkz. Ek 3.1. Aile Soy Tabloları

[525] R.P.T. Davenport-Hines ve Jean-Jacques Van Helten, "Edgar Vincent, Viscount D'Abernon, and the Eastern Investment Company in London, Constantinople and Johannesburg", *Business History* 28, sy 1 (2014): s. 46, http://dx.doi.org/10.1080/00076798500000070.

[526] "La Société Ottomane le Change et de Valeur", *The Levant Herald*, 22 Aralık 1872.

[527] Kazgan, *Galata Bankerleri*, 2006, 2:s. 50.

[528] Kazgan, 2:s. 82.

[529] "La Société Ottomane le Change et de Valeur", *The Levant Herald*, 13 Ocak 1875.

[530] Bu bina da Osmanlı Bankası binası gibi mimar Alexandre Vallaury tarafından yapılmıştır. Yapım tarihi net olmasa da 1880 yılı civarında yapıldığına dair ortak bir görüş vardır. Banka faaliyetlerine son verdikten sonra 1901-1902 yılından 1940 yılına kadar İngiliz Konsolosluğu olarak kullanılmıştır. Edhem Eldem, ed., *Bankalar Caddesi, Osmanlı'dan Günümüze*

Barker ailesi, 1896 İstanbul depreminden sonra, önce Moda'dan daha sonra da Osmanlı topraklarından taşınır.[531] Bu tarihe kadar Moda'da ikamet ettiği geniş bir bahçe içinde yer alan köşk, mermer kaplaması nedeniyle daha sonraki yıllarda "Mermer Konak" olarak da anılacaktır. Evkaf Nezareti'nin 1881 yılının 23 Şubat'ında diğer pek çoğunun yanında Moda'daki bir ev için, kendi sahili ve 19 dönüm bahçesi olan 700 m^2 üzerine kurulu, 16 odalı, 4 sofalı, Moda Caddesi üzerindeki bir evin satılık ilanı verilir. Eve 110.714 kuruş fiyat biçilmiştir.[532] Burası Alfred Barker'ın bu dönemde satın alıp yaşadığı evdir, yapım tarihi belli değildir. Ancak 1860'lı yıllarda yapılmış olması muhtemeldir.[533] Stolpe'nin 1882 tarihli haritasında "Kiosk" olarak adlandırılan tek yapı bu köşk olmalıdır. Moda Caddesi ile Boğaza bakan Marmara sahili arasında, Whittall ailesine ait arazinin yanındadır.

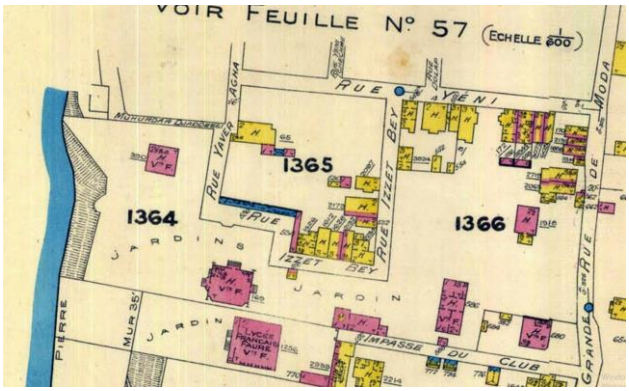
Şekil 24: Stolpe'nin 1866 tarihli haritasından Moda ve Köşk

Voyvoda Caddesi (İstanbul: Osmanlı Bankası Bankacılık ve Finans Tarihi Araştırma ve Belge Merkezi, 2000), s. 226.

[531] 1882'de Osmanlı Bankası'nın İngiliz genel Direktörü Edgar Vincent'ın kardeşi Howard Vincent ile beraber Eastern Investment adlı şirket kurarak Esher-İngiltere'ye yerleşir. Davenport-Hines ve Van Helten, "Edgar Vincent, Viscount D'Abernon, and the Eastern Investment Company in London, Constantinople and Johannesburg", s. 46.

[532] "Ministry of Evkaf Escheated Department Notice", *The Levant Herald*, 23 Şubat 1881.

[533] Gönül Halıcı binanın yapım tarihi olarak 1886'yı vermektedir. Levanten bir mimar tarafından yapıldığı söylense de herhangi bir bilgiye ulaşılamamıştır. Halıcı, *İstanbul'un Anadolu Yakasında Tarihsel Bir Gezinti*, 2:s. 189.

Şekil 25: Goad'ın 1906 tarihli haritasında Barker Ailesinin yaşadığı ev (1364 no'lu ada)

Şekil 26: Pervitich'in 1938 tarihli haritasında Barker ailesinin yaşadığı ev Mahmut Muhtar Paşa Konağı olarak görünür

Barker ailesi, 1894'te meydana gelen depremden sonra İstanbul'da yaşamaya çekinir ve köşkü 1895'te Dimitri Velademi[534] ya da Demetrakopoulos ailesine[535] satar. 1885'ten itibaren Mısır Yüksek komiserliği görevinde bulunan Gazi Ahmet Muhtar Paşa'nın[536] oğlu Mahmut Muhtar Paşa, 1896'da eski Mısır hıdivi İsmail Paşa'nın kızı Prenses Nimetullah Hanım ile evlenir. Mahmut Muhtar Paşa 1897'de evi satın alarak, buraya yerleşir. [537]

3.3.1.4. Charnaud Ailesi

Charnaud ailesinin bilinen en erken tarihli yerleşimleri Fransa'da Brasse bölgesindeki Pont de Veyle'dir. Jean Samuel Charnaud, buradan İsviçre'nin

[534] Halıcı, 2:s. 189.

[535] "Views of the Moda district of Istanbul", erişim 19 Eylül 2021, http://www.levantineheritage.com/moda2.htm.

[536] Rifat Uçarol, "Gazi Ahmet Muhtar Paşa", içinde *TDV İslam Ansiklopedisi* (İstanbul, 1996), s. 447.

[537] Emine Fuat Tugay, *Bir Aile Üç Asır*, çev. Şeniz Türkömer, 2. bs (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2015), s. 78-84.

Vevey şehrine yerleşir.[538] J.S. Charnaud'nun 8 çocuğu olur, bunlardan Pierre Charnaud'nun oğlu Jean, önce İngiltere'ye giderek buranın vatandaşı olur, daha sonra da 18. yüzyılın ortalarında İzmir'e yerleşir.[539] La Fontaine ve Barker aileleriyle evlilikler yoluyla bağlar kurarlar.

1836'da İngiliz bir gazeteci olan W. Churchill'in Kadıköy'de avlanırken Türk bir çocuk ve kuzuyu vurması üzerine gelişen olayların içinde, av arkadaşı ve olayın görgü tanığı olarak yer alır.[540] Yalnız görgü tanığı olduğu için, İngiltere ve Osmanlı Devleti arasında çıkan krizde adından söz edilmez. Ancak bu olayla Charnaud'ların bu yıllarda Kadıköy'le bir ilişkisi olduğu anlaşılır.

Tütün Rejisi şefi olarak çalışan Charles Benjamin Charnaud'nun evi Moda Burnu'nda Hüseyin Bey Sokak'tadır. Arazinin Charnaud'ların olduğu ve burada bir yapının olduğunu 1872 tarihli krokiden görünür.[541] Ekdal, evin ilk sahibinin C. B. Charnaud'un babası John Henry Charnaud olduğu bilgisini verir.[542]

Harita 8: Villa Charnaud, Hüseyin Bey Sokak[543]

[538] Bkz. 3.3.1.2. La Fontaine Ailesi

[539] Aile, La Fontaine'ler gibi, Huguenot olduklarından Fransa'yı terk etmek zorunda kalmış ve İsviçre'ye yerleşmiştir. "The Charnaud Family History", erişim 21 Ocak 2023, http://www.charnaud.co.uk/familyhistory.html.

[540] Orhan Koloğlu, *Miyop Çörçil Olayı* (Ankara: Yorum Yayıncılık, 1986), s. 31-32.

[541] Bkz. 2.3.4.4. Tekil Bir Kroki

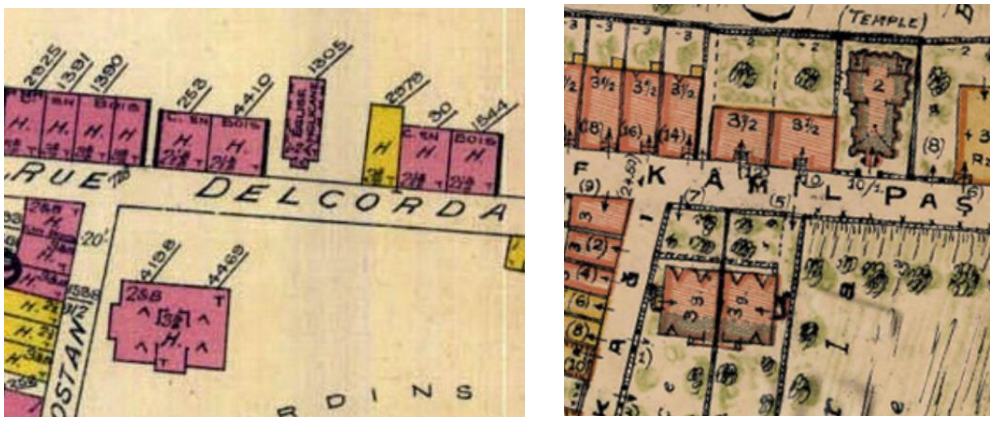
[542] Ekdal, *Kapalı Hayat Kutusu Kadıköy Konakları*, 2014, s. 57.

[543] "The Charnaud Family History".

3.3.1.5. Dawson Ailesi

Dawson ailesinin İstanbul'a ve Moda'ya yerleşmeleriyle ilgili bilgi bulunmamaktadır. Kömür tüccarlığı ve gemi taşımacılığı acentesi olan William Dawson,[544] Modalı İngiliz ailelerdendir. Ticaret yıllıklarında ofisinin Galata'da Köçeoğlu Han'da olduğunu kaydedilen Dawson, 20. yüzyılın başlarına kadar oğlu David ile işlerini sürdürür. William Dawson, 3 Kasım 1912'de Moda'daki evinde ölür.[545] Bu tarihten sonra oğlu David, işlettiği kömür madenini de devredip, kendi isteği ile Osmanlı İmparatorluğu topraklarını terk eder.[546]

Dawson ailesinin evi Delcorda Sokak'ta, All Saint Kilisesi'nin karşısındadır. 19. yüzyıl sonunda yapılan bu ikiz ev, bu dönemde Moda'da pek çok binaya mimarlık yapmış olan Pepe Kalfa yani Constantin P. Pappa'dır.[547]

Harita 9: Goad ve Pervititich haritalarında Dawson'ların evleri[548]

[544] "Wm. Dawson & Co", The Levant Herald, 23 Mart 1872.

[545] "William Dawson Deceased", *The Levant Herald*, 21 Nisan 1911

[546] BOA.MV.174-17 H. 06.03.1331 (M. 13 Şubat 1913)

[547] Öğrenci, "19. Yüzyıl Özgün Konut Tipleri Bağlamında Sarıca Ailesi Yapıları Mimar C. Pappas ve Arif Paşa Apartmanı", s. 104-105; Ekdal, *Kapalı Hayat Kutusu Kadıköy Konakları*, 2014, s. 50.

[548] Dağdelen, *Charles Edouard Goad'un İstanbul Sigorta Haritaları Plan D'Assurance Constantiople,* Pafta 61; *Jacques Pervititch Sigorta Haritalarında İstanbul*, Kadıköy, Pafta 1.

Fotoğraf 19: Dawson'lara ait olan ev günümüzde Barış Manço Evi olarak kullanılır

3.3.1.6. Nowill Ailesi

Nowill ailesiyle ilgili en erken bilgiler 18. yüzyıl sonlarında İngiltere'nin Sheffield şehrinde bıçak üretimi yaptıklarına dairdir. Sydney Nowill'in 1865'te İstanbul'a gelmesiyle, Nowill'lerin uzun yıllar sürecek olan İstanbul yerleşimi başlamış olur. Yeğeni Sydney E.P. Nowill tarafından yazılan hatıratında, büyük amcasının 14 yaşındayken aile içi bir anlaşmazlık sonucu İngiltere'yi terk edip ailesinin desteği olmadan İstanbul'a geldiği, burada İskoç bir bakır tüccarının yanında çırak olduğu, ticarete atılmak için gerekli sermayeyi bir süre sonra babasından edindiğini anlatır.[549]

1872'de kardeşi Stephan Nowill de Sydney Nowill'in yanına, İstanbul'a gelir ve beraber çalışmaya başlarlar. 1874'te Galata'da Alime Han'da henüz 23 yaşında olan Sydney ve 16 yaşındaki kardeşi Stephen, Sydney Nowill& Co. kurarak ticarete atılırlar.

[549] Nowill, *Constantinople and Istanbul 72 Years of Life in Turkey*, s. 1-2.

Fotoğraf 20: Alime Han, 1895

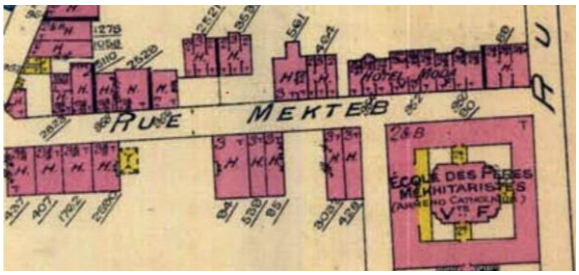
Sydney Nowill, İngiltere'de Marion Foster'la, kardeşi Stephen Nowill de 1883'te Londra'da Thomas Wilkinson'ın kızı Anna Edith'le evlenerek İstanbul'daki diğer İngiliz ailelerle bir akrabalık bağı kurmazlar.[550] Whittall ailesiyle bağları 1920'lerden sonra kurulur. Sydney Nowill'i Modalı aileler arasında tutan, onların semtteki sosyal ve sportif etkinliklere katılması, 1889 yılından itibaren İstanbul İngiliz Ticaret Odası'nda direktörler arasında yer alması, İstanbul İngiliz Yüksek Mahkemesi'nde yürütücülük görevini üstlenmesi,[551] Economic Cooperatif Society mağazaları gibi yerlerde Modalı İngiliz ailelerle iş birliği içinde bulunmalarından kaynaklanır.

Nowill ailesi 1889 yılında Moda'da ikamet ettiği ticaret yıllıklarından anlaşılır. Sydney E.P. Nowill, hatıratında 20. yüzyılın başlarında evlerinin Mektep Sokak No: 4'te olduğunu söyler.[552]

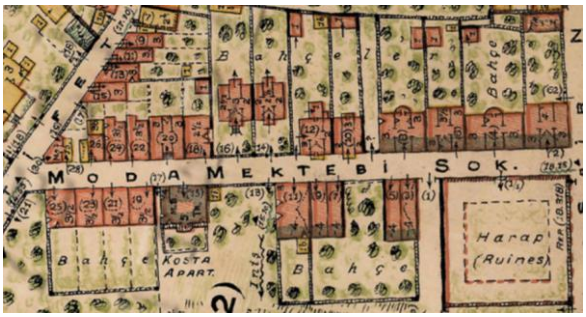
[550] "Married", *The Levant Herald,* 19 Eylül 1883. Thomas Wilkinson'ın dönemin İngiliz konsolosu olan Richard Wilkinson ile bir akrabalığı olup olmadığı bilinmemektedir. İzmir'deki Wilkinson ailesinin La Fontaine ve Whittall aileleriyle akrabalıkları vardır.

[551] "British Chambers of Commerce", *The Levant Herald,* 2 Temmuz 1891; "In Her Britannic Majesty's Supreme Consular Court, Constantinople", *The Levant Herald,* 26 Şubat 1891.

[552] Nowill, *Constantinople and Istanbul 72 Years of Life in Turkey*, s. 36.

Şekil 27:Goad Haritasında Nowill'lerin evinin olduğu Mekteb Sokak. No: 4[553]

Şekil 28: Pervititch Haritasında Moda Mektebi Sokak ve no: 4'te Nowill'lerin evi[554]

Fotoğraf 21: Sidney Edward Payne Nowill'in annesi Sybil Olive (La Fontaine) Nowill, 1920'lerde Mekteb Sokak'taki evinin balkonunda[555]

[553] Dağdelen, *Charles Edouard Goad'un İstanbul Sigorta Haritaları Plan D'Assurance Constantiople*, Kadıköy, pafta 61.

[554] *Jacques Pervititch Sigorta Haritalarında İstanbul*, Kadıköy, pafta 1.

[555] Nowill, *Constantinople and Istanbul 72 Years of Life in Turkey*, s. 30.

3.3.2. Protestan Ailelerin Sosyal Ağları

3.3.2.1. Önceki Yerleşim Yerlerinden Göç Ağları

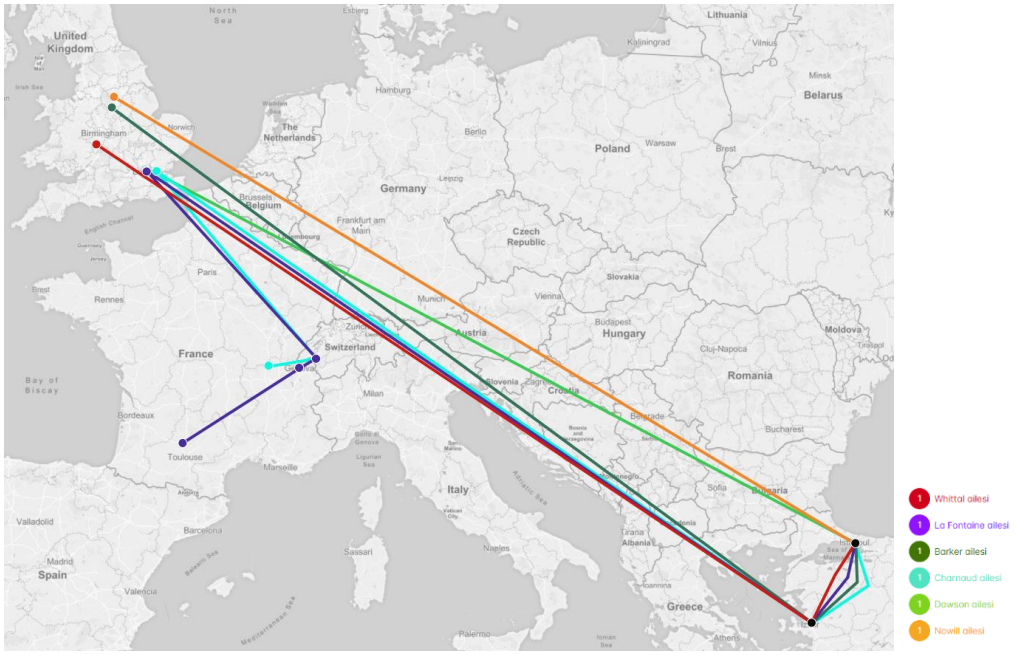
İzmir'de yaşarken, İstanbul'a, Moda'ya göç eden İngiliz ailelerin kendi aralarında kurdukları düzen, iki düzeyli, ardışık bir hareketliliğin ardındandır. 18. yüzyılın sonları ile 19. yüzyılın başlarında İzmir'e göç eden Whittall, La Fontaine, Barker ve Charnaud aileleri Osmanlı topraklarına Levant Kumpanyasının çalışanları olarak gelirler ve burada kendi işletmelerinin kurarlar. Charlton Whittall 1809'da şirket çalışanı olarak geldiği İzmir'de kendi ticaret şirketini açar ve 1833'te Yunan Kralı Otto'yu, 1850'de Sultan Abdülmecit'i ve 1862'de Sultan Abdülaziz'i köşkünde ağırlayacak kadar zenginleşir. [556]

Osmanlı İmparatorluğu ile Britanya İmparatorluğu arasında 16. yüzyılda gelişen ticari ilişkiler ve 1581'de bir grup İngiliz'e verilen Osmanlı topraklarında ticaret yapma izni ile Levant Company (Kumpanyası) kurulmuş olur. Edward Osborne, Richard Staper, Thomas Smith, William Garret ve bu İngiliz tüccarlar tarafından seçilecek on kişiye Osmanlı topraklarında ticaret yapmaları için izin verilir, diğer İngilizlere ise yasaklanır. 1592'de Venedik'in de dahil olduğu başka bir antlaşma ile hem tüccar sayısı hem de kumpanyanın yetki alanı genişletir. Bir anonim şirket gibi işletilmesi düşünüldüğü halde açık şirket esasıyla kumpanya ortakları bağımsız ticaret yaparlar. Kumpanya 1825'te kapanmasına kadar, Osmanlı'nın Akdeniz limanlarında konsolosluklar kurar, ticaret evleri açar. Merkezleri İngiltere'de olan kumpanya ortağı olan şirketlerin bu liman kentlerinde temsilciliğini yapan çalışanları, çoğunlukla, 18. yüzyıl ortalarına kadar aileleriyle birlikte yaşamaları şirketler tarafından desteklenmediğinden kentin diğer kısımlarından ayrıştırılmış halde bulundukları ticaret evlerinde yaşayan genç bekar erkeklerdir.[557] Kumpanyanın kendi adlarına ticaret yapabilmeleri için şart koştuğu 3 yılı Londra'da kalan 4 yılı Levant'ta

[556] Birol Akkurt, "19. Yüzyıl Batılılaşma Kesitinde, Bornova ve Buca Levanten Köşkleri Mekansal Kimliğinin İrdelenmesi", s. 69.

[557] Laidlaw, *Levant'taki İngilizler 18. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'yla Ticaret ve Siyaset*, s. 263.

geçirdikleri 7 yıllık çıraklık süreçlerinde[558], yalnız şirketin işleriyle uğraşarak geçirdikleri zaman, evlenmek ve ticaret yapmak için gerekli sermayeyi biriktirdikleri dönemdir. 1753'ten itibaren ticaretin sadece ticaret yapma imtiyazına sahip Londralılarla sınırlandırılması şartı kaldırılmasıyla, 18. yüzyılın sonlarına doğru kumpanyanın ortak sayısı artmaya başlar. Bu değişimle beraber ailesiyle birlikte Akdeniz liman şehirlerine yerleşmeye gelen veya buradaki yerel gayrimüslim ailelerle evlilikler kuran İngilizlerin sayısı artar. [559] Osmanlı İmparatorluğu topraklarına geliş sıralarına göre Barker, Charnaud, La Fontaine ve Whittall aileleri Büyük Britanya tabiiyetlerine bağlı kalarak uzun yıllar İzmir ve daha sonra İstanbul'da genişleyen aileler kurarak yaşamlarını sürdürürler.

Grafik 11: Protestan ailelerin göç hareketleri (www.maphub.com'da hazırlanmıştır.)

Geldikleri ilk yıllarda, İzmir'e kendilerinden önce yerleşmiş ve bir şekilde kök salmış aileleriyle kurdukları akrabalık ilişkileri, zamanla kendi aralarında da gelişir. Aileler pek çok tüccar gibi ikamet etmek için, o dönemde limana yaklaşık iki saat mesafedeki Buca ve Bornova'yı seçer.[560] Kendi evlerini inşa ettiren bu

[558] Wood, *Levant Kumpanyası Tarihi*, s. 276.

[559] Wood, s. 264.

[560] Hümeyra Birol Akkurt, Bornova'da yaşayan ve Moda'daki ailelerle akrabalıkları da bulunan aileleri şu şekilde sıralamıştır: Abbott, Abraham, Aliberti, Aliotti, Aozzilina, Aston, Balladour, Balliani, Backatt, Balfour, Baltazzi (Spartalıyan), Bari, Barker, Belhomme, Borg,

yerleşimciler, sokakların taş döşemeleri ve temizliğine kadar ilgilenirler.[561] Francis Hervé'nin 1830'lu yıllarda yaptığı seyahatten Bornova ile ilgili anlattıkları, buradan Moda'ya taşınmış olan insanların alışık oldukları ev ve kentsel mekân ile ilgili fikir verir:

> Bahçeler çok güzel ve hepsi birbirine bağlı ve Doğu'nun ve Avrupa'nın en seçkin bitkilerine sahip, şimdiye kadar tanık olduğum en zengin manzaralardan birini oluşturmak için birleşiyor. Bornova'da bu keyifli konutlardan belki de elli ila altmıştan azı yoktur. Bazıları zarif konaklar olarak adlandırılabilir, bazıları ise sadece zevkli kulübeler, ancak hepsi, bu baskıcı iklimlerde yabancıyı cezbeden, soğuk gölgeli inziva yerleri sunar. Bu konutların bahçelerine genellikle büyük bir kapı, her iki yanında belki bir düzine kişiyi taşıyabilecek taş koltuklara sahip girişi oluşturur; ve burada aile, hava izin verirse, her akşam düzenli olarak günbatımında oturur. [562]

Fotoğraf 22: İzmir Bornova'da Charlton Whittall'un "Big House" olarak bilinen evi[563]

Brusick, Cassar, Charnaud, Clarke, Corsi, Collings, Cullen, De Andria, De Cramer, De Senn, De Zandonatti, Di Giorgio, Dutilh, Edwards, Gilmore, Giraud, Goodwin, Gout, Hatkinson, Hornstein, Huffner, Hunt, Jirasouvitch, Joly, Karnalaki, Keyser, Kockler, La Fontaine, Lane, Lawson, Maltass, Marcopoli, Matthey, Mc Gregor, Offley, Pagy, Palmer, Pandespanian, Paterson, Pengelley, Perkins Raggio, Schiffman, Steinbüchel, Stevens, Stower, Thompson, Tissot, Topuz, Tristramp, Turrell, Van Der Zee, Von Erichstorff, Washburn, Well, Whittall, Whittute, Wilkin, Wilkinson, Winterhalter, Wolf, Xenopoulou. Birol Akkurt, "19. Yüzyıl Batılılaşma Kesitinde, Bornova ve Buca Levanten Köşkleri Mekansal Kimliğinin İrdelenmesi", s. 81.

[561] Rauf Beyru, *19. Yüzyılda İzmir Kenti* (İstanbul: Literatür Yayıncılık, 2011), s. 130.

[562] Francis Hervé, *A Residence in Greece and Turkey* (Londra: Whitteker and Co., 1837), s. 314.

[563] Daha sonra Moda'ya yerleşen James William Whittall'un doğup büyüdüğü ev. "Charlton Whittall'un Big House'u", erişim 23 Temmuz 2022, http://www.levantineheritage.com/bighous.htm.

Fotoğraf 23: İzmir Bornova'da Charnaud'ların evi[564]

Fotoğraf 24: Bornova'da La Fontaine'lerin evi

Fotoğraf 25: Bornova'nın genel görünümü[565]

[564] "Charnaud'ların evi, Bornova", erişim 23 Temmuz 2022, http://www.levantineheritage.com/house56.htm.

[565] "Postcard views of Bournabat", erişim 23 Temmuz 2022, http://www.levantineheritage.com/bornabat.htm.

İzmir'in Protestan/Anglikan olan cemaati için de Buca ve Bornova'da kiliseler vardır. Bornova Protestan St. Mary Magdelene Kilisesi, Whittall ailesinin evinin bulunduğu araziye ve onların maddi desteğiyle yapıldığı gibi, kiliseye bir rahibe okulu ve bir kulüp de eklenir.[566] Ailelerin vaftiz, evlilik ve ölüm törenleri bu kiliselerde yapılır.

Kadıköy'de bir İngiliz topluluğunun kurulması Kırım savaşı dönemine denk gelir. Rus İmparatorluğu'nun savaş açtığı Osmanlı İmparatorluğu'na destek veren İngiliz, Fransız ve (bir dönem) Sardunya askerleri savaş süresince İstanbul'da kurulan ordugahlarda yerleşir, savaş yaralıları İstanbul'a getirilerek onlara tahsis edilen hastanelerde tedavilerini olurlar. Fransızlar Avrupa yakasında ordugahlarını kurarken, İngilizlere Üsküdar'da Selimiye Kışlası tahsis edilir, yaralıların tedavisi için Haydarpaşa Hastanesi kullanılır. Aileleriyle birlikte gelen askerler Selimiye kışlasının civarındaki evleri kiralar, diğer askerler de Haydarpaşa Çayırı'na kurulan barakalarda kalırlar.[567] Lady Hornby'nin mektuplarında anlattığına göre Bursa'nın İngiliz Konsolosu Sandison'un evi de bu dönemde Kadıköy'dedir.[568] 1856'da savaşın bitmesiyle İngiliz askerleri de çekilir, ancak İstanbul'da geçirdikleri birkaç yılın ardından Kadıköy'e yerleşenler de olur. Kırım Savaşı'nın müttefik kuvvetleri olarak gelen yerleşimciler, 1860'ların ikinci yarısında, Küçüksu'da oynanan kriket maçlarına katılım için Kadıköy'e de tekne seferleri düzenlemelerinden anlaşıldığı kadarıyla, bir topluluk olarak varlığını sürdürür.[569]

3.3.2.2. Evlilik Ağları

İngiliz ailelerin Moda'ya ilk yerleşimleri 1870'lerin başındadır. Moda'ya yerleştiğini bildiğimiz ilk İngiliz aile Whittall'lardır. Onları Charnaud'lar, La Fontaine'ler ve Barker'lar takip eder.[570] Bu dört aile arasında yakın akrabalık

[566] Birol Akkurt, "19. Yüzyıl Batılılaşma Kesitinde, Bornova ve Buca Levanten Köşkleri Mekansal Kimliğinin İrdelenmesi", s. 65, 308.

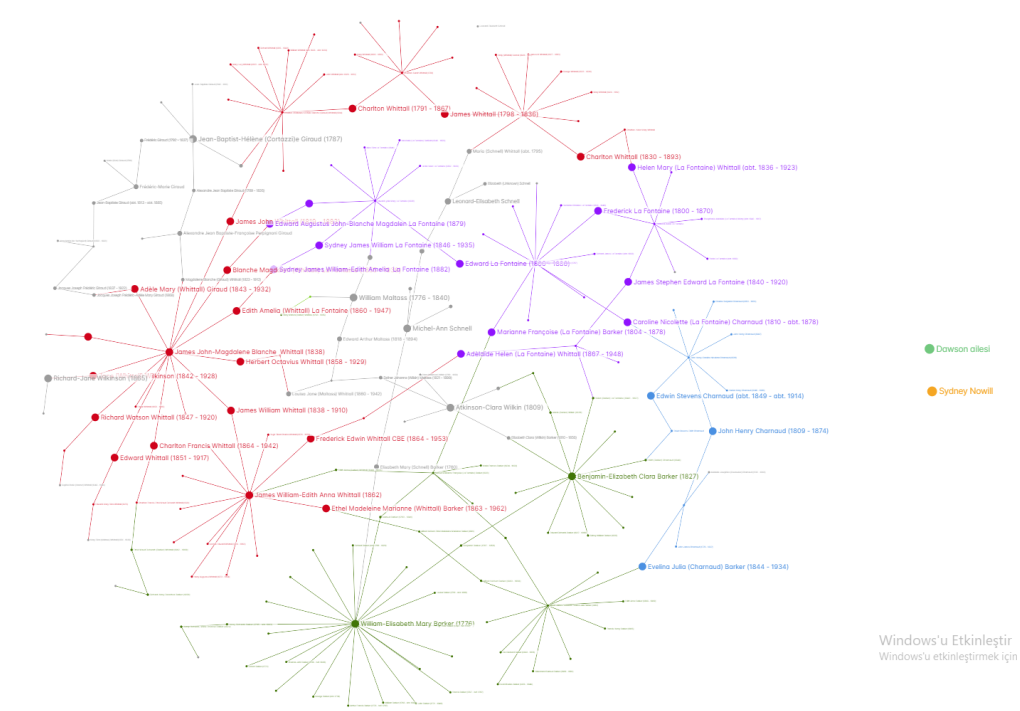
[567] Azmi Özcan, "Kırım Savaşında Üsküdar ve İngiliz Askerleri", içinde *Üsküdar Sempozyumu, I, Bildiriler*, c. 1 (İstanbul: Üsküdar Belediye Başkanlığı Üsküdar Araştırmaları Merkezi, 2004), s. 108-109.

[568] Hornby, *Kırım Savaşı Sırasında İstanbul*, s. 248.

[569] "Constantinople Cricket Club", *The Levant Herald*, 21 Mayıs 1867, vd.

[570] Whittall, *Constantinople to Kensington*, s. 3.

ilişkileri söz konusudur. James William Whittall'un karısı Edith Anna Barker, Alfred James Frederick Barker'ın kardeşidir. Alfred James Frederick Barker'ın eşi Evelina Julia Charnaud, John Henry Charnaud ve Caroline Nicolette La Fontaine'in kızıdır. Alfred James Frederick Barker'ın annesi de Marianne Françoise (Maryanne) La Fontaine'dir. Marianne Françoise (Maryanne) La Fontaine (Barker)'ın kardeşi olan Edward La Fontaine'in oğlu Sydney James William La Fontaine, James William Whittall'in kız kardeşi Edith Amelia Whittall'le evlidir. İzmir'in Protestan/Anglikan aileleri arasında yaşanan ve Giraud, Maltass, Kramer, Wilkin, Wilkinson, Werry gibi başka ailelerin de dahil olduğu çok da dışa açık olmayan bu evlilik örüntüleri, bir topluluk olduklarını işaret eder.[571] Evliliklerle kurulan ilişkiler Moda'da yaşadıkları dönemde de devam eder.

Grafik 12: Protestan ailelerin evlilik ağları (www.graphcommons.com'da hazırlanmıştır.)[572]

[571] Giraud, "Family Records - A Record of the Origin and History of the Giraud and Whittall Families of Turkey".

[572] Bkz: Ek 3.1. Aile Soy Tabloları

3.3.2.3. Cemaati Oldukları Kiliseleri

Moda'da yaşayan İngilizlerin evlilik, cenaze, kutlama törenleri ile Noel, paskalya gibi bayramlar için kullandıkları All Saints Kilisesi'nin, arazisi Whittall ailesine aittir ve yapım masraflarının da önemli bir kısmını da onlar karşılarlar.[573] İngiliz Protestan Kilisesi'nin yapımına 1875'te başlanır. 1876 yılı başlarında tamamlanmak üzere olduğunu, paskalyadan önce açılmasının beklendiğini *The Levant Herald* gazetesinde bir haberde bildirilir. Aynı gazete yazısı Kadıköy'ün genel durumu ve burada yaşayan İngilizler ile ilgili bilgi verir. Kilisenin 150 kişilik olduğu, bu sayının yüksek görünmekle birlikte, nispeten ucuz olması, ulaşımın kolay ve ucuz olması gibi nedenlerle, Kadıköy'e her yıl artan ilgi ile yakın zamanda ihtiyacı karşılayacağından bahsedilir. Ayrıca, düzenli çalışan bir kilisenin varlığı da Moda'ya daha çok İngiliz'in yerleşmesini sağlayacağı düşünülür.[574] Kilisenin resmi açılış tarihi 1878'dir.[575] Moda'da bir kiliseleri olmasına rağmen, 1880'lerin ortalarına kadar bu ailelerin kendi aralarındaki evlilik törenleri için İzmir ya da Tarabya'daki İngiliz Elçilik Şapeli tercih edilir.[576]

3.3.2.4. İş Kolu ve İş Mekânı Ağları

Modalı İngiliz aileler pek çok iş kolunda ortaklıklar kurarak beraber çalışırlar. Bu dönemde yeni kurulan bankalarda kurucu ortak veya çalışan olarak bulunurlar. C.C. La Fontaine ve C.H. La Fontaine uzun süreler Bank-ı Osmanî-i Şahane'de (Banque Impériale Ottomane) konrolör ve sekreterlik görevlerini sürdürür. Aynı zamanda Maltass ailesinden de bu bankada çalışanlar vardır. Alfred Barker kurucu ortağı olduğu Société Ottomane de Change et de Valeurs

---

[573] Whittall, *Constantinople to Kensington*, s. 4. Ayrıca bkz: 4.1.2. Protestan/Anglikan All Saints Kilisesi

[574] "The Protestant Church at Kadıkeui", *The Levant Herald*, 26 Ocak 1876.

[575] Kilisenin resmi internet sayfasında açılışın 1878 yılında yapıldığı belirtilmektedir. "All Saints Kilisesi", erişim 04 Nisan 2022, https://www.allsaintsmoda.net/?SyfNmb=2&pt=Hakk%C4%B1m%C4%B1zda.

[576] Moda All Saints Kilisesinde yapılan ilk resmi evlilik töreni 1885'te James William Whittall'un kızı Linda ile Albert Anderson Hill arasındaki evliliktir. https://www.wikitree.com/wiki/Whittall-153#_note-2

S.A.'da (Şirket-i Osmaniye Kambiyo ve Esham) yöneticidir.[577] Alfred Barker'la beraber James La Fontaine bankanın uzun yıllar üç yöneticisinden ikisini oluşturur. Bankanın ortakları arasında J.W. Whittall de yer alır, ancak yöneticilik yapmaz.

Whittall, La Fontaine, Dawson, Nowill ailelerinin üyeleri tüccarlık ve komisyonculuk gibi işlerle de uğraşırken en sık karşılaşılan iş kolu İngiliz büyük gemi taşımacılığı ve sigorta şirketlerinin İstanbul acenteliğini yapmaktır. J.W. Whittall Liverpool merkezli Moss Steam Ship Company'nin, Sidney La Fontaine Manchester merkezli J. G. Harter et Cie'nin, Edward La Fontaine Bibby Line of Steamers ve daha sonra Fredk. Leyland & Co.'nun[578] acentesidir. Fredrick Heald, Thomas Joly, W. Dawson çeşitli İngiliz ticaret evlerinin gemi taşımacılığı alanındaki temsilciliklerini yürütür. J.W. Whittall ve Edward La Fontaine, Queen and Reliance Insurance Company ve Royal Exchange Assurance Corporation'ın temsilciliğini yaparlar.[579] Neville Maltass, Société Générale d'Assurances Ottomane'ın[580] (Osmanlı Genel Sigorta Şirketi) direktörlüğünü yürütürken, Edward Barfiled Marine Insurance C^{o} L^{d}'nin[581] İstanbul acentesidir.

Düyûn-ı Umûmiyye'nin saymanı C.C. La Fontaine ve aynı kuruma bağlı Müşterekü'l Menfaa İnhisar-ı Duhan-ı Devlet-i Aliye-i Osmaniye'nin (Régie

[577] Kambiyo ve Esham Şirket-i Osmaniyesi (La Societe Ottoman de Change et de Valeurs) İtibar-ı Umum Osmani Şirketi himayesinde Galata'da faaliyette bulunan D. Euginides ve Şürekası Şirketinin 1872 yılında F. M. Clado ve Alfred F. Barker adlı iki Galata bankeriyle birleşmesiyle ortaya çıkmıştır. Osmanlı Devleti'nde faaliyet gösteren bu banka 1894 yılında İstanbul Bankası'nı bünyesine katmış, 1899 yılına kadar açık kalmıştır. Clay, *Gold for the Sultan: Western Bankers and Ottoman Finance 856-1881: A Contribution to Ottoman and to International Financial History*, s. 192; Yılmaz, "Osmanlı İtibar-ı Milli Bankası", s. 19.

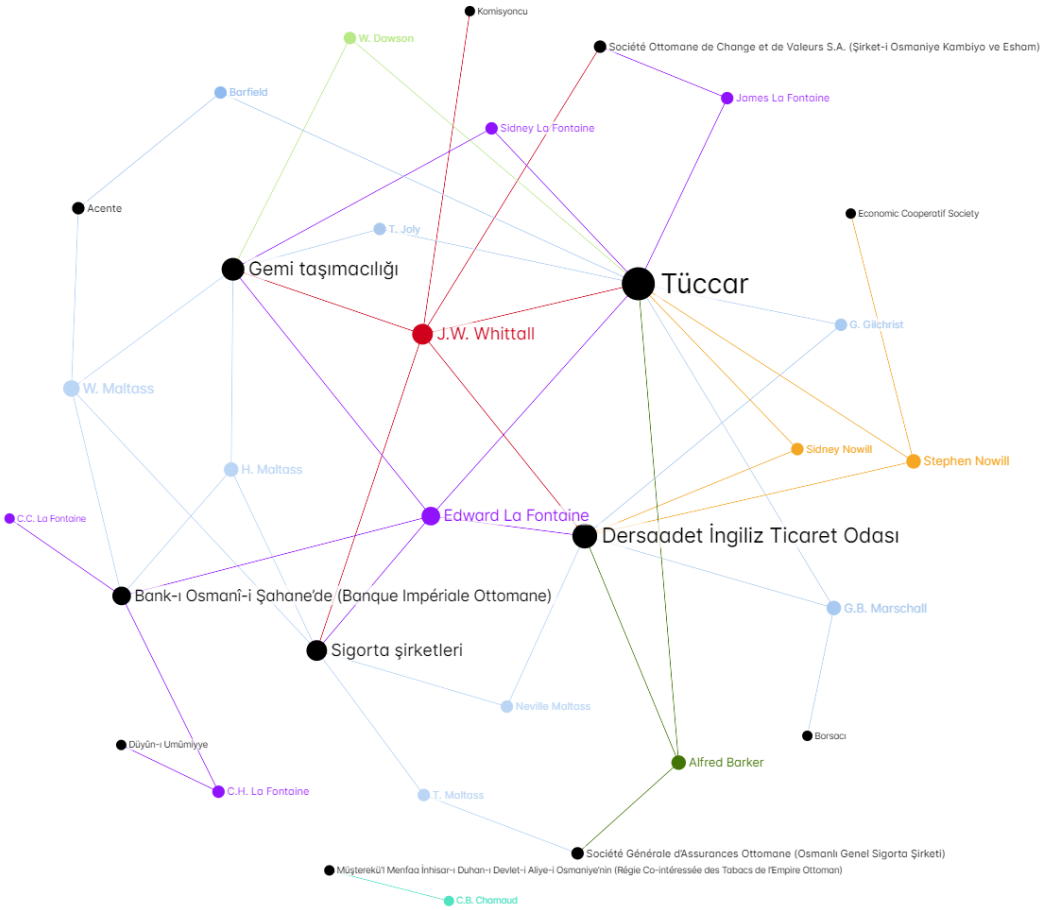
[578] Giraud, "Family Records - A Record of the Origin and History of the Giraud and Whittall Families of Turkey", s. 141.

[579] J.W. Whittall Queen and Reliance Insurance Company'nin acenteliğini Edward La Fontiane'e devreder ve Royal Exchange Assurance Corporation'ın acenteliğini Edward La Fontiane'le beraber yürütürler. *Levant Herald,* 1 Temmuz 1891.

[580] Bank-ı Osmanî-i Şahane tarafından desteklenerek 1893'te kurulan, Osmanlı İmparatorluğu'nda kurulan ilk sigorta şirketi olan Société Générale d'Assurances Ottomane'ın binasının açılış konuşmasını Bank-ı Osmanî-i Şahane'nin genel müdürü Sir Edgard Vincent yapar. "Société Générale d'Assurances Ottomane", *The Levant Herald,* 10 Ağustos 1893.

[581] *The Levant Herald,* 1 Temmuz 1891.

Co-intéressée des Tabacs de l'Empire Ottoman) direktörü C.B. Charnaud, borsacı G.B. Marschall, Moda'nın diğer varlıklı aileleri arasındadır.

Grafik 13: Protestan ailelerin iş kolu ağı (www.graphcommons.com'da hazırlanmıştır.)[582]

1888'de kurulan Dersaadet İngiliz Ticaret Odası'nın[583] (British Chamber of Commerce of Turkey) kurucu başkanlığını uzun yıllar J.W. Whittall yürütür. İstanbul'daki İngiliz tüccarlarla olduğu kadar diplomatik görevlilerle, ülkesinin Osmanlı ile olan ticari ilişkilerinde etkin rol oynayan ticaret odasının[584] erken döneminde yönetimini J.W. Whittall (Başkan), G. Baker (başkan yardımcısı), Sidney Nowill (Sayman), A. Barker, G. Gilchrist, K. Gümüşgerdan, E. La

[582] Bkz: Ek 3.2. Ticaret Yıllıklarında Yer Alan İş kolu, İş mekanı ve Adres bilgileri

[583] Zafer Toprak, *Türkiye'de Ekonomi ve Toplum (1908-1950) Milli İktisat- Milli Burjuvazi* (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1995), s. 91; Ufuk Gülsoy ve Bayram Nazır, *Türkiye'de Ticaretin Öncü Kuruluşu Dersaadet Ticaret Odası 1882-1923* (İstanbul: İTO Yayınları, 2009), s. 32.

[584] Kazgan, *Galata Bankerleri*, 2006, 2:s. 152-155.

Fontaine, A.H. Scaife, J.R. Thomson (üyeler), Bardig Gülbenkian, G.S. Sivastopou, B. Sovazoglu (yabancı üyeler), W. Jew (sekreter) sağlar. Ticaret odasında Modalı ailelerin yoğunluğu Whittall, Nowill, La Fontaine, Barker ile sınırlı değildir. 1895'ten sonra Moda'ya yerleşen G. Gilchrist'in kızı Gwyneth Leila Knox Gilchrist ile J.W. Whittall'un oğlu Hugh Elliott Charles Whittall evlenir ve Moda'da yaşarlar. J.W. Whittall'ın kızı Edith Mary Whittall J.R. Thomson'ın oğlu Hugh Rose Thomson ile evlenir. Thomson'lar da Kadıköy'de Erenköy'de mukimdir.[585] Yabancı üyelerden Edwin Whittall ile sonraki yıllara uzanan arkadaşı Bardig Gülbenkian ve kardeşi Klaust Gülbenkian da Modalıdır ve İngiliz tabiiyetine geçmeden önce Bostan Sokak'ta ikamet eder.[586]

Grafik 14: Protestan ailelerin iş mekânı ağı (www.graphcommons.com'da hazırlanmıştır.)[587]

[585] Giraud, "Family Records - A Record of the Origin and History of the Giraud and Whittall Families of Turkey", s. 85-86.

[586] Whittall, *Constantinople to Kensington*, s. 43.

[587] Bkz: Ek 3.2. Ticaret Yıllıklarında Yer Alan İş Kolu, İş Mekanı ve Adres Bilgileri

3.3.2.5. Sosyal Kulüp Ağları

Moda'da, İngilizlerin kendi etkinliklerini düzenleyebilecekleri ve bir kütüphane ile kendi kültürel değerlerini kuşaklara aktarabilecekleri mekân kurmaları 1897 yılındadır. J.W. Whittall, La Fontaine, Marshall, Gilchist, (Erenköy'de oturan) Thomson ve Maltass, 1896 yılı başlarında verdikleri dilekçe ile kulübü kurma ve binasının inşası için izin ister. Bir milli kulüp olacağı ve yalnız İngilizlerin kabul edileceği, Beyoğlu'da kurulan "Union Français" gibi olacağı söylenen[588] ve Kadıköy Enstitüsü ve Kütüphanesi[589] olarak adlandırılan kulüp, 1897 yılı sonlarından itibaren faaliyete geçer. [590]

3.3.2.6. Moda'yla Olan Mekânsal Bağlar

İngiliz aileler, erkek çocukların, 20. yüzyılın başlarına kadar İngiltere'ye giderek eğitim almalarını sağlar. Kız çocukları ise genel olarak evde, İngiliz mürebbiyeler tarafından yetiştirilir.[591] G.W. Whittall, anılarında İngiltere'ye okul için giden son kuşağın kendi olduğundan bahseder.[592] 1876'da kurulan bir İngiliz kız okulu, İngiliz sakinlerinin, talebi üzerine, Moda Mekteb Sokak'ta açılır. Okula her yaştan kızlar ve 12 yaş altı erkekler kabul edilecektir. [593]

Modalı İngilizleri bir topluluk oluşturacak şekilde bir arada tutan spor ve tiyatro gibi etkinliklerdir.[594] Yat yarışları, tenis, kriket, ragbi, futbol gibi sporlar günlük hayatlarının bir parçası oluşturur. Özellikle 1872'den sonra yat yarışlarında Whittall, La Fontaine, Dawson, Nowill, Marshall gibi pek çok Modalı İngiliz aile ile Osmanlı devlet erkanı, şehrin diğer yerlerinden gelen yat sahipleri bir araya gelir.

---

[588] BOA, BOE / 753 - 56467 – 1, H. 06.10.1313 (M. 21 Nisan 1896)

[589] Ayrıca bkz. 4.4. Kadıköy Enstitüsü ve Kütüphanesi

[590] "Christmas Entertainments", *The Levant Herald*, 27 Aralık 1897.

[591] "British Colonies on The Bosphorus", *The Times*, 22 Şubat 1876.

[592] Whittall, *Constantinople to Kensington*, s. 15.

[593] "Ecole Anglaise a Moda", *The Levant Herald*, 26 Eylül 1876.

[594] Ayrıca bkz. 4.2. Moda'da Sporlar ve Spor Mekanları

3.4. Değerlendirme: Modalı Ailelerin İlişki Ağları

Çalışmanın bu bölümü, Moda'nın erken dönem sakinlerini mezheplerine göre gruplandırarak aileler ölçeğinde incelenmesini içerir. Bu grupların kendileri ve birbirleri arasındaki bağları ortaya çıkarmak ve bunun üzerinden ne gibi bağların Moda'ya yerleşmelerinde etkin olabileceğini ortaya koymak hedeflenir. Bunun için 20. yüzyıl başlarına kadar olan dönemde Moda'ya yerleşen ya da burada mülk sahibi olan aileler, bu ailelerin önceki yerleşim yeri, mezhep, evlilik ağları, iş kolu, iş mekânı, dahil oldukları sosyal kulüpleri gibi sosyal ağları değerlendirilir.

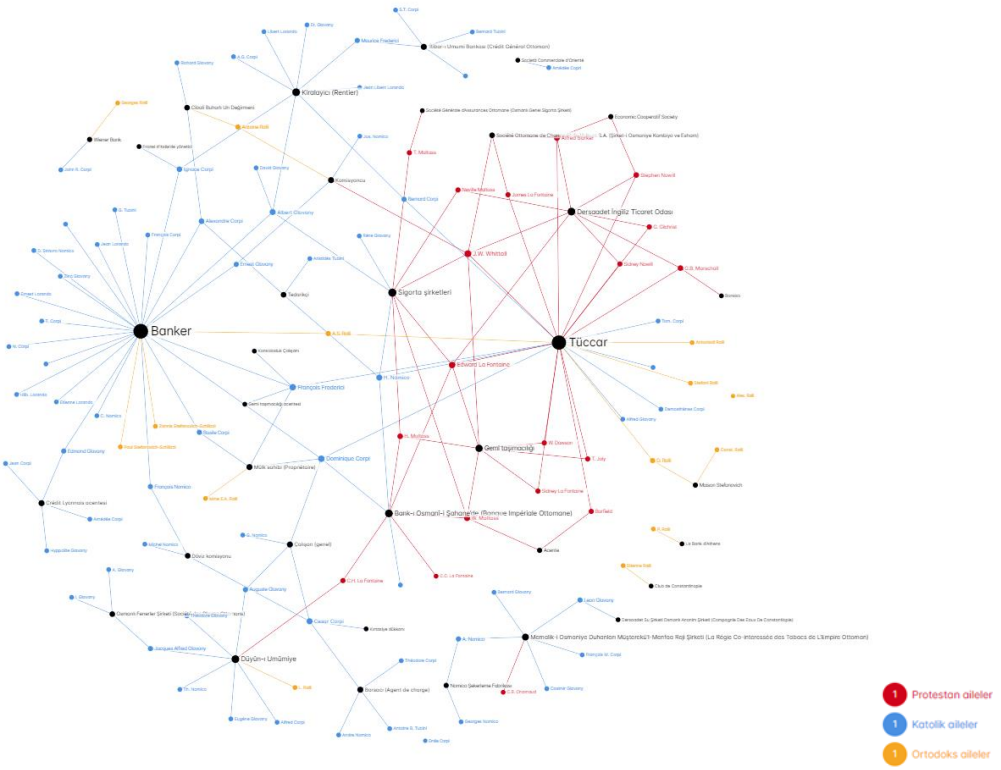

Grafik 15: Ailelerin İstanbul öncesinde bulundukları yerler

Moda'nın erken dönem sakinleri arasında seçkin Müslüman-Türk, Ermeni ve Rum ailelere rastlanmaz. Katolik ve Ortodoks ailelerden Lorando'lar Sira'dan, diğerleri Sakız'dan gelerek İstanbul'a yerleşir. Lorando, Tubini ve Glavany aileleri Fransız tabiiyetine, Corpi'ler İtalyan tabiiyetine geçer. Nomico'lardan Fransız tabiiyetine geçen aile üyeleri vardır. Frederici'ler Belçikalı'dır. Ortodoks olan Ralli ve Stefanovich-Schilizzi aileleriden Rus ve İngiliz tabiiyetine geçenler vardır.

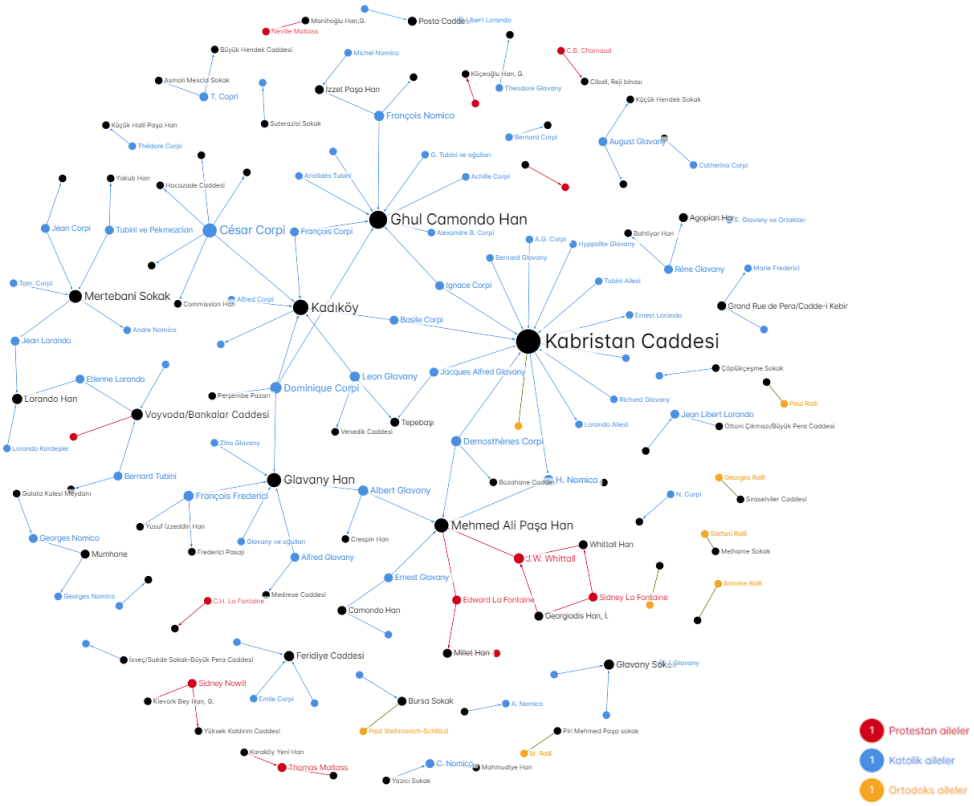
İngiliz ailelerden Whittall, La Fontaine, Barker ve Charnaud ailelerinin İstanbul'dan önceki yerleşimleri İzmir'dedir. Bu ailelerden Charnaud ve La Fontaine aileleri İngiltere'ye Fransa'dan göçmen olarak gelmiş, Hugueotlar ailelerdir. Bahsi geçen 6 İngiliz ailenin İngiltere'de bir yakınlaşmaları yoktur.

Bernard Marie-Angele (Corpi) Tubini'nin kızı Blanche Marie Philomène Tubini'nin İstanbul'daki İngiliz Konsolosluğu Sekreteri ve Saymanı George Henry Simmons'un oğlu Albert Simmons'la evlenmesi dışında Katolik, Ortodoks ve Protestan aileler aralarında akrabalık ilişkileri geliştirmezler.

Grafik 16: İş kolu grafiği (www.graphcommons.com'da hazırlanmıştır)

Modalı ailelerin işkollarında sosyal tabakalarından kaynaklı ortaklaşmalar varsa da bankerler ya da bankacılar ve tüccarlar olarak bir alanda toplanmalar olduğu görülebilir. Katolik ve Ortodoks aileler bankerlik/bankacılık, borsacılık gibi işlerle uğraşırken İngiliz aileler ticaret ve gemi taşımacılığı iş kollarında yoğunlaşırlar. Bank-ı Osmanî-i Şahane, Tütün Rejisi, Düyûn-ı Umûmiyye gibi kurumlarda beraber çalışırlar. Katolik ve Ortodoks ailelerin iş mekânları da genel olarak kesişmezken, Protestan ailelerle Galata'daki Mehmet Ali Paşa Han dışında ortak bir iş mekânına da sahip değillerdir.

Grafik 17: İş mekânı grafiği (www.graphcommons.com'da hazırlanmıştır)

Katolik ve Ortodokslar, nesillerdir Osmanlı topraklarında yaşayan Latin ve Rum milletlerinin birer üyesi olarak Osmanlı İmparatorluğu'nun gayrimüslim unsurları arasında yer almalarından sonra başka bir ülkenin tabiiyetine geçmelerine rağmen göçmen yerleşimciler değildirler. İstanbul'a ilk yerleşimleri kendileri gibi Osmanlı'nın Ege'deki adalarından gelen Katoliklerle birlikte Pera-Galata bölgesinedir. Tubini'lerin 1830'lardan, Lorando'ların 1850'lerden itibaren Kadıköy'de konutlara sahip olmasının yanında, ikamet ettikleri mahallelerdeki kiliselerde dini törenlerini gerçekleştirdikleri üzere önce Galata, daha sonra da Pera'da oturdukları anlaşılır. Katolik ve Ortodoks ailelerin benzer iş kolları ve mekânlarında kesişmeleri Sakız adası geçmişlerinde birleşirler.

Moda'ya İngiliz Protestan ailelerin yerleşimi 1870'lerde başlar. İngiliz aileler yabancı yerleşimcilerdir ve yerleşim yeri seçimlerinde temel gerekçe aralarındaki bağ mezheplerinde çok, tabiiyetleri ve önceki yerleşim yerleridir. Bunu akrabalık ilişkileri, iş ortaklıkları takip eder. Bu Protestan olduğu halde Avusturyalı, Alman, Amerikalı gibi başka ülkelerin vatandaşlarının Moda'da olmamasından tabiiyete göre ayrışmayı belirginleştirir.

Katolik, Ortodoks ve Protestan olarak üç gruba ayrılan bu yerleşimciler, Moda'da bulunma biçimleri de iki türlüdür: Moda'yı sayfiye evi ya da ikincil ev olarak kullananlar ve yerleşim evi/konut olarak kullananlar. Katolik ve Ortodoks aileler Galata-Pera bölgesindeki konutlarını adresleri olarak belirlerken, Protestan aileler ise Moda'yı yerleşim yeri olarak benimser.

Bu ailelerden Katolikler ve Ortodokslar tabiiyetlerini değiştirseler de Osmanlı'nın idaresindeki topraklarda doğarlar ve yine Osmanlı idaresindeki topraklarda evlenir, burada iş kurar ve yürütürler. Ailelerin zenginleşmeleri İstanbul'a yerleşmelerinden öncedir. Moda'daki mülklerini çoğunlukla ya gayrimenkul yatırımı olarak ya da sayfiye evi/ikincil konut olarak kullanırlar. Önemli bir kısmı şehrin merkezinde yaşayıp, sağlıksız ve kalabalık şehir koşullarından uzakta ikinci bir ev edinirler. Sosyal hayatları, dini törenleri, şehir merkezinde, Pera'dadır.

Protestan olan İngiliz ailelerin, İngiltere'yle olan bağları güçlüdür. İngiltere'nin farklı yerlerinden gelmelerine rağmen İstanbul'dan önce İzmir'de karşılaşırlar. Osmanlı topraklarına geldiklerinde şirket çalışanı olan bu ailelerin erken üyeleri, sahip oldukları ticari imtiyazlarla İzmir'in ticaret ağı sayesinde zenginleşerek burjuvaziye dahil olurlar. Bahçeli kır evi tarzındaki konutlarında şehir merkezinden uzakta, ancak her gün gidilip gelinebilecek bir mesafede, inançlarına uygun olarak inşa ettirdikleri kiliselerinde, akrabalık, iş ortaklığı bağları olan diğer İngiliz ailelerle beraber yaşarlar.

Bu ailelerin aralarında özellikle önceki yerleşim yeri ilişkisi bulunan ailelerin bir arada yaşamak için aynı mahalleyi seçmelerindeki, birbirlerinin yanında ya da ardında Moda'da konut sahibi olmaları ve burada yaşamalarını bir hemşerilik bağ üzerinden değerlendirilebilir.

Burada konu edilen bu seçkin ailelerin, eski şehir merkezinin ve iş mekânlarının uzağında bir semte yerleşmelerinin dahil oldukları toplumsal tabakayla olan bağıdır. Moda sakinlerini kendi aralarında hemşerilik, akrabalık, iş ilişkileri olan, farklı mezheplere dahil olsalar da kültürel olarak burjuva/orta sınıf yaşam tarzında ortaklaşan bir topluluk oluşturur.

Kapitalist düzenin akla gelen ilk özelliği sermayenin özel mülkiyet altında bulunmasıdır. Buna göre özel sermaye sahipleri, çıkarlarına en uygun şekilde

kullanacakları insan veya doğa yapısı sermayelerini kullanılacak yer ve kullanma koşullarına özgürce karar verebilirler. Genel olarak aslen kasaba veya kent kökenli, sermaye, kira geliri veya mülk sahibi, uzmanlaşmış ticaret kesimi ve finansörleri temsilen burjuva, bunların oluşturduğu sınıf için de burjuvazi kelimeleri kullanılmaktadır. Wallerstein İngiliz dilinde burjuva teriminden daha çok "orta sınıf" teriminin kullanıldığını belirtir.[595]

Ancak, burada burjuvazi/orta sınıf bir toplumsal tabakayı tanımlamak için kullanılır. Tabaka toplum içerisindeki güç ve refahın bölümlenmesine, bireylerin bu bölümlenmedeki konumlarına atıfta bulunur. Tabakalaşma sistemleri ekonomik olarak sermayenin ve emeğin mülkiyeti; siyasi olarak toplumsal otorite ve yasa koyuculuk; kültürel olarak yüksek statülü tüketim alışkanlıkları, görgü kuralları, ayrıcalıklı yaşam tarzı; sosyal olarak yüksek statülü ağlara, derneklere, kulüplere dahil olma, prestij açısından iyi itibar, etnik ve dini aidiyetler üzerine kurulur.[596] Bu nedenle Osmanlı İmparatorluğu'nun 19. yüzyılında burjuvaziden bir sınıf olarak değil sosyal ve kültürel bir tabaka olarak bahsedilebilir. Bununla beraber, sınıf temelli Avrupa burjuvazisiyle olan ticari ilişkiler, tabiiyetler, dini aidiyetler, mekânsal hareketlilikle oluşan güncel modaların aktarımıyla kurulan bağlar, bu tabakayı burjuvazi ya da orta sınıf olarak nitelendirmeye olanak sağlar. Eldem, makalesinde Osmanlı Bankası arşivlerinde yaptığı çalışmada "burjuva"yı yalnız sosyal ve ekonomik statüsüne göre bir sınıf olarak değil, kapitalist bir yatırım türü ve batı tipi bir ağ olarak tanımladığı iktisadi etkinlik biçimine dahil olmalarıyla tanımlar.[597]

Bu aileleri Moda'da bir arada yaşamaya yönlendiren ortak özellikleri, toplumsal tabakaya, burjuva/orta sınıfa dahil oluşlarıdır. Bu konuda en belirleyici olan yaptıkları işler, yönettikleri sermaye, sahip oldukları yüksek sosyal statüye bağlı olarak kurdukları sosyal ağlarıdır.

[595] Wallerstein, "The Bourgeois(ie) as Concept and Reality", s. 91.

[596] Grusky, "Social Stratification", s. 14444.

[597] Eldem, "Istanbul 1903 -1918: A Quantitative Analysis of a Bourgeoisie", s. 54-55.

4. BÖLÜM

MODA'DA BANLİYÖ HAYATI

Bu bölümde Moda'nın burjuva/orta sınıf banliyösü olarak sosyal hayatı değerlendirilir. Bir yerleşim biçimi olarak banliyölerde inanç ve eğitimle ilgili, politik ve rekreatif etkinliklere katılım, düzenleme, dahil olmaları bağlamıyla sosyal hayata, dönemin gazetelerinde yayınlanmış haberler üzerinden bakılır. Bunun yanında bir topluluk, bir mahalle kimliğinin oluşmasını sağlayan birliktelikler buradaki sosyal hayatı örgütleyen etkinlikler olarak konuya dahil edilir.

Moda'da yerleşim biçimi bağlamıyla iki topluluk oluşur: Ege adalarından gelen Katolik ve Ortodokslardan oluşan ve Moda'yı ikincil konut olarak kullananlar ile İngilizlerden oluşan Moda'da ikamet edenler. Her iki grubun da Moda'ya yerleşim biçimlerii buradaki etkinliklere katılım ve onları düzenleme açısından farklılıklar gösterir.

Modalı Katoliklerin katıldıkları konser, balo gibi eğlence etkinlikleri,[598] vaftiz, düğün, cenaze törenleri, Cercle d'Orient, Club de Constantinople gibi kulüpler birincil ikametleriyle sosyal hayatları Pera'dadır. Bunun karşısında Kadıköy Belediye Dairesinin 1875'te kurulan meclisinin Tubini, Lorando, Corpi, Stefanovich ve Ralli olmak üzere ilk 8 üyesinden 5'i bu Levanten ailelerdendir. Aynı zamanda semtte bulunan bir Katolik kilisesi ile bir Katolik kız okulu olan Notre Dame de Sion Kız Okulu'nun da destekçileri ve bağışçıları arasındadırlar. Bu aidiyet 1883'te Kadıköy'de çıkan büyük bir yangında da kendini gösterir.[599]

[598] 14 Mayıs 1872'de Bogos Düzyan'ın evinde verilen Mlle Gemma Cervanto konserine giden davetliler arasında Mme. La Lontaine, Lorando ve Ralli de yer alır. ("Chronique", *The Levant Herald*, 14 Mayıs 1872). 3 Mart 1877'de Galatasaray Lisesi salonunda düzenlenen Osmanlı ordusunun yaralı ve hasta askerleri için düzenlenen konser ve drama gösterisine Pera Topluluğunda, kadın komitesi olarak Eveline Barker, C. Tubini, Helene La Fontaine, B. Tubini, E.A. Whittall eşleriyle beraber komitede yer almışlardır. ("Soirée Musicale et Dramatique", *The Levant Herald*, 28 Şubat 1877.) British Charities of Pera'nın (Pera İngiliz Yardım Kurumu) yardım konserine La Fontaine, Woods, Whittall, Marshall ve Corpi ailelerinden katılım olmuştur. ("Lasted Intelligence", *The Levant Herald*, 15 Şubat, 1882.)

[599] Kadıköy çarşısında 20 Eylül 1883'te gece yarısı başlayan yangın birkaç saat içerisinde bütün mahalleyi sarar. Yangın sabah 6'da Moda Caddesinde Sfetzo'nun evine geldiğinde kontrol altına alınabilir. Türk hamamı, Rum kilisesi Aziz Euphemia, yanıp saat 2 civarında Rıza Paşa'nın evine ulaştığında Mahsusa gemisi ve el pompasıyla su atılmasına rağmen korkunç

Stefanovich, Tubini, Barker, Whittall, Thomson, Werry, La Fontaine isimleriyle beraber yangından etkilenen her cemaatten Kadıköy ve Moda sakinlerinden bir komite oluşturulur.[600] Bu sayede ikincil ikametleri olduğu halde bir mahalle birlikteliği, semte mekânsal bir aidiyet duydukları anlaşılır.

Bunun karşısında birincil ikametleri Moda'da olan İngiliz aileler, günlük hayatlarını Moda'da geçirdiklerinden sosyal hayatları da buradadır. İngilizler için Moda, Londra'nın orta sınıf banliyölerinin küçük bir modeli olarak gelişir.[601]

İzmir'de doğan J.W. Whittall, 22 yaşında gittiği Manchester'dan (dönem dönem yer değiştirse de) 35 yaşında 7 çocuğuyla birlikte Moda'ya yerleşir. Whittall'larla beraber Moda'ya yerleşen La Fontaine, Charnaud ve Barker aileleri İngiltere ile hem ticari hem de erkek çocukları eğitim almaları için göndermeleriyle, kültürel bağlarını korurlar. Sydney ve Stephan Nowill,

bir manzara ortaya çıkar. Glavany, Biberoğlu, Garoufalidhi, F. Corpi, Vidovich, Antippa, Borgi Rossi, Bernard ve Ignace Corpi, Rohnstock (Alman Konsolosluğundan) Captain Yugovich, Mr Bond, M. Auble (Rus Konsolosluğundan), Eczacı Paul Ergan'ın evleri ile Tubini şapeli, Rum ve Ermeni Kiliseleriyle 298 ev ve 42 dükkân yanmıştır. Belediye, yangının hemen ardından evsiz kalanları boş evlere yerleştirmiş, padişah Sultan Abdülhamid zarar görenlerle yakından ilgilenmiştir. "Great Fire at Kadıkeui", *The Levant Herald,* 26 Eylül 1883; "The Kadıkeui Fire", *The Levant Herald,* 3 Ekim 1883; "General", *The Levant Herald,* 3 Ekim 1883.

[600] Komiteye F.C. Stefanovich ve H. Tubini başkanlık etmiş, B. Tubini saymanlığı, John Hazzopoulo sekreterliğini yapmıştır. Serope Gülbenkian, Dr. Vuccino, Paul Stefanovich, A. Barker, J.W. Whittall, John R. Thomson, Dr. Werry, Charles La Fontaine, Apik Efendi Uncuyan, Yacoumi Bahçıvanoğlu, Mikail Efendi Mumcuyan, N. Photiadis komitede yer almışlardır. Verdikleri gazete ilanı ile yangınzedelere yardımların Credit General Ottoman'a gönderilmesini istemişlerdir. "The Kadıkeui Fire", *The Levant Herald,* 10 Ekim 1883.

[601] Londra burjuvazisinde, 18. yüzyılın başlarından itibaren, Londra orta sınıfının, metropolün çevresinde bir villa sahibi olması ve tüm ailenin her cumartesi öğleden sonra orada olması ve pazartesi sabahı geri dönmesi geleneği oluşur. Modern banliyö, tüccar seçkinlerinin birincil ikametgahını hafta sonu villasına kaydırmasıyla başlar, bu da ailenin kadınlarının ve çocuklarının Londra'nın bulaşıcı hastalıklarından tamamen ayrı kalmasına izin verirken, tüccarların kendileri her gün villalarından Londra'ya özel arabalarla gidip gelirler. 19. yüzyılın başlarında Londra, hepsi merkezden yaklaşık 5-10 km uzakta, açık arazide bulunan benzer banliyölerden oluşan bir halka tarafından kuşatılır. Kuzeyde Hampstead, Highgate, Hornsey ve Walthamstow'dan güneyde Dulwich, Walworth, Camberwell ve Clapham'a kadar, müreffeh, dış konut halkasının modern modeli şekillenir. Banliyö, Londralı tüccarların küçük bir seçkin grubu için seçilmiş bir sığınak olarak başladıysa da orta sınıf Britanya için baskın ev biçimi haline gelir. değişimin en hızlı olduğu yerlerde, büyük banliyö bölünmesi kısa sürede modern kentin temel yapısını yeniden şekillendirir. Robert Fishman, *Bourgeois Utopias, The Rise and Fall of Suburbia* (New York: Basic Books, Inc., Publishers, 1987), s. 33-34, 62, 70.

Londralı ailelerin kızlarıyla evlenirler. Günün kıyafetleri de dahil olmak üzere İngiltere modası Moda'dan takip edilir. Moda'da yaşayan bu İngiliz topluluğundan kimi zaman Moda ya da Kadıköy "İngiliz kolonisi" olarak bahsedilir.[602] Moda'da İngilizlerin orta sınıf banliyölerinin küçük bir modelini kurdukları iddiası buradaki spor, festivaller ve milli kulüpleriyle topluluğun gelişiminin tanımlanabilmesinin yollarından biri olarak gerektiğinde çevrelerindeki diğer insanlara destek sağlamlarıyla[603] beraber oluşur.

Modalı İngiliz ailelerin, düzenli olarak destek verdikleri, etkinliklerine katıldıkları bir Hıristiyan yardım cemiyeti Dorcas Cemiyeti (The Dorcas Society), 19. yüzyıl başlarında önce İngiltere'de ortaya çıkmış, daha sonra ABD'de ve Afrika'da kendine takipçi bulmuş bir Hıristiyan kadınlar yardım cemiyetidir. Özel olarak kadınların giysi dikmek ve muhtaç ailelere yiyecek sağlamak, öksüz ve dullara bakmak ve hastalara hizmet etmek faaliyetlerinde bulunmuşlardır. Osmanlı topraklarında ne zaman ve nasıl çalışmaya başladıklarından emin olamıyorsak da 1872'de *The Levant Herald* gazetesinde yayımlanan bir habere göre, daha öncesinde İstanbul'da faaliyetlerde bulundukları anlaşılır.[604] Cemiyet, seçimle gelen bir rahibin başkanlığında kadın üyelerden oluşur. Cemiyetin 1877'deki üyeleri arasında Edward La Fontaine'in eşi de vardır. Etkinliklerini genelde Pera'da sürdüren cemiyet kermesler, balolar düzenler. İstanbul'daki özellikle İngilizlerden destek gören cemiyete, Moda'dan Whittall, Barker, Stefanovich, Barfield aileleriyle beraber Tubini'ler de destek verirler. G. W. Whittall da anılarında Dorcas Cemiyetine yer verir, büyükannesinin yaptığı kermeslerden bahseder: [605]

---

[602] "British Colonies on The Bosphorus", *The Times*, 22 Şubat 1876; "The Fete at Kadıkeuy", *The Levant Herald and Eastern Express*, 22 Haziran 1887, "Social Entertainments at Moda", *The Levant Herald and Eastern Express*, 23 Ocak 1891; "The Diamond Jubilee", *The Levant Herald and Eastern Express*, 14 Haziran 1897.

[603] Christopher French, "The Good Life in Victorian and Edwardian Surbiton: Creating a Suburban Community Before 1914", *Family&Community History* 14, sy 2 (2011): s. 117.

[604] Habere göre, Bay Seager'ın Bebek'teki evinde bir kermes düzenlenmiş, 70 pound para toplanmış, daha öncekiler gibi oldukça başarılı geçmiştir. "Local", *The Levant Herald*, 13 Aralık 1872.

[605] "The Dorcas Society", *The Levant Herald*, 16 Mayıs 1877; " The Dorcas Society", *The Levant Herald*, 11 Mart 1885; 21 Aralık 1887; 30 Aralık 1887; 24 Kasım 1890; 29 Kasım 1890; Whittall, *Constantinople to Kensington*, s. 7.

> Yılın öne çıkan olaylarından biri de büyükannemin Dorcas Cemiyetine yardım için bahçesinde düzenlediği kermesti ve bu kermese tüm Moda'dan ve kasabadan çok sayıda katılım olurdu. Geniş bahçesindeki ağaçlar bayraklarla süslenir ve üzerlerinde çiçek vazoları olan beyaz keten kaplı masalarda satılık mallar sergilenirdi. Harika bir çay da ikram edilirdi. Aralarına beyaz önlüklü ve boneli hizmetçiler görülürken, Karadağlı erkek hizmetçiler yeşil ve altın sarısı yöresel kıyafetlerini giyerek duruma ayak uydururlardı. Satılık eşyalardan, hanımların en sevdiği tuvalet malzemeleri olan, evde hazırlanan lavanta ve gül suyu şişeleri dışında pek az şey hatırlıyorum. Herkesin en iyi kıyafetleri içinde olduğu, her kesimden topluluk üyeleriyle tanışmak için harika bir fırsattı. Ve belki de en önemlisi, biz çocuklar kalabalığın içine karışmayı başarırdık ve hazırlanan mükemmel yemeğin hakkını sonuna kadar verirdik.

Moda'da 1870'lerden itibaren tiyatrolar[606], yardım dernekleri için kermesler, balo ve konserler,[607] spor müsabakaları, yat yarışları, festivaller, kulüp etkinlikleri semtin sosyal hayatını oluşturur. Bununla beraber Moda ve Kadıköy'ün mekânsal olarak etkilendiği büyük olaylar ise Moda halkını yardımlaşma için bir araya toplar. Bunlardan bir yukarıda bahsedilen 1883'te çıkan büyük yangın, diğeri de 93' Harbi'nde Balkanlar'dan gelen sığınmacılar için yapılan yardımlardır. 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşında, savaştan kaçan 80.000 sığınmacı İstanbul'a gelir. Durumun vahametinin farkına varan

[606] Moda'da amatör bir drama topluluğu olan "Moda Dramatic Club" ilk gösterisini 1886'da sahneler. Haziran ayında çıkan habere göre, Moda'daki İngiliz kolonisi, "tarihi itibarını korumak" amacıyla, The Dorcas Society için yardım toplamak için bir gösteri hazırlığındadır. Güldürü türündeki üç oyun sahnelenecektir: "Done on both Aides" "Little Savage," ve "A Month after Date." İlkinde Poulton ve Wilkin kadın oyuncular, Lander, Marshall ve Taylor erkek oyuncular olarak; ikincisinde Wilkin ve Barfield kadın oyuncular, Taylor, Scudamore, David ve Seager erkek oyuncular olarak; üçüncüsünde Wilkin kadın oyuncu, H. Scudamore ve F. Marshall erkek oyuncular olarak rol almışlardır. Yönetmenliği Lander üstlenmiştir. "Forthcoming Theatricals at Kadıkeui", *The Levant Herald,* 28 Temmuz 1886. Oyunlar Whittall'un bahçesine kurulan bir sahnede oynanır. Etkinlik İngiliz kolonisinin geniş katılımıyla All Saints Kilisesinde başlar, Whittall'ların bahçesinde çiçekler, güzel yemekler, deniz manzarası eşliğinde hava kararıncaya kadar sürer. İngilizlerin "kendilerinden daha az şanslı komşuları için" düzenlenen bu gösteride 60 pound toplanır. "Amateur Dramatic Entertainment at Kadıkeui", *The Levant Herald*, 25 Ağustos 1886. Kadıköy İngiliz Kütüphanesi ve Enstitüsü binası, 1897'de yapıldığında sahne ve giyinme odalarından oluşan bir gösteri alanını içermektedir. 1897 yılının mart ayında sahnelenen "Cindrella" oyunu, Modalı pek çok ismi bir araya toplar: H.E. Rowney, H.H. Scudamore, C.E. Chisnell, A. Maltass, K. Whittall, G. Buck, R. Scudamore, Wood, G. Maltass, Audrey Whittall, Eileen Whittall, Edie Bill, Millicent Gilchrist, Mabel Dawson. "British Library and Institute of Kadıkeui", *The Levant Herald,* 1 Mart 1897.

[607] "Social Entertainments at Moda", *The Levant Herald and Eastern Express,* 24 Ocak 1891; "Festivities at Moda", *The Levant Herald and Eastern Express,* 25 Ocak 1891.

İstanbul'daki yabancı temsilciler, Uluslararası Sığınmacı Fonu (International Refugee Fund) oluşturur.[608] İstanbul halkı için genel bir zorluk oluşturan yiyeceği ve giyeceği, kış aylarını geçirebileceği evi olmadan bu büyük insan topluluğundan, 2000'den fazla sığınmacıyı, hükümet, önce Ayasofya Camiine, oradan Fenerbahçe'ye yerleştirir. Moda'nın hemen yanındaki bir semte yerleşen sığınmacıların durumu bölge halkını hem üzer hem de rahatsız eder. J.W. Whittall, Alfred Barker, James La Fontaine ve Ross Taylor'ın oluşturduğu bir komite bu sığınmacılar için kimi yardım faaliyetlerinde bulunurlar.[609]

---

[608] 6 üyeli Yürütme Komitesi için Barker, Fernandez, Kuhlman, Lebet, Tamvoco, Zarifipulo; kaynak toplamak için oluşturulan komiteye Foster, C.B., Lebet, Vercamer, Tubini, Whittall ve Zarifi seçilir.

Uluslararası Sığınmacı Fonu Ticaret Kulübünde Toplantısı

Geçen 20 Ocak Çarşamba günü bu fonun yardımlarıyla Pera Ticaret Kulübü'nün (Commercial Club of Pera) salonunda bir toplantı yapıldı. Belki de Konstantinopolis'te hiç bu kadar uluslararası nitelikte bir toplantı yapılmamıştı, temsil edilmeyen hemen hemen hiçbir ulus yoktu. Hazır bulunanlar arasında Avusturya başkonsolosu J.H. Fawcett, İngiltere Başkonsolosluğu ve Başkonsolosluk yargıcı Gillet, Almanya Konsolous, Danbignle, İspanya Genel Konsololsu von Heidenstam, İsviçre Elçiliği Şansölyesi Keun, Hollanda Başkonsolosu M. Foster, C.B. Imperial Ottoman Bank genel müdürü Mercet, Crédit Lyonnais Direktörü Pears, Evgenides, Nicolaisen, B. Tubini, Corpi, Le Chevalier, Austin, Burrell, Cuppa, Tamvaco, Sir George Thomas Deveaux, Von Haas, Edwards Efendi, E. La Fontaine, S. La Fontaine, Rowell, Seager, Révey, F.W. Smythe, F. Smythe, Colonel M. Lesscett, Briscoe ve Synge, Brophy, İngiltere'nin Burgaz konsolos yardımcısı, Stefanovich, Barker, Athenoyen, Dawson, Keay, Whittall, Lorando, Issaverdens, Vercamer, Yaver Paşa, Zarifi, Terman Bey, Scudamore, Barker ve diğerleri yer almıştır. "International Refugee Fund", *The Levant Herald*, 6 Şubat 1878

[609] J.W. Whittall, Alfred Barker, James La Fontaine ve Ross Taylor imzalı *The Levant Herald* gazetesine yazılan bir mektup ile Fenerbahçe'deki sığınmacılar için yapılanlar anlatılmıştır. Geldikleri ilk sıralarda daha yüksek olan ama gittikçe düşen ölüm oranlarına rağmen, Mayıs ayında günde 20-30 kişinin öldüğü bilgisi verilir. Belediye'nin açığı sığınmacı evine rağmen, bölgedeki evlerin yağmalanması, hırsızlıkların artması, halkın rahatsızlık kaynağıdır. "The Refugees", *The Levant Herald*, 24 Nisan 1878; "The Refugees", *The Levant Herald*, 8 Mayıs 1878. Mektupta 17 Nisan'da 2000'den fazla sığınmacının Ayasofya Camiindeyken Fenerbahçe'ye getirildiği, kendileriyle beraber Asya yakası tıbbi müfettişi Dr. Steccouli ve Uluslararası Mülteci Fonu Hastanesinin doktoru François Efendi ile birlikte sığınmacıları ziyaret ettiklerinden bahsetmiş ve durum ile ilgili bilgi vermişlerdir. Sığınmacılar yoksunluk içindedirler; 1200'ü yetkililer tarafından sağlanan küçük çadırlarda kalmakta, diğerleri açık havada yatmaktadır. Öncelikle yemek ihtiyacına bakılmış, ekmek ve çorba dağıtılmış, daha sonrası için de barınak hazırlama işine girişilmiştir. Üçüncü öncelik hastaların tedavi edilmesi ve sağlık kontrollerine verilmiştir. Bağışlanan paralar ile alınacak erzak ve battaniye, yorgan, kömür gibi malzemelerin dağıtımı, sağlık işlerinin yürütülmesi gibi görevleri Kadıköy Belediye Dairesi üstlenmiştir. "The Refugees at Fenerbagtche", *The Levant Herald*, 15 Mayıs 1878. Moda'da yaşayan İngiliz Edward Barfield'ın 28 Mart 1878 tarihli *The Levant Herald* gazetesine yazdığı mektup, bu yardım faaliyetinin, kendilerinin de gördükleri bir zarar karşısında geliştiğini göstermektedir. Barfield mektubunda, başkentin et

Bu bölümde, mahalle birlikteliği içinde semte mekânsal bir aidiyet duyan sakinlerin oluşturdukları inanç ve tören mekânı olarak kiliseler; sporlar, takımlar, spor mekânları, sporların toplumsal karşılıkları; Moda'da düzenlenen festivaller ve eğlenceler; milli bir kulüp olarak kurulan ve İngilizlerin toplumsal bir aradalığını sağlayan Kadıköy Kütüphanesi ve Enstitüsü konu edilir. Bu sayede Moda'nın sosyal ve kültürel hayatıyla, düzenlenen etkinliklerin toplumsal ve politik olarak anlamları değerlendirilir.

4.1. Moda'da İnanç ve Tören Mekânları

Moda'da 19. yüzyılın ikinci yarısında inşa edilmiş biri Katolik diğeri Protestan/Anglikan iki kilise vardır. Yakın semtler olan Bahariye ve Mühürdar'da Ortodoks kiliseleri bulunsa da Moda'da yoktur. Her iki kilise de önceki bölümde anlatılan ailelerin mali destekleri ile kurulur ve devamlılığı da bu aileler tarafından sağlanır.

4.1.1. St. Euphemie Kilisesi / Notre Dame de d'Assomption Paroisse Kilisesi ve Notre Dame de Sion Kız Okulu

19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren, Kadıköy'deki Katolik cemaatinin kalabalıklaşması, burada bir kilise kurulmasını gerekli hale getirdiğinde, Papa vekili olarak görev yapan Monsenyör Brunoni, genç rahip Guiseppe de Negri'ye şehrin Asya yakasında bir kilise kurma görevini verir.[610] 1859'de kilisenin yapımı için gerekli izinler alınır ve yapımına başlanır.[611] Yapının mimarı Giovanni Battista Barborini'dir.[612] Kilise, günümüzde Moda Caddesi'ne açılan

ihtiyacının karşılanması sırasında, şehir dışından gelen hayvanların kontrol edilmediği, bu hayvanların bir kısmının da sığınmacıların yanlarında getirdikleri hayvanlar olduğu, ancak karantina sürecine girmedikleri için getirdikleri hastalıkları diğer hayvanlara bulaştırdıklarını, bunun da tifüs ve tifo gibi genel halk sağlığı için ciddi tehditlere yol açtığından bahsetmektedir. "The Importation of Diseased Cattle", *The Levant Herald,* 28 Mart 1878.

[610] Belin, *Histoire de la Latinité de Constantinople*, s. 380-383; Marmara, *Bizans'tan Günümüze İstanbul Latin Cemaati ve Kilisesi*, 2006, s. 150-151; Sezer Sevinç, "Tanzimat'tan Cumhuriyet'e İstanbul'da Latin Katolik Yapıları", 1997, s. 220-221.

[611] Sezer Sevinç, "Tanzimat'tan Cumhuriyet'e İstanbul'da Latin Katolik Yapıları", 1997, s. 221.

[612] Barborini aynı zamanda Dolmabahçe Sarayı Tiyatrosu, Tepebaşı Tiyatrosu, Fuat Paşa Konağı, Ali Paşa Camii, Altıncı Daire-i Belediye Binası gibi yapıların mimarı olmakla birlikte, 1867'de Paris Dünya Fuarı için hazırlanan *Usûl-i Mimari-i Osmanî* kitabının

İcadiye (Cem) Sokak ile Ağabey Sokak üzerindedir.[613] Kilisenin 3 Temmuz 1859'da inşasının başlaması vesilesiyle yapılan törene İstanbul'un Papalık vekili Mgr Brunoni, Ermeni-Katolik başpiskoposu Mgr Hassoun ve maslahatgüzar M. le comte L'Allemand ve Fransız büyükelçiliği personeli ile Katolik okulların öğrencileri katılır.[614]

Kilisenin bu dönemdeki adı St. Euphemie'dir.[615] 1859 tarihini taşıyan kitabesinde[616] kilisenin arsasının Lorando tarafından bağışlandığı, Sakızlı ailelerin destek verdiği bilgisi yer alır.[617] Tubini, Corpi, Nomico, Castelli ve Oliva ailelerinin desteğiyle yapılan kiliseye Assompsionist misyonun[618] kurucusu P. d'Alzon da kişisel yardımda bulunur.[619] Tubini ailesinin kilisenin içinde masrafları kendileri tarafından karşılanan bir aile şapeli bulunur.[620]

---

hazırlayanları arasındadır. Cengiz Can, "Barborini, Giovanni Battista", içinde *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi* (İstanbul: Kültür Bakanlığı-Tarih Vakfı, 1994), s. 54.

[613] Aynı zamanda Notre Dame de Sion okulu da İcadiye Sokak üzerindedir.

[614] "Chronique Locale", *Journal de Constantinople*, 6 Temmuz 1859.

[615] 451 yılında Kadıköy Konsilinin yapıldığı eski St. Euphemia kilisesinin bulunduğu yerde olduğunu varsayıldığından bu adı alır. Belin, *Histoire de la Latinité de Constantinople*, s. 381.

[616] *Templo Huic In Honorem Deipare in Coelum Assumptae extruendo quot quamque quisque operam contulerint disce lector aream in summo colle eminentem dedere fratres Lorando non solum sua in deum pietate suadente sed etiam ud Genitrius suae cui primum in Chalcedonensi urbe omnibus antea latinis inhospitali edes habendi per Imperiale Jussum Copia Facta est Honorabilis in Oevum Memoria Extaret Sumtus Ver Impenderunt Proeter Europoeos Chiosque Chalcedonensis Urbis Ditiores Incolas Omnes Fere Byzantinae Urbis fideles Ninnulla Etiam ex Europaeis Gentibus Stipe Coacta Opus Cubarunt Qua Arte et Ingenio Architectus Joannes Barbonni Qua Industria et Solertia Bmus Andreas Calomati Vic. Generalis Denique Egregius Praesul Taronens Archiep. Paulus e Comitibus Brunoni Conspolitani Patriarchates Vic. Aplicus cujus prolixior Munificentia Extitit et cura sollicitior Sacro Ritu Animoque Vota Nuncupante Quoe faxit Deus Primum Aedifici Lapidem Jecit V.nonas Quintiles A.R.S. MDCCCLIX.*Sezer Sevinç, "Tanzimat'tan Cumhuriyet'e İstanbul'da Latin Katolik Yapıları", 1997, s. 220-221.

[617] Sezer Sevinç, "Tanzimat'tan Cumhuriyet'e İstanbul'da Latin Katolik Yapıları", 1997, s. 220-221.

[618] Augustins de l'Assomption ya da Assompsionistler Cemaati, Fransa'yı yeniden Hıristiyanlaştırmak amacıyla 19. yüzyılda doğan cemaatlerden biridir. Papalık hakkına sahip bir din adamı olan Peder Emmanuel d'Alzon tarafından 1845'te kurulur ve 1864'te onaylanır. Christine Babot, *La Mission Des Augustins de L'Assomption a Eski-Chehir 1891-1924* (İstanbul: Isis Press, 1996), s. 51.

[619] S.O.A. Mireille, "Implantation des Assomptionistes sur la rive asiatique d'Istanbul", *Le Flambeau*, 1980, s. 12-14; Sezer Sevinç, "Tanzimat'tan Cumhuriyet'e İstanbul'da Latin Katolik Yapıları", 1997, s. 221-222.

[620] Belin, *Histoire de la Latinité de Constantinople*, s. 383.

Kilise doğrudan papalığa bağlı olarak, herhangi bir tarikatın olmadan, bir bölge kilisesi olarak açılır. 1887-1892 yıllarındaki cemaatinin yaklaşık 800 kişi olduğu Belin tarafından hesaplanır.[621] 1895 yılından sonra Assomptionist rahiplerin yönetimine girerek bu tarihten sonra Notre Dame de d'Assomption Paroisse Kilisesi olarak anılır ve Fenerbahçe ve Haydarpaşa'da bulunan şapeller de kiliseye bağlanır.[622] Kadıköy bölgesinde, Birinci Dünya Savaşı'nın öncesinde kiliseye bağlı 2000 Katolik olduğu, 400'ünün Tinos, Syra gibi adalardan gelenler, 500'ünün İtalyan, 250'sinin Fransız, 450'sinin Alman, Avusturyalı veya Hırvat, 100'ünün Arap, Melkit ve Suriyeli, 300'ünün Katolik Osmanlı olduğu aktarılır.[623]

Kilisenin olduğu sokakta kurulan Notre Dame de Sion Kız Okulu da hem kiliseyle hem de destekçi aileleriyle bağlantılıdır. Kuruluş tarihi olarak 1842'yi kabul eden, resmi tüzükleri 1863'te hazırlanan Notre Dame de Sion Cemiyeti, İstanbul'daki ilk okullarını 1856'da Pangaltı'da açar. 1831 büyük Pera yangınından sonra, Papa vekilliği tarafından yaptırılan ve 1846'da tamamlanan St. Esprit Kilisesi ve papaz okulu, bir süre Filles des Charité rahibeleri okul olarak kullanır, 1856'da da Paris'ten gelen Notre Dame de Sion rahibelerine devredilir.[624]

Pangaltı'daki okulun kendileri adına başarılı olmasından sonra, Kadıköy'de temelleri 1859'da atılan St. Euphemia Kilisesi'nin yapımında da söz sahibi olan Papa vekili Monsenyör Brunoni'nin girişimiyle, kilise ile aynı sokakta masrafları papalık tarafından karşılanan bir okul kurulmasına karar verilir.[625]

---

[621] Belin, s. 378.

[622] Assompsiyonist rahiplere, Doğu kültürünün ve dillerinin bilimsel açıdan daha yaygın tanıtılması için bir yüksek araştırmalar kurumu oluşturulması görevi verilmesi üzerine 1897'de *Echos d'Orient* dergisi çıkarılmaya başlanmıştır. Dergi Fransa'daki Assompsiyonistlere ait olan, Paris'teki Maison de la Bone Presse tarafından basılmıştır. 1937'de *Echos d'Orient*'ın yazı işleri ve zengin kütüphanesi Bükreş'e, 1948'de de Paris'e taşınmış, Fransa'ya geçtikten sonra derginin adı *Revue des Etudes Byzantines* olarak değiştirilmiştir. Babot, *La Mission Des Augustins de L'Assomption a Eski-Chehir 1891-1924*, s. 57; Marmara, *Bizans'tan Günümüze İstanbul Latin Cemaati ve Kilisesi*, 2006, s. 151-152.

[623] Marmara, *Bizans'tan Günümüze İstanbul Latin Cemaati ve Kilisesi*, 2006, s. 151.

[624] Belin, *Histoire de la Latinité de Constantinople*, s. 472-473; Saadet Özen, *Yüz Elli Yılın Tanığı Notre Dame de Sion* (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2005), s. 20-25.

[625] Özen, *Yüz Elli Yılın Tanığı Notre Dame de Sion*, 2005, s. 58.

Önce yeni inşa edilmiş olan kilisenin müştemilatlarında (1863) açılır, daha sonra cemaat tarafından satın alınan daha büyük bir mülke taşınır.[626] Moda Caddesi ile Bostan Sokak arasındaki İcadiye Sokak'ın cephesi boyunca sıralanmış bir dizi yapı inşa edilir. Buradaki arazilerin tasarruf hakkı Maribet Sion (?) ve Aristidi Tubini adına kayıtlıdır.[627]

Moda'daki Notre Dame de Sion öğrencileri ile ilgili kayıtlar, okulunun 1934'te kapanmasıyla birlikte Roma'daki merkeze taşınması nedeniyle, şimdilik açık değildir.[628] Ancak Pangaltı okunun öğrencileri arasında Moda'dan bildiğimiz soyadlara rastlamak mümkündür; Lorando, Tubini, Nomico, Corpi, Delcorda.[629]

Modalı Katolik ailelerden Tubini ve Lorando'lar 1859'dan sonra bu kilisede düğün ve cenaze merasimlerini gerçekleştirirler.[630] Ancak çoğunlukla Pera'da bulunan St. Maria Draperis ve St. Antoine kiliselerini dini törenleri için kullanmış olmaları asıl ikametleri ile geniş sosyal çevrelerinin Pera'da olmasından ileri gelir. Tubini ve Lorando ailelerinin kilisenin içinde şapellerinin olması, sayfiye konutu olarak ikamet ettikleri dönemlerde düzenli ayinleri için Moda'daki kiliseyi kullandıklarını düşündürür. Notre Dame de Sion kız okulu da Modalı bu ailelerin çocukları için seçtikleri okul olmaktan çok cemaatleri adına varlıklarını belirledikleri yapılardır.

---

[626] 1865'te öğrenci sayıları 20'ye çıktıktan sonra, yanındaki bina da okula dahil edilerek genişletilir. Okulun 1890'larda yatılı öğrenci sayısı 31 Latin, 5 Ermeni Katolik, 3 Rum Ortodoks ve 12 Musevi olmak üzere 53 ulaşır. Aynı derslere 31 Latin, 7 Katolik Ermeni, 36 Rum Ortodoks, 10 Gregoryen Ermeni, 9 Musevi, 1 Müslüman olmak üzere 94 günlük öğrenci kabul edilir. Belin, *Histoire de la Latinité de Constantinople*, s. 473-474; Saadet Özen, *Yüz Elli Yılın Tanığı Notre Dame de Sion* (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2005), s. 60.

[627] Moda Caddesi, No. 151 Marinbet Sion'a, No.153 Aristidi Tubini'ye, İcadiye Sokak No. 2, 4, 6 Marinbet Sion'a, Bostan Sokak No. 4, 6, 8 Aristidi Tubini'ye aittir. BOA. SD.02781-16-3-1, H. 2.05.1325 (M. 13 Haziran 1907)

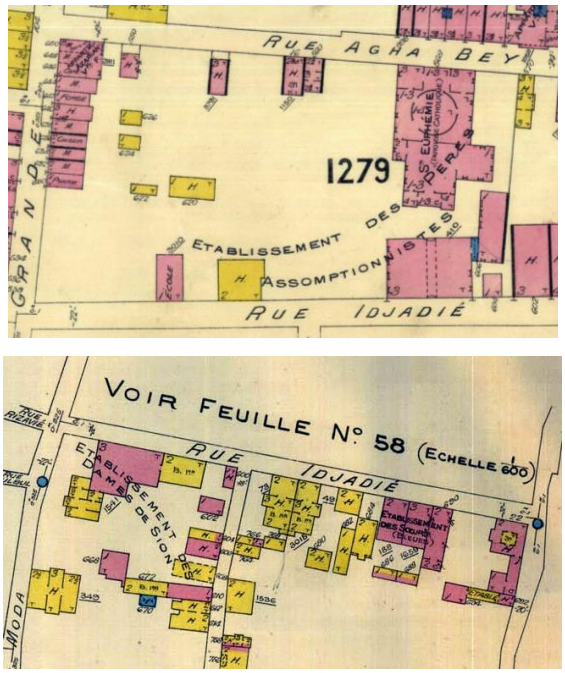
[628] Günümüzde açık olan Pangaltı'daki Notre Dame de Sion Lisesinin arşivinde Moda'daki okula dair herhangi bir kayıt olmadığı yapılan yazışmalar sonucu bildirilmiştir.

[629] Moda'da All Saints Kilisesinin bulunduğu Sokağın bu yıllardaki adı Delkorda Sokak'tır. Burada, Pangaltı'daki okulun erken dönem öğrencileri arasında adı geçen Mösyö ve Madame Delcorda ile bir bağı olduğu akla gelmektedir. Özen, *Yüz Elli Yılın Tanığı Notre Dame de Sion*, 2005, s. 78-79.

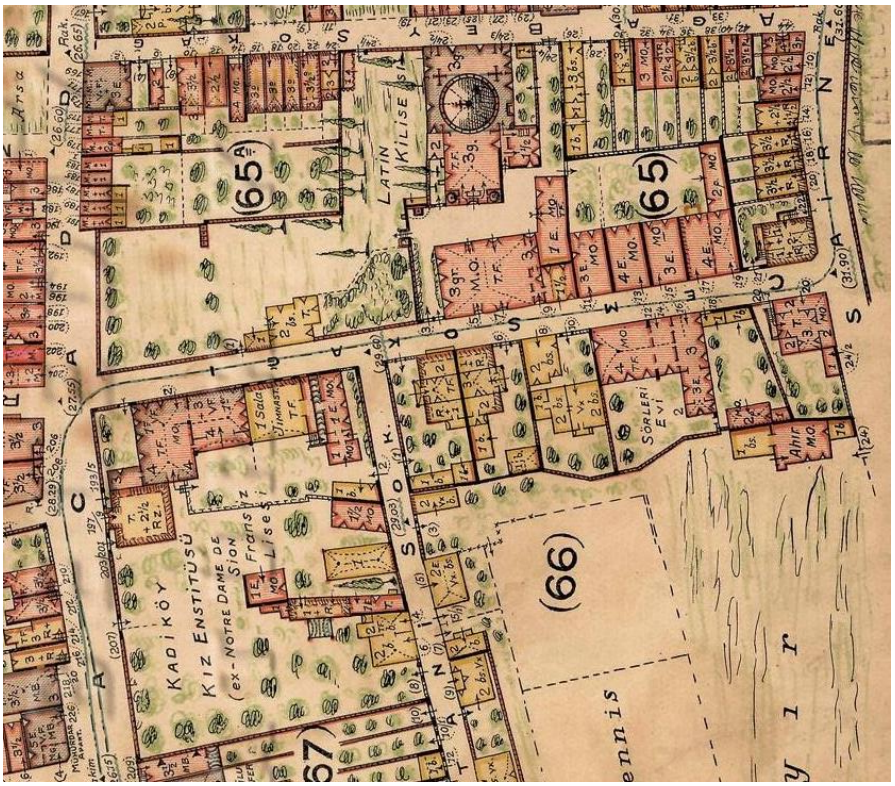
[630] Ayrıca bkz: Ek 3.1. Aile Soy Tabloları

Şekil 29: Stolpe'nin 1866 ve 1882 tarihli haritalarında St. Euphemia Kilisesi ve Notre Dame de Sion Kız Okulu

Şekil 30: Goad Haritalarında Notre Dame de d'Assomption Paroisse Kilisesi ve Notre Dame de Sion Kız Okulu

Şekil 31: Pervititch haritalarında Notre Dame de d'Assomption Paroisse Kilisesi ve Notre Dame de Sion Kız Okulu (Kadıköy Kız Enstitüsü)

4.1.2. Protestan/Anglikan All Saints Kilisesi

İstanbul'da 19. yüzyılın ikinci yarısında İngiliz Protestanların kullanabilecekleri iki kilise vardır: Tarabya'da bulunan İngiliz Büyükelçiliği yazlık sarayında yer alan Elçilik şapeli[631] ve Kırım Hatıra (Crimean Memorial) Kilisesi[632]. 1870'lerden sonra Moda'ya yerleşmeye başlayan İngiliz Protestan aileler için bir süre sonra bir kilise ihtiyacı doğar. 1875 Nisan'ında Kadıköy, ama çoğunlukla Modalı Protestanlar, Hariciye Nazırı Safvet Paşa'ya bir mektup yazarak kilise açma taleplerini bildirirler. Mektupta, Osmanlı İmparatorluğu tarafından tanınan

[631] İngiliz Büyükelçiliğinin Tarabya'da kullandıkları yazlık sarayda bir şapel bulunur. İngilizlerin vaftiz, evlilik ve cenazeleriyle burada ilgilenilir. "British Embassy Chapel", *The Levant Herald*, 6 Şubat 1868.

[632] Kırım Savaşı anısına Pera'da tahsis edilen arazi üzerine 1858'de yapımına başlanan kilise Kırım Hatıra (Crimean Memorial) olarak adlandırılır. Yapımı 1868'de tamamlanan kilisenin mimarı George Edmund Street'tir. "The Memorial Church", *The Levant Herald*, 6 Ekim 1868; "The Memorial Church", *The Levant Herald*, 8 Ekim 1868; George Edmund Street, *Memoir of George Edmund Street, R.A.*, ed. Arthur Edmund Street (Londra: John Murray, 1888), s. 105; Behzat Üsdiken, "Kırım Kilisesi", içinde *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi* (İstanbul: Kültür Bakanlığı-Tarih Vakfı, 1994), s. 595.

ibadet özgürlüğü ve inanç meselelerinde her zaman gösterdiği hoşgörünün, Kadıköy İngiliz cemaatini burada Protestan inancına adanmış bir kilise inşa etmek için lazım olan izni almak üzere başvuruda bulunmaya teşvik ettiği belirtilir. Cemaatin bina inşası için gerekli araziye halihazırda sahip olduğu dile getirilir. Böylelikle cemaatlerinin imparatorlukta diğerleriyle aynı seviyeye taşınması sağlanmış olacaktır. Mektubun altında Edward La Fontaine, Edward W. Van Lennep, L. Walker, William Dawson, Edward Barfield, C. Charnaud, Sydney La Fontaine, W. Todd, James William Whittall, G.A. Marshall, Edwin Charnaud, Edward Augustus La Fontaine imzaları bulunur.[633]

Bu mektupla alınan talepten sonra kilisenin nasıl yapılacağı ile ilgili bilgi Hariciye Nezareti tarafından istenir. Bunun için hazırlanan arzuhalde Moda Burnu'nda Delkorda Sokak'ta, yıllık 36 kuruş mukataalı, 250 arşın bir arazi olduğu, kilisenin yapım masraflarının Kadıköy'de sakin İngiliz tebaasının karşılayacağı ve inşaat masrafının 300 liradan ibaret olduğu bilgisi verilir. Bu belgenin altında Alfred Barker, W. Dawson, G. Van Lennep, Edward Barfield, G. Chisnell, E.A. La Fontaine, John Charnaud, Edward La Fontaine, A. Werry isimleri yer alır.[634]

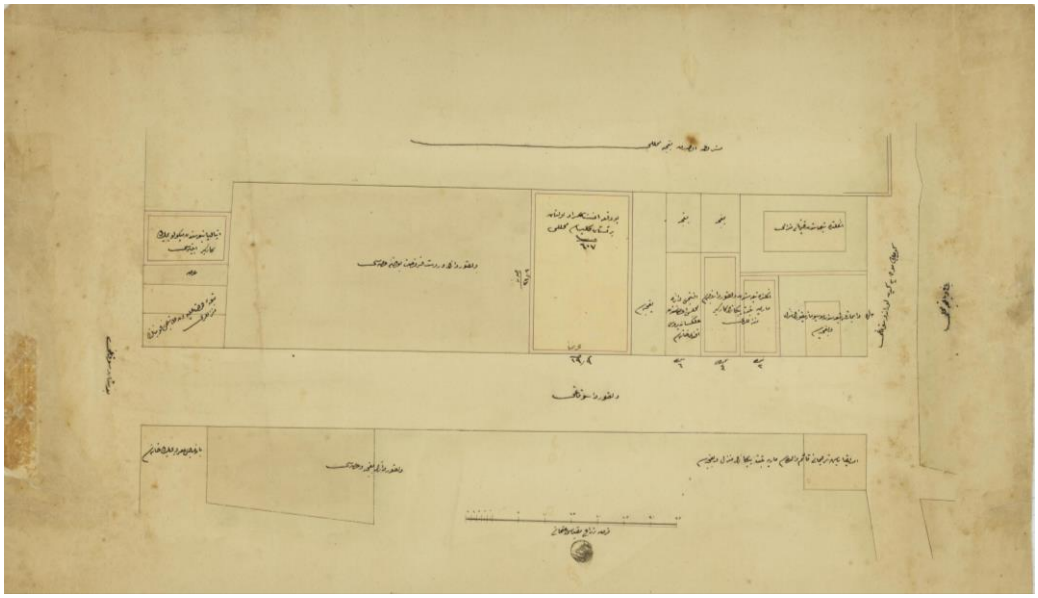
Hariciye Nezareti, Defterhane Nezareti'ne arasındaki yazışma ile arsanın Sultan Selim Han vakfına ait olup, kilise inşa edilmesi için senet verildiği anlaşılır. Zabtiye Nezareti ve Şehremanetinin bağlı olduğu Dahiliye Nezareti tarafından civar ahalisinin kilisenin inşasına bir mahzur olup olmadığı sorulur. Bir muzırat olmadığı ile ilgili hazırlanan tezkirede muhtarların ve mahalle sakinlerinin imzaları yer alır.[635]

[633] BOA.İ.HR.334-21521/7, M. Nisan 1875

[634] BOA.İ.HR.334-21521/1.

[635] Belgenin altındaki imzalar: Muhtar-ı sanî Mahalle-i Ca'fer Ağa ve Yalı der-Kadıköy tabi'i-i Üsküdar, Muhtar-ı evvel Mahalle-i Ca'fer Ağa ve Yalı der-Kadıköy tabi'i-i Üsküdar, Ca'fer Ağa ve Yalı Mahallesi der-Kadıköy tabi'i-i Üsküdar mühürleri, A. Constantinidi, Mösyö Marengo, A. Marshall, Mösyö Hactor, Jean Lorando, G. Chisnell, Mösyö Loria, Michiel Vuccino, Taşcı esnafından Koti veled-i Vasil, Barinacı? esnafından Mığırdiç. BOA.İ.HR.334-21521/2, R.11 Eylül 1291 (M. 23 Eylül 1875)

1875 yılının Kasım-Aralık ayında padişahın fermanıyla[636] kilisenin yapımına izin verilir. Yapım aşamasında izin verilen yazışmalarda bahsedilen yere, o boyutlarda ve yükseklikte yapıldığının kontrol edilmesi şartı koşulur.

Belge 8: Kadıköy Protestan kilisesinin yapılacak yer için hazırlanan kroki[637]

---

[636] *Hüve*

Asker-i nizâmiye-i şahânem müşiratından Zabtiye Nazırı olub birinci Rütbe-i Osmanî ve Mecidî nişân-ı zi-şanlarına hâ'iz ve hâmil olan vezir-i dirâyet-semîrim Abdi Paşa İclâlahuye Kadı Karyesinde mutavattun Protestan Milletine mahsus olmak üzere mesarif-i inşaiyyesi İngiliz Devleti teb'ası canibinden toplanılan i'ane ile karye-i mezburede Delkorda Mahallesinde kâin mukataalu arsaya müceddeden bir bân Kilise inşasına ruhsat-ı seniyyem irsal/arizanem kılınması devlet-i müşarün-ileyh safereti canibinden istid'a olunması üzerine mahal-i mezkure mahsus me'murlar ta'yiniyle muayene olundukda Kilise inşası murad olunan mezkur arsanın altı yüz yedi zirâ'adan ibaret olduğu ve üzerine inşa kılınacak kilisenin tûlen yirmi üç arşun ve on parmak ve arzen bir ciheti sekiz arşun on parmak ve diğer ciheti on üç arşun on iki parmak ve kadden on bir arşun on iki parmak olduğu ve mevkufça ve cihat-ı sairece mahzur ve muzırratı bulunmadığı şehr emâneti ve mahal-i mezkur ahvâl-i veçhile mukataaya rabt ve tahvil kılındığı dahi evkaf-u hümayunım nezâret-i caniblerinden ifâde ve beyan kılınmış olduğundan keyfiyet taraf-ı eşref-i padişâhaneme arz ile lede'l-istizân ol-vecihle bina ve inşasına müsaade-i seniyye-i mülükânem irsalinden kılınarak emr-i hümayun-i şahanem sünuh-ı senaver eylemiş olmağın deyü mukteza-i münifi üzere ruhsatı havi divan-ı hümayundan iş bu emr-i celilü'l-kadrim ve ısdar ve itâ olundu.

Sen ki nazır-ı müşarün-ileyhsin Kilise-i mezbur bi'l-ahâre beyân olunan tûl ve arz ve kaddi der-âlîyyelerin, tecavüz etmemekde va fazla bir şey yapılacak üzere arz-ı mezkureye bina ve inşasına iradaen ruhsat olunması hususuna dikkat ve hilâfından … eyleyesin tahriren fi-el-yevm min şehr-i Zilkade üş-şerife li-sene isneyn ve tis'în ve mieteyn (1292) BOA, I.HR.334-21521-11-1, H. 16.11.1292 (M. 14 Aralık 1875)

[637] BOA, PLK..p.342 H. 07.05.1314 (14 Ekim 1896) Devlet arşivleri kataloğunda 1896'ya tarihlendirilmesine rağmen krokinin 1875 tarihini taşıdığı, arşivdeki tarihlendirmenin bir hata sonucu olduğunu düşünüyorum.

Kilisenin mimarı hakkında kesin bir bilgi yoktur.[638] Kilisenin resmi açılış tarihi 1878'dir.[639] Bu tarihten sonra Moda'da yaşayan İngilizler, cenaze, kutlama törenleri ile Noel, paskalya gibi bayramlar için All Saints Kilisesini kullanır. İnşa edildiği dönemde bir gazete yazısında, kilisenin 150 kişilik olduğu, bu sayının yüksek görünmekle birlikte, nispeten ucuz, ulaşımın kolay olması gibi nedenlerle, Kadıköy'e her yıl artan ilgi ile yakın zamanda oluşacak olan ihtiyacı karşılayacağından bahsedilir. Ayrıca, düzenli çalışan bir kilisenin varlığının da Moda'ya daha çok İngiliz'in yerleşmesini sağlayacağı düşünülür.[640]

Kilisede düğün törenlerinde bir araya gelinir. Moda'nın önemli ailelerinden Whittall'ler, La Fontaine'ler, Barker'lar, düğünler için zaman zaman All Saints Kilisesi'ni tercih eder. Kilisede yapıldığı bilinen ilk düğün 1885'te, James William Whittall'un kızı Linda ile Anderson Hill'indir.[641] Edwin Whittall ile James La Fontaine'in kızı Adaleine Helen de 26 Nisan 1887'de kilisede evlenir, düğün kutlaması Whittall'ların Kule Evinde yapılır.[642] J.W. Whittall'un kızı Ethel ile Alfred Barker'ın oğlu A.M. Barker'ın 1 Haziran 1891'deki düğün törenleri kilisede yapılır.[643]

Moda'nın yerleşik İngiliz ailelerinin cenazeleri de All Saints Kilisesi'ndeki ayinden sonra Haydarpaşa'da bulunan İngiliz mezarlığına defnedilir.[644] Haydarpaşa İngiliz Mezarlığı 1853-1856 Kırım Savaşı sırasında yaralanarak

[638] Halıcı ve Şarlak'ın anlatımlarında kilisenin mimarı Beyoğlu'da bulunan Kırım Hatıra (Crimean Memoial) Kilisesinin mimarı G.E. Street olduğundan bahsedilse de Street'in hatıralarında (Kırım Hatıra Kilisesinden uzun uzun bahsedilmesine rağmen) ya da ilgili başka bir yayınlarda, All Saints Kilisenin yapımından bahsedilmez. Halıcı, *İstanbul'un Anadolu Yakasında Tarihsel Bir Gezinti*, 2:s. 195; Eva Şarlak, *İstanbul'un 100 Kilisesi*, İstanbul'un Yüzleri 18 (İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür A.Ş, 2010), s. 140; Street, *Memoir of George Edmund Street, R.A.*

[639] Kilisenin resmi internet sayfasında açılışın 1878 yılında yapıldığı belirtilmektedir. "All Saints Kilisesi".

[640] "The Protestant Church at Kadıkeui", *The Levant Herald*, 26 Ocak 1876.

[641] "Married", *The Levant Herald*, 24 Nisan 1885.

[642] "Married", *The Levant Herald*, 11 Mayıs 1887.

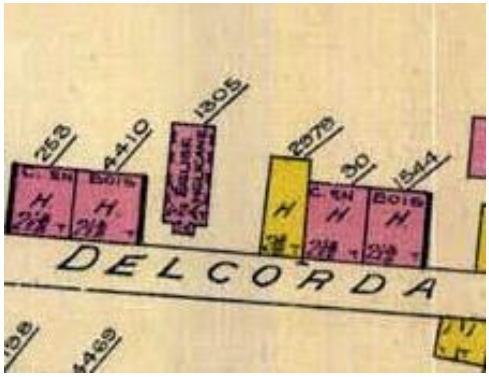
[643] "Marriage at Kadıkeui", *The Levant Herald*, 5 Haziran 1891.

[644] 16 Nisan 1910'da ölen J.W. Whittall'un görkemli cenaze töreni All Saints Kilisesinde yapılır. "Death of James William Whittall", *The Levant Herald*, 16 Nisan 1910.

İstanbul'a getirilen ve Haydarpaşa'da kurulan hastanelerde ölen subay ve erlerin definleri için kurulur.[645]

Kilise özel kutlamalar için de Moda İngiliz kolonisinin toplanma mekânıdır. 1887 Haziran'ında Büyük Britanya Kraliçesi I. Victoria'nın saltanatının 50. yılı (Jubile) kutlamaları, Modalı İngilizler tarafından düzenlenen bir balo ile kutlanır. [646] 1897'de Kraliçe I. Victoria'nın saltanatının 60. yıl çeşitli törenler yapılarak kutlanır. Kutlamaların kilisedeki kısmı 20 Haziran'da yapılır. [647]

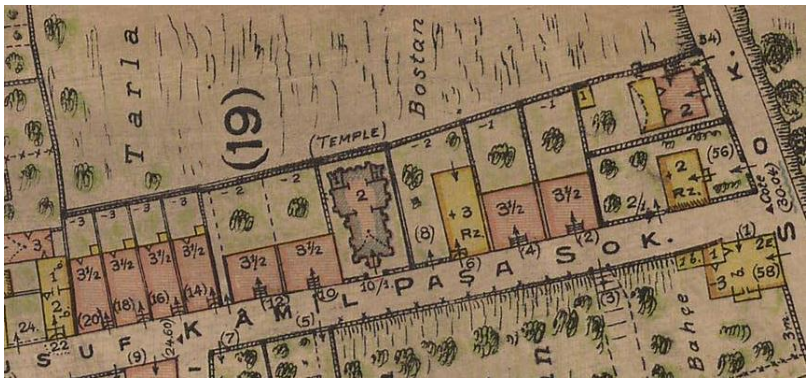
Şekil 32: Stolpe 1882 tarihli haritasında All Saints Kilisesi

Şekil 33: Goad Haritasında All Saints Kilisesi

[645] Bu dönemde ortaya çıkan kolera salgınında hayatını kaybeden 6000 İngiliz askeri de buradadır. Ergün Eğin, "İngiliz Mezarlığı", içinde *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi* (İstanbul: Kültür Bakanlığı-Tarih Vakfı, 1994), s. 174. 1867'den sonra siviller de mezarlığa defnedilmeye başlansa da daha erken tarihlerin yazılı olduğu mezar taşları da mevcuttur. Çoğunluğu Kadıköy ve Moda'da oturan İngilizlere ait, en geç tarihlisi 1970 olan 86 mezarı içermektedir: Allen, Azzopardi (3 kişi), Baker, Barker (3), Barton, Birt, Blunt, Bond, Charnaud (2), Clifton, Cobb, Conquest, Cumberbatch (3), Dunny, Efe, Farman, Foster, Hanson (2), Hardy, Hartley, Harvey (2), Heap, Heywood, Hobart, Howothy, Imrie, Kernick, La Fontaine (2), Langland, Lee, Lyne (2), Madge, McKinnon, Morris, Owell, Page, Pangalo, Paulanto, Ridley, Ross, Rowell, Rumball, Sandison, Sarell, Saxton, Selby, Simon, Sinclair, Smith, Smythe, Stuart, Surname, Thompson, Tucker (3), Van Milligen (2), Walpole, Walsh (2), Ward, Welch, Weston, Whitehouse, Whittall (8), Wills, Wolfe, Wrench. Kilise kayıtlarına ulaşamasak da bu cenazelerin All Saints Kilisesinde yapılan bir tören sonrası buraya defnedildiği düşünülebilir. M. Kaan Sağ, "Haydarpaşa İngiliz Mezarlığı", içinde *Geç Osmanlı Döneminde Sanat, Mimarlık ve Kültür Karşılaşmaları*, ed. Gözde Çelik, 2. bs (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2018), s. 96.

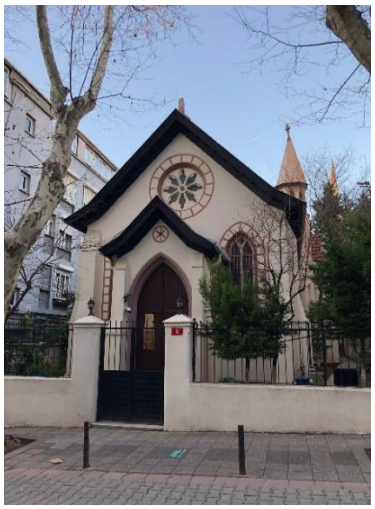
[646] "The Fete at Kadikeui", *The Eastern Express*, 22 Haziran 1887.

[647] "The Diamond Jubilee-Kadıkeui", *The Levant Herald*, 28 Haziran 1897

Şekil 34: Pervititch Haritasında All Saints Kilisesi

Fotoğraf 26: Moda All Saints Kilisesi iç mekânı[648]

Fotoğraf 27: Moda All Saints Kilisesi

4.2. Moda'da Sporlar ve Spor Mekânları

4.2.1. Regattalar ve Kadıköy Kürek Kulübü

"Moda Bay Regatta" olarak bilinen kürek, yelkenli, yat gibi alanlarda yarışlar ve Kadıköy Rowing Club (Kadıköy Kürek Kulübü) Moda'da yapılan deniz sporlarının iki önemli unsurudur. Katılımcıları, gözlemcileri ve izleyicilerindeki çeşitlilikle büyük ilgi gören tekne yarışları, politik ve toplumsal anlamlarıyla kentsel mekâna katkı sunar. Kadıköy Rowing Club bu süreçte Modalılar tarafından kurulur ve tekne yarışları Moda'da yapılmasında etkin rol oynar.

İstanbul'da ilk Regatta (deniz araçları yarışları) 1859'da Büyükada'da yapılır (Prinkipo Ragetta). Adaya güne özel eklenen vapur seferi ile yaklaşık 2.000 kişi

[648] "La Fontaine Family", erişim 27 Nisan 2024, http://www.levantineheritage.com/lafontaine.htm.

katılır. Kalabalık arasında Bahriye Nazırı ve diğer nazırlar, Mısır Prensi ile paşalar bulunur. Farklı türdeki kayıkların katıldığı yarışlar, 2 mil ile 9 mil arasında değişen mesafelerde düzenlenir. Büyükada ile Heybeliada arasına yerleştirilen şamandıralarla belirlenmiş parkurda yapılan yarışlar kayıklar, tek çifte kürekli, iki çifte kürekli, üç çifte kürekli, dört çifte kürekli, yelkenliler, yat, gemi ve vapurlar, savaş kayıkları ve savaş gemileri şeklinde sıralanır. Kürek yarışlarına mahalle takımları, yelken yarışlarına varlıklı yelkenli sahipleri, savaş gemisi-kayıkları yarışlarına ise yabancı ülke gemilerinin mürettebatları katılır.[649]

1860 ve 1861 yıllarında regattalar Kadıköy'de gerçekleştirilir. Etkinlik, İngiliz Büyükelçisi Henry Bulwer'in[650] hamiliğinde ve çoğunluğu İngiliz olan organizasyon komitesince gerçekleştirilir.[651] Kadıköy Moda Burnu'nda gerçekleşen yarışlar, kıyı şeridinden takip edilir. 1861 yılındaki yarışlar 10.000 kişi civarında bir kalabalık tarafından izlenir. Yarışların kazananlarına bakıldığında, kürek yarışlarının Emirgan'dan Ahmet, Tophane'den Said gibi çoğunlukla Müslüman kayıkçılar olduğu; yelkenli yarışların çoğunluğunun ise organizasyon komitesinin tekneleri arasında gerçekleştiği görülür.[652]

1869'da Büyükada Tekne Yarışlarının Ağustos ayında ve padişah Abdülaziz'in himayesinde yapılacağı duyurulur. Düzenleme komitesinin sekretaryasını Ch. Whittall yürütürken, Baudoy, Black, Crespin, Eliasco, Missak, Smythe ve Woods'un komitede yer aldığı belirtilir.[653] 27 Ağustos'ta yapılmasına karar

---

649 Bengi Su Ertürkmen Aksoy ve Neşe Gurallar, "19. Yüzyılın İkinci Yarısında İstanbul Gemicilik Şenlikleri: Büyükada (Prinkipo) Regattaları ve Adanın Dönüşümü", *METU JFA* 37, sy 1 (2020): s. 125-127.

650 1858-1865 yılları arasında Büyük Britanya İmparatorluğunun İstanbul Büyükelçisi olarak görev yapar. Bulwer'le ilgili ayrıntılı bilgi için bkz: K. Bell, "The Constantinople Embassy of Sir Henry Bulwer, 1858-1865" (Doktora tezi, Londra, University of London, 1961).

651 1860 regattası Büyük Britanya Büyükelçisi Sir Henry L. Bulwer himayesinde düzenlenen regattanın düzenleme komitesinde Sir Adolphus Slade, T.N. Black, C.S. Hanson, John Hay Drummond Hay yer alırken C. Grace, J. Aitken, H. Newbolt, J. Ryan, J.B. Morton, C. Tucker, S. Todd direktörleri oluşturur. "Les régates de Constantinople pour l'année 1860", *Journal de Costantinople*, 13 Ağustos 1860. Yine Bulwer himayesinde gerçekleşen 1861 regattası Sir Adolphus Slade, A.C. Cumberbatch, H. Lamb, Todd, Tucker, Aitken, Pappa, Teasdale, Ryan, C. Grace, Morton, Christian, Miller, Anderson ve Nomico'dan oluşan komite tarafından düzenlenir. "Regates de Constantinople", *Journal de Costantinople*, 8 Ağustos 1861.

652 "Régates de Constantinople, le 27 Aout", *Journal de Constantinople*, 31 Ağustos 1861.

653 "Prinkipo Regatta", *The Levant Herald*, 21 Haziran 1869.

verilen yarışlar padişah Abdülaziz'in himayesinde, Bahriye Nazırı Mahmut Paşa (başkan), Halil Paşa, Said Paşa, Hobart Paşa, Halil Bey (başkan yardımcıları), Adalar kaymakamı Petropoulo Efendi ve Adalar Belediye Dairesi Başkanı G. Panziris yürütücülüğünde gerçekleştirilecektir. 35 kişilik komitenin yanında Ahmet Bey, T.B. Morton, A. Schjött, Captain Nicolich ve Captain Stefano hakem, C.H. Whittall ve A. Mc'Carthy sekretarya olarak görev alır.[654]

1870'te Büyükada yangını nedeniyle yarışlar yapılmaz.[655] Yarışları o zamana kadar düzenleyen Constantinople Yacht Club, adını Imperial Yacht and Boat Club olarak değiştirir.[656] 26 Ağustos 1871'de yapılan Prinkipo Regatta'ya C.H. Whittall *Ada,* E. Lorando *Molecule,* Charnaud ve Webb *Nymph* tekneleriyle katılırlar. Kadıköy Rowing Club'ın (Kadıköy Kürek Kulübü) adına ilk kez bu yarışlarda rastlanır. Kulüp adına Sydney La Fontaine, A. Castelli, C.H. La Fontaine, J. Falaya yarışmacı olarak katılırlar.

Moda Bay Regatta ise Kadıköy Rowing Club'ın resmi olarak adının geçmesinden bir yıl sonra 1872'de yapılmaya başlanır. Mustafa Fazıl Paşa'nın[657] himayesinde gerçekleşen yarışlara Rusya ve Avusturya büyükelçileri ile İtalyan ortaelçisi resmi görevli olarak katılır. [658]

Kadıköy Kürek Kulübü'nün 22 Şubat 1876 tarihinde Moda Kittrey Otel'de yaptığı bir toplantının ayrıntıları, kulübü oluşturanlar kişilerle ilgili bilgi verir. Başkanlığını James La Fontaine'in yardımcılığını Ross Taylor'un yürüttüğü kulübün 76 üyesi vardır. Bunlardan 51'i İngilizdir, 4'ü Yunan olmak üzere Osmanlı vatandaşı olmayan 25 üyesi bulunur.[659] Stolpe'nin 1882 tarihli

[654] "Prinkipo Regatta", *The Levant Herald*, 5 Ağustos 1869.

[655] Ertürkmen Aksoy ve Gurallar, "19. Yüzyılın İkinci Yarısında İstanbul Gemicilik Şenlikleri: Büyükada (Prinkipo) Regattaları ve Adanın Dönüşümü", s. 135.

[656] "Imperial Yatch and Boat Club", *The Levant Herald,* 13 Temmuz 1871.

[657] Mustafa Fâzıl Paşa'nın Maliye Nazırı olduğu dönemdir. Ş. Tufan Buzpınar, "Mustafa Fâzıl Paşa", içinde *TDV İslam Ansiklopedisi*, 2020, s. 301.

[658] "The Kadıkeui Regatta", *The Levant Herald*, 16 Eylül 1872. Yarışların katılımcıları ve kazananları ile ilgili ayrıntılı bilgiye ulaşamadık.

[659] "Kadıkeui Rowing Club", *The Levant Herald,* 1 Mart 1876.

haritasında Kadıköy Kürek Kulübü'nün Moda iskelesindeki yeri işaretli oluşundan, kulübün bu yıllarda bir mekânı olduğu anlaşılır.[660]

Sonraki Moda Koyu Regattası 20 Eylül 1883'te gerçekleşir. Aynı zamanda Kadıköy Kürek Kulübü'nün de kuruluş yıl dönümü kutlaması olarak düzenlenir. İngiliz Elçiliği maiyet gemisi H.M.S. Falcon'un gelişiyle açılan etkinliğe İtalyan Büyükelçisi Count Corti, Almanya Büyükelçisi M. von Radowitz, İngiliz maslahatgüzarı Mr. Wyndham, İngiliz başkonsolosu Mr. Fewcett, Bahriye Nazırı Hasan Paşa, Dilaver Paşa, Hobart Paşa, Woods Paşa, Madrilly Efendi resmi görevli olarak katılır.[661]

Bir sonraki yarışlar ancak 1890 yılında düzenlenebilmiştir. 20 Eylül'de gerçekleşen yarışlar için büyük bir hazırlık yapılır. Düzenleme komitesinde Barker, Stefanovich, Gülbenkian, La Fontaine, Woods, Pears gibi isimler yer alır. Ancak mali sebeplerden dolayı yarışların yapılmayacağı ile ilgili bir söylenti çıkar, bu nedenle Osmanlı Bankası Direktörü La Fuante de komiteye dahil edilir.[662]

Etkinlik, padişah tarafından desteklenmesi, Bahriye Nazırının himayesinde gerçekleşmesi, üst düzey bürokratların izleyici olarak bulunmalarının yanında, yabancı ülke temsilcilerinin, İstanbul'un önemli banka yönetici ve ortakları ve tüccarların katılması politik ve askeri bir güç gösterisine dönüştürür. Moda'da uzun bir aradan sonra 1890'da düzenlenen yarışlar başlarken James William Whittall açış konuşmasında regattayı desteklen sultana ve himayesinde gerçekleştiği için Bahriye Nazırına şükranlarını ilettiği kısa bir konuşmadan[663] sonra sözü Bahriye Nezareti adına açış konuşmasını yapmak üzere Faik Paşa'ya

---

[660] Stolpe, "Plan von Constantinopel mit den Vorstädten, dem Hafen, und einem Theile des Bosporus = Plan de Constantinople avec ses faubourgs, le port et une partie du Bosphore".

[661] "Moda Bay Regatta", *The Eastern Express (The Levant Herald)*, 26 Eylül 1883.

[662] "Moda Bay Regatta", *The Levant Herald*, 13 Ağustos 1890; 20 Ağustos 1890; 2 Eylül 1890.

[663] *Ekselansları,*

Yarış komitesi adına, bu etkinliği himaye etmeyi kabul ederek bizleri mesut eden padişah hazretlerine naçiz teşekkürlerimi sunmama izin verin. Böyle özgürlükçü hislere değer veren ve tüm dikkatini devlet işlerine vermesine rağmen bu gibi etkinliklere alaka göstermekten ve yarışımızı tüm zarafetiyle himaye etmekten geri durmayan bir hükümdarın döneminde yaşamaktan büyük memnuniyet duymaktayız. Komitemize verdiğiniz nazik desteğiniz için siz majestelerine de teşekkür ediyor ve yarışları başlatmanızı rica ediyoruz. "The Moda Bay Regatta", *The Levant Herald*, 22 Eylül 1890.

bırakır. Faik Paşa'nın konuşması yaklaşık 30 yıldır regattaların devletin desteği ve himayesinde gerçekleşmesini açıklar niteliktedir. Ülkeler için bu tür yarışmaların denizcilik konusundaki gelişmenin önünü açtığı ve imparatorluğun bu konuya özel bir önem verdiğini vurgular.[664] Londra ve Marsilya gibi şehirlerde de düzenlenen Regattaları İstanbul'daki içeriği biraz farklılaşır. İngiliz, Fransız, Alman ve Yunan devletlerinin kendi elçiliklerinin bünyelerinde bulundurdukları maiyet gemilerinin, aslen savaş gemisi olarak olmaları ve mürettebatlarıyla birlikte bu yarışmaları katılmaları, bir tür tatbikat algısı

[664] *Baylar,*

Majesteleri, Denizcilik Bakanı maalesef aramızda olamadığı için bugün kendisini temsil etmek ve onun adına yarışları başlatmak için beni vekil tayin etti. İnanınız ki bu görevi büyük bir zevkle kabul ettim.

Tebaasının refahını daima kalpten arzulayan Padişah Hazretleri, bu gibi etkinliklerin yapıldığı ülkelerdeki denizcilik faaliyetlerine büyük katkılar sunduğu, ki padişahımızın büyük önem verdiği konulardan biridir, çok iyi bilinen yarışların Konstantiniyye'de de yapılmasını desteklemekten özellikle memnun olmaktadır.

Osmanlı ticari denizciliğinin durumu padişah hazretlerinin celbini ta en başından beri çekmiş ve alakaları sayesinde, uzman yetiştirmek için deniz ticaret okulunun açılması, ülke içinde gemi inşa faaliyetlerini desteklemek ve genel anlamda denizciliğe ilgiyi arttırmak amacıyla bazı vergi ve imtiyazların feshedilmesi gibi pek çok mühim tedbir alınmıştır.

Padişah Hazretlerinin zarif himayelerinin bu yarışlara kadar uzanmasına eminim sizler de benim kadar müteşekkirsinizdir. Hiç şüphem yok ki kendisine teşekkür etmek için hepiniz bana katılmaktasınız. Eminim ki padişahımızın çabalarının yakın zamanda Osmanlı ticari denizciliğini dünya gemiciliği içinde güçlü bir pozisyona getireceğine dair umudumu benimle paylaşmaktasınız.

Baylar, Padişah Hazretlerinin yüksek himayelerinde ve Denizcilik Bakanı Hazretlerinin namına yarışları resmen açıyorum. Padişahım çok yaşa! "The Moda Bay Regatta", *The Levant Herald*, 22 Eylül 1890.

oluşturur. Bireysel katılımcılar ve izleyiciler, kendi ülkelerinin yarışçılarının destekçileridir. [665]

1891 Moda Körfezi Regattası 27 Ağustos'ta gerçekleşir. Açış konuşmasını yapmak üzere yine Faik Paşa görevlendirilir.[666] Konuşmasında benzer şekilde padişahın bu yarışları himaye etmekten memnuniyet duyduğundan, padişahın tüm halkın "babası" olarak görünmek istediğinden bu tür etkinlikleri teşvik etme isteğinde olduğunu belirtir. Ayrıca halk için bir eğlence olarak düzenlenmiş olsa da denizcilik konusundaki gelişmelerin izlenebilmesi açısından önemli olduğunu da vurgular. Faik Paşa'nın ardından komite adına Bay Gilchrist yaptığı konuşmasında padişaha himayesinden ve desteklerinden dolayı teşekkürlerini bildirir.[667]

Bir sonraki yarışlar 28 Ağustos 1893'te Kadıköy Rowing Club'ın organizasyonunda gerçekleşir. Açış konuşması yine Faik Paşa tarafından yapılır. Bu sefer padişahın tebaası ve imparatorluğu koruması altındaki diğer milletlerden insanların refahı için çalıştığı kadar onların eğlenmesi için de çaba gösterdiğini vurguladığı bir konuşma yapar.[668] Bu ragettanın organizasyon komitesi oldukça geniştir: Abbas Paşa, Apik Efendi Dundjuan, M. Agopian, René Baudoy, A. Barker, V. Caillard, D. Corpi, Le cap. Chobart, W. Dawson, M. Esseyan, Fuad Paşa, Von der Goltz Paşa, İzzet Paşa, John Avramides Paşa, C. Jenke, Amiral Kalau von Hofe, (Kadıköy Belediye Başkanı) Mehmed Ali, F. Mizzi, J.F. Macnamara, G.M. Mouradian, Sir Arthur Nicolson, Nouradounghian

---

[665] *Bu nitelikteki festivaller, artan popülerliklerinin bir kısmını bazı milletlerin uluslararası karakterine borçludur. Dünyanın başka hiçbir yerinde, Konstantinopolis'te görülebileceği kadar çok milletten deneyimli ekipler arasında milletler yoktur ve toplumun bu kadar çeşitli unsurlardan oluştuğu başka birkaç yer vardır. Fransızlar, İngilizler, Almanlar, Türkler ve Yunanlılar, doğal olarak, kendi milliyetlerinden şampiyonların başarısına özel bir ilgi duymuşlardır ve Levantenler, hangi tarafta olduklarına bakılmaksızın ateşli destekçilerdir. Savaş gemilerinin teknelerinin yer aldığı bu milletlerin uyandırdığı ilgi bu nedenle dikkate değerdir ve şimdiye kadar bu mücadelelerin hiçbir zaman kalıcı bir olumsuz duyguya sebep olmadığını görmek çok hoştu. İngiliz mürettebatının tartışılmaz üstünlüğü, bazı doğal kıskançlıkların kaynağı olmuş olabilir; ancak bu durumun diğer mürettebatları her yıl onlarla rekabet etmekten alıkoymadığını ve bir Türk, Fransız veya Alman mürettebatın deneyimle zafere ulaşmaması için hiçbir neden olmadığını belirtmek memnuniyet vericidir.* "Les Regattes de Principo", *The Levant Herald*, 1 Eylül 1875.

[666] "The Moda Bay Ragetta", *Oriental Advertiser La Moniteur Oriental*, 4 Eylül 1891.

[667] "The Moda Bay Ragetta", *Oriental Advertiser La Moniteur Oriental*, 4 Eylül 1891.

[668] "Moda Bay Regatta", *Oriental Advertiser La Moniteur Oriental*, 29 Ağustos 1893.

Efendi, Gazi Osman Paşa, Osman Paşa, M. Des Palliéres, Pangiri Bey, H. Pears, Rauf Paşa, A. Ralli, Said Paşa, P. Stefanovich, M. Sommaripa, H. Silley, Hasan Tahsin Bey, A. Tubini, J.R.B. Taylor, Le Baron de Vendeuvre, Sir Edgar Vincent, N. Vuccino, W.H. Wrench, G. Wülfing, M. Wohl, J.W. Whittall, Woods Paşa, Vikont Zogreb.[669]

Ragettalarda organizasyon komitesinin çoğunluğu İngilizlerden, Moda ve Kadıköy'de ikamet edenlerden oluşur. Zaman içinde farklılık gösteren komitenin Kadıköy dışındaki katılımcıları organizasyonun büyümesi ve politik bir mücadele alanı olarak genişlemesiyle ilgilidir. 1859'da Büyükada'da başlayan regattalar, padişahın himayesinde gerçekleşmiş olsa da Faik Paşa gibi üst düzey bir devlet görevlisi tarafından 1890'da Moda'da yapılana kadar İngiliz maiyet gemisinin gelişiyle başlar. 1890'dan sonra, padişahın ve Bahriye Nezareti'nin yoğun ilgisi bu dönemde yapılan denizcilik yatırımlarıyla da paraleldir.[670] Faik Paşa konuşmalarında bunu sıklıkla vurgular. Osmanlı Donanmasında görev yapan Hobart Paşa, Woods Paşa gibi İngiliz subayların dahil oldukları regattalar, etkinliğin diğer ülkelerle olan deniz gücü konusundaki yarışmalar ve iş birliklerini geliştirilmesi açısından fayda sağlar.[671] Düzenleyicilerinin teklifiyle Osmanlı Bankası Direktörü La Fuante gibi politik ve ekonomik alanlarda etkili insanların dahil olmaları, organizasyon komitesinin etkinliğe yüklediği toplumsal anlamıyla ilgilidir.

Moda Bay Regatta'nın olduğu bu günlerde "Yukarı Boğaziçi Regattası"nın (Upper Bosphorus Regatta) da yapılacağına dair ilanlar yayımlanır. Ancak padişah tarafından himaye edildiğine dair bir bilgi yer almazken, devlet erkanından rağbet görmediği anlaşılır. Katılımcılar genel olarak Tarabya ve Yeniköy'de mukim kimselerdir.[672] 1894 ve 1895'te Moda Koyu Regattası yapılmaz. Onun yerine 1895'te Kadıköy Kürek Kulübü tarafından, Osmanlı Bankası Genel Müdürü Sir Edgar Vincent'ın himayesinde bir yat yarışı

[669] "Moda Bay Regatta", *Oriental Advertiser La Moniteur Oriental*, 26 Ağustos 1893.

[670] Mehmet Beşirli, "Sultan Abdülaziz'den Birinci Dünya Savaşı'na Osmanlı Donanması", *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi* XI, sy 25 (2004): s. 251-252.

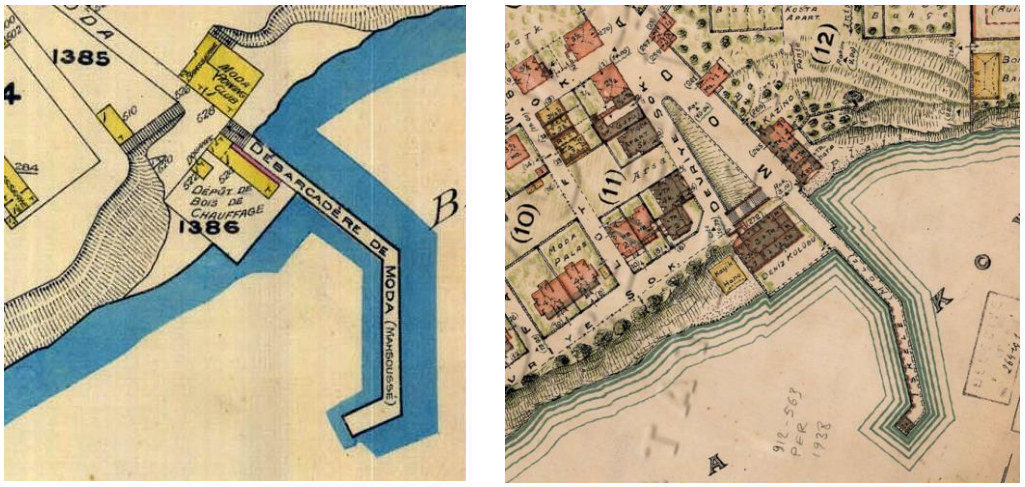
[671] Kamil Akar, "II. Abdülhamid Dönemi Osmanlı Donanmasında Yabancı Uzmanların Faaliyetleri", *Anadolu Mecmuası* I, sy 1 (2022): s. 73.

[672] "Upper Bosphorus Regatta", *Oriental Advertiser La Moniteur Oriental*, 17 Ağustos 1893.

düzenlenir. Bir organizasyon komitesi ve resmi görevlilerin katılımı olmayan, daha çok eğlenmek için düzenlenen yarışların katılımcıları İngilizlerdir.[673] Sonraki yıllarda Prinkipo Yatch Club (Büyükada Yat Kulübü), Padişahın himayesini de alarak regattalara devam eder. Şirket-i Hayriye'nin de dahil olmasıyla, faaliyet alanına giren Adalar ile Marmara Denizinin Anadolu kıyısı boyunca Maltepe, Bostancı, Caddebostan, Kalamış ve Moda'yı da içine alarak genişletilir. Kadıköy Rowing Club, çeşitli ödüller alarak yarışlara katılmaya devam eder.[674]

Şekil 35: Stolpe'nin 1882 haritasında Moda "Yacht Club"[675]

Şekil 36: Goad ve Pervititch haritalarında Moda Kürek Kulübü

673 "Cadikeui Rowing Club", *Oriental Advertiser La Moniteur Oriental*, 19 Ağustos 1895.

674 "Les Régates Prinkipo", *Oriental Advertiser La Moniteur Oriental*, 24 Ağustos 1898; "A Propos des Régates de Prinkipo", *Oriental Advertiser La Moniteur Oriental*, 19 Ağustos 1899.

675 Stolpe, "Plan von Constantinopel mit den Vorstädten, dem Hafen, und einem Theile des Bosporus = Plan de Constantinople avec ses faubourgs, le port et une partie du Bosphore".

Fotoğraf 28: Ipar, Whittal ailesinin yatı, 1930'lar[676]

Fotoğraf 29: Gisela, Dick La Fontaine'in yelkenlisi, 1930'lar[677]

Fotoğraf 30: Bambino, Sydney Nowill'in teknesi, 1930'lar[678]

Fotoğraf 31: Batı, Edwin Whittall'un oğlu Kenny Whittall'un teknesi, 1930'lar[679]

Kadıköy Kürek Kulübü'nün adı bir süre sonra Moda Yat Kulübü olarak değiştirilir. G.W. Whittall, hatırlarında bunun daha fazla refahın bir göstergesi olduğunu, çünkü o zamana kadar birçok üyenin yaz aylarında Moda Koyu'nda demirlenmiş yatları olduğundan bahseder. Kulübe dair şunları anlatır: [680]

> Kısa sürede hissedilen bir diğer ihtiyaç ise bir kulüp ihtiyacıydı ve zamanla Moda Koyu'ndaki iskelenin yanında Kadıköy Kürek Kulübü kuruldu. Başlangıçta bayanlar veya İngiliz vatandaşı olmayanlar kabul edilmedi,

[676] Yolande Whittal Photo Album, http://www.levantineheritage.com/whittall1.htm, Erişim tarihi: 04 Mayıs 2022

[677] Yolande Whittal Photo Album, http://www.levantineheritage.com/whittall1.htm, Erişim tarihi: 04 Mayıs 2022

[678] Yolande Whittal Photo Album, http://www.levantineheritage.com/whittall1.htm, Erişim tarihi: 04 Mayıs 2022

[679] Yolande Whittal Photo Album, http://www.levantineheritage.com/whittall1.htm, Erişim tarihi: 04 Mayıs 2022

[680] Whittall, *Constantinople to Kensington*, s. 4-5.

> ancak zaman içinde bu kısıtlamalar, daha geniş dostlukların ve evliliklerin gelişmesiyle birlikte kaldırıldı.

1890'ların ikinci yarısından sonra, regattalar sürse de padişahın himayesinde, devlet erkanın üst düzey katılım sağladığı halini, aralarında İngilizlerin de bulunduğu ancak Fransız, Rum, Ermeni, Avusturyalı seçkinlerin oluşturduğu daha heterojen bir komiteyle Büyükada regattalarına bırakır. Kadıköy Rowing Club bu etkinliklere katılmaya devam eder. Bu tarihlerde Modalı İngiliz gençler kitlesel izleyiciyi çeken ragbi ve futbol gibi takım sporlarına yönelir.

4.2.2. Moda'da Kriket ve Tenis

Moda'da İngiliz yerleşimcilerin takımlar oluşturularak oynadıkları ilk oyunlar kriket, tenis ve ragbidir. Bu oyunların kimler tarafından ve nerede oynandıklarının kayıt altına alınması, oluşan rekabet ortamının gerilimi ve izleyici sayısı ve niteliğiyle ilgili olduğundan, 1870'lere kadar ardında pek az bilgi bırakır. Bu tarihlerden itibaren yapılan maçlar ve turnuvalar, özellikle izleyici sayısının artmasıyla popüler bir gündem oluşturmaya başlar.

İstanbul'da 1833 gibi erken bir tarihte İngiliz seyyah John Auldjo, İngilizlerin kriket[681] oynadığını anlatır. Beykoz, Küçüksu, Hünkâr İskelesi gibi yerlerde İstanbul'a gelen İngiliz İmparatorluk gemilerinin mürettebatının boş vakitleri değerlendirdikleri bir oyun olarak bahseder.[682] Sonraki süreçte İstanbul'da kriket maçlarının yapıldığı yerler Beykoz Hünkâr iskelesi, Kandilli, Okmeydanı, Moda Çayırı, Kuşdili Çayırı'dır.[683]

---

[681] Kriket 17. yüzyıl ve sonrasında İngiltere'de oynanan, 18. yüzyıl ortalarına kurallı hale gelen ve daha sonra da İngiliz sömürgelerinde oynanmaya başlanarak dünyaya yayılan bir oyundur. 19. yüzyıl İngiltere'sinde takımlar ve kulüpler halinde oynanan oyuna, oyuncular kadar izleyicilerin gösterdikleri ilgiyle birlikte geniş kitleleri içine dahil eden bir spor haline gelir. "History of Cricket", erişim 24 Ocak 2022, https://www.icc-cricket.com/about/cricket/history-of-cricket/19th-century.

[682] John Auldjo, *Journal of a Visit to Constantinople and Some of the Greek Islands in the Spring and Summer of 1833* (Londra: Longman, Rees, Orme, Brown, Green and Longman, 1835), s. 66, 90.

[683] Futbol, ragbi gibi sporlara göre daha küçük bir alanda oynanan bu oyun için yeterli büyüklükteki bir alandır. Kriket sahasının ölçüleri yaklaşık 20x3 metredir. "Kriket Saha Ölçüleri", erişim 24 Ocak 2022, http://kriketturkiye.com/kriket-oyun-arac-gerecleri/.

Fotoğraf 32: Beykoz Çayırında kriket[684]

1860'lı yıllarda İstanbul'da sekreterliğini ve saymanlığını tüccar Henry Rumball'un[685] yaptığı Constantinople Cricket Club kriket turnuvaları düzenler.[686] Bu yıllarda maçlar Küçüksu'da yapılır[687] ve Bebek, Ortaköy, Dolmabahçe ve Kadıköy'e tekne seferi düzenlenerek izleyici katılımı sağlanır.[688] 1870'lerin sonlarından itibaren Kadıköy de kriket maçlarının düzenlendiği yerler arasına girer. Constantinople Cricket Club'ın İngiliz kraliyet

[684] *Illustrated London News*'in 27 Kasım 1880 tarihli bir sayısından alınan gravür baskı. http://www.levantineheritage.com/cricket.htm

[685] Ü. Serdar Serdaroğlu ve Kadir Yıldırım, "An Ottoman-English Merchant in Tanzimat Era: Henry James Hanson and his Position in Ottoman Commercial Life", *Turkish Studies* 10, sy 6 (2015): s. 923-946, http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.8311.

[686] "Constantinople Cricket Club", *The Levant Herald*, 18 Nisan 1867.

[687] Özellikle yaz aylarında İngiliz sefareti çalışanları tarafından kullanılan Beykoz Hünkar İskelesi Çayırı turnuvası 1890'larda düzenli hale gelir. BOA, Y..MTV., 63-74, H. 15.11.1309 (M. 11 Haziran 1892), BOA, HH.İ... 224 – 45, H. 22.12.1310 (M. 7 Temmuz 1893), BOA, Y..MTV., 97-87, H. 16.12.1311 (M. 20 Haziran 1894), BOA, HH.İ..., 123-79, H.30.12.1316 (M. 11 Mayıs 1899). Ayrıca Cercle D'Orient'ın başkanı sıfatıyla Abraham Paşa, kulübün Kabristan caddesindeki binasının arkasındaki bir arazide bisiklete binmek ve kriket oynamak için bir yer yaptırma girişiminde bulunur. BOA, Y..MTV., 115-13, H. 19.08.1312 (M. 15 Şubat 1895).

[688] "Constantinople Cricket Club", *The Levant Herald*, 21 Mayıs 1867.

gemileri Fleet ve H.M.S. Antelope'un mürettebatları arasında yapılan maçların kadrolarında Moda'dan La Fontaine ve Dawson ailelerinin üyelerine rastlanır.[689]

1896'dan itibaren Moda Kriket Kulübünün (Moda Cricket Club-Moda CC) adına rastlanma başlanır. Moda CC ve Tarabya, Bebek, Yukarı Boğaziçi takımları ile İngiliz Elçilik gemileri HMS Imogene ve HMS Melita mürettebatlarının takımları arasındaki maçlar Şişli, Küçüksu, Moda sahalarında yapılır.[690] Moda CC'nin bu dönemde kulüp başkanı G. Gilchrist, başkan yardımcısı W. Dawson'dır.[691] James William Whittall'un oğlu Hugh Whittall en çok sayı yapan oyuncular arasındadır. Takımın 1896 kadrosunun fotoğrafında Henry Whittall, W. La Fontaine, Sofiano, Smith-Lyne, Bond, Buck, Balenum (?) ve diğer yedi kişi daha yer alır. Bu isimlerin bir kısmı futbol takımlarında da karşımıza çıkar.

Fotoğraf 33: Moda Kriket Takımı, 1896[692]

689 "Cricket", *The Levant Herald*, 9 Ekim 1878; Yüce, *Osmanlı Melekleri, Futbol Tarihimizin Kadim Devreleri*, s. 32.

690 Yüce, *Osmanlı Melekleri, Futbol Tarihimizin Kadim Devreleri*, s. 79; "Cricket", *The Levant Herald*, 21 Haziran 1897; 2 Ağustos 1897; 27 Eylül 1897.

691 "Moda Cricket Club", *The Levant Herald*, 15 Mart 1897.

692 "Moda Kriket Takımı, 1896", erişim 28 Nisan 2022, http://www.levantineheritage.com/cricket.htm.

Moda Kriket takımı etkinliği uzun süre devam ettirir, ancak Moda Çayırı'ndan çok Yoğurtçu Çeşme Çayırı'nda maçlar yapılır. Günümüzde Yoğurtçu Parkı olan Kurbağalıdere'nin Marmara Denizi'yle buluştuğu bölgede, İstanbul'un diğer takımları olan Bebek, Tarabya, Constantinople CC'yle birlikte etkinliğini sürdürdüğü bilinen Moda Kriket takımı, 1904'te yedincisi düzenlenen ligde üçüncü defa şampiyon olur.[693] Moda CC'nin 1906 kadrosunda şu isimler yer alır: Charnaud, Hill, Wooster, Loraine, Thomson, K. Whittall, Buck, Dixon, Heald, Smith-Lyne, Maltass, Owen, Jones, Cator, Salino, Ferguson, Bryant, W. La Fontaine, Hayden, Compbell.[694]

İstanbul'un[695] en erken tenis kulüplerinden biri olan Moda Tenis Kulübü 1880'lerin başlarında kurulmuş olmalıdır. 1883'te Moda'da yapılan bir turnuva bu sporla ilgilenenlerin de neredeyse tamamen İngilizlerden oluştuğunu gösterir. Moda Çim Tenis Kortunda[696] 14 Eylül 1883'te yapılan turnuvaya Moda'nın bilinen İngiliz ailelerinden isimler katılır; Alfred Herbert Barker, Francis Henry Barker, Hildebrand Samuel Barker, E. Whittall, Ed. Whittall, Bn. Whittall, S. La Fontaine. Diğer katılımcılar E. Hall, G. Bland, S.J. Bigelow, G.C. Pearson, Lamb, Hill'dir. Final maçı Bland ile F. Barker arasında oynanır.[697]

[693] Yüce, *Osmanlı Melekleri, Futbol Tarihimizin Kadim Devreleri*, s. 138.

[694] "Constantinople Cricket League", *The Levant Herald*, 23 Haziran 1906; 4 Ağustos 1906.

[695] İstanbul'da tenis maçları ve turnuvaları için Pera'da Club de Constantinople, Tarabya ve Moda çim kortları kullanılır, Pera'daki kortun adına 1890'lı yılların sonlarından itibaren rastlanmaz. Bu kort İngiliz sefaretinin arka tarafında, Rum Kilisesine komşudur. Yüce, *Osmanlı Melekleri, Futbol Tarihimizin Kadim Devreleri*, s. 43.

[696] Yüce, s. 35.

[697] "Kadıkeui Lawn Tennis Association", *The Levant Herald*, 19 Eylül 1883.

Fotoğraf 34: Moda Tenis Kulübü kortu (Arkadaki ev Reginald Whittall'a aittir)[698]

4.2.3. Moda'da Futbol ve Moda Futbol Kulübü

Futbolun atası olarak kabul edilen ragbi, Moda'da rağbet görmüş sporlardan biridir. Constantinople Football Club'a dahil takımların 1880'de yaptıkları bir maçın, içinde bulunan sezonun ikinci maçı olması, 1870'lerde İstanbul'da ragbinin takımlar halinde ve bir lig kurulmuş olarak oynandığını gösterir. Constantinople Football Club üyelerinin Yakışıklılar (Handsomes) ve Tipsizler (Uglies) olarak iki takım halinde yaptığı maçlarda Yakışıklılar arasında Whittal ailesinden bir isim de yer alır.[699]

14 Ocak 1889'da Constantiople Football Club ile Bournabat (Bornova) Football Club arasında yapılan maç Yoğurt Çeşme'de (Yoğurtçu Çayırı)[700] yapılan ragbi maçı hem takımların oluşumu hem de oyunun toplumsal bir aradalığı sağlayışını görmeye olanak tanır. İzmir takımının oyuncuları: Walter E. Lawson, Charles Wilkinson, Edgar Giraud, Harry Giraud, Charles Giraud, J. Wilkinson, Richard Whittall Jr., Horald Lawson, Reginald Lawson, Louis Senn, Francis Barker, F.

698 "Moda Tenis Kortları", erişim 23 Temmuz 2022, http://www.levantineheritage.com/whittall2.htm.

699 "Foot-Ball at Kadıkeui", *The Levant Herald*, 1 Aralık 1880.

700 Yüce, *Osmanlı Melekleri, Futbol Tarihimizin Kadim Devreleri*, s. 50.

Le Billy, James Jolly, Godfrey Barker, Robert Wakeford. İstanbul takımının oyuncuları: Bilinski, Ernest Thomson, Edwin Whittall, Frank Barker, Willie Whittall, Mountain, J. Thomson, Fitzmaurice, Osman, Hampson, John Thomson, Reggie Whittall, H. Barker, B. Bond, Sellar. Bu iki takımın oyuncuları arasında Barker, Whittall, Giraud, Wilkinson soyadları birden fazla oyuncuyla yer alırlar. Barker ve Whittall aileleri hem İzmir'in hem İstanbul'un ama özellikle Moda'nın seçkin aileleri arasındadır, Giraud ve Wilkinson aileleriyle akrabalıkları vardır.

Maçı başta Britanya Sefareti olmak üzere pek çok yabancı ülke sefaretleri takip eder, yaklaşık 1000 kişilik bir grup tarafından izlenerek büyük ilgi görür. Sonraki maçlarda izleyici kitlesinin katlanarak arttığı dönemin süreli yayınlarındaki haberlerde yer alır. Oyuncular iki farklı şehirden olmalarına rağmen aralarında aynı soyadına sahip ya da akraba olduğunu bilinen kişilerin yoğunluğu dikkat çekicidir. Bu maçın rövanşı İzmir'de 8 Mart 1890'da yapılır. Bir dönem Moda'da oturan ve hakemlik, oyunculuk, takım seçme gibi organizasyonlarda yer alan[701] Henry Pears bu maçta hakemlik yapar.[702]

Futbolun da tenis, kriket, ragbi gibi İstanbul'da en erken oynandığı yerlerden biri Moda'dır. Club de Constantinople takımlarının Moda Çayırlarında yaptığı maçlar İstanbul'un büyük spor gösterilerine sahne olur.[703] Moda'nın ilk futbol kulübü 1896'da Moda Ragbi ve Futbol Kulübü adıyla kurulur. Moda kulübünün en bilinen isimleri yine Whittall ve La Fontaine ailelerindendir. Moda kulübü tamamen İngilizlerden oluşmuş, bu dönemde Club de Constantinople bünyesinde etkinliğini sürdürmüştür.[704]

[701] Yüce, s. 61.

[702] Yüce, s. 58.

[703] *Türk Futbol Tarihi*, c. 1 (Türkiye Futbol Federasyonu Yayınları, 1992), s. 11.

[704] Yüce, *Osmanlı Melekleri, Futbol Tarihimizin Kadim Devreleri*, s. 120.

Fotoğraf 35: Moda Football Association Club (1905 - 1907 sezonu)[705]

Moda kulübünde yer alan James La Fontaine daha sonra, 1902'de, Horace Armitage'la birlikte Kadıköy Futbol kulübünün yöneticiliği ve oyunculuğunu üstlenir. Böylece Kadıköy ve Moda kulüpleri olarak ayrılır. Moda takımı İngilizlerden oluşurken Kadıköy takımı Ermeni, Rum ve Türkleri de kapsar. Ruşen Eşref Ünaydın Kadıköy kulübünü şöyle anlatır:

> İstanbul'un karşı yakasının birer semtinin adını benimsemiş bu iki kulüpten biri Kadıköy, evleri ve terzilik, berberlik, piyangoculuk, hatta demircilik gibi sanatları Kadıköyü'nde olan Rumların kulübü idi... Toto'lar, Kimon'lar, Miço'lar, "Tahtaperde Aleko"lar, hatta bir ara demirci "Vlami"ler o kulüptendi.
>
> O kulübün kurucu başkanı, İngiliz James Lafontaine'di, ki kendi Moda'da otururdu; çok spor meraklısı idi. İstanbul'da futbolun kurulmasına canla başla hizmet ettiği bilinen James Lafontaine tüccardı; daha doğrusu komisyoncu... Bir de Nişantaşı'ndaki English School'da işi, İstanbul Bahçekapı tarafında bürosu vardı; Moda'daki İngiliz cemaatinin adeta başı veya bir nevi muhtarı gibi bir şeydi, galiba... [706]

[705] "Moda Football Club", erişim 31 Ocak 2022, http://www.levantineheritage.com/football.htm.

[706] Ruşen Eşref Ünaydın, *Bütün Eserleri*, ed. Necati Birinci ve Nuri Sağlam, c. 2 (Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2002), s. 240.

Moda Ragbi ve Futbol Kulübü 1903 yılında adını değiştirerek Moda Association Football Club adını alır ve bu yıl ilki düzenlenen Constantinople Association Football League'e (İstanbul Futbol Ligi) katılır. 1907-1908 liginin şampiyonu Moda kulübüdür.[707]

Fotoğraf 36: Constantiople Football Club, 1904.

Ayakta: H. Grigoridis, Yani Vasiliadis, Antony Darny, H. E. Pears, S. Annatassimies. Oturan: Theodoro, H. Armitage, James La Fontaine (kaptan), Fuad Bey, Annatassimies

Futbolun mekânı olarak Kadıköy ve Moda'da, 20. yüzyılın başında toplumun her kesimi tarafından ilgiyle izlenen, hatta oynanan bir oyun halini alır. Ünaydın hatıratında futbolu izleyenler için durumu şöyle anlatır:

> Hem Kadıköylülerin, hem Modalıların maçları, daha doğrusu bütün lig maçları, hiç şaşmaksızın, Kadıköy yakasının dört bir yanı açık iki çayırında oynanırdı: Kuşdili ve Papazınbağı çayırı... Bu çayırların üstündeki gol direkleri ile ağları kimindi? Oyun yerine dümdüz çekilen kireçli çizgileri kimler çizerdi? Orasını açıkça bilemiyorum!... Öyle gibime geliyor ki o

[707] Yüce, *Osmanlı Melekleri, Futbol Tarihimizin Kadim Devreleri*, s. 120.

> türlü masrafları önceleri James Lafontaine ve Moda kulübünün Vitolher gibi bazı ayan ve eşrafı yüklenmişti! Sonra, lig maçları ve "şild" olalı beri de galiba her kulüp tarafından ortaklaşa oldu. [708]

Ünaydın'ın dönem futboluyla ilgili anlattığı maçların nasıl bir ortamda oynandığına dair bilgiler, Kadıköy ve Moda'nın futbol üzerinden nasıl sosyal bir mekân oluşturduğu konusunda açıklayıcıdır. Maçların açık çayırda oynandığı, izleyicilere girişin serbest olduğu, kötü hava şartlarında bile uzun süreler maçı izlemek için bekleyenlerin hastalıktan çekinmediğini anlatır.

> Taraf tutabilirdi! Alkış tutabilirdi!... Futbolun o çağı, gerçi Adem'le Havva'nın cennetten Serendib'e indikleri devirdi, fakat o alanda henüz Haabil ve Kaabil vak'ası duyulmuyordu! Huylanmadan, kızışmadan ve çekişmeden ziyade iyi oynayana hayretle bakma ve hayranlık besleme devriydi o çağ!... [709]

James La Fontaine de verdiği bir röportajda İngiliz birkaç arkadaşıyla Moda'da futbol oynamaya başladıklarını, sayılarının iki takım kurmaya yetmesine rağmen kendileriyle oynayacak başka takım bulamadıklarından bahseder. Bunun nedeni olarak da Türklerin o dönemdeki yönetim tarafından baskılandığı, birkaç kişinin bir araya gelmesine yönetimin engel olduğunu anlatır.[710]

G.W. Whittall, o günleri şöyle anlatır:

> Spor tesisleri sağlamak için nehir kenarında bir parça arazi satın alındı ve ragbi, futbol ve kriket için düzenlendi. Türkiye'de futbolun ilk oynandığı yer burası olabilir. Kasabadan diğer takımlarla maçlar oynandı ve İzmir ile yıllık bir maç yapıldı, bu da hanemizde sadakatlerin bölünmesine yol açtı, çünkü babam Konstantinopolis için oynadıysa da, annem İzmir'e sadık kalarak, kardeşlerinin olduğu tarafı destekledi.[711]

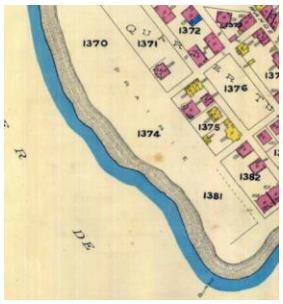
[708] Ünaydın, *Bütün Eserleri*, 2:s. 242.

[709] Ünaydın, 2:s. 242.

[710] *Türk Futbol Tarihi*, 1:s. 12. Bu dönemin sporcuları devrin jurnallerinde yer aldıkları haliyle özellikle İngilizlerin Kuşdili çayırında lastik top oynadıkları, olaysız dağıldıkları, okulların futbol takımları arasında maçların yapıldığı bilgisi birçok belgede yer alır. BOA, Y..PRK.ZB.. / 21 - 32 – 1, H-01-02-1316 (21 Haziran 1898); BOA, Y..PRK.ZB.. / 28 - 38 – 1, H-06-03-1319 (23 Haziran 1901); BOA, Y..PRK.ZB.. / 29 - 4 – 1, H-02-05-1319 (17 Ağustos 1901)

[711] Whittall, *Constantinople to Kensington*, s. 6.

Moda'da spor sahası olarak kullanılan iki yer vardır: Moda Burnu'nun Boğaz'a doğru bakan yamacın sırtındaki arazi, diğeri de İngiliz kilisesinin olduğu Delkorda (daha sonra Yusuf Kamil Paşa), Lorando, Bostan ve İcadiye sokaklarının arasında kalan, Lorando Sokak dışındaki üç etrafı yapılarla çevrili alandır.[712] Tenis ve diğer sportif etkinliklerin yapıldığı alanın hangisi olduğunu söylemek güçtür. Çünkü her ikisi de kriket, tenis ve ragbi oynamak için uygundur. Her ikisine de daha sonra tenis kortu yapılmıştır.[713] Bu iki sahanın yanında Modalıların spor etkinlikleri için en çok kullandıkları Yoğurtçu Çayırı'dır.

35.

36.

37.

Şekil 37: 1906 Goad Haritasında Moda Çayırı[714]

Şekil 38: 1900 Hekimé Haritasında 7, 5, 3, 12 (Bostan, Delkorda, Lorando, İcadiye sokakları) ile işaretli sokaklar arasında kalan alan Moda Çayırı[715]

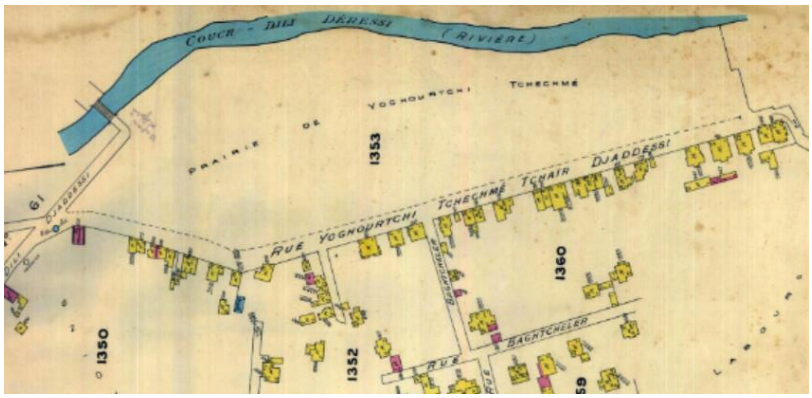
Şekil 39: 1906 Goad haritasında Bostan, Delkorda, İcadiye, Lorando sokakları arasında Moda Çayırı

[712] Bu alanda günümüzde de spor tesisleri bulunmaktadır.

[713] *Jacques Pervititch Sigorta Haritalarında İstanbul*, Kadıköy, Pafta 1 ve 3.

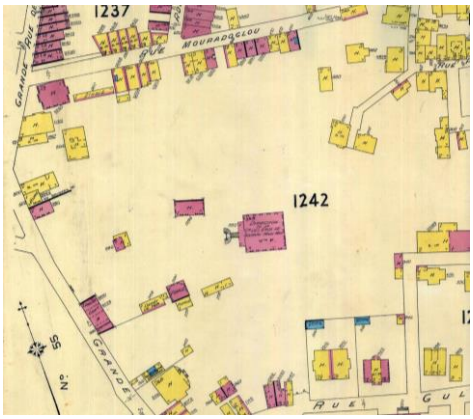
[714] Dağdelen, *Charles Edouard Goad'un İstanbul Sigorta Haritaları Plan D'Assurance Constantiople*, Kadıköy, Pafta 63.

[715] Hekimé, "Plan de Cadıkeuy Cote D'Asie Constantinople".

Şekil 40: Yoğurtçu Çeşme Çayırı[716]

Moda'da futbolun mekânı Lorando Sokak üzerindeki Moda çayırı kullanılıyor olsa da maçlar genellikle Kuşdili ve Papazınbağı çayırlarında yapılır. James La Fontaine'in kurucuları arasında yer aldığı, büyük maçlar dışında Kadıköy kulübünün ve mahalleli gençlerin kullandıkları saha 20. yüzyılın başında henüz sokak yapılanması tamamlanmamış olan Üsküdar-Kadıköy Su Şirketi binasının içinde yer aldığı büyük bir bahçedir.[717]

Şekil 41: Goad Haritasında Kadıköy futbol sahası. Günümüzde Caferağa Spor Salonu[718]

[716] Dağdelen, *Charles Edouard Goad'un İstanbul Sigorta Haritaları Plan D'Assurance Constantiople*, Kadıköy, Pafta 62.

[717] Bu spor sahalarından yalnız Kuşdili Çayırı, Kurbağalıdere'nin Marmara Denizi ile buluştuğu bölgedeki genişlemesi doldurularak park yapılmasıyla yapısal bir dönüşüm geçirmesi rağmen içinde tenis kortu ve basketbol sahası barındırır. Futbol mekanı olmaktan çıkar. Papazınbağı Çayırı'nın üzerinde günümüzde Fenerbahçe Spor Kulübünün Şükrü Saraçoğlu Stadyumu bulunur. Lorando Sokak üzerindeki Moda Çayırı'nda, Moda Burnu'nda bulunan Moda Çayırı'nda tenis kortları ve spor tesisleri vardır. Kadıköy'deki Üsküdar-Kadıköy Su Şirketi binasının içinde yer aldığı büyük bir bahçe üzerine daha sonra Caferağa Spor salonu inşa edilir.

[718] Dağdelen, *Charles Edouard Goad'un İstanbul Sigorta Haritaları Plan D'Assurance Constantiople*, Kadıköy, Pafta 56.

4.3. Moda'da Festivaller

1887 yılı Büyük Britanya Krallığı'nın Kraliçesi Victoria için "Jübile" olarak adlandırılan tahta çıkışının 50. yılı kutlamalarına sahne olur. Aslında İngiltere tarihinde daha önce yalnız bir örneği[719] olan bir kutlama 19. yüzyılda "icat edilen gelenek"ler arasındadır.[720] 1876'da Büyük Britanya'nın kraliçesi olmasının yanında aldığı Hindistan İmparatoriçesi ilan edilmesiyle "Regina et Imperatrix" unvanını kullanmaya başlar.[721] Jübile kutlamalarının Britanya ve İngiliz kolonilerinde yapılması bir anne figürü olarak bütün imparatorluğu "şefkatli kollarında" kapsayan Büyük Britanya kraliçesinin itibarını güçlendirme seremonisidir.[722]

"Golden Jubilee" olarak da bilinen 1887'deki jübilesi diplomatik bir gösteriye dönüşürken Kraliçenin daveti üzerine Osmanlı İmparatorluğu adına Ali Nizami Paşa[723] Londra'ya giderek törenlere katılır.[724] Ali Nizami Paşa yanında Kraliçe Victoria'nın dostluk ve iyi niyet mektubuyla döner.[725] Aynı zamanda

[719] İlki, Kraliçe Victoria'nın dedesi Kral III. George'un 1809'daki jübilesidir. June Woolerton, *A History of British Royal Jubilees* (Yorkshire: Pen & Sword History, 2022), s. 1.

[720] Eric Hobsbawm, "Giriş: Gelenekleri İcat Etmek", içinde *Geleneğin İcadı*, ed. Eric Hobsbawm ve Terence Ranger, çev. Mehmet Murat Şahin (İstanbul: Agora Kitaplığı, 2006), s. 1.

[721] Christopher Hibbert, *Queen Victoria A Personal History* (Cambridge: Da Capo Press, 2001), s. 361.

[722] David Cannadine, "Ritüelin Bağlamı, İcrası ve Anlamı: Britanya Monarşisi ve 'Geleneğin İcadı', 1820 Civarı-1977", içinde *Geleneğin İcadı,* ed. Eric Hobsbawm ve Terence Ranger, çev. Mehmet Murat Şahin (İstanbul: Agora Kitaplığı, 2006), s. 141-142.

[723] Mehmet Süreyya, "Ali Nizami Paşa", içinde *Sicill-i Osmanî*, ed. Nuri Akbayar, c. 1 (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları-Kültür Bakanlığı, 1996), 272.

[724] BOA, HR.SFR.3... 329-52, M. 22 Haziran 1887.

[725] *Sevgili kardeşim,*

Ali Paşa ve Kazım Bey'i tahta çıkışımın ellinci yıldönümü kutlamaları çerçevesince haşmetli tebriklerini iletmek için sarayıma özel elçi olarak yolladığını bildiren mektubunu Ali Paşa'nın elinden aldım. Siz majestelerinin bana ve halkıma karşı göstermiş olduğunuz dostluk ve iyi niyet, bende içten bir memnuniyet duygusu oluşturdu. Siz majestelerinden şahsıma karşı dostluğunuzun kanıtı olarak en içten teşekkürlerimi kabul etmenizi rica ederim. Şahsımı kutlamak için seçmiş olduğunuz seçkin kişiler beni ayrıca memnun etti. Artık görevleri sona erdi ve huzurunuza çıkmak için dönüş yoluna çıkmak üzereler. Takdir ve güvenimi kazanacak şekilde görevlerini ifa ettiklerine dair sizi ikna etmek de sanırım onlara düşüyor.

İstanbul'daki İngiliz Elçiliği'nde de kutlamalar gerçekleşir. Elçilik kutlamalarıyla birlikte yine İstanbul'da Tarabya, Beykoz, Hasköy, Büyükada, Pera Kırım Memorial Kilisesi, Bakırköy'le beraber Moda'da da yerel İngiliz sakinlerin girişimleriyle etkinlikler düzenlenir.[726] 21 Haziran 1887'de gerçekleşen kutlama etkinlikleri Ramazan Bayramı'na denk geldiğinden elçilik, resmi kutlamalarını 24 Haziran tarihine alır. Bu sayede Osmanlı İmparatorluk erkanından da resmi görevlilerin katlımı sağlanır. Resmi kutlamalar yerine Tarabya'daki İngiliz Elçiliğin yazlık sarayındaki kilisede bir ayin düzenlenir.[727]

Moda'da kutlamalar için J.W. Whittall başkanlığında bir komite kurulur. Ancak J.W. Whittall ve eşi bu tarihte İstanbul'da değildir. Onlar adına komitenin diğer üyeleri olan Charles La Fontaine, F. Whittall, Edward La Fontaine, G.B. Marshall ve Simmons'tan oluşan balo komitesi organizasyonu gerçekleştirir. Moda Festivali olarak adlandırılan bu etkinlik iki amaca hizmet edecektir:

Siz majestelerinden şahsi mutluluğunuz ve halkınızın refah içinde olması adına en içten dileklerimi kabul etmenizi rica ediyorum. Karşılıklı dostluk ve güven tazeleme fırsatının keyfini sürebildiğim için kendimi kazançlı sayıyorum.

Sevgili kardeşim,

Emperyal Majesteleri Kız Kardeşiniz

Victoria R. L.

BOA, Y..EE..62-21/2-3-4, H. 08.10.1304 (30 Haziran 1887)

[726] "The Queen's Jubilee", *The Levant Herald and Eastern Express*, 22 Haziran 1887. İstanbul dışındaki Osmanlı İmparatorluğu topraklarında İzmir, Çanakkale, Trabzon, Edirne, Selanik ve Halep'te de Kraliçe Victoria'nın jübilesi için etkinlikler düzenlenir. *The Levant Herald and Eastern Express*, 22 Haziran 1887; 29 Haziran 1887; 20 Temmuz 1887; 27 Temmuz 1887.

[727] İngiliz büyükelçisi Sir White, Lady White, Bayan White ve Lady Sandison ile birlikte, büyükelçilik ve konsolosluğun tüm personeli, diplomatik üyeler, Sir Henry Wolff ve misyonunun üyeleri, hepsi tam üniformalı ve süslemeler giymiş olarak şapele gider. Yabancı misyonlardan Avusturya büyükelçisi Baron de Calice, Alman büyükelçisi M. de Radowitz, Rus Büyükelçisi M. de Nelidow, Fransız Büyükelçisi Kont de Montebello, Yunan Bakanı M. Coundouriotti, İtalyan Büyükelçisi, İspanyol Bakanı M. Guillermo Crespo; Belçikalı Bakan M. de Borchgrave; Sırp Bakanı M. Novakovich; İsveç ve Norveç Bakanı M. d'Ehrenhoff; Hollandalı Bakan Baron van Tets van Goudriaan ve Amerikan Bakanı Hon. O.S. Straus. Şapel, bayraklar ve çiçeklerle zevkli bir şekilde dekore edilir. Ayin, büyükelçiliğin papazı Rahip G. Washington tarafından gerçekleştirilir. Kapanışta, büyükelçi ve Lady White, orada bulunan herkesin tebriklerini alır. İmparatorluk majesteleri Sultan, Kraliçe'nin jübilesinin kutlanmasıyla ilgili Başteşrifatçı Münir Paşa'yı gönderir. "At The Embassy Chapel, Therapia", *The Levant Herald and Eastern Express*, 22 Haziran 1887.

Kraliçenin jübilesini kutlamak ve toplanan yardım paralarıyla Kadıköy'ün yoksullarına yardım etmek.

İlk etkinlik Alfred Barker'ın evindedir. Gün batımına doğru, İngiliz kraliyet gemisi Imogene, büyükelçi Sir White, Lady White ve Miss White ve İtalyan büyükelçisi ve Barones Blanc birlikte Tarabya'dan Moda'ya ulaşır. Alfred Barker tarafından kabul edilen misafirlerini konutunda onurlarına verilen bir akşam yemeğinde ağırlar. Konuklar arasında Sir Henry ve Leydi Fewcett, Bay Lowther, Bay Cartwright, Bay Des Gras, Bay Findlay, Bay Moreton Frewen, A. Pangiri Efendi ve Bay A. Spandoni de vardır.

Aynı akşam Paul Stefanovich tarafından Whittall'ın bitişik villasında bir akşam yemeği daha verilir. Konukları arasında İtalyan büyükelçisi ve Baronnes Blanc; Belçikalı ortaelçi, İtalyan Başkonsolosu ve Bayan Marie Coundouriotti, Bay F.W. Smythe, Bay Blessa, Bay Coundonriotti ve Bay Biggs yer alır. Evleri ve arazisi parlak bir şekilde aydınlatılır ve çok çekici bir görünüm sunulur. Yine aynı akşam Edwin Whittal'un ev sahipliğindeki akşam yemeğine Bay ve Bayan Thomson, Bayan Whitaker, Bay Owen, Bayan Head katılır.

Akşam geç saatte Büyükelçi White ve Lady White'ın katılımıyla Whittall'ların evindeki balo başlar. Evin Boğaz tarafında bakan cephesi merkezinde "V.R." (Victoria Regina-Kraliçe/İmparatoriçe Victoria) harfleri bulunan yaygın bir ışıklandırma yapılır.[728] Bahçe, oturma alanları, zeminler, salonlar lambalar ve Çin fenerleriyle özenle aydınlatılır, çiçeklendirilir ve dekore edilir. Profesör Giammalva'nın yönetimi altındaki orkestra "God Save the Queen" (Tanrı Kraliçeyi Korusun) ve hemen ardından Baron Blanc'a iltifat eden İtalyan milli marşını çalınır. Gece yarısından önce, Sir William White, Lady White ve Bayan White, daha önce Kadıköy kolonisinin Yüce Majesteleri Kraliçe'nin Jübile'sini kutlarken sergiledikleri son derece vatansever tavırdan dolayı komiteye iltifat ederek, yetenekli yönetimleri sayesinde böylesine hoş bir başarı elde eden

[728] Sokakları, bina cephelerini, evlerin pencerelerini aydınlatmak Jübile kutlamalarına katılımın bir göstergesi olarak Kral III. George'un jübilesinde ortaya çıkar ve Victoria'nın jübilesinde de devam eder. Woolerton, *A History of British Royal Jubilees*, s. 17.

festivali de tebrik ederek Imogene gemisiyle ile Tarabya'ya dönmeleriyle Moda festivali sonlanır.[729]

Bu günlerde Beykoz, Büyükada, Bakırköy'de (St. Stefano) yerleşik İngilizlerin yaptığı etkinlikler kutlamaların önemli parçalarını oluşturuyorsa da Moda'da yapılan etkinlikler iki taraftan anlama sahiptir. Bunlardan ilki jübile kutlamaları sırasında tek mekân yerine Moda'da Boğaz tarafında bakan üç ayrı evde etkinlikler yapılırken aradaki insan hareketliliğiyle Moda'nın sokakları da etkinliğe dahil edilmiş olur. Diğeri ise jübileyle başlayan etkinliklerin daha sonra neredeyse her yıl düzenlenecek olan Moda Festivaline dönüşmesi için bir başlangıç olmasıdır.

1897'de Kraliçe Victoria'nın "Diamond Jubilee" olarak anılan tahta geçişinin 60. yılı kutlamaları, ilkine göre daha büyük kutlamalara sahne olur. İngiltere'de ilk kez yaşanan böyle bir jübile kutlaması için on yıl önceki kutlamalara yenileri eklenerek geniş katılımlı ve günlerce süre bir kutlama programı yapılır. Kilise ayinleri, toplantı salonunda balolar, kortejler, halkı selamlama geçitleri, yoksullar için yemek organizasyonları düzenlenir. Gösteri, Britanya'yı dünyanın önde gelen emperyal gücü olarak sağlamlaştırmak için tasarlanmıştır ve bunu yapmak için askeri gücünün unsurlarını içeren davetliler vardır. İmparatorluğun dört bir yanından, Kanada, Avustralya, Güney Pasifik ve Hindistan'dan birlikler, milyonları etkilemek için tasarlanır, İngiliz Ordusu ve Donanmasının binlerce kişilik bir geçit töreninde sahne olur.[730]

Osmanlı İmparatorluğu adına İngiltere'deki kutlamalara bu sıralarda Paris Büyükelçisi olarak görev yapan Salih Münir Paşa başteşrifatçı unvanıyla, maiyetindeki Nasır Paşa, Envey Bey ve oğlu Münir Paşa ile katılır.[731]

İstanbul'da yaşayan İngilizler tarafından kutlama hazırlıkları bir süre önceden başlar. Bir fon kurulur (Colony Fund) ve bağışları toplamak için Osmanlı Bankası saymanı Mr. Reeves, Gilchrist, Walker ve J.W. Whittall yetkilidir.[732] 20

[729] "The Fete at Kadıkeui", *The Levant Herald and Eastern Express*, 22 Haziran 1887.

[730] Woolerton, *A History of British Royal Jubilees*, s. 52-53.

[731] BOA, HR.SFR.4...553-2, M. 12 Haziran 1897. Salih Münir Paşa hatıratında bu seyahate yer vermez. Salih Münir Çorlu, *Geçmiş Zamanlar*, çev. Ali Birinci ve Selma Günaydın (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2015).

[732] "The Diamond Jubilee", *The Levant Herald and Eastern Express*, 14 Haziran 1897.

Haziran'da Beyoğlu'ndaki İngiliz elçiliğinde Osmanlı İmparatorluğu adına Karatodori Paşa'nın, diğer ülkelerin ve cemaatlerin temsilcilerinin katıldığı resmi tören yapılır ve Kırım Hatıra Kilisesinde (Crimean Memorial Chruch) Kraliçe için bir ayin gerçekleştirilir.[733]

22 Haziran'da kutlamalar İngiliz Büyükelçisi Sir Philip Currie ve eşi Lady Currie'nin ev sahipliğinde bir balo ile elçiliğin Tarabya'daki yazlık sarayında başlar. Resmi ve diplomatik davetlilerin yanında İstanbul'un seçkin ailelerinin olduğu geniş bir katılımcı kitlesi oluşur. Sonraki günlere de yayılan etkinlikler çerçevesinde Beykoz'da sportif yarışmalar yapılır, Hasköy'de bir piknik organize edilir. İzmir ve Çanakkale'de de şehirlerin İngiliz sakinleri tarafından balolar düzenlenir.[734]

Moda'da ise birkaç aşamalı bir etkinlik düzenlenir. Etkinliğin ilk kısmı daha önce başlanan ve 2.000 pound'luk yardımın toplandığı "Colony Fund"dur. 22 Haziran'da Moda'da All Saint kilisesinde Rev. F. Whitehouse yönetiminde bir ayin ve konser ikinci kısmı oluşturur. Üçüncü kısımda ise çocuklar ve aileleriyle etkinlikler yapılır. Yaklaşık 60'ı çocuk ve aileleriyle birlikte 200 kişilik bir grup Moda'da toplanır. Buradan Fenerbahçe'ye buharlı bir deniz aracıyla gezi düzenlenir. Yemekler yenir, bütün öğleden sonra oyunlar oynanır. Çocuklar için İngiltere'den hediyeler getirilmesi için çalışılmışsa da zamanında ulaşmaz.[735]

Modalı İngilizler için Jübile kutlamalarının görünen büyük getirisi ise "Colony fund" ile toplanan yardımların Kadıköy Enstitüsü ve Kütüphanesi için bir bina yapımında kullanılmasıdır.

4.4. Kadıköy Enstitüsü ve Kütüphanesi

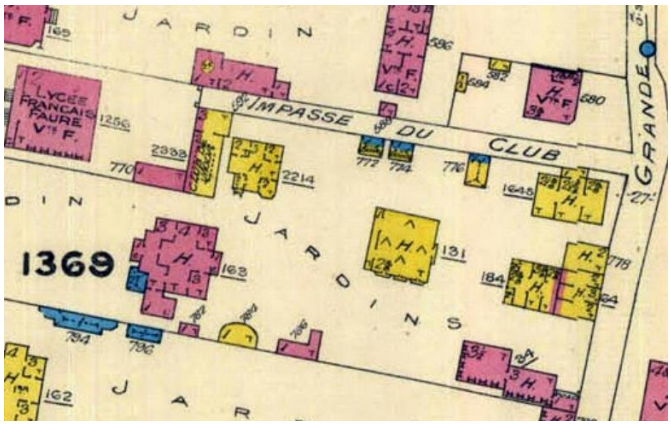
Moda'da, İngiliz toplumunun kendi etkinliklerini düzenleyebilecekleri ve bir kütüphane ile kendi kültürel değerlerini kuşaklara aktarabilecekleri resmiyet kazanmış bir mekân kurmaları 1897 yılını bulur. Kadıköy Enstitüsü ve Kütüphanesi olarak adlandırılan ve Whittall'lerin konut kompleksinin içinde, Alfred Barker'ın konutu arasındaki çıkmaz sokak üzerindedir. Kulübün

[733] "The Diamond Jubilee", *The Levant Herald and Eastern Express,* 21 Haziran 1897.

[734] "The Diamond Jubilee", *The Levant Herald and Eastern Express,* 28 Haziran 1897.

[735] "The Diamond Jubilee-Kadıkeui", *The Levant Herald and Eastern Express,* 28 Haziran 1897.

kurulmasını sağlayanlar J.W. Whittall, La Fontaine, Marshall, Gilchist, (Erenköy'de oturan) Thomson ve Maltass'tır. 1896 yılı başlarında verdikleri dilekçe ile kulübü kurulması ve binasının inşası için izin istenir. Beyoğlu'da kurulan "Union Française"[736] kulübü gibi milli ve yalnız İngilizlerin kabul edileceği bir kulüp olarak düşünülen Moda Enstitüsünün başvurusu, daha önce de benzer başka başvuruların da reddedilmesi de gerekçe gösterilerek reddedilir.[737] Ancak 1897 yılı sonlarından itibaren kulübün faaliyete geçtiği gazetede yer alan bir haberden anlaşılır. Habere göre Moda Enstitüsünde Noel eğlencesinde All Saint Kilisesinin rahibi F.C. Whitehouse denetiminde, çocuklar tarafından "The Babies in the Woods" adlı oyun sahnelenir.[738]

Şekil 42: Goad Haritasında Impasse du Club ve sokağın sonundaki kulüp binası[739]

Kadıköy Enstitüsü ve Kütüphanesi, J.W. Whittall'ın girişimiyle ve arazisinin içinde yer sağlamasıyla, bir cemiyet olarak kurulur. Enstitü binası önceleri

[736] 1894 senesinin başında Pera'da Léon Berger tarafından kurulan Union Française 19. yüzyılın ikinci yarısında İstanbul'da yabancılar tarafından kurulan derneklerden biridir. İstanbul'daki Fransızları bir araya toplamayı amaçlayan bu birlik aynı zamanda işsiz Fransızlara da iş bulmayı hedefler. Union Française özellikle Türkiye ile iş ilişkisi içerisinde olan tüccarları, finansçıları ve sanayi alanında çalışanları ilgilendirir. Fransa'nın dışarıda sahip olduğu en aktif kurumu olan İstanbul Fransız Ticaret Odası'nın gelişimi için de bir hareket merkezidir. İstanbul'a geçici olarak gelen Fransızlar ile İstanbul'da yerleşik olan Fransızlar için bir buluşma noktası, geçici süreyle İstanbul'da bulunan Fransızlar için yerleşik olanların tecrübelerinden ve bilgilerinden yararlanabilecekleri bir merkez olması düşünülür. Zeynep Yaman, "Belgelerde Union Française ve İstanbul Kent Yaşamındaki Yeri", *MSGSÜ Sosyal Bilimler Dergisi* 20, sy 3 (2019): 379-92.

[737] BOA, BOE / 753 - 56467 – 1, H. 06.10.1313 (M. 21 Nisan 1896)

[738] "Christmas Entertainments", *The Levant Herald*, 27 Aralık 1897.

[739] Dağdelen, *Charles Edouard Goad'un İstanbul Sigorta Haritaları Plan D'Assurance Constantiople*, Kadıköy, Pafta 61.

sahne, soyunma odaları ve küçük bir kütüphane odasından ibarettir. 1897'de İngiltere kraliçesi Victoria'nın 60. Saltanat yılı (Diamond Jübile) kutlamalarının Moda'daki mekânlarından birini oluşturur, gösterilerin bir kısmı burada yapılır. Bu kutlamalar sırasında toplanan bağışlarla Victoria Odası adı verilen bir bölüm Enstitüye eklenir. Kullanımı bir yönetmeliğe bağlanan bu mekân bilardo ve oyun salonu olarak kullanılır.[740] G.W. Whittall, Enstitüyü şöyle anlatır:[741]

> Ortaya çıkan bir diğer gereklilik de cemaatin buluşma yeriydi ve dedemin arsa teklifiyle "Enstitü" ortaya çıktı. Sahneli büyük bir salondan oluşan iki katlı ahşap bir binadan ve biri kütüphaneye ev sahipliği yapan ve diğeri genç nesiller için bir okul olarak kullanılan ve din adamları tarafından yönetilen birkaç küçük odadan oluşuyordu. Burada, tüm topluluk etkinlikleri, yerel olarak olayların ve günlük yaşamın parodileriyle yazılmış, danslar ve ayrıca yıllık Noel ağacı ve çocuklar için Boxing Day'de düzenlenen partiler gerçekleşti.

Sonraki yıllarda Kadıköy Kütüphanesi ve Enstitüsü olarak anılan bu kulüp, Union Française'in kuruluş yönetmeliğinde belirtildiğine benzer şekilde yalnız İngilizlere özel bir yer olsa da İstanbul'da yaşayan ya da geçici olarak burada bulunan İngilizlerin ticari ve ekonomik dayanışma ve iş birliği amaçlarına hizmet ettiğine dair bir bilgi yoktur. Ayrıca Cercle d'Orient gibi oyun oynanan mekânı ve kütüphanesi olmasına rağmen erkeklerin sosyalleştikleri ve iş ilişkilerini geliştirdikleri bir mekân görünümünden uzaktır. Buna karşılık, halihazırda İstanbul İngiliz Ticaret Odası'nda beraber çalışan, aralarında iş ortaklığı ve akrabalık gibi ilişkileri barındıran ve Moda ve Kadıköy'de ikamet eden İngilizlerin aileleriyle beraber etkinliklere katıldıkları, kutlamaların yapıldığı, resmi olmayan okullarında All Saints Kilisenin rahibinden temel eğitimlerini aldıkları, okuma odasında günlük gazetelerin takip edildiği, kütüphane ile kültürel bir aradalığın sağlandığı bir kulüp olmaktan çok Moda'da yerel bir milli kulüptür.

Bunların yanında Kadıköy Kütüphanesi ve Enstitüsü'nde İstanbul'daki İngilizlerin katıldıkları etkinliklere de sahne olur. 1902'de Hariciye Nezareti'nden İngiliz Büyükelçiliği'ne gönderilen bir uyarı ve elçilikten verilen

[740] "In His Britannic Majesty's Supreme Consular Court", *The Levant Herald*, 27 Ocak 1906.

[741] Whittall, *Constantinople to Kensington*, s. 5.

cevap, resmi bir krizin çıkmasına sebep olurken enstitünün faaliyetlerine dair fikir verir. Bir şikayet üzerine Hariciye Nezareti'nden Moda'da bir süredir etkinlikler düzenleyen İngiliz kulübünün bu defa da bir tiyatro tertip ettikleri ve ecnebilerden ve tebaadan pek çok kişiye davetiye gönderdikleri belirtilerek, bunun "birtakım münasebetsizliklere sebebiyet vermemesi" için İngiltere büyükelçiliğine bir uyarı yazısı gönderilir. Büyükelçilikten Baştercüman Mösyö Block tarafından kaleme alınan cevapta, tebligatı Büyükelçi O'Conor'a ilettiği, böyle bir şikâyet almaktan duydukları üzüntüyle birlikte, işin aslının bilinmesi halinde böyle bir işlem yapılmasından çekinileceği beklendiği bildirilir.[742] İngiliz Büyükelçisinin kendi yurttaşlarının yanında olduğunu bildiren bu cevabından sonra, diğer ülkelerin elçiliklerini de davet ederek, böyle bir müdahaleye karşı ortak bir tavır geliştirilir. İstanbul'un diğer bölgelerinden gelen davetlilerle Moda'da geniş katılımlı bir etkinlik gerçekleşir.[743] Bu tür devlet müdahalesi, Moda İngiliz topluluğunun birlik ve beraberlik bağlarının geliştirildiği bir etkinliğe dönüşür.[744]

---

[742] *"Hariciye Nezaretine 30 Kanun-ı evvel sene 902 tarihiyle İngiltere Sefareti Baş tercümanı Mösyö Blok tarafından irsal olunan tezkere tercümesidir.*

Moda'daki İngiliz Kulübüne dair dün taraf-ı ali-i asafanelerinden bi'l-vasıta vuku bulan tebligatı Sir Okonor'a bildirdim. Müşarünileyh zat-ı ali-i nezaret-penahilerinin bu derece şayan-ı teessüf bir rivayetin vasıta-ı tebliği olmasından dolayı beyan-ı teessürle beraber teşebbüs-i devletlerinin … olduğu malumatının na-kabil-i tavsif bir mahiyeti haiz olduğunu işare-i senaverilerini memur eylemişdir. Fi'l-vakı mabeyn-i hümayun-ı cenab-ı mülukaneden şikayet vukuuna mahal viren ve münasebetsiz bir mahiyet atf olunan bu tiyatro oyunu Milad-i İsa Yortusu vesilesiyle oynatılub sefir hazretlerinin zevcesi ve küçük kerimeleri ve sefaret memurlarıyla birlikde bi'd-defaat hazır bulunmuş olduğu gayet sade bir pantominiye oyunundan başka bir şey değildir. "Sir Okonor" zat-ı ali-i asafanelerinin mugayir-i hakikat ve …karane bir rapor takdimiyle işi şekl-i ahere ifrağa cüret itmiş olan şahıs hakkında mücazat-ı şedide icrası lüzumunu atebe-i ulya-yı hazret-i şehriyariye arz idecekleri ve badema şikayetin asl ve esası olduğuna evvelce kanaat hasıl itmeksizin kendisüne bu yolda tebligat icrasından tevakki ve ictinab eylecekleri ümidindedir. Beyan-ı hal". BOA, Y.PRK.HR.00032.00048.002.001, 30 Ramazan 1320 ve 17 Kanun-ı evvel 1318 [31 Aralık 1902]

[743] Whittall, *Constantinople to Kensington*, s. 5-6.

[744] Britanya Büyükelçisi olarak 1898-1908 yılları arasında görev yapan Nicholas O'Conor, elçiliği sırasında tuttuğu politik notlarında bu olaydan bahsetmez. Nicholas O'Conor, *Notes from Constantinople - Political Dairy of Sir Nicholas O'Conor, Britain's Ambassador to the Porte, 1898-1908*, ed. John Burman (İstanbul: Isis Press, 2010).

4.5. Değerlendirme

Çalışmanın bu bölümü bir banliyö yerleşimi olarak Moda'nın sakinlerinin mekâna sosyal olarak dahil olma biçimleri konu edilir. Sakinlerin Moda'da gerçekleştirdiği etkinlikler, dahil oldukları sınıfsal kültürle beraber değerlendirilir. Sakinlerin yerleşim biçimlerindeki farklılaşma, sosyal olarak geliştirdikleri etkinliklerde orta sınıfının kültürel alışkanlıkları arasındaki ayrımla da örtüşür.

Modalı Katolik ve Ortodoks aileler, sosyal hayatlarının çoğunu Pera'da geçirseler de Moda'ya dair de bir aidiyete sahiptirler. Dayanışma gerektiren olaylarda diğer Kadıköy ve Modalı ailelerle beraber yerlerini alırlar. Yat yarışları ve The Dorcas Society'nin kermesleri gibi etkinliklereyse sınıfsal bir tavırla katılım sağlarlar.

Moda'daki İngilizler için burası Londra'nın orta sınıf banliyölerinin küçük bir modeli olarak yaşadıkları, sosyal faaliyetlerini yürüttükleri, ulusal bilinçlerini yeniden ürettikleri, yeni kuşaklara kültürlerinin devamlılığı için etkinliklerinin yapıldığı yerdir. Moda'da gerçekleşen spor faaliyetleri hem Moda'nın kentsel mekânın şekillenmesine hem de şehrin diğer bölgelerindeki semtlerle sosyal ilişkilerin geliştirilmesine büyük katkıda bulunur. 1870'lerden itibaren İstanbul'da gelişme gösteren takım sporlarına sporcu ve izleyici olarak sağlanan katılımla tenis, futbol, ragbi, kriket, yat ve yelkenli yarışları gibi spor faaliyetleri için o dönem kullanılan sahalar mekânsal süreklilik içinde günümüze kadar kullanılır. Oluşturulan takımların rakipleri, turnuvaların ve yarışmaların Modalı olmayan katılımcıları Pera, Galata, Hasköy, Beykoz, Tarabya gibi semtlerden gelerek şehre yayılan sportif bir rekabet ortamı yaratırlar.

Moda'da takımlar oluşturulan tenis, ragbi, kriket ve futbol çoğunlukla İngiliz ailelerin dahil olduğu etkinliklerdir. Buna karşılık yat yarışları Bahriye Nazırı himayesinde gerçekleşen, devletin çeşitli bürokratik kademelerinin izleyici olarak katıldığı büyük çaplı etkinlik olarak düzenlenir hale gelir. Moda'da 1880'lerde ragbi ile başlayan bu takım sporları zamanla kalabalık bir kitlenin izleyici olarak takip etmesi ve izleyiciler arasında özellikle İngiliz büyükelçilerin bulunması, sadece bir eğlence olmadığı, politik olarak da desteklendiği anlamına gelir.

Moda'da düzenli olarak yapılan yat yarışları, futbol takımı, tiyatro grupları ve yalnız İngiliz üyeleri kabul eden Kadıköy Enstitüsü ve Kütüphanesiyle semtin sosyal düzenine hakim olurlar. Semt mekânın bütününü dahil ettikleri etkinliklerle Moda'nın İstanbul'da hem İngilizleri temsil eden hem de buradaki İngilizler için kendi milli kimliklerini muhafaza ettikleri bir mekân üretmiş olurlar.

5. SONUÇ

Bu tezin konusu, 19. Yüzyılın ikinci yarısında Moda ve burada yaşayan Levanten ailelerdir. Moda gibi coğrafi açıdan küçük ölçekli bir yerleşimi konu almak, İstanbul gibi büyük bir şehirle ilgili iddialı bir girişim gibi görünse de mahalle, Levantenlik, tabiiyet, toplumsal tabakalaşma ve sosyal mekân oluşumu gibi pek çok konuda ayrıntılı bilgi edinmeyi sağlar. Moda ölçeğinde çalışmak, bu dönemdeki kent planlama ve yapılaşma ilkelerinin işleyişini tekil örnekler üzerinden incelediğinden yasa ve yönetmeliklerle alınan kararların fiilen uygulanışını görme fırsatı verir. Bu kadar küçük ölçekli bir mekânda yaşayan ve Levanten olarak tanımlanan insanların aralarındaki gruplaşmaları, grupların kendi aralarında ve birbirleri arasındaki ilişkileri, bu birlikteliklerden oluşan yapıları, bu insanların sosyal hayattaki varlık biçimlerini görünür hale getirir. Aynı zamanda Levanten, yabancı, gayrimüslim gibi kimliklerle bahsedilen bir toplumsal tabakanın kendi aralarındaki farklılaşmalarını, aralarındaki ilişki biçimlerini ve bunları bir yerleşim yerinin mekânsal organizasyonunu sağlamak üzere bir araya getiren motivasyonları değerlendirmek açısından oldukça verimlidir.

Levantenliği, Moda'daki örneği üzerinden ele alan tezde, bir Levanten tanımlaması yapılmasından ziyade, Levanten imgesi üzerinde durulur. Bu, Levantenliğin tanımının günümüzde yapılması, kendilerini Levanten olarak tanımlamaktan uzak bir grup insanın, sonraki dönemlerde Levanten olarak tanımlanması, sakinlerin mezhepleri, tabiiyetleri, sosyal statüleri, aralarındaki ilişkiler üzerinden yaklaşım geliştirmeye odaklanır.

Bu tez, İstanbul kent mekânında toplumsal tabakalaşmaya ve cemaatlere göre bir ayrım olup olmadığını, varsa bu ayrışmanın koşullarını sorgular. İstanbul'un 19. yüzyıl başlarına kadar şehrin merkezi olarak kabul edilen Dersaadet ile Eyüp, Galata ve Üsküdar'dan oluşan üç banliyö yerleşimiyle Boğaz ve Marmara Denizi kıyılarına dağılmış küçük köy yerleşimlerinden oluşurken, bu tarihten sonra artan nüfus ve değişen ekonomik koşullara bağlı olarak yerleşim alanı yayılır. Galata'ya bağlı olarak gelişen Pera ile Boğaz'ın ve Marmara Denizi'nin civarındaki küçük köy yerleşimleri, sayfiye olarak kullanılan düşük yoğunluklu yerleşimler, ulaşım imkanlarının artmasıyla beraber gelişmeye ve yoğunlaşmaya

başlar. Bu gelişmeye bu yeni yerleşimlerde birincil ya da ikincil konutlara sahip olarak yön verenler, Osmanlı gayrimüslimleri, tabiiyet değiştirmiş eski Osmanlı tebaası ve yabancıların oluşturduğu toplumsal tabakası, burjuvazisi/orta sınıfıdır.

Bu yeni çevre yerleşimlerin, yerel sakinleri çoğunlukla Rum ve Ermeniler olmak üzere gayrimüslim Osmanlılarla birlikte Levantenler ve yabancılardır. İncelenen 19. yüzyılın ikinci yarısına ait ifraz taleplerinden anlaşıldığı kadarıyla, Osmanlı Devleti Müslümanlarla gayrimüslimlerin bir arada yaşamamaları için, fiilen uygulamasına pek az rastlansa da kimi sınırlamalar getirir. Bunların başında cami, mezarlık gibi Müslüman hayratlarının yakındaki arazilerin gayrimüslimlere, dolayısıyla Levantenlere ve yabancılara satılmasına karşı önlem alması gelir. Ancak 1867'de çıkan yabancıların mülk edinmesinin önünü açan kanunla, halihazırda gayrimüslimlerin yaşadıkları mahallelerle yeni kurulan yerleşimler, şehirde yeni oluşan burjuvazinin ikamet etmek, ikincil bir eve sahip olmak ya da yatırım yapmak için uygun yerler haline gelir.

Kadıköy'ün uzantısı olan Moda, yeni oluşan çevre yerleşimlerinden biri olarak 19. yüzyıl ortalarında şekillenmeye başlar. Bunda 1855'te çıkan büyük bir yangınla zarar gören Kadıköy'ün, Moda'nın da dahil edildiği kentsel planının hazırlanarak uygulamaya konması en büyük etkendir. Şehrin kontrollü bir şekilde genişlemesinin sağlanması için çıkan bir dizi yasal düzenleme (Ebniye, Ebniye ve Turuk nizamnameleri, Ebniye Kanunu) bu dönem boyunca şartlarını ihtiyaçlara ve fiili uygulamalara göre geliştirerek uygulamaya girer. İhtiyaçlara göre şekillenen konular yol genişliklerinin ve bina yüksekliklerinin giderek artmasıdır. Fiili uygulamalarla bahsedilen, örneğin belirli bir büyüklükteki arazinin parça parça satılmak üzere ifrazı istediğinde karşılıksız olarak cami, okul ve karakol gibi kamusal yapılar için yer bırakması zorunluluğu uygulamalarda varken, yasallaşması 1882 tarihli Ebniye Kanunu'yla beraber olur. Bunun yanında yine Ebniye Kanunu'nda Kadıköy, Çamlıca ve Boğaziçi taraflarında bağ ve bahçeler birer dönümden az olmamak üzere sınırlandırılarak üzerlerine köşk inşası yapabilir hale gelmesi (madde 18) var olan bir uygulamanın yasallaşmış halidir. Önceki düzenlemelerde yer almayan maddeyle, köşklerin belirli bölgelerde yapılabilmesi, toplumsal tabakalaşmanın mekânsal ayrımına devlet nezdinde bir düzenleme getirilmiş olur.

Tezin üçüncü bölümü, Moda'nın Levanten sakinlerini konu alır. İncelenen 14 ailenin Levanten kimliğinin tartışmalarına dahil olan mezhep, tabiiyet, iş kolu, iş mekânı, evlilik ilişkileri konu edinilir. Ailelerle ilgili 19. yüzyıl için edinilen bilgilere göre Levanten kimliğini tanımlamakta kullanılan ögelerle ilgili şunlar sıralanabilir:

Tarihsel varlıkları, geldikleri coğrafya, dinsel aidiyetleri: Katolik aileler Ege adalarından (Sira ve Sakız) ve Belçika'dan gelerek 18. yüzyıl ve 19. yüzyıl başında İstanbul'a yerleşirler. Ortodoks aileler 19. yüzyıl başlarında Sakız'dan İstanbul'a taşınır. Protestan (İngiliz) ailelerin bir kısmı 18. yüzyıl ortalarından 19. yüzyıl başlarına kadar olan dönemde önce İzmir'e yerleşir, oradan İstanbul'a göç eder. İki İngiliz aile 19. yüzyılın ikinci yarısında doğrudan İstanbul'a göç eder.

Tabiiyetleri: Katolik ve Ortodoks aileler, Osmanlı tebaası olarak yaşadıkları uzun dönemde ulusal bir aidiyet geliştirmekten çok, Osmanlı'nın millet sistemi içinde kendilerini Katolik ve Ortodoks olarak tanımlanırlar. Her iki grubun üyeleri de dahil oldukları mezhebin kiliselerine ve yardım organizasyonlarına maddi destekte bulunurlar. Ancak 19. yüzyıl başları ve ortalarında tabiiyet değişikliği gündeme gelir.

Katolik ailelerden Lorando, Tubini, Glavany aileleri, ticaretle uğraşıyor olmaları nedeniyle en fazla imkanı sunan Katolik devletin yani Fransa'nın tabiiyetine geçerler. İtalya Krallığının 1861'de kurulmasıyla İtalya tabiiyetine geçenler vardır. Bununla birlikte Glavany ailesinin üyeleri 19. yüzyıl başında Fransız tabiiyetine geçmişken, 19. yüzyılın ikinci yarısında, Belçikalı Frederici ailesiyle kurdukları bağ üzerinden, Belçika Krallığı adına konsolosluk yapabilmek için bu devletin tabiiyetine geçenler vardır. Ancak değiştirdikleri tabiiyetleri de tabiiyetleri konusunda yalnız bunun avantajlarından faydalandıklarını, Fransa'ya ödemeleri gereken vatandaşlık (kan) ve gelir vergilerini vermediklerini, askerlik görevlerini yerine getirmediklerini, bir savaş durumunda tabiiyetinde oldukları ülke için savaşmayacaklarını gündeme getirilir.

Ortodoks aileler önce Rus, daha sonra da İngiliz tabiiyetine geçerler. İngiliz tabiiyetine geçen Paul Stefanovich, tabiiyeti gereği Moda'da 1887'de Kraliçe

Victoria'nın 50. Saltanat yılı (Jübile) kutlama etkinliklerinin bir kısmı evinde yapar. Mekânsal bağları olmasa da tabiiyet bağıyla, diğer İngilizlerle beraber hareket eder.

İngiliz ailelerse tabiiyetleri korurlar. İngiltere ile olan mekânsal bağları güçlüdür. J.W. Whittall, Moda'dan önce uzun süre Manchester'da yaşar. Whittall'larla beraber Moda'ya yerleşen La Fontaine, Charnaud ve Barker aileleri, İngiltere ile hem ticari hem de erkek çocukları eğitim almaları için göndermeleriyle kültürel bağlarını korurlar, kız çocukları için Moda'da bir okul açılır. Sydney ve Stephan Nowill, Londralı ailelerin kızlarıyla evlenirler. Barker ve La Fontaine'ler Moda'dan ve İstanbul'dan ayrıldıktan sonra İngiltere'ye dönerler. Moda'da yaşadıkları sürede yapılan sosyal etkinliklere konsolos ve elçilerinden destek alırlar. Modalı bu aileler İstanbul'daki İngiliz Ticaret Odasının kurucularıdır. Milli kulüpleri olan Kadıköy Enstitüsü ve Kütüphanesini kurarlar. Burada İngiltere'den gelen gazeteleri ve İstanbul'da basılan İngilizce yayınları takip ederler.

Meslekleri: Katolik ve Ortodoks aileler İstanbul'daki yerleşimlerinden önce de ticaretle uğraşan varlıklı ailelerdir. Ancak başka bir devletin tabiiyetine geçip ayrıcalıklar kazandıklarında büyük varlıklı aileler arasında yer alırlar. Ancak İngiliz aileler şirket çalışanı olarak geldikleri Osmanlı topraklarında kendi ticaret evlerini kurar ve zenginleşirler.

Çoğunlukla bankerlik, bankacılık, gemi taşımacılığı, sigortacılık, madencilik ve ticaretle uğraşırlar. Aralarından endüstriyel üretim faaliyetlerinde olanlar vardır. Meslekleri ve toplumsal kökenleriyle bir toplumsal tabaka oluşturan bu ailelerin burjuvazi ya da orta sınıf nitelendirmeye olanak sağlar.

Evlilik ilişkileri: Modalı ailelerden Katolikler, İstanbul'a taşındıklarında, İngilizler İzmir'e taşındıklarında buralardaki varlıklı ailelerle kurdukları evlilik ilişkileriyle ittifaklarını kurarlar. Katolik aileler kendileri gibi Ege adalarından özellikle de Sakız'dan gelen diğer ailelerle evlilik ilişkileri kurar. Ancak İzmir'e yerleşen İngilizlerin ilk kuşakları Katolik ailelerin kızlarıyla evlenirler. Charlton Whittall, Jean Baptist Giraud ve (Venedik konsolosunun kızı) Hélène (Cortazzi)'nin kızı Magdelena Victorie Blanche Giraud'yla, James La Fontaine, Venedik kökenli Maria Cocchini della Grammatica'yla, John James Charnaud

Adelaide Josephine Coutourier'le evlenirler. Whittall ailesi Giraud ailesiyle ilişkileri sonraki yıllarda da devam eder. Ancak Osmanlı topraklarında doğan sonraki kuşaklar kendileri gibi İngiliz ya da İngiliz tabiiyetine geçmiş ailelerle evlilik ilişkileri kurar.

Kültür: Levantenler ve yabancıların taşıyıcısı olarak görüldükleri "batılı hayat tarzı" kavramsallaştırması, Avrupa kültürüyle olan bağları üzerinden atfedilir. Moda, bir belediyenin kurulmasına öncülük ederek sahip oldukları mülklerin çevresini kentsel hizmetlere kavuşturmak için idari girişimlerde bulunan, dayanışma ihtiyacı doğduğunda yardım komiteleri kuran, dahil oldukları mezheplerin kiliselerini inşa eden sakinleriyle kurulurken orta sınıf banliyösü olarak gelişir. Ancak gündelik hayatın sosyalliğini İngilizler ellerinde bulundurur. Balolar, tiyatro gösterileri, festivaller, kutlamalar, en çok da spor etkinlikleri çoğunlukla İngiliz aileler tarafından gerçekleştirilir. Geniş bahçeli konutların aralarına yayılmış halde bulunan kiliseleri, spor mekânları, eğlenme ve sosyalleşme mekânları ile bu mekânlarına arasında süren haraketlilik, semtin sosyal mekânına hakimiyeti de getirir.

Semtin spor ve festivallerle kurulan sosyal hareketliliği, sportif ve politik rekabet ortamını sağlar. Futbol, kriket, tenis gibi sporlar diğer mahallelerden rakip takım ve seyirci kitlesi çekerken, özellikle ilgi çeken futbolun popülerliğini, daha geniş halk kitlelerine yayılmasını sağlar. Yat yarışlarıyla devletler arası askeri denizciliğin bir tür tatbikatı için uygun ortamı oluştururken diplomatik ortamlara bir yenisini eklerler. Bunun yanında bu küçük orta sınıf banliyösünde kurulan milli kulüpleriyle İngilizler, aslında göçmeni oldukları yabancı bir ülkede kendi kültürlerinin devamlılığını sağladıkları, koloni olarak adlandırdıkları toplumlarını konsolide ettikleri bir ortam sağlarlar.

İstanbul'un 19. yüzyıldaki kentsel yerleşiminin genişlemesiyle ilgili çalışmalar çoğunlukla merkez bölgelerde yoğunlaşırken şehrin çevresel gelişimi ve merkezle olan bağlantıları kurulmaz. Moda ve Kadıköy'ün dönemsel yerleşim için kullanılan bir bölge oluşu merkezin çevreyle, merkezdeki gelişmelerin çevreye etkisiyle ilgili bir çalışma oluşturur. İstanbul'un Sarıyer, Kandilli, Adalar, Makriköy gibi çevre yerleşimleri üzerine yapılacak çalışmalarla şehrin çevresel gelişimi çözümlenebilir hale gelecektir.

Levantenlerin Akdeniz'de yayıldıkları coğrafyadaki İstanbul, İzmir, Selanik, Beyrut, İskenderiye gibi kentlerde bıraktıkları izler üzerine çalışmalar vardır. Ancak İngiliz sakinlerin Moda'dan bir "İngiliz kolonisi" olarak bahsetmeleri, sömürge şehirleri ve sömürge yerleşimcileri çalışmaların alanını genişletecek bir fırsat yaratır. Sömürge ülkesi olmayan bir başkentte bir yerleşimci kolonisinin kurulması bu çalışmayı sömürgecilik çalışmalarına da eklemler.

BİBLİYOGRAFYA

Arşiv Kaynakları

Başbakanlık Osmanlı Arşivi Sadaret Mektubî Kalemi Meclis-i Vâlâ Evrakı (BOA, A.MKT.MVL.)

Başbakanlık Osmanlı Arşivi Bâbıâli Evrak Odası Evrakı (BOA, BOE)

Başbakanlık Osmanlı Arşivi Dahiliye Nezareti Mektubî Kalemi (BOA, DH.MKT)

Başbakanlık Osmanlı Arşivi Hazine-i Hassa İradeler (BOA, HH.İ...)

Başbakanlık Osmanlı Arşivi Hariciye Nezareti Londra Sefareti Evrakı (BOA, HR.SFR.3)

Başbakanlık Osmanlı Arşivi Hariciye Nezareti Tahrirat Evrakı (BOA, HR.TH..)

Başbakanlık Osmanlı Arşivi Hariciye Nezareti Tercüme Odası (BOA, HR.TO..)

Başbakanlık Osmanlı Arşivi İrade Dahiliye Evrakı (BOA, İ..DH.)

Başbakanlık Osmanlı Arşivi İrade Meclis-i Vâlâ Evrakı (BOA, İ..MVL.)

Başbakanlık Osmanlı Arşivi İrade Şura-yı Devlet Evrakı (BOA, İ..ŞD..)

Başbakanlık Osmanlı Arşivi İrade Hariciye Evrakı (BOA, İ.HR.)

Başbakanlık Osmanlı Arşivi Maliye Nezareti Varidat Defterleri (BOA, ML.VRD.d...)

Başbakanlık Osmanlı Arşivi Meclis-i Vâlâ Evrakı (BOA, MVL)

Başbakanlık Osmanlı Arşivi Plan-Kroki-Projeler Evrakı (BOA, PLK.p..)

Başbakanlık Osmanlı Arşivi Şura-yı Devlet Evrakı (BOA, ŞD.)

Başbakanlık Osmanlı Arşivi Topkapı Sarayı Müzesi Arşiv Evrakı (BOA, TS.MA.e)

Başbakanlık Osmanlı Arşivi Yıldız Esas Evrakı (BOA, Y..EE..)

Başbakanlık Osmanlı Arşivi Yıldız Mütenevvi Maruzat Evrakı (BOA, Y..MTV.)

Başbakanlık Osmanlı Arşivi Yıldız Perakende Evrakı Zabtiye Nezareti Maruzatı (BOA, Y..PRK.ZB..)

Başbakanlık Osmanlı Arşivi Hariciye Nezareti Maruzatı (BOA, Y.PRK.HR.)

SPP001. “Liber I. Baptizatorum, matrimoniorum et mortuorum. [1740-1823]”. St Pierre Kilisesi Arşivi, t.y. https://archives.saltresearch.org/handle/123456789/15323?mode=simple.

SPP02. “Liber II. Matrimoniorum, baptizatorum, defunctorum [1823-1846]”. St Pierre Kilisesi Arşivi, t.y. https://archives.saltresearch.org/handle/123456789/15323?mode=simple.

SPP013. “Catalogus Baptizatorum (1742-1930)”. St Pierre Kilisesi Arşivi, 1930 1742. Https://archives.saltresearch.org/handle/123456789/15323?mode=simple.

Les Français en Turquie Constantinople (Istanbul) (1795-1903), 1. cilt. 4 c. Centre des Archives Diplomatiques de Nantes, 2005.

Les Français en Turquie Constantinople (Istanbul) (1795-1903), 2. cilt. 4 c. Centre des Archives Diplomatiques de Nantes, 2005.

Les Français en Turquie Constantinople (Istanbul) (1795-1903), 3. cilt. 4 c. Nantes: Centre des Archives Diplomatiques de Nantes, 2005.

Les Français en Turquie Constantinople (Istanbul) (1795-1903), 4. cilt. 4 c. Nantes: Centre des Archives Diplomatiques de Nantes, 2005.

Gazeteler ve Süreli Yayınlar

The Levant Herald

Journal de Constantinople

Oriental Advertiser La Moniteur Oriental

L’Indicateur Constantinopolitain Guide Commercial, Premiére Année, 1868. İstanbul: Cervati Fréres & Cie, 1868.

L’Indicateur Ottoman Annuaire-Almanach du Commerce et de L’Industrie, 1880. Paris: Cervati Fréres & D. Fatzea, 1880.

Annuaire Oriental du Commerce de L’Industrie de L’Administration et de La Magistrature. İstanbul: Publié Cervati Fréres & D. Fatzea, 1881.

Annuaire Oriental de Commerce de la Magistrature, 1883. İstanbul: Cervati Frères & D. Fatzea, 1883.

Indicateur Oriental Annuaire du Commerce de la Magistrature etc. İstanbul: Cervati Fréres & Cie, 1885.

Annuaire Oriental du Commerce de L'Industrie de L'Administration et de La Magistrature. İstanbul: Cervati Fréres & Cie, 1889.

Annuaire Oriental du Commerce de L'ındustrıe de L'Administration et de La Magistrature. İstanbul: Cervati Fréres & Cie, 1891.

Annuaire Oriental du Commerce de L'Industrie de L'Administration et de La Magistrature, 1894. Cervati Fréres & Cie, 1894.

Annuaire Oriental du Commerce de L'Industrie de L'Administration et de La Magistrature, 1897. Cervati Fréres & Cie, 1897.

Annuaire Oriental du Commerce de L'Industrie de L'Administration et de La Magistrature, 1896. İstanbul: Cervati Fréres & Cie, 1896.

Annuaire Oriental du Commerce de L'ındustrıe de L'Administration et de La Magistrature. İstanbul: The Annuaire Oriental &Printing Company Limited, 1900.

Kanunlar ve Nizamnameler

"Altıncı Dâire-i Belediyye Nizâmâtı [1857]". İçinde *Mecelle-i Umûr-ı Belediyye*, 4:1601-4. İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür İşleri Daire Başkanlığı Yayınları, 1994.

"Atîk Ebniye Nizâm ve Kânunları". İçinde *Mecelle-i Umûr-ı Belediyye*, 2:1031-72. İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür İşleri Daire Başkanlığı Yayınları, 1995.

"Dersaâdet Belediye Kânunu [1877]". İçinde *Mecelle-i Umûr-ı Belediyye*, 4:1624-39. İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür İşleri Daire Başkanlığı Yayınları, 1995.

"Dersaâdet İdâre-i Belediyye Nizamnâmesi [1868]". İçinde *Mecelle-i Umûr-ı Belediyye*, 4:1615-24. İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür İşleri Daire Başkanlığı Yayınları, 1995.

"Dev'air-i Belediyyeden Altıncı Daire İtibar Olunan Beyoğlu ve Galata Dairesi'nin Nizâm-ı Umûmîsidir [1857]". İçinde *Mecelle-i Umûr-ı Belediyye*, 4:1604-15. İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür İşleri Daire Başkanlığı Yayınları, 1995.

"Ebniye Kanunu [1882]". İçinde *Mecelle-i Umûr-ı Belediyye*, 4:1715-31. İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür İşleri Daire Başkanlığı Yayınları, 1995.

"Ebniye Memurlarının Sûret-i Tertib ve Tayiniyle Vazâif-i memuriyetlerini Hâvi Nizâmnâme Lâyihası [1864]". İçinde *Mecelle-i Umûr-ı Belediyye*, C. 4. İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür İşleri Daire Başkanlığı Yayınları, 1690.

"Ebniye Umûrunun Safhaları". İçinde *Mecelle-i Umûr-ı Belediyye*, 2:975-1029. İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür İşleri Daire Başkanlığı Yayınları, 1995.

"Ecânibin Hakk-ı İstimlâki Kânunun Birinci Maddesinde İstisna Olunan Eşhasın Emlâk ve Arâzisine Mahsus Kanûn". İçinde *Mecelle-i Umûr-ı Belediyye*, 4:1774. İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür İşleri Daire Başkanlığı Yayınları, 1995.

"Her Nevi Ebniyeden Alınacak Harç ve Rüsumat Nizâmnâmesi [1863]". İçinde *Mecelle-i Umûr-ı Belediyye*, 4:1685-89. İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür İşleri Daire Başkanlığı Yayınları, 1995.

"İstimlâk Nizamnamesi". İçinde *Mecelle-i Umûr-ı Belediyye*, 4:1758-62. İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür İşleri Daire Başkanlığı Yayınları, 1995.

"Kanunname-i Arazi". İçinde *Düstur*, I/1:165-200. İstanbul: Matbaa-i Amire, 1289.

"Kanunnâme-i Arazi". İçinde *Tanzimat Sonrası Arazi ve Tapu*, 103-29. İstanbul: Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, 2014.

"Mahalle Şekline Konulmak İçin Parça Parça Satılacak Arazilerden Alınacak Harçlar Hakkında". İçinde *Düstur, 1. Tertip*, 4:420. İstanbul: Mahmud Bey Matbaası, 1299.

"Memalik-i Mahruse-i Şahanede Bulunan Düvel-i Ecnebiyye Konsoloslukları Hakkında Tanzim Kılınan Nizamname". İçinde *Düstur 1. Tertip*, 1:772-75. İstanbul: Matbaa-i Âmire, 1289.

"Mesâhat ve Evzân ve Ekyâl-i Cedîdeye Dair Kanunname". İçinde *Mecelle-i Umûr-ı Belediyye*, 4:1959-62. İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür İşleri Daire Başkanlığı Yayınları, 1995.

"Rüsûm-ı Keşfiyye Hakkında Nizâmnâme [1863]". İçinde *Mecelle-i Umûr-ı Belediyye*, 4:1694-96. İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür İşleri Daire Başkanlığı Yayınları, 1995.

"Tabiiyyet-i Osmaniye Kanunnamesi". İçinde *Düstur*, I/1:16-18. İstanbul: Matbaa-i Âmire, 1289.

"Tebaa-i Ecnebiyenin Emlak İstimtakine Dair Nizamname", I/1:230-37. İstanbul: Matbaa-i Âmire, 1289.

"Turuk ve Ebniye Nizamnamesi [1863]". İçinde *Mecelle-i Umûr-ı Belediyye*, 4:1672-85. İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür İşleri Daire Başkanlığı Yayınları, 1995.

Basılı Eserler

Agopian, Sarine Artine. "Urban Modernization in Plural Ottoman Districts: Kadikoy, Istanbul, during The Long Nineteenth Century". Yüksek Lisans Tezi, American University of Beyrut, Maroun Semaan Faculty of Engineering and Architecture, 2021.

———. "Urban Modernization of Late Ottoman Kadikoy and the Memoirs of Hovhannes Kalfa Stepanian". *Yıllık: Annual of Istanbul Studies*, sy 5 (2023): 23-46. https://doi.Org/10.53979/yillik.2023.3.

Ahmed Lütfi Efendi. *Vak'anüvis Ahmed Lûtfî Efendi Tarihi*. Editör Münir Aktepe. C. 9. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1984.

Akar, Kamil. "II. Abdülhamid Dönemi Osmanlı Donanmasında Yabancı Uzmanların Faaliyetleri". *Anadolu Mecmuası* I, sy 1 (2022): 39-77.

Akbulut, M. Rıfat. “Tanzimat’ tan Cumhuriyet’e İstanbul ve Kadıköy Örneklerinde Plan Dinamikleri ve Mekansal Dönüşümün İncelenmesi: Batılılaşma Aşamasındaki (Dönüşümümdeki) Toplumlarda Kent Mekanının Değişiminde Yerli ve Yabancı Kökenli Azınlıkların Rolü Üzerine Bir Deneme”. Yüksek Lisans Tezi, Mimar Sinan Üniversitesi, 1992.

Akçay, Muammer. “The Levant Herald: Muhalif Bir Gazetenin Bakış Açısıyla Osmanlı’da Sosyal ve Ekonomik Durum (1865 Yılı)”. Yüksek Lisans, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Tarihi Bilim Dalı, 2013.

Akgündüz, Ahmet. *Osmanlı Devleti’nde Belediye Teşkilatı ve Belediye Kanunları*. İstanbul: Osmanlı Araştırmaları Vakfı Yayınları, 2005.

Akın, Nur. *19. Yüzyılın İkinci Yarısında Galata ve Pera*. 3. bs. İstanbul: Literatür Yayıncılık, 2011.

Akşin, Sina. “Osmanlı-Türk Toplumundaki Sınıf Yapısı Üzerine Bir Deneme”. *Toplum ve Bilim*, sy 2 (1977): 31-46.

Aktunç, Hulki. *Bir Kadıköy’oğlu*. İstanbul: Heyamola Yayınları, 2010.

Akyıldız, Ali. *Osmanlı’da Ulaşımın Modernleşmesi*. İstanbul: Timaş Yayınları, 2019.

———. *Tanzimat Dönemi Osmanlı Merkez Teşkilatında Reform*. İstanbul: Eren Yayıncılık, 1993.

Alandağlı, Murat. *Süreç ve Sonuçlarıyla Osmanlı İmparatorluğu’nda Yabancıların Mülk Edinmeleri (1830-1914)*. Ankara: Helke Yayınları, 2015.

Alkan, Mehmet Ö. “Osmanlı’da Sayfiyenin İcadı”. İçinde *Sayfiye-Hafiflik Hayali*, 2. bs, 15-44. İstanbul: İletişim Yayınları, 2012.

Altınay, Ahmet Refik. *Onuncu Asr-ı Hicride İstanbul Hayatı*. Editör Abdullah Uysal. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı, t.y.

Altındağ, Ülkü. “Dârüssâde”. İçinde *TDV İslam Ansiklopedisi*, 9:1-3. İstanbul, 1994.

Alus, Sermet Muhtar. *İstanbul Kazan Ben Kepçe*. İstanbul: Kırmızı Kedi Yayınları, 2019.

Amicis, Edmondo de. *İstanbul (1874)*. Çeviren Beynun Akyavaş. 4. bs. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2021.

Argenti, Philip P. *Libro D'Oro de la Noblesse de Chio*. Londra: Oxford Univesity Press, 1955.

Arseven, Celal Esad. *Kadı Köyü Hakkında Belediye Araştırmaları*. Çeviren Cahit Kayra. İstanbul: Kadıköy Belediyesi Kültür Yayınları, 2011.

———. *Kadı Köyü Hakkında Belediye Araştırmaları*. Çeviren Cahit Kayra. İstanbul: Kadıköy Belediyesi Kültür Yayınları, 2011.

Arslan, Hülya. "Son Bostancıbaşı Defterine Göre Boğaziçi ve Haliç Sahilleri". Yüksek Lisans Tezi, FSM Vakıf Üniversitesi, 2019.

Atılgan, Arif. *Kadıköy'de Zaman*. İstanbul: K-İletişim Yayınları, 2019.

Atun Atlı, Tanla. "Kadıköy Moda Semtinin Tarihi ve Kentsel Sit Olarak Tanımlanması ve Korunması İçin Öneriler". Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, 2019.

Auldjo, John. *Journal of a Visit to Constantinople and Some of the Greek Islands in the Spring and Summer of 1833*. Londra: Longman, Rees, Orme, Brown, Green and Longman, 1835.

Aytekin, E. Atilla. *Üretim, Düzenleme, İsyan: Osmanlı İmparatorluğu'nda Toprak Meselesi, Arazi Hukuku ve Köylülük*. Ankara: Dipnot Yayınları, 2022.

Bâ İrâde-i Seniyye-i Cenâb-ı Padişâhi Bu Kerre İcrâ Olunan Tahrîr-i Sâbık Yoklaması Mûcebince Dersaadet ve Bilad-ı Selasede Mevcûd Nüfusun İstatistik Cedvelidir. İstanbul: Matbaa-i Amire, 1302.

Babot, Christine. *La Mission Des Augustins de L'Assomption a Eski-Chehir 1891-1924*. İstanbul: Isis Press, 1996.

Bacanlı, Hakan. "Ölçü İnkılabının Tarihsel Süreci, Ölçüler Kanunu'nun Kabulü ve Uygulanışı". *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi* XXXVIII, sy 105 (2022): 101-35. https://doi.org/10.33419/aamd.1114108.

Bachmann, Martin. *Tarabya Geschichte und Entwicklung der historischeb Sommerresidenz des deutschen Botscharters am Bosporus-Alman Büyükelçisi'nin Boğaziçi'ndeki Tarihi Yazlık Rezidansının Tarihçesi ve Gelişimi*. Çeviren Nezih Pala. İstanbul: Deutsches Archaologissches Institut - Ege Yayınları, 2003.

Bağış, Ali İhsan. *Osmanlı Ticaretinde Gayrımüslimler - Kapitülasyonlar - Avrupa Tüccarları - Beratlı Tüccarlar - Hayriye Tüccarları (1750-1839)*. Ankara: Turhan Kitabevi, 1983.

Bailey, Kenneth D. *Methods of Social Research*. New York: The Free Press, 1994.

Baltazzi, Alex. "Levantenler ve Levantizm". İçinde *Avrupalı mı Levanten mi?*, 51-54. İstanbul: Bağlam Yayıncılık, 2006.

Barata, Antonio. *İstanbul 1831*. Çeviren Akif Tunç. Ankara: Liman Yayınevi, 2021.

Bardakçı, Murat. *Üçüncü Selim Devrine Ait Bir Bostancıbaşı Defteri*. Ankara: Pan Yayıncılık, 2013.

Bareilles, Bertrand. *İstanbul'un Frenk ve Levanten Mahalleleri, Pera-Galata Banliyöler*. Çeviren Ali Berktay. İstanbul: Güncel Yayıncılık, 2003.

Barkan, Ömer Lütfi. *Türkiye'de Toprak Meselesi*. C. 1. İstanbul: Gözlem Yayınları, 1980.

Barnes, John Robert. *An Introduction to Religious Foundations in the Ottoman Empire*. Leiden: Brill Publishing, 1986.

Baruh, Lorans İzabel. "The Transformation of the 'Modern' Axis of Nineteenth-century Istanbul: Property, Investments and Elites from Taksim Square to Sirkeci Station". Doktora Tezi, Boğaziçi Üniversitesi, 2009.

Başkutlu, Salih. "Osmanlı Devleti'nde Değirmencilik Endüstrisi ve Buhar Değirmenleri". Doktora tezi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2021.

Behar, Cem. *Bir Mahallenin Doğumu ve Ölümü (1494-2008) - Osmanlı İstanbulu'nda Kasap İlyas Mahallesi*. İstanbul: Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık, 2014.

———, ed. *Osmanlı İmparatorluğu'nun ve Türkiye'nin Nüfusu 1500-1927*. Tarihi İstatistikler Dizisi 2. Ankara: T. C. Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü Yayınları, 1996.

Belgium in the Ottoman Capital, from the Early Steps to "La Belle Epoque": The Centenary of Le Palais de Belgique: 1900-2000. İstanbul: Consulate General of Belgium, 2000.

Belin, M.A. *Histoire de la Latinité de Constantinople*. Editör R.P. Arsene. 2. bs. Paris: Alphonse Picard et Fils, 1894.

Bell, K. "The Constantinople Embassy of Sir Henry Bulwer, 1858-1865". Doktora tezi, University of London, 1961.

Berkant, Cenk. "Luigi Storari (1821-1894)". İçinde *Luigi Storari ve İzmir Rehberi-Luigi Storari e La Guida di Smirne*, editör Akın Ersoy, 15-23. İzmir: İzmir Büyükşehir Belediyesi, 2020.

Beşirli, Mehmet. "Sultan Abdülaziz'den Birinci Dünya Savaşı'na Osmanlı Donanması". *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi* XI, sy 25 (2004): 243-47.

Beydilli, Kemal. "Helmuth von Moltke". İçinde *TDV İslam Ansiklopedisi*, 30:267-68. İstanbul, 2005.

Beyru, Rauf. *19. Yüzyılda İzmir Kenti*. İstanbul: Literatür Yayıncılık, 2011.

Bilgili, Bekir, ed. *İstanbul'un Sokak İsimleri Tarihi*. İstanbul: Us Medya Kültür Yayınları, 2010.

Birol Akkurt, Hümeyra. "19. Yüzyıl Batılılaşma Kesitinde, Bornova ve Buca Levanten Köşkleri Mekansal Kimliğinin İrdelenmesi". Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Mimarlık Anabilim Dalı, 2004.

Boogert, Maurits H. van den. *The Capitulations and the Ottoman Legal System : Qadis, Consuls and Beratlis in the 18th Century*. Leiden-Boston: Brill Publishing, 2005.

Bora, Tanıl, ed. *Sayfiye- Hafiflik Hayali*. 2. bs. İstanbul: İletişim Yayınları, 2014.

Bostan, M. Hanefi. "Üsküdar'ın Sınırları ve Demografisi (XV-XIX. Yüzyıl)", 1:117-57. İstanbul: Üsküdar Belediyesi, 2019.

Bowen, Glenn. "Document Analysis as a Qualitative Research Method". *Qualitative Research Journal* 9, sy 2 (2009): 27-40. https://doi.org/10.3316/QRJ0902027.

Bozkurt, İ. Murat. "İstanbul Kentiçi Toplu Ulaşım Tarihi Literatürü". *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi* 8, sy 16 (2010): 355-66.

Brewer, David. *The Greek War of Independence*. New York-London: The Overlook Press, 2001.

Bulut, Nazlıgül. "19. Yüzyıl Seyahat Yazımında Oryantalist Etkiler: Lady Hornby'nin İstanbul Mektupları". Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul Araştırmaları Anabilim Dalı, 2016.

Buzpınar, Ş. Tufan. "Mustafa Fâzıl Paşa". İçinde *TDV İslam Ansiklopedisi*, 31:300-301, 2020.

Can, Cengiz. "Barborini, Giovanni Battista". İçinde *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, 2:54. İstanbul: Kültür Bakanlığı-Tarih Vakfı, 1994.

Cannadine, David. "Ritüelin Bağlamı, İcrası ve Anlamı: Britanya Monarşisi ve 'Geleneğin İcadı', 1820 Civarı-1977". İçinde *Geleneğin İcadı*, editör Eric Hobsbawm ve Terence Ranger, çeviren Mehmet Murat Şahin, 119-92. İstanbul: Agora Kitaplığı, 2006.

Cebeci Süvari, Zeynep. "The Italians of Istanbul between 1873-1910 and their Properties: An Analysis through the Property Petitions Addressed to the Italian Embassy". İçinde *Italian Architects and Builders in the Ottoman Empire and Modern Turkey: Design across Borders*, editör Paolo Girardelli ve Ezio Godoli, 183-98. Cambridge: Cambridge Scholars Publishing, 2017.

Ceyhan, Muhammed. “Osmanlı Devleti’nde Servet Edinimi Önünde Bir Engel Olarak Müsadere Uygulaması”. İçinde *Osmanlı Sosyal ve Ekonomik Tarihi: Prof. Dr. Yılmaz Kurt Armağanı*, editör Hatice Oruç ve Muhammed Ceyhan, 1:218-26. Ankara: Akçağ Yayınları, 2016.

Ceylanlı, Zeynep. “Büyükada, Its Summur Residences, and the Bourgeois Ottoman Interior at the Turn of the Twentieth Century”. Doktora Tezi, Ortadoğu Teknik Üniversitesi, 2015.

Chatziioannou, Maria Christina. “Greek Merchants in Victorian England”. İçinde *Greek Diaspora and Migration since 1700, Society, Politics and Culture*, editör Dimitris Tziovas. Surrey: Ashgate Publishing, 2009.

Chatziioannou, Maria-Christina, ve Gelina Harlaftis. “From the Levant to the City of London: Mercantile Credit in the Greek International Commercial Networks of the Eighteenth and Nineteenth Centuries”. İçinde *Centres and Peripheries in Banking: The Historical Development of Financial Markets*, editör Phillip Cottrell-Even Lange-Ulf Olsson, 13-40. Aldershot: Ashgate, 2007.

Chiha, Neojib H. “Osmanlı Devleti’nde Gayrimenkul Mülkiyeti Bakımından Yabancıların Hukuki Durumu”. Çeviren Halil Cin. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 24, sy 1 (1967): 247-74.

Clark, Peter. *British Clubs and Societies 1580-1800 The Origins of an Associational World*. Oxford-New York: Oxford University Press, 2000.

Clay, Christopher. *Gold for the Sultan: Western Bankers and Ottoman Finance 856-1881: A Contribution to Ottoman and to International Financial History*. London-New York: B. Tauris Publisher, 2000.

Connolly, William E. *Kimlik ve Farklılık -Siyasetin Açmazlarına Dair Demokratik Çözüm Önerileri*. Çeviren Ferma Lekesizalın. İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 1995.

Çadırcı, Musa. “Türkiye’de Muhtarlık Teşkilâtının Kurulması Üzerine Bir İnceleme”. *Belleten* 34, sy 135 (1970): 409-20.

Çağlar, Burhan. “Brief History of an English-Language Journal in the Ottoman Empire: The Levant Herald and Constantinople Messenger (1859-1878)”. Yüksek Lisans Tezi, University of Toronto, 2017.

Çeker Çetin, Şükran. “762 No.lu Üsküdar Şer’iye Sicillerine göre H. 1317-1318/1899-1900 Yılları Arasında Üsküdar Kazasında Hayat”. Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2008.

Çelik, Sadullah, ve Emrah Akdamar. “Büyük Veri ve Veri Görselleştirme”. *Akademik Bakış Dergisi*, sy 65 (2018): 253-64.

Çelik, Zeynep. *19. Yüzyılda Osmanlı Başkenti Değişen İstanbul*. Çeviren Selim Deringil. 3. bs. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2017.

Çetin, Cem. “Baltazzi Ailesinin İktisadi Faaliyetleri ve Osmanlı Maliyesi ile İlişkileri”. Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı, 2009.

Çorlu, Salih Münir. *Geçmiş Zamanlar*. Çeviren Ali Birinci ve Selma Günaydın. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2015.

Dağdelen, İrfan, ed. *Alman Mavileri, 1913-1914 I. Dünya Savaş Öncesi İstanbul Haritaları*. İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediye Başkanlığı Kütüphaneler ve Müzeler Müdürülüğü, 2006.

———, ed. *Charles Edouard Goad’un İstanbul Sigorta Haritaları Plan D’Assurance Constantinople*. İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediye Başkanlığı Kütüphaneler ve Müzeler Müdürülüğü, 2007.

Danişmend, İsmail Hami. *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*. C. 5. 5 c. İstanbul: Türkiye Yayınevi, 1971.

Davenport-Hines, R.P.T., ve Jean-Jacques Van Helten. “Edgar Vincent, Viscount D’Abernon, and the Eastern Investment Company in London, Constantinople and Johannesburg”. *Business History* 28, sy 1 (2014): 35-61. http://dx.doi.org/10.1080/00076798500000070.

Demircan, Yasemin, Levent Kayapınar, ve Ayşe Kayapınar. *Osmanlı Dönemi Ege Adaları Tarihi Kikladlar*. C. 1. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2020.

Dethier, Philipp Anton. *Boğaziçi ve İstanbul*. Çeviren Ümit Öztürk. İstanbul: Eren Yayıncılık, 1993.

Dırağ, Havane. "1831-1900 Yılları Arasında İstanbul Yangınları". Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, 1977.

Dilaver, Şerafettin. "Dersaadet Tramvay Şirketi". Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı, 2010.

Doğruel, Fatma, ve A. Suut Doğruel. *Osmanlı'dan Günümüze Tekel*. İstanbul: Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yayınları, 2000.

Eğin, Ergün. "İngiliz Mezarlığı". İçinde *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, 4:174. İstanbul: Kültür Bakanlığı-Tarih Vakfı, 1994.

Ekdal, Müfid. *Bizans Metropolünde İlk Türk Köyü Kadıköy*. İstanbul: Kadıköy Belediyesi Kültür Yayınları, 1996.

———. *Kapalı Hayat Kutusu Kadıköy Konakları*. 5. bs. İstanbul: Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık, 2014.

Eldem, Edhem, ed. *Bankalar Caddesi, Osmanlı'dan Günümüze Voyvoda Caddesi*. İstanbul: Osmanlı Bankası Bankacılık ve Finans Tarihi Araştırma ve Belge Merkezi, 2000.

———. "Istanbul 1903 -1918: A Quantitative Analysis of a Bourgeoisie". *Boğaziçi Journal. Review of Social, Economic and Administrative Studies* 11, sy 1-2 (1997): 53-98.

———. "'Levanten' Kelimesi Üzerine". İçinde *Avrupalı mı Levanten mi?*, editör Arus Yumul ve Fahri Dikkaya, 11-22. İstanbul: Bağlam Yayınları, 2006.

———. *Osmanlı Bankası Tarihi*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1999.

———. "Ottoman Galata and Pera between Myth and Reality". İçinde *The Cultural Memory of Istanbul in the Twentieth Century*, editör Ulrike Tischler, 19-34. Munich: Meidenbauer, 2006.

Eldem, Vedat. *Osmanlı İmparatorluğu'nun İktisadi Şartları Hakkında Bir Tetkik*. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1994.

Elitaş, Eltaf. “Üsküdar Kadılığı 759 (1316-1317) Numaralı Şer’iyye Sicil Defteri”. Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2016.

Engin, Müjdat. “1838 Osmanlı-İngiliz Ticaret Antlaşmasının Tanzimat Fermanı’na Etkileri”. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2010.

Engin, Vahdettin. *İstanbul’un Atlı ve Elektrikli Tramvayları*. İstanbul: İstanbul Ticaret Odası, 2011.

Eremya Çelebi Kömürciyan. *İstanbul Tarihi XVII. Asırda İstanbul*. Editör Kevork Pamukciyan. Çeviren Hrand D. Andreasyan. 2. bs. İstanbul: Eren Yayıncılık, 1988.

Ergin, Osman Nuri. “İstanbul Yangınları”. İçinde *Mecelle-i Umûr-ı Belediyye*, 3:1183-1238. İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür İşleri Daire Başkanlığı Yayınları, 1995.

———. “İstanbul’da Devâir-i Belediyye Teşkilatı”. İçinde *Mecelle-i Umûr-ı Belediyye*, 3:1345-1512. İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür İşleri Daire Başkanlığı Yayınları, 1995.

———. “İstanbul’da Kadastro Tatbikatı”. *İstanbul Şehremaneti Mecmuası* 1, sy 11 (1925 1341): 19-36.

———. *İstanbul’un İmar ve İskan Hareketleri*. İstanbul: Bürhaneddin Matbaası, 1938.

———. *Mecelle-i Umur-ı Belediyye*. C. 4. İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür İşleri Daire Başkanlığı Yayınları, 1995.

———. “Yangınlardan Sonra İnşâât ve Harita Tanzimi Meseleleri”. İçinde *Mecelle-i Umûr-ı Belediyye*, 1239-54. İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür İşleri Daire Başkanlığı Yayınları, 1995.

Eriş, Müceyla. “Üsküdar Kadılığı 603 No’lu Şer‘iyye Sicilinin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi (H. 1263-1264 / M.1846-1847)”. Yüksek Lisans, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, 2017.

Erkal, Mehmet. “Arşın”. İçinde *TDV İslam Ansiklopedisi*, 3:411-13, 1991.

Erkan, Pınar. “Tanzimattan Günümüze İstanbul/Kadıköy ve Üsküdar’daki Yabancı Okullar ve Azınlık Okulları”. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, 2001.

Ertükmen Aksoy, Bengi Su. “İstanbul’un Kent Mekanlarında ‘Yüksek Sosyete’ İletişim Ağı ve Modernlik Halleri (1856-1896)”. Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Mimarlık Tarihi Ana Bilim Dalı, 2019.

Ertürkmen Aksoy, Bengi Su, ve Neşe Gurallar. “19. Yüzyılın İkinci Yarısında İstanbul Gemicilik Şenlikleri: Büyükada (Prinkipo) Regattaları ve Adanın Dönüşümü”. *METU JFA* 37, sy 1 (2020): 117-48.

Eskenazi, Şule. “Türkiye’de Burjuvazi Olgusu: Gayrimüslimlerin İktisadi Faaliyetleri (1908-1945)”. Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı, 2018.

Fall Merayer, J. Ph. *Doğu’dan Fragmanlar*. Çeviren H. Salihoğlu. Ankara: İmge Kitabevi, 2002.

Farganel, Jean-Pierre. “Les Échelles du Levant dans la Tourmente des Conflits Méditerranéens au XVIIIe Siècle : la Défense des Intérêts Français au Fil du Temps”. *Cahiers de la Méditerranée*, sy 70 (2005): 61-83. https://doi.org/10.4000/cdlm.854.

Fernandez Cardoso, Florencia, C.A. Abate, ve J.L. Karol. “The Parisian Elite and Their Social Clubhouses: Architectural Patrimonialists and Influencers of Urban Planning in Contemporary Paris”. İçinde *Conducir las Transformaciones Urbanas: un Debate Sobre Direcciones, Orientaciones, Estrategias y Políticas que Modelan la Ciudad Futura*, 1407-18. Buenos Aires: Universidad Nacional de La Plata, 2014.

Fishman, Robert. *Bourgeois Utopias, The Rise and Fall of Suburbia*. New York: Basic Books, Inc., Publishers, 1987.

Fraschery, Samy-Bey. *Dictionnarie Français-Turc Illustré*. 4. bs. İstanbul, 1905.

Frazee, Charles A. *Katolikler ve Sultanlar, Kilise ve Osmanlı İmparatorluğu 1453-1923*. Çeviren Cemile Erdek. İstanbul: Küre Yayınları, 2009.

French, Christopher. “The Good Life in Victorian and Edwardian Surbiton: Creating a Suburban Community Before 1914”. *Family&Community History* 14, sy 2 (2011): 105-20.

Frumin, Mitia. “François Kauffer Casusluk Yapan Bir Haritacı mıydı?” İçinde *Üç Denizin Arasında Osmanlı ve Fransız Boğaz Haritaları*, çeviren Nihan Özyıldırım, 94-103. İzmir: Arkas Sanat Merkezi, 2016.

Gautier, Théophile. *İstanbul*. Çeviren Nuriye Yiğitler. İstanbul: Profil Yayıncılık, 2007.

Genç, Mehmet. “Mukataa”. İçinde *TDV İslam Ansiklopedisi*, 31:129-32. Ankara, 2020.

Giz, Adnan. *Bir Zamanlar Kadıköy*. İstanbul: İletişim Yayınları, 1988.

Göçek, Fatma Müge. *Burjuvazinin Yükselişi İmparatorluğun Çöküşü, Osmanlı Batılılaşması ve Toplumsal Değişme*. Çeviren İbrahim Yıldız. Ankara: Ayraç Yayınları, 1999.

Gravina, Federico. *İstanbul’un Anlatımı*. Çeviren Yıldız Ersoy Canpolat. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2008.

Grusky, David B. “Social Stratification”. İçinde *International Encyclopedia of the Social & Behavioral Sciences*, editör Smelser ve Paul B. Baltes, 14443-52. New York: Elsevier Science, 2001.

Guilday, Peter. “The Sacred Congregation de Propaganda Fide (1622-1922)”. *The Catholic Historical Review* 6, sy 4 (1921): 478-94.

Güçlü Prifti, İrem. “Galata Santi Pietro ve Paolo (Saint Pierre) Kilisesi Koruma Projesi”. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, 2017.

Gülsoy, Ufuk, ve Bayram Nazır. *Türkiye’de Ticaretin Öncü Kuruluşu Dersaadet Ticaret Odası 1882-1923*. İstanbul: İTO Yayınları, 2009.

Güneri, Hasan. “Vakıf Suları ve Su Vakıfları”. *Vakıflar Dergisi*, sy 9 (1971): 57-79.

Güran, Tevfik. *19. Yüzyılda Osmanlı Ekonomisi Üzerine Araştırmalar*. 2. bs. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2019.

Güvenç, Murat. "Pervititch Haritaları: İstanbul İçin Bitmemiş Bir Araştırma Projesi". İçinde *Jaques Pervititch Sigorta Haritalarında İstanbul*, 11-20. İstanbul: Tarih Vakfı-AXA OYAK, t.y.

Güzel, M. Ş. "Babadan Oğula Ostrorog'lar". *Tarih ve Toplum*, sy 92 (1991): 73-77.

Halıcı, Gönül. *İstanbul'un Anadolu Yakasında Tarihsel Bir Gezinti*. C. 2. 2 c. ÇİMSA Çimento Sanayi ve Ticaret A.Ş., t.y.

Handjéri, Alexandre. *Dictionnaire français-arabe-persan et turc*. C. II. Moskova: Université Impériale, 1841.

Hanley, Will. "What Ottoman Nationality was and was not". *Journal of the Ottoman and Turkish Studies Association* 3, sy 2 (2016): 277-98.

Harlaftis, Gelina. *A History of Greek-Owned Shipping*. London-New York: Routledge, 1996.

Heraclides, Alexis, ve Ada Dialla. "Intervention in the Greek War of Independence, 1821–32". İçinde *Humanitarian Intervention in the Long Nineteenth Century*, 105-33. https://doi.org/10.2307/j.ctt1mf71b8.11. Accessed 14 Jan. 2023.: Manchester University Press, 2015.

Hervé, Francis. *A Residence in Greece and Turkey*. Londra: Whitteker and Co., 1837.

Hibbert, Christopher. *Queen Victoria A Personal History*. Cambridge: Da Capo Press, 2001.

Hobsbawm, Eric. "Giriş: Gelenekleri İcat Etmek". İçinde *Geleneğin İcadı*, editör Eric Hobsbawm ve Terence Ranger, çeviren Mehmet Murat Şahin, 1-18. İstanbul: Agora Kitaplığı, 2006.

Hornby, Lady. *Constantinople: During The Crimean War*. Londra: Richard Bentley Publisher, 1863.

Hornby, Lady (Emelia Bthyna). *Kırım Savaşı Sırasında İstanbul*. Çeviren Kerem Işık. İstanbul: Kitap Yayınevi, 2007.

Hovhannes Kalfa Sdepanyan. *Յուշապատում – Գադըգիւղի Անցեալէն Պատառիկներ [Anılar Kadıköy'ün Geçmişinden İzler]*. İstanbul: Ermeni Patrikhanesi Partik Hovagim Yayınları, 2012.

İlhan, M. Mehdi. "Osmanlı Su Yollarının Sevk ve İdaresi". *Tarih Araştırmaları Dergisi* 27, sy 44 (2008): 41-66.

İnalcık, Halil. "Cizye". İçinde *TDV İslam Ansiklopedisi*, 8:45-48, 1993.

İnciciyan, G.V. *Boğaziçi Sayfiyeleri*. Editör Duru. İstanbul: Alfa Basım Yayın, 2018.

İpek, Nurdan. "Selanik ve İstanbul'da Seçkin Yahudi Bankerler (1850-1908)". Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, 2011.

İrez, Feryal, ve Hüsamettin Aksu. *Boğaziçi Sefarethaneleri*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 1992.

Kafesçioğlu, Çiğdem. *Constantinopolis/ Istanbul, Cultural Encounter, Imperial Vision, and the Construction of the Ottoman Capital*. Pennsylvania: The Pennsylvania State University Press, 2009.

Kahraman, Seyit Ali. *Evkâf-ı Hümâyûn Nezâreti*. İstanbul: Kitabevi Yayınevi, 2006.

Kalafatoğlu, Emine Pelin. "Yüzyıl Dönümü İstanbul Mimarlığında 'Viktorya Tarzı' Sayfiye Konutları". Yüksek Lisans, İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, 2009.

———. "Yüzyıl Dönümü İstanbul Mimarlığında 'Viktorya Tarzı' Sayfiye Konutları". İçinde *Geç Osmanlı Döneminde Sanat, Mimarlık ve Kültür Karşılaşmaları*, 2. bs, 119-31. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2018.

Kardasis, Vassilis. *Diaspora Merchants in the Black Sea: The Greeks in Southern Russia, 1775-1861*. Lanham, Boulder, New York, Oxford: Lexington Books, 2001.

Karpat, Kemal H. *Osmanlı Nüfusu 1830-1914*. 2. bs. İstanbul: Timaş Yayınları, 2010.

Kasaba, Reşat. *Osmanlı İmparatorluğu ve Dünya Ekonomisi*. İstanbul: Belge Yayınları, 1993.

Kaya, Alp Yücel, ve Yücel Terzibaşoğlu. "Tahrir'den Kadastro'ya: 1874 İstanbul Emlak Tahriri ve Vergisi: 'Kadastro Tabir Olunur Tahrir-i Emlak'". *Tarih ve Toplum Yeni Yaklaşımlar*, sy 249 (Güz 2009): 7-56.

Kayra, Cahit, ve Erol Üyepazarcı. *İkinci Mahmut'un İstanbul'u, Bostancıbaşı Sicilleri*. İstanbul: İstaanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür İşleri Daire Başkanlığı, 1992.

———. *Kandilli Vaniköy Çengelköy, Mekanlar ve Zamanlar*. İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür İşleri Daire Başkanlığı Yayınları, 1993.

Kazgan, Haydar. *Galata Bankerleri*. C. 2. İstanbul: Orion Yayınevi, 2006.

———. "Levantenlerin Dünyasında Bir Aile ve Çocuk". İçinde *Avrupalı mı, Levanten mi?*, 59-70. İstanbul: Bağlam Yayıncılık, 2006.

———. *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Şirketleşme*. İstanbul: Creative Yayıncılık, 1999.

Keleş, Ruşen. *Kentbilim Terimleri Sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 1980.

Kenanoğlu, M. Macit. "1858 Arazi Kanunnamesi ve Uygulanması". *Türk Hukuk Tarihi Araştırmaları*, sy 1 (2006): 107-38.

Kentel, Koca Mehmet. "Assembling 'Cosmopolitan' Pera: An Infrastructural History of Late Ottoman Istanbul". Doktora, University of Washington, 2018.

Keyder, Çağlar. *Türkiye'de Devlet ve Sınıflar*. 19. bs. İstanbul: İletişim Yayınları, 1989.

Kıral, Bilgen. "Nitel Bir Veri Analizi Yöntemi Olarak Dokuman Analizi". *Siirt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, sy 15 (2020): 170-89.

Koç, Yunus. "Osmanlı Dönemi İstanbul Nüfus Tarihi". *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi* 8, sy 16 (2010): 171-99.

Koçak, Yaşar, Abdullah Ademoğlu, Attila Beşli, Zekiye Eraslan, ve N. Yasemen Akçay. *Sultan II. Abdülhamid Devri Harita ve Planlarında İstanbul*. İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür A.Ş, 2013.

Koloğlu, Orhan. *Cercle D'Orient'dan Büyük Kulüp'e*. İstanbul: Boyut Kitapları, 2005.

———. *Miyop Çörçil Olayı*. Ankara: Yorum Yayıncılık, 1986.

Konan, Belkıs. "Osmanlı Devlet'inde Protégé (Koruma) Sistemi". *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 58, sy 1 (2009): 169-88. https://doi.org/10.1501/Hukfak_0000001567.

Koraltürk, Murat. *Buharlı Vapurlardan Deniz Otobüslerine İstanbul'da Deniz Ulaşımı*. İstanbul: Varlık Yayınları, 2010.

Koyuncu Kaya, Miyase. "An English Merchant in Ottoman İzmir (Smyrna): William Barker (1731-1825)". *Belleten* 84, sy 300 (2020): 717-44.

Kütükçü, Tamer. *Geçmiş Zamanların, Mekanların ve Hatırlamaların Rafında Kadıköy'ün Kitabı*. İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2014.

Kütükoğlu, Mübahat. *Osmanlı-İngiliz İktisadi Münasebetleri I (1580-1838)*. Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, 1974.

———. *Osmanlı-İngiliz İktisadi Münasebetleri II (1838-1850)*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, 1976.

La Fontaine, James. "The La Fontaine Family". İçinde *Family Records, A Record of the Origin and History of the Giraud and Whittall Families of Turkey*, 117-43. Londra: Adams Bros. and Sharlow LTD, 1934.

La Petit Parisien. "Assemblée générale de la mission laïque". 27 Ocak 1908. http://catalogue.bnf.fr/ark:/12148/cb34419111x.

Laidlaw, Christine. *Levant'taki İngilizler 18. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'yla Ticaret ve Siyaset*. Çeviren Hakan Abacı. İstanbul: Alfa Basım Yayın, 2014.

Lebouteiller, Pascal. "Harita Çıkarma Yöntemlerinin Gelişimi ve Boğazların Tasviri (17.-19. Yüzyıllar)". İçinde *Üç Denizin Arasında Osmanlı ve*

Fransız Boğaz Haritaları, çeviren Gözde Şakar, 186-203. İzmir: Arkas Sanat Merkezi, 2016.

Les Députés de la Nation a Constantinople 1692-1900. Nancy: Imprimerie Berger-Levrault & Cie, 1901.

Marmara, Rinaldo. *Bizans'tan Günümüze İstanbul Latin Cemaati ve Kilisesi*. İstanbul: Kitap Yayınevi, 2006.

———. *Osmanlı Başkentinde Bir Levanten Semti Galata-Pera*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2020.

———. *Pangaltı (Pancaldi) 19. Yüzyılın Bir Levanten Semti*. İstanbul: Şişli Belediyesi, 2003.

Mehmed Süreyya. "Şerif Paşa (Hamal)". İçinde *Sicill-i Osmanî*, editör Nuri Akbayar, çeviren Seyit Ali Kahraman, C. 5. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1996.

Mehmet Süreyya. "Ali Nizami Paşa". İçinde *Sicill-i Osmanî*, editör Nuri Akbayar, 1:272. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları-Kültür Bakanlığı, 1996.

Memiş, Şefik. *Anadolu Yakasının İlk Belediyesi Beykoz: 10. Daire-i Belediye*. İstanbul: Beykoz Belediyesi Kültür Yayınları, 2020.

Mentzer, Raymond A., ve Andrew Spicer. "Introduction: Etre Protestant". İçinde *Society and Culture in the Huguenot World, 1559-1685*, editör Raymond A. Mentzer ve Andrew Spicer, 1-9. Cambridge, U.K. ; New York: Cambridge University Press, 2002.

Mete, Zekai. *Sultan I. Selim Vakfı*. İstanbul: Net Kırtasiye, Tanıtım ve Matbaa, 2011.

Michel, Frére Ange. *Saint-Joseph'in Öyküsü-1, 1870-1923*. İstanbul: Saint-Joseph Lisesi Eğitim Vakfı, 2002.

Milne-Smith, Amy. *London Clubland: A Cultural History of Gender and Class in late-Victorian Britain*. New York: Palgrave Macmillan, 2011.

Mireille, S.O.A. "Implantation des Assomptionistes sur la rive asiatique d'Istanbul". *Le Flambeau*, 1980.

Moltke, Helmuth von. *Moltke'nin Türkiye Mektupları*. Çeviren Hayrullah Örs. İstanbul: Remzi Kitabevi, 1969.

Nebioğlu, Osman. *Bir İmparatorluğun Çöküşü ve Kapitülasyonlar*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1986.

Nemlioğlu Koca, Yasemin. "Denizlerimizi Aydınlatanlar: Türkiye'de Fenerlerin Kuruluşu ve Gelişimi". *Journal of Eta Maritime Science* 6, sy 2 (2018): 103-17. https://doi.org/10.5505/jems.2018.95867.

Nerval, Gerard de. *Doğuya Seyahat*. Çeviren Muharrem Taşçıoğlu. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 2002.

Noirval, Gerard de. *Le Conflit Franco-Turc*. Brüksel: Imperial Nationale, 1902.

Nowill, Sydney E.P. *Constantinople and Istanbul 72 Years of Life in Turkey*. Leicester: Matador Publishing, 2011.

O'Conor, Nicholas. *Notes from Constantinople - Political Dairy of Sir Nicholas O'Conor, Britain's Ambassador to the Porte, 1898-1908*. Editör John Burman. İstanbul: Isis Press, 2010.

Oktay, Tarkan. *Osmanlı'da Büyükşehir ve Belediye Yönetimi İstanbul Şehremaneti*. İstanbul: Yeditepe Yayınları, 2011.

Ortaylı, İlber. "Levantenler". İçinde *Avrupalı mı, Levanten mi?*, editör Arus Yumul ve Fahri Dikkaya, 23-28. İstanbul: Bağlam Yayıncılık, 2006.

———. *Osmanlı Toplumunda Aile*. İstanbul: Pan Yayıncılık, 2000.

———. *Tanzimat Devrinde Osmanlı Mahallî İdareleri: 1840-1880*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 2000.

———. *Tanzimat Devrinde Osmanlı Mahallî İdareleri (1840-1880)*. Gözden geçirilmiş 3. baskı. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2018.

Osmanağaoğlu, Cihan. *Tanzimat Dönemi İtibarıyla Osmanlı Tâbiiyetinin (Vatandaşlığının) Gelişimi*. İstanbul: Legal Yayıncılık, 2004.

Öğrenci, Pınar. "19. Yüzyıl Özgün Konut Tipleri Bağlamında Sarıca Ailesi Yapıları Mimar C. Pappas ve Arif Paşa Apartmanı". Yüksek Lisans Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, 1998.

Öğün, Tuncay. “Osmanlı Devleti’nde Müsadere Uygulamaları”. İçinde *Osmanlı Ansiklopedisi*, 6:371-83. Yeni Türkiye Yayınları, 1999.

Ölçer, Erol. *Sokak Şehir Hafıza, Kuyulu’dan Biçki Yurdu’na Osman Nuri Ergin ile İstanbul Sokak Adları*. Editör Ali Adem Yörük. İstanbul: Zeytinburnu Belediyesi Kültür Yayınları, 2014.

Önce, Gökhan. *Kendine Özgü Bir Semt Moda*. İstanbul: Kadıköy Belediyesi Yayınları, 1998.

Öndeş, Osman. *Asıl Efendiler Levantenler*. İstanbul: Şenocak Yayınları, 2010.

———. *Moda, Kadıköy’ün Güngörmüş Sayfiyesi*. İstanbul: K-İletişim Yayınları, 2021.

———. *Modalı Vitol Ailesi*. 2. bs. İstanbul: Tarihçi Kitabevi, 2015.

Öner, Haluk. *Bir Dünya Cenneti Kadıköy ve Edebiyatımız*. İstanbul: Kitap&Cafe Serüven Yayınları, 2015.

Özcan, Azmi. “Kırım Savaşında Üsküdar ve İngiliz Askerleri”. İçinde *Üsküdar Sempozyumu, I, Bildiriler*, C. 1. İstanbul: Üsküdar Belediye Başkanlığı Üsküdar Araştırmaları Merkezi, 2004.

Özen, Saadet. *Yüz Elli Yılın Tanığı Notre Dame de Sion*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2005.

Öztürk, Ali İhsan. *Osmanlı’dan Cumhuriyete İmtiyaz Usulü ile Yürütülen İstanbul Belediye Hizmetleri (Yap-İşlet-Devret Uygulaması) (1852-1964)*. İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür A.Ş, 2010.

Öztürk, Nazif. *Menşei ve Tarihi Gelişimi Açısından Vakıflar*. Ankara: Vakıflar Genel Müdürlüğü, 1983.

Öztürk, Osman. *Osmanlı Hukuk Tarihinde Mecelle*. İstanbul: İslamî İlimler Araştırma Vakfı, 1973.

Pamuk, Şevket. *Osmanlı Ekonomisinde Bağımlılık ve Büyüme (1820-1913)*. 3. bs. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2023.

———. *Osmanlı İmparatorluğu’nda Paranın Tarihi*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2000.

Parlatır, İsmail. “Sayfiye”. *Osmanlıca Türkçesi Sözlüğü*. Ankara: Yargı Yayınevi, 2012.

Pauw, Erald, ed. *Daheim in Konstantinopel Deutsche Spuren am Bosporus ab 1850-Memleketimiz Dersaadet 1850’den İtibaren Boğaziçi’ndeki Alman İzleri*. Nürnberg: Pagma Verlag, 2014.

Perouse, Jean-François, Pascal Lebouteiller, ve Bekir Cantemir. “Ch. E. Goad’ın Yangın Sigortası Planları: XX. Yüzyılın Başındaki İstanbul’u Tanımak İçin En Sonunda Ortaya Koyulan Bir Hazine (Stefanos Yerasimos Anısına)”. İçinde *Charles Edouard Goad’un İstanbul Sigorta Haritaları Plan D’Assurance de Constantinople*, editör Ali Mazak, VIII-XII. İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediye Başkanlığı Kütüphane ve Müzeler Müdürlüğü, 2007.

Pinon, Pierre. “The Parceled City: Istanbul in the XIXth Century”. İçinde *Rethinking XIXth Century City*, editör Attilio Petruccioli, 45-64. Cambridge, Massachusetts: Aga Khan Program for Islamic Architecture, 1998.

Piran, Cemşit. *20 No’lu Tramvay Kadıköy-Moda*. İstanbul: Gita Yayınları, 2017.

Price, Roger. *Fransa’nın Kısa Tarihi*. Çeviren Özkan Akpınar. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, 2012.

Quataert, Donald. “19. Yüzyıla Genel Bakış Islahatlar Devri 1812-1914”. İçinde *Osmanlı İmparatorluğu’nun Sosyal ve Ekonomik Tarihi 1600-1914*, editör Halil İnalcık ve Donald Quataert, çeviren Süphan Andıç, 2. bs, 2:885-1051. İstanbul: Eren Yayıncılık, 2006.

Rado, Şevket. *Bostancıbaşı Defteri, 1802 Yılında Boğaziçi ve Haliç Kıyılarında Kimler Otururdu?* İstanbul: Hayat Tarih Mecmuası, 1972.

Raymond, Alexandre M. *Notes Pratiques et Résumés sur l’art du Contructeur en Turquie*. Paris: H. Dunod et E. Pinat, 1908.

Rear, Marjorie. *William Barker, Member of the Right Worshipful Levant Company 1731-1825, A Life in Smyrna*, 2015. http://levantineheritage.com/pdf/Biography-of-William-Barker-Levant-Company-Merchant-Marjorie-Rear.pdf.

Redhouse, J.W. *A Lexicon Engilish and Turkish*. Londra: The Oriental Literature Society, 1880.

Rey, Francis. *La Protection Diplomatique et Consulaire dans les Echelles du Levant et de Barbarie*. Paris: L. Larose & Force, 1899.

Roberts, J.M. *Avrupa Tarihi*. Çeviren Fethi Aytuna. İstanbul: İnkılap Kitabevi, 2017.

Rosenthal, Steven T. *The Politics of Dependency: Urban Reform in Istanbul*. Westport, Connecticut: Greenwood Press, 1980.

Rozan, Minna. "Public Space and Private Space Among the Jews of Istanbul in the Sixteenth and Seventeenth Centuries". *Turcica*, sy 30 (1998): 331-46.

Rozental, İzel. *Moda Sevgilim "Yeniden"*. İstanbul: Kırmızı Kedi Yayınları, 2016.

Sağ, M. Kaan. "Haydarpaşa İngiliz Mezarlığı". İçinde *Geç Osmanlı Döneminde Sanat, Mimarlık ve Kültür Karşılaşmaları*, editör Gözde Çelik, 2. bs, 93-117. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2018.

Salah, Ebru. "Sayfiye to Banlieu: Suburban Landscape around Anatolian Railways, from Mid-Nineteenth Century to The World War II". Doktora, ODTÜ, 2013.

Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye, Sene 1281 (1864). İstanbul: Takvimhane-i Amire, 1864.

Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye, Sene 1282 (1865). İstanbul: Matbaa-i Amire, 1865.

Schild, Rivka Geron. "19. Yüzyılda Beyoğlu'nda Bir Kalkınma Aracı Olarak Yapısal Dönüşüm". Doktora Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, 2015.

Schmitt, Oliver Jens. *Les Levantins, Cadres de vie et Identités d'un Groupe Ethno-Confessionnel de L'Empire Ottoman au "Long" 19e Siécle*. İstanbul: Isıs Press, 2007.

Sefer, Semih. *Lorandolar ve Tübiniler Osmanlı Devletinde Levanten Banker Aileler ve Faaliyetleri*. İstanbul: Albaraka Yayınları, 2020.

Serbestoğlu, İbrahim. “Osmanlı Devleti’nde Tabiiyet”. Doktora Tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2010.

Serdaroğlu, Ü. Serdar, ve Kadir Yıldırım. “An Ottoman-English Merchant in Tanzimat Era: Henry James Hanson and his Position in Ottoman Commercial Life”. *Turkish Studies* 10, sy 6 (2015): 923-46. http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.8311.

Seyitdanlıoğlu, Mehmet. *Tanzimat Devrinde Meclis-i Vâlâ (1838-1868)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1999.

———. *Tanzimat Döneminde Modern Belediyeciliğin Doğuşu. Yerel Yönetim Metinleri*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2010.

———. “Yerel Yönetim Metinleri (V): Turuk ve Ebniye Nizamnamesi ve Getirdikleri”. *Çağdaş Yerel Yönetimler* 5, sy 3 (1996): 67-81.

Sezer Sevinç, Sezim. “Tanzimat’tan Cumhuriyet’e İstanbul’da Latin Katolik Yapıları”. Doktora, Mimar Sinan Üniversitesi, 1997.

Sırma, İbrahim. “Osmanlı Anonim Şirketlerinde Kar Dağıtımı”. *Akdeniz Üniversitesi Uluslararası Alanya İşletme Fakültesi Dergisi* 3, sy 2 (2011): 117-36.

Skarlatos, Byzantios. *Η Κωνσταντινουπολις Η Περιγραφη, Τοπογραφικη, Αρχαιολογικη και Ιστορικη [I Konstantinoupolis I Perigrafi, Topografiki, Archaiologiki kai Istoriki]*. C. 2. Atina: Αναρεου Κορομπλα [Anareou Korompla] Matbaası, 1862.

Slot, B. *Archipelagus turbatus: les Cyclades entre colonisation latine et occupation ottomane c. 1500-1718*. Uitgaven van het Nederlands Historisch-Archaeologisch Instituut te Istanbul 51. Istanbul: Nederlands Historisch-Archaeologisch Instituut te Istanbul, 1982.

Somel, Selçuk Akşin. “Rumi 1301(1885) Tarihli İstanbul Sayımı”. İçinde *Osmanlı Devleti’nde Bilgi ve İstatistik*, 147-64. Ankara: T.C. Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü Yayınları, 2000.

Spencer, Edmund. *Türkiye, Rusya, Karadeniz ve Çerkezistan*. Çeviren Dilek Cenkçiler. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2014.

Sperco, Willy. *Les Italiennes de Turquie*. İstanbul: Lui Zelliç Matbaa, t.y.

Steiner, Zara. "Elitism and Foreign Policy The Foreign Office before the Great War". İçinde *Shadow and Substance in British Foreign Policy 1895-1939*, editör B. J. C. McKercher ve D.J. Moss, 19-56. Alberta: The University of Alberta Press, 1984.

Street, George Edmund. *Memoir of George Edmund Street, R.A.* Editör Arthur Edmund Street. Londra: John Murray, 1888.

Şarlak, Eva. *İstanbul'un 100 Kilisesi*. İstanbul'un Yüzleri 18. İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür A.Ş, 2010.

Şehremanet Hududu Dahilinde Bulunan Mahalat Esamisi. Dersaadet [İstanbul]: Arşak Garoyan Matbaası, 1329.

Şeni, Nora. "19. Yüzyıl Seyahatnamelerinin Işığında İstanbul Levantenleri". İçinde *Seni Unutursam İstanbul...*, çeviren Saadet Özen ve Şirin Tekeli, 153-62. İstanbul: Kitap Yayınevi, 2008.

———. "İstanbul'da Dragoman Hanedanları ve Levantenler". İçinde *Seni Unutursam İstanbul...*, çeviren Saadet Özen ve Şirin Tekeli, 163-78. İstanbul: Kitap Yayınevi, 2008.

Şimşek Padar, Serap. "Kadıköy Belediyesinin Kuruluş Süreci ve Meclis Üyeleri". *OTAM (Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi)*, sy 53 (2023): 207-34.

Tanır, Engin Deniz. "Cumhuriyet'in Kuruluş Sürecinde Türkiye'de Fransız Okulları (1919-1925)". Doktora, Ankara Üniversitesi İnkılap Tarihi Enstitüsü, 2016.

Tanrıkulu, Murat. "Sigorta Kartografyasının Batı'da, Osmanlı Devleti'nde ve Türkiye'de Doğuşu, Gelişimi ve Son Bulması". *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi* 27, sy 2 (2023): 335-58.

Tavernier, Jean-Baptiste. *Tavernier Seyahatnamesi*. Çeviren Teoman Tunçdoğan. İstanbul: Kitap Yayınevi, 2006.

Tekeli, İlhan. “19. Yüzyılda İstanbul Metropol Alanının Dönüşümü”. İçinde *Tanzimat: Değişim Sürecinde Osmanlı İmparatorluğu*, 9. bs, 525-39. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2020.

———. *İstanbul’un Planlanmasının ve Gelişmesinin Öyküsü*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2013.

———. *Modernizm, Modernite ve Türkiye’nin Kent Planlama Tarihi*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2009.

Tekeli, İlhan, ve Selim İlkin. “28 Aralık 1860 Tarihli Tahrir-i Nüfus ve Emlâke Dair Talimname’nin Osmanlı Modernite Projesi Açısından Okunması Üzerine”. İçinde *Cumhuriyetin Harcı III: Modernitenin Altyapısı Oluşurken*, 27-62. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2004.

Teoman, Zeki. *Kadıköy ve Kadıköy’ün Öyküsü*. İstanbul: Gençlik Kitabevi, 1980.

The Manchester Commercial List 1867-1868 First and Second Years. London: Estell & Co., 1867.

Thobie, Jacques. *Intérêts et Imperialisme Français dans L’Empire Ottoman (1895-1914)*. Paris: Publications de la Sorbonne Imprimerie Nationale, 1977.

“Ticaretten Toplumsal Topografyaya Uzanan Bir Kaynak: Şark Ticaret Yıllıkları, 1868-1945”, t.y. https://archives.saltresearch.org/handle/123456789/199580.

Toprak, Zafer. *Türkiye’de Ekonomi ve Toplum (1908-1950) Milli İktisat- Milli Burjuvazi*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1995.

Tournefort, Joseph de. *Tournefort Seyahatnamesi*. Çeviren Teoman Tunçdoğan. İstanbul: Kitap Yayınevi, 2005.

Tugay, Emine Fuat. *Bir Aile Üç Asır*. Çeviren Şeniz Türkömer. 2. bs. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2015.

Tuğlacı, Pars. *Tarih Boyunca İstanbul Adaları*. C. I. İstanbul: Say Yayınları, 1995.

Türk Futbol Tarihi. C. 1. 6 c. Türkiye Futbol Federasyonu Yayınları, 1992.

Türkçe Sözlük. C. 2. Ankara: Türk Dil Kurumu, 1998.

Türker, Orhan. *Halkidon'dan Kadıköy'e Körler Ülkesinin Hikayesi*. İstanbul: Sel Yayıncılık, 2023.

———. *Pera'dan Beyoğlu'na İstanbul'un Levanten ve Azınlık Semtinin Hikayesi*. İstanbul: Sel Yayıncılık, 2016.

Uçarol, Rifat. "Gazi Ahmet Muhtar Paşa". İçinde *TDV İslam Ansiklopedisi*, 13:445-48. İstanbul, 1996.

Uyar, Mesut. "Osmanlı Devlet'inde Kolera Salgını: İstanbul Örneği (1892-1895)". Doktora, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, 2005.

Uygun, Ayşe. "761 No'lu Üsküdar Şer'iyye Sicilinin Transkripsiyon ve Değerlendirmesi". Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2014.

Uysal, Ahmet Can. *1793 ve 1802 Yıllarında İstanbul Kıyıları*. İstanbul: Hoşgörü Yayınları, 2019.

———. "İstanbul Şehir Tarihine Ait Bir Vesika: Defter-i Bostancı". İçinde *10. Uluslararası İstanbul Bilimsel Araştırmalar Kongresi, 23-25 Temmuz 2022*, 415-25, 2022. https://www.academia.edu/84262513/_%C4%B0stanbul_%C5%9Eehir_Tarihine_Ait_Bir_Vesika_Defter_i_Bostanc%C4%B1_10_Uluslararas%C4%B1_%C4%B0stanbul_Bilimsel_Ara%C5%9Ft%C4%B1rmalar_Kongresi_23_25_Temmuz_2022_%C4%B0stanbul_s_415_425.

Uzun, Neslihan. "Üsküdar Mahkemesi 750 No'lu Şer'iyye Sicili (8 Muharrem-12 Şevval 1314/19 Haziran 1896-16 Mart 1897) Transkripsiyon ve Değerlendirmesi". Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2016.

Ünaydın, Ruşen Eşref. *Bütün Eserleri*. Editör Necati Birinci ve Nuri Sağlam. C. 2. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2002.

Ünver, Metin, ve Murat Hulkiender. *II. Abdülhamid Dönemi Osmanlı-Fransız İlişkilerinde Krizler ve Çatışmalar, 1901 Hadisesi (Lorando ve Tubini Meselesi)*. İstanbul: İlgi Kültür Sanat Yayıncılık, 2018.

Üsdiken, Behzat. “Glavani Ailesi”. İçinde *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, 3:402. İstanbul: Kültür Bakanlığı-Tarih Vakfı, 1993.

———. “Kırım Kilisesi”. İçinde *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, 4:565-66. İstanbul: Kültür Bakanlığı-Tarih Vakfı, 1994.

Varlık, Nükhet. “İstanbul’da Veba Salgınları”. İçinde *Antik Çağlardan XXI. Yüzyıla Büyük İstanbul Tarihi*, 4:146-51. İstanbul: İSAM-İstanbul Büyükşehir Belediye Başkanlığı Kültür A.Ş., 2015.

Wallerstein, Immanuel. “The Bourgeois(ie) as Concept and Reality”. *The Newleft Review*, sy 167 (1988): 91-106.

Weeks, Jeffrey. “Farklılığın Değeri”. İçinde *Kimlik: Topluluk, Kültür, Farklılık*, çeviren İrem Sağlamer, 85-100. İstanbul: Sarmal Yayınevi, 1998.

Whittall, G. W. “The Whittall Family in The 18th & 19th Centuries & Associated Families”. Erişim 09 Eylül 2021. http://www.levantineheritage.com/pdf/The-Early-Whittalls-G.W.Whittall.pdf.

Whittall, Geoffrey William. *Constantinople to Kensington: The Reminiscences of Geoffrey William Whittall, 1906-2003*. Editör John W. Whittall. Leicestershire: Troubador Publishing Ltd, 2012.

Whittall, Hugh. “The Whittalls of Turkey, 1809-1973”. Erişim 09 Eylül 2021. http://www.levantineheritage.com/book2.htm.

Wittman, William. *Osmanlı’ya Yolculuk*. Çeviren Belkıs Dişbudak. Ankara: ODTÜ Geliştirme Vakfı Yayıncılık, 2011.

Wood, Alfred C. *Levant Kumpanyası Tarihi*. Çeviren Çiğdem Erkel İpek. Ankara: Doğu Batı Yayınları, 2013.

Woolerton, June. *A History of British Royal Jubilees*. Yorkshire: Pen & Sword History, 2022.

Yağan, Nefise Burcu. “1980 Öncesinde İstanbul’da Tarihi Sayfiye Alanlarında Kentsel ve Mekânsal Değişim Süreci”. Doktora Tezi, Yıldız teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, 2015.

———. *İstanbul'un Tarihi Sayfiye Alanları ve Dönüşüm Süreçleri*. İstanbul: Libra Kitap, 2018.

———. *İstanbul'un Tarihi Sayfiye Alanları ve Dönüşüm Süreçleri*. İstanbul: Libra Kitap, 2018.

Yaşar, Filiz. *Yunan Bağımsızlık Savaşı'nda Sakız Adası*. Ankara: Phoenix Yayınevi, 2006.

———. "Yunanistan'ın Kuruluş Sürecinde Sakız Adası (1821-1829)". Yüksek Lisans Tezi, Mersin Üniversitesi, 2004.

Yerasimos, Stefanos. "La Communauté Juive d'Istanbul a la fin du XVIe Siécle". *Turcica*, sy 27 (1995): 101-30.

———. "La réglementation urbaine ottomane (XVIe-XIXe siècles)". İçinde *L'Occidentalisation d'Istanbul au XIXe Siècle*, editör Stefanos Yerasimos, Pierre Pinon, ve Alain Borie, 1-60, 1992. https://hal.archives-ouvertes.fr/hal-02970907.

———. "Levanten Kimdir?" İçinde *Avrupalı mı Levanten mi?*, editör Arus Yumul ve Fahri Dikkaya, 29-32. İstanbul: Bağlam Yayıncılık, 2006.

———. "Quelques Éléments sur l'ingénieur Luigi Storari". İçinde *Architettura e Architetti Italiani ad Istanbul tra il XIX e il XX Secolo, İstanbul, 27-28 Kasım 1995, Bildiri Kitabı*, 117-23. İstanbul: İstanbul İtalyan Kültür Merkezi, 1996.

———. "Tanzimat'ın Kent Reformları Üzerine Etkisi". İçinde *Modernleşme Sürecinde Osmanlı Kentleri*, editör Paul Dumont ve François Georgeon, 1-18. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1996.

Yetişkin Kubilay, Ayşe. "Batı Kaynaklı Haritalardaki İstanbul". İçinde *Antik Çağlardan XXI. Yüzyıla Büyük İstanbul Tarihi*, 1:522-43. İstanbul: İSAM-İstanbul Büyükşehir Belediye Başkanlığı Kültür A.Ş., 2015.

Yıldırım, Ali, ve Hasan Şimşek. *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. 8. bs. Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2011.

Yıldırım, Nuran. "Kolera Salgınları". İçinde *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, 5:45-46. İstanbul: Kültür Bakanlığı-Tarih Vakfı, 1995.

Yıldız, Kenan. “Şehir Topoğrafyasına Etkisi Bakımından Osmanlı Dönemi İstanbul Yangınları”. İçinde *Antik Çağ’dan XXI. Yüzyıla Büyük İstanbul Tarihi*, 1:486-503. İstanbul: İSAM-İstanbul Büyükşehir Belediye Başkanlığı Kültür A.Ş., 2015.

Yılmaz, Celali, ed. *Osmanlı Anonim Şirketleri*. İstanbul: Scala Yayıncılık, 2011.

Yılmaz, Coşkun. “Bir Haritanın Rehberliğinde 1845 İstanbulu”. İçinde *Antik Çağ’dan XXI. Yüzyıla Büyük İstanbul Tarihi*, 1:562-84. İstanbul: İSAM-İstanbul Büyükşehir Belediye Başkanlığı Kültür A.Ş., 2015.

Yılmaz, Havva. “Everyday Life, Status Groups and The Sayfiye Culture in Kadıköy during The Second Constitutional Period”. Yüksek Lisans, İstanbul Şehir Üniversitesi, 2017.

Yılmaz, Nihat. “Osmanlı İtibar-ı Milli Bankası”. Yüksek Lisans, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2009.

Yılmaz, Serap. “İzmirli Levantenler (17-20. yy)”. İçinde *Avrupalı mı Levanten mi?*, editör Alus Yumul ve Fahri Dikkaya, 119-40. İstanbul: Bağlam Yayıncılık, 2006.

Yumul, Arus. “Melez Kimlikler”. İçinde *Avrupalı mı Levanten mi?*, editör Arus Yumul ve Fahri Dikkaya, 39-50. İstanbul: Bağlam Yayıncılık, 2006.

Yumul, Arus, ve Fahri Dikkaya, ed. *Avrupalı mı Levanten mi?* İstanbul: Bağlam Yayıncılık, 2006.

Yüce, Mehmet. *Osmanlı Melekleri, Futbol Tarihimizin Kadim Devreleri*. İstanbul: İletişim Yayınları, 2015.

Zarifi, Yorgo L. *Hatıralarım- Kaybolan Bir Dünya İstanbul 1800-1920*. Çeviren Karin Skotiniyadis. 3. bs. İstanbul: Literatür Yayıncılık, 2021.

Zeytinli, Emine. “A British Merchant in Turkey: Freeman of The Levant Company and Consul, Donald Sandison at Bursa, 1795–1868”. *Tarih Dergisi*, sy 68 (2018): 31-56. https://doi.org/10.26650/TurkJHist.2018.426566.

Zorlu, Nihan. “Batılılaşma Ekseninde Mekteb-i Harbiye ve Mimari Dönüşümdeki Yeri”. *bāb Journal of Architecture and Design* 2, sy 2 (2021): 185-99.

Χρυσοβελόνης, Φίλιππος Λ. *Χίος και Χίοι δια Μέσου των Αιώνων [Chios kai Chioi dia Mesou ton Aionon]*. Atina, 1938.

Haritalar

D’Ostoya, G. “Beyoğlu - Plan General de Galata, Pera et Pancaltı”. 77x242. İstanbul: 6me Cercle de Constantinople [6. Daire-i Belediye], 1860 1858. http://katalog.ibb.gov.tr/yordam/?dil=0&p=1&q=hrt_005692&alan=tum_txt&demirbas=Hrt_005692.

Dağdelen, İrfan, ed. *Alman Mavileri, 1913-1914 I. Dünya Savaş Öncesi İstanbul Haritaları*. İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediye Başkanlığı Kütüphaneler ve Müzeler Müdürlüğü, 2006.

Dağdelen, İrfan, ed. *Charles Edouard Goad’un İstanbul Sigorta Haritaları Plan D’Assurance Constantinople*. İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediye Başkanlığı Kütüphaneler ve Müzeler Müdürlüğü, 2007.

Hekimé, Antonie. “Plan de Cadıkeuy Cote D’Asie Constantinople”. İstanbul: Annuaire Oriental & Printing Company, 1900. Atatürk Kitaplığı.

İstanbul Üniversitesi, Nadir Eserler Ktp., Harita Bölümü nr. 92760-92761.

Jacques Pervititch Sigorta Haritalarında İstanbul. İstanbul: Tarih Vakfı-AXA OYAK, t.y.

Moltke, Helmuth von. “Daru’l-hilafetü’l-aliye ve civarı haritasıdır.” 70x78 cm. Dersaadet [İstanbul]: Dersaadet, 1852. Hrt_000239. İBB Atatürk Kitaplığı.

Scheda, Josef Ritter von. “General-Karte der Europaeischen Turkei und des Konigreiches Griechenland. Herausgegeben von Josef Ritter v. Scheda. K.K. Oesterr Oberst. (with) Plan von Constantinopel.” Viyana: Artaria, 1869. https://www.davidrumsey.com/luna/servlet/detail/RUMSEY~8~1~325826~90094723:XI--Plan-von-Constantinopel?sort=Pub_List_No_

InitialSort%2CPub_Date%2CPub_List_No%2CSeries_No&qvq=w4s:/what%2FOttoman%2BMapping;q:istanbul;sort:Pub_List_No_InitialSort%2CPub_Date%2CPub_List_No%2CSeries_No;lc:RUMSEY~8~1&mi=54&trs=210.

Stolpe, Carl. "Plan de Constantinople avec ses faubourgs, le port et une partie du Bosphore levé et vérifié d'après les changements les plus récents jusqu'en 1866". Berlin: J. H. Neumann, 1866. https://bibliotheque-numerique.icp.fr/viewer/8041/?offset=#page=1&viewer=picture&o=&n=0&q=.

Stolpe, Carl. "Plan von Constantinopel mit den Vorstädten, dem Hafen, und einem Theile des Bosporus = Plan de Constantinople avec ses faubourgs, le port et une partie du Bosphore". 1882. https://www.davidrumsey.com/luna/servlet/detail/RUMSEY~8~1~330375~90098904:Plan-von-Constantinopel?sort=Pub_List_No_InitialSort%2CPub_Date%2CPub_List_No%2CSeries_No&qvq=q:constantinople;sort:Pub_List_No_InitialSort%2CPub_Date%2CPub_List_No%2CSeries_No;lc:RUMSEY~8~1&mi=6&trs=452#.

Yetişkin Kubilay, Ayşe. *İstanbul Haritaları 1422-1922*. İstanbul: Denizler Kitabevi, 2010.

EKLER

Ek 1. Caferağa Mahallesinin 3786 Numaralı "Dersaadet'de Bulunan Emlakların Kıymet ve Vergilerini Mübeyyin Defter"in Moda Kısmı

Aded-i Umûmi Numrosu	Cinsi	Yemin	Yesâr	Atîk numro	Müstegallat	zirâ'	Hudûd-ı emlâk	Semt	esami-i mahallat	Cadde	Ashâb-ı emlâk	Kıymet-i Emlak	Tarih-i sened	Senedâtın mahal-i i' tâsı	Mülkün hangi vakfa mensub olduğu	
882	Hane	1			5 oda 2 sofa 1 kuyu 1 matbah	145	Emirze oğlu Ohanis hanesiyle Despo hanesi ve tarik	Kadıköy	Caferağa	Yoğurtçu Çeşme Caddesi	Keresteci Avram veled-i Todori	27000	5 Ca. 83	Mazbut evkâf	Sultan Selim Han-ı Kadîm	
883	Hane	4		4	5 oda 2 sofa 1 kuyu 1 sarnıç 1 matbah	145,5	Avram hanesiyle Vartani hanesi ve tarik	Kadıköy	Caferağa	Yoğurtçu Çeşme Caddesi	Bakkal Haci Nikola zevcesi Vesnepo bint Yorgi	25000	4 Receb 82	Mazbut evkâf	Sultan Selim Han-ı Kadîm	
884	Hane	6				165	Vesnepo hanesiyle Arus hanesi ve tarik	Kadıköy	Caferağa	Yoğurtçu Çeşme Caddesi	Varanni bint Varanan	6500	21 Muharrem 90	Mazbut evkâf	Sultan Selim Han-ı Kadîm	
885	Hane	8		8	3 oda 1 sofa 1 kuyu 1 matbah	150	Varanni arsasıyla Araşez hanesi ve tarik	Kadıköy	Caferağa	Yoğurtçu Çeşme Caddesi	Kapamacı oğlu Kiynorun zevcesi Arus	16000	29 Receb 86	Mazbut evkâf	Sultan Selim Han-ı Kadîm	
886	Hane	10		10	3 oda 1 sofa 1 kuyu 1 matbah	126	Arus hanesiyle Mığırdiç zevcesi hanesi ve tarik	Kadıköy	Caferağa	Yağmurcu Çeşme Caddesi	Ardeşiz veled-i Çerun	12000	9 Zilhicce 88	Mazbut evkâf	Sultan Selim Han-ı Kadîm	
887	Hane	12		12	4 oda 2 sofa 1 kuyu 1 matbah	175	Ardeşiz hanesiyle Mariya hanesi ve tarik	Kadıköy	Caferağa	Yoğurtçu Çeşme Caddesi	bâ-i'tibâr-ı sehm, 4 sehm itibarıyle 1 sehmi Makarina bint Rakail, 1 sehmi Mığırdiç 2 sehmi zevcesi Harolima	20000	25 Ramazan 86	Mazbut evkâf	Sultan Selim Han-ı Kadîm	
888	Hane	14		14	3 oda 1 sofa 1 kuyu 1 matbah	150	Mıgırdiç hanesiyle Romanı veresesi hanesi ve tarik	Kadıköy	Caferağa	Yoğurtçu Çeşme Caddesi	Mariya bint Andon	12000	8 safer 84	Mazbut evkâf	Sultan Selim Han-ı Kadîm	
889	Hane	16		16	3 oda 1 sofa 1 kuyu 1 matbah	110	Beğler oğlu Ağya arsasıyla sahib-i hanenin diğer hanesi ve tarik	Kadıköy	Caferağa	Yoğurtçu Çeşme Caddesi	Bakoma Kalfa veled-i Hristo	16000	16 safer 89	Mazbut evkâf	Sultan Selim Han-ı Kadîm	

890	Hane	18		18	7 oda 2 sofa 1 kuyu 1 sarnıç 1 matbah	250	Sahib-i hanenin diğer hanesiyle Yorgi hanesi ve tarik	Kadıköy	Caferağa	Yoğurtçu Çeşme Caddesi	Latin Milletinden Galodani Tüccar Elber zevcesi Angelika bint Bernar	40000	14 Receb 89	Mazbut evkâf	Sultan Selim Han-ı Kadîm	
891	Hane	20			5 oda 2 sofa 1 kuyu 1 matbah	120	Elber zevcesi Angelika hanesiyle sahib-i hanenin diğer hanesi ve tarik	Kadıköy	Caferağa	Yoğurtçu Çeşme Caddesi	Hizmetkâr Yorgi veled-i Mihael	24000	16 Şaban 89	Mazbut evkafdan	Sultan Selim Han-ı Kadim	
892	Hane	22			5 oda 2 sofa 1 kuyu 1 matbah	100	Sahib-i hanenin diğer hanesiyle Artin Efendi hanesi ve tarik	Kadıköy	Caferağa	Yoğurtçu Çeşme Caddesi	Hizmetkâr Yorgi veled-i Mihael	24000	16 Şaban 89	Mazbut evkafdan	Sultan Selim Han-ı Kadim	
893	Hane	24			7 oda 2 sofa 1 kuyu 1 sarnıç 1 matbah	600	Yorgi hanesiyle üç Tarafı tarik	Kadıköy	Caferağa	Yoğurtçu Çeşme Caddesi	Artin Efendi veled-i Hacador ve zevcesi Memduh bint Agob	80000	27 Şaban 89	Mazbut evkafdan	Sultan Selim Han-ı Kadim	
894	Hane	26			5 oda 2 sofa 1 kuyu 1 matbah	6,5 dönüm	Hacı İzzet Bey veresesi bağıyla Ahmed Bey zevcesi ve tarik	Kadıköy	Caferağa	Yoğurtçu Çeşme Caddesi	bâ-i'tibâri 8 sehm, 2 sehmi Abdülkadir Behçet Efendi bin Mehmed Bey, 4 sehmi Abdülmaruf Afif//Akif ve Mehmed Ali Bey bin Behcet Efendi	45000	9 Muharrem 83	Mazbut evkafdan	Sultan Selim Han-ı Kadim	
895	Hane	28		38	1 kuyu	Tahmini 20000	Behçet Efendi ve hissedarları bahsiyle Fransız Mektebi ve tarik	Kadıköy	Caferağa	Yoğurtçu Çeşme Caddesi	Ahmed Bey zevcesi Nefise Hanım ile Gelini Emine ve hafidi Hadice ve Mustafa Nuri ve Mehmed Es'ad	240000			Sultan Selim Han-ı Kadim	
896	Fransız Mektebi	30		40		111	Ahmed Bey zevcesi bahsiyle mekteb-i mezkur akarından hane ve tarik	Kadıköy	Caferağa	Yoğurtçu Çeşme Caddesi	Lagorbas oğlu Tüccar Andon zevcesi Vercimin bint Halayun					
897	Hane	32			5 oda 2 sofa 1 kuyu 1 matbah		Sahib-i mülk mektebiyle Birani Korpayağı ve tarik	Kadıköy	Caferağa	Yoğurtçu Çeşme Caddesi	Lagorbas oğlu Tüccar Andon zevcesi Vercimin bint Halayun	40000				

898	Bağ	34			2 oda 1 ahur 1 bostan kuyusu 1 tam	tahmini 25000	Karaz hanesiyle Rıza Efendi bağı ve tarik	Kadıköy	Caferağa	Yoğurtçu Çeşme Caddesi	Birani Nurlu/Mozuli	280000				
899	Bağ maa kürün	36		44	5 oda 2 sofa 1 kuyu 1 matbah	20000	Birani Kurlu bağıyla Nefise Hanım bağı ve tarik	Kadıköy	Caferağa	Yoğurtçu Çeşme Caddesi	Çayır Katibi Ali Rıza Efendi ve zevcesi Aişe Sıdıka Hanım bint Veysi	200000	5 Zilkade 71	Mazbut evkafdan	Sultan Selim Han-ı Kadim ve Babü's-Sâade Ağası el-Hacc Halil Ağa	
900	Bağ	38		46	1 oda 1 kuyu	30000	Rıza Efendi bağıyla Ahmed Ağa ve hissedarı bağı ve tarik	Kadıköy	Caferağa	Yoğurtçu Çeşme Caddesi	Bağlı Çalık Mehmed zevcesi ve Hacı Ali kerimesi Nefise Hanım	120000	12 Zilkade 91	Mazbut evkafdan	Köse Osman Ağa Camii Şerif İmamı olanlara meşrut Hatice Hatun Vakfından	
901	Bağ	40		40	1 oda 1 kuyu	12000, tahmini	Çalık Mehmed Bağıyla Kahvedere ve tarik	Kadıköy	Caferağa	Yoğurtçu Çeşme Caddesi	Nısf hissesi Ahmed Ağa bin Halil ve diğer nısf hissesi Halil ve hemşirleri Ayşe ve Hatice hanımlar benun Osman	24000	16 Şaban 89	Mazbût evkâf	Sultan selim Han-ı Kadim	
902	Kahve Dükkanı	42		50			Ashâb-ı kahve bağıyla çeşme ve meydan	Kadıköy	Caferağa	Yoğurtçu Çeşme Caddesi	Nısf hissesi Ahmed Ağa bin Halil ve diğer nısf hissesi Halil ve hemşirleri Ayşe ve Hatice hanımlar benun Osman	24000	16 Şaban 89	Mazbût evkâf	Sultan selim Han-ı Kadim	
903	Çeşme	44		52			Mezkûr kahvehaneyle bakkal dükkanı ve meydan	Kadıköy	Caferağa	Yoğurtçu Çeşme Caddesi	Ba'nisi nâ-ma'lûm	80000	27 Şaban 89	Mazbût evkâf	Sultan selim Han-ı Kadim	
904	Bakkal dükkanı	46		44			Çeşme ve meydan ve tarik	Kadıköy	Caferağa	Yoğurtçu Çeşme Caddesi	Bu-dahî (Ba'nisi nâ-ma'lûm), Ahmed Ağa ve hissedarı	45000	9 Muharrem 83	Mazbût evkâf	Sultan selim Han-ı Kadim	
905	Bağurcuçeşmesi meydanı	48		56			sahib-i meydan bağı ve çeşme ve dere ve leb-i derye ve tarik	Kadıköy	Caferağa	Yoğurtçu Çeşme Caddesi	Bu-dahî (Ba'nisi nâ-ma'lûm), Ahmed Ağa ve hissedarı	240000				
906	Hane Arsası		1			720	Çavuş oğlu Petraki arsasıyla Raluka arasası ve tarik	Kadıköy	Caferağa	Yoğurtçu Çeşme Caddesi	Sarraf Marek zevcesi Hrosya bint Malhi				Sultan Selim Vakfına mukataalu	
907	Hane Arsası		3			3000	Hrosya arsasıyla Kirlos Efendi bahçesi ve tarik	Kadıköy	Caferağa	Yoğurtçu Çeşme Caddesi	Abacı Paşa Ligoranko Efendi zevcesi Raluka	40000				

908	Hane		5	1	5 oda 2 sofa 1 kuyu 1 bahçe	658	Tarafeyn-i Haçi Bekri Ağa veresesi bağı ve tarik	Kadıköy	Caferağa	Yoğurtçu Çeşme Caddesi	bâ-i'tibâri sehm (38 sehm itibariyle) 6 sehmi Fatmatü'z-Zehra Hanım; 16 sehmi Kerimesi Hatice Huriye Hanım; 16 sehmi diğer Kerimesi Hadice Hanım	280000				
909	Bağ		7		2 oda 1 sofa 1 kuyu	20	Mustafa Nuri ve hissedarı bağıyla Kiykorun ve biraderleri bağı ve tarik	Kadıköy	Caferağa	Yoğurtçu Çeşme Caddesi	Mösyo Doynin zevcesi Angelika bint Naço	200000	5 Zilkade 81	Mazbût evkâf	Sultan Selim Han-ı Kadim ve Babü's-Sâade Ağası el-Hacc Halil Ağa	
910	Tarla		9		1 oda	29947	Angelika bağıyla Hacı İsmail Ağa hanesi ve tarik	Kadıköy	Caferağa	Yağuruncu Çeşme Caddesi	bâ-i'tibâri sehm (3 sehm itibariyle) 1 sehmi Kiykoruk, 1 sehmi Mığırdiç ve 1 sehmi Ohannes	120000	12 Zilkade 91		Kosa Osman Ağa Camii Şerifeyn imam olanlara meşrut Hatice Hatun vakfından	
911	Hane		11		3 oda 1 sofa 1 kuyu 1 matbah	315	Kiynorun ve hissedarı tarlasıyla tarlasıyla Esma Hanım kulübesi? Ve tarik	Kadıköy	Caferağa	Yoğurtçu Çeşme Caddesi	Bekçi Hacı İsmail Ağa	60000	15 Receb 238	Evkâfdan musaddak mütevellisi	Ahmed Ağanın Pederi Halil Paşa (Halil Hamid Paşa)	
912	Sündürme		13		1 oda	200	Hacı İsmail hanesiyle Hacı Ahmed Efendi arsası ve tarik	Kadıköy	Caferağa	Yoğurtçu Çeşme Caddesi	Mustafa Ağa zevcesi Esma Hanım bint Hüdaverdi	8000	15 Receb 238	Evkâfdan musaddak mütevellisi	Ahmed Ağanın Pederi Halil Paşa (Halil Hamid Paşa)	
913	Hane	2		2	9 oda 2 sofa 1 kuyu 1 sarnıç 1 matbah	450	Tarafeyni sahib-i hanenin diğer haneleri ve tarik	Kadıköy	Caferağa	Yoğurtçu Çeşme Caddesi	Tüccar Bacantu zevcesi Angelika bint Naço	4000	15 Receb 238	Evkâfdan musaddak mütevellisi	Ahmed Ağanın Pederi Halil Paşa (Halil Hamid Paşa)	
914	Hane	4			9 oda 2 sofa 1 kuyu 1 sarnıç 1 matbah	400	Tarafeyni sahib-i hanenin diğer haneleri ve tarik	Kadıköy	Caferağa	Yoğurtçu Çeşme Caddesi	Tüccar Bacantu zevcesi Angelika bint Naço	28000	15 Receb 238	Evkâfdan musaddak mütevellisi	Ahmed Ağanın Pederi Halil Paşa (Halil Hamid Paşa)	
915	Hane	6			9 oda 2 sofa 1 kuyu 1 sarnıç 1 matbah	400	Tarafeyni sahib-i hanenin diğer haneleri ve tarik	Kadıköy	Caferağa	Yoğurtçu Çeşme Caddesi	Tüccar Bacantu zevcesi Angelika bint Naço	29000	11 Safer 90	Evkâfdan musaddak mütevellisi	Ahmed Ağanın Pederi Halil Paşa (Halil Hamid Paşa)	

916	Hane	8			9 oda 2 sofa 1 kuyu 1 sarnıç 1 matbah	400	Tarafeyni sahib-i hanenin diğer haneleri ve tarik	Kadıköy	Caferağa	Yoğurtçu Çeşme Caddesi	Tüccar Bacantu zevcesi Angelika bint Naço	70000	9 Ca. 90	Evkâfdan musaddak mütevellisi	Ahmed Ağanın Pederi Halil Paşa (Halil Hamid Paşa)	
917	Suyolu Vakfı Bağı	10				14 dönüm	Denbalis hanesiyle Cesnil hanesi ve tarik	Kadıköy	Caferağa	Yoğurtçu Çeşme Caddesi	Suyolu Vakfı Bağı	120000	5 Zilhicce 90			
918	Hane	12			8 oda 2 sofa 1 kuyu 1 matbah	680	Suyolu Vakfı bağıyla Maranko hanesi ve tarik	Kadıköy	Caferağa	Yoğurtçu Çeşme Caddesi	İngiltere Devleti tebaasından Zost/Züst Cisnis	280000				
919	Hane	14			8 oda 2 sofa 1 kuyu 1 matbah 1 sarnıç	738	Cisnil Mariya hanesi ve tarik	Kadıköy	Caferağa	Yoğurtçu Çeşme Caddesi	Danimarka devleti tebaasından Zost/Züst Maranko	200000	2 C. Evvel 80		Esbak el-Hacc Mustafa Ağa	
920	Hane	16			8 oda 2 sofa 1 kuyu 1 matbah 1 bostan kuyusu	6000	Eleni hanesiyle sahib-i hane arsası ve tarik	Kadıköy	Caferağa	Yoğurtçu Çeşme Caddesi	Dalkorı zevcesi Mariya bint Meyke	300000	Gurre-i Zilhicce 84	Mazbût evkâf	Sultan selim Han-ı Kadim	
921	Hane maa bağ		1	1	10 oda 2 sofa 1 kuyu 1 matbah 1 ahur	4,5 dönüm	Behçe Efendi ve hissedarı bağıyla Lorandaon bağı ve tarik	Kadıköy	Caferağa	Lorado Zokağı	bâ-t'tibârı sehm (320 sehm itibariyle) 98 sehmi Mustafa Nuri Bey, 98 sehmi Mehmed Es'ad Bey, 49 sehmi Hatice Hanım, 35 sehmi Emine Hanım, 40 sehmi Nefise Hanım	12000	15 R. Ahir 81	Üsküdar Muhakemesinden	Mülk	
922	Bağ		3	3		9 dönüm	Mustafa Nuri Bey ve hissedarı bağıyla sahibi bağ hanesi ve tarik	Kadıköy	Caferağa	Lorado Zokağı	Fransa Devleti tebaasından Mösyo Rona Loranda veled-i Lebirbu	4000	3 Receb 82		Mülk	
923	Hane maa bağ		5	5	10 oda 2 sofa 1 sarnıç 1 kuyu 1 ahur	15 dönüm	Sahibi hane bağıyla lebb-i derya ve tarik	Kadıköy	Caferağa	Lorado Zokağı	Panulaki zevcesi Karmele bint Dimyanco	75000	28 R. Evvel 88	Mazbût evkâf	Sultan Selim Han-ı Kadim	
924	Bahçe		7			9859	Evram hanesiyle sahibi bahçe	Kadıköy	Caferağa	Lorado Zokağı	Tüccar İstefan zevcesi Lobze bint Anderiko ve Estafani ve	75000	28 R. Evvel 88	Mazbût evkâf	Sultan Selim Han-ı Kadim	

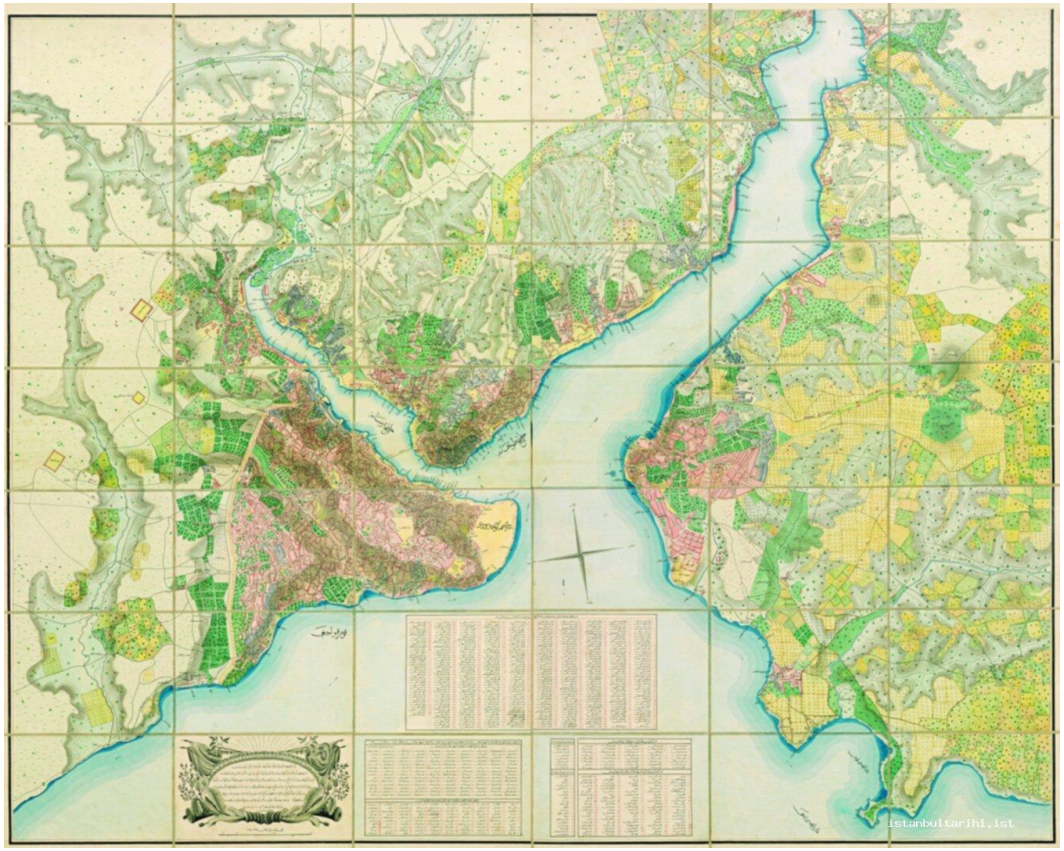
							ahuru ve lebb-i derya				Maruonko ve Civani					
925	Hane	2		2	8 oda 2 sofa 1 kuyu 1 sarnıç 1 matbah	3193	Dalkorda zevcesi mariya hanesiyle sahib-i hanenin diğer hanesi ve tarik	Kadıköy	Caferağa	Mekteb Zokağı	İtalya Devleti tebaasından Eleni bint Dimitri	75000	28 R. Evvel 88	Mazbût evkâf	Sultan Selim Han-ı Kadim	
926	Hane	4		4	8 oda 2 sofa 1 kuyu 1 sarnıç 1 matbah		Tarafeyn-i sahibi hanenin diğer haneleri ve tarik	Kadıköy	Caferağa	Mekteb Zokağı	İtalya Devleti tebaasından Eleni bint Dimitri	75000	28 R. Evvel 88	Mazbût evkâf	Sultan Selim Han-ı Kadim	
927	Hane	6		6	8 oda 2 sofa 1 kuyu 1 sarnıç 1 matbah		Tarafeyn-i sahibi hanenin diğer haneleri ve tarik	Kadıköy	Caferağa	Mekteb Zokağı	İtalya Devleti tebaasından Eleni bint Dimitri	1000000	20 Muharrem 238	Üsküdar Muhakemesinden		
928	Hane	8		8	8 oda 2 sofa 1 kuyu 1 sarnıç 1 matbah		Sahibi hanenin diğer hanesiyle Pavloride … hanesi ve tarik	Kadıköy	Caferağa	Mekteb Zokağı	İtalya Devleti tebaasından Eleni bint Dimitri	90000	5 Ca 90	Mazbût evkâf	Sultan Selim Han-ı Kadim	
929	Hane	10		10	6 oda 1 sofa 1 sarnıç 1 kuyu 1 matbah	891	Alık hanesiyle Natali hanesi ve tarik	Kadıköy	Caferağa	Mekteb Zokağı	İtalya Devleti tebaasından Pavlo Pede Manastiye veled-i Filib	65000	11 Muharrem 90	Mazbût evkâf	Sultan Selim Han-ı Kadim	
930	Hane	12		12	6 oda 1 sofa 1 sarnıç 1 kuyu 1 matbah	900	Tarafeyn-i Pede Manasiye haneleri ve tarik	Kadıköy	Caferağa	Mekteb Zokağı	Latin Milletinden Tüccar Nikola veled-i Espirozun zevcesi Konlida bint Çegüzeya	170000	5 Ca 90	Mazbût evkâf	Sultan Selim Han-ı Kadim	
931	Hane	14			6 oda 1 sofa 1 kuyu 1 matbah	825	Natali hanesiyle Angelika hanesi ve tarik	Kadıköy	Caferağa	Mekteb Zokağı	İtalya Devleti tebaasından Pavlo Pedemonte veled-i Filib	110000	28 Şaban 87	Mazbût Evkâf	Sultan Selim Han-ı Kadîm	
932	Hane	16			6 oda 1 sofa 1 kuyu 1 matbah		Tarafeyn-i Pavlo Pedemonte haneleri ve tarik	Kadıköy	Caferağa	Mekteb Zokağı	Angelika bint Angeli	270000	28 Şaban 87	Mazbût Evkâf	Sultan Selim Han-ı Kadîm	
933	Hane arsası	18				3331	Sahibi arsa hanesiyle Cağzonun bahçesi ve tarik	Kadıköy	Caferağa	Mekteb Zokağı	İtalya Devleti tebaasından Pavlo Pedemonte veled-i Filib	300000	5 Zilkade 71	Mazbût Evkâf ve Mahmud Paşa Mahkemesi	Sultan Selim Han-ı Kadîm	
934	Mekteb		1	1			Üç tarafı tarik ve bir tarafı lebb-i derya	Kadıköy	Caferağa	Mekteb Zokağı	Ermeni Katolik Mektebi	180000	25 Muharrem 82	Mazbût Evkâf	Sultan Selim Han-ı Kadîm	

935	Hane		3	3	5 oda 2 sofa 1 matbah 1 kuyu	15000	Sahibi hanenin diğer hanesiyle tarafeyn-i tarik ve lebb-i derya	Kadıköy	Caferağa	Mekteb Zokağı	Angelika bint Angeli	80000	27 Şevval 90	Mazbût Evkâf	Sultan Selim Han-ı Kadîm	
936	Hane		5		5 oda 2 sofa 1 matbah 1 kuyu		Sahibi hanenin diğer hanesiyle arsa ve tarik	Kadıköy	Caferağa	Mekteb Zokağı	Angelika bint Angeli	60000	27 Şevval 90	Mazbût Evkâf	Sultan Selim Han-ı Kadîm	
937	Hane arsası		7				Tarafeyn-i sahibi arsa haneleri ve tarik	Kadıköy	Caferağa	Mekteb Zokağı	Angelika bint Angeli	60000	27 Şevval 90	Mazbût Evkâf	Sultan Selim Han-ı Kadîm	
938	Hane		9		5 oda 2 sofa 1 kuyu 1 matbah		Sahibi hanenin diğer hane ve arsası ve tarik	Kadıköy	Caferağa	Mekteb Zokağı	Angelika bint Angeli	60000	27 Şevval 90	Mazbût Evkâf	Sultan Selim Han-ı Kadîm	
939	Hane		11		5 oda 2 sofa 1 kuyu 1 matbah		Tarafeyn-i sahibi hanenin diğer haneleri ve tarik	Kadıköy	Caferağa	Mekteb Zokağı	Angelika bint Angeli	60000	22 C.Evvel 90	Mazbût Evkâf	Sultan Selim Han-ı Kadîm	
940	Hane		13		5 oda 2 sofa 1 kuyu 1 matbah		Tarafeyn-i sahibi hanenin diğer haneleri ve tarik	Kadıköy	Caferağa	Mekteb Zokağı	Angelika bint Angeli	60000	13 Receb 83	Mazbût Evkâf	Sultan Selim Han-ı Kadîm	
941	Hane		15		5 oda 2 sofa 1 kuyu 1 matbah		Sahibi hanenin diğer hanesiyle arsa ve tarik	Kadıköy	Caferağa	Mekteb Zokağı	Angelika bint Angeli	60000	22 Ca 90	Mazbut Evkaf	Sultan Selim Han-ı Kadim	
942	Hane	2			5 oda 2 sofa 1 kuyu 1 sarnıç 1 matbah	800	Tarafeyn-i Lorando hanesiyle bahçesi ve tarik	Kadıköy	Caferağa	Moda Burnu Zokağı	Avusturya Devleti tebaasından Komisyoncu Avram veled-i Haruna	40000	15 Muharrem 80	Mazbut Evkaf	Sultan Selim Han-ı Kadim	
943	Hane	4			10 oda 2 sofa 1 kuyu 1 sarnıç 1 matbah 1 ahur 1 bahçe	4 dönüm	Avram hanesiyle lebb-i derya ve tarik	Kadıköy	Caferağa	Moda Burnu Zokağı	Sarraf Estafan zevcesi Levize bint Andorka	60000	22 C. Evvel 90	Mazbut Evkaf	Sultan Selim Han-ı Kadim	
944	Bahçe		1			31 dönüm	Sahib-i bağ diğer bağının hanesi ve lebb-i derya ve tarik	Kadıköy	Caferağa	Moda Burnu Zokağı	Sarraf Estafan zevcesi Levize bint Andorka					
945	Kahve ve Meydan		2				Sahib-i kahve bağıyla lebb-i derya ve tarik	Kadıköy	Caferağa	Moda Burnu Zokağı	Sarraf Estafan zevcesi Levize bint Andorka	40000	25 Muharrem 82	Mazbut Evkaf	Sultan Selim Han-ı Kadim	
946	Hane	2			6 oda 2 sofa 1 kuyu 1 matbah	500	Marenko hanesiyle sahib-i hanenin	Kadıköy	Caferağa	Delkorda Zokağı	Dalkuru zevcesi Mariya bint Mekiye	40000	25 Muharrem 82	Mazbut Evkaf	Sultan Selim Han-ı Kadim	

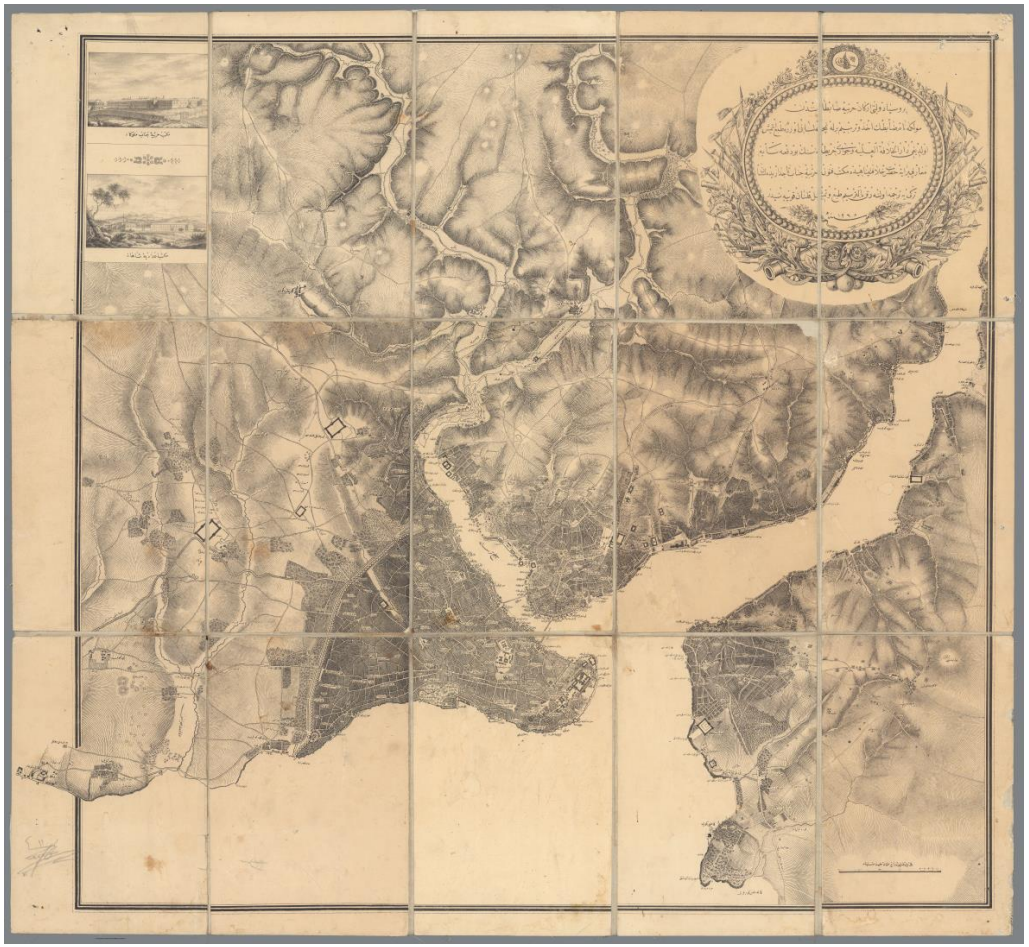
							diğer hanesi ve tarik									
947	Hane	4			6 oda 2 sofa 1 kuyu 1 matbah	500	Sahib-i hane hanesiyle Aleksandri hanesi ve tarik	Kadıköy	Caferağa	Delkorda Zokağı	Dalkuru zevcesi Mariya bint Mekiye	100000	25 Muharrem 82	Mazbut Evkaf	Sultan Selim Han-ı Kadim	
948	Hane	6			7 oda 2 sofa 1 kuyu 1 sarnıç 1 matbah	675	Tarafeyn-i Mariya hanesiyle arsa ve tarik	Kadıköy	Caferağa	Delkorda Zokağı	Aleksandra Efendi veled-i Kostanti	40000	25 Muharrem 82	Mazbut Evkaf	Sultan Selim Han-ı Kadim	
949	Hane arsası	8				1250	Aleksandri Efendi hanesiyle sahib-i arsanin diğer arsadı ve tarik	Kadıköy	Caferağa	Delkorda Zokağı	Dalkuru zevcesi Mariya bint Mekiye	40000	25 Muharrem 82	Mazbut Evkaf	Sultan Selim Han-ı Kadim	
950	Hane arsası	10				1500	Sahib-i arsa arsasıyla Koti hanesi ve tarik	Kadıköy	Caferağa	Delkorda Zokağı	Dalkuru zevcesi Mariya bint Mekiye	40000	25 Muharrem 82	Mazbut Evkaf	Sultan Selim Han-ı Kadim	
951	Hane	12			5 oda 2 sofa 1 kuyu 1 matbah	263	Tarafeyn-i Dalkuru zokağı ve arsalarıyla ve tarik	Kadıköy	Caferağa	Delkorda Zokağı	Taşçı Koti veled-i Haralamyun	40000	25 Muharrem 82	Mazbut evkaf	Sultan Selim Han-ı Kadim	
952	Hane arsası		1			6000	Tarafeyn-i sahib-i arsa hanesiyle diğer arsa ve tarik	Kadıköy	Caferağa	Delkorda Zokağı	Dalkuru zevcesi Mariya bint Mekiye	60000	13 C. 90	Mazbut evkaf	Sultan Selim Han-ı Kadim	
953	Hane arsası		3			300	Sahib-i arsasnın diğer arsasıyla Efraz Bey hanesi ve tarik	Kadıköy	Caferağa	Delkorda Zokağı	Dalkuru zevcesi Mariya bint Mekiye	24000	26 Ca. 71	Hüccet-i şer'iyye, Mahmud Paşa Muhakemesinde mazbut evkaf,	Sultan Selim Han-ı Kadim	
954	Hane		5		2 oda 1 sofa 1 kuyu 1 matbah	360	Mariya hane, arsası tarafeyn-i tarik	Kadıköy	Caferağa	Delkorda Zokağı	Yazmacı Mıgırdiç zevcesi Efraz Bey bint Artin	400000	26 Ca. 71	Hüccet-i şer'iyye, Mahmud Paşa Muhakemesinde mazbut evkaf,	Sultan Selim Han-ı Kadim	
991	Hane	2			4 oda 1 sofa 1 matbah 1 sarnıç	136	Yorgi Paparaki arsasıyla İstalanus kulübesi ve tarik	Kadıköy	Caferağa	Ralı Zokağı	Bağcevan Yani veled-i Kostantin ve zevcesi Dabata bint Mihael	240000	27 N. 66	Evkaf	Sultan Selim Han, Cafer Ağa Mescidi Şerifi	
992	Kulube	4			1 oda 1 kuyu	93	Yani ve zevcesi hanesiyle Dayana hanesiyle ve tarik	Kadıköy	Caferağa	Ralı Zokağı	Bağcevan İstefeno	50000	13 Zilkade 90	Mazbut evkaf	Sultan Selim Han-ı Kadim	
993	Hane Arsası	6		6		132	İsefanos hanesi arsasıyla Serkis arsası ve tarik	Kadıköy	Caferağa	Ralı Zokağı	Yunan Tebaasından İstefani zevcesi	8000	6 Muharrem 91	Mazbut evkaf	Sultan Selim Han-ı Kadim	

											Oniko bint Meniye					
994	Hane Arsası	8				132	Dayana arsasıyla Kostanti arsası ve tarik	Kadıköy	Caferağa	Ralı Zokağı	Mana ve Hacir Karabek veled-i Mıgırdıç	62000	6 Muharrem 91	Mazbut evkaf	Sultan Selim Han-ı Kadim	
995	Kulube	10				132	Serkis arsasıyla sahib-i arsasnın diğer arsası ve tarik	Kadıköy	Caferağa	Ralı Zokağı	Hizmetkar Hrista	40000	16 Ca. 88	Evkafdan musaddak mütevelli	İmam Mustafa Efendi	
996	Hane Arsası	12				132	Sahib-i arsa diğer arsasıyla Mikli arsası ve tarik	Kadıköy	Caferağa	Ralı Zokağı	Hizmetkar Hrista	32000	11 Zilkade 86	Mazbut evkaf	Sultan Selim Han-ı Kadim	
997	Hane Arsası	14				132	Kostanti arsasıyla Aleko arsası ve tarik	Kadıköy	Caferağa	Ralı Zokağı	Mekile Maska	90000	19 Ca. 90	Mazbut evkaf	Sultan Selim Han-ı Kadim	
998	Hane Arsası	16				132	Mesiki arsasıyla Angelika arsası ve tarik	Kadıköy	Caferağa	Ralı Zokağı	Aleko	60000	10 Receb 88	Evkafdan musaddak mütevelli	İmam Mustafa Efendi	
999	Hane Arsası		1				Yorgi arsasıyla üç tarafı tarik	Kadıköy	Caferağa	Ralı Zokağı	Esterati Rali zevcesi Angelika bint İstefani	20000	12 Zilkada 86	Evkafdan musaddak mütevelli	İmam Mustafa Efendi	
1000	Dalyan Mahallesi						Moda Burnunda Dere Ağzı ve hane bağçesi yüzüne varınca mahall-i derya	Kadıköy	Caferağa	Alada Moda Burunu	Sülüs Hissesine Manolaki ve Panayut ve Asiko veled-i Kasandra ve zevci Varasandi ve taş ve Raki ve Luha ve Harifiye ve Sofı	15000				

Ek 2. Haritalar

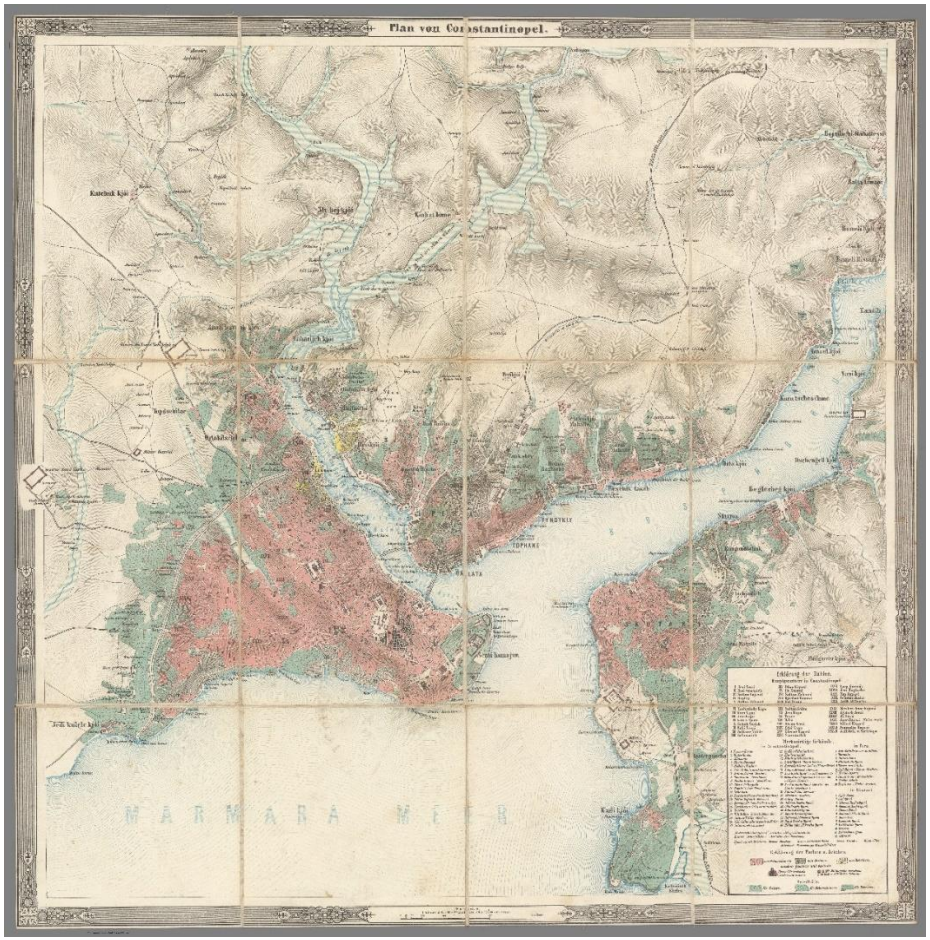
Ek 2.1. Mühendishane öğrencileri tarafından hazırlanan, 27 Rebiûlevvel 1261/6 Nisan 1845 tarihli harita

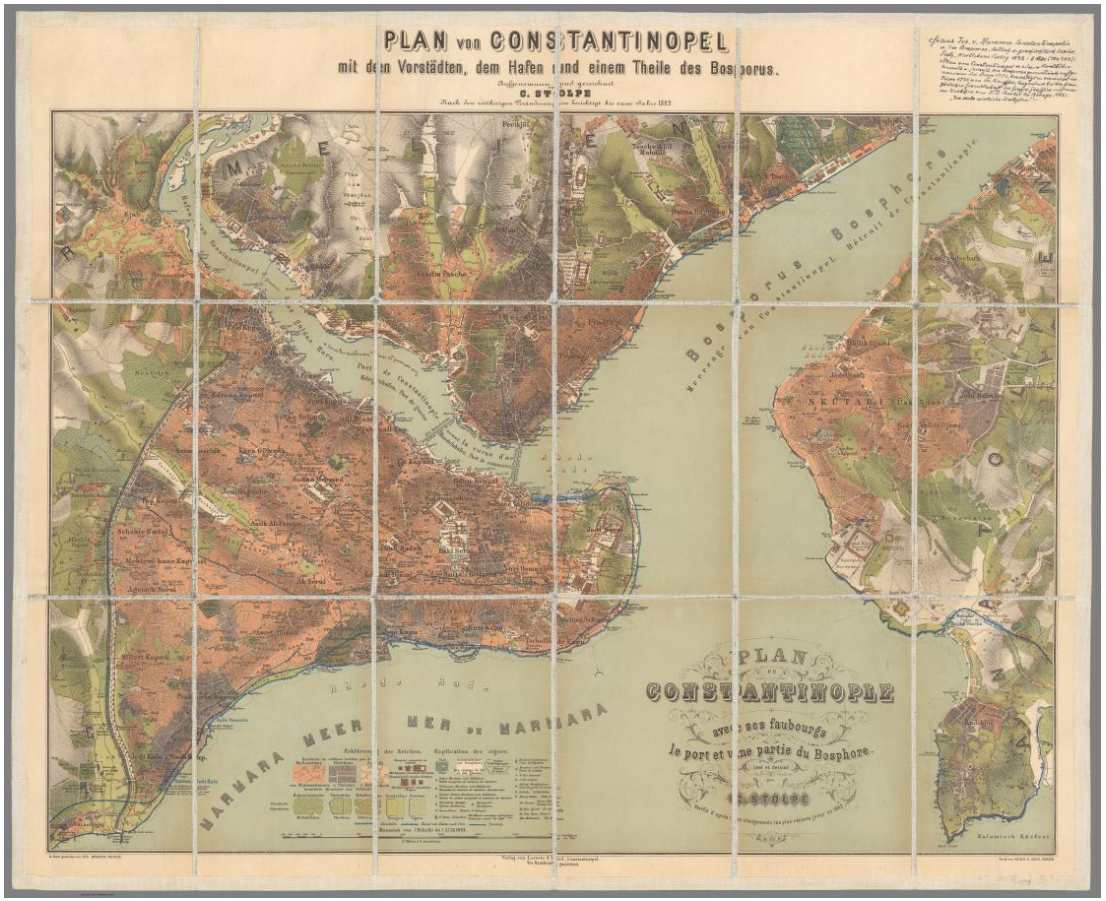
Ek 2. 2. Helmuth von Moltke'nin 1838-1839 tarihinde yaptığı İstanbul haritası

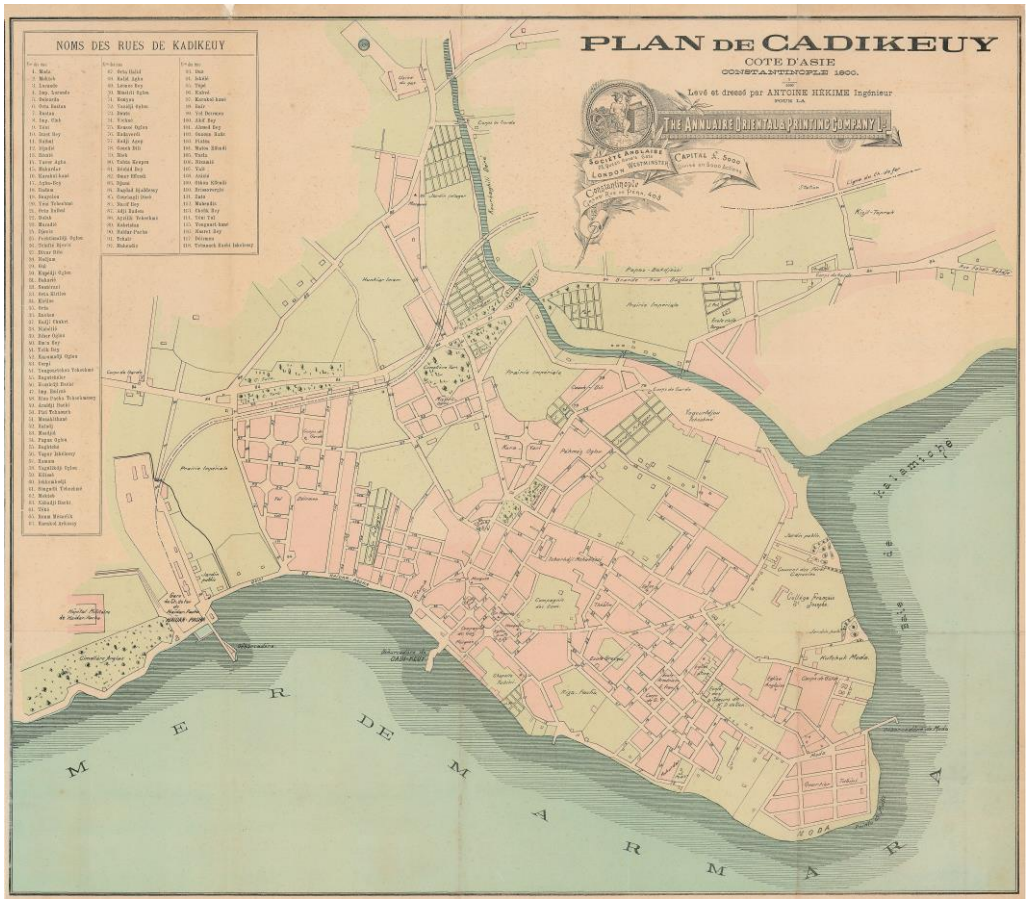
Ek 2. 3: Carl Stolpe'nin 1866 tarihli İstanbul Haritası

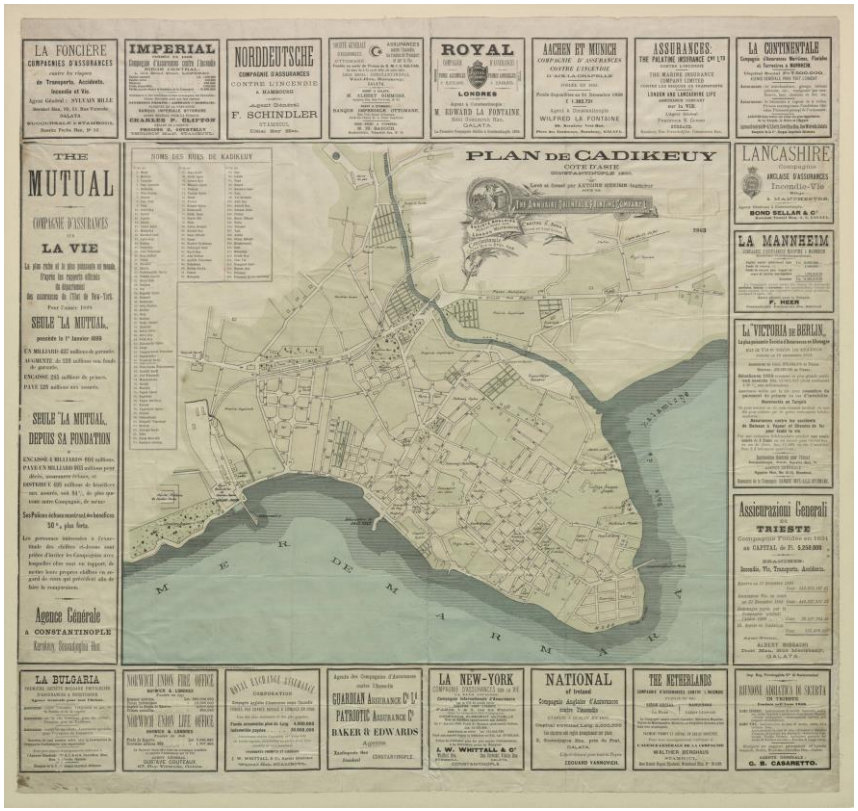
Ek 2. 4: Josef Ritter von Scheda'nın 1869 tarihli İstanbul haritası

Ek 2. 5: Carl Stolpe'nin 1882 tarihli İstanbul Haritası

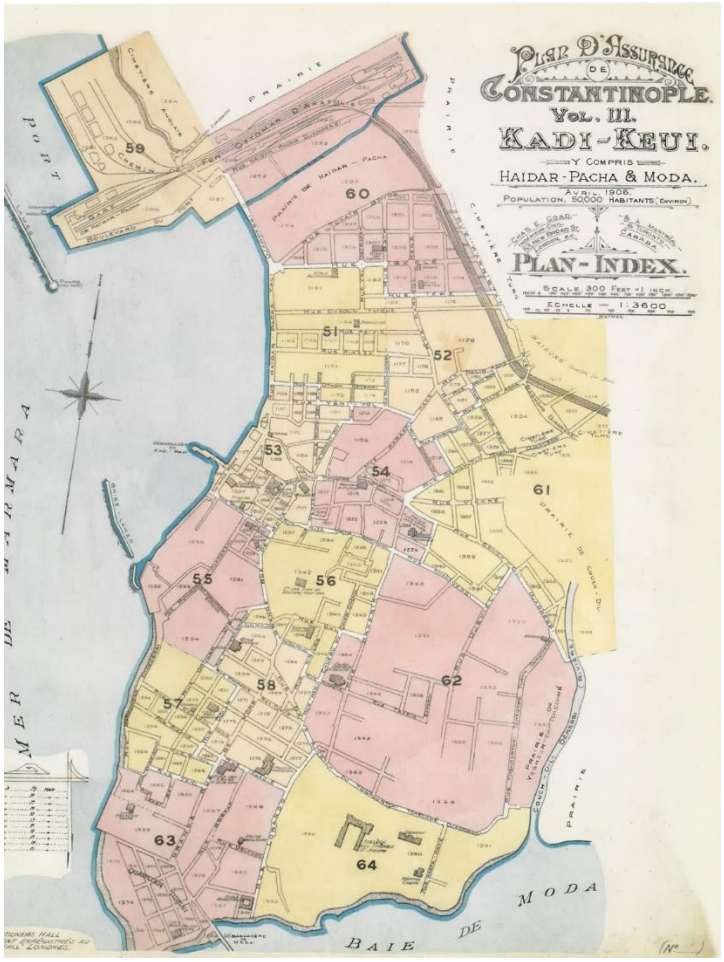

Ek 2. 6: Antoine Hekimé'nin 1900 tarihli Kadıköy Haritası

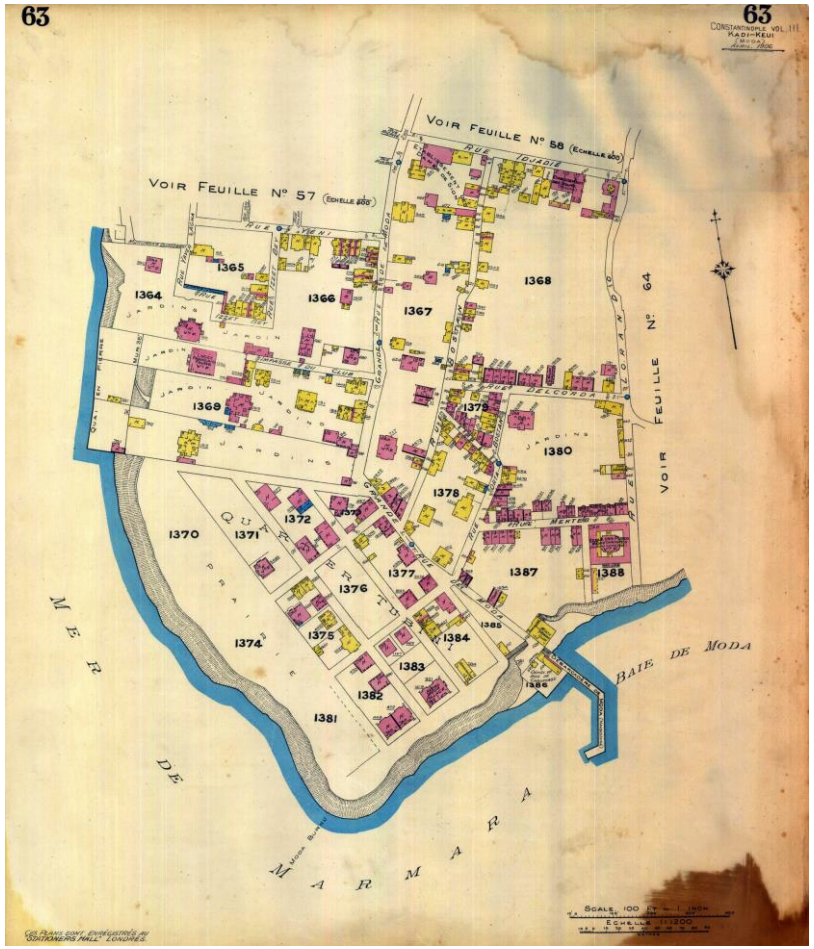

Ek 2. 7: Hekimé haritasının başka bir versiyonu[745]

[745] "Şark Ticaret Yıllıkları yayıncısı Annuaire Oriental Ltd'nin yayınladığı Kadıköy haritası ve sigorta şirketi reklamları", 1900, https://archives.saltresearch.org/handle/123456789/100475

Ek 2. 8: Charles Edouard Goad'un 1906 tarihli Kadıköy Rehber Haritası

Ek 2. 9: Charles Edouard Goad'un 1906 tarihli Kadıköy Haritası, pafta 63

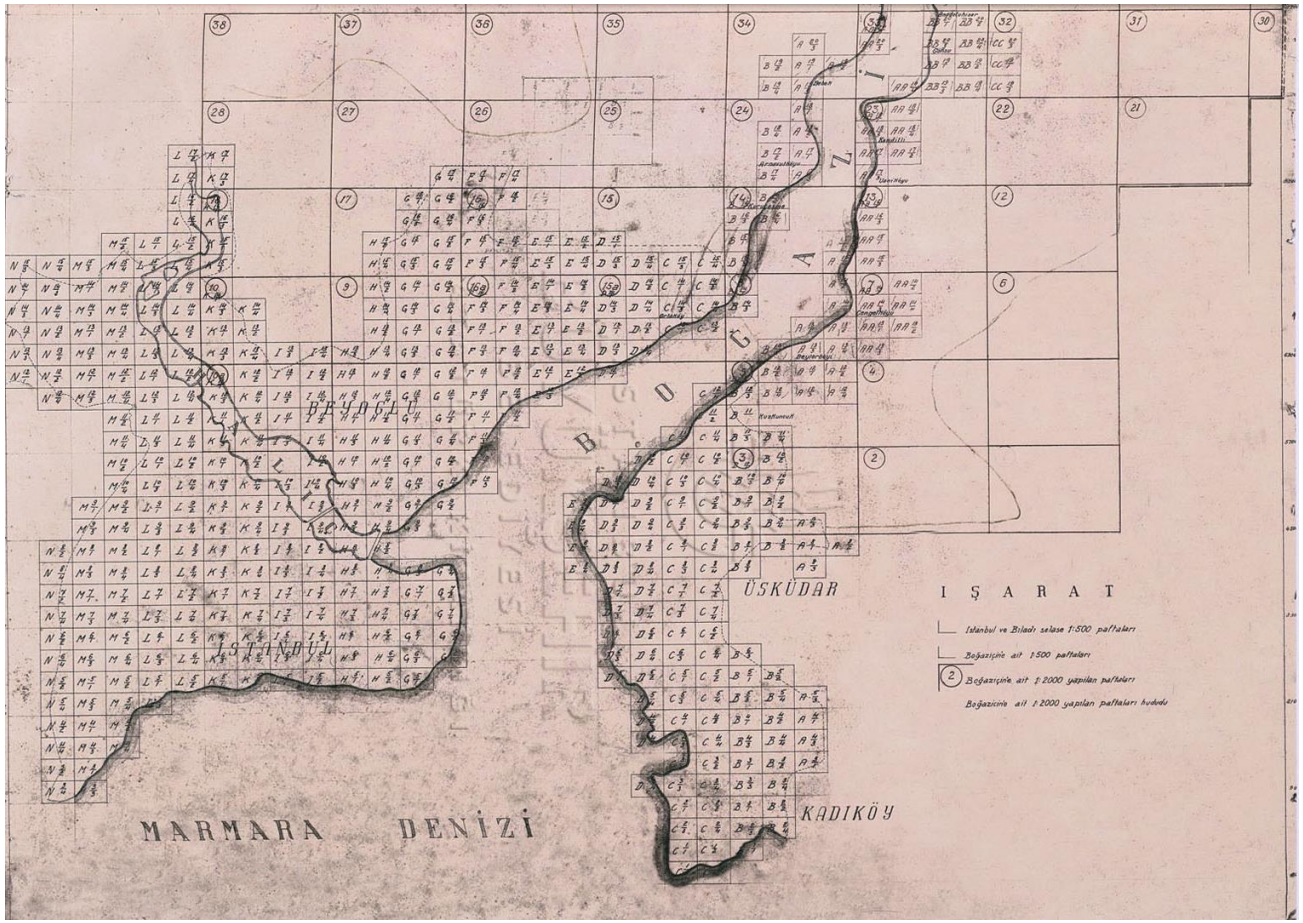
Ek 2. 10: Charles Edouard Goad'un 1906 tarihli Kadıköy Haritası, pafta 64

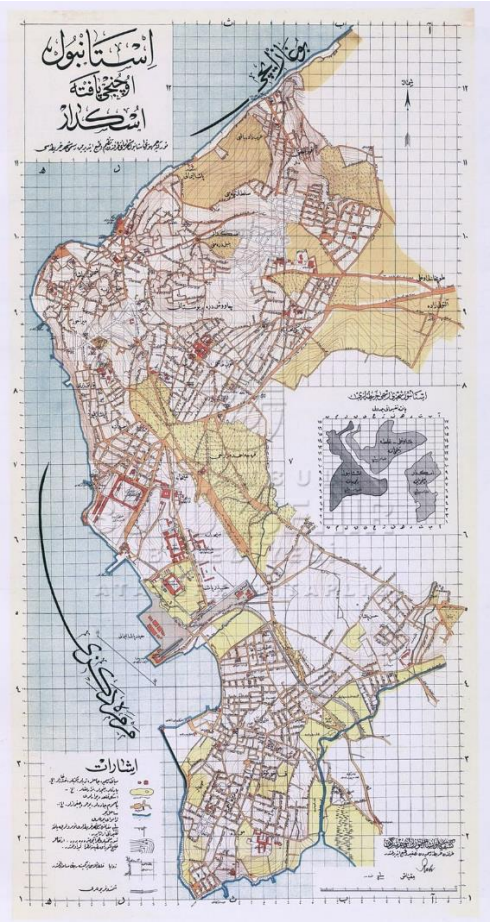
Ek 2. 11: Charles Edouard Goad'un 1906 tarihli Kadıköy Haritası, pafta 58

Ek 2. 12: 1913-14 tarihli Alman Mavileri Rehber Harita

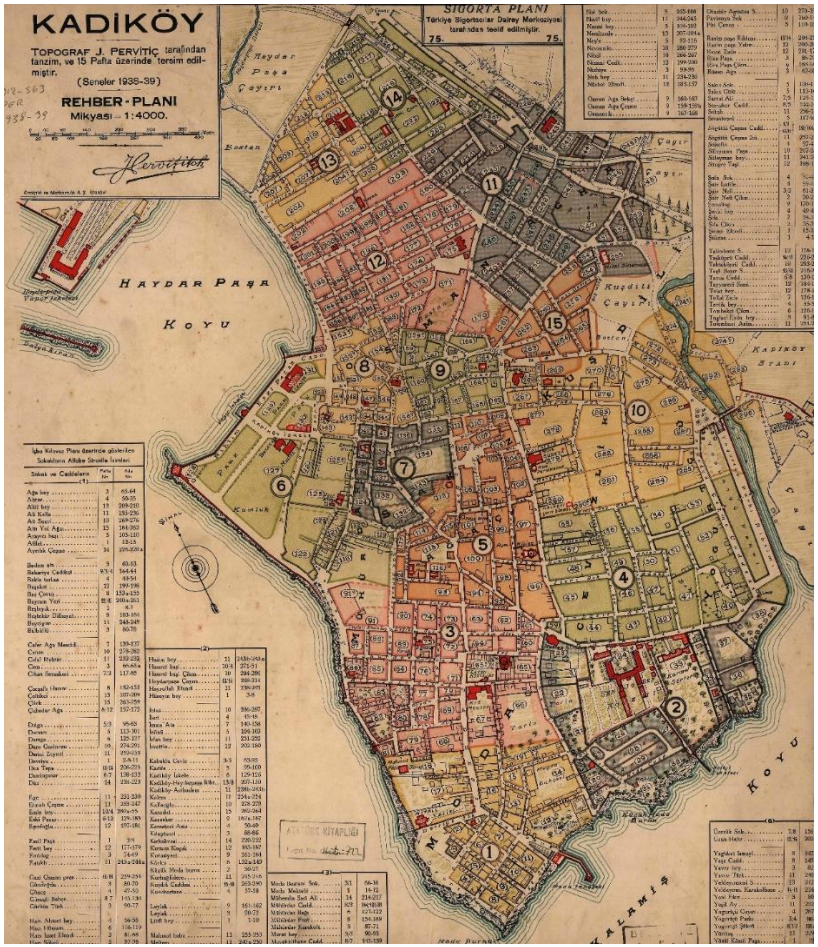
Ek 2. 13: Alman Mavileri Sigorta Haritaları rehberi

Ek 2. 14: Alman Mavileri Sigorta Haritalarına Kadıköy ve Üsküdar

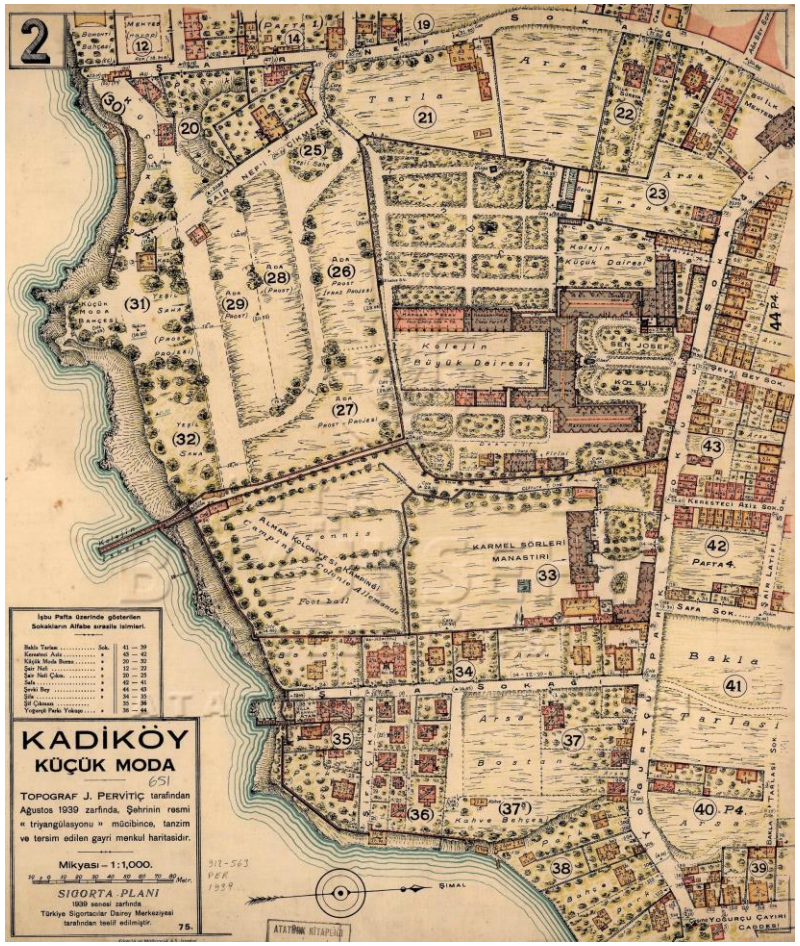
Ek 2. 15: Alman Maviler Sigorta Haritalarında Kadıköy, pafta B1, B2, B3, C1, C2, C3

Ek 2. 16: Jacques Pervititch'in 1938 tarihli Sigorta Haritalarında, Kadıköy, Rehber harita

Ek 2. 17: Pervititch Haritalarında Moda Burnu, pafta 1

Ek 2. 18: Pervititch Haritalarında Küçük Moda, pafta 2

Ek 2. 19: Pervititch Haritalarında Moda, pafta 3

Ek 3: Sosyal Ağ Grafiklerini Oluşturan Tablolar

Ek 3.1. Aile Soy Tabloları

Ek 3.1.1. Katolik Aileler

Aile	Adı	Doğum-Ölüm tarihleri	Doğum yeri	Ölüm yeri	Babası	Annesi	Eşi	Vaftiz kilisesi ya da yeri	Evlilik kilisesi	Cenaze kilisesi	Defnedildiği mezarlık
Frederici Glavany	Lambert Philippe "Maurice" Frederici	1813-1876	Liége	İstanbul	Jean Lambert Frederici	Constance Catherine Isabelle de Marteau	Marie "Suzanne" Mimica Glavany			Ste Marie Drapéris Kilisesi	Feriköy Latin Mezarlığı
Frederici	Clotilde Anne Françoise Frederici	1839-1874	İstanbul	İstanbul	Lambert Philippe "Maurice" Frederici	Marie "Suzanne" Mimica Glavany	Pierre Marie Dieudonné Maus	St Antoine Kilisesi	Brüksel	Ste Marie Drapéris Kilisesi	Feriköy Latin Mezarlığı
Frederici Tubini	François Georges Frederici	1842-1904	İstanbul	Viyana	Lambert Philippe "Maurice" Frederici	Marie "Suzanne" Mimica Glavany	Annette (Anne) Marie Tubini	St Antoine Kilisesi	Kadıköy-ND de l'Assomption		
Frederici	David Lambert Joseph Frederici	1843-	İstanbul	İstanbul	Lambert Philippe "Maurice" Frederici	Marie "Suzanne" Mimica Glavany					

Frederici	Jules Michel Hippolyte Frederici	1846-1847	İstanbul	İstanbul	Lambert Philippe "Maurice" Frederici	Marie "Suzanne" Mi mica Glavany					
Frederici	Maurice Hyacinthe Pierre Marie Frederici	1869-1914	Kadıköy	İstanbul	François Georges Frederici	Annette (Anne) Marie Tubini	Christine Marie Joséphine Aublé	Kadıköy-ND de l'Assompt ion - Kadiköy	Ste Marie Drapéris Kilisesi	Ste Marie Drapéris Kilisesi	
Frederici	Marie "Angèle" Micheline Frederici	1871-1934	Kadıköy	İstanbul	François Georges Frederici	Annette (Anne) Marie Tubini	Richard "Friedrich" Wilhelm Stephan (Dr) Fritz Mühlig	Kadıköy-ND de l'Assompt ion	Ste Marie Drapéris Kilisesi	Ste Marie Drapéris Kilisesi	Feriköy latin Mezarlığı
Frederici	Marie Françoise Frederici	1874-1936	İstanbul	İstanbul	François Georges Frederici	Annette (Anne) Marie Tubini	Joseph Delenda	Ste Marie Drapéris Kilisesi	Ste Marie Drapéris Kilisesi	Ste Marie Drapéris Kilisesi	
Frederici	Hyacinthe Jean Valentin Frederici	1877-1957	İstanbul	İstanbul	François Georges Frederici	Annette (Anne) Marie Tubini		Ste Marie Drapéris Kilisesi		Cathédral e St Esprit	Feriköy latin Mezarlığı
Frederici	Joseph Frederici	1879-1943	İstanbul	İstanbul	François Georges Frederici	Annette (Anne) Marie Tubini		Ste Marie Drapéris Kilisesi		Ste Marie Drapéris Kilisesi	
Nomico Corpi	Giovanni Pietro Nomico	1802-1869	Sakız	Sakız	Francesco Nomico	Francesca Tubini	Maria (Marigho) Corpi	Sakız	Sakız	Sakız	Sakız
Nomico	Bianca Assunta (Jangula) Nomico	1827-	Sakız	Sakız	Giovanni Pietro Nomico	Maria (Marigho) Corpi		Sakız			
Nomico Tubini	Francesco (François) Nomico	1826-1908	Sakız	İstanbul	Giovanni Pietro Nomico	Maria (Marigho) Corpi	Xanthipe Maria Tubini	Sakız	Ste Marie Drapéris Kilisesi	Ste Marie Drapéris Kilisesi	Feriköy Latin Mezarlığı
Nomico	Vincenzo Nomico	1833-	Sakız	İstanbul	Giovanni Pietro Nomico	Maria (Marigho) Corpi		Sakız		Ste Marie Drapéris Kilisesi	
Nomico	Elisa (Elisabeth) Nomico	1836-1918	İzmir	İstanbul	Giovanni Pietro Nomico	Maria (Marigho) Corpi					

Nomico	Vincenzo Nomico	1843-1881	Sakız	İstanbul	Giovanni Pietro Nomico	Maria (Marigho) Corpi		Sakız			
Nomico	Ignazio Nomico	1845-	Sakız		Giovanni Pietro Nomico	Maria (Marigho) Corpi	Giulia Della Decima	Sakız			
Nomico	Angela Maria Nomico	1856-	İstanbul	İstanbul	Francesco (François) Nomico	Xanthipe Maria Tubini		Ste Marie Drapéris Kilisesi			
Nomico	Angela Erminia Nomico	1857-1858	İstanbul	İstanbul	Francesco (François) Nomico	Xanthipe Maria Tubini		Ste Marie Drapéris Kilisesi		Ste Marie Drapéris Kilisesi	
Nomico	Giovanni (Jean) Giacinto Raul Nomico	1859-1914	İstanbul	İstanbul	Francesco (François) Nomico	Xanthipe Maria Tubini		Ste Marie Drapéris Kilisesi		Ste Marie Drapéris Kilisesi	Feriköy Latin Mezarlığı
Nomico Nomico	Angèle Elisabeth Nomico	1861-1948	İstanbul	İstanbul	Francesco (François) Nomico	Xanthipe Maria Tubini	Francesco Giuseppe Bernardo Nomico	Ste Marie Drapéris Kilisesi	Ste Marie Drapéris Kilisesi	Kadıköy-ND de l'Assomption	
Nomico Corpi	Rosalia "Gemma" Silvia Nomico	1863-1945	Kadıköy	Kadıköy	Francesco (François) Nomico	Xanthipe Maria Tubini	Domenico Maria Corpi	Kadıköy-ND de l'Assomption	Ste Marie Drapéris Kilisesi	Kadıköy-ND de l'Assomption	
Nomico	Giacinto (Hyacinthe) Renato Pietro Nomico	1864-1918	İstanbul	Roma	Francesco (François) Nomico	Xanthipe Maria Tubini	Marie Sophie Leonhardi	Ste Marie Drapéris Kilisesi	Ste Marie Drapéris Kilisesi	Roma	
Nomico	Virginie Bernardine Anne Henriette Nomico	1866-1949	Kadıköy	Kadıköy	Francesco (François) Nomico	Xanthipe Maria Tubini	Jérôme Eugène Jules Compte-Calix	Kadıköy-ND de l'Assomption			
Nomico	Arturo (Arthur) Vittorio Nomico	1868-1934	İstanbul	İstanbul	Francesco (François) Nomico	Xanthipe Maria Tubini		Ste Marie Drapéris Kilisesi		Ste Marie Drapéris Kilisesi	Feriköy Latin Mezarlığı
Nomico	Cesare Vittorio Alberto Bernardo Nomico	1869-	İstanbul	İstanbul	Francesco (François) Nomico	Xanthipe Maria Tubini				Ste Marie Drapéris Kilisesi	

Nomico	Maria Malvina Anna Elisa Nomico	1871-	İstanbul	İstanbul	Francesco (François) Nomico	Xanthipe Maria Tubini	Jules Jacob Alexandre Honegger	Ste Marie Drapéris Kilisesi	Ste Marie Drapéris Kilisesi	Ste Marie Drapéris Kilisesi	
Nomico	Antonio "Alberto" Nomico	1872-1950	Kadıköy	İstanbul	Francesco (François) Nomico	Xanthipe Maria Tubini		Kadıköy-ND de l'Assomption			Feriköy Latin Mezarlığı
Nomico	Clotilde Anna Clota Nomico	1877-1959	Kadıköy	İstanbul	Francesco (François) Nomico	Xanthipe Maria Tubini		Kadıköy-ND de l'Assomption		St Esprit Katedrali	Feriköy Latin Mezarlığı
Nomico	Angèle Emma Nomico	1888-1974	İstanbul	İstanbul	Francesco (François) Nomico	Xanthipe Maria Tubini					
Glavany	Gaspard Guillaume Glavany	1765-1833	İstanbul	İstanbul	David Théodore Glavani	Marie Thérèse Mimica Meynard	Marie Giachini	St Pierre ve St Paul Kilisesi	St Pierre ve St Paul Kilisesi	Ste Marie Drapéris Kilisesi	
Glavany	Marie Angélique Hélène Glavani	1792-1795	İstanbul	İstanbul	Gaspard Guillaume Glavany	Marie Giachini		St Pierre ve St Paul Kilisesi		Ste Marie Drapéris Kilisesi	
Glavany	Casimir Glavani	1796-	İstanbul	İstanbul	Gaspard Guillaume Glavany	Marie Giachini		Ste Marie Drapéris Kilisesi		Ste Marie Drapéris Kilisesi	
Glavany	Emilie Marie Glavany	1805-1890	İstanbul	İstanbul	Gaspard Guillaume Glavany	Marie Giachini	Jean Joseph Lemoine	St Antoine Kilisesi			
Glavany	Jacques Cécile Barthélémy Glavani	1801-1854	İstanbul	İstanbul	Gaspard Guillaume Glavany	Marie Giachini	Maria (Marigho) Raffaelli	Ste Marie Drapéris Kilisesi		St Antoine Kilisesi	
Glavany	Adélaïde (Adèle) Catherine Glavany	1807-1883	İstanbul	İstanbul	Gaspard Guillaume Glavany	Marie Giachini	Pierre Marie Durand			Ste Marie Drapéris Kilisesi	
Glavany Crespin	Eugénie Louise Anne "Aimée" (Emma) Glavany	1810-1864	İstanbul	İstanbul	Gaspard Guillaume Glavany	Marie Giachini	Alexandre Marie Crespin				

Glavany Crespin	Sophie Clémentine Baptistine Glavani	1797-1852	İstanbul	İstanbul	Gaspard Guillaume Glavany	Marie Giachini	Louis Joseph "Auguste" Castagné	Ste Marie Drapéris Kilisesi	Ste Marie Drapéris Kilisesi		
Glavany	Anne Hélène Glavani	1803-1881	İstanbul	Paris	Gaspard Guillaume Glavany	Marie Giachini	Jean-Baptiste Issaverdens				
Glavany	Elisabeth Fortunée Julie Glavani	1799-1854	İstanbul	İstanbul	Gaspard Guillaume Glavany	Marie Giachini	Jean Vincent Hipfinger	Ste Marie Drapéris Kilisesi		St Antoine Kilisesi	
Glavany	David Théodore Michel Glavany	1794-1885	İstanbul	İstanbul	Gaspard Guillaume Glavany	Marie Giachini	Anne Westerling	St Pierre ve St Paul Kilisesi	St. Marie, Büyükdere		
Glavany	Marie Thérèse Angélique Glavani	1790-1792	İstanbul	İstanbul	Gaspard Guillaume Glavany	Marie Giachini		St Pierre ve St Paul Kilisesi		St Pierre ve St Paul Kilisesi	
Glavany Corpi	Antoine "Alfred" Glavany	1834-1918	İstanbul	İstanbul	Jacques Cécile Barthélémy Glavani	Maria (Marigho) Raffaelli	Angèle (Angela) Corpi	Ste Marie Drapéris Kilisesi	Ste Marie Drapéris Kilisesi	St Antoine Kilisesi	Feriköy Latin Mezarlığı
Glavany	Joseph Jacques Glavany	1840-1843	İstanbul	İstanbul	Jacques Cécile Barthélémy Glavani	Maria (Marigho) Raffaelli		St Antoine Kilisesi			
Glavany	Théostide (Thérèse) Adrienne Marie Christine Glavany	1826-1895	İstanbul	İzmir	Jacques Cécile Barthélémy Glavani	Maria (Marigho) Raffaelli	Jean "Baptiste" François Bonnal				
Glavany Castelli	Antoinette Glavany	1832-1897	İstanbul	İstanbul	Jacques Cécile Barthélémy Glavani	Maria (Marigho) Raffaelli	Giovanni Castelli	St Pierre ve St Paul Kilisesi			
Glavany	Gaspard André GLAVANI	1829-1873	İstanbul	İstanbul	Jacques Cécile Barthélémy Glavani	Maria (Marigho) Raffaelli	Marie "Emilie" Guidici	St Antoine Kilisesi	Ste Marie Drapéris Kilisesi	St Antoine Kilisesi	Feriköy Latin Mezarlığı
Glavany	Anne Antoinette "Philomène" Glavany	1837-1840	İstanbul	İstanbul	Jacques Cécile Barthélémy Glavani	Maria (Marigho) Raffaelli		St Antoine Kilisesi		St Antoine Kilisesi	
Glavany	Marie "Clémentine" Glavany	1827-1883	Kandilli	İstanbul	Jacques Cécile Barthélémy Glavany	Maria (Marigho) Raffaelli	Joseph Paulaki	St Antoine Kilisesi			

Glavany	Joseph Bernard "Richard" Glavany	1865-1946	Büyükada	Fransa	Antoine "Alfred" Glavany	Angèle (Angela) Corpi					
Glavany	Bernard Ignace François Glavany	1868-1869	İstanbul	Fransa	Antoine "Alfred" Glavany	Angèle (Angela) Corpi		Ste Marie Drapéris Kilisesi			
Glavany	Jacques Bernard Ange Glavany	1863-	İstanbul	İstanbul	Antoine "Alfred" Glavany	Angèle (Angela) Corpi		Ste Marie Drapéris Kilisesi			
Glavany	Hippolyte "Bernard" Glavany	1869-	İstanbul	İstanbul	Antoine "Alfred" Glavany	Angèle (Angela) Corpi		Ste Marie Drapéris Kilisesi			
Glavany	Bernard Ange Glavany	1883-1959	İstanbul	İstanbul	Antoine "Alfred" Glavany	Angèle (Angela) Corpi		St Antoine Kilisesi			
Glavany	Hélène "Marie" Claire Glavany	1860-1918	Kadıköy	İstanbul	Antoine "Alfred" Glavany	Angèle (Angela) Corpi		Ste Marie Drapéris Kilisesi		St Antoine Kilisesi	
Glavany	Sophie Angèle "Pauline" Glavany	1861-1950	Kadıköy	İstanbul	Antoine "Alfred" Glavany	Angèle (Angela) Corpi	Selim Maxime Pierre Freige	Ste Marie Drapéris Kilisesi	St Antoine Kilisesi	St Pierre ve St Paul Kilisesi	
Glavany Crespin	Antoine "Vincent" Glavany	1828-1902	İstanbul	İstanbul	David Théodore Michel Glavany	Anne Westerling	Rosalie "Henriette" Crespin		Ste Marie Drapéris Kilisesi		
Glavany	Euphrosine Glavany	1831-1840	Kandilli	İstanbul	David Théodore Michel Glavany	Anne Westerling					
Glavany Crespin	Hélène Philomène Glavany	1839-	İstanbul	İstanbul	David Théodore Michel Glavany	Anne Westerling	Gaspard Crespin	St Antoine Kilisesi	St Antoine Kilisesi		
Glavany	Faustin Pierre Glavany	1829-1879	İstanbul	Brüksel	David Théodore Michel Glavany	Anne Westerling					
Glavany Crespin	Etienne Joseph Félix Glavany	1830-1905	Kandilli-	İstanbul	David Théodore Michel Glavany	Anne Westerling	Marie Philomène Crespin	St Antoine Kilisesi	Ste Marie Drapéris Kilisesi	St Esprit Katedrali	

Glavany	Virginie Hélène Glavany	1834-1912	İstanbul	İstanbul	David Théodore Michel Glavany	Anne Westerling	Charles François Couteaux	Ste Marie Drapéris Kilisesi		St Antoine Kilisesi	Feriköy Latin Mezarlığı
Glavany	Joseph Glavany	1837-1889	İstanbul	İstanbul	David Théodore Michel Glavany	Anne Westerling		St Antoine Kilisesi		St Esprit Katedrali	
Glavany Frederici	Marie "Suzanne" Mimica Glavany	1822-1900	İstanbul	İstanbul	David Théodore Michel Glavany	Anne Westerling	Lambert Philippe "Maurice" Frederici	St Antoine Kilisesi		Ste Marie Drapéris Kilisesi	
Glavany	Suzette (Suzanne) Hélène Glavany	1823-	İstanbul	İstanbul	David Théodore Michel Glavany	Anne Westerling		St Antoine Kilisesi			
Glavany	Jérôme Hippolyte Glavany	1818-1874	İstanbul	İstanbul	David Théodore Michel Glavany	Anne Westerling	Francesca Anna Maria Antonietta Zino	St Antoine Kilisesi			
Glavany Crespin	Hippolyte Joseph Denis Just Glavany	1820-1854	İstanbul	İstanbul	David Théodore Michel Glavany	Anne Westerling	Lucie Marie "Clémentine" Crespin		Ste Marie Drapéris Kilisesi	St Antoine Kilisesi	
Glavany	Gaspard Guillaume Glavany	1816-1894	İstanbul	İstanbul	David Théodore Michel Glavany	Anne Westerling	Thérèse Gravina				Feriköy Latin Mezarlığı
Glavany	Fanny (Théophanie) Jeanne Fanny Glavany	1826-1903	Kandilli	Kadıköy	David Théodore Michel Glavany	Anne Westerling		St Antoine Kilisesi			
Glavany	Julie "Anne" Glavany	1843-1862	İstanbul	İstanbul	David Théodore Michel Glavany	Anne Westerling	Thomas Nixon Jr Black	St Antoine Kilisesi	St Antoine Kilisesi	Ste Marie Drapéris Kilisesi	
Glavany	Eugénie Antoinette Glavany	1825-1892	İstanbul	İstanbul	David Théodore Michel Glavany	Anne Westerling	Michele Angelo Maria Berzolese			St Esprit Katedrali	
Glavany	Anne Marie Célestine Glavany	1846-1846	İstanbul	İstanbul	Hippolyte Joseph Denis Just Glavany	Lucie Marie "Clémentine" Crespin		St Antoine Kilisesi			
Glavany	Célestine Anne Marie Glavany	1853-1872	İstanbul	İstanbul	Hippolyte Joseph Denis Just Glavany	Lucie Marie "Clémentine" Crespin		St Antoine Kilisesi		St Antoine Kilisesi	Feriköy Latin Mezarlığı

Glavany	David Glavany	1844-1845	İstanbul	İstanbul	Hippolyte Joseph Denis Just Glavany	Lucie Marie "Clémentine" Crespin		St Antoine Kilisesi			
Glavany	Marie Anne Epiphanie Glavany	1847-1850	İstanbul	İstanbul	Hippolyte Joseph Denis Just Glavany	Lucie Marie "Clémentine" Crespin		St Antoine Kilisesi		St Antoine Kilisesi	
Glavany Crespin	Albert David Marie Glavany	1848-1914	İstanbul	İstanbul	Hippolyte Joseph Denis Just Glavany	Lucie Marie "Clémentine" Crespin	Lucie Marie "Aimée" Crespin	Ste Marie Drapéris Kilisesi	St Esprit Katedrali	Ste Marie Drapéris Kilisesi	
Glavany lorando	Eudoxie Eugénie Marie Glavany	1850-1932	İstanbul	İstanbul	Hippolyte Joseph Denis Just Glavany	Lucie Marie "Clémentine" Crespin	Libère Jean Lorando	St Antoine Kilisesi	St Antoine Kilisesi		Feriköy Latin Mezarlığı
Glavany	Virginie Glavany	1851-1917	İstanbul	İstanbul	Hippolyte Joseph Denis Just Glavany	Lucie Marie "Clémentine" Crespin		St Antoine Kilisesi		St Antoine Kilisesi	
Glavany Glavany	Hippolyte André Richard Glavany	1855-1935	İstanbul	İstanbul	Hippolyte Joseph Denis Just Glavany	Lucie Marie "Clémentine" Crespin	Hélène Anne Marie "Malvine" Glavany	St Antoine Kilisesi	St Esprit Katedrali	St Antoine Kilisesi	
Corpi	Maria (Marigho) Corpi	1808-									
Corpi Tubini	Angelo (Angherù) Corpi	1784-/1882	Sakız	Sakız	Ignazio Corpi	Angela (Angerù) Giustiniani	Angèle Lucia (Angela) Tubini	Sakız	Sakız	Sakız	
Corpi	Ignazio (Ignace) Corpi	1810-1882	Sakız	İstanbul	Angelo (Angherù) Corpi	Angèle Lucia (Angela) Tubini	Sophie Cécile Gravier	Sakız	Ste Marie Drapéris Kilisesi		Feriköy Latin Mezarlığı
Corpi	Marie Marigo Corpi	1813-1896	Sakız	Sakız	Angelo (Angherù) Corpi	Angèle Lucia (Angela) Tubini					
Corpi	Francesco Corpi	1817-1883	Sakız	İstanbul	Angelo (Angherù) Corpi	Angèle Lucia (Angela) Tubini		Sakız			
Corpi	Bernardo Corpi	1812-1815	Sakız	İstanbul	Angelo (Angherù) Corpi	Angèle Lucia (Angela) Tubini					

Corpi Corpi	Caterina Corpi	1821-1896	Sakız	İstanbul	Angelo (Angherù) Corpi	Angèle Lucia (Angela) Tubini	Giovanni (Jean) Corpi				Feriköy Latin Mezarlığı
Corpi	Francesca (Frangula) Corpi	1819-1833	Sakız	İstanbul	Angelo (Angherù) Corpi	Angèle Lucia (Angela) Tubini		Sakız		St Pierre ve St Paul Kilisesi	
Corpi	Bernardo Corpi	1815-1878	Sakız	İstanbul	Angelo (Angherù) Corpi	Angèle Lucia (Angela) Tubini	Sofia Copsida	Sakız	Ste Marie Drapéris Kilisesi		Feriköy Latin Mezarlığı
Corpi	Basilio Maria Corpi	1852-1906	İstanbul	İstanbul	Bernardo Corpi	Sofia Copsida		Ste Marie Drapéris Kilisesi		St Antoine Kilisesi	
Corpi Tubini	Rose (Rosalia) Maria Celestina Corpi	1862-1948	İstanbul	İstanbul	Bernardo Corpi	Sofia Copsida	Antoine (Anthony) Bernard Tubini	Ste Marie Drapéris Kilisesi			
Corpi	Achille Antonio Corpi	1851-1937	İstanbul	İstanbul	Bernardo Corpi	Sofia Copsida		Ste Marie Drapéris Kilisesi			Feriköy Latin Mezarlığı
Corpi	Domenico Ulysse Corpi	1855-1855	İstanbul	İstanbul	Bernardo Corpi	Sofia Copsida		Ste Marie Drapéris Kilisesi		Ste Marie Drapéris Kilisesi	
Corpi Glavany	Angèle (Angela) Corpi	1843-1912	İstanbul	İstanbul	Bernardo Corpi	Sofia Copsida	Antoine "Alfred" Glavany	Ste Marie Drapéris Kilisesi	Ste Marie Drapéris Kilisesi	St Antoine Kilisesi	
Corpi	Fanny (Epifania) Vittoria Fanny Corpi	1864-1951	İstanbul	İtalya	Bernardo Corpi	Sofia Copsida	Vittorio Trombi				
Corpi	Amélie (Amalia) Rosa Sofia Corpi	1859-1911	İstanbul	İstanbul	Bernardo Corpi	Sofia Copsida	Demetrio Maria Vidovich	Ste Marie Drapéris Kilisesi		Kadıköy-ND de l'Assomption	Feriköy Latin Mezarlığı
Corpi	Apollonia Elena Corpi	1841-1845	İstanbul	İstanbul	Bernardo Corpi	Sofia Copsida		Ste Marie Drapéris Kilisesi		Ste Marie Drapéris Kilisesi	
Corpi	Francesco Maria "Demosthène" Corpi	1856-1936	İstanbul	İstanbul	Bernardo Corpi	Sofia Copsida	Antonia "Aspasie" Scotto	Ste Marie Drapéris Kilisesi	St Esprit Katedrali		Feriköy Latin Mezarlığı

Corpi Tubini	Athina Maria Apollonia Corpi	1847-1935	İstanbul	Fransa	Bernardo Corpi	Sofia Copsida	Bernard Ignace "Aristide" Tubini	Ste Marie Drapéris Kilisesi	Ste Marie Drapéris Kilisesi		Feriköy Latin Mezarlığı
Corpi	Alessandro Corpi	1849-1910	İstanbul	Sakız	Bernardo Corpi	Sofia Copsida	Octavie Marie Lelia de Charnaud	Ste Marie Drapéris Kilisesi	Selanik		
Corpi	Angelo Maria Corpi	1845-	İstanbul	İstanbul	Bernardo Corpi	Sofia Copsida		Ste Marie Drapéris Kilisesi			
Corpi Tubini	Angèle Corpi	1839-1889	Fransa-	İstanbul	Francesco (François) Maria Vincenzo Corpi	Victoria Gravina	Bernard Marie Tubini		Ste Marie Drapéris Kilisesi		
Lorando	Liber Lorando	1764-1817	İstanbul	İstanbul	Georges (Georgio) Lorando	Marusa Liberachi	Maria Della Rocca-Marie (Marghizza) Lapierre		St Pierre ve St Paul Kilisesi	St Pierre ve St Paul Kilisesi	
Lorando	Jean Lorando	1811-1891	İstanbul	İstanbul	Liber Lorando	Marie (Marghizza) LAPIERRE	Carmela Cacace			Ste Marie Drapéris Kilisesi	
Lorando	Georges Lorando	1798-1843	İstanbul	İstanbul	Liber Lorando	Maria Della Rocca	Teresa Calavassi	St Pierre ve St Paul Kilisesi			
Lorando	Jean Baptiste Marie Georges Lorando	1800-1801	İstanbul	İstanbul	Liber Lorando	Marie (Marghizza) Lapierre					
Lorando	Marie Pauline Lorando	1806-1882	İstanbul	İstanbul	Liber Lorando	Marie (Marghizza) lapıerre					
Lorando Crespin	Etienne Hilarion Lorando	1808-1892	İstanbul	İstanbul	Liber Lorando	Marie (Marghizza) Lapierre	Louise Marie Henriette Crespin		Ste Marie Drapéris Kilisesi	St Antoine Kilisesi	
Lorando	Maria Georges Joannes Lorando	1798-	İstanbul		Liber Lorando	Maria Della Rocca		St Pierre ve St Paul Kilisesi			

Lorando	Georges André Lorando	1796-1797	İstanbul	İstanbul	Liber Lorando	Maria Della Rocca		St Pierre ve St Paul Kilisesi		St Pierre ve St Paul Kilisesi	
Lorando	Jean Baptiste Lorando	1802-1802	İstanbul	İstanbul	Liber Lorando	Marie (Marghizza) Lapierre					
Lorando	Marie Honorine Euphrasie Eleonore Lorando	1847-1917	İstanbul	Almanya	Etienne Hilarion Lorando	Louise Marie Henriette Crespin	Ludwig Erwein Robert Erasmus von Deroy				
Lorando	Etienne Théodore Antoine Lorando	1858-1913	İstanbul	İstanbul	Etienne Hilarion Lorando	Louise Marie Henriette Crespin	Mercedes Eugenia de Francia	St Antoine Kilisesi	St Antoine Kilisesi	St Antoine Kilisesi	
Lorando	Marie Joséphine Philomène Honorine "Virginie" Lorando	1853-1936	İstanbul	İstanbul	Etienne Hilarion Lorando	Louise Marie Henriette Crespin	Emile Joseph Alexandre Marie Jean Baudouy	St Antoine Kilisesi	St Antoine Kilisesi	St Antoine Kilisesi	
Lorando	Isidore Antoine Lorando	1855-1867	İstanbul	İstanbul	Etienne Hilarion Lorando	Louise Marie Henriette Crespin		St Antoine Kilisesi		St Antoine Kilisesi	
Lorando	Adèle Marie Emmanuelle Eudoxie Lorando	1849-1852	İstanbul	İstanbul	Etienne Hilarion Lorando	Louise Marie Henriette Crespin		St Antoine Kilisesi			
Lorando	Alphonse Marie Joseph Liber Lorando	1851-1861	İstanbul	Fransa	Etienne Hilarion Lorando	Louise Marie Henriette Crespin		St Antoine Kilisesi			
Lorando	Libère André Joseph Anatole "Ernest" Lorando	1845-1910	İstanbul	Kadıköy	Etienne Hilarion Lorando	Louise Marie Henriette Crespin		Ste Marie Drapéris Kilisesi		Kadıköy-ND de l'Assomption	
Lorando	Leandre Marie Lorando	1859-	İstanbul		Etienne Hilarion Lorando	Louise Marie Henriette Crespin		Ste Marie Drapéris Kilisesi			
Lorando	Casimir André Florimond Lorando	1862-	İstanbul		Etienne Hilarion Lorando	Louise Marie Henriette Crespin		Ste Marie Drapéris Kilisesi			

Lorando Glavany	Libère Jean Lorando	1846-1922	İstanbul	Kadıköy	Jean Lorando	Carmela Cacace	Eudoxie Eugénie Marie Glavany	Ste Marie Drapéris Kilisesi	St Antoine Kilisesi	Kadıköy-ND de l'Assomption	
Lorando	Marie Lorando	1843-1914	İstanbul	Fransa	Jean Lorando	Carmela Cacace	Louis Marie Alfred de Bridieu				
Lorando	Marie Jeanne Carmen Lorando	1870-1931	İstanbul	Kandilli	Libère Jean Lorando	Eudoxie Eugénie Marie Glavany	Léon Valerian Ostrorog	Ste Marie Drapéris Kilisesi	Ste Marie Drapéris Kilisesi		Feriköy Latin Mezarlığı
Lorando	Gaston Hippolyte Lorando	1875-1875	İstanbul	İstanbul	Libère Jean Lorando	Eudoxie Eugénie Marie Glavany					
Lorando	Marie Anne Carmen Lorando	1877-1877	İstanbul	İstanbul	Libère Jean Lorando	Eudoxie Eugénie Marie Glavany					
Lorando	Marie Clémentine (Clémence) Lorando	1882-1882	İstanbul	İstanbul	Libère Jean Lorando	Eudoxie Eugénie Marie Glavany					
Tubini	Bernardo (Dr) Tubini	1755-ca 1818	Sakız	İstanbul	Michele (Dr) Tubini	Angela Dapei	Maria (Madoni) Dracopoli	Sakız	Sakız		
Tubini Nomico	Francesca Tubini	1786-1809	Sakız	Sakız	Bernardo (Dr) Tubini	Maria (Madoni) Dracopoli	Francesco Nomico	Sakız	Sakız	Sakız	
Tubini Castelli	Hyacinthe Tubini	1808-1887	İstanbul	İstanbul	Bernardo (Dr) Tubini	Maria (Madoni) Dracopoli	Angela (Angèle) Castelli	St Pierre ve St Paul Kilisesi	Ste Marie Drapéris Kilisesi		Feriköy Latin Mezarlığı
Tubini Castelli	Domenico Luigi Tubini	1790-	Sakız		Bernardo (Dr) Tubini	Maria (Madoni) Dracopoli	Mimica Castelli	Sakız	St Pierre ve St Paul Kilisesi		
Tubini	Giuseppe Ercole Tubini	1804-1805	İstanbul	İstanbul	Bernardo (Dr) Tubini	Maria (Madoni) Dracopoli					Feriköy Latin Mezarlığı

Tubini	Michele Tubini	1784-	Sakız		Bernardo (Dr) Tubini	Maria (Madoni) Dracopoli					
Tubini	Margherita Catharina Tubini	1799-	İstanbul	İstanbul	Bernardo (Dr) Tubini	Maria (Madoni) Dracopoli		St Pierre ve St Paul Kilisesi			
Tubini Corpi	Angèle Lucia (Angela) Tubini	1794-1881	İstanbul	İstanbul	Bernardo (Dr) Tubini	Maria (Madoni) Dracopoli	Angelo (Angherù) Corpi	St Pierre ve St Paul Kilisesi	Sakız	Kadıköy-ND de l'Assomption	
Tubini Corpi	Antonio Tubini	1795-1851	İstanbul	İstanbul	Bernardo (Dr) Tubini	Maria (Madoni) Dracopoli	Angelina Bianca (Jancula) Corpi	St Pierre ve St Paul Kilisesi	Sakız	Ste Marie Drapéris Kilisesi	
Tubini Corpi	Apollonia (Plumù) Tubini	1800-1878	Sakız	İstanbul	Bernardo (Dr) Tubini	Maria (Madoni) DRACOPOLI	Giovanni "Battista" Corpi	Sakız	Sakız		Feriköy Latin Mezarlığı
Tubini	Michel Tubini	-1923	İstanbul	İstanbul	Hyacinthe Tubini	Angela (Angèle) Castelli					
Tubini Corpi	Bernard Ignace "Aristide" Tubini	1843-1908	İstanbul	İstanbul	Hyacinthe Tubini	Angela (Angèle) Castelli	Athina Maria Apollonia Corpi	Ste Marie Drapéris Kilisesi	Ste Marie Drapéris Kilisesi	St Antoine Kilisesi	Feriköy Latin Mezarlığı
Tubini Frederici	Annette (Anne) Marie Tubini	1844-1917	İstanbul	İstanbul	Hyacinthe Tubini	Angela (Angèle) Castelli	François Georges Frederici	Sakız	Kadıköy-ND de l'Assomption		Feriköy Latin Mezarlığı
Tubini	Maria Josepha Tubini	1838-	İstanbul		Hyacinthe Tubini	Angela (Angèle) Castelli		St Antoine Kilisesi			
Tubini	Antoine Tubini	1852-1914	İstanbul		Hyacinthe Tubini	Angela (Angèle) Castelli		Ste Marie Drapéris Kilisesi			
Tubini Nomico	Xanthipe Maria Tubini	1837-1912	İstanbul	Fransa	Hyacinthe Tubini	Angela (Angèle) Castelli	Francesco (François) Nomico	Ste Marie Drapéris Kilisesi			Feriköy Latin Mezarlığı

Tubini	Antoine Tubini	1854-1854	İstanbul	İstanbul	Hyacinthe Tubini	Angela (Angèle) Castelli		Ste Marie Drapéris Kilisesi			Feriköy Latin Mezarlığı
Tubini	Dominique Tubini	1857-1857	İstanbul		Hyacinthe Tubini	Angela (Angèle) Castelli		Ste Marie Drapéris Kilisesi			
Tubini	Ignace François Hercule Tubini	1846-	İstanbul		Hyacinthe Tubini	Angela (Angèle) Castelli		Ste Marie Drapéris Kilisesi			
Tubini	René Nicolas Michel Tubini	1848-	İstanbul		Hyacinthe Tubini	Angela (Angèle) Castelli		Ste Marie Drapéris Kilisesi			
Tubini	Maria Tubini	1850-1850	İstanbul		Hyacinthe Tubini	Angela (Angèle) CASTELLI		Ste Marie Drapéris Kilisesi			
Tubini	Marie Philomène Régine Tubini	1841-1841	İstanbul	İstanbul	Hyacinthe Tubini	Angela (Angèle) CASTELLI		Ste Marie Drapéris Kilisesi			
Tubini	Bernard Marie Tubini	1826-1889/	Sakız	İstanbul	Antonio Tubini	Angelina Bianca (Jancula) Corpi		Sakız	Ste Marie Drapéris Kilisesi		
Tubini	Michel Théophile Polycarpe Tubini	1831-	İstanbul		Antonio Tubini	Angelina Bianca (Jancula) Corpi					
Tubini	Marie Françoise Tubini	1833-	İstanbul		Antonio Tubini	Angelina Bianca (Jancula) Corpi		Ste Marie Drapéris Kilisesi			
Tubini	Théodore Tubini	1836-	İstanbul		Antonio Tubini	Angelina Bianca (Jancula) Corpi					

Tubini	Françoise "Euphrasie" Philomène Tubini	1838-1928	İstanbul	Kadıköy	Antonio Tubini	Angelina Bianca (Jancula) Corpi	Adolphe Victor Généreux Méry	St Pierre ve St Paul Kilisesi	Ste Marie Drapéris Kilisesi		Feriköy Latin Mezarlığı
Tubini	Maria Tubini				Antonio Tubini	Angelina Bianca (Jancula) Corpi	Demetrio Vidovich		Ste Marie Drapéris Kilisesi		
Tubini	François Pierre Théodore Tubini	1865-	Kadıköy		Bernard Marie Tubini	Angèle Corpi		Ste Marie Drapéris Kilisesi			Feriköy Latin Mezarlığı
Tubini	Marie Victoire Blanche Adèle Tubini	1862-1886	Kadıköy	İstanbul	Bernard Marie Tubini	Angèle Corpi					
Tubini	Blanche Marie Philomène Tubini	1864-	İstanbul		Bernard Marie Tubini	Angèle Corpi					
Tubini	Clotilde Jeanne Marie Tubini	1871-1957	Kadıköy	İstanbul	Bernard Marie Tubini	Angèle Corpi	Louis "Gustave" Marie Joseph Couteaux				
Tubini	Joseph Marie "Hyacinthe" Tubini	1869-1886	Kadıköy	İstanbul	Bernard Marie Tubini	Angèle Corpi					
Tubini	Marie Jeanne Edmée Clotilde Tubini	1871-	Kadıköy		Bernard Marie Tubini	Angèle Corpi		Ste Marie Drapéris Kilisesi			
Tubini	Adèle Barbara Marie Stéphanie Tubini	1866	Kadıköy		Bernard Marie Tubini	Angèle Corpi	Aristide "Georges" André Marcel Abonneau				
Tubini Corpi	Antoine (Anthony) Bernard Tubini	1862-1912	İngiltere-	İngiltere	Bernard Marie Tubini	Angèle Corpi	Rose (Rosalia) Maria Celestina Corpi				

Ek 3.1.2. Ortodoks Aileler

Aile	Adı	Doğum-Ölüm tarihi	Doğum yeri	Ölüm yeri	Baba adı	Anne adı	Eşi
Ralli	Alexander (Michalis) Ralli	1826-1873	Sakız	Fransa	Michalis (Antonio) Ralli	Argentina (Constantine) Negroponte	Cleopatra (Nicholas) Spartali
Ralli	Arietta (Alexander) Ralli	1857-1932	Odessa	York Shire	Alexander (Michalis) Ralli	Cleopatra (Nicholas) Spartali	Pavlos (Thomas) Scouloudi
Ralli	Michel (Alexander) Ralli	1859-1932	Odessa	Paris	Alexander (Michalis) Ralli	Cleopatra (Nicholas) Spartali	Clementine Pacho
Ralli	Nicolas (Alexander) Ralli	1861-1936	Odessa	Paris	Alexander (Michalis) Ralli	Cleopatra (Nicholas) Spartali	Vera (Dimitrios) Petrocochino
Ralli	Caterina (Alexander) Ralli	1872-1958	Marsilya	Kent, İngiltere	Alexander (Michalis) Ralli	Cleopatra (Nicholas) Spartali	Theodore Emmanuel (Emmanuel) Casdagli
Ralli	Zannis (John) Ralli	1785-1859	Sakız	Paris			Lucia STORNI
Ralli	Stefanos (Stiepan) Ivanovitch Ralli	1821-1901	Londra	Odessa	Zannis (John) Ralli	Lucia Storni	
Stefanovich	Zannis Stephanovich (Stephanis) Schilizzi Stephanovich	1806-1886	Sakız	İstanbul	Chadzi Stephanis (Zannis) Schilizzi	Hypatia (Zorzis) Calvocoressi	Eleni (Dimitri) Vouro
Stefanovich	Stephanos Zannis (Zannis) Schilizzi Stephanovich	1832-1855	İstanbul	Londra	Zannis Stephanovich (Stephanis) Schilizzi Stephanovich	Eleni (Dimitri) Vouro	
Stefanovich	Dimitrios (Zannis) Schilizzi Stephanovich	1838-1838	İstanbul	İstanbul	Zannis Stephanovich (Stephanis) Schilizzi Stephanovich	Eleni (Dimitri) Vouro	
Stefanovich	Dimitrios (Zannis) Schilizzi Stephanovich	1839-1893	İstanbul	İstanbul	Zannis Stephanovich (Stephanis) Schilizzi Stephanovich	Eleni (Dimitri) Vouro	

Stefanovich	John S. (Zannis) Schilizzi Stephanovich	1840-1908	İstanbul	Londra	Zannis Stephanovich (Stephanis) Schilizzi Stephanovich	Eleni (Dimitri) Vouro	Virginia (Pandia) Sechiari
Stefanovich	Paul (Zannis) Schilizzi Stephanovich	1842-1901	İstanbul	İstanbul	Zannis Stephanovich (Stephanis) Schilizzi Stephanovich	Eleni (Dimitri) Vouro	
Stefanovich	Alexander (Zannis) Schilizzi	1846-1852	İstanbul	İstanbul	Zannis Stephanovich (Stephanis) Schilizzi Stephanovich	Eleni (Dimitri) Vouro	
Stefanovich	Hypatia (Zannis) Schilizzi	1848-1864	İstanbul	İstanbul	Zannis Stephanovich (Stephanis) Schilizzi Stephanovich	Eleni (Dimitri) Vouro	
Stefanovich	Alexander (Zannis) Schilizzi	1855-1855	İstanbul	İstanbul	Zannis Stephanovich (Stephanis) Schilizzi Stephanovich	Eleni (Dimitri) Vouro	

Ek 3.1.3. Protestan Aileler

Aile	Adı	Doğum-Ölüm tarihi	Doğum yeri	Ölüm yeri	Baba adı	Anne adı	Eşi
Whittall	Charlton Whittall	1764 - 1823	Worcester	Liverpool	George Whittall	Mary (Speed) Whittall	Sarah (Galliers) Whittall
Whittall	Sarah Whittall	1790-1823	Liverpool	Liverpool	Charlton Whittall	Sarah (Galliers) Whittall	
Whittall Giraud	Charlton Whittall	1791-1867	Liverpool	Bornova, İzmir	Charlton Whittall	Sarah (Galliers) Whittall	Madelaine Victoire Blanche (Giraud) Whittall
Whittall	George Whittall	1793-1798	Liverpool	Liverpool	Charlton Whittall	Sarah (Galliers) Whittall	
Whittall Schnell	James Whittall	1798-1836	Liverpool	İzmir	Charlton Whittall	Sarah (Galliers) Whittall	Maria (Schnell) Whittall

Whittall	Mary Whittall	1800-1850	Liverpool	İzmir	Charlton Whittall	Sarah (Galliers) Whittall	
Whittall	William Whittall	1804-1806	Liverpool	Liverpool	Charlton Whittall	Sarah (Galliers) Whittall	
Whittall	Richard Whittall	1815-1843	İzmir	Havana	Charlton Whittall	Madelaine Victoire Blanche (Giraud) Whittall	
Whittall	Charlton Arthur Whittall	1816-1864	İzmir	Japonya	Charlton Whittall	Madelaine Victoire Blanche (Giraud) Whittall	Elise (Icard) Whittall
Whittall	Helen Whittall	1817-1827	İzmir	İzmir	Charlton Whittall	Madelaine Victoire Blanche (Giraud) Whittall	
Whittall Giraud	James John Whittall	1819-1883	İzmir	İzmir	Charlton Whittall	Madelaine Victoire Blanche (Giraud) Whittall	Magdalene Blanche (Giraud) Whittall
Whittall	Frederick (Fred) Whittall	1821-1863	İzmir	İzmir	Charlton Whittall	Madelaine Victoire Blanche (Giraud) Whittall	Mary (Troutbeck) Whittall
Whittall	John Whittall	1826-1851	İzmir	San Francisco	Charlton Whittall	Madelaine Victoire Blanche (Giraud) Whittall	
Whittall	William Whittall	1828-1838	İzmir	İzmir	Charlton Whittall	Madelaine Victoire Blanche (Giraud) Whittall	
Whittall	Mary Lucy Whittall	1833-1932	İzmir		Charlton Whittall	Madelaine Victoire Blanche (Giraud) Whittall	
Whittall Barker	James William (William) Whittall	1838-1910	İzmir	Moda	James John Whittall	Magdalene Blanche (Giraud) Whittall	Edith Anna (Barker) Whittall
Whittall	Helen Whittall	1840-1841	İzmir	İzmir	James John Whittall	Magdalene Blanche (Giraud) Whittall	

Whittall	Jane (Whittall) Wilkinson	1842-1928	İzmir	İzmir	James John Whittall	Magdalene Blanche (Giraud) Whittall	Richard Wilkinson
Whittall Giraud	Adèle Mary (Whittall) Giraud	1843-1832	İzmir	İzmir	James John Whittall	Magdalene Blanche (Giraud) Whittall	Jacques Joseph Frédéric Giraud
Whittall	Charlton Whittall	1844-1864	İzmir	İzmir	James John Whittall	Magdalene Blanche (Giraud) Whittall	
Whittall	Mary Whittall	1847-1848	İzmir	İzmir	James John Whittall	Magdalene Blanche (Giraud) Whittall	
Whittall	Richard Watson Whittall	1847-1920	İzmir	İzmir	James John Whittall	Magdalene Blanche (Giraud) Whittall	Sophia Marie (Kramer) Whittall
Whittall	Frederick George Whittall	1849-1897	İzmir	Cheshire	James John Whittall	Magdalene Blanche (Giraud) Whittall	Alice Preciosa (Paterson) Whittall
Whittall Maltass	Edward Whittall	1851-1917	İzmir	İzmir	James John Whittall	Magdalene Blanche (Giraud) Whittall	Mary Eliza (Maltass) Whittall
Whittall	Edgar Whittall	1853-1865	İzmir	İzmir	James John Whittall	Magdalene Blanche (Giraud) Whittall	
Whittall La Fontaine	Blanche Magdalen (Whittall) La Fontaine	1855-1839	İzmir	İzmir	James John Whittall	Magdalene Blanche (Giraud) Whittall	Edward Augustus John La Fontaine
Whittall Maltass	Herbert Octavius Whittall	1858-1929	İzmir	Tunus	James John Whittall	Magdalene Blanche (Giraud) Whittall	Louisa Jane (Maltass) Whittall
Whittall La Fontaine	Edith Amelia (Whittall) La Fontaine	1860-1947	İzmir		James John Whittall	Magdalene Blanche (Giraud) Whittall	Sydney James William La Fontaine
Whittall Barker	Charlton Francis Whittall	1864-1942	İzmir	İzmir	James John Whittall	Magdalene Blanche (Giraud) Whittall	Ethel Maud Deborah (Barker) Whittall-Eveline Anna (Van Lennep) Whittall
Whittall Barker	Ethel Madeleine Marianne (Whittall) Barker	1863-1962	Manchester	Cornwall	James William Whittall	Edith Anna (Barker) Whittall	Alfred Herbert Barker

Whittall La Fontaine	Frederick Edwin Whittall	1864-1953	Cheshire	Moda	James William Whittall	Edith Anna (Barker) Whittall	Adelaide Helen (La Fontaine) Whittall
Whittall	Linda Frances (Whittall) Hill	1866-1966	Cheshire	Devon	James William Whittall	Edith Anna (Barker) Whittall	Albert Anderson Hill
Whittall	Edith Mary (Whittall) Thomson	1868-1956	Cheshire	Lancashire	James William Whittall	Edith Anna (Barker) Whittall	Hugh Rose Thomson
Whittall	Gertrude Anna (Whittall) Pears	1870-1959	Cheshire	Londra	James William Whittall	Edith Anna (Barker) Whittall	Henry Edwin Pears
Whittall Whittall	William James Hartner Whittall	1871-1930	İzmir	Moda	James William Whittall	Edith Anna (Barker) Whittall	Liliane Adeline Whittall
Whittall Barfield	Reginald La Fontaine Whittall	1872-1952	Moda	Moda	James William Whittall	Edith Anna (Barker) Whittall	Gwendoline (Barfield) Whittall
Whittall	Harry Augustus Whittall	1873-1954	Moda	Kent	James William Whittall	Edith Anna (Barker) Whittall	Katharine (Wells) Whittall
Whittall	Florence Philippa (Whittall) Whitehouse	1874-1953	Moda	Moda	James William Whittall	Edith Anna (Barker) Whittall	Francis Cowley Whitehouse
Whittall	Hugh Elliott Charles Whittall	1876-1959	Moda	Vaud, İsviçre	James William Whittall	Edith Anna (Barker) Whittall	Gwyneth Leila Knox (Gilchrist) Whittall
Whittall	Kenrick Edward Whittall	1878-1963	Moda	Moda	James William Whittall	Edith Anna (Barker) Whittall	Alexandra (Boscovitch) Whittall
La Fontaine	James La Fontaine	1765-1826	Cenevre	İzmir	Jean Gédéon La Fontaine	Marie Francoise (Morier) La Fontaine	Maria Cocchini (de la Gramattica) La Fontaine
La Fontaine	Charles Constantin La Fontaine	1797-1884	İzmir	İzmir	James La Fontaine	Maria Cocchini (de la Gramattica) La Fontaine	Marie (Franceschi) La Fontaine

La Fontaine	Frederick La Fontaine	1800-1870	İzmir	İzmir	James La Fontaine	Maria Cocchini (de la Gramattica) La Fontaine	Adele (Escalon) La Fontaine-Anna (Cocchinou) La Fontaine
La Fontaine Barker	Marianne Françoise (La Fontaine) Barker	1804-1878	İzmir	İstanbul	James La Fontaine	Maria Cocchini (de la Gramattica) La Fontaine	Samuel Barker
La Fontaine Maltass	Edward La Fontaine	1806-1886	İzmir	Kadıköy	James La Fontaine	Maria Cocchini (de la Gramattica) La Fontaine	Lydia Mary (Maltass) la Fontaine
La Fontaine	Richard James La Fontaine	1808	İzmir		James La Fontaine	Maria Cocchini (de la Gramattica) La Fontaine	
La Fontaine Charnaud	Caroline Nicolette (La Fontaine) Charnaud	1810-1878	İzmir	İstanbul	James La Fontaine	Maria Cocchini (de la Gramattica) La Fontaine	John Henry Charnaud
La Fontaine	Henriette Christine La Fontaine	1813-1846	İzmir	İzmir	James La Fontaine	Maria Cocchini (de la Gramattica) La Fontaine	
La Fontaine	Annette (La Fontaine) de Jongh	1815-1851	İzmir	İzmir	James La Fontaine	Maria Cocchini (de la Gramattica) La Fontaine	John Robert De Jongh
La Fontaine	Adelaide (La Fontaine) Van Mingellen	1819			James La Fontaine	Maria Cocchini (de la Gramattica) La Fontaine	Julius van Mingellen
La Fontaine	Alice Eliza La Fontaine	1841	İzmir		Edward La Fontaine	Lydia Mary (Maltass) la Fontaine	
La Fontaine	Ida Maria (La Fontaine) Barfield	1843-1928	İzmir		Edward La Fontaine	Lydia Mary (Maltass) la Fontaine	
La Fontaine	Charles Henry La Fontaine	1844	İzmir		Edward La Fontaine	Lydia Mary (Maltass) la Fontaine	

La Fontaine Whittall	Sydney James William La Fontaine	1846-1935			Edward La Fontaine	Lydia Mary (Maltass) la Fontaine	Edith Amelia (Whittall) La Fontaine
La Fontaine Whittall	Edward Augustus John La Fontaine	1848-1899			Edward La Fontaine	Lydia Mary (Maltass) la Fontaine	Blanche Magdalen (Whittall) La Fontaine
La Fontaine	Linda Helen La Fontaine	1852-1920			Edward La Fontaine	Lydia Mary (Maltass) la Fontaine	
Charnaud	John James Charnaud	1770-1827	İzmir	İskenderiye	Jean Charnaud	Margaret Rosalie (Couturier) Charnaud	Adelaide Josephine (Coutourier) Charnaud
Charnaud La Fontaine	John Henry Charnaud	1809-1874	İzmir	İstanbul	John James Charnaud	Adelaide Josephine (Coutourier) Charnaud	Caroline Nicolette (La Fontaine) Charnaud
Charnaud	James Charnaud	1812			John James Charnaud	Adelaide Josephine (Coutourier) Charnaud	
Charnaud	Charles Charnaud	1814-1851	İzmir	İstanbul	John James Charnaud	Adelaide Josephine (Coutourier) Charnaud	
Charnaud	Edward Charnaud	1815			John James Charnaud	Adelaide Josephine (Coutourier) Charnaud	
Charnaud	Caroline Charnaud	1817			John James Charnaud	Adelaide Josephine (Coutourier) Charnaud	
Charnaud	Adelaide (Charnaud) Stevens	1818-1909	İzmir	İzmir	John James Charnaud	Adelaide Josephine (Coutourier) Charnaud	
Charnaud	Frederick Joseph Charnaud	1819-1886	İzmir	İzmir	John James Charnaud	Adelaide Josephine (Coutourier) Charnaud	Mary (Marraccini) Charnaud

Charnaud Barker	Evelina Julia (Charnaud) Barker	1844-1934	İzmir	Surrey	John Henry Charnaud	Caroline Nicolette (La Fontaine) Charnaud	Alfred James Frederick Barker
Charnaud	Julia Charnaud	1845			John Henry Charnaud	Caroline Nicolette (La Fontaine) Charnaud	
Charnaud	Harriet Mary Charnaud	1846-1890			John Henry Charnaud	Caroline Nicolette (La Fontaine) Charnaud	
Charnaud	John Henry Charnaud	1847			John Henry Charnaud	Caroline Nicolette (La Fontaine) Charnaud	
Charnaud Barker	Edwin Stevens Charnaud	1849-1914	Trabzon	İzmir	John Henry Charnaud	Caroline Nicolette (La Fontaine) Charnaud	Edith (Barker) Charnaud
Charnaud	Charles Benjamin Charnaud	1853-1928	İstanbul	Surrey	John Henry Charnaud	Caroline Nicolette (La Fontaine) Charnaud	Agnes (Barker) Charnaud - Milbah May (Johnson) Charnaud
Barker Schnell	William Barker	1737-1825	Derbyshire	İzmir	Thomas Barker	Sarah (Marris) Barker	Flora (Robin) Barker-Elisabeth Mary (Schnell) Barker
Barker	Sarah (Barker) Goodwin	1764			William Barker	Flora (Robin) Barker	
Barker	Thomas John Barker	1765	İzmir	İzmir	William Barker	Flora (Robin) Barker	
Barker	William Barker	1768-1808	İzmir	South Carolina	William Barker	Flora (Robin) Barker	Margaret (Greenwood) Barker
Barker	Gracia (Barker) Richards	1796			William Barker	Flora (Robin) Barker	
Barker	John Barker	1771-1849	İzmir	Hatay	William Barker	Flora (Robin) Barker	Marianne (Hays) Barker
Barker	Robert Barker	1772	İzmir	İngiltere	William Barker	Flora (Robin) Barker	
Barker	George Barker	1774	İzmir		William Barker	Flora (Robin) Barker	

Barker	Arthur Francis Barker	1778-1797	İzmir	İzmir	William Barker	Elisabeth Mary (Schnell) Barker	
Barker	Marianne Barker	1779-1813	İzmir	İzmir	William Barker	Elisabeth Mary (Schnell) Barker	
Barker	James Barker	1782-1804	İzmir		William Barker	Elisabeth Mary (Schnell) Barker	
Barker Maltass	Mary (Barker) Maltass	1783-1855	İzmir	İzmir	William Barker	Elisabeth Mary (Schnell) Barker	William Maltass
Barker	Edward Barker	1784-1844	İzmir	İzmir	William Barker	Elisabeth Mary (Schnell) Barker	Anna Maria (Mavroyanni) Barker
Barker	Peter Barker	1785-1797	İzmir		William Barker	Elisabeth Mary (Schnell) Barker	
Barker	Francis Barker	1787-1797	İzmir	İzmir	William Barker	Elisabeth Mary (Schnell) Barker	
Barker	Frederick Barker	1790-1853	Livorno	izmir	William Barker	Elisabeth Mary (Schnell) Barker	
Barker	Louisa Barker	1791-1869	Livorno	izmir	William Barker	Elisabeth Mary (Schnell) Barker	
Barker La Fontaine	Samuel Barker	1793-1841	İzmir	İzmir	William Barker	Elisabeth Mary (Schnell) Barker	Marianne Françoise (La Fontaine) Barker
Barker	Henry Richards Barker	1795-1863	İzmir	İzmir	William Barker	Elisabeth Mary (Schnell) Barker	Marie Thérèse (Bargigli) Barker
Barker	Richard Barker	1799-1826	İzmir	İzmir	William Barker	Elisabeth Mary (Schnell) Barker	
Barker	Maria Frances Barker	1834-1928	İzmir	İzmir	Samuel Barker	Marianne Françoise (La Fontaine) Barker	
Barker Charnaud	Alfred James Frederick Barker	1835-1909	İzmir	Surrey	Samuel Barker	Marianne Françoise (La Fontaine) Barker	Evelina Julia (Charnaud) Barker

Barker	Julia Sophia Barker	1837-1922	İzmir	İzmir	Samuel Barker	Marianne Françoise (La Fontaine) Barker	
Barker Whittall	Edith Anna (Barker) Whittall	1840-1935	İzmir	Moda	Samuel Barker	Marianne Françoise (La Fontaine) Barker	James William Whittall

Ek 3.2. Ticaret Yıllıklarında Yer Alan İş Kolu, İş Mekânı ve Adres Bilgileri[746]

Soyad, Ad	**İş Tanımı**	**İş Adresi**	**Ev Adresi**	**Tarih**	**Sayfa**
Lorando Kardeşler	Banker	Lorando Han, Voyvoda Caddesi, G.		1881	210
Tubini, Bernard	Crédit Général müdürü	Voyvoda Caddesi, G.	Kabristan Caddesi, 46, P.	1881	257

[746] Bu tabloda yer alan Şark Ticaret Yıllıklarının aşağıdaki sayılarından alındı. İş tanımlarında banquiers = banker, employé = çalışan, agent de change = borsacı, négociant = tüccar, commissionnaire = komisyoner, rentière = ortaklık geliri sahibi, propriétaire = gayrimenkul sahibi olarak kabul edildi. Adreslerdeki G = Galata, P = Pera, İ = İstanbul (Suriçi) kısaltmaları kullanıldı. Cervati, *Annuaire Oriental du Commerce de L'ındustrıe de L'Administration et de La Magistrature*, 1881; *Indicateur Oriental Annuaire du Commerce de la Magistrature etc.* (İstanbul: Cervati Fréres & Cie, 1885); Raphael C. Cervati, ed., *Annuaire Oriental du Commerce de L'Industrie de L'Administration et de La Magistrature* (İstanbul: Cervati Fréres & Cie, 1889); Cervati, *Annuaire Oriental du Commerce de L'Industrie de L'Administration et de La Magistrature, 1896*; Cesar Cervati, ed., *Annuaire Oriental du Commerce de L'ındustrıe de L'Administration et de La Magistrature* (İstanbul: The Annuaire Oriental &Printing Company Limited, 1900).

Tubini, G.[747] ve Oğulları	Banker	Gül Camondo Han, 21, 23, 24, G.		1881	257
Corpi, Basile	Gayrimenkul sahibi	Kadıköy		1881	169
Corpi, César	Çalışan	Kadıköy		1881	169
Corpi, D.	Gayrimenkul sahibi	Kadıköy		1881	169
Corpi, Ignace	Banker	Gül Camondo Han, 18, G.	Kabristan Caddesi, 37, P.	1881	169
Corpi, S. T.	Crédit Général Ottoman çalışanı	G.		1881	169
Corpi, Théodore	Borsacı	Küçük Halil Paşa Han, 4, G. Misk Sokak No: 1-26, P.		1881	169
Nomico, André	Borsacı	Mertebani Sokak, 21, G.		1881	268, 405
Nomico, Georges D.	Lokum imalatçısı	Kılıç Ali Paşa Sokak, 77, G.		1881	328
Nomico, François G.	Borsacı	Gül Camondo Han, Billur Sokak No: 20 Şimal Sokak No. 1-34		1881	373, 395
Frédérici, François	Manifaturacı, bankacı ve Hollandalı buharlı gemi taşımacılığı şirketinin acentesi	Glavany Han, 2, G. ve Mathéo Han, 25, S.		1881	183, 267
Frederici, Marie		Grande Rue de Pera, 460.		1881	183
Frédérici, A.	Osmanlı Bankası, Denetçi			1881	274
Glavany, Alfred	Tüccar	Medrese Caddesi, G.		1881	187
Glavany, Edmond	Crédit Lyonnais şubesinde çalışan	G.		1881	187
Glayany Fils	Banker ve Tüccar	Glavany Han, 4, G.		1881	187
Glavany, Zino	Banker	Glavany Han, 6, G.		1881	187
Ralli, A.S.	Banker, demir ve metal tüccarı,	Ralli Han, R. Fermeciler, G. Sirkeci İskelesi, İ.		1881	236

[747] Hyacinthe Tubini'nin adı yıllıklarda Gyacinthe (G.) Tubini olarak görünür.

Ralli, Antoniadi	Un ve buğday tüccarı,	Kılıç Ali Paşa Sokak, 32, G.		1881	236
Ralli, Const.		Hasta Hane Han, 43, G.	R. Telgraf, 14, P.	1881	236
Stefanovich, Paul	Fener Rum Okulu onur üyesi			1881	249
Stefanovich, Z.	Banker	Hasta Hane Han, 42, 43, G.		1881	249
Whittal, J. W. & Co.	Genel tüccar, Moss-Steam Ship Company acentesi, Queen Assurance Company acentesi (Neville E. Maltass'la birlikte), Suisse Marine Assurance Company acentesi	Georgiadis Han, Meydancik Sokak, Ömer Efendi Han'ın karşısı, İ.		1881	262, 268, 271, 347
La Fontaine, Edward	Tüccar, Steam Navigasyon ve Royal Sigorta Şirketlerinin acentesi,	Millet Han, 34, 35, 36, G.		1881	243, 206, 267, 271, 343
La Fontaine, C. C.	Osmanlı Bankası'nda Kamu Borçları Dairesi Denetçisi.			1881	206
La Fontaine, C. H.	Osmanlı Bankası, İstanbul Genel Müdürlüğü Sekreteri	G.		1881	206, 274
La Fontaine, J.	Société Ottomane de Change et de Valeurs'da (Osmanlı Borsa ve Menkul Kıymetler Şirketi) yönetici	Sevoud Sokak, G.		1881	206, 274
La Fontaine, Sidney	J. C. Harter ve Manchester Co.'nun temsilcisi,	Georgiadis Han, Meydancık Sokak, İ.		1881	206, 360
Barker, A.	Société Ottomane de Change et de Valeurs'da (Osmanlı Borsa ve Menkul Kıymetler Şirketi) yönetici	Sevoud Sokak, G.		1881	274
Dawson W. & Co.	İngiliz Buharlı Navigasyon Şirketlerinin Acenteleri, Taş kömürü tüccarı	Köçeoğlu Han, 4, 5, G.		1881	172, 285
Nowill, Sidney	Kasa, çatal bıçak takımları, kandiller, baskı makineleri vb. ticareti, komisyoncu, satış temsilcisi	Kiévork Bey Han, 1 G.		1881	295, 344, 360
Lorando, Etienne	Banker	Voyvoda Caddesi, Lorando Han, G.		1885	211
Lorando, Jean	Banker	R. Mertebani, 1, G.	Suède Sokak, 1, P.	1885	211
Lorando, Libert		Posta Caddesi, 9, P.		1885	211

Tubini, Bernard	Crédit Général Ottoman'da genel direktör	Voyvoda Caddesi, G.	Kabristan Caddesi, 46, s.	1885	282, 306
Tubini, G. & Fils	Banker	Gül Camondo Han, 23, 24, G.		1885	282, 307
Tubini, Gyacinthe	Crédit Général Ottoman'ın yönetim kurulu başkanı	Voyvoda Caddesi, G.		1885	306
Tubini Aristides	L'Association Européenne Commerciale'ın başkanı	Pangaltı Caddesi		1885	347
Corpi, Achille B.	Banker	Gül Ca mondo Han, 17, G.	Kabristan Caddesi, 45, s.	1885	153
Corpi, Alexandre B.	Banker, çeşitli ürünlerin tedarikçisi, Buharlı değirmen işletmesi sahibi	Gül Camondo Han, 12, 13, G. Cibali Caddesi, 178, S.	Kabristan Caddesi, 45, s.	1885	153, 306, 344, 365
Corpi, Alfred	Posta İdaresi çalışanı		Kadıköy	1885	153
Corpi, César	Borsacı	Eramian Han, 5, Yorgancılar caddesi, G.	Dom: R. Kabristan, 3o, s.	1885	153
Corpi, Démostène ve Basile	Gayrimenkul sahipleri	Kabristan Caddesi, 45, P.		1885	153
Corpi, Dominique	Osmanlı Bankası çalışanı	G.		1885	153
Corpi, Tom.	Tüccar	Mertebani Sokak, 15, G.		1885	153
Corpi, S. T.).	Crédit Général Ottoman çalışanı			1885	153
Corpi, Ignace	Banker	Gül Camondo Han, 18, G.		1885	153
Nomico	(Hazzopouloile ortak) Borsacı,	Mehmed Ali Paşa Han,25, G.		1885	188
Nomico	(Lambrinos ile ortak) Odun kömürü ticareti	Köçeoğlu Han, 2, G.		1885	208
Nomico, André	Borsacı	Mertebani Sokak, 21, G.	Misk Sokak, 24, s.	1885	235, 299
Nomico, D. Stavro	Banker	Kamondo Han, 17, S.	Heybeliada	1885	235, 307
Nomico, François G.	Banker, borsacı	GülCamondo Han, 22, G.	Şimal Sokak 10, P.	1885	235, 307
Nomico, Georges	Şeker, helva, lokum imalatçısı	Mumhane Sokak, 77, G. Eminönü şube, Place du Pont, 2, S.		1885	235, 329, 356
Glavany, I.	Osmanlı İmparatorluğu Deniz Feneri İdaresi Genel Müdürü			1885	53
Glavany, A.	Banker ve tüccar	Glavany Han, 4, G.	Kandilli	1885	177

Glavanv, Alfred	Tüccar	Glavany Han, G.		1885	177
Glavany, Antoine	Tüccar			1885	177
Glavany, Ed.			Minare Sokak, 21.S.	1885	177
Glavany, Ernest	Komisyoner	Camondo Han, 12, G.	Glavany Sokak, 24, s.	1885	177
Glavany, Gaspard	Crédit Général Ottoman çalışanı			1885	177
Glavany, L.	Osmanlı İmparatorluğu Deniz Feneri İdaresi'nin yazışma şefi			1885	177
Glavany, Joseph	Tüccar			1885	177
Glavany, Léon	Constantiople Su Şirketi çalışanı			1885	177
Glavany, Oscar	Tüccar	Venedik Sokak, 33, s.		1885	177
Glavany, A.	Tüccar, Fransa Büyükelçiliği bankeri	Glavany Han, 4, G.		1885	367
Frédérici, François	Hollanda Buharlı Denizcilik Şirketi acentesi, bankacı ve tüccar	Yusuf İzzeddin Han, 4, G. Celal Bey Han, İ.	Kabristan Caddesi, 46, P.	1885	172, 298, 335, 367
Frédérici, Marie	Ortaklık geliri sahibi	Grande Rue de Péra, 460.		1885	172
Ralli, Antoniadi	Un ve buğday tüccarı	Kılıç Ali Paşa Caddesi, 32, G.		1885	251, 242
Ralli, Const.	Stefanovich'in işletmesinde çalışan	Hasta Hané Han, 43, G.	Telegraph Sokak, 8, P.	1885	251
Ralli, D.	Tüccar	Kurşun Han, 14, G.		1885	251, 370
Ralli, E. A.	Banker, demir ve metal tüccarı	Aleksiyadi Han, 25, G. R. Sirkeci İskelesi Caddesi, İ.		1885	251, 307
Ralli, S.	Socıété Générale de l'Empire Ottoman'ın Yönetim Kurulu üyesi			1885	306
Ralli , A. S.	Banker, demir ve metal tüccarı	Ralli Han, G.		1885	243, 307, 370
Stefanovich, Paul	Banker, Fener Rum Okulu onur üyesi		Bursa Sokak, 40, P.	1885	274, 340
Stefanovich, Z.	Banker	Hasta Hané Han, 43, G.	Bursa Sokak, 40, P.	1885	274, 307
Stefanovich, G.	Société Générale de l'Empire Ottoman'da yönetim kurulu üyesi			1885	306

Whittall, J.W.	Tüccar, Moss Steam Ship Company acentesi, The Queen and Reliance Assurance Company'nin acentesi	Georgiadis Han, Meydancık Sokak, İ.	Moda, Kadıköy	1885	288, 302, 371
La Fontaine, C.C.	Osmanlı Bankası Düyûn-u Umumiye İdaresi Denetçisi.			1885	207
La Fontaine, C. H.	Osmanlı Bankası'nın Sekreteri	G.		1885	207, 305
La Fontaine, Edward	Gemi taşımacılığı ve sigorta şirketlerinin tüccarı ve acentesi	Millet Han, 34, 35, 36, G.	Posta caddesi 5, P.	1885	207, 298, 302
La Fontaine, J.	Société Ottomane de Change et de Valeurs'da (Osmanlı Borsa ve Menkul Kıymetler Şirketi) yönetici			1885	207
La Fontaine, Sidney	J. G. Harter & Co. firmasının temsilcisi,	Georgiadis Han, Meydancik Sokak, S.		1885	207, 381
Barker, A.	Société Ottomane de Change et de Valeurs'da (Osmanlı Borsa ve Menkul Kıymetler Şirketi) yönetici			1885	306
Charnaud	Osmanlı İmparatorluğu Tütün rejisi yazışma bürosu yöneticisi			1885	147
Dawson, W.	Taylor's çalışanı	Köçeoğlu Han, 10, G.	Moda, Kadıköy	1885	157
Nowill, Sidney	Tüccar, komisyoner	Kievork Bey Han, 1, G. Yüksek Kaldırım Sokak, 102, G.		1885	236, 322, 350
Lorando, Etienne	Banker	Voyvoda Caddesi, 16, G.	Kabristan Caddesi 27, P.	1889-90	261, 402
Lorando, Hilb.	Banker	Suterazisi Sokak, 7, P.		1889-90	261
Lorando, Jean	Banker	Mertebani Sokak, 2, G.	Suède Sokak, 1, P.	1889-90	261, 402
Lorando, Jean Libert	Ortaklık geliri sahibi (rentier)	Ottoni Çıkmazı, 2, s.		1889-90	261
Tubini, A.	Banker (Pekmezcian ile ortak)	Mertebani Sokak, 21, G.		1889-90	352, 402
Tubini, Bernard	Crédit Général Ottoman Genel Müdürü İstanbul Ticaret Odası üyesi	Voyvoda Caddesi, G. Mehmed Ali Paşa Han, 1, G.		1889-90	352, 401, 185
Tubini, G.	Banker	Gül Camondo Han, 23, 24, G.		1889-90	352, 402

Corpi, A. G.	Ortaklık geliri sahibi (rentier)	Kabristan Caddesi, 37, P.		1889-90	185
Corpi, Achille	Banker	Gül Camondo Han, 17, G.		1889-90	185, 401
Corpi, Alexandre	Banker, İtalyan Ticaret Odası'nda sayman	Gül Camondo Han, 12, 13, G.		1889-90	185, 401, 416
Corpi, B. Basile	Banker	Kabristan Caddesi, 45, P.		1889-90	185
Corpi, Cathér. G.		Kabristan Caddesi, 57, P.		1889-90	185
Corpi, César	Kırtasiye	Sultan Hamamı Sokak, 15, P.	Tarla Başı Caddesi, 159, P.	1889-90	185, 443, 488
Corpi, Dominique	Tüccar, banker, İtalyan Ticaret Odası'nda danışman	Glavany Han, 10, G.	Şimal Sokak, 10, P.	1889-90	185, 401, 416
Corpi, François	Banker, İtalyan Ticaret Odası'nda danışman	Gül Camondo Han, 18, G.		1889-90	185, 401, 416
Corpi, Ignace	Banker	Gül Camondo Han, 19, G.		1889-90	185, 401
Corpi, Mme Ignace	Ortaklık geliri sahibi (rentier)	Kabristan Caddesi, 44, P.		1889-90	185
Corpi, Rawe	Komisyoner, müteahhit	Glavany Han, 7, G.		1889-90	185, 426
Nomico, François G.	Banker	Gül Camondo Han, 22, G.		1889-90	295, 402
Nomico, Georges	Şeker, helva ve lokum imalatçısı	Mumhane Sokak, 77, G.		1889-90	295, 467
Nomico, H.	Osmanlı Bankası çalışanı		Kabristan Caddesi, P.	1889-90	295
Nomico, Michel	Komisyoncu	İzzet Paşa Han, 4, G.	İmam Sokak, 12, P.	1889-90	295
Glavany	Tütün Rejisi çalışanı	Bakar Sokak, 2, P.		1889-90	215
Glavany, Albert	"Urbaine" sigorta şirketinin acentesi, banker	Glavany Han, 4, G.	Kandilli	1889-90	215, 398, 402
Glavany, Alfred	Ortaklık geliri sahibi (rentier)			1889-90	215
Glavany, Casimir	Tütün Rejisi çalışanı		Kandilli	1889-90	215
Glavany, E.	Komisyoner	Agopian Han, 6, S.		1889-90	215, 426
Glavany, Eugène	Düyûn-u Umumiye'de muhasebeci		Kandilli	1889-90	215
Glavany, Jacques	Düyûn-u Umumiye'de muhasebeci		Tepe Başı Caddesi, 5, P.	1889-90	215
Glavany, Léon	İstanbul Su Şirketi çalışanı		Tepe Başı Caddesi, 2, P.	1889-90	215

Frederici, F.	Tüccar	Yusuf İzzeddin Han, 2, G.		1889-90	209, 483
Frederici, Mme Marie	Ortaklık geliri sahibi	Grande Rue de Péra, 462.		1889-90	209
Whittall, J. W.	Tüccar (kanarya tohumu, kömür, sakız, sarı taneler, tiftik yünü, koruyucu boya), Moss Steam Ship Company acentesi, The Queen and Reliance Assurance Company'nin acentesi, borsacı, Patent İdaresinin İngiliz delegesi, İngiliz Ticaret Odası Başkanı	Whittall Han, Meydancık Sokak, S. —	Moda, Kadıköy	1889-90	360, 394, 398, 415, 428, 465, 486, 490
La Fontaine, Ch. H.	Gemi taşımacılığı ve sigorta şirketlerinin tüccarı ve acentesi	G.		1889-90	257
La Fontaine, Ed.	Gemi taşımacılığı ve sigorta şirketleri acentesi İngiliz Denizci Evi (British Sailor's Home) üyesi,	Mehmed Ali Paşa Han, 1, G.		1889-90	257, 394, 398, 415, 421
La Fontaine Sidney	J. C. Harter ve Manchester Co.'nun temsilcisi	Whittall Han, Meydancık Sokak, S. —	Moda, Kadıköy	1889-90	257
La Fontaine, Ch.	Osmanlı Bankası'nın Sekreteri			1889-90	400
Barker, A.	Société Ottomane de Change et de Valeurs'da (Osmanlı Borsa ve Menkul Kıymetler Şirketi) yönetici, İngiliz Ticaret Odası üyesi			1889-90	160, 401, 415
Charnaud	Tütün Rejisi İdaresi Müdürü	G.		1889-90	177
Dawson	(Temple ile ortak) gemi tedarikçileri,	Gümrük Sokak, 56, 58, G.	Makri Çıkmazı, 7, G.	1889-90	189, 449
Nowill, Sidney	Tüccar, Komisyoner, İngiliz Ticaret Odası saymanı,	Kevork Bey Han, 1, G.	Moda, Kadıköy	1889-90	296, 415, 421, 484
Lorando, Ernest	Banker	Kabristan Caddesi, 27, P.		1896	465
Lorando ailesi		Kabristan Caddesi, 27, P.		1896	465
Lorando, Jean		Lorando Han, G.		1896	465
Lorando, Jean Libert	Ortaklık geliri sahibi	Bayram Sokak, 26, P.		1896	465
Lorando, L.	Ortaklık geliri sahibi	İsveç Sokak, 1, P.		1896	465

Lorando, Jean	Banker	Lorando Han, G.		1896	638
Tubini	Banker (Pekmezian ile ortak)	Yakub Han, G.	Kumbaracı Yokuşu, 104, P.	1896	573, 638
Tubini, A.	Banker	Voyvoda Caddesi G.	Kabristan Caddesi, 7, P.	1896	573
Tubini, Antoine B.	Borsacı	Mertebani Sokak, G.		1896	573
Tubin, Aristidès	Madencilik	Gül Camondo Han, G.		1896	573
Tubini, Bernard	Crédit Général Ottoman Genel Müdürü İstanbul Ticaret Odası üyesi	Yemenici Sokak, 9, P.		1896	573, 637
Tubini Ailesi		Kabristan Caddesi, 47, P.		1896	573
Tubini G.	Banker	Gül Camondo Han, 23, 24, G.		1896	573, 638
Corpi, A.B.	Buharlı Un Değirmeni işletmesi sahibi	Haviar Han, 43, G. Cibali'de değirmen		1896	369, 742
Corpi, Achille	Banker	Gül Camondo Han, 16, 17, G.	G.de Rue de Pera, 350.	1896	369, 637
Corpi, Arnédée	Crédit Lyonnais çalışanı	Feridiye Sokak 13, P.		1896	369
Corpi, Mme Bernard	Ortaklık geliri sahibi	Minare Sokak, 12, P.		1896	369
Corpi, César	Çalışan	Pangaltı Caddesi, 99, P.		1896	369
Corpi, Demosthènes	Tüccar, İstanbul Ticaret Odası üyesi	Bozahane Sokak, 128, P.		1896	369, 650
Corpi, Dominique	Banker	Gül Camondo Han, 18, G.		1896	369, 637
Corpi, F.	Tütün rejisinde bölüm şefi		Moda	1896	369
Corpi, Mme François		Rumeli Pasajı, 10, P.		1896	369
Corpi, Jean	Crédit Lyonnais çalışanı	Feridiye Sokak, 13, P.		1896	369
Corpi, N.	Banker	Pervuz Ağa Sokak, 228, P.		1896	369
Corpi, T.	Banker	Büyük Hendek Sokak, 52, P.		1896	369
Nomico, Alex.	Tütün rejisi çalışanı	Çöplük Çeşme Sokak, 13, P.		1896	501
Nomico, C.	Banker	Mahmudiye Han, 26, P.		1896	501
Nomico, François G.	Banker	İzzet Paşa Han, 4, P.		1896	501638

Nomico, Georges D.	Lokum işletmesi sahibi	Kılıç Ali Paşa, Mumhane, 77, G.	Tom Tom Sokak, 5, s.	1896	501, 666, 689, 702
Nomico, G.	Atlas Frères çalışanı	Place de la Tour, 20, P.		1896	501
Nomico, H.		Kabristan Caddesi, 34, s.		1896	501
Nomico Jos.	Komisyoncu	Yıldız Han, 23, G.		1896	501
Nomico, F.	Borsacı	İzzet Paşa Han, 4, G.		1896	629
Glavany	Tütün Rejisi çalışanı	Halepli Sokak, 8, P.		1896	410
Glavany, A.	Banker	Nahid Bey Han, 14, 13, G.		1896	410
Glavany, Albert	"Urbaine" sigorta şirketinin acentesi ve İstanbul'un petrol depolarının yöneticisi,	Mehmed Ali Paşa Han, 9, G.	Kandilli	1896	410
Glavany, Alfred	Ortaklık geliri sahibi	Kabristan Caddesi 3, P.		1896	410
Glavany, Auguste	Çalışan	Küçük Hendek Sokak, 17, P.		1896	410
Glavany, Casimir	Tütün Rejisi çalışanı		Kandilli	1896	410
Glavany, Ernest	Banker	Mehmed Ali Paşa Han, 22, G.		1896	410
Glavany, Edmond	Banker	Bursa Sokak, 38, P.		1896	410
Glavany, Eugène	Düyûn-u Umumiye İdaresinde muhasebeci		Kadıköy	1896	410
Glavany, J.	Deniz feneri İdaresi çalışanı	Glavany Sokak, 7, P.		1896	410
Glavany, Jacques	Düyûn-u Umumiye İdaresi çalışanı	Mezarlık Caddesi, Petit-Champs, 5, P.		1896	410
Glavany, René		Agopian Han, 67, G.		1896	410
Glavany, A.	Bankerlik ve bütün bankacılık işlemleri	Nahid Bey Han, 14, 15, G.		1896	637
Glavany, E.	Banker	Mehmed Ali Paşa Han, 22, G.		1896	637
Frederici, F.		Yusuf İzzeddin Han (Gümüşlü Han), 20, G.	Kabristan Caddesi, 47, P.	1896	401
Frederici, F.	Passage Frederici'nin mal sahibi	Passage Frederici, P.		1896	401
Frederici, Joseph	Belçika Konsolosluğu çalışanı.			1896	401

Frederici, Mme Marie	Ortaklık geliri sahibi	Grande Rue de Péra, 460.		1896	401
Frederici, Maurice	Crédit Général Ottoman çalışanı			1896	401
Ralli, Antoine	Komisyoncu	R. de la Chancellerie, 4, P.		1896	527
Ralli, C. D.	Komisyonculuk	Zulfarisse Sokak, 14, G.	Sıra Selviler Caddesi, 37, P.	1896	527
Ralli Const.			Yeni Sokak, 1, P.	1896	527
Ralli, D.	Tüccar	Kurşun Han, 14, G.		1896	527
Ralli, Dimitrio	Stefanovich'in çalışanı			1896	527
Ralli, Mme E. A.	Gayrimenkul sahibi	Aynalı Çeşme Sokak, Maison Ralli, 1, P.		1896	527
Ralli, Etienne	Club de Constantinople üyesi		Moda, Kadıköy	1896	527
Ralli, L.	Düyûn-u Umumiye İdaresi müfettişi		Heybeliada	1896	527
Ralli, M.	Çalışan	Pirî Mehmed Sokak, 21, P.		1896	527
Ralli, Stephâni	Balık toptancısı	Melhame Sokak, 26, 28, P.		1896	527, 726
Stefanovitch, Paul	Bankacı, Yunan Ticaret Odası Konseyi Üyesi, Fener Rum Okulu onur üyesi	Küçük Millet Han, 16, G.	Bursa Sokak, 40, P.	1896	555, 638, 678
Whithall, H. A.	Whittall Ticaret Evi çalışanı		Moda, Kadıköy	1896	584
Whithall, J.	Osmanlı Bankası çalışanı	Kumbaracı Yokuşu, 89, P.		1896	584
Whithall, W. J. H.	Whittall Ticaret Evi çalışanı			1896	584
Whittall, J. W.	Bankacı, tüccar, 1878'de kurulan Whittall Ticaret Evinin sahibi, Royal Exchange Assurance Corporation acentesi, İngiliz Ticaret Odası Başkanı,	Whittall Han, Meydancık Sokak, İ. Vitalis Han, G.	Moda, Kadıköy	1896	584, 633, 650, 715
Whithall, K. E.	Whittall Ticaret Evi çalışanı			1896	585
La Fontaine, Ch. H.	Osmanlı Bankası'nın İstanbul direktörü , Economic Cooperative Society'nin başkanı		Moda, Kadıköy	1896	457, 636, 735
La Fontaine, Ed.	Gemi taşımacılığı ve sigorta acentesi, Royal Assurances acentesi	Mehmed Ali Paşa Han. 1, G.		1896	457, 633

La Fontaine, Sidney	Acente	Whittall Han, Meydancık Sokak, İ. —	Moda, Kadıköy	1896	457
Barker, Alfred	Société Ottomane de Change et de Valeurs'da (Osmanlı Borsa ve Menkul Kıymetler Şirketi) yönetici, İngiliz Ticaret Odası üyesi			1896	336, 650
Barker, F.			Mühürdar, Kadıköy	1896	336
Charnaud, C. R.	Tütün Rejisi Genel Müfettişi		Kadıköy	1896	360
Dawson, David	Gemi tedarikçisi	Kara Mustafa Sokak 71, G.		1896	376, 686
Nowill, Stephen	Tüccar, Komisyoner, İngiliz Ticaret Odası saymanı,	Kévork Bey Han, 1- 3, G.		1896	650
Nowill, Sidney	Tüccar	Kévork Bey Han, 1- 3, G.		1896	656
Lorando, L.	Ottoman The Annuraire Oriental & Printing Company Limited'ın Crédit Général Ottoman adına gözlemci			1900	7
Lorando, Ernest	Banker	Kabristan Caddesi, 23, P.		1900	443
Lorando, Etienne	Banker	Lorando Han, G.		1900	443, 641
Lorando, Jean	Banker	Lorando Han, G.		1900	443, 641
Lorando, Jean Libert	Ortaklık geliri sahibi	Suède Sokak, P.		1900	443
Lorando, S.		Kabristan Caddesi, 23, P.		1900	443
Tubini, Aristide	Banker	Gül Camondo Han, G.	Alléon Sokak, 8, P.	1900	508
Tubini, Michel	Banker	Gül Camondo Han, G.		1900	508
Tubini	Banker (Pekmezian ile ortak)	Yakub Han, G.		1900	641
Tubini, G.	Banker	Gül Camondo Han, 21, G.		1900	641
Corpi, A.	Gayrimenkul sahibi	Tatavla Caddesi, 12, Feriköy		1900	328

Corpi, A.S.	Un değirmeni işletmesi	Havyar Han, 14, G., Cibali'de değirmen	G.de Rue de Pera, 288.	1900	328, 732
Corpi, Achille B.	Banker	Gül Camondo Han, 20, G.		1900	328, 640
Corpi, Amédée	Crédit Lyonnais çalışanı	Feridiye Sokak, 13, P.		1900	328
Corpi, César	Borsacı	Komisyon Han, 35, G. Şekerci Han, 4, G.		1900	328, 628
Corpi, César	Çalışan	Yoğurthane Sokak, 6, P.		1900	328
Corpi, Demosthènes	Tüccar (un ve tahıl)	Bozahane Sokak, 128, P.		1900	328, 655
Corpi, Dominique	Banker	Güll Camondo Han, 19, G.		1900	328, 640
Corpi, François M.	Tütün Rejisinde bölüm şefi		Moda, Kadıköy	1900	328
Corpi, J.	Borsacı	Şekerci Han, 4, G.		1900	328
Corpi, Jean	Crédit Lyonnais çalışanı	Feridiye Sokak, 13, P.		1900	328, 628
Nomico, C.	Banker	Yusufian Han, 12, S.		1900	480, 641
Nomicos, F.	Borsacı	İzzet Paşa Han, 4, G.		1900	480, 628
Nomico, François G.	Banker	Gül Camondo Han, 21,22,G.	Kabristan Caddesi, 36, P.	1900	480, 641
Nomico, G.	Atlas Frères çalışanı	Place de la Tour, 20, P.		1900	480
Nomico, Georges D.	Şeker, lokum ve helva imalatçısı	Kılıç Ali Paşa Sokak, Mumhane, 77, G.	Çukur Cuma, 4, Maison Pedemonte, 1, P.	1900	480, 703
Nomico, J.	Borsacı	Yorgancı Han, 7, G.		1900	480, 628
Nomico, Jos.	Komisyoner	Yıldız Han, 25, G.		1900	480
Nomico, Jacinthe	Banker	Gül Camondo Han, G.		1900	480
Nomico, A.	Pastane sahibi	Yüksek Kaldırım Caddesi, 185, G.		1900	740
Glavany (A.)		Posta Caddesi, 10, Maison Glavany, 1, P.		1900	376
Glavany	Tütün Rejisi çalışanı	Halepli Sokak, 8, P.		1900	376

Glavany, A.	Banker	Nahid Bey Han, 14, 15, G.		1900	376, 640
Glavany, Albert	"Urbaine" Sigorta Şirketinin acentesi ve petrol depolarının yöneticisi,	Lorando Han, G.	Kandilli	1900	376, 635
Glavany, Alfred	Ortaklık geliri sahibi	Kabristan Caddesi, 5, P.		1900	376
Glavany, Auguste	Çalışan	Küçük Hendek Sokak, 17, P.		1900	376
Glavany, Er.	Banker	Agopian Han, 7, G.		1900	376, 640
Glavany, Edmond	Crédit Lyonnais'in yetkili temsilcisi	Bursa Sokak, 38, P.		1900	376
Glavany, J.	Deniz Feneri İdaresi Tahsilat ve Kontrol Ofisi Baş Sekreteri	Glavany Sokak, 7, P.		1900	376
Glavany, Léon	Osmanlı Bankası çalışanı	Halepli Sokak, 8. P		1900	376
Glavany, Jacques	Düyûn-u Umumiye çalışanı	Kabristan Caddesi, Petit-Champs, 5, P.		1900	376
Glavany, O.	Osmanlı Bankası çalışanı	Glavany Çıkmazı, P.		1900	376
Glavany, René	Norwich Union Sigorta şirkerinin acentesi	Agopian Han, Voyvoda Caddesi, 07, G		1900	376
Frederici, F.		Kabristan Caddesi, 47, P.		1900	367
Frederici, Hyacinthe	Crédit Lyonnais çalışanı	Frederici Apartmanı, P.		1900	367
Frederici, Joseph	Rıhtım Şirketi çalışanı	Passage Fréderici, I, P.		1900	367
Frederici, Vve		Grande Rue de Péra, 458.		1900	367
Ralli Ailesi		Bayram Sokak, 9. P.		1900	516
Ralli, Antoine	Komisyoner	Rue de la Chancellerie, 4. P.		1900	516
Ralli, C. D.	Komisyoner	Sıra Selviler Caddesi, 37, P.		1900	516
Ralli, Const.	Banker	Yakub Han, G.	Sıra Selviler Caddesi, 37, P.	1900	516
Ralli, D.	Tüccar	Kurşun Han, 14, G.		1900	516
Ralli, Dimitrio	Stefanovich Ticaret Evi çalışanı			1900	516
Ralli, Mme E. A.	Gayrimenkul sahibi	Aynalı Çeşme Sokak, Maison Ralli, 8, P.		1900	516

Ralli, Etienne	Club de Constantinople üyesi		Moda, Kadıköy	1900	516
Ralli, L.	Gayrimenkul sahibi	Ağa Hamamı Sokak, 3,T.		1900	516
Ralli, L.	Düyûn-u Umumiye müfettişi		Dom: R. Kaliondji Koulouk 125. P.	1900	516
Stefanovitch, Paul	Banker, Yunan Ticaret Odası konseyi üyesi	Küçük Millet Han 16. G.	Bursa Sokak, 40, P.	1900	547
Whittall, Charlton	Whittall Ticaret Evi'nde Lloyds Şirketi çalışanı			1900	581
Whittall, F. E.	Whittall Ticaret Evi çalışanı		Moda, Kadıköy	1900	581
Whittall, J.	Osmanlı Bankası çalışanı			1900	581
Whittall, J.W.	Banker, tüccar, gemi taşımacılığı ve Sigorta acentesi, İngiliz Ticaret Odası Başkanı	Whittall Han, Meydancık Sokak, İ. Vitalis Han, Voyvoda Caddesi, G.	Moda, Kadıköy	1900	581
Whittall, Hugh	Whittall Ticaret evinin maden mühendisi			1900	581
Whittall, W.J.H.	Whittall Ticaret Evi çalışanı		Moda, Kadıköy	1900	581
La Fontaine, Ed.	Gemi taşımacılığı ve Sigorta şirketi acentesi	Eski Gümrük Han, G.		1900	435
La Fontaine, Sidney	Acente	Whittall Han, Meydancık Sokak, İ.	Moda, Kadıköy	1900	435
La Fontaine, Wilfred	D'Assurances Aachen & Munich Şirketinin acentesi	Karaköy Yeni Han, 20, G.	Moda, Kadıköy		
Charnaud, C. B.	Tütün Rejisi genel müfettişi		Moda, Kadıköy	1900	310
Dawson, David	Gemi tedarikçisi			1900	336
Nowill, Sidney	Çelik kasa, çatal-bıçak, daktilo tüccarı	Kiévork Bey Han, 1- 3, G.	Moda, Kadıköy	1900	487